ΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ

1967

Δ
135

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1967

ΜΕΤΑ 74 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 33 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1968

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ († 1955)

ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ († 1957)

ΑΝΝΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ († 1958)

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΥ († 1960)

ΙΩΑΝΝΟΥ ΘΡΕΨΙΑΔΟΥ († 1962)

ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ († 1963)

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΩΤΗΡΙΟΥ († 1965)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ († 1966)

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΕΡΔΕΛΗ († 1966)

ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΟΥ († 1966)

ΧΡΗΣΤΟΥ ΚΑΡΟΥΖΟΥ († 1967)

ΑΝΘ' ΩΝ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΕΠΡΑΞΑΝ
ΤΟΝ ΤΟΜΟΝ ΤΟΝΔΕ ΑΦΙΕΡΩΣΕΝ

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

1967

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ

1. Τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἐπιμελοῦνται τρεῖς τῶν συμβούλων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

2. Πᾶσα πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα ἀποστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Ἀναστάσιον Κ. Ὀρλάνδον, Διευθυντὴν τῆς Ἐφημερίδος, λεωφόρος Ἐλευθερίου Βενιζέλου (Πανεπιστημίου) 22.

3. Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι δημοσιεύονται πρωτότυποι ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα εἰς εὑρήματα καὶ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας ἀναφερόμεναι, συντεταγμέναι δὲ ἐν γλώσσῃ καθαρευούσῃ.

Οὐδεμία ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι δημοσιευομένη μελέτη ἢ ἀνακοίνωσις ἐπιτρέπεται νὰ δημοσιευθῇ ἀλλαχοῦ, ἔστω καὶ ἐν ἄλλῃ γλώσσῃ, ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως ἐπιτροπεία, ᾗ ἀπόκειται ἡ περὶ τῆς δημοσιεύσεως ἀπόφασις, ἐπιφυλάσσει ἑαυτῇ πᾶσαν ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν μεταβολήν, ἣν ἤθελε κρίνει ἀναγκαίαν ἐν τοῖς πρὸς δημοσίευσιν πεμπομένοις χειρογράφοις.

Τὴν εὐθύνην τῶν ἐν ταῖς δημοσιευομέναις πραγματείαις ἐκφερομένων ἐπιστημονικῶν γνωμῶν φέρουσιν οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν, ἀποκλείεται δὲ πᾶς προσωπικοῦ χαρακτῆρος ἔλεγχος.

Ἐκδίδεται κατ' ἔτος εἷς τόμος εἰς σχῆμα τέταρτον ἐκ δώδεκα τοὐλάχιστον τυπογραφικῶν φύλλων συγκείμενος μετὰ τῶν ἀναγκαίων εἰκόνων καὶ πινάκων. Ἕκαστος τόμος πωλεῖται ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ.

4. Οἱ συντάκται τῶν δημοσιευομένων πραγματειῶν λαμβάνουσι πεντήκοντα ἢ καὶ πλείονα, μετ' ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου, ἀντίτυπα τῶν πραγματειῶν αὐτῶν, ἅτινα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ πωλῶνται.

5. Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῷ Ἀρχείῳ.

6. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς διαμείβεται πρὸς ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ συγγενῆ τῷ σκοπῷ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μάρκελλος Θ. Μιτσός :	Ἐπιγραφικὰ ἐξ Ἀσκληπιείου Ἐπιδαύρου Ι .	1 - 28
Ἀριστείδης Πασαδαῖος :	«Κεφελῆ»	29 - 69
Γεώργιος Ἰ. Βαρουφάκης :	Ἐξέτασις μεταλλικῶν ἀντικειμένων τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου Περατῆς . . - . .	70 - 82
Εὐθύμιος Μαστροκώστας :	Εἰς τὸ Αἰγειρατικὸν ἀπόσπασμα τοῦ Ἐδίκτου τοῦ Διοκλητιανοῦ πλὰξ ΙΙΙ, σ. 1.	83
Κ. Δαβάρας :	Εἷς νεώσοικος παρὰ τὴν Σητείαν	84 - 90
Μάντω Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου :	Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς Νομισματοκοπίας τῆς Νικοπόλεως	91 - 114
Γρηγόριος Κωνσταντινόπουλος :	Ροδιακὰ ΙΙ. Πύργοι τῆς ἑλληνιστικῆς ροδιακῆς ὀχυρώσεως	115 - 128
Louis Robert :	Sur une liste de Courètes à Éphèse . .	129 - 136
Νικόλαος Δρανδάκης :	Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Λακωνικῆς	137 - 177
Θεόδωρος Χ. Σαρικάκης :	Ἀνέκδοτοι Ἑλληνικαὶ καὶ Λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἀκτίας Νικοπόλεως	178 - 186
Νικόλαος Γιαλούρης :	Συμβολὴ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν	187 - 199

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Βασίλειος Πετράκος :	Τὸ Ἀμφιάρειον τοῦ Ὠρωποῦ	1 - 13
Μάρκελλος Μιτσός :	Ἐπιγραφικὰ ἐξ Ἀμφιαρείου	14
Εὐ. Μαζωνάκη - Ν. Φαράκλας :	Νέος «Μακεδονικὸς» τάφος ἐν Θήβαις. . .	15 - 19
Νικόλαος Φαράκλας :	Ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου Θεοδώρου Κριμπᾶ ἐν Ἁλιάρτῳ	20 - 29

ΕΙΚΟΝΕΣ

Σελ.	Εἰκ.	
		«Κεφελῆ»
30	1	Χάρτης τοῦ βορείου ἄκρου τῆς βυζαντινῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ: «Byzantion - Konstantinopel» Topographischer und archäologischer Plan. Gezeichnet von «MICN». M.: 1/10.000. Περιοχὴ Πέτρας.
32	2	Κεφελῆ. Κάτοψις.
34	3	Κεφελῆ. Ἐγκαρσία τομή.
36	4	Κεφελῆ. Κατὰ μῆκος τομή.
37	5	Κεφελῆ. Τὰ παρὰ τὸ κτήριον εὑρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Λεπτομέρειαι.
38	6	Κεφελῆ. Νοτία πρόσοψις.
40	7	Κεφελῆ. Βόρειος πρόσοψις.
46	8	Σύγκρισις τῶν κατόψεων τοῦ Gurlitt (I) καὶ τοῦ van Millingen (II) πρὸς τὴν πραγματικότητα (III). Αἱ ἐστιγμέναι ἐπιφάνειαι δεικνύουσι μεταγενεστέρας προσθήκας.
52	9	Διερεύνησις τοῦ ζητήματος τῆς καλύψεως δι' ἡμικυλινδρικῆς καμάρας τοῦ μεγαλυτέρου χώρου τοῦ μνημείου: ΗΟ = ΟΕ = ΟΖ. Τόξον ΟΙΕ = 360°: 6 — α < β — ΑΒΓ κανονικὴ θέσις τῆς καμάρας.
57	10	Ἀποκατάστασις τῆς κιονοστοιχίας τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς στοᾶς τοῦ μνημείου ἐπὶ τῇ βάσει, κατὰ χώραν εὑρεθέντων, ὑπολειμμάτων καί τινων τεμαχίων.
59	11	Κεφελῆ. Κάτοψις ἐν ἀναπαραστάσει.
60	12	Κεφελῆ. Ἐγκαρσία καὶ κατὰ μῆκος τομὴ ἐν ἀναπαραστάσει.
61	13	Κεφελῆ. Νοτία καὶ ἀνατολικὴ πρόσοψις ἐν ἀναπαραστάσει.
62	14	Κεφελῆ. Προοπτικὴ ἄποψις.
		Ἐξέτασις μεταλλικῶν ἀντικειμένων τοῦ Μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου τῆς Περατῆς.
75	1	[Διάγραμμα δεικνῦον τὴν σχέσιν τῶν μηχανικῶν ἰδιοτήτων τῶν βρούνζων συναρτήσει τῆς εἰς κασσίτερον περιεκτικότητος].
76	2	[Ἀπεικόνισις τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιεχομένου κασσιτέρου ἐπὶ τοῦ σημείου τήξεως τοῦ κράματος].
		Εἷς νεώσοικος παρὰ τὴν Σητείαν.
84	1	Χάρτης περιοχῆς Σητείας (1 : 50.000).
87	2	Κάτοψις καὶ τομαὶ νεωσοίκου Σητείας.
		Ροδιακὰ ΙΙ. Πύργοι τῆς ἑλληνιστικῆς ροδιακῆς ὀχυρώσεως.
116	1	Συμπεπληρωμένη κάτοψις θεμελιώσεως τοῦ παρὰ τὸν λιμένα τῆς Ἀκανδιᾶς Πύργου τῆς Ρόδου.
117	2	α. Σχηματικὴ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τοὺς πύργους τῆς Πέργης ἀναπαράστασις τοῦ πύργου τῆς νοτίας ὀχυρώσεως τῆς Ρόδου. β. Πύργος τῆς Πέργης.
119	3	Ὁ βωμὸς τοῦ Διὸς τοῦ Περγάμου.
121	4	α. Σχηματικὴ ἀναπαράστασις τοῦ πύργου τῆς Ἀκανδιᾶς Ρόδου κατ' ἀναλογίαν πρὸς τοὺς τῆς Πέργης ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τοὺς πύργους τῆς πύλης τῆς θαλάσσης τῆς μεσαιωνικῆς ὀχυρώσεως τῆς Ρόδου (β).
122	5	Πύργοι τῆς Πέργης.
		Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Λακωνικῆς.
140	1	Ἐπιγραφὴ ἐπὶ μαρμαρίνου κοσμήτου τῆς Φανερωμένης εἰς Μέσα Μάνης.
154	2	Ἐπιγραφὴ τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Λακεδαίμονος.
171	3	Ὀρειχάλκινον κηροπήγιον ἐκ τοῦ ναοῦ Ἁγ. Δημητρίου Μυστρᾶ.
		Ἀνέκδοτοι Ἑλληνικαὶ καὶ Λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἀκτίας Νικοπόλεως.
181	1	[Ἐνεπίγραφον βάθρον].

ΠΙΝΑΚΕΣ

		Ἐπιγραφικὰ ἐξ Ἀσκληπιείου Ἐπιδαύρου.
Πίναξ	1	Οἰκοδομικὴ ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀσκληπιείου Ἐπιδαύρου. Προσθία ὄψις.
»	2α	Οἰκοδομικὴ ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀσκληπιείου Ἐπιδαύρου. Ὀπισθία ὄψις.
»	2β	α = Ἡ ἐν IG IV² 1, 118 ἐπιγραφή. β = τὸ νέον τεμάχιον.
		«Κεφελῆ»
Πίναξ	3α	Γενικὴ ὄψις τοῦ μνημείου ἀπ' Ἀνατολῶν.
»	3β	Ἡ νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ κτηρίου.
»	3γ	Λεπτομέρεια τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως.
»	3δ	Ἡ νοτία πλευρά.
»	3ε	Λεπτομέρεια τῆς νοτίας πλευρᾶς.

Πίναξ 4α Οἱ ἐξέχοντες δόμοι τοῦ ἀνατολικοῦ πεσσοῦ τῆς ἀψῖδος.
» 4β Ἡ ἀψὶς ἀπ' Ἀνατολῶν.
» 4γ Ἡ ἀψὶς ἀπὸ Δυσμῶν καὶ ὁ παρ' αὐτὴν βόρειος τοῖχος τοῦ δευτερεύοντος χώρου.
» 4δ Ἐσωτερικὴ ὄψις πρὸς τὴν ἀψῖδα.
» 4ε Τὸ πρὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς κιονόκρανον.
» 4ζ Τὸ πρὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τμῆμα.

Εἷς νεώσοικος παρὰ τὴν Σητείαν.

» 5 Νεώσοικος Σητείας. Ἄνω : Ἡ περιοχὴ τοῦ νεωσοίκου ἐκ ΒΔ. Κάτω : Ὄψις ἐκ Δ.
» 6 Νεώσοικος Σητείας. Ἄνω : Ὄψις ἐκ ΝΑ. Κάτω : Ὄψις ἐκ ΒΑ.

Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς Νομισματοκοπίας τῆς Νικοπόλεως.

» 7 Εὕρημα «Πλακανίδα».
» 8 Εὕρημα «Πλακανίδα».
» 9 Εὕρημα «Πλακανίδα».
» 10 Εὕρημα «Πλακανίδα».
» 11 Εὕρημα «Πλακανίδα».
» 12 Παλαιὸν εὕρημα.
» 13 Παλαιὸν εὕρημα.
» 14 Παλαιὸν εὕρημα.

Ροδιακὰ ΙΙ. Πύργοι τῆς ἑλληνιστικῆς ροδιακῆς ὀχυρώσεως.

» 15α Πύργος τῆς νοτίας ὀχυρώσεως τῆς Ρόδου.
» 15β Οἰκοδομικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ρόδου.
» 15γ Πλαγία πλευρὰ τῆς οἰκοδομικῆς ἐπιγραφῆς.

Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Λακωνικῆς.

» 16α Κροκεαί, ναὸς Ἁγίου Δημητρίου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.
» 16β Οἴτυλον, ναὸς Ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας.
» 17α Οἴτυλον, ναὸς Ἁγίου Γεωργίου. Τμῆμα ἐνεπιγράφου κοσμήτου.
» 17β Οἴτυλον, ναὸς Ἁγίου Γεωργίου. Ἀνεστραμμένη ἐπιγραφὴ ὡς ποδιὰ τοῦ ὑπὲρ τὴν Ν. θύραν ἀνακουφιστικοῦ τόξου.
» 17γ Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἀνωτέρω εἰκόνος οὐχὶ ἀνεστραμμένη.
» 18α Φανερωμένη Μάνης. Τμῆμα ἐνεπιγράφου κοσμήτου.
» 18β Λεπτομέρειαι τοῦ ἀνωτέρω κοσμήτου.
» 18γ Φανερωμένη Μάνης. Θωράκιον.
» 19α Φανερωμένη Μάνης, ναὸς Παναγίας.
» 19β Βέροια, ναὸς Ἁγίου Νικολάου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.
» 19γ Μονὴ Κούμπαρη. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

Πίναξ 20α Μονὴ Κούμπαρη. Τοιχογραφίαι τοῦ καθολικοῦ.
» 20β Γεωργίτσι, Μονὴ Προφήτου Ἠλία. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.
» 21α Χρύσαφα, ναὸς Ἁγίου Νικολάου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.
» 21β Μονὴ ἁγίων Ἀναργύρων. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.
» 22α Μονὴ ἁγίων Ἀναργύρων. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφή.
» 22β Μονὴ ἁγίων Ἀναργύρων. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ κρήνης.
» 23α Μονὴ ἁγίων Ἀναργύρων. Τμῆμα τοῦ ἐνεπιγράφου ξυλογλύπτου τέμπλου (1711).
» 23β Τσίντζινα, ναὸς Ἁγίου Βλασίου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.
» 23γ Χρύσαφα, ναὸς Ἁγίου Δημητρίου. Κτητορικὴ ἐπιγραφὴ νάρθηκος.
» 24α Οἴτυλον, ναὸς Ἁγίου Νικολάου. Τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ τέμπλου.
» 24β Οἴτυλον, ναὸς Ἁγίου Νικολάου. Τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ τέμπλου.
» 25α Χρύσαφα. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ κρήνης.
» 25β Ντόριζα, ναὸς Ἁγίου Γεωργίου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.
» 26α Πέρπενη (Καλλονή), ναὸς τῶν Εἰσοδίων. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.
» 26β Λεπτομέρεια τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς.
» 27α Πέρπενη (Καλλονή), ναὸς Εἰσοδίων. Λεπτομέρεια τοιχογραφίας.
» 27β-δ Ἀρεόπολις, ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου. Ἀφιερωτικαὶ ἐπιγραφαί.
» 28α Σανέϊκα Πέρπενης (Καλλονῆς), ναὸς Ἁγίου Βασιλείου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.
» 28β Κουσκούνι Ἀρεοπόλεως, ναὸς Παναγίας. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.
» 29α Μυστρᾶς, ναὸς Ἁγίου Δημητρίου. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ ὀρειχαλκίνου κηροπηγίου.
» 29β Μυστρᾶς, ναὸς Ἁγίου Δημητρίου. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ ὀρειχαλκίνου κηροπηγίου.
» 29γ Νέος Μυστρᾶς, ναὸς Ἁγίου Γεωργίου. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφή.

Συμβολὴ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν.

» 30α Ἡ ὑπ' ἀριθ. 521 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν. Εἰς τὴν κάτω ἀριστερὰν γωνίαν τῆς πλακὸς δηλοῦται γραμμικῶς ἡ θέσις, ἐξ ἧς ἀπεσπάσθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 τεμάχιον.
» 30β-ε Τὸ τεμάχιον ὑπ' ἀριθ. 1. (β - δ. Προσθία, ὀπισθία καὶ πλαγία ἀριστερὰ πλευρά. ε. Πλευρὰ ἑδράσεως.)

Πίναξ 31α Τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τῆς ὑπ' ἀριθ 530 πλακὸς μετὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 τεμαχίου.
» 31β-δ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 τεμάχιον. (β - δ. Προσθία, ὀπισθία καὶ πλαγία ἀριστερὰ πλευρά.)
» 32 Ἡ ὑπ' ἀριθ. 530 πλὰξ πρὸ τῆς συμπληρώσεως.
» 33α Τὸ κεντρικὸν τμῆμα τῆς ὑπ' ἀριθ. 531 πλακὸς τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν μετὰ τὴν προσαρμογὴν τῶν τεσσάρων νέων θραυσμάτων.
» 33β Τὰ ὑπ' ἀριθ. 3 (δεξιὰ) καὶ 4 (ἀριστερὰ) τεμάχια.
» 33γ Ὀπισθία πλευρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 τεμαχίου.
» 34 Ἡ ὑπ' ἀριθ. 531 πλὰξ πρὸ τῆς συμπληρώσεως.
» 35α Ἡ ὑπ' ἀριθ. 533 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς διὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 8 νέων θραυσμάτων (βλ. πίν. 36α - γ).
» 35β Ἡ ὑπ' ἀριθ. 533 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν πρὸ τῆς συμπληρώσεως.
» 36α-β Τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 τεμάχιον (προσθία καὶ ὀπισθία πλευρά).
» 36γ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 τεμάχιον· πλευρὰ ἑδράσεως.
» 36δ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 9 τεμάχιον· πλευρὰ ἑδράσεως.
» 36ε Τὸ ὑπ' ἀριθ. 9 τεμάχιον· πλαγία ἀριστερὰ πλευρά.
» 37α Ἡ ὑπ' ἀριθ. 536 πλὰξ τῆς ζωφόρου μετὰ τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 9 τεμαχίου.
» 37β-γ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 9 τεμάχιον (προσθία καὶ ὀπισθία πλευρά).
» 38 Τεμάχιον (ἀριθ. 10) τῆς ὑπ' ἀριθ. 537 πλακὸς τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν. α. Προσθία ὄψις καὶ β. Ὀπισθία ὄψις.
» 39α Κεντρικὸν τμῆμα τῆς ὑπ' ἀριθ. 537 πλακὸς μετὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ ἐν πίνακι 38 τεμαχίου.
» 39β Ἡ ὑπ' ἀριθ. 537 πλὰξ πρὸ τῆς συμπληρώσεως.
» 40α-β Τὸ ὑπ' ἀριθ. 11 θραῦσμα· πλευρὰ ἐξωτερικὴ καὶ ἐκ τῶν κάτω.
» 40γ Ὁ ποὺς τῆς Ἀμαζόνος τῆς ὑπ' ἀριθ. 539 πλακὸς (δ) συμπληρούμενος διὰ τοῦ θραύσματος ἀρ. 11.
» 40δ Ἡ ὑπ' ἀριθ. 539 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν πρὸ τῆς συμπληρώσεως.

Πίναξ 41α Ἡ ὑπ' ἀριθ. 541 πλὰξ πρὸ τῆς συμπληρώσεως.
» 41β Τὸ ὑπ' ἀριθ. 12 θραῦσμα· προσθία πλευρά.
» 41γ Ἡ ὑπ' ἀριθ. 541 πλὰξ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς πρώτης ἐξ ἀριστερῶν ἐφίππου μορφῆς διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 12 θραύσματος.
» 42α-β Ἡ ὑπ' ἀριθ. 13 κεφαλὴ τῆς Συλλογῆς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. (Προσθία καὶ πλαγία ὄψις).
» 43α Ἡ ὑπ' ἀριθ. 535 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν.
» 43β Τὸ σχέδιον τοῦ J. Foster τῆς ὑπ' ἀρ. 535 πλακός (Συλλογῆς Γ. Σεφέρη).
» 44α Ἡ ὑπ' ἀριθ. 542 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν μετὰ τὴν προσαρμογὴν τῆς ὑπ' ἀριθ. 13 κεφαλῆς εἰς τὴν πρώτην (ὀρθίαν ἐκ δεξιῶν) Ἀμαζόνα (βλ. σχέδια πίν. 45).
» 44β Ἡ ὑπ' ἀριθ. 542 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν πρὸ τῆς συμπληρώσεως.
» 45α Τὸ σχέδιον τοῦ J. Foster τῆς ὑπ' ἀριθ. 542 πλακός (Συλλογῆς Γ. Σεφέρη).
» 45β Τὸ σχέδιον τοῦ J. Foster τῆς ὑπ' ἀριθ. 542 πλακός (τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου).
» 46α Τὸ ὑπ' ἀριθ. 14 τεμάχιον πλακὸς τῆς Ἀμαζονομαχίας τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν.
» 46β Τὸ ὑπ' ἀριθ. 15 θραῦσμα κνήμης Ἀμαζόνος.
» 46γ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 16 θραῦσμα δεξιοῦ ποδὸς Λαπιθίδος (;).
» 46δ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 17 θραῦσμα ἀριστεροῦ ἄκρου ποδός.
» 46ε Τὸ ὑπ' ἀριθ. 18 θραῦσμα κεφαλῆς Ἀμαζόνος (;).
» 47α Ἡ ὑπ' ἀριθ. 19 ἄκρα δεξιὰ χείρ.
» 47β Ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 19 ἄκρας δεξιᾶς χειρός.
» 47γ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 20 θραῦσμα δεξιοῦ βραχίονος.
» 47δ Τὰ ὑπ' ἀριθ. 22 - 24 θραύσματα ἐκ πτυχῶν ἐνδύματος.
» 48α Τὸ ὑπ' ἀριθ. 25 τεμάχιον μετόπης.
» 48β Ὀπισθία ὄψις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 25 τεμαχίου.
» 48γ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 21 θραῦσμα κεφαλῆς.
» 48δ Στενὴ πλευρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 25 τεμαχίου μετόπης.
» 49α Τὸ ὑπ' ἀριθ. 26 τεμάχιον μετόπης.
» 49β Ὀπισθία ὄψις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 26 τεμαχίου μετόπης.

Πίναξ 50α Τὸ ὑπ' ἀριθ. 27 θραῦσμα ἀριστεροῦ ποδός.
» 50β Τὸ ὑπ' ἀριθ. 28 θραῦσμα δεξιοῦ ἄκρου ποδός.
» 50γ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 29 θραῦσμα δεξιοῦ ἄκρου ποδός.
« 50δ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 29 θραῦσμα δεξιοῦ ποδός (ἑτέρα ὄψις).
» 51α Τὸ ὑπ' ἀριθ. 30 θραῦσμα μετόπης (;).
» 51β Τὸ ὑπ' ἀριθ. 31 τεμάχιον μετόπης (;).
» 51γ Κάτω ἐπιφάνεια (ἑδράσεως) τοῦ ὑπ' ἀριθ. 31 τεμαχίου.
» 51δ 'Οπισθία ὄψις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 31 τεμαχίου.

Πίναξ 52α Τὸ ὑπ' ἀριθ. 32 θραῦσμα ἀριστερᾶς κνήμης.
» 52β Τὸ ὑπ' ἀριθ. 33 θραῦσμα ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ ἄκρου στήθους μορφῆς ἐνδεδυμένης.
» 52γ 'Οπισθία ὄψις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 33 θραύσματος.
» 53α Τὸ ὑπ' ἀριθ. 34 θραῦσμα δεξιοῦ ἄκρου ποδός.
» 53β Τὸ ὑπ' ἀριθ. 35 θραῦσμα ἐκ πτυχῶν ἐνδύματος (;).
» 53γ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 36 θραῦσμα ἐκ πτυχῶν ἐνδύματος.
» 53δ Τὸ ὑπ' ἀριθ. 37 θραῦσμα.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΙΚΟΝΕΣ

Τὸ 'Αμφιάρειον τοῦ 'Ωρωποῦ. Τοπογραφικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ θέματα.

Σελ. Εἰκ.
9 1 'Αριστομήδου Φεραίου ἀνάθεσις εἰς 'Αμφιάραον (σχ. Λεονάρδου).
11 2 'Η ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Εὐμένους (σχ. Λεονάρδου).
12 3 'Επιμελητοῦ ἱερῶν στεφάνωσις (σχ. Λεονάρδου).
13 4 'Επιτύμβιος στήλη ἐξ 'Ωρωποῦ (σχ. Λεονάρδου).

Νέος «Μακεδονικὸς» τάφος ἐν Θήβαις.

Σελ. Εἰκ.
16 1 Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ «Μακεδονικοῦ» τάφου.

'Ανασκαφὴ οἰκοπέδου Θεοδώρου Κριμπᾶ ἐν 'Αλιάρτῳ.

21 1 'Αλίαρτος. 'Ανασκαφὴ οἰκοπέδου Θ. Κριμπᾶ. Κάτοψις.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίναξ Α 'Η ἀριστερὰ ὄχθη τοῦ 'Ιεροῦ. 'Η πηγή, ὁ βωμός, τὰ λουτρὰ τῶν ἀνδρῶν, τὰ βάθρα, ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος (φωτ. 'Αρχ. 'Εταιρείας ἀρ. 2214).
» Β 'Η στοὰ καὶ τὸ θέατρον μετὰ τοῦ ΒΑ. ἄκρου τῆς δεξιᾶς ὄχθης (φωτ. 'Αρχ. 'Εταιρείας ἀρ. 3985).
» Γ Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς δεξιᾶς ὄχθης, τὸ παλαιὸν μουσεῖον καὶ τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης (φωτ. 'Αρχ. 'Εταιρείας ἀρ. 3984).
» Δ α. Τὸ ἀνεστηλωμένον προσκήνιον τοῦ θεάτρου (φωτ. Κ. Κωνσταντοπούλου).
β. 'Ο μικρὸς ναὸς τοῦ 'Ιεροῦ. "Εμπροσθεν, εἰς τὸ μέσον, τὸ βάθρον τοῦ 'Ισαυρικοῦ (φωτ. Β. Χ. Πετράκου).
» Ε 'Η δεξιὰ ὄχθη τοῦ 'Ιεροῦ (δυτικὸν ἥμισυ) ἀπὸ τοῦ θεάτρου κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Λεονάρδου (φωτ. 'Αρχ. 'Εταιρείας ἀρ. 3990).
» F Τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ 'Ιεροῦ (φωτ. 'Αρχ. 'Εταιρείας ἀρ. 3991).

Πίναξ Ζ α. "Εκτυπον ἀπολεσθέντος τμήματος προξενικοῦ ψηφίσματος τοῦ Κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν (ἐξ ἐκτύπου τοῦ Λεονάρδου).
» β. Προξενικὸν ψήφισμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν (ἐξ ἐκτύπου τοῦ Λεονάρδου).
» Η α. 'Ο θρόνος τοῦ Κηφισοδώρου (φωτ. Κ. Κωνσταντοπούλου).
β. 'Αριστομήδους Φεραίου ἀνάθεσις εἰς τὸν 'Αμφιάραον (ἐξ ἐκτύπου τοῦ Λεονάρδου).
» Θ α. Τὸ ἐπίκρανον τοῦ βάθρου τοῦ Θρασυλόχου (φωτ. 'Αρχ. 'Εταιρείας ἀρ. 3980).
β. Τὸ ἐπίκρανον τοῦ βάθρου τοῦ Θρασυλόχου (σχ. Β. Χ. Πετράκου).
» Ι α. Τὸ προξενικὸν ψήφισμα IG VII 392 (ἐξ ἐκτύπου Β. Χ. Πετράκου).
β. Τὸ ἐπίκρανον, ἐφ' οὗ εἶναι χαραγμένον τὸ προξενικὸν ψήφισμα IG VII 392 (φωτ. 'Αρχ. 'Εταιρείας ἀρ. 3978).

Πίναξ ΙΑ α. Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Εὐμένους (φωτ. Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀρ. 1106α).
β. Ἐπιμελητοῦ ἱερῶν στεφάνωσις (ἐξ ἐκτύπου τοῦ Λεονάρδου).

Νέος «Μακεδονικὸς» τάφος ἐν Θήβαις.

» ΙΒ α. Ὁ δρόμος ἀπὸ τῆς εἰσόδου.
β. Ὁ τάφος ἀπὸ Α.

» ΙΓ α. Ὁ θάλαμος ἀπὸ ΒΔ. (ἐσωτερικὴ ὄψις τῆς ΝΔ. καὶ τῆς ΝΑ. πλευρᾶς).
β. Τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ θαλάμου ἐκ Ν.

Ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου Θεοδώρου Κριμπᾶ ἐν Ἁλιάρτῳ.

» ΙΔ α. Τὸ διὰ τῶν τοίχων Α, Β, Β1 καὶ Γ μορφούμενον κτήριον.
β. Οἱ τοῖχοι Α καὶ Β1 καὶ οἱ παρ᾽ αὐτοὺς κεραμοσκεπεῖς τάφοι.

» ΙΕ α. Τὰ δύο δάπεδα τοῦ κτηρίου.
β. Αἱ δύο φάσεις τοῦ τοίχου Γ.

» ΙϚ α. Ὁ τοῖχος Δ.
β. Οἱ κιβωτιόσχημοι τάφοι XII καὶ XV.

Πίναξ ΙΖ α. Ὁ τάφος II.
β. Τὸ εἰδώλιον in situ.

» ΙΗ α. Εἰδώλιον ἐκ τοῦ τάφου I.
β. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου I.
γ. Εἰδώλια ἐκ τῶν τάφων I καὶ VIII.
δ. Ποτήρια ἐκ τοῦ τάφου II.

» ΙΘ α. Εἰδώλιον ἐκ τοῦ τάφου IV.
β. Ἄθυρμα ἐκ τοῦ τάφου VIII.
γ. Ἀθύρματα ἐκ τοῦ τάφου VIII.
δ. Κοτυλίσκαι καὶ κανθαρίσκος ἐκ τοῦ τάφου VI.

» Κ α. Οἰνοχοΐσκαι ἐκ τοῦ τάφου XIV.
β. Λύχνοι καὶ δακρυδόχον ἐκ τοῦ τάφου XIV.
γ. Οἰνοχόη ἐκ τοῦ τάφου XV.
δ. Ὑάλινον ἀγγεῖον ἐκ τοῦ τάφου XV.

» ΚΑ α. Λάγηνος ἐκ τοῦ τάφου XVI.
β. Οἰνοχόη ἐκ τοῦ τάφου XIX.
γ. Κύλιξ ἐκ τοῦ τάφου XVIII.
δ. Κεκαυμένον ἀγγεῖον ἐκ τῆς πυρᾶς XXI.
ε. Ὁ τάφος XVII.

ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΑ ΕΞ ΑΣΚΛΗΠΙΕΙΟΥ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ Ι

Η ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΑΠΑΝΩΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΓΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΥ (ΑΒΑΤΟΥ)

Κατὰ μῆνα Μάρτιον 1951 ἐδημοσιεύθη ὁ 86ος - 87ος τόμος (1948 - 49) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπὸ τῆς σελίδος 135 ἑξ. κατεχωρίσθη μελέτη τοῦ μακαρίτου Ι. Παπαδημητρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἐπιδαύρου». Ἐν ἀρχῇ ταύτης πραγματεύεται οὗτος τμῆμα [1] ὀπισθογράφου στήλης ἐξ ἐγχωρίου λευκοφαίου τιτανολίθου. Ἡ ἐπὶ τούτου ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς δαπάνας, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο διὰ τὴν οἰκοδόμησιν σημαντικοῦ τινος τῶν ἐν τῷ Ἱερῷ κτηρίων. Καίτοι ὅμως εἰς τὴν μελέτην ταύτην καταβάλλεται προσπάθεια διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἐπὶ μέρους ἀνακυπτόντων θεμάτων, ὡς καὶ τὴν πιθανὴν ταύτισιν τοῦ κτίσματος, εἰς ὃ ἀφοροῦν αἱ ἐν λόγῳ δαπάναι, δὲν ἀνεζητήθησαν ἀπὸ μέρους τοῦ συγγραφέως τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τῆς στήλης ταύτης μεταξὺ τῶν σῳζομένων ἀρκετῶν τεμαχίων ἐκ στηλῶν, αἵτινες ἔφερον οἰκοδομικὰς ἐπιγραφάς.

Πέντε ἔτη βραδύτερον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν Ἑλληνικά, τόμ. 14ος, 1955, ἀπὸ τῆς σελίδος 23 ἑξ. μελέτη τοῦ τότε ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Ἀργολίδος Σ. Χαριτωνίδου, «Ἐπιγραφικὰ ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρο». Ἡ πρώτη τῶν ἐν αὐτῇ δημοσιευομένων ἐπιγραφῶν, ἐπὶ μεγάλου τεμαχίου ὀπισθογράφου ἐπίσης στήλης, εἶναι ὡσαύτως οἰκοδομική, «πληρέστερη ἀνάγνωση τῆς IG IV² 1, 118 ἐπιγραφῆς». Εἶναι ἐν τούτοις περίεργον, διατί οὗτος δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν πρόσφατον διὰ τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἀσκληπιείου ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν. Τὴν μελέτην τοῦ Παπαδημητρίου δὲν ἀναφέρει, οὔτε δὲ καὶ παραπέμπει εἰς ταύτην ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἐν τέλει τῆς μελέτης του «κατάλογος τῶν ὀνομάτων ἀπὸ τὶς δημοσιευόμενες ἐπιγραφές». Ἀλλά, ἀναγραφόμενα ἐπ' ἀμφοτέρων ὀνόματα ἐργασθέντων τεχνιτῶν, εἶδος ἐκτελεσθείσης ἐργασίας, εἶδος καὶ πάχος τοῦ λίθου, ἐμβάλλουν ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν ἰδέαν, ὅτι εἶναι δυνατὸν ἀμφότερα τὰ τεμάχια νὰ ἀπεσπάσθησαν ἐκ τῆς ἰδίας στήλης. Εἰς ἐπίρρωσιν τούτου συμβάλλει νέον εὕρημα, ἤτοι τὸ ἐν τοῖς πίναξι 1 καὶ 2α ὀπισθόγραφον ὁμοίως τεμάχιον στήλης λευκοφαίου τιτανολίθου, ὅπερ ἁρμόζει εἰς τὸ ἄνω δεξιὸν τμῆμα τοῦ μεγάλου τεμαχίου στήλης, ἐφ' οὗ ἡ ἐν IG IV² 1, 118 ἐπιγραφή (πίναξ 2β).

1 Τοῦτο εὑρέθη «κατὰ τὴν διάλυσιν τοῦ καταρρεύσαντος ἐν ἔτει 1936 πρὸς τὰ δυσμικὰ τῆς Θόλου, τμήματος τοῦ διπλοῦ παλαιοχριστιανικοῦ περιβόλου τοῦ Ἱεροῦ». Ἡ στήλη, κατὰ ταῦτα, ἐτεμαχίσθη πιθανῶς ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ οἰκοδομήσεως τοῦ περιβόλου τούτου, ὅστις συνίσταται ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ ὑλικὰ ληφθέντα ἐκ παλαιοτέρων κτηρίων.

Τὸ νέον τοῦτο τεμάχιον, ὅπερ εὑρέθη εἰς «Παλυγουριό», θέσιν ἐπὶ τῆς νοτίου κλιτύος τοῦ Ἀραχναίου, ἀριστερᾷ τῆς ἀπὸ Λυγουριὸ εἰς παλ. Ἐπίδαυρον ὁδοῦ, παρεδόθη εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν[1] παρὰ τοῦ ἐκ Λυγουριοῦ Κωνσταντίνου Ἀγγ. Γιώργα ἢ Κατσαβοῦ. Εἶναι ἐλλιπὲς ἀριστερᾷ (ὡς πρὸς τῷ θεωμένῳ τὴν πλευρὰν α), ὡς καὶ κάτω. Μετρεῖ κατὰ τὸ μέγιστον σῳζόμενον ὕψος 059 μ., τὸ μέγιστον σῳζόμενον πλάτος 024 μ. καὶ τὸ πάχος 0095 - 010 μ. Ἐπιγραφὴν φέρει, ὡς ἐλέχθη, ἐπ᾽ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν[2]· φέρει ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς στενῆς πλευρᾶς τὰ γράμματα Ο 012 Σ 004 Υ 008 _ , ἅτινα βεβαίως δὲν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν πλευρῶν α καὶ β κείμενον. Τὰ γράμματα ταῦτα, σύγχρονα ὡς ἐκ τοῦ σχήματός των, ἀφοροῦν πιθανῶς εἰς τὴν θέσιν τῆς στήλης εἰς τὸ σύνολον τῶν στηλῶν, ἐφ᾽ ὧν ἦτο ἀναγεγραμμένον τὸ σύνολον τῶν δαπανῶν[3].

Τὸ νέον τμῆμα τῆς στήλης εἶναι κατὰ τὴν κορυφὴν ἀκέραιον. Κατελάμβανε δὲ κατά τι ὀλιγώτερον τοῦ ἡμίσεος τοῦ πλάτους τῆς στήλης, ὅπερ συνεποσοῦτο εἰς 066 μ. Ἕκαστος στίχος ἐπὶ ἀκεραίας τῆς στήλης θὰ εἶχε περὶ 70 - 72 γράμματα, ἐξ ὧν 30 - 35 ἐπὶ τοῦ ὑπὸ πραγμάτευσιν τεμαχίου.

Ἡ ἀνάληψις καὶ ἐκτέλεσις τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερομένων οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν γίνεται καὶ ἐν προκειμένῳ τμηματικῶς. Ἄλλος *ἐργώνης* λ. χ. εἶχεν ἀναλάβει τὴν τομὴν τῶν πωρολίθων καὶ ἄλλος τὴν μεταφοράν των εἰς τὸ Ἱερόν· ἄλλος εἶχεν ἀναλάβει τὴν μεταφορὰν τῆς κονίας καὶ ἄλλος τὴν κονίασιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ τμήματος τοῦ οἰκοδομήματος. Τὸ παλαιὸν σύστημα, ὅπερ ἴσχυσε κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἤτοι ἡ παροχὴ ἐγγυητῶν *(ἔγγυοι)* ἐκ μέρους τοῦ ἐργώνου, διὰ τὴν καλὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας, δὲν ὑφίσταται πλέον (τοῦτο ἄλλωστε καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Θόλου).

Αἱ ἀναφερόμεναι δαπάναι ἀφοροῦν: α) εἰς τὴν *Δύταν* (στίχ. 7, δὲν σῴζεται τὸ ἀντικείμενον δαπάνης), τὴν στέγασιν (στίχ. 25) καὶ τὴν κονίασιν (στίχ. 27) ταύτης, β) τὴν *παστάδα* (στίχ. 9, δὲν σῴζεται τὸ ἀντικείμενον δαπάνης) καὶ τὴν στέγασίν της (στίχ. 39 καὶ 48), γ) τὸ *Νακορήιον* (στίχ. 12, δὲν σῴζεται τὸ ἀντικείμενον δαπάνης), δ) τὸ *Προκοιτατήριον* (στίχ. 42, δικτυωτὰ εἰς τοῦτο πλέγματα), ε) εἰς τὴν *κονίασιν ῥόου*

1 Ἡ δημοσίευσις τῆς ἐπιγραφῆς παρεχωρήθη ἀπὸ τὴν ἁρμοδίαν ἔφορον, Καν Εὐαγγελίαν Πρωτονοταρίου - Δεϊλάκη, πρὸς ἣν ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου.

2 Αἱ ἀναγνώσεις τῆς προσθίας πλευρᾶς δὲν παρουσιάζουν δυσκολίας. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ λίθος ἐχρησιμοποιήθη μεταγενεστέρως ὡς κατώφλιον, βαθμὶς κλίμακος, ἢ παρόμοιόν τι, μὲ ὁρατὴν τὴν ὀπισθίαν πλευράν του, τὰ ἐπὶ ταύτης γράμματα ἔχουν ἀποτριβῆ. Παρέστη, ὡς ἐκ τούτου, ἀνάγκη πλειόνων μεταβάσεών μου εἰς Ἀσκληπιεῖον, χάρις δὲ εἰς οἰκονομικὴν ἀρωγὴν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐπετεύχθη ἀνετωτέρα μελέτη τῆς ἐπιγραφῆς. Οἱ πίνακες 1 καὶ 2α ἔγιναν ἀπὸ φωτογραφίας, τὰς ὁποίας ἐφιλοτέχνησεν ὁ καλλιτέχνης - φωτογράφος Κος Βασίλειος Σταματόπουλος, προθυμοποιηθεὶς νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπὶ τόπου.

3 Αἱ στῆλαι αὗται, ἦσαν βεβαίως ὁραταὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, καθ᾽ ὃ ὀπισθόγραφοι· δὲν ἐστηρίζοντο δηλαδὴ ἐπὶ τοίχου. Εἰς τὴν μεταξύ των σύνδεσιν ὅμως καὶ διὰ τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου ἐχρησίμευον οἱ μήκους 008 μ. ἐπὶ τῶν στενῶν πλευρῶν τόρμοι, ἤτοι: 1) ἐπὶ τοῦ τεμαχίου, ἐφ᾽ οὗ ἡ ἐν IG IV² 1, 118 ἐπιγραφὴ α) εἰς τὸ δεξιὸν τῆς ἄνω ὁριζοντίας πλευρᾶς — 027 μ. ἀπὸ τοῦ σῳζομένου ἀριστεροῦ —. β) ἐπὶ τῆς σῳζομένης στενῆς πλευρᾶς — 038 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἀριστερᾶς γωνίας —. 2) Ἐπὶ τῆς σῳζομένης στενῆς πλευρᾶς τοῦ νέου τεμαχίου — 024 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω δεξιᾶς γωνίας —. Ἀριστερᾷ τῶν τόρμων τούτων καὶ κατὰ μῆκος τῆς πλευρᾶς διατηρεῖται ἀναθύρωσις.

(στίχ. 45), στ΄) εἰς τὸν *Ξυστόν* (στίχ. 8), καὶ ζ) τὴν [κρά]*ναν* (στίχ. 9. 48). Εἰς ταῦτα ἀναφέρονται, ἢ μερικῶς τοὐλάχιστον, καὶ αἱ δαπάναι διὰ τὰ *διαφάργματα* (στίχ. 10), τὸν *θριγκόν* (στίχ. 13), τὴν τοποθέτησιν *θυρῶν* (στίχ. 14. 49), τὰς *ἐσχάρας* (στίχ. 15. 16), τοὺς *δεσμούς* (στίχ. 16. 17), τοὺς *ἥλους* (στίχ. 50), τὴν *καταξοὰν στύλων* (στίχ. 37) καὶ τὴν *κονίασιν στύλων* (στίχ. 34. 35. 38).

Ταῦτα εἶναι τὰ ἀναγραφόμενα ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τοῦ νέου τεμαχίου· παρόμοια ἐπίσης εἶναι τὰ ἀναγραφόμενα ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τῶν τεμαχίων, ἅτινα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Παπαδημητρίου καὶ Χαριτωνίδου, ἤτοι καθαρῶς οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι. Ἐπὶ τῆς κατέναντι ὀπισθίας ὄψεως τοῦ νέου τεμαχίου, ὡς καὶ τῆς ἐφ' ἧς ἡ ἐν IG IV² 1, 118 ἐπιγραφή, ἀναγράφονται δαπάναι ἀφορῶσαι εἰς τὴν προμήθειαν «ἐλέφαντος» καὶ εἰδῶν κλινοστρωμνῆς.

Τοῦ ἐλεφαντοστοῦ ἐγίνετο βεβαίως χρῆσις διὰ τὴν ποίησιν ἀγαλμάτων, ἀλλ' ἐπίσης ἐγίνετο χρῆσις τούτου καὶ διὰ τὴν ἐπένδυσιν θυρῶν κλπ. (IG IV² 1, 102 στίχ. 65: *ἐλέφαντα παρέχειν ὁπόσ*[ο]*υ κα δῆι πὸ τὸ θύρωμα* 3150 *δραχμαί*, προκειμένου περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ). Εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἀδικαιολόγητος ἡ ἐμμονὴ τοῦ Χαριτωνίδου, θέλοντος ὁπωσδήποτε νὰ σχετίσῃ τὸ ἐν προκειμένῳ ἐλεφαντοστοῦν μὲ ἐκεῖνο, ὅπερ «προοριζόταν γιὰ τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ», νὰ ἀναγάγῃ τὴν ἐπιγραφὴν εἰς παλαιοτέραν ἐποχὴν καὶ ταυτίσῃ τὸν Θρασυμήδη μὲ ἐκεῖνον, ὅστις «ἔφτιαξε» τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ θεοῦ. Ἀλλ' ὁ Θρασυμήδης, πλὴν τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ (Παυσαν. II 27. 2), ἔλαβε μέρος καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τοῦ θεοῦ («*τὰν ὀροφὰν τὰν ὑπένερθε καὶ τὸ θύρωμα τὸ ἔνδοι καὶ τὰ/διὰ στύλων ἐργάσασθαι*», ἀντὶ τοῦ σεβαστοῦ ποσοῦ τῶν 9.800 δραχμῶν, IG IV² 1, 102 στίχ. 45 ἑξ.) καὶ ἄλλα ἀξιόλογα ἔργα ἐπετέλεσεν ἐν τῷ Ἱερῷ (IG IV² 1, 198). Ἀντιθέτως ὁ ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν προμηθευτῶν σινδόνων ἀναφερόμενος συνώνυμός του ἦτο ἀσφαλῶς μικροπρομηθευτής τις· ἀναφέρεται τρίς, τὸ δὲ ἀνώτατον χρηματικὸν ποσόν, ὅπερ εἰσέπραξεν, ἦσαν 6 δραχμαί, τὸ κατώτατον ὀβολός.

Αἱ σινδόνες, σινδονοστολαὶ καὶ τὰ δερμάτια, ἀνήκουν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἐξοπλισμὸν κτηρίου, προοριζομένου διὰ νὰ κοιμῶνται ἐν αὐτῷ. Μεταφερόμεθα μὲ τὴν σκέψιν εἰς τὸ μέγα οἰκοδόμημα, ὅπερ ἦτο εἰς τὸ Ἀνατολικὸν τοῦ Ἱεροῦ καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ξενών. Ταύτισιν ὅμως μὲ τοῦτο ἀπαγορεύουν καὶ ἄλλοι λόγοι, ἀλλὰ καὶ τὸ τμῆμα, ὅπερ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ χαρακτηρίζεται ὡς *Προκοιτατήριον*.

Ἀλλὰ προτοῦ χωρήσω εἰς τὰ καθέκαστα τοῦ νέου τεμαχίου, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σημειώσω ὀλίγα τινὰ διὰ τὰ ἤδη γνωστὰ δύο ἐνεπίγραφα τεμάχια, ὧν τὸ ὑπὸ Παπαδημητρίου δημοσιευθὲν θὰ ἀναφέρηται τοῦ λοιποῦ ὡς τεμάχιον Πα καὶ β, τὸ ἐν IG IV² 1, 118 (= Χαριτωνίδης, Ἑλληνικὰ) ὡς τεμάχιον Χα καὶ Χβ (καὶ τὸ νῦν ὑπ' ἐμοῦ τὸ πρῶτον δημοσιευόμενον ὡς Μα καὶ Μβ).

ΤΟ ΤΕΜΑΧΙΟΝ Π

Τούτου ἀμφότεραι αἱ ἐνεπίγραφοι πλευραὶ διατηροῦνται εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν, διότι εἶχεν ἐνωρὶς ἤδη ἐντοιχισθῆ εἰς θέσιν ἀπηλλαγμένην ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καὶ καιρικῶν ἐπιδράσεων. Ὁ Παπαδημητρίου γράφει, ἐν ΑΕ ἔ. ἀ. σ. 136, «τὸ

τεμάχιον τοῦτο εἶναι ἐκ μαρμάρου λευκοφαίου, πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον». Τοῦτο δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα 1) διότι, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημείωσα, πρόκειται περὶ λευκοφαίου ἐγχωρίου τιτανολίθου, 2) ἡ μία τῶν στενῶν πλευρῶν σῴζεται εἰς τὴν ἀρχικὴν κατάστασίν της, διατηροῦσα μάλιστα ἐν ἀρίστῃ καταστάσει καὶ τὴν ἀναθύρωσιν. Ὡς ἐκ τούτου, εἰς τὴν πλευρὰν β (=Π^β) δὲν λείπει ἡ ἀρχὴ τῶν στίχων 6 - καὶ 21. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἐπὶ τῆς ἀντιστοίχου προσθίας πλευρᾶς (Π^α) σῴζεται τὸ τέλος τῶν στίχων 11 - καὶ 22. Ταῦτα, ὡς καὶ διάφοροι ἀναγνώσεις μου εἰς ἐνίους τῶν στίχων, ἐπιβάλλουν τὴν ἀναδημοσίευσιν τοῦ κειμένου, ὡς τοῦτο ἔχει ἐπὶ τοῦ λίθου, ἤτοι:

ΠΛΕΥΡΑ Α΄.

— —
— — — — — - Ἑρμα[ίου — — — — — — — — — — — — —]
— — — — — υς ΧΧΧ Ἀγρ[ιανίου — — — — — — — — — — — —]
— — — — — ⊟⊟ Αὐζοσίο[υ — — — — — — — — — — — — —]
— — — — — ΙΙΙ C ἐπ⟨ι⟩τιμαὶ Στρ — — — — — — — — — — — —
— — — — — τὰν κράναν = - πά[ρ — — — — — — — — — — — —]
— — — — — πὰρ Ἐπισθένευς ὑπ[εραμερία — — — — — — — — —]
— — — — — ξύλων : παρ' Ἀγνάμ[πτου (;) — — — — — — — — —]
— — — — — πὰρ Γενύσου ὑπεραμε[ρία — — — — — — — — — —]
[— — — πὰρ Γε]νύσου ὑπεραμερία στεγ[ά]σ[ιος — — — — — — —]
[— — — — — ==-].
— — — — — ου Ἀρισταίωι - : : : στάλας Ἀρισταίωι [· γ]ροφᾶς Πα[σι]-
[ξένωι — — — δ]απέδου ⊟== : : : : · Πασιξένωι νατήρων : : : Φιλίππωι
ισταδίου : : · ΙΙΙΙΙ Σωτέλει κάλωνος · ΙΙ Λυκίωι ξυσ-
[τοῦ — — — — Εὐαίνωι κονιάσιος == : : : : · Κυδίππωι λιθώματος ==
[— — — — ἐγκα]ύσιος =- : : Διοκλείδαι θύρας = : : : ΙΙΙ Δεξίωι στύλου
— — — — — ⊟⊟=- : : : : · Πασιθέμι ἐγκαύσιος ⊟== : : : : · Σιμύλωι
— — — — — : : ΙΙΙ Χάρμωι νατήρων = : : : : Φιλίππωι δύτας ==- · ΙΙ
— — — — — : : : ΙΙΙΙ Ἀρισταίωι ξύλου · ΙΙΙΙ Ἀρισταίωι δύτας ⊟⊟⊟⊟==
[— — —´ τομᾶς λί]θων ⊟= Νευκλεῖ ἀγωγᾶς λίθων ====- Ἀρχικράτε[ι]
— — — — — C Εὐαρχιδάμωι δύτας ἐκκαθάρσιος : Ἐπισθέ[νει]
— — — — — — ου ⊟=== : : : · Ἐπισθένει δεσμῶν τοῖς λίθοι[ς]

[— — — — — Ἀρ]ταμιτίου πὰρ Φαιδίμου Π⊟⊟=- Παν⟨ά⟩μο[υ]
— — — — — — — αίου πὰρ Δαμοφάνευς ⊟⊟⊟- — — — — —
[— — — — — — Ἀ]ζοσίου πὰρ Δαμοφάνευ[ς — — — — — — —]
[— — — — — — — ο]υ πὰρ Δαμοφάνευς — — — — — — — —
[— — — — — — — — ὀρ]οφᾶς ἐπιτιμά — — — — — — — —
— — — — — — — — — ὑπεραμερί[α — — — — — — —]
— — — — — — — — — — Ἀγελοχ — — — — — — — —
— —

ΠΛΕΥΡΑ Β΄.

— —
— — — — — — — — — — — — ΝΟΣΚ — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — *ίου Φίλων* — — — — — — — — — —
— — — — — — — *ου Νικόστρατος* — — — — — — — — — —
— — — — *ων* ΙΙΙΙ *χυτρᾶν Φυλακίδ*[ας — — — — — — — — — —]
[— — Φιλί]*σκος* :ΙΤ *ποδῶν Τέλης* ΙΙC — — — — — — — — — — —
[·]Σ *ὑάλου Τιμαγένης* ·ΙΙΙΙΙ *γνώμονος* — — — — — — — — — —
ζυγαστρίου Εὔνικος ΙΙΣΣ *κισήλιος Ἀσκ*[λαπιάδας — — — — — — —]
ων ἀπὸ τοῦ θρόνου Δαμῖνος : : : : *ξύλω*[ν — — — — — — — — —]
σανίδων Διονύσιος · ΙΙ *σανίδων Θεο* — — — — — — — — — — —
σανίδων Δέξιος · *σανίδων Τιμαίνε*[τος — — — — — — — Τιμαγ;]
ένης :Ι *πλινθηίων Ἀνδρῖνος* ·ΙΙΙΙΙ *ξύλ*[ων — — — — — — — — — —]
μένης :·ΙΙΙΙ *ξύλων Ἀριστόβιος* : : · ΙΙΙ — — — — — — — — —
άνης ΙΙC *πλινθηίων Ἀσκλαπιάδας* — — — — — — — — — — Με]-
νέδαμος ΙΙΙΙΤ *ξύλων Εὔβουλος* — — — — — — — — — — — — —
ξύλων Ἀσκλαπιάδας ·ΙΙΤ *ξύλω*[ν — — — — — — — — — — Διοκλ]-
είδας ::·ΙΙΙΙ *ζυγαστρίων Δεξίλα*[ς — — — — — — — — — Εὔβ]
ουλος · *σανίδων Κλειταγόρας* — — — — — — — — — — — — —
ξύλων Δέξιος ΙΙΙΙΙC *ξύλων Ἀσκ*[λαπιάδας — — — — — — — — —]
ρώτου Ἀσκλαπιάδας ΙΙΙ *χυτρ*[ῶν — — — — — — — — — — —]
ρης ·Τ *θράνων Νίκαρχος* ΙΙΙ *θρ*[άνων — — — — — — — — — —]
[Ἀρι]*στέας* ΙΙΙ *τροχῶν Ἀριστέ*[ας — — — — — — — — — — — —]
— — — — *Φειδοκράτης* — — — — — — — — — — — — — — —
[— — Τιμαγέ;]*νης* ·ΙC *ξύλ*[ων — — — — — — — — — — — —]
[— — Τιμαγ]*ένης* — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — ΟΥΑ — — — — — — — — — — — — — — — — — — —
— —

Αἱ περισσότεραι τῶν ὑπ᾽ ἐμοῦ διαφόρων ἐν τῷ κειμένῳ ἀναγνώσεων ἀφοροῦν εἰς τὴν αὐξομείωσιν τῶν παρὰ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ἀριθμῶν, τῶν σχετικῶν μὲ τὰς δαπάνας, ὡς ἐν τοῖς στίχοις Π^{α} 5. 15. 16. 17. 18. 22, Π^{β} 11. 16.

Ἄλλαι ὅμως ἀναγνώσεις εἶναι οὐσιωδέστεραι, ὡς αἱ :

Π^{α} στίχ. 4. *ἐπ⟨ι⟩τιμαί* (πληθ.). Διορθῶ οὕτω, κατὰ τὸ ἐν τεμαχίῳ Μ^{α} στίχ. 21, *ὑπεραμερίαι*. Μετὰ τοῦτο ὄνομα, οὗτινος σῴζονται τὰ τρία πρῶτα γράμματα ΣΤΡ

Στίχ. 11 ἐν ἀρχῇ. *Ἀρισταίωι* ἀντὶ Ἀριστέωι τοῦ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς σχετικῆς φωτογραφίας εὐκρινῶς ἀναγιγνώσκεται[1].

[1] Ὑπὸ τὴν ἐσφαλμένην ἀνάγνωσιν ἔχει καταχωρισθῆ ἐν SEG XI 417^{α}.

Ἐν τῷ αὐτῷ 11ῳ στίχῳ, ἡ συμπλήρωσις [γ]*ροφᾶς* εἶναι προσφορωτέρα τῆς [ὀ]*ροφᾶς*. Τὸ ποσόν, ὅπερ ἐδαπανήθη σχετικῶς, θὰ ἐβοήθει, ἂν ἐσῴζετο, διὰ τὴν ὀρθὴν συμπλήρωσιν, λαμβανομένου ὑπ᾿ ὄψιν, ὅτι διὰ τὰς ἐργασίας ὑψηλῶν τμημάτων κτηρίου, ἡ τιμὴ μονάδος εἶναι ὑψηλοτέρα. Ἐργασία ἐν τῷ ἰσογείῳ εἶναι εὐθηνοτέρα ὁμοίας ἐργασίας ἐν τῷ 1ῳ ὀρόφῳ. Ἀλλ᾿ ἡ ὀροφή, ὡς τοιαύτη, προσδιορίζεται ἐπαρκῶς πάντοτε εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ, ὡς ἐν IG IV² 1, 102 στίχ. 46, *τὰν ὀροφὰν τὰν ὑπένερθε*: 106^II (Add.) στίχ. 136, *τᾶς ὀροφᾶς τὰς ξυλίνας τὰν ὑποκ*[έρ]*αμον*, στίχ. 139/40 *Ἀρίσ*/-[*τωνι*] *εἰς τὸν πρόδομον ὀροφᾶς ἐγκαύσιος*.

Στίχ. 13 — — *σταδίου* ὁ Παπαδημητρίου. Πρὸ τούτου ὅμως ἀναγιγνώσκεται ἓν ἰῶτα. Δὲν νομίζω, ὅτι τοῦτο εἶναι προσγεγραμμένον, εἰς δοτικὴν δηλαδὴ ὀνόματος ἐργώνου, διότι οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ σταδίου εἰς τὴν ἐπιγραφήν. Θὰ πρόκειται ἴσως ὑποκοριστικόν, οἷον *παραστάδιον* (IG II² 1668 στίχ. 70, *παραστάδια στήσει λίθινα*: ΑΕ 1923, σ. 39 στίχ. 57, *καὶ τὰς*/*πλάκας καὶ τὰ παραστάδια*), *προστάδιον* (PSI 5, 546, *καθελεῖν καὶ στεγάσαι καὶ τοῦ προσταδίου τὰ ἐγλείποντα τῆς στέγης στεγάσαι καὶ τὰ δύο οἰκήματα στεγάσαι*), ἢ λέξις ἀναλόγου σχηματισμοῦ πρὸς τὴν *ἐπιθέατρον* (IG XI 2, 287^A στίχ. 94, τῆς ἐργασίας τοῦ ἐπιθεάτρου).

Στίχ. 15. [ἐγκα]*ύσιος*, ἀντὶ [κονι]*άσιος* τοῦ Παπαδημητρίου. Τὸ Υ ἀναγιγνώσκεται καλῶς. Ἡ λέξις καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ στίχῳ.

Στίχ. 19. Τοῦτον ὁ Παπαδημητρίου ἀνέγνωσεν ὡς: [λί]*θων* ⊟ ⊏ ΙΙ *Εὐκλεῖ*. Ἡ ἀνάγνωσις ὀβολῶν ἦτο ἀνάγνωσις ἀπορίας. Ἐφάνη δηλαδὴ εἰς τοῦτον ἀνεξήγητος ἡ ὕπαρξις τοῦ γράμματος Ν μετὰ ἀπὸ τὰ ἀριθμητικὰ σημεῖα καὶ προφανῶς ἐνόμισεν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀδεξίου χαράξεως τῶν σημείων τῶν δηλούντων τοὺς δύο ὀβολούς. Ὁμολογῶ ὅμως, ὅτι καὶ ἐμὲ ἐξένισεν ἡ ὕπαρξις Ν εἰς τὸν 13^ον στίχον τοῦ τεμαχίου Μ^α, ὅτε τὸ πρῶτον ἐπελήφθην τῆς μελέτης τῆς ἐπιγραφῆς ἐν Ἀσκληπιείῳ. Καὶ ἐκεῖ δηλαδὴ ἀναγινώσκεται: *θριγκοῦ Νευκλεῖ* ΙΙΙΙΙ C Ἀλλὰ βεβαίως εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ὁ ἀρκετὰ προσεκτικὸς χαράκτης περιέπεσε (ἰδὲ καὶ 9^ον στίχον) τρὶς εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα καὶ δὴ εἰς ἔγγραφον οἰκονομικῆς διαχειρίσεως. Τὸ Ν θὰ συνδεθῇ μὲ τὰ ἑπόμενα καὶ ὁ *Εὐκλῆς* θὰ μετονομασθῇ εἰς *Νευκλῆν* παρὰ τὴν καινοφάνειάν του. Εἶναι δὲ τὸ ὄνομα παράλληλος τύπος τοῦ Νεοκλῆς, ὅπως τὸ Θεύδωρος εἶναι παράλληλος τύπος τοῦ Θεόδωρος (ἀμφότερα ἐν χρήσει εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ).

Π^β στίχ. 19. Ὁ Παπαδημητρίου ἀνέγνω — — *ρώπον*. Τὸ τρίτον γράμμα ὅμως δύναται νὰ εἶναι καὶ Τ Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην θὰ συμπληρωθῇ [θυ]*ρωτοῦ*, ὡς ἐν IG IV² 1, 102 στίχ. 304. 305 (pro θύρωτρον ? σημειοῖ ὁ Hiller).

Στίχ. 20 *ρης* ·· Τ *θράνων Νίκαρχος* ΙΙΙ *θρ*[άνων —] Ὁ πρῶτος τῶν ἐργωνῶν ἔλαβε δραχμὴν καὶ τεταρτημόριον τοῦ ὀβολοῦ. Τοῦτο δὲν ἐπρόσεξεν ὁ Παπαδημητρίου· ἠρκέσθη εἰς τὴν δραχμὴν (·) καὶ ἀποσπάσας ἀπὸ τὸν θέσιν του τὸ Τ (δηλωτικὸν τοῦ τεταρτημορίου) ἐπεσύναψε τοῦτο εἰς τὴν ἑπομένην λέξιν, ἧς τὸ πρῶτον γράμμα ἐξέλαβεν ὡς *Ο* (ἀντὶ *Θ*)· ἀνέγνωσε δηλαδὴ — *ρης. τοράνων Νίκαρχος* ΙΙΙ *θρ*[όνου]. Ἡ ὀρθῶς νῦν ἀναγνωσθεῖσα λέξις *θρᾶνος* ἀπαντᾶται ἀκόμη μίαν φορὰν ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ. Περὶ θράνου ἰδὲ Ορλάνδου, Ὑλικὰ δομῆς Ι, σ. 80.

Ἀπ' ὁποῖον μέρος τῆς στήλης ἀπεσπάσθη τὸ τεμάχιον Π δὲν ἠδυνήθην νὰ προσδιορίσω. Παρέχει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ τεμαχίου Μ, δὲν ἁρμόζει ὅμως ἐπ' αὐτοῦ. Εἶναι ἐνδεχόμενον — καὶ τοῦτο εἶναι τὸ πιθανώτερον —, ὅτι τὸ τεμάχιον Π προέρχεται ἀπὸ ἄλλην στήλην ἀναγραφῆς δαπανῶν τοῦ ἰδίου κτίσματος. Ὑπὲρ τῆς συνδέσεως πρὸς ἄλλην στήλην εἶναι τὸ ὅτι, τὸ τεμάχιον Π εἶναι ἐλαφρῶς παχύτερον.

ΤΟ ΤΕΜΑΧΙΟΝ Χ

Τοῦτο [1] εἶναι τὸ περισσότερον κατεστραμμένον. Ἀμφοτέρων τῶν ἐπιγεγραμμένων ὄψεων ἡ ἐπιφάνεια ἔχει ἀποτριβὴ [2]. Ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς πλευρᾶς β διακρίνονται ἴχνη μόνον γραμμάτων σπανίως συνθέτοντα ὁλοκλήρους καὶ μὲ νόημα λέξεις. Εἶναι ὀλίγαι αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς κατέστη δυνατὸν νὰ χωρήσω πέραν ἐκείνου, ὅπερ εἶχεν ἀναγνώσει ὁ Χαριτωνιδης. Τυχηρότερος ἤμην ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς πλευρᾶς α. Τὸ τεμάχιον $Μ^α$ ἐφάπτεται κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ τεμαχίου $Χ^α$, παρὰ τὸ ὅτι δὲ ἔχουν ἀποσπασθῆ μικρὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια κατὰ τὰ σημεῖα ἐπαφῆς ἑκατέρωθεν, κατέστη δυνατὸν νὰ γίνουν ἱκανοποιητικαὶ συμπληρώσεις τῶν ἐλλειπόντων γραμμάτων. Ἐπετεύχθησαν ἐπίσης νέαι ἀναγνώσεις ἢ διορθώσεις, αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων εἶναι :

Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς α.

Στίχ. 1 [Λά]*μμα*[τα] Ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν δαπανῶν τῆς Θόλου, οὑτωσὶ ἄρχεται ἡ κατ' ἔτος (ἀφ' ἱερέως) ἀναγραφὴ λαμμάτων καὶ ἐν συνεχείᾳ δαπανῶν. Ἰδὲ καὶ κατωτέρω, στίχ. 91, [Λά]*μματα πὰρ Θια*[ίου;] (ὁ ἴδιος (;) μὲ τὸν ἐν IG IV² 1, 103 στίχ. 107. 109. 112 ἱερέα Θιαῖον].

Στίχ. 6. Ἀντὶ [Ἀ]ρ[χ]*ίας Ἀρχικ*[ρ]άτ[ο]υ[ς] τοῦ Χαριτωνιδου θὰ πρέπει ἴσως νὰ ἀναγνωσθῇ : [ἑμιολ;]*ίας Ἀρχικράτει* Οὐδεὶς ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἀναγράφεται μὲ τὸ ὄνομα πατρός. Τὸ ἴδιον ἰσχύει διὰ τὸν 23ον στίχον, εἰς ὃν ἐπιπροσθέτως οὐδὲν ἀνέγνωσα ἐκ τῶν ὑπὸ Χαριτωνιδου ἐκεῖ ἀναγνωσθέντων.

Στίχ. 7 *ἑμιολίας* Ἡ λέξις ἀπαντᾶται καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου $Μ^β$ στίχ. 39.

Στίχ. 24. Ἀπὸ τοῦτον ὁ Χαριτωνιδης γράμματα μόνον ἀνέγνωσε καὶ τὴν λέξιν *ὀρυκταί* (ταύτην καὶ ἐν στίχ. 28). Ὁ στίχος θὰ ἀναγνωσθῇ ὡς :

δυτορύκται [2 - 3] *Στρούθωι δυτορύκται* = = ⁝ · ΙC *Καλλίν*[ωι]

Στίχ. 25. ἀντὶ [ρ]*εί*[θ]*ρου* ἀνάγνωθι *ῥόου* (ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου $Μ^α$ στίχ. 45).

1 Ὁ Hiller σημειοῖ, ὅτι δὲν εἶδε τὴν στήλην, ἐφ' ἧς ἡ ἐν IG IV² 1, 118 ἐπιγραφή, καθ' ὃν χρόνον ἦτο εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ προητοίμαζε τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐπιγραφῶν. Ἀλλ' αὕτη ἐξελήφθη, εἰς προσφάτους χρόνους, ὡς μὴ φέρουσα ἐπιγραφὴν καὶ ἐνετοιχίσθη εἰς τὰς βαθμίδας ἐπὶ τῆς κλίμακος ἀριστερᾷ τῷ ἀνερχομένῳ εἰς τὸ Θέατρον. Ἐκεῖθεν ἀπετοιχίσθη ὑπὸ τοῦ Παπαδημητριου, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ὁρατὴ πλευρά της ὑπέστη ἐπὶ ἔτη τὴν ἐπήρειαν τῶν καιρικῶν ἐπιδράσεων καὶ τὴν φθορὰν ἐκ τῶν διερχομένων πρὸς τὸ Θέατρον.

2 Εἰδικώτερον ἡ πλευρὰ β, τούτου ὡς καὶ τοῦ τεμαχίου Μ, ἔχει ἀποτριβὴ ὁμοιομόρφως, ἤτοι ἐντονώτερον κατὰ τὸ ἄνω μέρος, ὀλιγώτερον δὲ μετ' αὐτό. Ἡ φθορὰ κατὰ ταῦτα συνετελέσθη κατὰ τὸν χρόνον τὸν προηγηθέντα τῆς ἀποσπάσεως τοῦ τεμαχίου Μ.

Στίχ. 26. ἀντί – ηλίνων νίας θὰ ἀναγνωσθῇ: – – ηλίνωι κονίας

Στίχ. 35. 55 ἐν ἀρχῇ, θὰ συμπληρωθῇ [δυτ]*ορύκ*[ται]

Στίχ. 45. 54 ἐν ἀρχῇ, θὰ συμπληρωθῇ *Ἀρτυ*[κλεῖ] (ὁ ἴδιος ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Μ^{α} στίχ. 25. 27).

Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς β:

Στίχ. 59. *Ἡρακλείδας* ΙΙΙ [σ]*τυππείου*, ἀντὶ *Ἡρακλείδας* [Σ]*τυππείου*

Στίχ. 60 — *ιλλος* ΙC *ψιμυθίου* ἀντὶ — *ΙΛΛΟ* = ΙC *ΣΥΜΙΘΙΟΥ*. Ἡ λέξις *ψιμύθιον* εὕρηται καὶ ἐπὶ οἰκοδομικῆς ἐπιγραφῆς τῆς Δήλου, IG XI 2, 125, στίχ. 25/6, *ψιμυθίου εἰς τὴν ὀροφὴν καὶ εἰς τοὺς/κίονας τοὺς ἐν τῶι Πυθίωι*

Στίχ. 65. ἀντὶ *αἶ*[γ]*ῶν ἀρόσιος* θὰ ἀναγνωσθῇ *Ἄλκανδρος* ΙCΣ

Στίχ. 67. ἀντὶ *Νικόστρατος* ⟨*Σ*⟩ *Σινδονίων*, θὰ ἀναγνωσθῇ: *Νικόστρατος* ΙΣ *σινδονίων*

Στίχ. 71. ἀντὶ *κῆδος*, ἀρχὴ ὀνόματος, *Νικοσ* —, ἴσως ὁ ἴδιος μὲ τὸν ὕπερθεν τούτου ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ.

Τέλος ἐν στίχ. 57 δὲν διακρίνονται γράμματα δικαιολογοῦντα τά: *Γρο*[φέων] καὶ *πριό*[νων], οὔτε ἐν στίχ. 67 τὸ *τ*[ε]*σσάρων*

Η ΠΡΟΣΘΙΑ ΟΨΙΣ (= Μα)

Τὸ ἐπὶ ταύτης, ἐκ 54 στίχων, κείμενον βλέπε ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 παρενθέτου πίνακος.

Ἐν ἀρχῇ ἀναγράφονται δαπάναι διὰ τὴν προμήθειαν ὑλικῶν δομῆς, κυρίως πωρολίθων. Καὶ ἐν προκειμένῳ ἀπὸ ἄλλον ἐργώνην ἔγινεν ἡ «*τομὰ πώρων*» καὶ ἀπὸ ἄλλον ἡ «*ἀγωγὰ*» τούτων εἰς τὸ Ἱερόν. Ἀπὸ τοῦ 8^{ου} στίχου κατονομάζονται καὶ τμήματα τοῦ κτίσματος, δι' ἃ προωρίζοντο τὰ ὑλικὰ ταῦτα.

Τὸ ὑπὸ ἀνέγερσιν κτίσμα δὲν εἶναι ἕν, μόνον καὶ αὐτοτελές, ἀλλ' εἶναι συγκρότημα κτισμάτων. Κυριώτερα τούτων εἶναι ἡ *Δύτα* καὶ τὸ Προ*κοιτατήριον*.

Ἡ Δύτα, στίχ. 7. 25. 27 καὶ Π^{α} στίχ. 17. 18. 20. Ἡ πιθανὴ παραγωγὴ τῆς λέξεως εἶναι ἀπὸ τὸ δύω (βυθίζω). Ἀπαντᾶται δὶς μέχρι τοῦδε καὶ μόνον ἐπὶ ἐπιγραφῶν, ἤτοι ἐπὶ τῆς ἐν IG IV 823 στίχ. 42 ἐκ Τροιζῆνος (*αὐλῶν ἐρμάσσιος/ποὶ ταῖ δύται*) καὶ τῆς ἐν IG VII 2477 ἐκ τοῦ Καβειρείου (*Θηβαῖοι ἀπὸ τῶν προ/σόδων τοῦ θεοῦ τὴν/δύτην Καβείρωι/καὶ παιδί*). Ἀλλὰ τί ἦτο ἡ δύτα[1]; Οὐδεμία τῶν ὡς ἄνω δύο περιπτώσεων βοηθεῖ διὰ τὸν ἐγγύτερον προσδιορισμόν της ὡς κτίσματος. Διὰ τὴν ἐκ τοῦ δύω ὅμως παραγωγὴν τῆς λέξεως συνηγορεῖ ἡ ἐνταῦθα νῦν τὸ πρῶτον ἀπαντωμένη λέξις

1 Ἐν Λεξικῷ Liddell - Scott - Jones ἐπεξηγεῖται ὡς Shrine (?)

[Λά]μμα[τα ἐμιολίας περί; — — — — — — — — — — Μνασ]ίλλωι ⊟⊟ το[μᾶς] πώρ[ων]
[— — — — — — — — — — — — — — — — — — Καλ]λικράτει ==== : : : ·ΙΙΙ ἀγωγᾶς
— αι : : δονάκων Δαμοκλει [2;]
— — — — — — — — — — — — — — — — — — ΡΠΛΟΚΑΣ Ἀγνάμπτωι === Ἀρταμιτ[ί]-
[ου — — — — — — — — — — — — — — — — — υς Ἀγριανίου Μνασίλωι — : : τομᾶς πώ-
[ρων— — — — — — — — ἐμιολ;]ίας Ἀρχικράτει [2-3] ἀγωγᾶς Καλλικράτει : : : : · ἀγωγᾶς Ἀθαν-
άδ[α]ι — — — — — — — — ἐμιολίας Χαρικρ[άτε]ι ===— : : · ἐπιλογᾶς Σωκράτει : : : δύτ-
[ας — — — — — — — — — —]Πανάμου Ξ[ενο]φάντωι —ΙΙΙΙΙ εἰς τὸν Ξυστὸν Ἀρισταί-
[ωι — — — — — — — — — — τ]ὰν [κ]ράναν Νευ[κλε]ῖ — : : ΙΙΙΙ ἀγωγᾶς Μνασίλλωι ==— : Παστά-
[δος — — — — — — — — — — — Ἀρ]ισταίωι διαφαργμάτων ===— Καλλικ-
[ράτει — — — — — — — — —]νει — : : : στύλ [5-6] Νικοτέλει : ΙΙΙΙ πώρων τιμὰ Ἐπισθένει
[— — — — — — — — — — — — — Ἡρα]κλείδαι Νακορηίου ===— ἀλίνσιος Ἡρακ-
[λείδαι — — — — — — — — — —]πλίνθων Τρ[αγη]λίωι =— θριγκοῦ Νευκλεῖ ΙΙΙΙΙC ἀγωγᾶς
— — — — — — — — — — — — αμίδαι : : : ἀγωγ[ᾶ]ς Ἀρισταίωι — : : · θυρᾶν ἑστάσιος Φειδο-
[κράτει — — — — — — — — —]ΛΑ [3-4 ἐσ]χαρᾶν ==== : : : : ΙΙΙΙΙ Ἐπισθένει ⊟⊟====— : : : :
— — — — — — — — — — — — Ἀζοσίου Φρίκωνι [2-3 δε]σμῶν Ἱαροκλεῖ ΙΙΙ ἐπιγροφᾶς ἐσχαρᾶν
[— — — — — — — — — — — — — — — — — Φ]ρίκωνι ·ΙΙΙ δεσμῶν Ἀρισταίωι γροφᾶς — :
[— — — — — — — — — — — — — — — Ποσιδα;]ίου δευτέραι ⊟⊟= Ἀρταμιτίου τρίται ⊟⊟==
[— — — — — — — — — — — — Πανάμου; πέμ]πται ==== · Κυκλίου πρατομηνίαι ⊟⊟⊟⊟===:
— — — Ἀζοσίου — — — — — — — — — — — πὰρ Δαμο[φά]νευς Πραρατίου δεκάται — : : :
— — — — — — — — — — — — — — — — — ὑπεραμερίαι Ἐπισθένει · Ἀρισταίωι ·
— — — — — — — — — — — — — — — — ς λόγος ×××⊟⊟⊟⊟⊟⊟== : : : ΙΙΙ

— — — — — — — — — — — — — — — — — — κονίας = ==— : : ΙΙ Διονυσίωι
δυτορύκται [2-3] Στρούθωι δυτορύκται == : ·ΙC Καλλίν[ωι] δυτορύκται =— : : ΙΙC Σιττύρωι
κονίας [ἀγωγᾶς — — — — — —] ρόου ἀγκαθάρσιος : Ἀρ[τυ]κλεῖ στεγάσσιος Δύτας : :
Χαρω — — — — — — — — ηλίνωι κονίας ἀγωγᾶς [2-3] ΣΣ Καλανεῖ κονίας ἀγωγᾶς ·
Τηλ — — — — — — — — — — — — — ΙΙΙΤ Ἀρτυκλεῖ κονιάσιος Δύτας
⊟⊟⊟ — — — — — — — — — — — — — Π Καλλίνωι δυτορύκται == : : · ΙΙΙ
[— — — — — — — — — — — δυτορ]ύκται [2-3] : ΙΙΙΙC Λαιάρχωι φιτεύσιος δαφνέων
— — — — — — — — — — — Τελέου [Διονυ]σίωι δυτορύκται = : · κονίας Σαμοκλε-
[ι — — — — — — — — — — Στρού]θωι [δυτορύκτ]αι =— Καλλίνωι δυτορύκται == : : : ·ΙΙ
— — — — — — — — — — — — — — — ωι ·Ι Ποσιδαίο Διονυσίωι δυτορύκτα[ι]
— — — — — — — — — — — — — — δα ××⊟⊟⊟⊟=== Γενύσωι ἀλίνσιος
— — — — — — — — — — — — — — στύλων κονιάσιος ⊟= : : · Στρούθωι δυτ-
ορύκται [2-3] Διονυσίωι δυτορύκται [2-3] Καλλίνωι [δυτορ]ύκται == Δάμωνι στύλων κονιάσιος ⊟[ ]
— — — — — — — — — — Σωκρά[τει χ]ωρίου : · Κλειδίκωι χωρίου ⊟===— : · Λυσῆν[ι]
— — — Ἀρταμιτίου — — — — — — — — — [Ἀρ]ιστοφάνει στύλων καταξοᾶς ⊟===Ι
— — — — — — — — — — — — — — ι — : : : Ἀρίστωνι στύλων κονιάσεως ⊟= : : ·
[— — — — — — — — — — — — — — — — — Γ]ενύσωι στεγάσιος Παστάδος ×⊟
[— — — — — — — — — — — — — — δα;]πέδου ·ΙΙCΤ Στρούθωι δυτορύκται ==:
— — — — — — — — — — — — — — — εναίαν : : · Εὐαρχιδάμωι γᾶς ἐκφορῆς
— — — — — — — — — — — — — — — αι δικτύων ἐπὶ τὸ Προκοιτατήριον ⊟⊟⊟
[— — — — — — — — — — — — — — καλ]ύψιος = Φιλομήλωι ξύλου ἀγωγᾶς : : : :
[— — — — — — — — — — — — — δον]άκων : : : · Σκυθίνωι ξύλου : : : · Τραγηλίω[ι]
βολίμο — — — — — — — — — — — — — ου : : · Δάμωνι κονιάσιος ρόου ⊟===— : : ·
Ἀρτυ[κλεῖ — — — — — — — — — — — —] Δαμοσθένει πλίνθων : · Καλλίνωι δυ-
[τορύκται — — — — — — — — — — —] — ·ΙΙΙ Σωτηρίδαι γραφύνας · · Πασιτέλει
[— — — — — — — — — — — — — τὰν κρά;]ναν : ·Ι Δεξίωι στεγάσσιος Παστάδος =
[— — — — — — — — — — — — — — λ]ιθοξόωι : : : · Ἀρίστωνι θυρᾶν ἑστάσιος : : ·
— — — — — — — — — — — — — — — ι ἐγβόλων : : : : ·ΙΙΙ Εὐαγόραι ἄλων ἐπὶ τὰν
— — — — — — — — — — — — — — — — — πώρων ===— : Κλειταγόραι πώρων
— — — — — — — — — — — — — — — — — νι πώρων = Νικάρχωι πώρων ΙΙΙΙΙ
[— — — — — — — — — — — — — — — — — ἐπ;]ὶ τὰν κράναν ⊟⊟⊟====
— — — — — — — — — — — — — — — — = : : · ΣΑΣΙ[·]Ω! — — — — — —
— —

δυτορύκτας[1], ἧς τὸ δεύτερον συνθετικὸν ἀνάγεται εἰς ἐργασίαν τελουμένην ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους[2]. Δύτα λοιπὸν ἐσήμαινεν ὑπόγειον κατασκεύασμα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ οἰκοδομήματα τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφήν μας δὲν διδασκόμεθα ἐπίσης πολλὰ περὶ δύτας, ἢ μόνον ὅτι ἐπρόκειτο διὰ σημαντικὸν τμῆμα τοῦ ὑπὸ ἀνέγερσιν κτηρίου (ἢ καὶ αὐτοτελὲς τοιοῦτον), ἀφοῦ διὰ κονίασίν της (στίχ. 27/8) ἐδαπανήθησαν 400 τοὐλάχιστον δραχμαί[3]. Εἰς μίαν ἄλλην περίπτωσιν (Π^{α} 18) ἀναφέρεται δαπάνη διὰ τὴν δύταν 440 τοὐλάχιστον δραχμῶν. Εἰς τὰς ἄλλας ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναγραφομένας μικροτέρας διὰ τὴν δύταν δαπάνας θὰ προστεθοῦν καὶ τὰ σημαντικὰ ποσά, ἅτινα εἰσέπραξαν οἱ δυτορύκται[4], στίχ. 23/4. 28. 29. 30. 31. 32. 34. 40. 46 καὶ Χ^{α} 55. Παραδίδονται τὰ ὀνόματα τριῶν, ἤτοι *Διονύσιος*, *Στροῦθος* καὶ *Καλλῖνος*. Εἰσπράττουν κατὰ περιόδους (κατὰ μῆνα πιθανῶς) διάφορα χρηματικὰ ποσὰ καὶ συνήθως ἀναφέρονται καὶ οἱ τρεῖς ὁμοῦ. Δὲν ἀναφέρονται ὅμως κατὰ τὴν αὐτὴν πάντοτε σειράν, οὔτε τὸ ποσὸν χρημάτων, ὅπερ λαμβάνουν, εἶναι ἴσον. Ποικίλλουν ὡσαύτως τὰ ποσά, προκειμένου περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατὰ τὰς ἑκάστοτε πληρωμάς. Ὁ Καλλῖνος λ.χ. ἐν στίχῳ 24 ἔλαβε δραχμὰς 34, ὀβολοὺς δύο καὶ ἡμιωβέλιον : ἐν στίχῳ 28 ἔλαβε δραχμὰς 45, ὀβολοὺς 3 : ἐν στίχῳ 31 ἔλαβε δραχμὰς 47, ὀβολοὺς δύο : ἐν στίχῳ 35 ἔλαβε δραχμὰς 40. Ὁ Στροῦθος ἐν στίχῳ 24 ἔλαβε δραχμὰς 43, ὀβολὸν καὶ ἡμιωβέλιον : ἐν στίχῳ 31 δραχμὰς 30 : ἐν στίχῳ 40 δραχμὰς 42 (ἐπειδὴ δὲν σῴζεται τὸ τέλος τοῦ στίχου, δὲν ἀποκλείεται τὸ εἰσπραχθὲν ἐν προκειμένῳ ποσὸν νὰ εἶναι ἴσον πρὸς ἐκεῖνο τοῦ 24 στίχου). Διὰ τὸν Διονύσιον εἶναι γνωστὸν μόνον τὸ ποσόν, ὅπερ ἅπαξ ἔλαβεν, ἤτοι δραχμαὶ 23 (στίχ. 30).

Διὰ τὰ οὑτωσὶ παρὰ τούτων εἰσπραττόμενα χρήματα δὲν ἀναφέρεται αἰτιολογικὸν πληρωμῆς, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις πληρωμῆς δαπανῶν. Ἔχομεν κατὰ ταῦτα ἰδιάζουσαν περίπτωσιν τῆς καταβολῆς χρημάτων εἰς τοὺς δυτορύκτας, ὡς ἀμοιβὴν δι᾽ ὑπηρεσίας, καὶ ὄχι δι᾽ ἐργασίαν, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἐργωνῶν. Ἦσαν δὲ πιθανῶς οὗτοι οἱ ἐπόπται τοῦ ἔργου. Περίπτωσις, οἵα τῆς θόλου, νὰ ἦσαν δηλαδὴ οὗτοι ἐπιφορτισμένοι ἐκ μέρους τῆς πόλεως τῶν Ἐπιδαυρίων μὲ τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν τοῦ ἔργου ἀποκλείεται· διότι τὰ χρηματικὰ ποσὰ ἅτινα εἰσέπραττον ἦσαν μικρὰ καὶ ὅλως δυσανάλογα πρὸς τὰς ἐπακολουθούσας δαπάνας. Ἰδὲ καὶ ῥόος.

1 Εἰς τὴν οἰκοδομικὴν ἐπιγραφὴν τῆς γειτονικῆς Τροιζῆνος, IG IV 823, ἀναφέρεται ἐν στίχῳ 37 : *ἐπεξορυχθείσας ὑποικοδομήσαντι τὰ θεμέλια*, 41 : *τοῦ ναοῦ ὀρύξιος Ἐκεσθένει*, 47 : *σκαπέτου ὑπὸ τᾶν ζωρυᾶν ὀρύξιος*, 51 : *ἐπορύξιος τ[οῦ δαπ]έδου* Ἐπίσης Ἑλληνικὰ 14, σ. 36 στίχ. 125, τᾶς τάφρου ἐξορύξιος, 127 τῶν μετάλλων τᾶς ὀρύξιος

2 Ηροδοτ. III 60 : *ὄρεος τε ὑψηλοῦ τούτου ὄρυγμα κάτωθεν ἀρξάμενον, ἀμφίστομον τὸ μὲν μῆκος τοῦ ὀρύγματος διὰ παντὸς δὲ αὐτοῦ ἄλλο ὄρυγμα εἰκοσίπηχυ βάθος ὠρώρυκται δι᾽ οὗ τὸ ὕδωρ ὀχετευόμενον διὰ σωλήνων παραγίνεται ἐς τὴν πόλιν ἀγόμενον ἀπὸ μεγάλης πηγῆς. Ἀρχιτέκτων δὲ τοῦ ὀρύγματος τούτου ἐγένετο Μεγαρεὺς Εὐπαλῖνος Ναυστρόφου.*

3 Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δαπανῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, IG IV$^{2 1}$, 102 στίχ. 81, ἀναγράφεται : *Φίλαργος εἵλετο κονίασιν*, ἀντὶ δραχμῶν 615, καὶ στίχ. 39 : *Σαμίων ἕλετο ἄλινσιν τοῦ ἐργαστηρίου καὶ κονίασιν*, ἀντὶ δραχμῶν 68.

4 Ἡ λέξις ἑρμηνευομένη κατὰ γράμμα σημαίνει τὸν ὀρύσσοντα τὴν δύταν, ὅπως θυμελοποιὸς σημαίνει τὸν ποιοῦντα τὴν θυμέλην, ναοποιὸς τὸν ποιοῦντα ναόν. Οὔτε ὅμως ἐν προκειμένῳ, οὔτε εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις ὑπάρχει κυριολεξία.

Τὸ *Προκοιτατήριον,* στίχ. 42. Ἡ λέξις μὲ τὴν σύνθετον μορφήν της ἀπαντᾶται νῦν τὸ πρῶτον. Ἦτο γνωστὸν τὸ ἁπλοῦν ***Κοιτατήριον*** ἀπὸ ἱερὸν νόμον[1] τῆς δωρικῆς Κυρήνης, ὅστις ἐρρύθμιζε καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τῆς νύμφης ἔναντι τῆς παρθένου θεᾶς Ἀρτέμιδος. Κατὰ τοῦτον ἡ νύμφη, πρὶν ἢ ἔλθῃ εἰς τὸ Κοιτατήριον (ὅπερ ἦτο οἴκημα, εἰς ὃ ὤφειλον νὰ κατακλιθῶσιν αἱ νύμφαι πρὶν ἢ αὗται εὑρεθῶσιν ὑπὸ τὴν ἰδίαν στέγην μὲ τὸν νυμφίον) ὀφείλει νὰ[2] — — καὶ τότε μόνον ἔχει δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὸ Κοιτατήριον. Ἔχομεν κατὰ ταῦτα εἰς τὴν Κυρήνην περίπτωσιν ἀπορρέουσαν ἐκ θρησκευτικῆς ἐπιταγῆς ἐξοικονομουμένην μὲ τὸ Κοιτατήριον. Ἐδῶ, εἰς τὴν ἐπίσης δωρικὴν Ἐπίδαυρον, δὲν μαρτυρεῖται μέν, ἀλλὰ νοεῖται ἡ ὕπαρξις (Ἐγ)*κοιτατηρίου,* ἀφοῦ ὑφίσταται Προκοιτατήριον (κατὰ τὰ ἀνάλογα: θάλαμος - προθάλαμος, ναὸς - πρόναος, πύλη - πρόπυλον κ.τ.ὅ.). Εἰς τοῦτο θὰ ἐγίνοντο ἐγκοιτάσεις, τοιαῦται δὲ παραδίδονται, ὄχι βεβαίως νυμφῶν, ἀλλ᾽ ἀσθενῶν. Αἱ σχετικαὶ ἐπιγραφικαὶ μαρτυρίαι εἶναι ἄφθονοι· ἀπὸ πλευρᾶς φιλολογικῆς παραδόσεως ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου, ὅστις εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἱεροῦ ἀναφέρει, *«τοῦ ναοῦ δέ ἐστι πέραν ἔνθα οἱ ἱκέται τοῦ θεοῦ καθεύδουσιν»,* ΙΙ 27.2. Ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Κυρήνης, ἔτσι καὶ εἰς τὴν Ἐπίδαυρον λόγοι θρησκευτικοὶ εἶχον ἐπιβάλει τὴν οἰκοδόμησιν κτηρίου, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσήρχοντο διὰ τὰς ἐγκοιμήσεις οἱ ἔχοντες ἀνάγκην τῆς ἰαματικῆς βοηθείας τοῦ θεοῦ. Τὸ ἐπίσημον ὄνομα τοῦ κτίσματος, ἐκεῖνο δηλαδὴ μὲ τὸ ὁποῖον ἐχαρακτηρίζετο ὁ προορισμός του, δὲν μαρτυρεῖται, ἀλλ᾽ εἶναι γνωστὸς ὁ σκοπὸς ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι προσήρχοντο εἰς αὐτό[3], ἐκφραζόμενος μὲ διάφορα ταυτόσημα ρήματα, ἤτοι, ***ἐγκαθεύδω*** (IG IV² 1, 121 στίχ. 4. 25. 37. 57. 68/9. 76. 93/4. 107. 124: 122 στίχ. 1. 9. 10. 23. 58. 117.), ***ἐγκατακοιμῶμαι*** (IG IV² 1, 121 στίχ. 10/11. 15), ***ἐγκοιμίζομαι*** (IG IV² 1, 121 στίχ. 90: 123 στίχ. 130), ***ἐγκοιτάζομαι*** (IG IV² 1, 121 στίχ. 95). Τὰ ρήματα ταῦτα ἀφ᾽ ἑνός, ἐκφράζοντα ὅλα τὴν ἰδίαν κατάστασιν, καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ κτηρίου ἀφ᾽ ἑτέρου, εὑρίσκονται ἀσφαλῶς εἰς ἄμεσον ἀλληλεξάρτησιν.

Τὴν ὀνομασίαν ὅμως τοῦ χώρου ὄπισθεν τοῦ Προκοιτατηρίου νομίζω ὅτι παρέχει εἰς ἡμᾶς ἡ ἐν IG IV² 1, 127 ἐπιγραφή, «ὃν ὁ θεὸς/ εἰάσατο ἐν τῶι ***Ἐν/κοιμητηρίωι».*** Ἡ λέξις ***Ἐνκοιμητήριον*** (ἀντὶ ἐγκοιτατήριον) ἐχαράχθη ἔτσι, ὅπως ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὴν τότε (224 μ. Χ.) ὁμιλουμένην. Ἡ ἴασις τοῦ Σινωπέως τούτου ἔγινεν ἐν τῷ ***Ἐνκοιμητηρίωι***[4], τῷ Ἐγκοιτατηρίῳ ὡς θὰ ἔλεγον κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα.

Ἀναφέρεται δὲ τὸ Προκοιτατήριον ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναγραφῆς δαπάνης ***δικτύων*** (ἐπὶ τὸ Προκοιτατήριον). Διὰ ταῦτα ἐδαπανήθη τὸ σημαντικὸν χρηματικὸν ποσὸν

1 Ul. v. Wilamowitz, Heilige Gesetze ἐν SB. P. A. Wiss 1927, σ. 164 (= Sokolowski, Lois sacrées des cités grecques Nº 115) *Ἀπόλλων ἔχρη[σε·/ ἐς ἀ]εί καθαρμοῖς καὶ ἁγνηίαις κα[ὶ ἱ/κετ]ηίαις χρειμένος τὰν Λεβύαν οἰκ[έν].*

2 Β, στίχ. 1: [νύμφ]α*μ μ*[ὲν πρὶν ἐνθὲν ἐς Κοιτατή]*ριον* 5/6: *καθάραισα τὸ Ἀρταμίτιον ἐπ*[ι/θ]*υσεῖ ζαμίαν βοτὸν τέ(λ)ευν, καὶ τόκα δὴ εἴτ*[ι] *τὸ κοιτατήριον.* Ἰδὲ καὶ Ησυχ. *ἐνευναίου· ἐγκοιτίου:* Μεγ. Ετυμολ. 255. 54 (Gaisford) *δέμνια· ἐγκοίτια.*

3 Ἐν IG IV² 1, 122 στίχ. 112/13 ἀναφέρεται ὡς *ἄδυτον,* προφανῶς ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον εἰς πάντα τινὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὸ ἄνευ τῆς ἐν τῷ Προκοιτατηρίῳ προπαρασκευῆς. Οἱ ὑπηρέται ἀπετέλουν ἀσφαλῶς ἐξαίρεσιν.

4 Ἰδὲ καὶ Στραβ. C 649: *οἵ ἐγκοιμῶνταί τε ὑπὲρ αὑτῶν καὶ διατάττουσιν ἐκ τῶν ὀνείρων τὰς θεραπείας,* C 761: *ἐγκοιμᾶσθαι δὲ αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων.*

τῶν 300 τοὐλάχιστον δραχμῶν. Ἡ λέξις σημαίνει προφανῶς δικτυωτὰ πλέγματα καὶ τοιαῦτα εὑρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ καλουμένου Ἀβάτου (οἰκοδόμημα Δ ἐπὶ τοῦ Τοπογραφικοῦ Πίνακος τοῦ Ἱεροῦ), ΠΑΕ 1884, σ. 59 (καὶ Πίναξ ΙΙΙ ἀριθμ. 3. 9): 1905, σ. 64 εἰκ. 12, σ. 73 εἰκ. 18 (καὶ Πίναξ Ζ εἰκ. 3). Περὶ τούτων ὁ Καββαδιας γράφει εἰς τὴν σελίδα 124 τοῦ «Ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ», «Μόνον περὶ τῶν 13 κιόνων τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς εἶναι βεβαιωμένον ὅτι μέχρι τοῦ $^{1}/_{4}$ σχεδὸν τοῦ ὕψους αὐτῶν ἦσαν οὗτοι κεκλεισμένοι διὰ λιθίνου κιγκλιδώματος. Ἐσχηματίζετο ἄρα ἐνταῦθα οἱονεὶ θωρακεῖόν τι». Περὶ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου μέλους ὅρα τὰς παρατηρήσεις τοῦ F. Courby, BCH 34, 1910, σ. 507, εἰς δηλιακὴν ἐπιγραφήν (= IG IX 2, 165 στίχ. 4. 13, *καὶ τὰ δίκτυα τὰ ἐπιγεγραμμένα ἐπάνω τῶν/ θυρῶν).*

Μὲ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο πιθανῶς ἔχει σχέσιν μία ἄλλη δαπάνη, *ἑβδομήκοντα δρα χμῶν,* [Ἀρ]*ισταίωι διαφαργμάτων,* ἐν στίχῳ 10. Εἰς ἄλλην περίπτωσιν ἐν τῷ Ἱερῷ, IG IV² 1, 115 στίχ. 22, κατεβλήθησαν δραχμαὶ 35 καὶ ὀβολός, [Ὑ]*μεναίωι τῶν διαφραγ*[μά]*των τῶν ὑπὸ τὰς φάτνας.* Ἐκεῖ τὸ δαπανηθὲν ποσὸν ἀφορᾷ εἰς τὴν πληρωμὴν τοῦ ἐργολάβου διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν διαφραγμάτων (ὡς Zwischenwand ἐπεξηγεῖ ὁ Hiller), ἐδῶ θὰ πρόκειται διὰ πωρολίθους ἢ ὀρθοστάτας. Εἶναι δὲ δυνατὸν τὰ διαφράγματα ταῦτα νὰ ἀνταποκρίνωνται πρὸς τὰς σκέψεις τοῦ Καββαδια, τὰς διατυπουμένας εἰς τὴν σελίδα 81 τῶν Πρακτικῶν τοῦ ἔτους 1905, ἤτοι, «Ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐσωτερικοὺς κίονας καὶ τῶν δύο στοῶν παρατηροῦμεν, ὅτι οὗτοι ὄχι μόνον κατὰ τὸ κάτω μέρος θὰ εἶχον διάφραγμα, ὡς εἴπομεν ἤδη, ἀλλά ». Ἤτοι οἱ ἐσωτερικοὶ κίονες διεφράσσοντο μὲ κατασκευὴν εὐτελεστέρας ἐμφανίσεως, προσφορωτέρας ὅμως (καὶ σκοπιμωτέρας ἐν προκειμένῳ) διὰ τὴν μόνωσιν τοῦ Ἐγκοιτατηρίου ἀπὸ τὸ Προκοιτατήριον. Τῆς λέξεως γίνεται χρῆσις καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δαπανῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, IG IV² 1, 102 στίχ. 75, *Ἀπολλωνίδας εἵλετο φάρξιν τοῦ/ ναοῦ,* δραχμὰς 85, στίχ. 253, *Ἰσοδάμ/ωι ἅλων ἐς τὰ φάρχματα,* δραχμὰς 9 καὶ $^{4}/_{6}$ τῆς δραχμῆς.

Ἔχομεν κατὰ ταῦτα : Ἀφ᾽ ἑνὸς μέν : 1) στωικὸν οἰκοδόμημα, ὅπερ, οἷον ἀπεκαλύφθη διὰ τῶν ἀνασκαφῶν, δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ἐγίνοντο αἱ ἐγκοιμήσεις τῶν ἀσθενῶν, 2) δικτυωτὰ πλέγματα, εὑρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἰδίου κτηρίου, ἅτινα προφανῶς ἦσαν εἰς τὰ μεταστύλια κιονοστοιχίας, ἀφ᾽ ἑτέρου δέ, ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς μας, α) ὀνομασίαν τμήματος κτηρίου, ὅπερ ἁρμόζει εἰς τὸ στωικὸν οἰκοδόμημα τοῦτο, χρησιμοποιούμενον ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν, β) δαπάνην διὰ δίκτυα, ἅτινα δύνανται νὰ ταυτισθοῦν πρὸς τὰ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν εὑρεθέντα δικτυωτὰ πλέγματα. Τρίτη ἐν τούτοις καὶ σημαντικωτέρα περίπτωσις, εἶναι ἡ ἑξῆς: Ἐν στίχῳ 37 ἀναγράφεται : [Ἀρ]*ιστοφάνει στύλων καταξοᾶς* Β ☰☰☰ Ι , ἤτοι δραχμὰς 160 (καὶ $^{1}/_{6}$ τῆς δραχμῆς (;). Ἡ ἐν τέλει τοῦ στίχου μόλις διακρινομένη κάθετος δύναται νὰ εἶναι σημεῖον ὀβολοῦ, ἀλλ᾽ ἐξ ἴσου καλῶς καὶ ἀριστερὸν τμῆμα γράμματος). Τὸ χρηματικὸν τοῦτο ποσόν, ὅπερ ἀντιπροσωπεύει 960 (ἢ 961) ὀβολούς, ἂν διαιρεθῇ διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κιόνων, θὰ δώσῃ ἴσον ἀριθμὸν ὀβολῶν δι᾽ ἕκαστον κίονα. Τὸν ἀριθμὸν κιόνων δὲν γνωρίζομεν ἐν προκειμένῳ, ἐὰν ἐν τούτοις ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς ὁμοίας περιπτώσεις ἐν Ἀσκληπιείῳ θὰ βοηθηθῶμεν διὰ τὴν

διαπίστωσιν τῆς τιμῆς μονάδος καταξοᾶς κίονος. Σχετικὸν παράδειγμα εἶναι ἡ ἐν IG IV² 1, 109^II ἐπιγραφή, εἰς τοὺς στίχους 133 ἑξῆς τῆς ὁποίας ἀναγράφεται: *ἐργῶναι τὰς καταξοᾶς τᾶν στύλων τᾶν ἐν τοῖς περιστύ/λο*[ις] *τοῖς ἐπὶ Κυνὸς σ*[κα]*νά*[μ]*ασι πρώταν δόσιν στύλων* [..⁵... ἑλο]*μένωι τᾶν στύλων ἑκάσταν δραχμᾶν ἐννέ*[α] *πέντ'/ὀβολῶν*. Ἔχομεν κατὰ ταῦτα δαπάνην 59 ὀβολῶν διὰ τὴν καταξοὰν ἑκάστου κίονος εἰς τὰ ἐπὶ Κυνὸς σκανάματα, τῶν ὁποίων ἡ οἰκοδόμησις συνετελέσθη ἐπίσης κατὰ τὴν περίοδον τῆς μεγάλης οἰκοδομικῆς δραστηριότητος τοῦ 4^ου αἰῶνος. Αἱ ἐπιτευχθεῖσαι τιμαὶ μονάδος κατὰ τὴν δημοπράτησιν τῶν δύο τούτων ἔργων θὰ εἶναι περίπου αἱ αὐταὶ ἢ δὲν θὰ ἀφίστανται πολὺ ἀλλήλων. Ἐὰν λοιπὸν διαιρέσωμεν τὸ 960 : 59 θὰ ἔχωμεν τὸν ἀριθμὸν 16, ἤτοι τὸ σύνολον κιόνων [1] διὰ τὴν καταξοὰν (ἰδὲ καὶ κατωτέρω ἐν λήμ. κονίασις) τῶν ὁποίων ἐδαπανήθη τὸ ὡς ἄνω ποσόν, εἶναι δὲ γνωστόν (Καββαδιας, Ἱερόν, σ. 122), ὅτι 16 ἦσαν οἱ ἰωνικοὶ κίονες, οἱ ὁποῖοι ἐκόσμουν τὴν πρόσοψιν τῆς μονορόφου στοᾶς τοῦ οἰκοδομήματος Δ. Ταῦτα ἐπέχουν θέσιν τεκμηρίων, ὅτι ἡ ὡς ἄνω ἐπιγραφή, εἶναι ἐκείνη, ἐν ᾗ ἀναγράφονται αἱ δαπάναι τοῦ κτηρίου, ὅπερ εἶναι γνωστὸν ὡς Ἄβατον.

Εἰς τὸ κτήριον Δ εὑρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ αἱ στῆλαι τῶν ἰαμάτων, τοῦτο δὲ ἀπετέλεσε τὸ κυριώτερον ἔρεισμα τοῦ Καββαδια διὰ τὴν ταύτισιν τοῦ κτηρίου πρὸς τὸ Ἄβατον. Ἡ ἄποψις ἐν τούτοις τοῦ Holwerda. AM 27, 1902, σ. 289 ἑξ. (καὶ Frickenhaus, Arch. Anz. 1912, σ. 140 ἑξ.: Hiller, Proleg. IG IV² 1, p. XXII), ὅτι ἡ στοά, ἐν ᾗ εὑρέθησαν αἱ στῆλαι τῶν ἰαμάτων, δὲν εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Καββαδια ὡς Ἄβατον χαρακτηριζόμενον, δὲν εἶναι ἐπιτυχής, παρὰ τὴν σύμφωνον γνώμην τοῦ Frickenhaus. Ὁ τελευταῖος οὗτος δέχεται ἐπὶ πλέον, ὅτι αἱ ἐγκοιμήσεις ἀσθενῶν ἐλάμβανον χώραν εἰς τὸ οἰκοδόμημα, ὅπερ εἰς τὸν Τοπογραφικὸν Πίνακα τοῦ Ἱεροῦ δηλοῦται ὑπὸ στοιχεῖον Ε. Περὶ τούτου ὅμως ὁ Καββαδιας ἐν ΠΑΕ 1905, σ. 60 σημειοῖ: «Ὑποθέτω ὅτι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος περὶ τὴν οἱονεὶ αὐλὴν τοῦ οἰκοδομήματος κτίσματα ἐχρησίμευον ἴσως, ἵνα φυλάσσωνται ἐν αὐτοῖς τὰ πρὸς θυσίαν προωρισμένα ζῷα . . . ἦσαν ἀληθῶς κατάλληλα πρὸς τοιοῦτον σκοπόν». Εἶναι βεβαίως δύσκολον νὰ συμβιβασθοῦν αἱ δύο ἀπόψεις, αἵτινες εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὴν ἀντίθεσιν, ἣν παρουσιάζουν εἰς ἐμφάνισιν τὰ δύο κτήρια. Τὸ ὅτι ὅμως αἱ στῆλαι μὲ τὴν ἀναγραφὴν ἰαμάτων εὑρέθησαν εἰς τὴν στοὰν ταύτην εἶναι ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τοῦ Καββαδια, ὅτι δηλαδὴ ἐκεῖ κυρίως διέτριβον οἱ δεόμενοι θεραπείας, διότι νὰ ἀναγνωσθοῦν ὑπὸ τούτων κυρίως ἐνδιέφερε. Νομίζω ὅτι, μετὰ ἀπὸ τὸ δῶρον τῆς ἀγαθῆς τύχης, τῆς ἐπιγραφῆς ἐν ᾗ γίνεται μνεία κτηρίου ἐν τῷ Ἱερῷ, οὗτινος τμῆμα ἐκαλεῖτο Προκοιτατήριον, ὅπερ ἦτο χῶρος, εἰς ὃν διέτριβον οἱ ἀσθενεῖς πρὶν ἢ χωρήσουν εἰς τὸ Ἐγκοιτατήριον, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι αἱ στῆλαι μὲ τὰ ἰάματα, προπαρασκευαστικαὶ τῆς πίστεως τοῦ πάσχοντος διὰ τὴν ἀπαλλαγήν του ἀπὸ τὴν δυσάρεστον θέσιν εἰς ἣν εὑρίσκετο, εἶχον θέσιν εἰς τοῦτο καὶ μόνον. Ἡ ὅλη διάταξις τοῦ κτηρίου Ε καὶ οἱ περιωρισμένοι χῶροί του (πίναξ Γ ἐν ΠΑΕ 1905) δὲν εἶναι ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Frickenhaus. Ἐπὶ πλέον

1 Βεβαίως μένει ὑπόλοιπον 16 ὀβολῶν, ἤτοι ἀνὰ κίονος ἐδαπανήθησαν δραχμαὶ δέκα (= 60 ὀβολοί). εἷς δι' ἕκαστον κίονα. Οὕτω διὰ τὴν καταξοὰν ἑκάστου

οὐδὲν ἄλλο τῶν ἀνασκαφέντων καὶ ἐπαρκῶς μελετηθέντων κτηρίων πληροῖ τὰς προϋποθέσεις Ἐγκοιμητηρίου.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω προβάλλει τὸ ἑξῆς ζήτημα: Τὰ ἀνασκαφικῶς καὶ ἐπιγραφικῶς διαπιστωθέντα δίκτυα ἐκόσμουν πρόσοψιν. Ἦτο αὕτη ἡ τῆς μονορόφου στοᾶς; Ἂν εἰς ταύτης τὰ δίκτυα ἀφορᾷ ἡ ἐπιγραφή μας, τότε ἡ ὕπαρξις θωρακείου πρέπει νὰ ἐπεκταθῇ [1] καὶ ἐκεῖσε, μεταξὺ τῶν 16 ἰωνικῶν κιόνων τῆς προσόψεως. Ἂν ὅμως ἀφορᾷ εἰς τὰ τῆς διωρόφου στοᾶς, διὰ τὴν ὁποίαν δέχονται ἤδη τὴν ὕπαρξιν θωρακείου, τότε δὲν ᾠκοδομήθη αὕτη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους (ΠΑΕ 1905, σ. 79: FRICKENHAUS, ἔ. ἀ. σ. 140) ἀλλὰ κατὰ τὸν 4ον ἐπίσης αἰῶνα.

Τὰ ἄλλα ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενα κτίσματα: Διὰ τὸ ἐν στίχῳ 12 *Νακορήιον* κατεβλήθησαν εἰς τὸν [Ἡρ]ακλείδαν δραχμαὶ ἑβδομήκοντα. Ἡ λέξις, ἡ δηλοῦσα τὸ εἶδος ἐργασίας, ἦτο ἐπὶ τοῦ ἐλλείποντος τμήματος τοῦ λίθου. Ἀλλ' ὁ Ἡρακλείδας εἶναι γνωστὸς διὰ μεταφορὰς πωρολίθων ἀπὸ ἄλλην ἐπιγραφὴν τοῦ Ἱεροῦ, IG IV² 1, 106Ι στίχ. 23, ὅμοιαι δὲ ὑπηρεσίαι του δικαιολογοῦνται ἐν προκειμένῳ ἀπὸ τὸ τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγράφεται τὸ ὄνομά του.

Ἡ ὕπαρξις νακόρου ἦτο γνωστὴ ἐξ ἐπιγραφῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐπὶ τοῦ Κυνορτίου ὄρους, IG IV² 1, 393. 400. 401. 402, *νακορεῖον* δὲ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν δαπανῶν τῶν ἐκεῖ σχετικῶν μὲ τὴν λατρείαν κτισμάτων, IG IV² 1, 109ΙΙ στίχ. 121. 127. 142. Ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἐν IG IV² 1, 393 ἀναφέρεται ἐν τῷ 7ῳ στίχῳ *ζάκορος*, ἐν δὲ τῷ 3/4 *νακόρος*, ἀμφότεραι γυναῖκες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἡ ὕπαρξις νακόρου καὶ εἰς τὸ κάτω, τὸ κυρίως ἱερόν, ἦτο αὐτονόητος, καίτοι δὲν ἔχομεν σχετικὰς ἐπιγραφικὰς μαρτυρίας. Ὑπάρχει βεβαίως ἡ φιλολογικὴ μαρτυρία περὶ ζακόρων εἰς τὸ Ἱερόν, καταχωρισμένη εἰς τὸ περὶ Ἱστορίας Ζώων, IX 33, τοῦ Αἰλιανοῦ, ἀντλοῦντος ἐκ τοῦ Ρηγίνου Ἵππυος. Οὗτοι, ἀνήκοντες προφανῶς εἰς τὸ κάτω ἱερόν, ἦσαν διάφοροι ἐκείνων τοῦ ἱερατείου τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα (ἱερεύς, νακόρος, πυρφόρος, ζάκορος, ναυφύλακες), καὶ θὰ νοοῦνται ἐν τῷ συνόλῳ των οἱ διακονοῦντες τῷ Ἀσκληπιῷ (οἱ ὑπηρέται τῆς ἐπιγραφῆς ἐν IG IV² 1, 122 στίχ. 112). Τὸ Νακορήιον θὰ εἶχε θέσιν παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἴσως τοῦτο νὰ ἦτο τὸ ὡς οἰκοδόμημα Ε σημειούμενον εἰς τὸν Τοπογραφικὸν Πίνακα τοῦ Ἱεροῦ (καὶ ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Ἱερὸν κλπ., σ. 130), χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ἡ ταύτισις τούτου μὲ τὴν παστάδα. Τὸ οἰκοδόμημα Ε ἀνῳκοδομήθη κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα κατὰ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ Ἱεροῦ, «καὶ συνίσταται ἐκ τετραγώνου αὐλῆς ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἐκ χώρου περικεκλεισμένου πέριξ καὶ δωματίων· πρὸ τῆς δυτικῆς δὲ πλευρᾶς, ἔνθα ἦτο ἡ εἰς τὸ οἰκοδόμημα εἴσοδος, ὑπῆρχε στοά, ὡς φαίνεται, ἧς σῴζεται νῦν ὁ ἐκ λευκοῦ τιτανολίθου στυλοβάτης» (ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Ἱερὸν ἔ. ἀ.).

Ἡ Παστάς. Διὰ ταύτην ἐδαπανήθησαν σημαντικὰ χρηματικὰ ποσά, ἤτοι ἐν στίχ. 9 ἀναγράφεται δαπάνη 52 δραχμῶν, πιθανῶς διὰ τομὴν πώρων· ἐν στίχῳ 39 δρα-

1 ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ ἐν ΠΑΕ 1905, σ. 81: «ἂν διὰ τοιούτου διαφράγματος ἐκλείοντο καὶ οἱ τῆς μονορόφου στοᾶς, δὲν γνωρίζομεν».

χμαὶ 1100 διὰ τὴν στέγασίν της καὶ ἀκόμη δραχμαὶ εἴκοσι (στίχ. 48) διὰ τὸ ἴδιον ἀντικείμενον. Παστὰς ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ τοῦ Κυνορτίου: *πασ*[τάδος/τ]*ᾶς παρ' Ἀπόλλωνα* (IG IV^2 1, 109^{III} στίχ. 145), *ἐπ' Ἀπόλλωνος* (IG IV^2 1, 109^{II} στίχ. 122), *παρ' Ἀπόλλωνι* (IG IV^2 1, 108 στίχ. 163) καὶ εἰς τὸ Ἀφροδίτιον (IG IV^2 1, 107 στίχ. 16), χωρὶς ὅμως περισσοτέρας ἐνδείξεις περὶ αὐτῶν. Δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸ ἐπὶ τοῦ Τοπογραφικοῦ Πίνακος τοῦ Ἱεροῦ, πρὸς Δυσμὰς τοῦ Ἀβάτου, οἰκοδόμημα Δ′ (ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Ἱερόν, σ. 128), ἢ τὸ προσάρτημα τοῦ Ἀβάτου (ΠΑΕ 1905, σ. 87 ἑξ.).

Ὁ Ξυστός. Διὰ τοῦτον ἀναγράφεται δαπάνη δέκα δραχμῶν καὶ πέντε ὀβολῶν ἐν τῷ 8^{ῳ} στίχῳ, ἥτις ἀφορᾷ πιθανῶς εἰς τὴν τομὴν ἢ τὴν μεταφορὰν τῶν δι' αὐτὸν προοριζομένων λίθων. Ἀνήκει εἰς τὰ στωικὰ[1] ἐν συναρτήσει μετ' ἄλλων οἰκοδομήματα καὶ δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸ πρὸς Βορειοανατολικὰ τοῦ Ἀβάτου στωικὸν οἰκοδόμημα Κ′ (ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Ἱερόν, σ. 157), ἢ καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ εἶναι γνωστὸν ὡς οἰκοδόμημα Ξ (ἂν καὶ τὸ ἀναγραφόμενον ποσόν, ἂν δὲν εἶναι συμπλήρωμα, εἶναι εὐτελὲς προκειμένου περὶ τοῦ τόσον μεγάλου οἰκοδομήματος τούτου).

Κονιάσιος *ῥόου* ἐν στίχῳ 45. Διὰ ταύτην ἐδαπανήθη ποσὸν 175 δραχμῶν. Διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ὑδάτων γίνεται χρῆσις εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ τῆς λέξεως ὀχετός[2]. Ἐν προκειμένῳ γίνεται χρῆσις ἄλλου ὅρου, τοῦ ρόου, ὅστις δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ αὖλαξ ὑδατοστεγής, διὰ τῆς ὁποίας διοχετεύεται (ῥέει[3] συνεχῶς) ὕδωρ. Συνδέεται αὕτη ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ πρὸς τὸν ἀγωγὸν ὕδατος διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Ἱεροῦ. Τοῦτο εἶναι γνωστὸν ὅτι μετεφέρετο ἐκ πηγῶν ἀφθόνου ὕδατος, αἵτινες ἀναβλύζουν ἐπὶ θέσεων κειμένων εἰς τὴν ΝΔ. πλευρὰν καὶ τὰς ὑπωρείας τοῦ Κυνορτίου ὄρους καὶ καλοῦνται, ἡ μὲν ἐκ τοῦ ἐκεῖ ἠρειπωμένου ἐκκλησιδίου «τῆς Ἁγίας Ἄννης», ἡ δὲ ἄλλη ἐκ τῆς τοποθεσίας «Ρέλλια». Τοῦ ἀγωγοῦ τούτου ὁ ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ[4] ποιεῖται ἁπλῆν μνείαν, ἠρεύνησεν ὅμως τοῦτον, μεταγενεστέρως ὡς φαίνεται, ἐν μέρει ἢ ἐν τῷ συνόλῳ του. Διότι, ἐν ἔτει 1931, ὅτε, ἐπιμελητὴς ὢν ἐν τῇ Ἀργολίδι, παρέμεινα ἐπ' ἀρκετὸν εἰς τὸ Ἱερόν, ἡ ἀνάμνησις τοῦ ΚΑΒΒΑΔΙΑ ἦτο ἀκόμη πολὺ ζωηρά, ὁ δὲ τότε φύλαξ ἀρχαιοτήτων Μ. Γιαννούλης εἶχε συνεργασθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἡμέραν τινὰ λοιπόν, ὅτε εὑρισκόμεθα ἐκεῖθεν τῶν Προπυλαίων, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ μεταγενεστέρου νεκροταφείου, ὁ φύλαξ μοὶ ἔδειξεν, εἰς τὸ δεξιὸν τῆς πρὸς Ἐπίδαυρον ἀγροτικῆς ὁδοῦ, θέσιν, εἰς ἣν ἦτο φρεάτιον, κεκαλυμμένον τότε ὑπὸ χωμάτων. Διὰ τούτου, ὡς ὁ ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ εἶχεν ἐξηγήσει εἰς αὐτόν, κατήρχοντο καὶ ἐκαθάριζον ὑδραγωγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐχώρει πρὸς τὰ Προπύλαια. Κατὰ τὴν περιγραφήν του, τοῦτο ἦτο ἐξ ὁλοκλήρου σκαλισμένον εἰς τὸν μαλακὸν βράχον καὶ εἶχεν ὕψος πλέον τῶν 2 μέτρων. Ἦτο δὲ τοῦτο ἀρκετὰ μέτρα ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους (ἐνιαχοῦ πλέον τῶν 10 μ.)· εἰς τοῦτο κατέληγον

1 ΠΑΥΣΑΝ. VI 23. 1: *ὁ σύμπας δὲ οὗτος περίβολος καλεῖται Ξυστός.* ΞΕΝΟΦ. Οἰκον. XI 15: *ἐγὼ δὲ περιπάτῳ χρῶμαι τῇ εἰς τὸν ἀγρὸν ὁδῷ ἴσως ἄμεινον, ὦ Σώκρατες, ἢ εἰ ἐν τῷ ξυστῷ περιπατοίην.* BCH 23, 1899, σ. 566 στίχ. 5: *οἵ*[δε] *ἐπρίαντο τὰ πυθικὰ ἔργα· τοῦ ξυστοῦ καὶ τοῦ περιστύλου τὰν σκάψιν καὶ ὁμάλιξιν,* στίχ. 7 *ἐπὶ τὸ ξυστὸν γᾶς λευκᾶ*[ς] *μεδίμνου*[ς], στίχ. 9 τοῦ ξ[υ/σ]*τοῦ καὶ π*[εριστύλου ?].

2 IG IV^2 1, 109 ^{III} στίχ. 25. 145. 155: 110, στίχ. 34.

3 Ἰδὲ καὶ IG IV 823 στίχ. 18 [*ὑπὲ*]*ρ τὸν* [ῥ]*όον Πειθάνδρωι,* 26: *τοῦ ῥόου τοῦ ἐπὶ τὰν ἱμασσίαν,* 48: *ὡς τὸ ὕδωρ ἐπὶ τὸν ναὸν μὴ ῥέηι,* ὡς καὶ στίχ. 46. 47. 48: *ζωρύα* (ζω-ρυὰ = ροή, aqua viva).

4 ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Ἱερόν, σ. 165: «δύο δὲ τοιαῦται πηγαὶ σῴζονται καὶ σήμερον διὰ παλαιοῦ ὑδραγωγείου ἐκρέουσαι».

ἐκ τῶν πλαγίων ἄλλα μικρότερα ὑδραγωγεῖα, διοχετεύοντα τὸ ὕδωρ ἄλλων πηγῶν τῆς περιοχῆς. Εἰς τὸ μέρος ἀκριβῶς ἐκεῖνο ὑπῆρχε καὶ κόγχη λαξευμένη εἰς τὸν βράχον, ἵνα τοποθετῆται λυχνία ἐν αὐτῇ καὶ διευκολύνηται ἡ ἐργασία καθαρισμοῦ. Τὰς πληροφορίας ταύτας ἐπεβεβαίωσε προσφάτως καὶ ὁ ἐν τῇ περιοχῇ κατοικῶν Τάκης Καλαματιανός, ὅστις καὶ ἔχει κατέλθει εἰς τὸ ὑδραγωγεῖον, ὡς καὶ ἄλλοι ἀπασχοληθέντες εἰς τὰς ἐργασίας μεταφορᾶς τοῦ ὕδατος Ἁγ. Ἄννης εἰς Λυγουριό.

Μὲ τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο, εὑρισκόμενον ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, δύναται νὰ ταυτισθῇ ἡ δύτα τῆς ἐπιγραφῆς μας. Πρόκειται περὶ ἔργου σημαντικοῦ, οὗτινος ἡ κατασκευὴ ἀπήτησε χρόνον μακρὸν καὶ δαπάνην οὐ μικράν.

Ἐν τῇ μνησθείσῃ ἐπιγραφῇ τῆς Τροιζῆνος, IG IV 823, καὶ ἐν στίχῳ 41/2 ἀναγράφεται: *αὐλῶν ἑρμάσσιος/ποὶ τᾶι δύται,* ὅπερ ὁ Bursian ἡρμήνευσε fuer Legung von Wasserroehren· τὸ δύτα ἐξ ἄλλου ἑρμηνεύεται ἐν τοῖς σχολίοις τῶν IG IV ὡς aedicula. Ἀλλὰ τί σημαίνει τοποθέτησις ὑδροσωλήνων πρὸς τὴν (εἰς τὴν) δύταν; Ἡ λέξις αὐλὸς ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ συμπληρωματικῆς πιστώσεως· οἱ ὑδροσωλῆνες δηλαδὴ δὲν ἐπήρκεσαν καὶ παρέστη ἀνάγκη προσθέτου προμηθείας 8 τοιούτων εἰσέτι. Σημειωτέον, ὅτι εἰς ἄλλον ἐργολάβον κατεβλήθη ἡ δαπάνη τὴν πρώτην φοράν, εἰς ἄλλον τὴν δευτέραν. Ἀλλὰ τὰ ἐν στίχ. 41, *ἔμπροσθε*?] *τοῦ ναοῦ ὀρύξιος,* 45/6, *ὄπισθε τοῦ να/οῦ,* 48, *ὡς τὸ ὕδωρ ἐπὶ τὸν ναὸν μὴ ῥέηι,* 51, — *ει ὁ ναός,* 54, *ἐν τῶι ναῶι,* 56, *ποὶ τῶι ναῶι,* δηλοῦν τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων εἰς θέσιν, εἰς ἣν ὑπάρχει ἤδη ναός. Τὰ ἔργα ταῦτα, ὡς φαίνεται ἀπὸ τοὺς στίχους 46-48, ἐξετελοῦντο ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, διὰ τοῦτο λαμβάνεται πρόνοια, ἵνα μὴ ἐξ αἰτίας τούτων προξενηθοῦν ζημίαι εἰς τὸν ναόν.

Μὲ τὴν δύταν ἔχουν πιθανῶς σχέσιν 1) αἱ ἐν τοῖς στίχοις 15 καὶ 16 *ἐσχάραι,* τοποθετούμεναι ἐπὶ τῶν φρεατίων καθαρισμοῦ ταύτης, 2) τὰ ἐν στίχῳ 36, *Σωκρά*[τει χ]*ωρίου* ⁝ · *Κλειδίκωι χωρίου* ⊟ = = = —⁝ · Πρόκειται περὶ ἀπαλλοτριώσεως ἀγροκτημάτων, ἀφοῦ ἡ δύτα ἦτο κατὰ μέγα μέρος ἐκτὸς τοῦ χώρου, ὅστις ἦτο κτῆσις τοῦ Ἱεροῦ. Σχετικῶς ἰδὲ ἐν IG IV 823 στίχ. 33: [τ]ῶ[γ χ]ωρ[ί]*ων τῶμ Πυθοδώρου, ὧι οἱ λίθοι ἔτμηθεν,* 52, *ἐπεὶ μαλακὸν κατεφάνη τὸ χω*[ρίον], 66, *ἀφομοιώσιος τοῦ χωρίου, ὧτοι λίθο*[ι –] καὶ στίχ. 16. 32.

Δύτα ἐν Ἀσκληπιείῳ θὰ ἐκαλεῖτο τὸ ὑδραγωγεῖον, εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁποίου ἀναφέρονται αἱ δαπάναι ἐν στίχ. 7. 25. 27. καὶ Π^{α} 17. 18. 20, *ῥόος* δέ, ἡ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τούτου αὖλαξ, δι᾽ ἧς ἔρρεε τὸ ὕδωρ πρὸς τὸ Ἱερόν. Αὕτη εἶναι, νομίζω, ἡ πιθανωτέρα ἑρμηνεία τῶν λέξεων. Τὸ ἔργον τοῦτο ἦτο μέγα καὶ ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ Ἱεροῦ, τὰς οἰκοδομικὰς καὶ τὰς τῆς καθημερινῆς χρήσεως. Διὰ τοῦτο εἶχε κατασταθῇ εἰδικὴ συναρχία, ἐπιβλέπουσα τὴν καλὴν ἐκτέλεσίν του. Τὰ μέλη τῆς συναρχίας, οἱ δυτορύκται, ἠμείβοντο, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς θυμελοποιούς, διότι ἦσαν ἀπησχολημένοι ἐκτὸς τοῦ Ἱεροῦ καὶ ἐντονώτερον ἐκείνων.

Ἡ ἐπιγραφὴ προέρχεται ἀπὸ μίαν τῶν λαμπροτέρων περιόδων οἰκοδομικῆς δραστηριότητος ἐν Ἀσκληπιείῳ καὶ μαρτυρεῖ τὴν οἰκονομικὴν εὐεξίαν τοῦ Ἱεροῦ. Προέρχεται βεβαίως ἀπὸ τὸν 4^{ον} αἰῶνα, τοῦ ὁποίου ἡ πολυτάραχος ἱστορία φαίνεται ὅτι δὲν

εἶχε σοβαρὰν ἐπίδρασιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ Ἱεροῦ. Διότι, ἡ φήμη του, προσελκύουσα ἀσθενεῖς ἀκριβοπληρώνοντας διὰ τὴν θεραπείαν των, ὡς καὶ αἱ σημαντικαὶ δωρεαὶ πλουσίων ἡγεμόνων, οἵτινες ἀντὶ τούτων ὠνομάζοντο θεαροδόκοι, διετήρησαν τὴν οἰκονομικὴν εὐρωστίαν του καὶ ἐπέτρεψαν τὴν ἀνακαίνισιν τῶν κτηρίων του, ὡς καὶ τὴν ἀνέγερσιν νέων τοιούτων. Ἀκριβέστερον ἡ ἐπιγραφὴ δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸ γ´ τέταρτον τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος. Ἡ μνεία ἐργωνῶν, οἵτινες εἶχον λάβει μέρος εἰς τὴν δημοπράτησιν ἢ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ [1], τῆς Θόλου [2], ἄλλων ἐν τῷ Ἱερῷ κτηρίων [3], ἢ εἶχον ἐργασθῆ εἰς τοὺς Δελφούς [4], ἐντοπίζουν αὐτὴν εἰς τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον.

ΕΡΓΩΝΑΙ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΑΙ

Τινὲς τούτων εἶναι ἤδη, ὡς ἐλέχθη, γνωστοί, ἄλλοι ὅμως γίνονται νῦν τὸ πρῶτον γνωστοί. Ἐν τῷ συνόλῳ των καὶ κατ᾽ ἀλφαβητικὴν σειρὰν εἶναι οἱ ἑξῆς :

I. *Ἄγναμπτος*, ἐν στίχῳ 4 καὶ ἴσως καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Πα στίχ. 7. Μὲ τὸ ὄχι σύνηθες τοῦτο ὄνομα εἶναι γνωστοί : 1) Ὁ ἀρχιτέκτων ὁμωνύμου στοᾶς ἐν Ὀλυμπίᾳ, Παυσαν. V 15. 6. VI 20. 10, 13. 2) ἄλλος ἐπὶ καταλόγου στρατιωτῶν ἐν Κυρήνῃ χρονολογουμένου ἐκ τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, SEG IX Νο 46 στίχ. 46.

II. *Ἀθανάδ*[ας], ἐν στίχῳ 6/7. Τὸ ὄνομά του ἔχει ἀναγραφῆ μετὰ ἀπὸ ἐργώνας, οἵτινες εἰσέπραξαν χρήματα διὰ μεταφορὰς ὑλικῶν, πιθανῶς πωρολίθων. Εἶναι πιθανῶς ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἐν IG IV² 1, 103 στίχ. 18. 48.

III. *Ἀριστaῖος*, ἐν στίχῳ 8. Εἶναι εἷς ἀπὸ τοὺς ἐργώνας, οἵτινες εἰργάσθησαν ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἐν τῷ Ἱερῷ. Ἀναφέρεται καὶ κατωτέρω ἐν στίχ. 10. 14. 17. 21, ὡς ἐπίσης ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Πα στίχ. 11. 18. Ἀνέλαβε σημαντικὸν τμῆμα τῶν ἐργασιῶν τῆς δύτας καὶ εἰς μίαν περίπτωσιν εἰσέπραξε ποσὸν πλέον τῶν 440 δραχμῶν (Πα στίχ. 18). Φαίνεται, ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ἀναλαβόντα τὴν ἐκτέλεσιν ἐργασιῶν κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, IG IV² 1, 102 στίχ. 255. 275 - 305. Ἰδὲ καὶ 743. Τὸν ἴδιον εὑρίσκομεν ἐν ἔτει 331 εἰς τοὺς Δελφοὺς εἰσπράττοντα χρήματα διὰ τὴν στήλην : *ἐν ἧ*[ι τὰ ἐπιδ]*έκατα τα παρ*[ὰ] *τῶν ἱερομνημόνων ἀναγέγραπται,* FD III 5, 58 στίχ. 39.

IV. [Ἀρ]*ιστοφάνης*, ἐν στίχῳ 37. Οὗτος εἶχεν ἀναλάβει *στύλων καταξοάν.* Εἶναι προφανῶς ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἀναγραφόμενον εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δαπανῶν τῆς Θόλου, IG IV² 1, 103 στίχ. 49, *παρ᾽ Ἀριστοφάνεος ὑπεραμερίαν τᾶς περιστάσιος*

V. *Ἀρίστων*, ἐν στίχῳ 38. Οὗτος ἔλαβε δραχμὰς 122 (ἢ κἄτι πλέον τούτων) διὰ τὴν κονίασιν στύλων. Κατωτέρω, ἐν στίχῳ 49, ἀναγράφεται, ὅτι ἀνέλαβε καὶ τὴν τοποθέτησιν θυρῶν. Ὁ αὐτὸς ἔλαβε μέρος καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. IG IV² 1, 102 στίχ. 200. 252. καὶ 743 στίχ. 4.

1 Οἱ ὑπὸ στοιχεῖα III. V. XI. XXV. XXXVI. XXXVIII.
2 Οἱ ὑπὸ στοιχεῖα II. IV. X. XIV. XVIII.
3 Οἱ ὑπὸ στοιχεῖα XII. XVII. XX. XXXII.
4 Οἱ ὑπὸ στοιχεῖα III. XV. XXI.

VI. *Ἀρτυκλῆς*, ἐν στίχ. 27. 46. 54. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾶται διὰ πρώτην φορὰν καὶ εἶναι ἐκ τῆς ἰδίας ρίζης μὲ τὰ Ἀρτύμων, Ἀρτύλας, Ἀρτύμαχος.

VII. *Ἀρχικράτης*, ἐν στίχῳ 6. Ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Π^{α} στίχ. 19. Ἔλαβε χρηματικὸν ποσὸν (ὅπερ δὲν ἐσώθη) *ἀγωγᾶς*, πωρολίθων πιθανῶς.

VIII. *Γέννυσος*, ἐν στίχ. 33. 39 καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Π^{α} στίχ. 8. 9. Τὸ ὄνομα γνωρίζομεν νῦν τὸ πρῶτον. Ὁ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ἀναγράφει τοῦτο διὰ κεφαλαίων γραμμάτων· εἰς τὸ SEG XI σ. 239 συνοδεύεται μὲ ἐρωτηματικόν. Τὸ ὅτι ὅμως δὲν παρεδόθη ἡ ὕπαρξίς του, δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ὅτι δὲν ὑπῆρχε.

IX. *Δαμοκλῆς* ἢ Δαμοκλεί[δας], ἐν στίχῳ 3. Ἄγνωστος ὡς ἐργώνης. Ἰδὲ καὶ Σαμοκλῆς.

X. *Δαμοσθένης*, ἐν στίχῳ 46. Ἐπρομήθευσε πλίνθους. Εἶναι ἴσως ὁ ἴδιος μὲ συνώνυμον Ἀργεῖον, ὅστις ἔλαβε μέρος εἰς τὴν δημοπρασίαν διὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Θόλου, IG IV^2 1, 103 στίχ. 167/68.

XI. *Δαμο*[φά]*νης*, ἐν στίχῳ 20. Ἀναφέρεται καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Π^{α}, καί, πλὴν τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς του εἰς τὰς ἐργασίας οἰκοδομήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἔλαβε καὶ εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ προκειμένου κτίσματος ἐνεργὸν μέρος. Αἱ 16 δραχμαί, αἱ ἀφορῶσαι εἰς τοῦτον, εἶναι προφανῶς ἐπιτιμά, τὰ δὲ μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ἅτινα συνοδεύουν τὸ ὄνομά του ἐν Π^{α} στίχ. 23. 24. 25 εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπεραμερίαι. Αἱ ἐπάλληλοι ἀναγραφαὶ τοῦ ὀνόματός του, συνδεόμεναι μὲ μὴ τήρησιν τῶν ὑποχρεώσεών του, μαρτυροῦν ἐκ παραλλήλου τὴν πολλαπλῆν συμμετοχήν του.

XII. *Δάμων*, ἐν στίχ. 35. 45. Εἰσέπραξε σημαντικὰ χρηματικὰ ποσὰ διὰ ἐργασίας *κονιάσιος στύλων* καὶ *κονιάσιος ῥόου*. Εἶναι ἴσως ὁ ἴδιος μὲ συνώνυμον ἐργώνην, λαβόντα μέρος εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῶν κτισμάτων, εἰς ἃ ἀφοροῦν αἱ ἐπιγραφαὶ ἐν IG IV^2 1, 106^{I} στίχ. 39 καὶ 109^{II} στίχ. 147. 155.

XIII. *Δέξιος*, ἐν στίχῳ 48. Ὁ ἄλλοθεν ἄγνωστος οὗτος ἐργώνης ἀπαντᾶται καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Π^{α} στίχ. 15 καὶ Π^{β} στίχ. 10. 18.

XIV. *Ἐπισθένης*, ἐν στίχ. 11. 15. 21 καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Π^{α} στίχ. 6. 20. 21. Μετέσχεν ἐνεργῶς εἰς τὰς ἐργασίας οἰκοδομήσεως, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐπανειλημμένης ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματός του. Ὁ αὐτὸς ἔλαβε μέρος καὶ εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῆς Θόλου, IG IV^2 1, 103 στίχ. [23]. 98.

XV. *Εὐαγόρας*, ἐν στίχῳ 50. Ἐπρομήθευσεν ἥλους. Ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἐν FD III 5, 22 στίχ. 31 ἀναφέρεται *Εὐαγόρωι σταλᾶν* [ἐρ]*γασίας* (340 π.Χ.).

XVI. *Εὐαρχίδαμος*, ἐν στίχῳ 41. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Π^{α} στίχ. 20 ἀναγράφεται, ὅτι οὗτος ἔλαβε δραχμὰς δύο, *δύτας ἐκκαθάρσιος*. Ἐν προκειμένῳ τὸ χρηματικὸν ποσόν, ὅπερ ἔλαβε, δὲν ἐσώθη· ἡ ἐργασία δι' ἣν ἔλαβε τοῦτο χαρακτηρίζεται ὡς *γᾶς ἐχφορή*. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὀνόματος ἔγινε κατὰ τὸ ***Εὐ-άρχιππος*** (ΞΕΝΟΦ. Ἑλλ. I 2. 1, II 3. 10).

XVII. [Ἡρ]*ακλείδας*, ἐν στίχ. 12 καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου X^{β} στίχ. 59. Ὁ αὐτὸς

καὶ ἐν IG IV² 1, 106Ι στίχ. 23 (*ἐγδεξάμενος τὰν* [ἀναγωγὰν τ]*ὰν τ*[ῶ]*ν πώρων τῶν εἰς τὸ Ἀφροδίτιον ἀγομένων*), 109ΙΙ στίχ. 43 καὶ Ἑλληνικὰ 14 σ. 36 στίχ. 127.

XVIII. *Ἰαροκλῆς*, ἐν στίχῳ 16. Ἔλαβεν ὀβολοὺς 3, *ἐπιγροφᾶς ἐσχαρᾶν* Ὁ αὐτὸς εἰσέπραξε δραχμὰς ἐννέα, *παροχᾶς* [ρ]*ιπῶν* κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς Θόλου, IG IV² 1,103 στίχ. 106.

XIX. *Καλανεύς*, ἐν στίχῳ 26. Ἐπὶ τοῦ λίθου ἀναγινώσκεται [.$^{2-3}$.] ΣΣ ἤτοι 4 χάλκεοι, ἐκ προηγουμένης καὶ μὴ ἀφορώσης εἰς τοῦτον δαπάνης. Τὸ ὄνομα εὕρηται διὰ πρώτην φοράν.

XX. *Καλλικράτης* ἐν στίχ. 2. 6. 10/11. Εἰσέπραξε χρήματα διὰ τὴν μεταφορὰν οἰκοδομικῶν ὑλικῶν, πωρολίθων πιθανῶς. Καλλικράτης ἐργώνης ἔλαβε χρήματα *τᾶς πριώσιος εἰς τὰ ἐπὶ Κυνὸς σκανάματα ἑβδόμαν δόσιν*, IG IV² 1, 109ΙΙ στίχ. 153.

XXI. *Καλλῖνος*, ἐν στίχ. 28. 31. 46. Τὸ ὄνομα ἐπιχωριάζει εἰς τὴν γειτονικὴν Ἑρμιόνην (Διογ. Λαερτ. Βιοι v. 74: IG IV 688. 693) καὶ τὰ Μέγαρα (IG IV² 1, 71 στίχ. 43. 76/7. 94). Ὁμώνυμον τούτου εὑρίσκομεν ὡς *ὑπαρχιτέκτονα* εἰς τὰς ἐργασίας ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς, FD III 5, α) 25ΙΙ A στίχ. 13, β) 26ΙΙ A στίχ. 34 γ) 33 στίχ. 3/4 δ) 38 στίχ. 9 (ἰδὲ καὶ 42 στίχ. 11 : 74 στίχ. 52) ἀπὸ τοῦ ἔτους 345 ἑξ. Ἠμείβετο δὲ οὗτος ἐκεῖ μὲ 4 ὀβολοὺς ἡμερησίως διὰ τὰς προσφερομένας ὑπηρεσίας του. Αἱ ἀναγραφόμεναι δαπάναι διὰ τὰ οὕτως εἰσπραττόμενα παρ' αὐτοῦ χρηματικὰ ποσὰ καλύπτουν χρονικὰς περιόδους, αἵτινες ποικίλλουν ἑκάστοτε. Ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν περίπτωσιν α ἀναγράφεται *Καλλίνωι ὑπαρχιτέ/κτονι μισθὸς μηνῶν ἕξ, τᾶς* [ἁμ/]*έρας ὀβολοὶ τέτορες, κεφα*[λὰ/]*δραχμαὶ ἑκατὸν ἴκατι*, ἤτοι δραχμαὶ εἴκοσι κατὰ μῆνα. Εἰς τὴν περίπτωσιν β: μισθὸς ἑπτὰ μηνῶν, δραχμαὶ 140. Εἰς τὴν περίπτωσιν γ: μισθὸς ἓξ μηνῶν, δραχμαὶ 120. Εἰς τὴν περίπτωσιν δ: μισθὸς πέντε μηνῶν, δραχμαὶ 100. Δὲν εἶναι καθόλου βέβαιον, ἂν πρόκειται περὶ τοῦ ἰδίου προσώπου εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, καίτοι καὶ χρονικῶς συμβιβάζεται ἡ δραστηριότης του εἰς ἀμφότερα τὰ Ἱερὰ καὶ ἐπὶ πλέον ὑπάρχει ἡ ὁμοία περίπτωσις πλείστων ἐργωνῶν, ἰδίᾳ ἐξ ἀνατολικῆς Πελοποννήσου, ἀπασχοληθέντων εἰς Δελφοὺς καὶ εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον. Αἱ καθ' ἡμέραν ἀποδοχαὶ τοῦ Καλλίνου ἐν Ἀσκληπιείῳ δὲν εἶναι γνωσταί, διότι τὸ εἰσπραττόμενον ποσὸν ποικίλλει ἑκάστοτε.

Ἐν	στίχῳ	24	φέρεται	ὡς	εἰσπράξας	δραχμὰς	34,	ὀβολοὺς	2	καὶ ἡμιωβέλιον.
»	»	28	»	»	»	»	45	»	3	—
»	»	31	»	»	»	»	47	»	2	—
»	»	35	»	»	»	»	40	—		—

Αἱ πληρωμαὶ εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον διενηργοῦντο κατὰ μῆνα, ἀφοῦ δὲ εἰς πλείονα σημεῖα τοῦ κειμένου ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν δυτορυκτῶν, συνοδευόμενα μὲ ποσὰ εἰσπραχθέντων χρημάτων, εἶναι ἐγγὺς ἡ σκέψις, ὅτι αἱ ἀντίστοιχοι πληρωμαὶ διενηργήθησαν κατὰ μῆνας. Παρὰ ταῦτα, παραμένει ἐν ἐκκρεμότητι τὸ κύριον θέμα, ἂν τὰ εἰσπραττόμενα παρὰ τῶν δυτορυκτῶν χρήματα ἀντιπροσωπεύουν ἀμοιβὴν δι' ὑπηρεσίας τακτῆς χρονικῆς περιόδου, ἀφοῦ δὲν εἶναι ἰσόποσα. Ἐξ ἄλλου, ἀποκλείεται νὰ εἰσεπράττοντο τὰ χρηματικὰ ταῦτα ποσὰ δι' ἐργασίας ὁμοίας πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν ἐργωνῶν

τελουμένας, διότι καὶ κατονομάζονται αὗται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ καὶ αἱ διὰ ταύτας πληρωμαὶ διατυποῦνται ἄλλως. Ἡ ἐξήγησις τούτου ἴσως νὰ εἶναι ἁπλῆ καὶ οἱ γινόμενοι διὰ ταύτην συνδυασμοὶ ἁπλοῖ ἢ εὐφυεῖς, ἀλλὰ βεβαίως μὲ κριτήρια τῆς ἐποχῆς μας.

XXII. *Κλειταγόρας*, ἐν στίχῳ 51. Ὁ ἄλλοθεν ἄγνωστος οὗτος ἐργώνης ἀπαντᾶται καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Π^{β} στίχ. 17.

XXIII. *Λαίαρχος*, ἐν στίχῳ 29. Οὗτος ἀνέλαβε νὰ φυτεύσῃ δάφνας. Ὡς ὄνομα εὕρηται νῦν τὸ πρῶτον. Ἐσχηματίσθη κατὰ τὰ ὁμοίας συνθέσεως ὑπὸ Bechtel ἐν HP σ. 273 παρατιθέμενα.

XXIV. *Λυσήν*, ἐν στίχῳ 36. Διὰ τοῦτον δὲν γνωρίζομεν, ἂν ἦτο ἐργώνης ἢ ἰδιοκτήτης χωρίου, διότι ἡ μετὰ τὸ ὄνομα συνέχεια τοῦ κειμένου ἦτο ἐπὶ τοῦ ἐλλείποντος τμήματος τοῦ λίθου. Τὸ ὄνομα, ὄχι σύνηθες, εὕρηται καὶ ἐπὶ ἄλλης ἐπιγραφῆς ἐν Ἀσκληπιείῳ, IG IV² 1, 71 στίχ. 42, *Λυσὴν Ἀνδρία* (Ὑλλεὺς Μεγαρεύς), χρονολογουμένης ἀπὸ τὴν χρονικὴν περίοδον 242/1 (=ΑΕ 1937, σ. 714).

XXV. *Μνάσιλλος*, ἐν στίχ. 1. 5. 9 (εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν μὲ ἓν λ). Ἀνελάμβανε *τομὰν* καὶ *ἀγωγὰν* πωρολίθων. Ὁ αὐτὸς εἶχε λάβει μέρος εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἤτοι *ἕλετο λατομίαν τῶι στρώματι καὶ τᾶι/πο*[τιβά]*σει ταμὲν καὶ ἀγαγέν*, IG IV² 1, 102 στίχ. 40.

XXVI. *Νευκλῆς*, ἐν στίχῳ 9. 13 καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Π^{α} στίχ. 19. Ἀπαντᾶται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ.

XXVII. *Νίκαρχος*, ἐν στίχῳ 52, προμηθευτὴς πωρολίθων. Ἀπαντᾶται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ.

XXVIII. *Ξ*[ενό]*φαντος*, ἐν στίχῳ 8. Οὗτος κατὰ μῆνα Πάναμον εἰσέπραξε δραχμὰς 10 καὶ ὀβολοὺς πέντε διὰ τὴν προμήθειαν πωρολίθων πιθανῶς, προοριζομένων διὰ τὸν Ξυστόν. Εἶναι ἄγνωστος ἄλλοθεν.

XXIX. *Πασιτέλης*, ἐν στίχῳ 47. Ἀπαντᾶται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ.

XXX. *Σαμοκλῆς*, ἢ Σαμοκλε[ίδας], ἐν στίχῳ 30. Ἐὰν δὲν ἔχωμεν σφάλμα ὡς πρὸς τὴν χάραξιν τοῦ πρώτου γράμματος (*Σ* ἀντὶ *Δ*, ἤτοι Δαμοκλῆς), τότε τὸ ὄνομα ἀπαντᾶται διὰ πρώτην φοράν. Σαμαγόρας εὕρηται ἐπὶ ἐπιγραφῆς τῆς γειτονικῆς Τροιζῆνος IG IV 764^{I} στίχ. 3.

XXXI. *Σίττυρος*, ἐν στίχῳ 24. Ἐργώνης ἢ προμηθευτὴς ὑλικῶν ἄγνωστος ἄλλοθεν. Τὸ τρίτον ἀπὸ τοῦ τέλους γράμμα ὁμοιάζει πρὸς Β, ἤτοι Σιττύβωι, φαίνεται ἐν τούτοις, ὅτι πρόκειται διὰ φθορὰν τῆς ἐπιφανείας τοῦ λίθου εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο. Σιττύρας ὡς ὄνομα «Hypatae saepius occurit» (Σημ. 69 ἐν Syll.³ N° 826^{I}), IG IX 2, 5$^{\alpha}$ στίχ. 6 : 9 στίχ. 2. 11 : Syll.³ 826^{I} στίχ. 5 : 826^{B} I στίχ. 30, 692 στίχ. 15, 704^{E} στίχ. 5.

XXXII. *Σκυθῖνος*, ἐν στίχῳ 44, προμηθευτὴς ξύλου. Εἶναι γνωστὸς καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφήν, ἡ ὁποία ἀφορᾷ εἰς τὰς δαπάνας τῶν *«ἐπὶ Κυνὸς σκανάματα»* IG IV² 1, 109^{III} στίχ. 144, *Σκυθίνωι ἐργῶναι τᾶς ἐ*[ργα/σ]*ίας τοῦ ὀχετο·· τοῦ πρὸ τᾶς παστ*[τάδος/τ]*ᾶς παρ' Ἀπόλλωνα*

XXXIII. *Σωκράτης*, ἐν στίχῳ 7. Δὲν ἀναφέρεται ἐπὶ ἄλλης τῶν οἰκοδομικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ἱεροῦ. Ἔλαβε δραχμὰς 6 δι᾿ ἐργασίαν σχετικὴν μὲ τὴν Δύταν.

XXXIV. *Σωτηρίδας*, ἐν στίχῳ 47. Διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ. Τὸ ὄνομα τῆς ἐργασίας ἣν ἐξετέλεσε, *γραφύνας*, εὕρηται διὰ πρώτην καθόλου φοράν.

XXXV. *Τραγήλιος*, ἐν στίχῳ 13. 44. Εἶναι ἄγνωστος ἄλλοθεν.

XXXVI. *Φειδοκράτης*, ἐν στίχῳ 14/5. Ἀναφέρεται καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Π^{β} στίχ. 22. Εἶναι γνωστὸς ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν δαπανῶν τοῦ ναοῦ Ἀσκληπιοῦ, IG IV^2 1, 102 στίχ. 290.

XXXVII. *Φιλόμηλος*, ἐν στίχῳ 43. Ἔλαβε δραχμὰς 8 *ξύλου ἀγωγᾶς* Ἄγνωστος ἄλλοθεν.

XXXVIII. *Φρίκων*, ἐν στίχ. 16. 17. Ἦτο προμηθευτὴς μεταλλικῶν ἐξαρτημάτων, εἰδικὸς εἰς σιδηρὰς κατασκευάς. Μετέσχεν ἐπίσης ἐνεργῶς εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἅπαξ δὲ εἰσέπραξε δραχμὰς 780, διότι *εἷλε/το σίδαρον ἐργάσσασθαι ποὶ τὰς θύρας ἀνφοτέρας*, IG IV^2 1, 102 στίχ. 60. Ἰδὲ καὶ στίχ. 207. 224. 236. 298.

XXXIX. *Χαρικρ*[άτη]ς, ἐν στίχῳ 7. Εἶναι ἄγνωστος ἄλλως ἐξ ἐπιγραφῶν τοῦ Ἱεροῦ. Ἔλαβε δραχμὰς 75, *ἐπιλογᾶς*. Μὲ τὴν λέξιν ταύτην, ἥτις, ὡς τεχνικὸς ὅρος, ἀπαντᾶται διὰ πρώτην φοράν, νοεῖται πιθανῶς ἐργασία ἐπιλογῆς παραδοθέντων ἐκ μέρους τῶν ἐργωνῶν καὶ προμηθευτῶν ὑλικῶν δομῆς, ἐν προκειμένῳ πωρολίθων (;), τῶν ὁποίων ἡ *τομὰ* καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ *ἀγωγὰ* μνημονεύεται εἰς τοὺς προηγουμένους στίχους. Ἐνδέχεται ἐν τούτοις νὰ σημαίνῃ ἡ λέξις τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν πωρολίθων, πρὶν ἢ οὗτοι λάβωσι θέσιν ἐν τῷ οἰκοδομήματι. Τὸ σημαντικὸν χρηματικὸν ποσόν, ὅπερ κατεβλήθη διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην, συνηγορεῖ μᾶλλον ὑπὲρ τῆς δευτέρας ἐκδοχῆς.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἐπὶ τοῦ σῳζομένου τμήματος τοῦ κειμένου ἀναγράφονται: 1) Ἀναλήψεις χρημάτων διὰ τὴν χρηματοδότησιν ἐκτελουμένων ἔργων. 2) Ἀνάλωσις τῶν χρημάτων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀναγραφομένου ἑκάστοτε α) τοῦ ὀνόματος ἐκείνου, εἰς ὃν κατεβλήθη χρηματικόν τι ποσόν, β) τοῦ εἴδους ἐργασίας, ἣν οὗτος ἐξετέλεσε, γ) τοῦ ποσοῦ χρημάτων, ὅπερ οὗτος ἔλαβε. Καλύπτει περίοδον οἰκοδομικῆς δραστηριότητος δύο πιθανῶς ἐτῶν. Ὁ ἀπολογισμὸς ἐν τῷ 22^{ω} στίχῳ, ὡς καὶ τὸ κενὸν μετὰ ἀπὸ τοῦτον, ἤτοι ὁ ἄγραφος χῶρος ἑνὸς στίχου, ἔχουν τοῦτον, νομίζω, τὸν λόγον. Ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν τῆς ἀναγραφῆς τῶν πληρωμῶν ὑπάρχει διαφορά τις μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς ἐπιγραφῆς. Εἰς τὸ πρῶτον: Συνήθως προτάσσεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐκτελέσαντος τὴν ἐργασίαν καὶ λαβόντος τὰ χρήματα κατὰ δοτικήν. Τοῦτο ἀκολουθεῖ ὁ ἀριθμὸς τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ ὅπερ εἰσεπράχθη καὶ τούτῳ ἐπισυνάπτεται κατὰ γενικὴν τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας ἥτις ἐξετελέσθη, ὡς λ. χ. ἐν στίχῳ 6: ***Καλλικράτει*** : : : : · ***ἀγωγᾶς*** Ἀλλὰ εἰς τοὺς στίχους 4. 10. 12. 17 ὁ ἀριθμὸς τοῦ χρημα-

τικοῦ ποσοῦ ἐπιτάσσεται. Ἀνάλογος περίπτωσις παρατηρεῖται εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς δαπανῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὡς λ. χ. ἐν τῷ στίχῳ 298ῳ: *Ἀρισταίωι κλίμακος ἐργασία*[ς.]: *σιδάρο ποὶ τὸ μάκελλον Φρίκωνι* = Εἰς τὸ δεύτερον μέρος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ στίχου 23 ἑξ., ἡ διατύπωσις εἶναι (πλὴν τοῦ 30οῦ στίχου) ἑνιαία· εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἐκτελέσαντος τὴν ἐργασίαν ἀκολουθεῖ τὸ εἶδος ταύτης· ὁ ἀριθμὸς τοῦ εἰσπραχθέντος χρηματικοῦ ποσοῦ τίθεται πάντοτε ἐν τέλει, οἷον ἐν στίχῳ 39, [Γ]*ενύσωι στεγάσιος παστάδος* ΧΘ Ἡ πρώτη περίπτωσις ἀπηχεῖ παλαιότερον τρόπον διατυπώσεως.

Στίχ. 1 [Λά]*μ μ α*[τα ἑμιολίας —] Συνεπλήρωσα κατὰ τὸν στίχον 39 τοῦ κειμένου ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως.

Στίχ. 3. 44 *δονάκων* Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ ἀναγραφὴ δαπάνης — ἤτοι δραχμαὶ τέσσαρες — διὰ τὴν προμήθειαν δονάκων εἶναι μεταξὺ τῆς ἀναγραφῆς δαπανῶν διὰ τὴν προμήθειαν πωρολίθων, εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν μεταξὺ τῶν δαπανῶν διὰ τὴν προμήθειαν ξύλου. Ἑπτὰ δραχμὰς ἔλαβεν, ἐν στίχῳ 44, ὁ προμηθευτής. Ἡ ἀκριβὴς σημασία τῆς λέξεως ὡς τεχνικοῦ ὅρου (παρὰ Θεοφραστῳ, Φυτ. Ἱστ. IV 11, 11, δόναξ εἶναι εἶδος καλάμου) δὲν εἶναι γνωστή. Ἀλλὰ χρῆσις καλάμου δὲν φαίνεται πιθανὴ εἰς τὰ μεγάλα κτήρια εἰς τόσην ποσότητα. Πρόκειται προφανῶς περὶ ὀνομασίας εἰργασμένης ξυλείας χρησιμοποιουμένης κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν (ἰδὲ τὰ σημερινὰ ὀνόματα: καδρόνια, μισοκάδρονα, δοκοί, σανίδες κλπ.) ἢ καὶ προοριζομένης διὰ τμήματα τοῦ κτηρίου. Οἱ δόνακες ἐν προκειμένῳ διαστέλλονται ἀπὸ ἄλλα ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς εἴδη οἰκοδομικῆς ξυλείας, ἅτινα κατονομάζονται, *ὡς ξύλον,* στίχ. 43. 44 καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Πα στίχ. 18. Πβ στίχ. 8. 11. 12. 14. 15. 18. 23 ἢ *σανίδες* ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Πβ στίχ. 9. 10. 17.

Στίχ. 4 — ΡΠΛΟΚΑΣ Ἡ ἀνάγνωσις τῶν γραμμάτων δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλής, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην νὰ διαπιστώσω ποίας λέξεως μέρος ἀποτελοῦν ταῦτα. Ἐπίσης τὰ ἐν τέλει τοῦ ἰδίου στίχου γράμματα πιστεύω ὅτι ἀποτελοῦν τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὀνόματος τοῦ προσδοκωμένου μηνὸς Ἀρταμιτ[ίου], ἀφοῦ τίποτε δὲν συνηγορεῖ ἐν τοῖς ἑπομένοις ὑπὲρ τοῦ ὁμωνύμου ἱεροῦ τῆς θεᾶς. Ἡ περίπτωσις αὕτη θὰ ἦτο ἐνδιαφέρουσα διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ ἱεροῦ, ὡς καὶ τὸν βαθμὸν οἰκονομικῆς εὐμαρείας τοῦ Ἱεροῦ, ὡς ἐκ τῆς συγχρόνου ἀνεγέρσεως τόσον πολλῶν κτισμάτων.

Στίχ. [6]. 7 καὶ Μβ 39 *ἑμιολίας* Εἶναι τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου ποσοῦ, ὡς τοῦτο γίνεται σαφὲς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἐν IG IV² 1, 98¹, ἐπιβεβαιούσης τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ησυχιου: *ἡμιολία*· τὸ *ἥμισυ τοῦ κεφαλαίου.* Δυστυχῶς οὔτε ἐν τῷ 7ῳ στίχῳ σῴζονται τὰ προηγούμενα τῆς λέξεως, οὔτε ἐν τῷ 39ῳ τὰ μετ᾽ αὐτήν, περιπτώσεις, καθ᾽ ἃς θὰ παρείχετο ἡ δυνατότης ἐγγυτέρου προσδιορισμοῦ τῆς σημασίας, ἣν ἔχει αὕτη ἐν τῇ ἐπιγραφῇ. Τοῦτο δέ, διότι ἐνῷ ἐν Μβ στίχ. 39 παρέχεται ἡ ἐντύπωσις, ὅτι τὰ λάμματα γίνονται ἀπὸ εἰδικὴν ἐπιτροπὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα *ἑμιολά* (ἂν δὲν πρόκειται σφάλμα τοῦ χαράκτου ἀντὶ ἑμιολίας), ὁ 7ος στίχος τοῦ τεμαχίου Μα δὲν ἐνισχύει ἐπαρκῶς τὴν ἄποψιν ταύτην.

Στίχ. 9 *τὰν κράναν,* καὶ κατωτέρω στίχ. [48]. 53 καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Πα στίχ. 5. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις σῴζεται ἡ λέξις καὶ τὸ ἄρθρον κατ᾽ αἰτιατικήν, ἐλλείπουν ὅμως αἱ λέξεις αἱ προσδιορίζουσαι τὸ εἶδος τῆς συντελεσθείσης ἐργα-

σίας, δι' ἣν ἐν στίχῳ 53 ἐδαπανήθη χρηματικὸν ποσὸν δραχμῶν τοὐλάχιστον 380. Κράνα ἀναφέρεται καὶ ἐν IG IV² 1, 110 στίχ. 34, καὶ τῶν]*κατὰ τὰν κράναν καὶ τὸν* [ὀ]χ[ε]*τόν* Ἡ ἐν προκειμένῳ κράνα δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ τὴν περίφημον παρὰ ΠΑΥΣΑΝΙᾼ, II 27. 5 κρήνην, τὴν *τῷ τε ὀρόφῳ καὶ κόσμῳ τῷ λοιπῷ θέας ἀξίαν* (ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Ἱερόν, σ. 168. Τοπογρ. Πίναξ Δ΄).

Στίχ. 10. *διαφαργμάτων* Ὅρα καὶ *διάφραγ*[μα], IG IV² 1, 115 στίχ. 23: *φάρχμα*, 102 στίχ. 253, *φάρξις*, 102 στίχ. 75.

Στίχ. 12 *ἀλίνσιος* καὶ ἐν στίχῳ 33. Παρ' ΗΣΥΧΙῼ: *ἀλῖναι· ἐπαλεῖψαι*. Ἐν στίχῳ 12, ἀναγομένη ἡ λέξις εἰς ἐκτελεσθεῖσαν ἐργασίαν τμήματος κτηρίου, θὰ πρέπει ἴσως νὰ συναφθῇ πρὸς τὸ Νακορήιον. Ἡ τοιαύτη διατύπωσις τῆς δαπάνης ἴσως νὰ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι πρόκειται μὲν ἐν τῶι στίχῳ τούτῳ διὰ δύο διαφόρους ἐργασίας, ἀλλ' ἀμφοτέρας ἀναληφθείσας καὶ ἐκτελεσθείσας ἀπὸ τὸν Ἡρακλείδαν. Ἡ λέξις καὶ ἐν IG IV² 1, 102 στίχ. 39.

Στίχ. 13 *θριγκοῦ* Εἶναι παράδοξον, ὅτι καίτοι ἀρκεταὶ οἰκοδομικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐσώθησαν ἐν τῷ Ἱερῷ, μνεία τοῦ τμήματος τούτου οἰκοδομήματος ἀπαντᾶται νῦν τὸ πρῶτον. Περὶ τοῦ θριγκοῦ τῶν κιόνων τοῦ οἰκοδομήματος Δ ἰδὲ ΚΑΒΒΑΔΙΑΝ, ΠΑΕ 1905, σ. 79. Περὶ θριγκοῦ γενικώτερον, ΟΡΛΑΝΔΟΝ, Ὑλικὰ δομῆς II, σ. 65 ἐξ.

Στίχ. 14 *θυρᾶν ἑστάσιος* καὶ κατωτέρω ἐν στίχῳ 49. Ἕστασις θυρῶν εἶναι ἡ τοποθέτησις τούτων, «κρέμασμα». Ἐν ΑΕ 1923, σ. 39, στίχ. 43 εὕρηται: *στῆσαι δὲ καὶ παρα/στάδια δύο*, ἐν IG IX 2, 161ᴬ στίχ. 68: *πρὸς ὧι τὰ θύρετρα ἕστηκεν, ὥστε στῆσαι*, 500ᴬ στίχ. 10: *στήσει κίονα.*

Στίχ. 15 *ἐσχαρᾶν* καὶ στίχ. 16. Ἡ λέξις εὕρηται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ· ἰδὲ Δύτα.

Στίχ. 16 *ἐπιγροφᾶς* Ἀπαντᾶται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ. Τὸ [κα]*λυμάτων γροφᾶς*, ἐν IG IV² 1, 102 στίχ. 271, ἐργασία διὰ τὴν ὁποίαν ἐδαπανήθησαν δραχμαὶ 36 καὶ 4/6 ταύτης, ἐπεξηγεῖται ὑπὸ τοῦ HILLER ὡς pictura. Τὸ γροφᾶς τοῦ ἑπομένου στίχου, 17ου, διὰ τὸ ὁποῖον ἐδαπανήθη χρηματικὸν ποσὸν 12 δραχμῶν, καὶ τὸ ὁποῖον ἀνάγεται πιθανῶς εἰς τὸ δεσμῶν, σημαίνει τὴν ἐπάλειψιν διὰ χρώματος τῶν μεταλλικῶν συνδέσμων. Κάτι ἀνάλογον θὰ ἦτο καὶ τὸ *ἐπιγροφᾶς*.

Στίχ. 17. Εἰς τὸν στίχον τοῦτον, ἢ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἑπομένου, λήγει ἡ ἀναγραφὴ δαπανῶν διὰ τὴν προμήθειαν οἰκοδομικῶν ὑλικῶν καὶ ἐκτέλεσιν ὡρισμένων ἐργασιῶν. Εἰς τοὺς ἑπομένους τρεῖς στίχους, 18ον 19ον καὶ 20ον, ἀναγράφεται ἡ ἀνάληψις χρηματικῶν ποσῶν, προτάσσεται δὲ ἑκάστοτε τοῦ ποσοῦ τὸ ὄνομα τοῦ μηνὸς ὡς καὶ ἡ ἡμέρα τούτου, καθ' ἣν ἡ ἀνάληψις ἔλαβε χώραν. Αὕτη δὲν εἶναι πάντοτε ἡ πρωτομηνία[1], ἀλλ' ἀπὸ ταύτης μέχρι καὶ τῆς πέμπτης. Οὕτω λ.χ. κατὰ τὸν μῆνα [Ποσίδαι(;)]ον ἡ λῆψις ἔγινε κατὰ τὴν δευτέραν τούτου ἡμέραν, κατὰ τὸν ἑπόμενον Ἀρταμίτιον τὴν τρίτην, κατὰ τὸν [Πάναμον(;)] τὴν πέμπτην, κατὰ τὸν Κύκλιον τὴν πρώτην. Τὸ ποσὸν τῶν 16 δραχμῶν,

1 ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, Ἱερόν, σ. 238: «Ἀναλόγως τῶν ἐκτελεσθεισῶν ἐργασιῶν καθ' ἕκαστον μῆνα, τῇ πρώτῃ τοῦ ἑπομένου μηνὸς οἱ θυμελοποιοὶ καὶ ἐπιστάται ἐλάμβανον χρήματα παρὰ τῶν ἱερέων ἢ τῶν ἱερομνημόνων, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ καταλόγου τῆς Βουλῆς, καὶ ἐπλήρονον τοὺς ἐργολάβους καὶ λοιποὺς δικαιούχους».

ὅπερ ἀναφέρεται ἐν στίχῳ 20 ὅτι ἐλήφθη παρὰ τοῦ Δαμο[φά]νους θὰ εἶναι ἀπὸ πρόστιμον, ἐπιτιμὰ ἢ ὑπεραμερία. Ἔσοδα ἐκ προστίμων, ὑπεραμερίαι, ἐπιβληθέντων εἰς γνωστοὺς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἐργώνας, ἀναγράφονται καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ 21ῳ στίχῳ καὶ πιθανῶς ἐν τῷ ἐλλείποντι τμήματι τοῦ 22ου. Ὁ τελευταῖος περιέχει καὶ τὸ συνολικὸν ποσόν. Εἰς τὸ τμῆμα ἀπὸ τοῦ 23ου μέχρι τέλους περιέχονται μόνον δαπάναι. Ἡ τοιαύτη διάταξις ἔχει τὸ ἀντίστοιχόν της εἰς τὸ τεμάχιον Πα. Καὶ ἐκεῖ εἰς τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ ἄνω τμήματος ἀναγράφονται λήψεις χρημάτων κατὰ μῆνας, εἰς ἃς ἀκολουθοῦν αἱ εἰσπράξεις ἐξ ἐπιτιμῶν καὶ ὑπεραμεριῶν. Καὶ ἐπὶ ἐκείνου μετὰ ἀπὸ ἄγραφον χῶρον ἑνὸς στίχου ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 11ου, ἡ ἀναγραφὴ δαπανῶν.

Στίχ. 22 — — ς λ ό γ ο ς Δὲν εἶναι εὔκολος ἱκανοποιητικὴ συμπλήρωσις τοῦ ἐλλείποντος ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου. Διότι, *λόγος* (= σύνολον, συνολικὸν ποσόν, λογαριασμὸς) προτάσσεται πάντοτε τῶν λέξεων *λάμματος* (= ἀναληφθέντος χρηματικοῦ ποσοῦ), ὡς ἐν IG IV² 1, 103 στίχ. 145. 154 : 105 στίχ. 17 : 106ᴵ στίχ. 33/4. 93 : 108 στίχ. 157 ἢ *δαπάνας* (= ἀναλωθέντος χρηματικοῦ ποσοῦ), ὡς ἐν IG IV² 1, 105 στίχ. 15. 21 : 106ᴵ στίχ. 30 : 106ᴵᴵ στίχ. 135 : 106ᴵᴵᴵ στίχ. 34 : 108 στίχ. 122/3. 157. 158. Σχετικὰ εἶναι τά : *λόγος* [π]*άντων ἔργων*, IG IV² 1, 109ᴵ στίχ. 130, [λόγος ἅπας (!) σύν/τοῖς ἄ]*λλοι*[ς], *ἃ ἐν τῶι*, IG IV² 1, 109ᴵⱽ στίχ. 128, *λόγος χρισ*[ιος], IG IV² 1, 109ᴵᴵᴵ στίχ. 132. Ἐδῶ θέσιν ἔχει τὸ *λόγος λάμματος παντός*, ὡς ἐν IG IV² 1, 103 στίχ. 155 : 109ᴵᴵ στίχ. 152 : 114 στίχ. 17 (ἰδὲ καὶ τὰ ἀντίστοιχα, *λόγος δαπάνας πάσας*, IG IV² 1, 108 στίχ. 158 : [παντὸς τ]*οῦ ἔργου* [α]*ἰ δα*[π]*άνα*[ι], IG IV² 1, 103 στίχ. 1 : τεμάχιον Μβ στίχ. 38 *ἅπαν*[το]*ς λόγος κ*[ο]*ρινθίου* Τὸ σύνολον τῶν ληφθέντων χρημάτων συνεποσοῦτο εἰς δραχμὰς 3546 καὶ 3/6 ταύτης.

Στίχ. 23 κ ο ν ί α καὶ κατωτέρω ἐν στίχ. 26. 30. Εἶναι τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν κονίασιν. Ἡ λέξις εὕρηται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ. Τὸ ἐν IG IV² 1, 103 στίχ. 278 — *χονίας λευκώ*[/σιος —], δὲν νομίζω, ὅτι ἔχει θέσιν ἐδῶ. Ἡ κονίασις λευκώνεται (τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν θὰ ἔχῃ πλέον αὕτη ξηρανθῇ), ὄχι ὅμως καὶ ἡ κονία, ἤτοι τὸ ὑλικόν, ὅπερ προορίζεται διὰ κονίασιν. Τὸ — χονίας εἶναι προφανῶς μέρος λέξεως δηλούσης τμῆμα οἰκοδομήματος, ὅπερ μετὰ τὴν κονίασίν του ἐλευκώθη ἐπὶ πλέον. Ἐν στίχῳ 23 διὰ τὴν προμήθειαν κονίας κατεβλήθησαν δραχμαὶ 74 καὶ 2/6 ταύτης, ἐν στίχῳ 26 δραχμὴ διὰ μεταφορὰν κονίας· ἐν στίχῳ 30 ἀναγράφεται νέα προμήθεια κονίας.

Στίχ. 25 σ τ έ γ α σ σ ι ς καὶ κατωτέρω ἐν στίχ. 39. 48. Στέγασις, στέγασσις καὶ στέγαξις ἐπὶ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ἱεροῦ. Δαπάναι διὰ τὴν στέγασιν τῆς παστάδος ἀναγράφονται δίς, ἐν στίχ. 39 καὶ 48. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τὴν ἐργασίαν εἶχεν ἀναλάβει ὁ Γένυσος καὶ εἶχεν εἰσπράξει διὰ ταύτην δραχμὰς 1.100, εἰς τὴν δευτέραν ὁ Δέξιος καὶ εἰσέπραξε δραχμὰς 20. Τὸ καταβληθὲν εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν χρηματικὸν ποσὸν συγκρινόμενον πρὸς ἐκεῖνο τῆς πρώτης εἶναι σχετικῶς ἀσήμαντον καὶ εἶναι ἀπορίας ἄξιον, διατί καὶ ἡ ἐργασία αὕτη στεγάσεως δὲν ἀνετέθη εἰς τὸν Γένυσον. Ἐνδέχεται ἡ ἀνάθεσις εἰς ἄλλον ἐργώνην νὰ σχετίζηται μὲ τὰς ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Πα στίχ. 8.

9 ὑπεραμερίας, ἤτοι νὰ ἐκηρύχθη οὗτος ἔκπτωτος, ὡς μὴ συνεπὴς πρὸς τὰς ἀναληφθείσας ὑποχρεώσεις.

Στίχ. 27 *κονιάσιος*, καὶ κατωτέρω ἐν στίχ. 34. 35. 38. 45, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Πα στίχ. 14. Παρ' Ησυχιῳ εὕρηται : *κονίασις· ἀσβέστωσις*. Τὸν ὅρον μεταγλωττίζει ὁ Hiller εἰς Kalkanstrich. Ἡ διαδικασία προόδου τῆς ἐργασίας τῶν κονιαμάτων γενικῶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἐν IG II² 1672, ἤτοι :

Στίχ. 107 : [μισθ]ωτεῖ [τῶι] *τὸ Ἐπιστάσιον διαλείψαντι καὶ κονιάσαντι*

» 140 : *περιαλεῖψαι καὶ κονιάσαι καὶ λευκῶσαι καὶ τ/οὺς βωμούς*

ἤτοι: α) ἄλινσις — κατὰ τὸν Hiller Anstrich — διάλειψις, περιάλειψις, τὰ «χοντρά».

β) κονίασις » » » Kalkanstrich, τὰ κανονικὰ ἐπιχρίσματα.

γ) λεύκωσις. Εἶναι δὲ ἡ λεύκωσις, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, ἡ ἐργασία, δι' ἧς ἡ κονίασις προσλαμβάνει «ἀφοῦ τραβήξῃ» τὸ λευκὸν χρῶμα (ἰδὲ καὶ IG II² 1672 στίχ. 197/8 κονίας μελαίνης). Σχετικὰ εἶναι τά : ἐν IG IX 2, 161 A στίχ. 72 : *τοῦ νεὼ τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς ὀροφῆς τὰ κρίνα λευκώσαντι*, καὶ στίχ. 103 : *καὶ λευκώσαντι καὶ ἀνακαθάραντι τὸ Θεσμοφόριον*, IG II² 1672 στίχ. 140 : *καὶ κονίασαι καὶ λευκῶσαι*, IG IV² 1, 102 στίχ. 305 : *θυρότοιν*(!)/ *λευκώσιος :* 112 στίχ. 6/7 : *λευκ*[ώσ/ιος(;)], Ἑλληνικὰ τ. 14 σ. 36 στίχ. 122, *λευκάνσιος*.

Ἡ ἐργασία κονιάσιος στύλων κατενεμήθη εἰς τρεῖς ἐργολάβους. Τοῦ πρώτου ἐργώνου, ἐν στίχῳ 34, δὲν ἐσώθη τὸ ὄνομα, ἀλλ' ἐσώθη τὸ ποσόν, ὅπερ οὗτος ἔλαβεν, ἤτοι δραχμαὶ 125. Τοῦ τρίτου ἐργώνου, ἐν στίχῳ 38, ἐσώθη τὸ ὄνομα Ἀρίστων. Ὡς πρὸς τὸ ποσόν, ὅπερ ἔλαβεν οὗτος, δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι ἦτο τὸ αὐτὸ (σῴζονται ἴχνη τῶν σημείων δηλώσεως τῶν τριῶν τελευταίων δραχμῶν). Τοῦ δευτέρου ἐργώνου, ἐν στίχῳ 35, ἐσώθη ἐπίσης τὸ ὄνομα, Δάμων, ἀλλ' ὄχι καὶ τὰ μετὰ τὸ ἑκατὸν σημεῖα τὰ δηλωτικὰ τῶν δεκάδων ἢ μονάδων, ὁ δὲ χῶρος δι' αὐτὰ δὲν φαίνεται ἐπαρκής. Ἐὰν ἡ κονίασις στύλων ἐν προκειμένῳ ἀφορᾷ εἰς τοὺς 16 ἰωνικοὺς κίονας τῆς προσόψεως τῆς μονορόφου στοᾶς, τότε τὸ ποσόν, ὅπερ ἔλαβεν ὁ Δάμων θὰ ἦτο κατά τι ὀλιγώτερον τοῦ ποσοῦ ὅπερ ἔλαβεν ἕκαστος τῶν δύο ἄλλων, ὥστε τὸ ὅλον ποσὸν διαιρούμενον διὰ τοῦ ἀριθμοῦ κιόνων νὰ δίδῃ τὸ στρογγύλον ποσὸν τῶν 23 δραχμῶν διὰ κονίασιν ἑκάστου στύλου. Ταῦτα ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ἐν τῷ ἐλλείποντι τμήματι τοῦ κειμένου δὲν ἀναγράφεται καὶ ἄλλη δαπάνη διὰ κονίασιν στύλων.

Στίχ. 29 *φιτεύσιος δαφνέων* Ὅτι ὁ χῶρος περὶ τὸ Ἐγκοιμητήριον εἶχε δένδρα, εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἰαμάτων (IG IV² 1, 121 στίχ. 90. 121 : 123 στίχ. 2) καὶ βεβαίως αἱ δάφναι καὶ εἰς ὕψος δένδρου ἐξικνοῦνται καὶ γηράσκουσαι ἀντικαθίστανται διὰ νέων. Ἀλλὰ τὸ οὐσιαστικὸν φίτευσις καὶ ἀμάρτυρον τυγχάνει καὶ τὸ ῥῆμα, ἐξ οὗ παράγεται, ἀφορᾷ διὰ πρώτην φορὰν εἰς ἄψυχα. Ἐπὶ δένδρων καὶ φυτῶν γίνεται πάντοτε χρῆσις τοῦ φυτεύω, ἐπὶ ἐμψύχων τοῦ τε φιτύω καὶ τοῦ φυτεύω, ἤτοι : Σοφοκλ. Οἰδ. τύραν. 793. 1514 : τοῦ *φυτεύσαντος πατρός*, Ευριπ. Ἰφιγ. Αὐλ. 1177 : ὁ *φυτεύσας πατὴρ* : ἀλλά, Σοφοκλ. Αἴας 1296 : ὁ *φιτύσας πατήρ*, Τραχίν. 311 : *ὁ φιτύσας πατὴρ* : Πλατ. Νόμ. 879d *αὐτὸν φιτῦσαι καὶ τεκεῖν*, Πολιτ. 461α : *ὡς παῖδα*

φιτύοντος τῇ πόλει, Κριτ. 116^{c} *ἐφίτυσαν καὶ ἐγέννησαν*. Ἡ δάφνη ἦτο τὸ ἱερὸν δένδρον τοῦ πατρὸς Ἀπόλλωνος καὶ προσιδιάζον κατ᾽ ἐξοχὴν εἰς ἱεροὺς χώρους. Ὁ Ἴσυλλος εἰς τὸν παιᾶνά του[1] ποιεῖται μνείαν ταύτης, ὡς καὶ τοῦ ἱεροῦ δένδρου τοῦ Ἀσκληπιοῦ τῆς ἐλαίας· ἀπὸ κλάδους τούτων ἦσαν οἱ στέφανοι, οὓς ἔφερον οἱ πομπεύοντες. Μὲ τὴν εὐδοκίμησιν τῆς ἐλαίας εἰς τὴν περιοχὴν δὲν εἶναι ἄσχετος ἡ λατρεία ἐν τῷ Ἱερῷ τῆς Δαμίας καὶ Αὐξησίας, θεοτήτων τῆς ἀναπτύξεως τῶν φυτῶν. Τὰ ἀγάλματά των ἦσαν ἐκ ξύλου τοῦ δένδρου τούτου.

Στίχ. 33 Οὗτος ἄρχεται ὡς —— *δα* ΧΧ ⊟⊟⊟⊟ === Τὰ δύο πρῶτα γράμματα εἶναι τὰ τελευταῖα κυρίου ὀνόματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ἀριθμητικῶς τὸ ποσὸν τῶν 2.460 δραχμῶν. Τοῦτο ἀποκλείεται νὰ ἀντιπροσωπεύῃ δαπάνην, διότι εἶναι ὑπερβολικόν. Εἶναι προφανῶς κατάληξις ὀνόματος ἱερέως ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔγινεν ἀνάληψις τοῦ ποσοῦ τούτου διὰ πληρωμάς.

Στίχ. 40 [δα;]*πέδου* Διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐδαπανήθη δραχμή, δύο ὀβολοί, ἡμιωβέλιον καὶ τεταρτημόριον ὀβολοῦ. Δι᾽ ἄλλην ἐργασίαν [δ]απέδου τοῦ αὐτοῦ κτηρίου ἐδαπανήθησαν δραχμαὶ 149, τεμάχιον Π^{α} στίχ. 12. Ἐν τούτοις τὸ πρῶτον ποσὸν εἶναι ἀσήμαντον δι᾽ ἐργασίαν δαπέδου καὶ ἡ συμπλήρωσις φαίνεται ἀμφίβολος. Θὰ πρέπει ἴσως νὰ συμπληρωθῇ [δεκα]*πέδου*, κατὰ τὰ ἐν IG IV^{2} 1, 109^{I} στίχ. 126/7. 129 : 109^{II} στίχ. 137. 140 : 109^{III} στίχ. 26. 116. 127 : 106 στίχ. 25/6 : Ἑλληνικὰ τ. 14 σ. 36 στίχ. 116.

Στίχ. 41 *γᾶς ἐχφορῆς* Ἀσυνήθης εἶναι ἡ ἰωνικὴ κατάληξις. Πρόκειται προφανῶς δι᾽ ἀπομάκρυνσιν χωμάτων. Ἡ ἰδία λέξις καὶ ἐν IG IV^{2} 1, 102 στίχ. 282/3, ***ξύλων ἐφο***[/ρ]***ᾶς*** (ἰδὲ καὶ τό : ***ξύλων πεδαφορ/ᾶς*** ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐπιγραφῆς ἐν στίχῳ 276/7). Διὰ τὴν ἰδίαν ἐργασίαν ἐπὶ τῆς οἰκοδομικῆς ἐπιγραφῆς τῆς Τροιζῆνος γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου «ἀποφορήσιος γᾶς», IG IV 823 στίχ. 44/5. 46. 47.

Στίχ. 43 [*καλ*]*ύψιος* Καλύνματα ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς δαπανῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, IG IV^{2} 1, 102 στίχ. 57. 77. 267. 271. Ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἡ κάλυψις προηγεῖται τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ ξύλου ἀγωγᾶς, τὸ δὲ δαπανηθὲν ποσὸν εἶναι μόνον 20 δραχμαί, φαίνεται ὅτι ἡ σχετικὴ ἐργασία δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν στέγην, ἀλλὰ μὲ ἐργασίαν ἐν τῷ ἐδάφει.

Στίχ. 47 *γραφύνας* Ἀπαντᾶται διὰ πρώτην φορὰν καὶ εἶναι ἄγνωστον τί δύναται νὰ σημαίνῃ. Τὸ ποσὸν πάντως τῶν 2 δραχμῶν, ὅπερ κατεβλήθη εἰς τὸν ἐργολάβον, ἐλέγχει μικροεργασίαν.

Στίχ. 50 *ἐγβόλων* Ἡ λέξις ἀπαντᾶται καὶ ἐν Didyma II, Nº 40 στίχ. 28 . ***σφονδύλων ἐκβόλων*** Τροπὴ τοῦ κ εἰς γ πρὸ τοῦ β καὶ ἐν IG IV^{2} 1, 121 στίχ. 105/6 : ***τὸλ λίθον ἐγβάλλει καὶ ἀνελόμε/νος ἐξῆλθε.***

Στίχ. 50 *ἅλων* (= ἥλων). Οὗτοι ἦσαν ἐκ διαφόρου ἑκάστοτε ὕλης καὶ ἀναλόγου ἀξίας. Ἐν IG IV^{2} 1, 102 στίχ. 105 ἀναφέρονται : *χρύσεοι ἧλοι*, ἐν 110 στίχ. 21 ἀναγράφεται : ***ἑλομένωι τὸν ἅλον ἕκαστον δύ᾽ ὀ***[β]***ολῶν*** [τριῶν χαλκέων]

1 IG IV^{2} 1, 128 στίχ. 17 ἑξ. : *καὶ πομπεύεν σφε κομῶντας / Φοίβωι ἄνακτι υἱῶι τε Ἀσκλαπιῶι ἰατῆρι / εἵμασιν ἐν λευκοῖσι, δάφνας στεφάνοις ποτ᾽ Ἀπόλλω, / ποὶ δ᾽ Ἀσκλαπιὸν ἔρνεσι ἐλαίας ἡμεροφύλλου.*

Η ΟΠΙΣΘΙΑ ΟΨΙΣ (= M^{β})

Αὕτη εἶναι τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τῆς στήλης, ἐκεῖνο δηλαδὴ ἐφ᾽ οὗ ἡ ἀρχὴ τῶν στίχων τοῦ δευτέρου μέρους[1] τῆς ἐπιγραφῆς. Τὸ δεξιὸν ἥμισυ τῆς στήλης τῆς ὄψεως ταύτης εἶναι ἐκεῖνο ἐφ᾽ οὗ ἡ ἐπιγραφὴ ἐν IG IV² 1, 118 (= Ἑλληνικὰ τ. 14, σ. 23 ἑξῆς). Ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως εἴπομεν ὅτι σῴζεται τὸ δεξιὸν 54 στίχων. Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας σῴζεται τὸ ἀριστερὸν ἴσου ἀριθμοῦ (;) στίχων, ἀλλ᾽ εἰς τοιαύτην ἀθλίαν κατάστασιν, ὥστε μόνον οἱ τελευταῖοι τούτων, καὶ αὐτοὶ ἐν μέρει, νὰ ἀναγιγνώσκωνται. Ὡς πρὸς τὴν ἀρίθμησιν ἠκολούθησα ἐκείνην τοῦ Χαριτωνίδου, ἵνα μὴ ἐπέρχηται σύγχυσις, ἐκκινῶν ἐκ τοῦ στίχου, ὃν χαρακτηρίζει ὡς 40ον, τοῦ σημείου δηλαδὴ ἐγγυτέρας ἐπαφῆς τῶν δύο τεμαχίων.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ὅλου κειμένου τῆς ὀπισθίας ὄψεως θὰ ἠδύνατο νὰ διαιρεθῇ εἰς τρία, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, τμήματα, ἤτοι : 1) Τὸ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι περίπου τοῦ στίχου 40 (τεμάχιον X^{β}), εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγράφονται δαπάναι ἐργασιῶν τεχνικῆς φύσεως. 2) Τὸ ἀπὸ τοῦ στίχου 40 - 60 περίπου, εἰς ὃ ἀναγράφονται δαπάναι διὰ τὴν προμήθειαν ποσοτήτων ἐλεφαντοστοῦ, προοριζομένου διὰ τὴν ἐπένδυσιν θυρῶν κλπ. 3) Τὸ ἀπὸ τοῦ στίχου 60 καὶ ἑξῆς, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς τὴν προμήθειαν εἰδῶν ἐσωτερικοῦ ἐξοπλισμοῦ κτηρίου προοριζομένου διὰ διαμονὴν ἀνθρώπων. Ἡ προμήθεια ἐν ἀφθονίᾳ σινδόνων δὲν δικαιολογεῖται ἄλλως. Αὗται θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὸ Ἐγκοιμητήριον, διότι οἱ ἀσθενεῖς θὰ κατεκλίνοντο ἐν αὐτῷ ἐπὶ μακρότερον χρόνον καὶ μέχρις ὅτου ἰαθῶσιν.

Εἰς τὸ δεύτερον τμῆμα ἀνήκουν κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ στίχοι (29 - 46) τῆς ὀπισθίας ὄψεως τοῦ νέου τεμαχίου. Ἕκαστος τούτων συνέκειτο ἐξ 70 περίπου γραμμάτων. Τὸ κείμενον τούτων ἔχει ὡς ἑξῆς :

— —
— — — — — — — — — — ΩΝΡ · · ΡΑΣ — — — — — — — —
[— — — — — — Τε]*λέου πὰρ Κλεαινέ*[του — — — — — — —]
[— — — — — — — — Πα]*νάμου ἐπιτιμά* — — — — — — — —
— — — — — — — — *του λίθου πὰρ Ἀρ* — — — — — — — —
— — — — — — *Πολιτάδος* · · · *κο* — — — — — — — — — —
[— — — — πὰ]*ρ Κλεαινέτου* ΓΗ Η Η — — — — — — — —
— — *Κατάλογος Θίων Πολιτά*[ς π]*ὰρ Κλ*[εαινέτου — — — — — — —]
— — *Ἑρμαίου πὰρ Κλεαινέτ*[ου — — — — — — — — — — —]
πὰρ Κλεαινέτου χρυσίου δαρικ[ο]*ῦ* [στατῆρες — — — — — — — —]
Ἅπαν[το]*ς λόγος κ*[ο]*ρινθίου* ΓΗ Η Η Η [2 - 3] : : · ΔΑΠ — — — — — — —
Λάμματα ἑμιολᾶς περὶ ΤΝΗΜΑΤ · · ΝΑΝΤ ⁝·² *Ο* — — — — — — — —
— — ▬ : : · *ἐλέφαντος Θεόδωρος Κο*[ρί]*νθιος* [2 - 3] *ἐλ*[έφ]*αντος Θεόδωρος* [Κο-
ρίν]*θιος* · · *ἐλέφαντος*

1 Τὸ πρῶτον μέρος ἀφεώρα εἰς τὴν προμήθειαν οἰκοδομικῶν ὑλικῶν καὶ εἰς οἰκοδομικὰς ἐργασίας.

Φίλων **Σ***ικυώνιος* – · ΙΙΙΙ *ἐλέφαντο*[ς *Φίλων* **Σ***ικυώνιος* 2-3 *ἐλέφαντος* ; — —]
ἐλέφαντος Δαμοκράτης **Σ***ικυώ*[νι]*ος* : : : ΙΙΙΙ [ἐ]*λέφαντος Δ*[αμ]*ο*[κ]*ράτης* [**Σ**]*ικ*[υ]-
ώνιος [2 - 3 ἐλέφα]*ντ*[ος]
Θεόδωρος Κορίνθιος [1 - 2] ΙΙ *ἐλέφ*[αντος Θε]*ό*[δωρος Κορίνθιο]ς — — — —
— — *ἐλέφαντος Ἀντιφάνη*[ς — — — — — — — ἐλέφαντος Φί]*λω*[ν]
[**Σ**ικυ]*ώνιος* Ξ – *ἐλέφαντο*[ς — — — — — — — — — — — — —]
[ἐ]*λ̣*[έφ]*αντος Δωρισ̣ω̣* — — — — — — — — — — — — — —
— —

Δύναται δὲ νὰ διαιρεθῇ τὸ κείμενον τούτων εἰς δύο, ἤτοι : α) τὸ μέχρι τοῦ στίχου 39, εἰς ὃ ἀναγράφονται γενόμεναι ἀναλήψεις χρημάτων παρὰ τοῦ ἱερέως Κλεαινέτου, ὡς καὶ εἰσπράξεις προστίμων καὶ β) τὸ ἀπὸ τοῦ στίχου 39 καὶ ἑξῆς, ὅπερ περιέχει ἀναγραφὰς δαπανῶν διὰ τὴν προμήθειαν ἐλεφαντοστοῦ. Οἱ κυριώτεροι προμηθευταὶ εἶναι Κορίνθιοι καὶ Σικυώνιοι. Τὰ εἰσπραττόμενα παρὰ τούτων χρηματικὰ ποσὰ εἶναι σχετικῶς μικρά, ἀξίζει ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ ἀναγράφεται δὶς προμήθεια ἐλεφαντοστοῦ παρὰ τοῦ ἰδίου προσώπου[1].

Στίχ. 30 *Κ λ ε α ι ν έ*[του] καὶ κατωτέρω ἐν στίχ. 34. 35. 36. 37. Ὁ ἱερεὺς Κλεαίνετος ἦτο γνωστὸς καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν IG IV² 1, 104 στίχ. 7. Κατὰ ποῖον ἔτος ἦτο οὗτος ἐπώνυμος δὲν γνωρίζομεν, βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι προηγήθη κατά τι τοῦ Δαμοκρ[ίτου], ἐὰν ἡ συμπλήρωσις ἐν τῷ 11ῳ στίχῳ τῆς ἐπιγραφῆς ἐκείνης εἶναι ὀρθή. Ὁ Δαμόκριτος ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν δαπανῶν τῆς Θόλου, ὡς εἷς ἀπὸ τοὺς παλαιοτέρους, ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὁποίων ἔγιναν πληρωμαὶ διὰ συντελεσθείσας ἐργασίας, IG IV² 1, 103 στίχ. 10. 14. 16. 17. 18. 19.

Ἀπὸ τὸ σύνολον χρημάτων, τὸ ὁποῖον, καθ᾽ ὃ ἔτος ἦτο ἐπώνυμος, παρέδωκεν οὗτος εἰς τὴν ἐντεταλμένην μὲ τὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ κτίσματος ἐπιτροπήν, τὸ εἰς κορινθιακὸν νόμισμα χρῆμα ὑπερέβαινε τὰς 800 δραχμάς (στίχ. 38).

Στίχ. 37 *χ ρ υ σ ί ο υ δ α ρ ι κ*[ο]ῦ [στατῆρες] Συνεπλήρωσα οὕτω κατὰ τὴν περίπτωσιν ἐν IG I² 310 στίχ. 103, *Κυ*[ζικενο̄ χρυ]*σίο ἕκτ*[αι./) *Δαρεικο̄* [χρυ]/*σίο* ***στατ***[ε̄ρες]. Φοκαΐδε[ς] Μὲ ει εὕρηται ἡ λέξις καὶ ἐν FD III 5, 9^I στίχ. 3 : 58 στίχ. 5. 7 : 61^II A στίχ. 2. 4. 7 : Διοδ. XVII, 66 (*τάλαντα χρυσοῦ χαρακτῆρα δαρεικὸν ἔχοντα*). Ἀλλὰ δαρικὸς καὶ δαριχὸς ἐν IG V 1, στίχ. 2. 16. 23.

Εἰς κατάλογον εἰσφορῶν τοῦ ἔτους 336 ἐν Δελφοῖς, FD III 5, 9^I στίχ. 3, ἀναγράφονται καὶ δαρεικοί, μήπω ἐκτοπισθέντες ὑπὸ τῶν φιλιππείων (ἰδὲ ὅμως 50^II στίχ. 9/10).

Ἡ μνεία δαρεικῶν δὲν ἦτο συνήθης· ἀλλὰ τούτων ὑπῆρχον ἀρκεταὶ ποσότητες εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ κορινθιακοῦ πολέμου, τὰς ὁποίας ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἐπαυξήσουν οἱ Πέρσαι κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς εἰς Ἀσίαν ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἐπὶ πλέον, εἰς τὰ ταμεῖα τῶν Πανελληνίων ἱερῶν κατέληγον δα-

1 Νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν πρόκειται διὰ τὴν δαπάνην προμηθείας, εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν διὰ τὴν δαπάνην ἐργασίας χρησιμοποιήσεώς του ;

ρεικοί, νομίμως εἰσαγόμενοι, διὰ τῶν ἀργυρολογεόντων. Τοῦ νομίσματος τούτου θὰ ἐγίνετο *καταλλαγά*, ὅτε θὰ ἀπητεῖτο ὑπὸ τῶν περιστάσεων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ εἰσέρρευσαν οἱ δαρεικοὶ εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἀσφαλῶς δὲν ἀφιστάμεθα τῆς πραγματικότητος, ἐάν, ἀποβλέποντες εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ δαρεικοῦ ὡς μέσου συναλλαγῆς, δεχθῶμεν τὴν περίπτωσιν ὡς terminum ante quem διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς. Διότι, μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ περσικοῦ κράτους, τὸ νόμισμα τοῦτο ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται.

Στίχ. 38 *ἅπαν*[το]ς *λόγος κ*[ο]*ρινθίου* ἤτοι σύνολον τῶν εἰς κορινθιακὸν νόμισμα ἀναληφθέντων ποσῶν. Ἦτο ὅμως τόση μόνον ἡ ἀξία τοῦ χρησιμοποιηθέντος ἐλεφαντοστοῦ; Δὲν ἀποκλείεται αἱ ὑπεροκτακόσιαι δραχμαὶ αὗται νὰ ἀφοροῦν μόνον εἰς τὰ χρηματικὰ ποσά, ἅτινα προωρίζοντο διὰ τοὺς Κορινθίους καὶ Σικυωνίους[1], διότι ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν δαπανῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ γνωρίζομεν, ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἐλεφαντοστοῦ, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὸ θύρωμα, ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς 3150 (IG IV² 1, 102 στίχ. 65). Αἱ πληρωμαὶ εἰς τὸ Ἱερὸν ἐγίνοντο συνήθως εἰς αἰγιναῖον νόμισμα[2], δὲν λείπουν ὅμως καὶ περιπτώσεις, καθ' ἃς τοῦτο ἀντικατεστάθη μὲ νόμισμα τῆς πόλεως ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐγένετο προμήθεια ὑλικοῦ, ὡς λ.χ. εἰς τὴν περίπτωσιν δαπανῶν τῆς Θόλου, IG IV² 1, 103, στίχ. 39/40 : (*λᾶμα*) *κορινθίου* ⊟⊟⊓== : : : · *Κλεοστράτωι κομιδᾶς λίθων ἐγ λατομίας ἐνς Κεγχ*[/ϱ]*έας κορινθίου* ⊟⊟⊓== : : : · στίχ. 43 : *λᾶμμα ἀττικοῦ* ⊟= 46 : *ἐς Ἀθάνας πεντηκοστὰ τῶν λίθων Λαμάχωι ἀττικοῦ* ⊟=

Στίχ. 39. Τούτου, ὅστις εἶναι ὁ σπουδαιότερος τοῦ ὅλου κειμένου, δὲν κατέστη ἐφικτὴ ἡ ἀνάγνωσις ἢ συμπλήρωσις.

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ Θ. ΜΙΤΣΟΣ

1 Ἐν Χ$^{\beta}$ στίχ. 50: [ἐλέφαν]*το*[ς . . . . . Ἐ]*φέσιος*. νομίσματος γίνεται χρῆσις εἰς τὰς συναλλαγὰς ἐν
2 Ἀλλὰ καὶ ἀττικοῦ, κορινθίου καὶ ἀργολικοῦ τῷ Ἱερῷ.

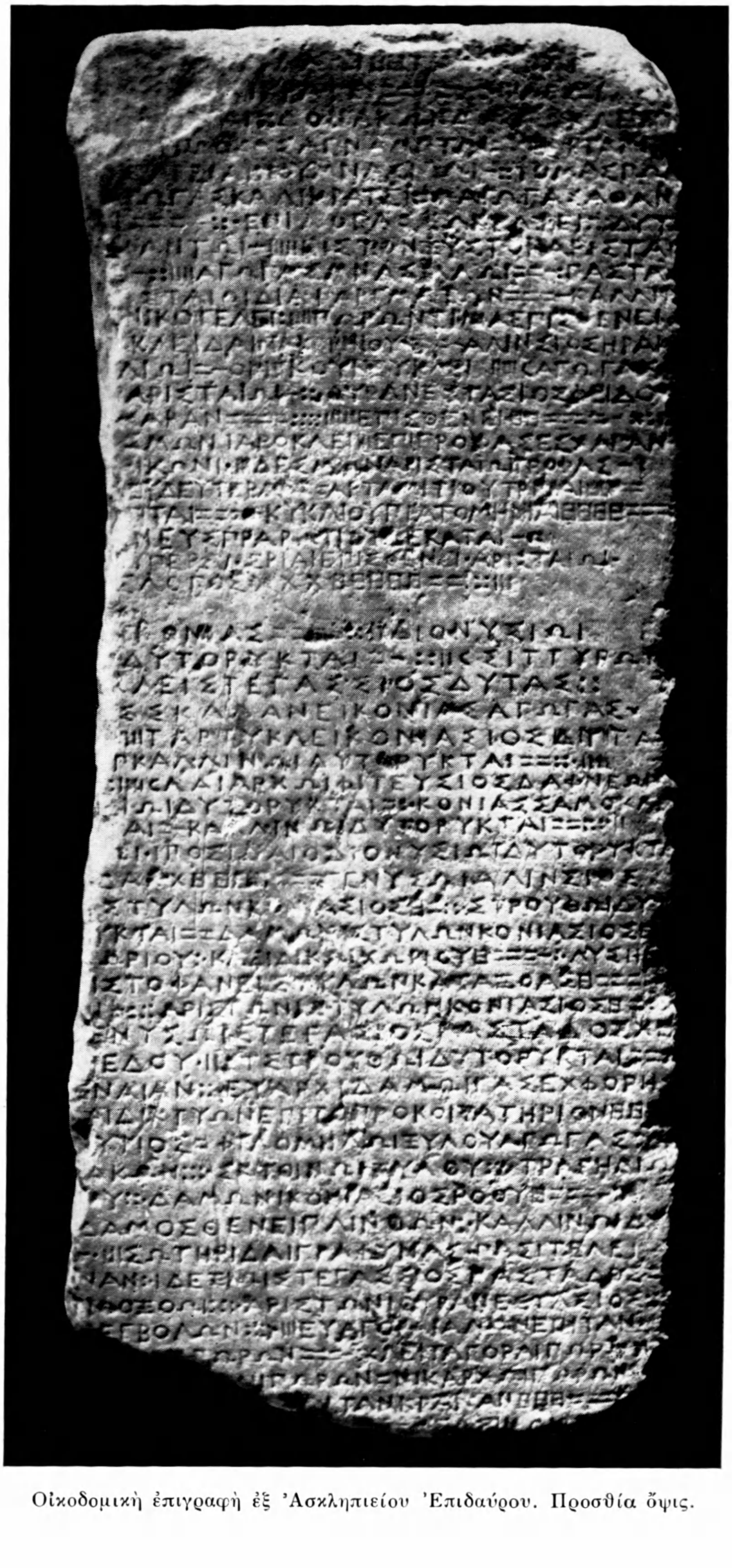

Οἰκοδομικὴ ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀσκληπιείου Ἐπιδαύρου. Προσθία ὄψις.

α β

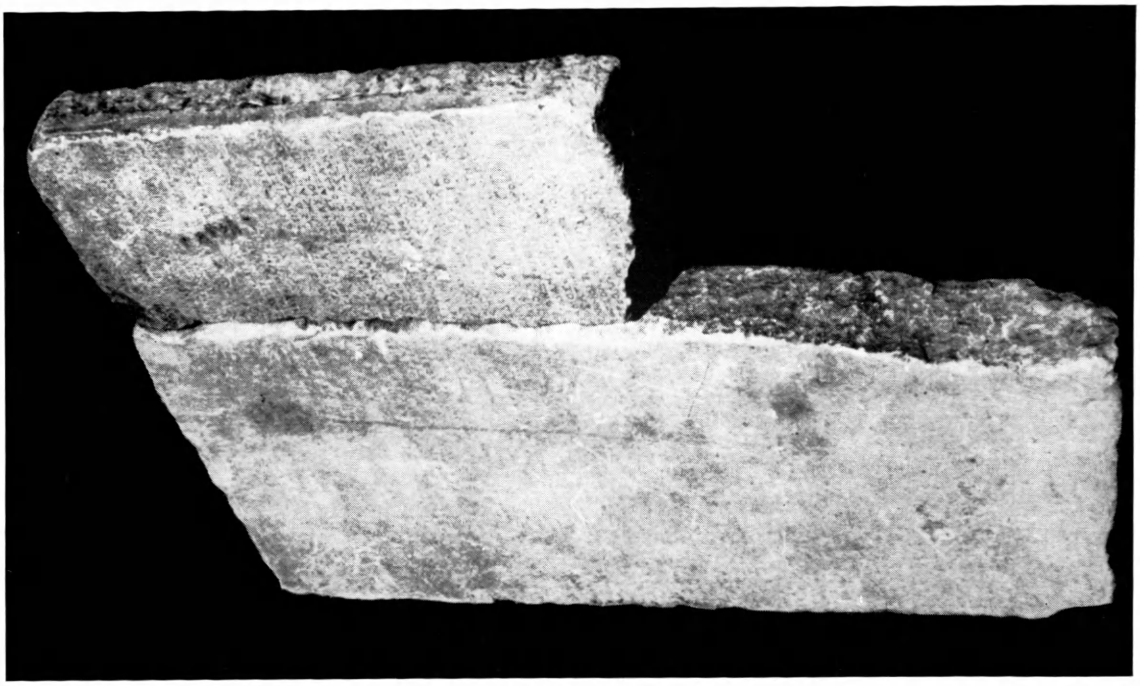

β. α = Ἡ ἐν IG IV² 1, 118 ἐπιγραφή.
β = Τὸ νέον τεμάχιον.

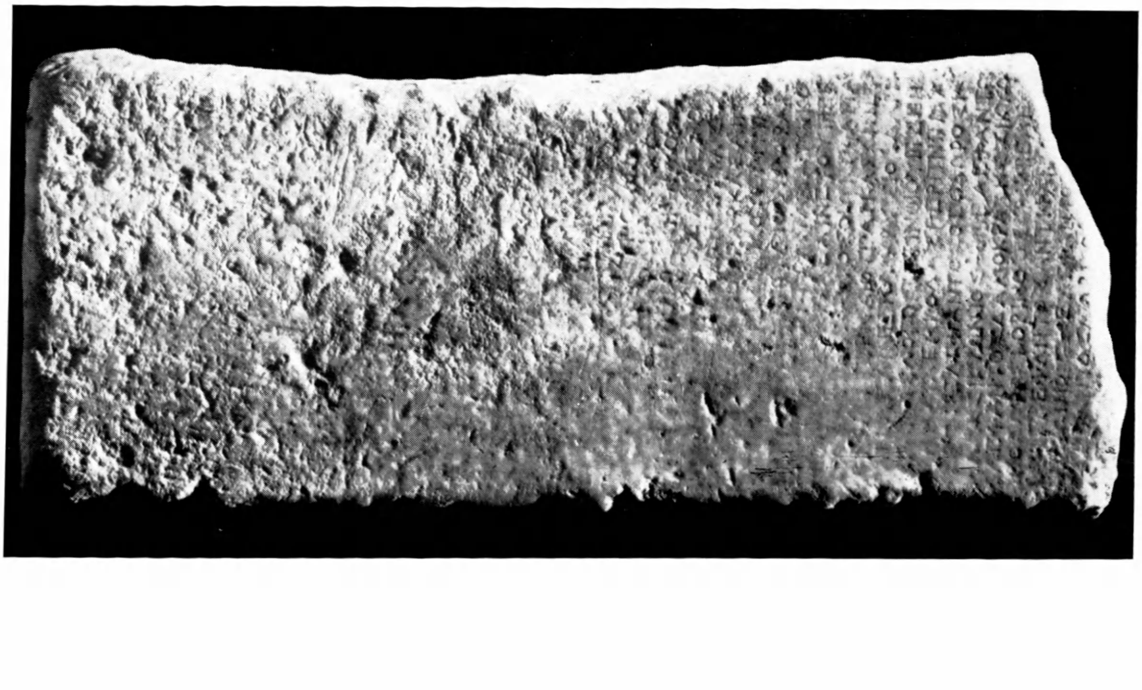

α. Οἰκοδομικὴ ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀσκληπιείου Ἐπιδαύρου.
Ὀπισθία ὄψις.

"ΚΕΦΕΛΗ„

(ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΚΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ, ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ)

Εἰς τὸ βορειότατον ἄκρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μεταξὺ τοῦ Ε΄ καὶ τοῦ ϛ΄ λόφου, ἐκτείνεται μικρὰ πεδιάς, ἥτις, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως «Τσουκοὺρ - μποστάν», ὅπερ εἶναι ἀνοικτὴ βυζαντινὴ δεξαμενή, διαρρυθμισθεῖσα σήμερον εἰς στάδιον, καταλήγει, διὰ συνεχοῦς κατωφερείας, εἰς τὴν παρὰ τὸν Κεράτιον κόλπον συνοικίαν τοῦ Μπαλατᾶ.

Ἡ περιοχὴ αὕτη ἔφερε, κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, τὴν ὀνομασίαν «Πέτρα» (εἰκ. 1) καὶ ἦτο περιώνυμος διὰ τοὺς ναοὺς καὶ τὰς μονὰς αὐτῆς [1]. Τὸ ὄνομα προέρχεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐκ τοῦ πεπλατυσμένου βράχου [2], ὅστις εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς περιοχῆς.

Μεταξὺ τῶν σωζομένων βυζαντινῶν μνημείων τῆς περιοχῆς ταύτης συγκαταλέγεται καὶ τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν αὐτοῦ ἐπωνυμίαν, Κεφελῆ - μεσδζηδί, κτήριον [3], κείμενον οὐχὶ μακράν, καὶ πρὸς τὰ Νοτιοανατολικὰ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας, τοῦ σημερινοῦ Καχριὲ - Τζαμί.

Τὸ βυζαντινὸν τοῦτο μνημεῖον δὲν εἶναι τὸ μόνον, τοῦ ὁποίου ἀγνοεῖται ἡ ὀνομασία. Σειρὰ ὅλη τοιούτων κτηρίων τῆς πόλεως, μικρῶν σχετικῶς διαστάσεων [4], οὐδόλως ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν πηγῶν, διότι δὲν ἀποτελοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὐτοτελῆ κτήρια, ἀλλὰ μέλη μεγαλυτέρων συγκροτημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα συγκεντροῦται κυρίως ἡ προσοχὴ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ τὰ ὁποῖα σήμερον ἔχουν ἐκλείψει παντελῶς. Ἀκριβῶς ὅμως διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὰ κτήρια ταῦτα παρουσιάζουν ὅλως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, διότι εἶναι ὡς οἱ ἐπιζῶντες μάρτυρες τῶν ἐξαφανισθέντων συγκροτημάτων εἰς τὰ ὁποῖα ἀνῆκον.

Δυστυχῶς, ὡς καὶ ἐν προγενεστέρᾳ ἡμῶν ἐργασίᾳ ἀνεφέραμεν [5], οἱ μετὰ τῶν μνημείων τούτων ἀσχοληθέντες εἶναι ὀλίγοι, ἐξετάσαντες ταῦτα μᾶλλον προχείρως καὶ ἀρκεσθέντες εἰς βεβιασμένας, συντόμους περιγραφὰς καὶ ἐλλιπῆ σχέδια, μὴ διαφωτίζοντα ποσῶς τὰ περὶ τὰ κτήρια ταῦτα ἱκανὰ σκοτεινὰ σημεῖα.

Πρόδηλον ἑπομένως εἶναι, ὅτι ἐπιτακτικὴ προκύπτει ἡ ἀνάγκη μιᾶς ἐπισταμένης

1 R. Janin, Constantinople byzantine, Paris 1950, 375. A. Mordtmann, Esquisse topographique de Constantinople, Lille 1892, 41, 75.

2 Ὁ βράχος καὶ σήμερον καλεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων «Κεσμὲ - καγιά», ἤτοι «Λαξευτὸς Βράχος». Βλέπε καί: R. Janin, ἔ. ἀ. σ. 375, A. Mordtmann, ἔ. ἀ. σ. 75.

3 «Συνοικιακὸν τέμενος τῶν ἐκ Κάφας καταγομένων».

4 Τὸ ἐδῶ ἐξετασθησόμενον εἶναι τὸ μεγαλύτερον ὅλων.

5 Ἀρ. Πασαδαιος, Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας, Ἀθῆναι 1965, σ. 1 - 2.

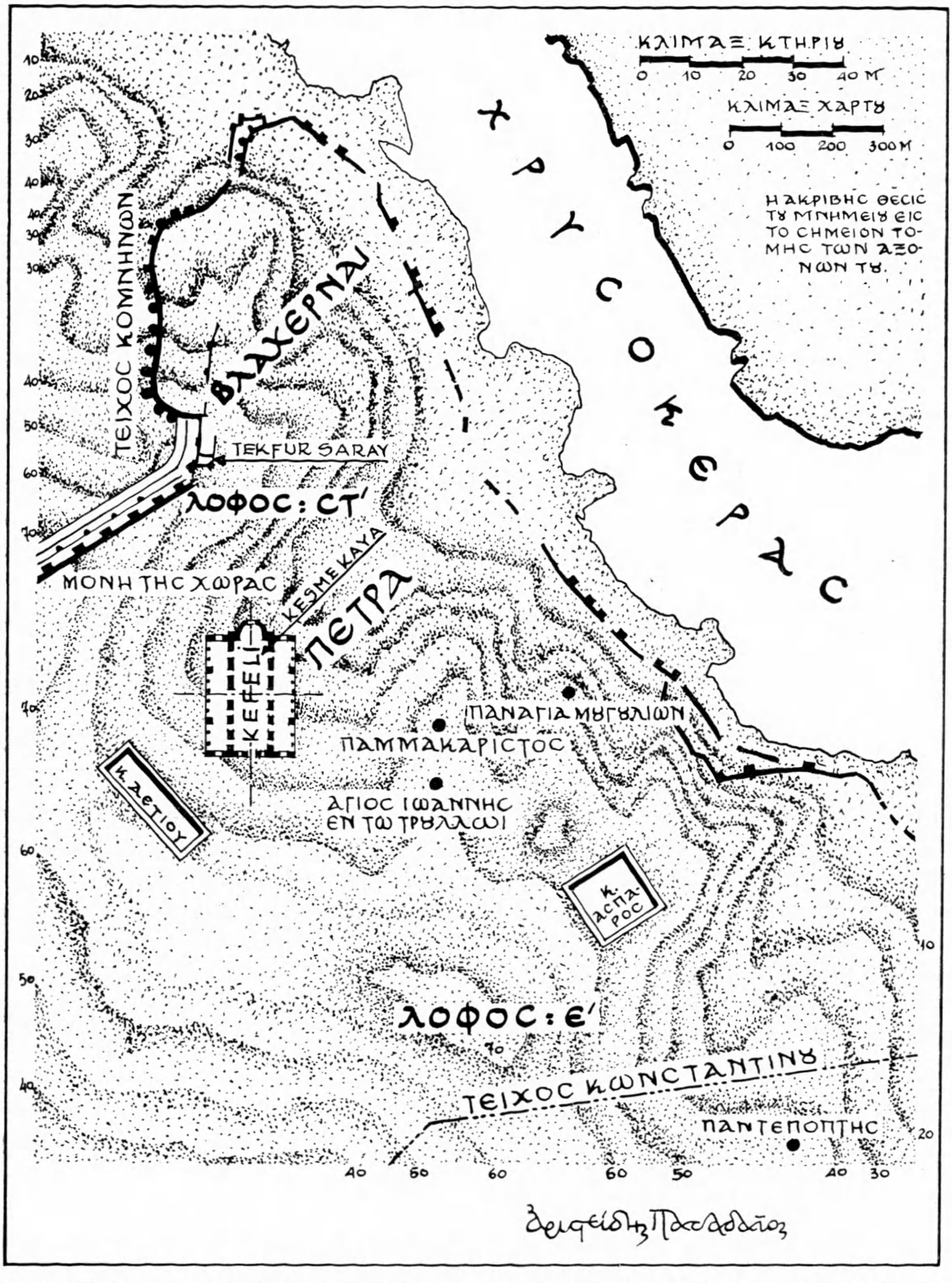

Εἰκ. 1. Χάρτης τοῦ βορείου ἄκρου τῆς βυζαντινῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τό: «Byzantion - Konstantinopel» Topographischer und archäologischer Plan. Gezeichnet von «MICN».
Μ.: 1/10.000. Περιοχὴ Πέτρας.

μελέτης τῶν μνημείων τούτων, ἅτινα, ὡς μὴ ἀνήκοντα εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν περιωνύμων γνωστῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς πόλεως, τῶν καὶ ἀπορροφούντων ὅλον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἁρμοδίων διὰ τὴν συντήρησιν αὐτῶν, εἶναι φυσικὸν νὰ εἶναι παρημελημένα καὶ νὰ ὑφίστανται παντοίας ἀλλοιώσεις, κινδυνεύοντα νὰ χάσουν πολλὰ ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν [1], ἅτινα θὰ ἐβοήθουν σημαντικῶς εἰς τὴν ἔρευναν.

Τὴν ἀνάγκην ἀκριβῶς ταύτην προτίθεται νὰ καλύψῃ διὰ τὸ προμνημονευθέν, γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Κεφελῆ-μεσδζηδί», μνημεῖον ἡ ἀνὰ χεῖρας ἐργασία, ἡ ὁποία σκοπὸν ἔχει ὅπως προέλθῃ, ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν εἰς κατασκευαστικὴν καὶ μορφολογικὴν μελέτην αὐτοῦ, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ προσπαθήσῃ, διὰ ταύτης, νὰ δώσῃ τὰς προσηκούσας ἀπαντήσεις εἰς τὰ διάφορα σχετικὰ πρὸς τὸ ἐν λόγῳ μνημεῖον προβλήματα [2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Τὸ κτήριον, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, παρουσιάζει ὄψιν ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου (πίν. 3α), ὅπερ καλύπτεται ὑπὸ τετρακλινοῦς στέγης, καὶ οὗτινος ὁ μέγας ἄξων κατευθύνεται ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, παρουσιάζων ἐλαφρὰν ἀπόκλισιν πρὸς Δυσμάς (Ἀζιμούθ: 19°). Εἰς τὴν νοτίαν αὐτοῦ πλευρὰν ὑπάρχει τοξωτὴ πύλη, ἐνῶ εἰς τὴν βόρειον πενταγωνικὴ μεγάλη ἁψίς.

Προεκτάσεις τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου τοίχου πρὸς Δυσμὰς δημιουργοῦν εἶδος χαμηλοτέρου «κλίτους», βαίνοντος παραλλήλως πρὸς τὸν μέγαν ἄξονα τοῦ κτηρίου.

α) Κάτοψις (εἰκ. 2): Ἐν κατόψει τὸ κτήριον ἀποτελεῖται σήμερον ἐκ δύο χώρων: Τοῦ κυρίου, σχήματος ἐπιμήκους ὀρθογωνίου, ἀναλογίας 1 : 3 (ἤτοι μήκους 22.10 μ. καὶ πλάτους 7.20 μ.), καὶ τοῦ δευτερεύοντος πρὸς Δυσμάς, τοῦ αὐτοῦ μήκους, ἀλλὰ στενοτέρου (πλάτους 3.50 μ.). Ὁ τελευταῖος οὗτος χῶρος εἰς τὰς στενὰς αὐτοῦ πλευρὰς φέρει τοίχους, τῆς αὐτῆς κατασκευῆς πρὸς τοὺς τοίχους τοῦ ὅλου κτηρίου, οἵτινες εἶναι προεκτάσεις τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου αὐτοῦ τοίχου, στερεῖται ὅμως παντελῶς τοίχου πρὸς Δυσμάς. Ὡσαύτως ἡ ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσα ξυλίνη, μεταγενεστέρα, κατασκευὴ διαρρυθμίζει τοῦτον εἰς εἴσοδον τοῦ κυρίως χώρου, ὅστις λειτουργεῖ σήμερον ὡς μουσουλμανικὸν τέμενος.

Ἡ ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον κατεύθυνσις τοῦ μεγάλου ἄξονος τοῦ κτηρίου ἐπιβάλλει τὴν τοποθέτησιν τῆς «μιχρὰμπ» [3] εἰς τὴν ἀνατολικὴν μακρὰν πλευρὰν αὐτοῦ καὶ συνεπῶς ἐξασφάλισιν τῆς εἰς τὸ τέμενος εἰσόδου διὰ τῆς δυτικῆς. Τοξωτὸν παράθυρον, σμικρυνθὲν διὰ μερικῆς ἐντοιχίσεως (πίν. 4γ καὶ εἰκ. 7), ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ χώρου τούτου, ἐνῶ εἰς τὸν ἀλλοιωθέντα νότιον διαγράφεται τόξον παραθύρου (πίν. 3δ καὶ εἰκ. 6) τοῦ αὐτοῦ σχήματος καὶ μεγέθους. Μεγάλη θύρα, πλάτους 1.70 μ.,

1 Βλ. κατωτ. σ. 35 σημ. 1.

2 Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἀνασκαφικὴ ἐργασία θὰ ἐβοήθει μεγάλως εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν συμπερασμάτων, δυστυχῶς ὅμως πᾶσα περὶ τούτου σκέψις, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον πρέπει ν᾽ ἀποκλεισθῇ.

3 Μικρὰ ἁψὶς καθορίζουσα εἰς τὰ μουσουλμανικὰ τεμένη τὴν κατεύθυνσιν τῆς Μέκκας.

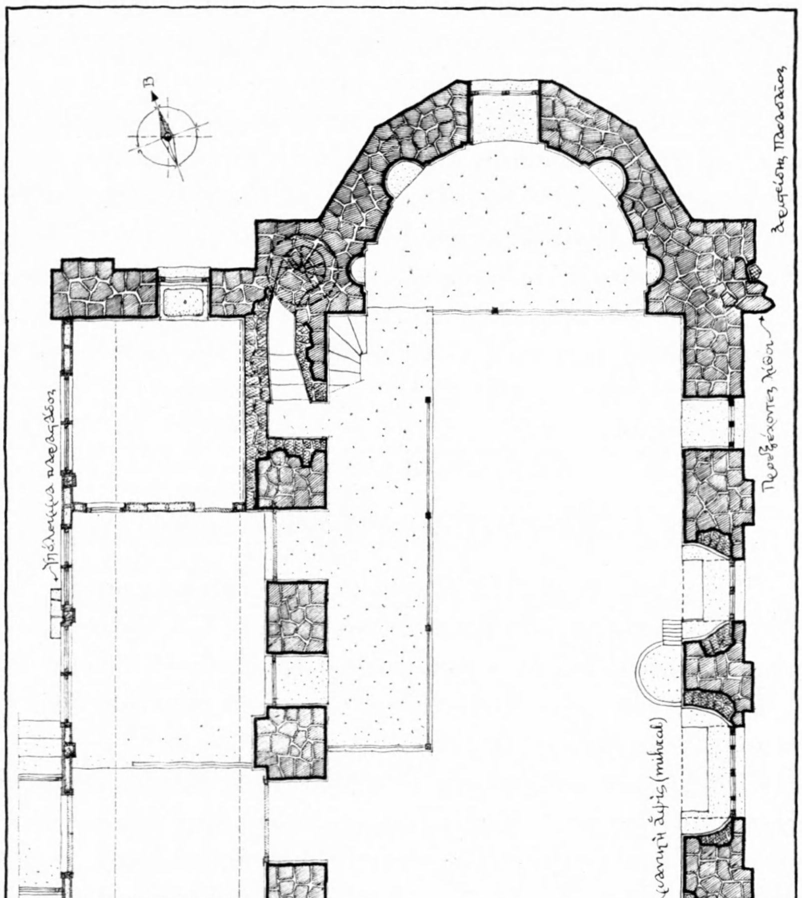

Εἰκ. 2. Κεφελῆ. Κάτοψις.

εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ δευτερεύοντος χώρου, συνδέει τοῦτον πρὸς τὸν κεντρικόν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀνοίγονται ἐπίσης πέντε παράθυρα, ἀνὰ δύο ἑκατέρωθεν τῆς προμνημονευθείσης θύρας, καὶ τὸ ἓν ἐντοιχισμένον.

Ὁ κύριος χῶρος φέρει ἓξ ἀνοίγματα εἰς τὴν μακρὰν ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευράν, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἐκ Νότου εἶναι ἐντοιχισμένον, τὸ δεύτερον εἶναι παράθυρον, τὸ τρίτον ἔχει διαρρυθμισθῆ εἰς «μιχράμπ», τὸ τέταρτον, τοῦ αὐτοῦ πλάτους καὶ σχεδὸν τῆς αὐτῆς θέσεως πρὸς τὴν ἑνοῦσαν τοὺς δύο χώρους θύραν, εἶναι σήμερον παράθυρον, τὸ πέμπτον καὶ ἕκτον ἄνοιγμα ἐπίσης παράθυρα. Εἰς τὸν νότιον τοῖχον ὑπάρχουν τρία ἀνοίγματα. Ἐκ τούτων τὸ ἓν εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἄξονος τοῦ κυρίως χώρου καὶ εἶναι θύρα, τοῦ αὐτοῦ μεγέθους πρὸς τὴν εἰς τὸ μέσον τοῦ χωρίζοντος τοὺς δύο χώρους τοίχου, μετατραπεῖσα εἰς παράθυρον διὰ μερικῆς ἐντοιχίσεως, τὰ δὲ ἄλλα δύο, συμμετρικῶς πρὸς τὸ πρῶτον τοποθετημένα, ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν παράθυρα, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἔχει ἐντοιχισθῆ.

Ἡ βόρειος μικρὰ πλευρὰ ἀνοίγεται εἰς εὐρεῖαν ἀψῖδα, πλάτους 5.36 μ., ἥτις ἐξωτερικῶς εἶναι πεντάπλευρος, ἐσωτερικῶς δ᾽ ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἐπὶ μέρους χώρων: Ἑνὸς ὀρθογωνίου, φέροντος εὐθυγράμμους τοίχους μήκους 1.40 μ. καὶ ἑνὸς κυκλικοῦ, οὗτινος τὸ τόξον εἶναι μικρότερον τοῦ ἡμικυκλίου, ἡ δὲ χορδὴ 4.90 μ. μήκους. Ὁ ὀρθογώνιος χῶρος τῆς ἀψῖδος καλύπτεται ὑπὸ καμάρας, ἐνῶ ὁ κυκλικὸς ὑπὸ τμήματος σφαιρικοῦ θόλου. Εἰς ἕκαστον τῶν εὐθυγράμμων τοίχων τοῦ ὀρθογωνίου χώρου ὑπάρχει ἀνὰ μία μικρὰ κόγχη (πλάτους 66 καὶ βάθους 29 ἑκ.) καλυπτομένη ὑπὸ τεταρτοσφαιρίου, ἐνῶ εἰς τὸ μέσον τοῦ κυκλικοῦ χώρου, ἐπὶ τοῦ ἄξονος τοῦ κτηρίου, ἀνοίγεται ἓν μόνον παράθυρον, ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν δύο κόγχαι, ὅμοιαι πρὸς τὰς προμνημονευθείσας, ἀλλὰ μεγαλύτεραι (95 ἑκ. πλάτους καὶ 47 βάθους).

Ὁ μεταξὺ τῶν δύο χώρων τοῖχος ἔχει εἰς τὸ πρὸς τὴν ἀψῖδα ἄκρον αὐτοῦ, μεταγενεστέρως παχυνθῆ, διὰ νὰ περιληφθῇ ἐντὸς τοῦ πάχους αὐτοῦ κλῖμαξ ὁδηγοῦσα εἰς τὸν τουρκικὸν μιναρέν, ὅστις ἑδράζεται ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν ἀψῖδα ὀγκώδους δυτικοῦ πεσσοῦ. Ὅμοιοι πεσσοὶ ὑπάρχουν τόσον εἰς τὰ ἄκρα τῆς ἀψῖδος, ὅσον καὶ εἰς τὰ πρὸς Νότον ἄκρα τῶν μακρῶν τοίχων τοῦ μεγάλου χώρου, ὅπου ὅμως ἐξέχουν πολὺ ὀλιγώτερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου (25 ἑκ.) ἐν εἴδει παραστάδων. Στενότεραι παραστάδες (πλάτους ἑνὸς μέτρου ἔναντι 1.45 μ. τῶν προηγουμένων), ὀλιγώτερον ἐξέχουσαι τοῦ τοίχου (20 ἑκ.), ἀναφαίνονται ἀνὰ τέσσαρες [1] εἰς ἑκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ μεγάλου χώρου ἐξωτερικῶς.

β) Ἐ γ κ α ρ σ ί α τ ο μ ή (εἰκ. 3 καὶ πίν. 4δ): Οἱ ἀποτελοῦντες τὸ κτήριον χῶροι καλύπτονται σήμερον ὑπὸ ξυλίνης στέγης. Τὸ ὕψος τοῦ μὲν κυρίως χώρου ἀπὸ τῆς ξυλίνης ὀροφῆς, μέχρι τοῦ σημερινοῦ, ἐπίσης ξυλίνου, δαπέδου εἶναι ἑπτὰ μέτρα τοῦ δὲ δευτερεύοντος 3.50 μέτρα. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἐπιτρέπει τὸ ὑπὲρ τὴν στέγην τοῦ μικροῦ χώρου ἄνοιγμα, σειρᾶς ὁμοιομόρφων τοξωτῶν παραθύρων ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ μεγάλου χώρου, πλησίον τῆς ὀροφῆς αὐτοῦ. Τὰ παράθυρα ταῦτα (παρένθ. πίν. Α΄), δέκα

1 Ἡ τετάρτη πρὸς Βορρᾶν παραστὰς τοῦ δυτικοῦ μακροῦ τοίχου εἶναι σήμερον ἀφανής, φαίνεται ὅμως ὅτι κατεστράφη — ἢ ἐνεσωματώθη — κατὰ τὴν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο διαπλάτυνσιν τοῦ τοίχου, χάριν τῆς κλίμακος τοῦ μιναρέ.

τὸν ἀριθμόν, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον ἀπὸ Βορρᾶ ἐντοιχισμένον, ἔχουν τὰ ἀντίστοιχα αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (παρένθ. πίν. Β΄), ἐπίσης δέκα τὸν ἀριθμόν, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον ἀπὸ Νότου ἐντοιχισμένον. Ἀνάλογα παράθυρα ἀνοίγονται καὶ ἐπὶ τῆς νοτίας στενῆς πλευρᾶς. Ταῦτα εἶναι τρία (εἰκ. 6), ἐξ ὧν τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἄξονος τοῦ κτηρίου, τὰ δὲ ἄλλα δύο συμμετρικῶς ἑκατέρωθεν τοῦ πρώτου τοποθετημένα.

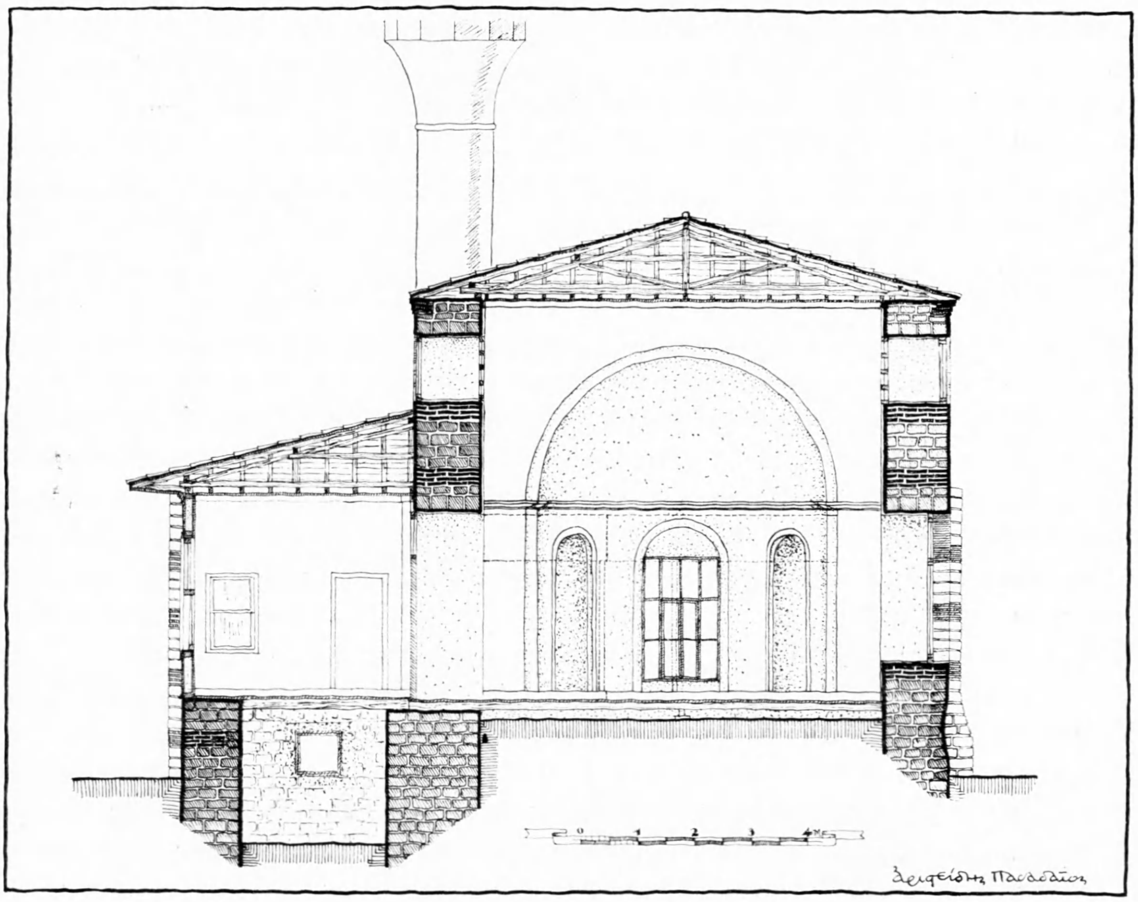

Εἰκ. 3. Κεφελῆ. Ἐγκαρσία τομή.

Εἰς τὴν γέννησιν τῶν θόλων τῆς ἁψῖδος ὑπάρχει λοξότμητον γεῖσον, συνεχιζόμενον καὶ ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς, τερματιζόμενον δὲ εἰς τὰς ἀκμὰς τῶν διέδρων γωνιῶν, τὰς ὁποίας σχηματίζει ἡ πλευρὰ αὕτη μετὰ τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ κυρίως χώρου.

Κάτωθεν τοῦ δευτερεύοντος χώρου ὑπάρχει σήμερον, ἐν εἴδει ὑπογείου, ἕτερος χῶρος, στενότερος καθότι, ἐκ τοῦ πλάτους τοῦ ὕπερθεν χώρου ἀφαιρεῖται τὸ πάχος τοίχου διήκοντος καθ᾽ ὅλην τὴν δυτικὴν πλευρὰν αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ παχυτέρου ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ «ὑπογείου», ἀπὸ τοῦ λεπτοτέρου σχετικῶς δυτικοῦ τοῦ κυρίως χώρου. Αἱ ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου παραστάδες ἑδράζονται ἐπὶ τοῦ προειρημένου παχυτέρου τοίχου τοῦ «ὑπογείου». Εἰς τοὺς ἐπιμήκεις τοίχους τοῦ ὑπογείου τούτου χώρου οὐδεμία καμπυλότης παρατηρεῖται, ὥστε νὰ σχηματισθῇ ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ χῶρος

οὗτος ἐκαλύπτετο ὑπὸ εἴδους τινὸς θόλου. Ὁ ὑπόγειος οὗτος χῶρος φέρει δύο παράθυρα (παρένθ. πίν. Α΄) καὶ μίαν θύραν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ μακροῦ αὐτοῦ τοίχου καὶ ἓν παράθυρον ἐπὶ τοῦ βορείου (εἰκ. 7), ἅπαντα μεταγενεστέρως ἀνοιγέντα.

γ) Τομὴ κατὰ μῆκος (εἰκ. 4): Ἐπειδὴ τὸ ἔδαφος, ἐφ᾽ οὗ ἑδράζεται τὸ κτήριον, παρουσιάζει κλίσιν ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΑ. (εἰκ. 1) εἶναι δυνατὴ ἡ εἴσοδος εἰς τὸν μέγαν χῶρον ἀπ᾽ εὐθείας, διὰ τῆς εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν αὐτοῦ θύρας, ἥτις, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἔχει μετατραπῆ εἰς παράθυρον.

Τὰ πλησίον τῆς ὀροφῆς καὶ εἰς κανονικὰς ἐπ᾽ ἀλλήλων ἀποστάσεις ὁμοιόμορφα παράθυρα φέρουν ἐσωτερικῶς γύψινα, ὀξυκόρυφα δρύφρακτα, κατὰ τὸ μουσουλμανικὸν σύστημα.

δ) Δυτικὴ πρόσοψις (παρένθ. πίν. Α΄): Τὸ ἐπιστέφον τὸ κτήριον γεῖσον διατηρεῖται εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς προσόψεως ταύτης, ὡς καὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῶν ἄλλων προσόψεων (πίν. 3β. δ. καὶ 4β. γ). Τὸ γεῖσον τοῦτο σύγκειται (πίν. 3β) ἐκ τεσσάρων στρωμάτων ὀπτοπλίνθων τοποθετημένων ἐναλλάξ, διαγωνίως καὶ καθέτως, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρουσιάζῃ ὄψιν διπλῆς ὀδοντωτῆς ταινίας.

Κάτωθεν τῆς προσόψεως τῆς εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην ξυλίνης ὀθωμανικῆς προσθήκης σώζεται ὁ τοῖχος, ὁ ἐπέχων τόπον βάθρου τοῦ δευτερεύοντος ἀνοικτοῦ χώρου. Ὁ τοῖχος οὗτος, ἀποτελῶν τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ ὑπογείου χώρου, παρουσιάζει τὴν αὐτὴν τοιχοδομίαν πρὸς τοὺς ἄλλους τοίχους τοῦ μνημείου, συνεχίζεται δ᾽ ἐπ᾽ αὐτοῦ τὸ εἰς τὴν στάθμην αὐτοῦ ἀντιστοιχοῦν στρῶμα τεσσάρων πλίνθων. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου διατηρεῖται ἐπίσης εἰς ἀπόστασιν 5.89 μ. ἀπὸ τῆς παραστάδος τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δευτερεύοντος χώρου, ὑπόλειμμα παραστάδος καθ᾽ ὅλα ὁμοίας πρὸς τὰς ἄλλας (ἤτοι πλάτους ἑνὸς μέτρου καὶ προεξοχῆς 20 ἑκ.). Εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου συμμετρικὴν θέσιν τῆς παραστάδος ταύτης δὲν σώζεται μὲν ὁμοία παραστάς, ἡ κατάστασις ὅμως τοῦ τοίχου δεικνύει ὅτι αὕτη ἀφῃρέθη ἐκ τῶν ὑστέρων [1], διότι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ τοίχου παρουσιάζει χαρακτηριστικὴν ἀνωμαλίαν.

Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς προσόψεως ταύτης ὑπάρχει, ἐν εἴδει προστῴου, προέκτασις τῆς ὀθωμανικῆς στέγης, ὑποβασταζομένη ὑπὸ τριῶν ξυλίνων στύλων. Ὁ εἷς τῶν στύλων τούτων ἑδράζεται ἐπὶ ἀνεστραμμένου βυζαντινοῦ κιονοκράνου, τεκτονικῆς μορφῆς, φέροντος, εἰς μὲν τὰς δύο ὄψεις αὐτοῦ διάκοσμον ἐκ τυποποιημένων φύλλων, εἰς δὲ τὰς ἄλλας δύο ὄψεις ὀρθογωνίου σχήματος πινακίδας, πλαισιουμένας ὑπὸ φύλλων, αἵτινες πιθανῶς ἔφερον σταυρούς (εἰκ. 5 καὶ πίν. 4ε). Ἐπίσης εἰς τὸ πρὸ τῆς προσόψεως ταύτης πεζοδρόμιον ἐκ μεγάλων λίθων εἶναι ἐσφηνωμένον τεμάχιον ἐπιμήκους μαρμάρου, ἐν εἴδει ἐπιστυλίου, ἡ ὄψις τοῦ ὁποίου χωρίζεται εἰς δύο ἰσοϋψεῖς ταινίας. Ἡ μία ἐξ

1 Τὸ ἴδιον σήμερον δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὴν πρὸς Βορρᾶν παραστάδα, τὴν ὁποίαν ἀπετυπώσαμεν πρὸ δύο ἐτῶν ἐνῷ σήμερον ἔχει ἀφαιρεθῆ, ὁλόκληρος δὲ ὁ περιγραφόμενος ἐδῶ τοῖχος ἔχει δυστυχῶς ἐπιχρισθῆ. Ἐπίσης ἔχει ἀφαιρεθῆ καὶ ἄγνωστον ποῦ μετακομισθῆ, τὸ κατωτέρω περιγραφόμενον βυζαντινὸν κιονόκρανον καὶ ἔχει ἐπίσης ἐπιχρισθῆ τὸ πρὸ τῆς δυτικῆς προσόψεως λίθινον πεζοδρόμιον, καλυφθέντος τοῦ ἐν αὐτῷ ἐσφηνωμένου μαρμαρίνου τεμαχίου, ὅπερ ἀναφέρεται ἐπίσης κατωτέρω. Ἐπίσης ἔχει ἐπιχρισθῆ καὶ ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δευτερεύοντος χώρου.

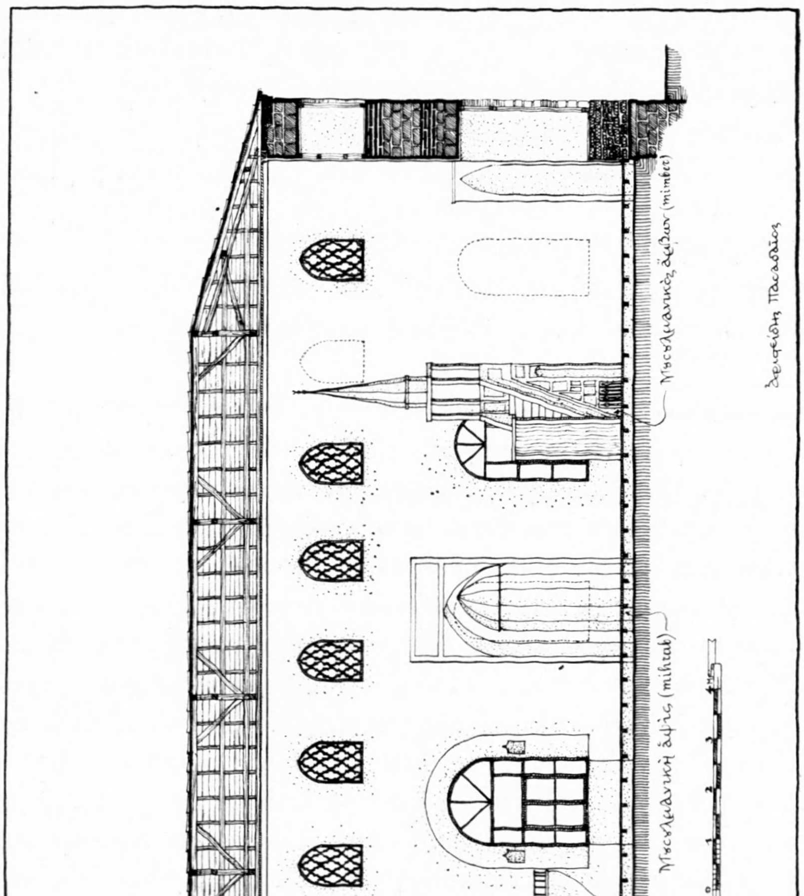

Εἰκ. 4. Κεφελῆ. Κατὰ μῆκος τομή.

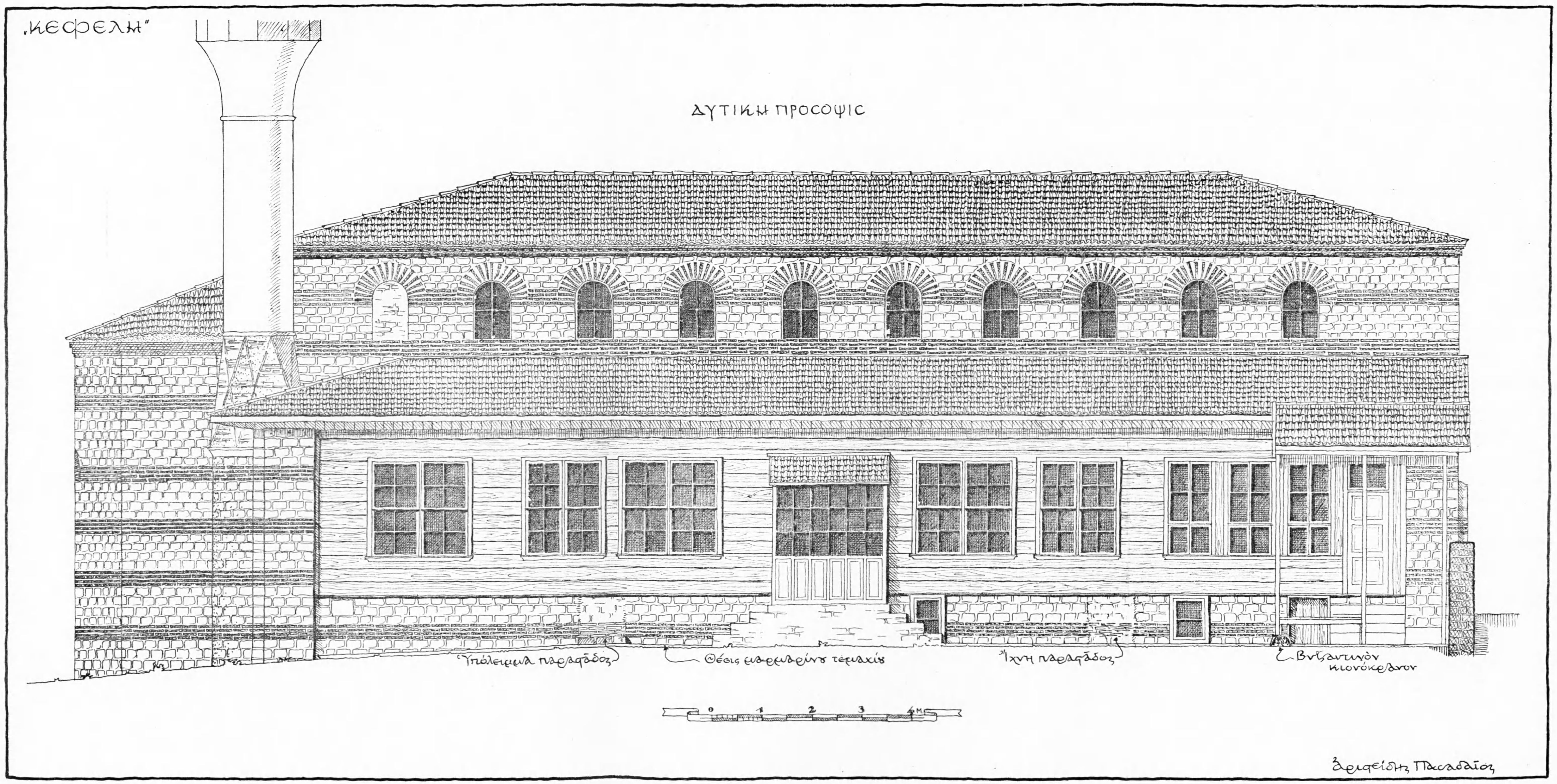

Κεφελῆ. Δυτικὴ πρόσοψις.

αὐτῶν εἶναι ἀκόσμητος, ἡ ἄλλη ὅμως φέρει ρυθμικὴν ἐναλλαγὴν τυποποιημένων φύλλων ὑπὸ κλίσιν (εἰκ. 5 καὶ πίν. 4ζ).

ε) Νοτία πρόσοψις (εἰκ. 6 καὶ πίν. 3δ. ε): Ἡ πρόσοψις αὕτη παρουσιάζει αὐστηρὰν συμμετρίαν εἰς τὰ μέλη αὐτῆς: Ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ἄξονός της ἀνοίγεται ἡ κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς κατόψεως προμνημονευθεῖσα μεγάλη θύρα καὶ τὸ μεσαῖον τῶν εἰς τὸ ἄνω μέρος αὐτῆς παραθύρων. Ἑκατέρωθεν τῆς θύρας ἀνοίγονται, κατ' αὐ-

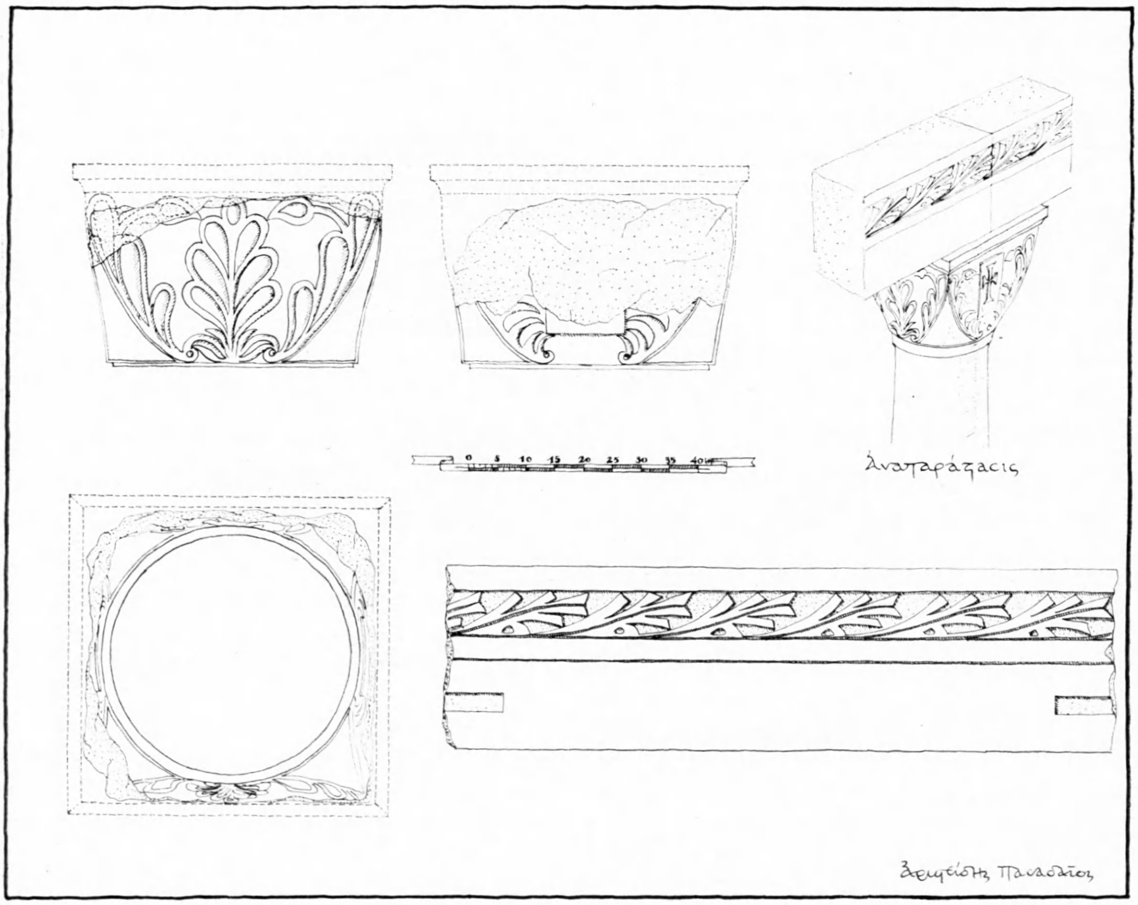

Εἰκ. 5. Κεφελῆ. Τὰ παρὰ τὸ κτήριον εὑρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Λεπτομέρειαι.

στηρὸν συμμετρικὸν τρόπον, ἀνὰ ἓν παράθυρον (πίν. 3ε), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος αὐτῆς, ὅπου δύο παράθυρα πλαισιώνουν συμμετρικῶς τὸ μεσαῖον. Τὴν συμμετρίαν τονίζουν ἐπὶ πλέον αἱ εἰς τὰ ἄκρα αὐτῆς πλατεῖαι παραστάδες (πίν. 3δ). Πρὸς τ' ἀριστερὰ τῆς προσόψεως ὑπάρχει ὁ νότιος τοῖχος τοῦ δευτερεύοντος χώρου, ὅστις διαταράσσει τὴν αὐστηρὰν συμμετρίαν αὐτῆς. Πᾶσα πιθανότης περὶ μεταγενεστέρας προσθήκης διὰ τὸν τοῖχον τοῦτον ἀποκλείεται, διότι, καίτοι ἡ κατάστασις τῆς τοιχοδομίας εἰς τὰ ἀνώτερα αὐτοῦ μέρη, ὅπου ὑπέστη ἀλλοιώσεις, εἶναι ἀσαφής, ἐν τούτοις αὕτη, εἰς τὰ κατώτερα τοὐλάχιστον μέρη εἶναι τελείως σαφής, ἐπειδὴ καὶ τὰ στρώματα λίθων καὶ πλίνθων συνεχίζονται κανονικῶς καὶ μέγα μέρος τῆς ἀκραίας αὐτοῦ παραστάδος διατηρεῖται (πίν. 3δ).

στ′) Ἀνατολικὴ πρόσοψις (παρένθ. πίν. Β′ καὶ πίν. 3γ): Ἄξια προσοχῆς ἐπὶ τῆς προσόψεως ταύτης εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Τὰ ἀνοίγματα τῆς κάτω σειρᾶς, ἐντοιχισμένα ἢ μή, τὰ ὁποῖα ἐπέχουν σήμερον τόπον παραθύρων, παρουσιάζουν συνέχισιν πρὸς τὰ κάτω τῶν κατακορύφων ὁρίων

Εἰκ. 6. Κεφελῆ. Νοτία πρόσοψις.

αὐτῶν, διακόπτονται δὲ μεταξὺ τῶν προεκτάσεων τούτων τῶν ὁρίων, αἱ ἐξ ὀπτοπλίνθων ζῶναι (παρένθ. πίν. Β′ καὶ πίν. 3α).

2. Ἐνῶ αἱ ἀκραῖαι παραστάδες τῆς προσόψεως ταύτης ἐξικνοῦνται μέχρι τῆς ζώνης ὀπτοπλίνθων, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν παραθύρων τῆς ἄνω σειρᾶς (πίν. 3α. γ καὶ 4β), αἱ μεταξὺ τούτων τέσσαρες ἄλλαι παραστάδες διακόπτονται αὐθαιρέτως εἰς διάφορα ὕψη. Ἀπὸ τῆς στάθμης ὅμως ὅπου μία ἑκάστη ἐξ αὐτῶν διακόπτεται μέχρι τῆς προμνημονευθείσης ζώνης, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν παραθύρων τῆς ἄνω σειρᾶς, ὁ τοῖχος παρουσιάζει ἀνωμαλίαν, ὡς καὶ διακοπὴν τῆς ἀντιστοίχου ζώνης ὀπτοπλίνθων (πίν. 3α καὶ παρένθ. πίν. Β′).

3. Οὐσιώδης ἀνωμαλία καὶ πρόχειρος ἐπιδιόρθωσις τοῦ τοίχου παρατηρεῖται τόσον εἰς τὴν πρὸς Νότον ἀκραίαν παραστάδα τῆς προσόψεως (πίν. 3γ), ὅσον καὶ εἰς

τὸν πρὸς Βορρᾶν αὐτῆς πεσσὸν τῆς ἁψῖδος (πίν. 4β), ὅπου ὑπάρχουν, κατὰ χώραν, καὶ λίθοι ἐξέχοντες (πίν. 4α). Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης εἶναι ὅτι ἡ ἀνωμαλία τῆς τοιχοδομίας τῆς ἀκραίας παραστάδος καὶ τοῦ πεσσοῦ δὲν ἐκτείνεται ἐφ᾽ ὅλης τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ πλάτος ἑνὸς περίπου μέτρου, μένοντος ἀνεπάφου τοῦ πρὸς Νότον μέρους τῆς παραστάδος καὶ τοῦ πρὸς Βορρᾶν μέρους τοῦ πεσσοῦ (πίν. 3γ καὶ 4β).

4. Αἱ παραστάδες τῆς προσόψεως ταύτης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς τῆς ἀντιστοίχου δυτικῆς πλευρᾶς, αἵτινες, ὡς εἴδομεν κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ἐγκαρσίας τομῆς, λήγουσιν ἐπὶ τοῦ παχυτέρου ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ὑπογείου χώρου, συνεχίζονται μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ἐδάφους, καθιστάμεναι ἰσχυρότεραι, διὰ προεξοχῆς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου 40 ἑκατοστῶν, ἀντὶ τῶν 20 ἑκ. τοῦ ἄνω τμήματος αὐτῶν. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῶν 20, πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν 40 ἑκατοστῶν συντελεῖται διὰ κεκλιμένων ἐπιπέδων (εἰκ. 3).

ζ) Β ό ρ ε ι ο ς π ρ ό σ ο ψ ι ς (εἰκ. 7 καὶ πίν. 4γ): Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς προσόψεως ταύτης εἶναι ἡ ἐντόνως προεξέχουσα μεγάλη πενταγωνικὴ ἁψίς, ἥτις φέρει εἰς τὸ μέσον αὐτῆς τὸ μοναδικὸν παράθυρον, ὅπερ ἀνεφέρθη κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς κατόψεως. Τὸ παράθυρον τοῦτο φέρει τόξον ἀνοίγματος κατά τι μεγαλυτέρου τοῦ πλάτους του, κατὰ τὸ ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐφαρμοζόμενον σύστημα, πρὸς ἕδρασιν τῆς κυρίας δοκοῦ τοῦ ξυλοτύπου τοῦ τόξου [1]. Αἱ ἀποτελοῦσαι δὲ τοὺς θολίτας τοῦ τόξου τούτου ὀπτόπλινθοι ἐπεκτείνονται, κατὰ τὰς γεννήσεις τοῦ τόξου, καὶ πρὸς τὰς ἑκατέρωθεν τῆς μεσαίας, πλευρὰς τῆς ἁψῖδος, πρὸς τὰς ἐπιφανείας τῶν ὁποίων ταυτίζονται διὰ καταλλήλου λαξεύσεως. Τὸ παράθυρον τῆς ἁψῖδος ἔχει σήμερον μερικῶς ἐντοιχισθῆ, τόσον πρὸς τὸ ἄνω, ὅσον καὶ πρὸς τὸ κάτω μέρος αὐτοῦ.

Ἡ ἁψὶς φέρει ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ κυρίως σώματος τοῦ κτηρίου γεῖσον (πίν. 4γ), ἤτοι ἐν εἴδει διπλῆς ὀδοντωτῆς ταινίας, σωζόμενον εἰς ἀρκετὸν μέρος αὐτοῦ καὶ εἰς στάθμην ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν ζώνην ἐξ ὀπτοπλίνθων, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν ἄνω παραθύρων τῶν μακρῶν πλευρῶν. Ὑπὲρ τὴν ἁψῖδα οὐδὲν παράθυρον ἀνοίγεται ἐπὶ τοῦ κυρίως σώματος τοῦ κτηρίου.

Εἰς τὰ δεξιὰ τῆς προσόψεως ταύτης ἀναφαίνεται ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δευτερεύοντος χώρου (πίν. 4γ), καλῶς διατηρημένος καὶ συνεχίζων κανονικῶς τὸ σύστημα τοιχοδομίας τῆς προσόψεως [2]. Καὶ τὸ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ τοξωτὸν παράθυρον εἶναι ἐντοιχισμένον ἐκ τῶν κάτω καὶ τῶν ἄνω, ἐνῷ εἰς τὴν στάθμην τοῦ ὑπογείου χώρου ἔχει ἀνοιχθῆ ἐκ τῶν ὑστέρων τετράγωνον μικρὸν παράθυρον. Ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος διατηρεῖ ἐπίσης ἀνέπαφον τὴν εἰς τὸ ἄκρον αὐτοῦ παραστάδα (πίν. 4γ).

Ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ἁψῖδος πεσσὸς ἔχει χαμηλωθῆ καταλλήλως πρὸς ἕδρασιν τῆς βάσεως τοῦ μουσουλμανικοῦ μιναρέ (εἰκ. 7 καὶ πίν. 4γ) [3].

η) Τ ο ι χ ο δ ο μ ί α (παρένθ. πίν. Α΄, Β΄ καὶ εἰκ. 6, 7): Ἐὰν λόγῳ τῶν κλίσεων καὶ τοῦ ἀκανονίστου τῆς γραμμῆς τοῦ ἐδάφους, ἀρχίσωμεν, ἀντὶ ἐκ τούτου, ἐκ τοῦ ἐπιστέ-

1 B. Fletcher, A History of Architecture [13], London 1946, 139, εἰκ. «F».

2 Βλ. σημ. εἰς σ. 35.

3 Τὸ ἄνω μέρος τοῦ μιναρὲ τούτου σήμερον ἐλλείπει.

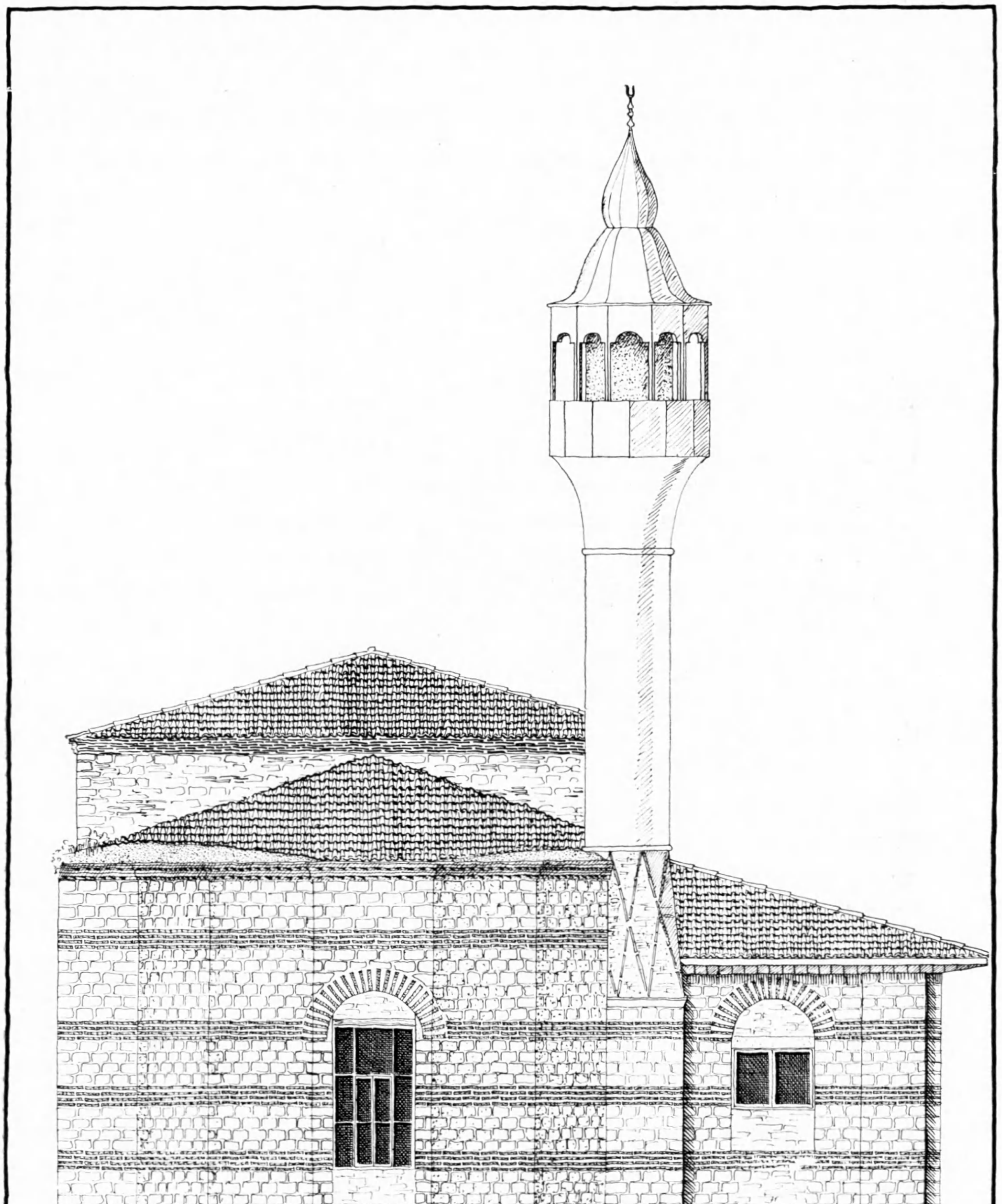

Εἰκ. 7. Κεφελῆ. Βόρειος πρόσοψις.

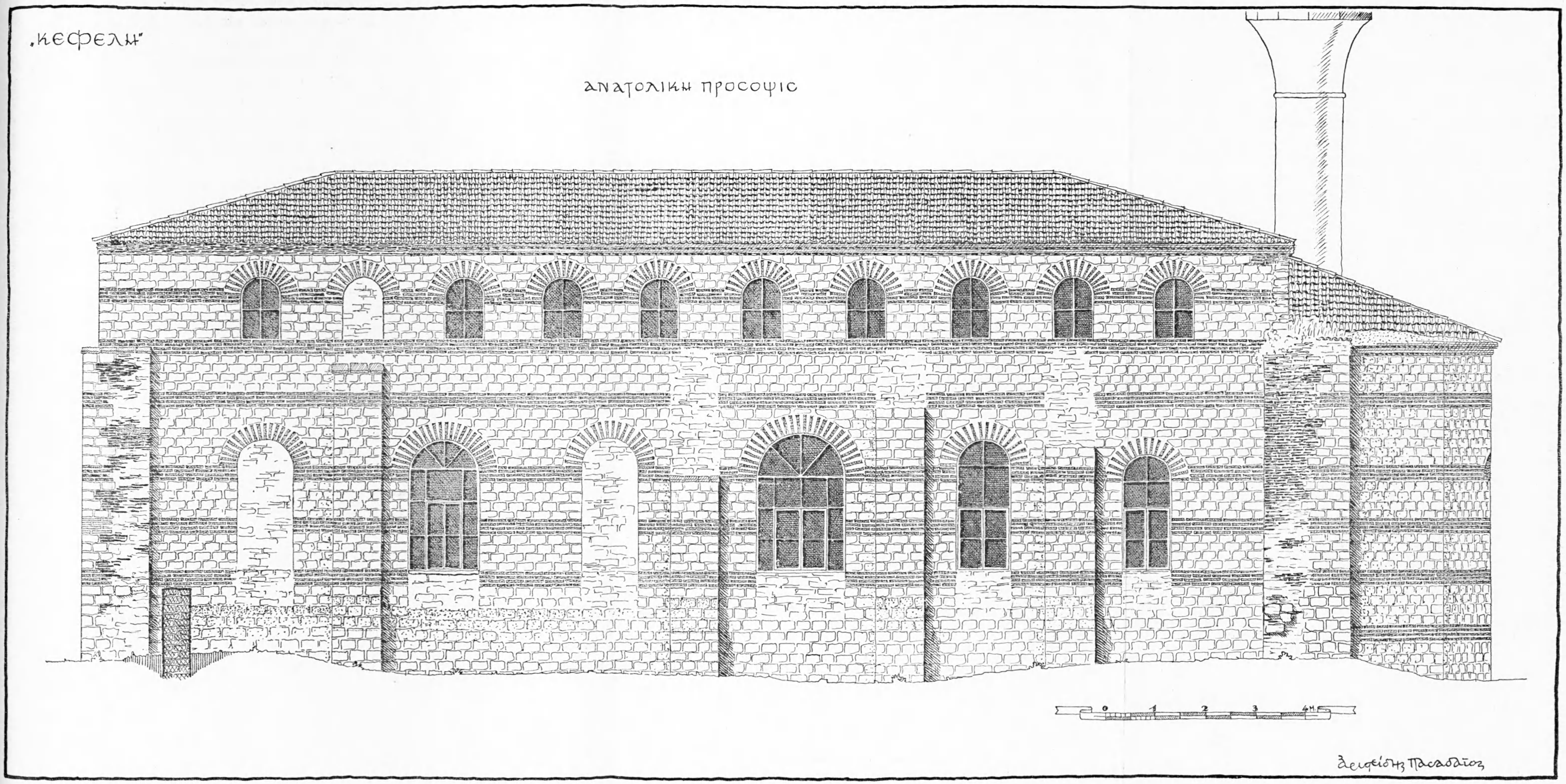

Κεφελῆ. Ἀνατολικὴ πρόσοψις.

φοντος τὸ κτήριον ὀδοντωτοῦ γείσου, εὑρίσκομεν συνεχομένην ἀμέσως πρὸς αὐτό, ζώνην ἐκ τεσσάρων ἰσοδόμων λίθων, ἀκολουθουμένην ἀπὸ ζώνην ἐκ τεσσάρων ἐπίσης ὀπτοπλίνθων, ἡ κάτω σειρὰ τῶν ὁποίων συμπίπτει πρὸς τὰς γεννήσεις τῶν τόξων, τῶν εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ κυρίως χώρου ὁμοιομόρφων παραθύρων. Ἀκολουθεῖ δευτέρα ζώνη ἐκ τεσσάρων λίθων, διακοπτομένη ὑπὸ τῶν ἐν λόγῳ παραθύρων καὶ μετὰ ταύτην, δευτέρα ζώνη ἐκ τεσσάρων ὀπτοπλίνθων, ἥτις εἶναι συνεχής, διότι τὰ ἀνοίγματα τῶν παραθύρων λήγουν εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος αὐτῆς.

Ἡ μέχρι τοῦδε περιγραφεῖσα διάταξις περιβάλλει τὸ κτήριον κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευράς, ἐκτὸς τῆς βορείου, ὅπου, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, παράθυρα δὲν ὑπάρχουν, τῶν ζωνῶν συνεχιζομένων ἀδιαλείπτως. Εἰς τὴν συνεχῆ, ὑπὸ τὰ παράθυρα, ζώνην ὀπτοπλίνθων κατέληγον ὅλαι αἱ εἰς τὰς προσόψεις παραστάδες, ὡς καὶ ἡ σημερινὴ στέγη τοῦ μικροῦ χώρου.

Μία ἀκόμη ζώνη ἐκ τεσσάρων λίθων καὶ μία ἐκ τεσσάρων πλίνθων περιθέουν πάλιν ὁλόκληρον τὸ κτήριον, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἁψῖδος. Ἡ ἀκολουθοῦσα ζώνη, ἀντὶ τεσσάρων, φέρει ἕξ λίθους, λόγῳ τοῦ ὅτι ἐντὸς τῆς ζώνης ταύτης ὀργανοῦνται τὰ τόξα τῶν κατωτέρων ἀνοιγμάτων, ὡς καὶ τοῦ τῆς ἁψῖδος. Ἀκολουθοῦν ἄλλαι τρεῖς ζῶναι ἐξ ὀπτοπλίνθων καὶ μεταξὺ αὐτῶν δύο ζῶναι ἐκ τεσσάρων λίθων, αἵτινες πάλιν περιβάλλουν ὁλόκληρον τὸ κτήριον, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἁψῖδος. Ἔχομεν οὕτω, μέχρι τοῦδε, ἐκ τῶν ἄνω ἀρχόμενοι, ἕξ ζώνας ὀπτοπλίνθων, αἵτινες περιθέουσι τὸ κτήριον. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ὅμως ἡ κατάστασις καθίσταται διάφορος εἰς τὰς διαφόρους προσόψεις: Εἰς τὴν νοτίαν, ὅπου ἡ πρὸς Ἀνατολὰς κλίσις τοῦ ἐδάφους ἀποκαλύπτει ἀρκετὸν μέρος τοῦ τοίχου (πίν. 3ε καὶ εἰκ. 6), κάτωθεν τῆς ἕκτης ζώνης ὀπτοπλίνθων, δὲν ἀναφαίνεται ἄλλη ζώνη, ἀλλ' ὁ τοῖχος συνεχίζεται μόνον λίθινος. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (παρένθ. πίν. Β'). Εἰς τὴν ἁψῖδα, μετὰ μίαν ζώνην ἐκ τεσσάρων λίθων, ἀκολουθοῦσαν τὴν ἕκτην, ἐκ τῶν ἄνω, ζώνην πλίνθων τοῦ κτηρίου, ἀναφαίνεται μία ἑβδόμη σειρὰ ἐκ τεσσάρων πλίνθων (εἰκ. 7), ἥτις συνεχίζεται καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ὑπογείου χώρου (παρένθ. πίν. Α'). Εἰς τὴν ἁψῖδα τὴν ἑβδόμην ἐκ πλίνθων ζώνην ἀκολουθεῖ ἄλλη ἐκ πέντε λίθων καὶ ταύτην, ὀγδόη ζώνη ἐκ πλίνθων ἐφαπτομένη πλέον τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους.

Οἱ κατ' ἀξιοθαύμαστον τάξιν, κατὰ τὸ περιγραφὲν σύστημα τοιχοδομίας, κατεσκευασμένοι τοῖχοι τοῦ μνημείου ἔχουν πάχος, εἰς τὸν μέγαν χῶρον 1.10 μ., εἰς τὴν ἁψῖδα 1.24 μ. ἐνῶ εἰς τοὺς ἐγκαρσίους τοίχους τοῦ μικροῦ χώρου 1.00 μ., διότι τὰ μέτωπα τῶν τοίχων τούτων παίζουν τὸν ῥόλον παραστάδων (πίν. 4γ), ἴσου πλάτους πρὸς τὰς παρ' αὐτὰς ἀκραίας παραστάδας των, πρὸς Βορρᾶν διὰ τὸν ἕνα καὶ πρὸς Νότον διὰ τὸν ἄλλον (εἰκ. 2).

θ) Οἰκοδομικὰ ὑλικά: Ἐκ τούτων τὸ κτήριον διασῴζει μόνον τὰ εἰς τὴν τοιχοδομίαν χρησιμοποιηθέντα, ἤτοι τοὺς λίθους, τὰς ὀπτοπλίνθους καὶ τὸ κονίαμα.

1. *Οἱ λίθοι:* Τὸ εἶδος τῶν λίθων εἶναι τὸ κατὰ κανόνα εἰς τὰ δημόσια κτήρια τῆς πόλεως, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἱδρύσεώς της, χρησιμοποιηθὲν καὶ μέχρι σήμερον πολλάκις

χρησιμοποιούμενον. Πρόκειται περὶ ἀσβεστολίθου περιέχοντος κογχύλια, ὅστις ἐξορύσσεται ἐκ πετρωμάτων τῆς νεογενοῦς περιόδου, εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως [1].

Οἱ εἰς τὰς προσόψεις χρησιμοποιηθέντες λαξευτοὶ λίθοι, περίπου ἰσοϋψεῖς καὶ σχεδὸν ἰσομεγέθεις (πίν. 3ε), ἔχουν μῆκος κυμαινόμενον ἀπὸ 34 μέχρι 36 ἑκατοστῶν καὶ ὕψος μεταξὺ 13 καὶ 16 ἑκ. Πάντως αἱ ἐκ τεσσάρων λίθων ζῶναι ἔχουν σταθερὸν ὕψος 62 ἑκ. περίπου, τῶν ἐκ τῆς διαφορᾶς ὕψους τῶν λίθων προκυπτόντων ὑπολοίπων ἐξαγοραζομένων διὰ τοῦ κονιάματος. Εἰς σημεῖα παρουσιάζοντα ὀρθὰς ἢ ἀμβλείας γωνίας, ὅπως εἰς τὰς παραστάδας καὶ τὰς ἕδρας τῆς πενταγωνικῆς ἁψῖδος, οἱ λίθοι λαξεύονται καταλλήλως.

2. *Αἱ πλίνθοι:* Τόσον εἰς τὰς ὁριζοντίους ἐκ τεσσάρων πλίνθων ζώνας, ὅσον καὶ εἰς τὰ τόξα τῶν παραθύρων, μικρῶν ἢ μεγάλων διαστάσεων, ἔχουν χρησιμοποιηθῆ ὀπτόπλινθοι τοῦ αὐτοῦ πάντοτε μεγέθους, μήκους 36 ἑκ. καὶ πάχους 3,5 - 4 ἑκ. [2]

3. *Τὸ κονίαμα:* Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ σύνηθες παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ὑπέρυθρον «κουρασάνι», πάχους, εἰς τὸ ἐξεταζόμενον κτήριον 5,5 - 6 ἑκ. Ἡ σχέσις συνεπῶς τοῦ πάχους τῆς ὀπτοπλίνθου πρὸς τὸ πάχος τοῦ κονιάματος εἶναι αἰσθητῶς 1 : 1.5. Ἡ φαινομένη ἐπιφάνεια τοῦ κονιάματος εἶναι κατακόρυφος καὶ κατά τι ὄπισθεν τῆς φαινομένης ἐπιφανείας τῶν ὀπτοπλίνθων, εἰς τρόπον ὥστε αὗται νὰ ρίπτουν σκιάν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ, ΓΝΩΜΑΙ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ

Τὴν πρώτην συστηματικήν πως περιγραφὴν καὶ προοπτικὸν σχέδιον τοῦ μνημείου εὑρίσκομεν εἰς τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Βυζαντιναὶ Μελέται» ἔργον τοῦ Α. Πασπατη [3], ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει τὴν ἄποψιν, ὅτι τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν κτήριον ταυτίζεται ἀπολύτως πρὸς τὴν Μονὴν τοῦ Μανουήλ, ἥτις, κατὰ τὰ κείμενα τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, εὑρισκομένη ἐν περιοχῇ πλησίον τῆς κινστέρνης τοῦ Ἄσπαρος, ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν ἐν Ἀνατολῇ στρατευμάτων Μανουήλ, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου (829 - 842) καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ (842 - 867) [4].

Τὴν ὑπὸ τοῦ Πασπατη ἀναφερομένην ὡς ἄνω ἄποψιν ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἀναφέροντας τὸ κτήριον εἰς τὰ ἔργα των συγγραφεῖς [5]. Ὁ Πασπατης, εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ «τὴν ἐπιμηκεστέραν (ἐκκλησίαν) πασῶν τῶν εἰσέτι σωζομένων» [6], γράφει ὅτι «ἔχει πρὸς τὸν δεξιὸν τοῖχον δύο ἐρυμνὰ ἐρείσματα, νεωτέρων χρόνων κτήρια, πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ἑτοιμορρόπου τοίχου» καὶ προσθέτει

1 Διὰ πλείονας γεωλογικὰς πληροφορίας βλέπε M. Sayar - K. Erguvanli, Türkiye Mermerleri ve İnşaat taşları, Istanbul 1955.

2 Περὶ βυζαντινῶν πλίνθων βλ. Α. Πασαδαιον, ἔ. ἀ. σ. 13.

3 Α. Πασπατης, Βυζαντιναὶ Μελέται, Κωνσταντινούπολις 1877, 304 - 309.

4 Λεων ὁ Γραμματικος, Ἔκδ. Βόννης, 218 - 222. Συνεχισται Θεοφανους, Ἔκδ. Βόννης 168 - 433. Γ. Κεδρηνος Ἔκδ. Βόννης 449 - 487.

5 Πατριαρχης Κωνσταντιος, Κωνσταντινιάς, 81. Σκαρλατος Βυζαντιος, Κωνσταντινούπολις, τόμ. 1, Ἀθῆναι 1851, 369.

6 Α. Πασπατης, ἔ. ἀ. 305.

ὅτι «εἰς πλεῖστα μέρη διεσχίσθησαν οἱ τοῖχοι καὶ πίπτουσιν αἱ πλίνθοι. Πλεῖσται θυρίδες ἀπετειχίσθησαν. Ὅλον τὸ κτήριον δεικνύει προφανῆ σημεῖα ἐπικειμένης καταπτώσεως» [1].

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς σαφῶς προκύπτει ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶναι κατηγορηματικὸς εἰς τὰς παρατηρήσεις του, παρατηρήσεις εἰς ἃς προῆλθε φαίνεται ἐξ ἰδίας αὐτοψίας καὶ αἵτινες παρουσιάζουν τὸ κτήριον μὲ «προφανῆ σημεῖα καταπτώσεως». Δεδομένου ὅμως ὅτι ἡ σημερινὴ κατάστασις τοῦ κτηρίου, ἡ ὁποία εἶναι σχεδὸν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῆς ἐποχῆς τοῦ Πασπατη, ὡς τοὐλάχιστον ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευομένου σχεδίου (εἰκ. 15, I), οὐδὲ πόρρωθεν δίδει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἑτοιμορρόπου κτίσματος, τότε τί θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις, ὡς πρὸς τὰς ἄνω παρατηρήσεις τοῦ Πασπατη ;

Ἐρειδόμενοι ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Πασπατης α) Θεωρεῖ «ἐρυμνὰ ἐρείσματα... πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ἑτοιμορρόπου τοίχου» τὰς μόλις κατὰ 20 ἑκ. ἐξεχούσας τῶν τοίχων παραστάδας καὶ β) ἀναφέρει δύο μόνον τοιαῦτα ἐρείσματα, ἐνῶ ὑπάρχουν τέσσαρες παραστάδες δυνάμεθα μᾶλλον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς προέβη εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ μνημείου, ἔχων πρὸ ὀφθαλμοῦ τὸ ὑπὸ τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸν ζωγράφου ἐκπονηθὲν σχέδιον καὶ οὐχὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ κτήριον, διότι πράγματι ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ σχεδίου (εἰκ. 15,I) παριστῶνται δύο μόνον ἀντερείσματα, ἱκανοῦ πάχους, τὰ ὁποῖα, διὰ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον ἐσχεδιάσθησαν, δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ «ἐρυμνῶν ἐρεισμάτων», ἐκ τῶν ὑστέρων προστεθέντων, ἐφ' ὅσον φαίνονται διακοπτόμεναι δι' αὐτῶν αἱ ἐξ ὀπτοπλίνθων ζῶναι.

Συνεχίζων τὴν περιγραφήν του ὁ Πασπατης, παρατηρεῖ ὀρθῶς ὅτι «τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶναι γυμνότατον παντὸς βυζαντινοῦ καλλωπίσματος. Ἡ καλουμένη βασιλικὴ πύλη ἐκλείσθη καὶ ἡ εἴσοδος εἶναι ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου. Νάρθηξ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ δὲν σώζεται. Ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ εἶναι ὑπόγειον ἐπίμηκες, ὅπου Ἀρμένιοι ἐργάζονται τὴν μέταξαν» [2]. Περαιτέρω ἀναφέρεται εἰς παραδόσεις σωζομένας «ἐν τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ, κυρίως σήμερον ὑπ' Ἀρμενίων κατοικουμένῃ» κατὰ τὰς ὁποίας «ὅταν τῷ 1475ῳ κατέκτησε τὸν Καφᾶν ὁ Σουλτὰν Μωάμεθ, ἐκομίσθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐρήμῳ ἐγκατοίκων, ἐκ τοῦ Καφᾶ, πάμπολλοι Ἑβραῖοι, Γραικοὶ καὶ Ἀρμένιοι... οἱ Ἀρμένιοι πολυπληθέστεροι τῶν Γραικῶν ἐν Καφᾶ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν γενουηνσίων ἱστορικῶν, ᾔτησαν ἀπὸ τὸν Μωάμεθ ἐκκλησίαν καὶ παρέλαβον τὴν Μονὴν ταύτην τοῦ Μανουήλ, εἴτε ἠρειπωμένην, εἴτε πάντῃ ἐρήμῳ Γραικῶν ἐνοριτῶν. Χρόνους πολλοὺς συνεκκλησιάζοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ οἱ Καφαῖοι Ἀρμένιοι καὶ ἐκ τούτου τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ ναοῦ [3]». Ὁ ναὸς οὗτος «καλούμενος ἐνόσω κατείχετο ἀπὸ τοὺς Ἀρμενίους Σοὺρπ Νιγγοός, Ἅγιος Νικόλαος, πιθανὸν ἐγένετο ἐκκλησία ἀρμενικὴ λήγοντος τοῦ 1475ου, ὅταν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπανῆλθον ἐκ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Καφᾶ...» [4].

Ὅσον ἀφορᾶ δὲ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Πασπατη δημοσιευόμενον σχέδιον (εἰκ. 15, I), ὅπερ

1 Α. Πασπατης, ἔ. ἀ. 305.
2 Αὐτόθι 305.
3 Α. Πασπατης, ἔ. ἀ. 306 καὶ ὑποσημ. 3.
4 Αὐτόθι 306.

παριστᾷ προοπτικῶς τὴν ἀνατολικὴν πρόσοψιν τοῦ κτηρίου, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα: Δυστυχῶς δὲν ἐπεδείχθη ὑπὸ τοῦ ζωγράφου ἡ δέουσα προσοχὴ κατὰ τὴν ἰχνογράφησίν του, μᾶλλον δὲ φαίνεται ὅτι ἐλήφθησαν ἐπὶ τόπου αἱ γενικαὶ γραμμαὶ τοῦ μνημείου καὶ συνεπληρώθη κατόπιν τὸ ὅλον σχέδιον εἰς τὸ ἐργαστήριον, χωρὶς δηλαδὴ νὰ ἔχῃ ὁ ἰχνογραφῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του τὸ πρωτότυπον. Διότι ἄλλως ἡ παρουσιάζουσα σαφεῖς ἐπιπέδους ἐπιφανείας πεταγωνικὴ ἔξωθεν ἁψὶς δὲν θὰ ἐσχεδιάζετο ὡς στρογγύλη καὶ δὲν θὰ εἶχε παραλειφθῆ ἡ εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς προσόψεως λίαν ἐμφανὴς παραστάς. Ἐκτὸς τῶν ὀφθαλμοφανῶν τούτων παραλείψεων, προσεκτικὴ παρατήρησις τοῦ σχεδίου, ἀποκαλύπτει καὶ ἄλλα παροράματα. Οὕτω:

α) Ὡς καὶ προηγουμένως ἀνεφέρθη, ἀντὶ τεσσάρων σημειοῦνται δύο ἐνδιάμεσοι παραστάδες, ἐπ᾽ αὐτῶν δὲ δὲν φαίνονται συνεχιζόμεναι αἱ πλίνθιναι ζῶναι, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὴν πραγματικότητα.

β) Εἰς τὴν πρόσοψιν σημειοῦνται ὀκτὼ ζῶναι πλίνθων ἀντὶ ἕξ.

γ) Παρεμβάλλονται εἰς τὸ σχέδιον δύο ζῶναι ἐκ τεσσάρων λίθων, ἀντὶ μιᾶς, μεταξὺ ἄνω καὶ κάτω παραθύρων.

δ) Ὅλαι αἱ ζῶναι τῶν λίθων φαίνονται ἰσοϋψεῖς ἐπὶ τοῦ σχεδίου, ἐνῶ, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ μνημείου, ἡ περιέχουσα τὰ τόξα τῶν κάτω ἀνοιγμάτων ζώνη εἶναι πολὺ παχυτέρα. Τοῦτο ἐσημειώθη ὀρθῶς — ἂν καὶ ἀποτελουμένη ἐκ πέντε λίθων ἀντὶ ἕξ — εἰς τὴν ἁψῖδα.

ε) Τὰ πρῶτα τρία παράθυρα σημειοῦνται ὡς φέροντα ὀξυκόρυφα τόξα, ἀντὶ κυκλικῶν. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου δύναται νὰ προβληθῇ ἡ παρατήρησις ὅτι δὲν ἀποκλείεται, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Πασπατη, νὰ εἶχον μετατραπῆ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τὰ κυκλικὰ τόξα εἰς ὀξυκόρυφα, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰ ἄνω παράθυρα ἐσωτερικῶς. Εἰς τὸ σχέδιον ὅμως ἡ διάταξις τῶν θολιτῶν εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ μεταγενεστέρας ἀλλοιώσεως.

ϛ′) Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς προσόψεως καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τὸ τελευταῖον παράθυρον τῆς ἄνω σειρᾶς, φαίνεται εἰς τὸ σχέδιον, ἐντοιχισμένον παράθυρον τοῦ αὐτοῦ μεγέθους, τὸ τόξον τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται εἰς ὑψηλοτέραν στάθμην τῆς τῶν τόξων τῶν παραθύρων τῆς κάτω σειρᾶς. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὑπάρχει μὲν ἐν τῇ πραγματικότητι παράθυρον (παρένθ. πίν. Β′), εἶναι ὅμως σύμφωνον πρὸς τὰ παράθυρα, οὐχὶ τῆς ἄνω, ἀλλὰ τῆς κάτω σειρᾶς καὶ δὲν συμπίπτει πρὸς τὸ τελευταῖον τῆς ἄνω διατάξεως.

ζ) Πλησίον τοῦ προαναφερθέντος παραθύρου ἐσχεδιάσθη μεγάλη ρωγμὴ τοῦ τοίχου, ἴχνη τῆς ὁποίας, ἢ τοὐλάχιστον τῆς ἐπιδιορθώσεώς της, δὲν ὑπάρχουν σήμερον.

Μὲ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν κτήριον ἠσχολήθη ἐπίσης καὶ ὁ Mordtmann [1] ὅστις, εἰς σχετικὴν διάλεξιν αὐτοῦ [2] ἀνεκοίνωσεν ὅτι εἰς ἔγγραφον ἀνῆκον εἰς τὸν G. Chamdandjian, καταγόμενον ἐκ Κάφας, ἀναφέρονται μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς δύο σημεῖα: α) Ὅτι οἱ ἐκ Κάφας Ἀρμένιοι ἐξουσιοδοτήθησαν ὅπως ἐπωφεληθοῦν τοῦ Ἁγίου Νικολάου λατινικῆς ἐκκλησίας τοῦ μέρους ἐκείνου ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους: Δύο τρίτα τοῦ ναοῦ θ᾽ ἀνή-

1 A. Mordtmann, ἔ. ἀ. 76.

2 Ὁ τίτλος τῆς διαλέξεως εἶναι «Konstantinopel zur Zeit Sultans Süleiman des Grossen, nach einem Bilde von Melchior Lorichs», Bosporus τ. 1, 26 - 30, Κωνσταντινούπολις 1906.

κουν εἰς τοὺς Ἀρμενίους καὶ ἓν τρίτον εἰς τοὺς Λατίνους. β) Ὅτι ἐπὶ Μουρὰτ τοῦ Ε' ὁ Ρετζὲπ πασᾶς ἀφήρεσε, τὸ 1634 ἢ 1635 τὸν ναὸν ἀπὸ τοὺς Λατίνους καὶ Ἀρμενίους, παραχωρήσας εἰς τοὺς τελευταίους ἑλληνικὸν ναὸν εἰς Βαλατᾶν «τὸν ὁποῖον οἱ Ἀρμένιοι κατέχουν μέχρι τῆς σήμερον, ἐνῷ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου μετετράπη εἰς τέμενος ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Κεφελῆ-μεσδζηδί».

Ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης ἐπιβεβαιοῦνται καὶ ἐνισχύονται τὰ ὑπὸ τοῦ ΠΑΣΠΑΤΗ, ὡς τοπικαὶ παραδόσεις, ἀναφερόμενα, καθ' ἃ τὸ σημερινὸν Κεφελῆ-μεσδζηδὶ ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν ἐκ Καφᾶ κομισθέντων Ἀρμενίων ὡς ναὸς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Σημειωτέον ὅτι πρῶτος ὁ MORDTMANN ἠμφεσβήτησε τὴν ταύτισιν τοῦ μνημείου πρὸς τὴν Μονὴν τοῦ Μανουήλ, θεωρῶν μᾶλλον πιθανωτέραν τὴν ταύτισιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ GERLACH ἀναφερομένην Μονὴν τοῦ Ἀετίου [1].

Περιγραφὴν καὶ ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον (κάτοψιν καὶ τομήν), δημοσιεύει καὶ ὁ GURLITT [2] ὅστις, καίπερ μὴ ἐκφέρων γνώμην, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ταύτισιν τοῦ μνημείου [3], προβαίνει οὐχ ἧττον εἰς περιγραφὴν αὐτοῦ, ἥτις ὅμως τυγχάνει ἀσαφὴς καὶ ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένη. Οὕτω: ἀφ' ἑνὸς μὲν γράφει ὅτι πρόκειται περὶ μονοκλίτου δρομικοῦ κτηρίου, ὅπερ φέρει ἀπροσδοκήτως ἀψῖδα «πρὸς Δυσμάς» [4], ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναφέρει ὅτι εἰς τὴν «δυτικὴν πλευρὰν» ὑπάρχει θύρα καὶ ὅτι περὶ ταύτην ὑπάρχουν παράθυρα, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἀσυμμέτρως καὶ παρ' αὐτὴν τοποθετημένον, τὰ δὲ τρία ὑπεράνω ταύτης κείμενα [5]. Ἐὰν ληφθῇ ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος θύρα εὑρίσκεται ἔναντι τῆς ἀψῖδος, ἐφ' ὅσον μόνον αὕτη περιβάλλεται ἀπὸ τὰ μνημονευόμενα παράθυρα, τότε προφανῶς θὰ πρόκειται περὶ συγχύσεως.

Εἰς ἄλλην σύγχυσιν προσανατολισμοῦ περιπίπτει καὶ ὅταν τοποθετῇ τὰ εἰς δύο ὑπερκειμένας σειρὰς παράθυρα εἰς τὴν «νοτίαν» πλευράν, ἐνῷ αὕτη θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ βόρειος ἐὰν ἡ ἀψὶς εὑρίσκεται εἰς τὴν δυτικήν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει λελανθασμένος εἶναι ὁ ὅλος προσανατολισμός, διότι, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ περιγραφῇ, ἡ ἀψὶς κεῖται πρὸς Βορρᾶν.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ GURLITT ἀναφέρει τὴν ὕπαρξιν κιονοκράνου, γράφων ἐπὶ λέξει ὅτι «εἰς τὸν προθάλαμον κεῖται βυζαντινὸν κιονόκρανον, χρησιμεῦον ὡς βάσις εἰς ξύλινον στῦλον» [6].

Ἀνακριβείας ἐπίσης παρουσιάζει καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ GURLITT δημοσιευομένη κάτοψις (εἰκ. 8): Τὸ κτήριον παρίσταται στενότερον τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἡ ἀψίς του μικροτέρα. Αἱ παραστάδες ἐμφανίζονται ἐν τῷ σχεδίῳ ἀνὰ πέντε εἰς ἑκάστην τῶν μακρῶν πλευρῶν

1 MORDTMANN, ἔ. ἀ. 76. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὅμως τοιαύτη μονὴ δὲν ὑπῆρξε, διότι ὁ GERLACH ὁμιλῶν περὶ τῆς μονῆς ταύτης ἔχει μᾶλλον κατὰ νοῦν τὴν Μονὴν τῆς Χώρας (SCHNEIDER, Byzanz, Berlin 1936 (= Istanbuler Forschungen 8, 31).

2 C. GURLITT, Die Baukunst Konstantinopels, Berlin 1907, 38.

3 Ἀναφέρει ἁπλῶς ὅτι ὁ ΠΑΣΠΑΤΗΣ θεωρεῖ τὸ Κεφελῆ ὡς τὴν Μονὴν τοῦ Μανουήλ.

4 ... an dem sich überraschenderweise westlich ein etwas schmalerer, durch Nischeneinbauten ausgezeichneter Chor legt (ἔ. ἀ. Textband 38).

5 Διὰ τὴν θύραν ταύτην γράφει, παραδόξως ὅτι εἶναι ὑπερυψωμένη ὑπὲρ τὸ δάπεδον κατὰ 2.50 περίπου μέτρα.

6 GURLITT, ἔ. ἀ. 38. Πρόκειται ἀκριβῶς περὶ τοῦ καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ κτηρίου μνημονευομένου κιονοκράνου.

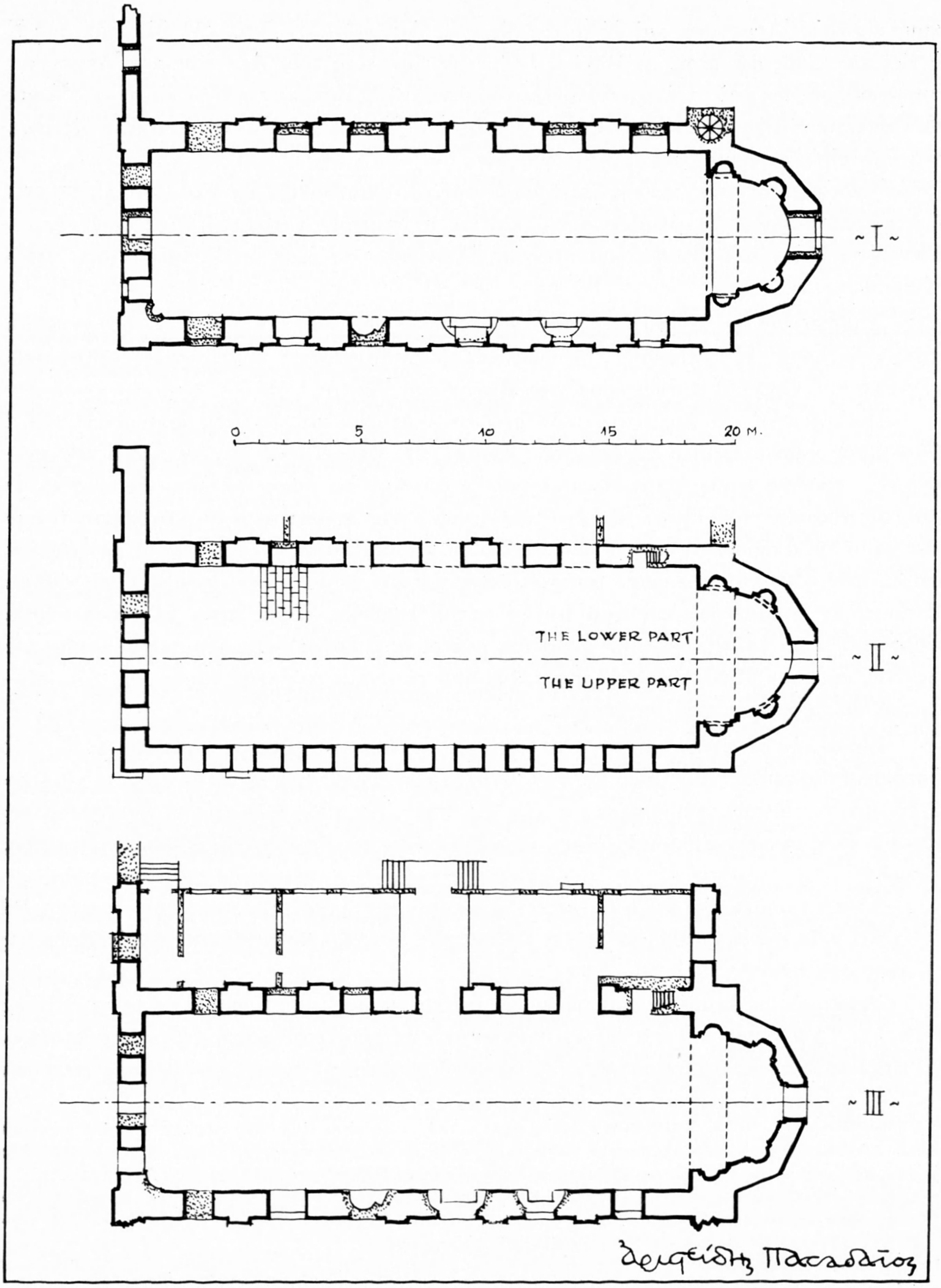

Εἰκ. 8. Σύγκρισις τῶν κατόψεων τοῦ Gurlitt (I) καὶ τοῦ van Millingen (II) πρὸς τὴν πραγματικότητα (III). Αἱ ἐστιγμέναι ἐπιφάνειαι δεικνύουσι μεταγενεστέρας προσθήκας.

καὶ εἰς κανονικὰ διαστήματα, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι τέσσαρες εἰς ἑκάστην πλευρὰν καὶ οὐχὶ εἰς κανονικὰς ἀπ᾽ ἀλλήλων ἀποστάσεις. Ἐλλείπει ὁ βόρειος ἐγκάρσιος τοῖχος τοῦ μικροῦ χώρου ὡς καὶ ἡ διὰ παχύνσεως τοῦ τοίχου σχηματισθεῖσα κλῖμαξ τοῦ μιναρέ. Ὁ πρὸς Νότον ἐγκάρσιος τοῖχος τοῦ δευτερεύοντος χώρου ἐσχεδιάσθη, ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν λίαν λεπτός, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ συνεχιζόμενος πέραν τῆς ἀκραίας παραστάδος του. Ἐπὶ πλέον τὸ ἐντὸς αὐτοῦ ἀνοιγόμενον παράθυρον δὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ. Εἰς τὴν τομὴν τοῦ κτηρίου τέλος δὲν σημειοῦται τὸ ὑπὸ τὸν δευτερεύοντα χῶρον «ὑπόγειον» [1].

Κάτοψιν καὶ τομὴν τοῦ μνημείου, ὡς καὶ ἐκτενεστέραν τῶν ἄχρι τοῦδε περιγραφὴν αὐτοῦ, δημοσιεύει ἐπίσης καὶ ὁ A. VAN MILLINGEN [2], ὅστις, καίπερ μὴ ἱκανοποιούμενος ἐκ τῆς ταυτίσεως τοῦ κτηρίου πρὸς τὸν ναὸν τῆς Μονῆς τοῦ Μανουήλ, παρατηρῶν ὅτι ἡ ταύτισις αὕτη βασίζεται ἁπλῶς ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τῶν πηγῶν ὅτι ἡ μονὴ αὕτη εὑρίσκετο *σύνεγγυς τῇ κινστέρνῃ τοῦ Ἄσπαρος* [3], τοῦθ᾽ ὅπερ ὅμως δὲν δύναται νὰ κριθῇ ποσῶς ἐπαρκὲς διὰ τὴν ταύτισιν τοῦ κτηρίου, ἐφ᾽ ὅσον καὶ ἄλλαι πέντε τοὐλάχιστον μοναὶ ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων ὡς γειτνιάζουσαι πρὸς τὴν κινστέρναν τοῦ Ἄσπαρος, οὐχ ἧττον τελικῶς ἀσπάζεται τὴν κοινῶς πλέον παραδεδεγμένην γνώμην τοῦ ΠΑΣΠΑΤΗ, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι δὲν θεωρεῖ τὸ κτήριον ναόν, ἀλλὰ Τράπεζαν τῆς Μονῆς τοῦ Μανουήλ.

Εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ κτηρίου ὁ VAN MILLINGEN, ἐνῶ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἁψὶς εὑρίσκεται πρὸς Βορρᾶν, ἐν συνεχείᾳ προβαίνει εἰς σειρὰν ἐσφαλμένων παρατηρήσεων, αἵτινες καὶ μαρτυροῦν μᾶλλον βεβιασμένην θεώρησιν αὐτοῦ. Οὕτω, γράφει ὅτι «ὁ νότιος τοῖχος φωτίζεται ἐπίσης ὑπὸ δύο σειρῶν (ranges) παραθύρων, ἐξ ὧν τὰ τῆς κάτω σειρᾶς εἶναι κατὰ πολὺ πλατύτερα τῶν τῆς ἄνω [4]. Διαφεύγει δηλαδὴ τὴν προσοχήν του ἡ μεγάλη θύρα τῆς νοτίας πλευρᾶς. Φαίνεται ὅτι παρετήρησε τὴν πλευρὰν ταύτην μόνον ἐκ τῶν ἔσω, ὁπόθεν, λόγῳ τοῦ ἐπιχρίσματος, δὲν εἶναι ὁρατὴ ἡ μερικῶς ἐντοιχισθεῖσα θύρα, ἐνῶ ἐκ τῶν ἔξω αὕτη διακρίνεται εὐκρινῶς, τοῦθ᾽ ὅπερ ἄλλωστε σαφῶς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ δημοσιευομένης φωτογραφίας [5].

Τὸ λάθος τοῦτο ὡδήγησε τὸν VAN MILLINGEN εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ἀνέκαθεν «εἰς τὸ κτήριον εἰσήρχετό τις διὰ θύρας εὑρισκομένης εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς» [6]. Γράφει ἐπίσης ὅτι ὑπάρχουν ἀνὰ πέντε παράθυρα εἰς τὸ κάτω μέρος ἑκάστου τῶν μακρῶν τοίχων, ἐνῶ εἶναι ἕξ, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἐντοιχισμένον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐντείνει τὴν ὑποψίαν ὅτι δὲν περιειργάσθη τὸ κτήριον ἐξωτερικῶς, ὁπόθεν θὰ διέκρινεν εὐκόλως τὸ ἐντοιχισμένον παράθυρον, ὅπερ διαγράφεται σαφῶς, ὡς σαφῶς ἐπίσης διαγράφονται καὶ οἱ συνεχιζόμενοι ἁρμοί, οἵτινες καὶ μαρτυροῦν ὅτι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος παράθυρα ἦσαν ἄλλοτε θύραι [7].

Ἐπηρεασμένος, φαίνεται, ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ ΠΑΣΠΑΤΗ ὑποπίπτει εἰς τὸ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνος λάθος ἀναφέρων ὅτι «ἔν τινι καιρῷ κατεσκευάσθησαν ἀντερείσματα εἰς τὸν

1 C. GURLITT, ἔ. ἀ. πίν. 10c.
2 A. VAN MILLINGEN, Byzantine Churches in Constantinople, London 1912, 253.
3 ΛΕΩΝ ὁ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ, Ἐκδ. Βόννης, 218 - 222.
4 A. VAN MILLINGEN, ἔ. ἀ. 258.
5 Αὐτόθι πίν. LXXVI.
6 Αὐτόθι 257.
7 Αὐτόθι πίν. LXXVI.

ἀνατολικὸν τοῖχον» [1], εὐθὺς δ᾽ ἐν συνεχείᾳ λέγει ὅτι «ὑπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπάρχει δεξαμενή, ἡ στέγη τῆς ὁποίας στηρίζεται ἐπὶ τριῶν κιόνων» [2], ἐξ οὗ καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ συναχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι θεωρεῖ περιέργως τὴν κινστέρναν, ἥτις εἶναι ὅλως ἀνεξάρτητος τοῦ κτηρίου [3], ὡς εὑρισκομένην ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κτηρίῳ καὶ δὴ ὑπὸ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πτέρυγα. Μήπως συγχέῃ τὸ «ὑπόγειον», τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ΠΑΣΠΑΤΗ ὑπῆρχε καὶ τότε [4], μετὰ τῆς κινστέρνας;

Ἐν τέλει ὁ VAN MILLINGEN ἔχων ὑπ᾽ ὄψει τὸν προσανατολισμὸν τοῦ κτηρίου, τὴν ἔλλειψιν πλαγίων ἀψίδων «εἰς κατασκευὴν τοιούτων διαστάσεων», τὴν θέσιν τῆς εἰσόδου [5], κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται περὶ Τραπέζης καὶ οὐχὶ ναοῦ, ἐπικαλούμενος πρὸς τοῖς ὡς ἄνω καὶ τήν, κατ᾽ αὐτόν, ὁμοιότητα τοῦ κτηρίου, τόσον πρὸς τὴν Τράπεζαν τῆς Μονῆς τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὅσον καὶ τὴν τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου [6]. Εἶναι περίεργον ὅμως πῶς διέφυγε τῆς προσοχῆς τοῦ VAN MILLINGEN ὅτι ἡ Τράπεζα τῆς Μονῆς τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἔχει σχῆμα Ταῦ [7].

Ὁ VAN MILLINGEN δημοσιεύει ἐπίσης κάτοψιν (εἰκ. 8), ἡ ὁποία ὅμως δὲν στερεῖται, δυστυχῶς ἀνακριβειῶν [8]: Ἐλλείπει καὶ ἐδῶ ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ μικροῦ χώρου, ἀντ᾽ αὐτοῦ δὲ σημειοῦται ἡ ἀπαρχὴ μεταγενεστέρου τοίχου. Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ αὐτοῦ χώρου συνεχίζει τὸ πάχος τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ μεγάλου χώρου, ἐνῶ, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ περιγραφῇ, τὸ πάχος τῶν ἐγκαρσίων τοίχων τοῦ μικροῦ χώρου ἰσοῦται πρὸς τὸ πάχος τῶν παραστάδων [9] καὶ συνεπῶς εἶναι μικρότερον τοῦ πάχους τῶν ἐγκαρσίων τοίχων τοῦ μεγάλου χώρου. Τὸ εἰς τὸ μέσον τοῦ νοτίου τοίχου παράθυρον δὲν σημειοῦται, ὅπως ἐπίσης δὲν σημειοῦται καὶ ἡ εἰς τὸ ἄκρον του μετωπικὴ παραστάς. Οἱ παρὰ τὴν ἀψῖδα πεσσοὶ ἔχουν σχεδιασθῇ ὡς μικροτέρας διατομῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προὐκάλεσεν ὑπέρμετρον ἐπιμήκυνσιν τῶν συνεχομένων πρὸς αὐτοὺς πλευρῶν τῆς πενταγωνικῆς ἀψῖδος. Ἐπίσης δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ σχέδιον ἡ διαπλάτυνσις τοῦ βορείου ἄκρου τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ κυρίως χώρου, διὰ νὰ περιληφθῇ ἐντὸς αὐτοῦ ἡ κλῖμαξ τοῦ μιναρέ.

Εἶναι περίεργον ἐπίσης ὅτι καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ VAN MILLINGEN δημοσιευομένῃ τομῇ [10], δὲν σημειοῦται τὸ ὑπὸ τὸν δυτικὸν χῶρον ὑπόγειον.

Ὁ SCHNEIDER [11] ἀναδημοσιεύων τὸ σχέδιον τοῦ VAN MILLINGEN δὲν παραδέχεται ὅτι τὸ κτήριον ἀνήκει εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Μανουήλ. Τὸ θεωρεῖ ἁπλῶς «βυζαντινὸν κτίσμα τῆς καμπῆς τῆς χιλιετηρίδος» [12]. Ἐκθέτει τὰ τῆς ἐκχωρήσεως αὐτοῦ εἰς τοὺς Ἀρμενίους καὶ Λατίνους, πρὸς ἀπὸ κοινοῦ χρησιμοποίησίν του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον

1 A. VAN MILLINGEN, ἔ. ἀ. 258: At some time butresses were built against the eastern wall.

2 Αὐτόθι 258.

3 FORCHHEIMER - STRZYGOWSKI, Die byzantinischen Wasserbehälter von Konstantinopel, Wien 1893, 103.

4 Α. ΠΑΣΠΑΤΗΣ, ἔ. ἀ. 305.

5 Ὡς τοιαύτην δέ, ὡς εἴδομεν, παραδέχεται τὴν πύλην τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

6 A. VAN MILLINGEN, ἔ. ἀ. 259.

7 WULFF, Altchristliche und byzantinische Kunst, Berlin 1914, 499. Βλ. κάτοψιν αὐτῆς εἰς ΟΡΛΑΝΔΟΝ, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, σ. 44, εἰκ. 52.

8 A. VAN MILLINGEN, ἔ. ἀ. 88.

9 Βλ. ἀνωτ. σ. 41.

10 A. VAN MILLINGEN, ἔ. ἀ. πίν. LXXVI.

11 A. M. SCHNEIDER, ἔ. ἀ. 66.

12 Αὐτόθι 66: «byzantinischen Bau nach der Jahrtausendwende».

«καθορίζεται ὑπὸ ἀρμενικοῦ τινος ἐγγράφου ὑπὸ τοῦ Mordtmann εὑρεθέντος» [1] (ἐξ οὗ καὶ ὁ τίτλος τῆς σχετικῆς παραγράφου του Nikolaus-Kirche). Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ταυτίσεως τοῦ κτηρίου, σχολιάζων τὴν ἄποψιν τοῦ Janin, ὅτι τοῦτο δέον νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν Τράπεζαν τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου τῆς Πέτρας καὶ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν τῆς Πέτρας ὑπῆρχον ὑπὲρ τὰς εἴκοσι μονάς, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἐξ ὅσων τοὐλάχιστον ἦσαν γνωστὰ εἰς τὰς ἡμέρας αὐτοῦ, «θὰ ἦτο μάταιος κόπος νὰ προσπαθῶμεν νὰ ταυτίσωμεν πρὸς μίαν τῶν ὡς ἄνω μονῶν σωζόμενα ὑπολείμματα» [2].

Ὁ Janin τέλος [3], φρονεῖ ὅτι ἡ Μονὴ τοῦ Μανουὴλ πρέπει «ν' ἀναζητηθῇ ὑψηλότερον τῆς θέσεως τοῦ Κεφελῆ, ἐπὶ μιᾶς τεχνητῆς προσχώσεως (tertre) κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ Τσουκοὺρ-μποστὰν ἢ κινστέρνης τοῦ Ἄσπαρος, κειμένης πλησίον τῆς ἐστεγασμένης κινστέρνης, τὴν ὁποίαν συνήθως ταυτίζουν πρὸς τὴν τοῦ Ἀετίου» καὶ ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην «τὸ Odalar djami [4] θὰ εἶναι ὁ ναὸς τῆς μονῆς καὶ τὸ μικρὸν ἐρειπωμένον τέμενος, τὸ ὁποῖον ἀπέχει κατὰ τριάκοντα περίπου μέτρα ἐκεῖθεν, θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι ἡ Τράπεζα», καταλήγει δέ, ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένη ταύτισις «ἐναρμονίζεται καλλίτερον πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν χρονογράφων, ὅτι ἡ Μονὴ τοῦ Μανουὴλ εὑρίσκετο ἔγγιστα τῆς κινστέρνης τοῦ Ἄσπαρος» [5].

Εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ συγγραφεὺς στηρίζει τὴν ὡς ἄνω ἄποψιν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ὅτι τὸ παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως Τσουκοὺρ-μποστὰν εἶναι ἡ κινστέρνα τοῦ Ἄσπαρος. Ἀργότερον ὅμως, μελετήσας διεξοδικώτερον τὸ ζήτημα τῶν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην εὑρισκομένων δεξαμενῶν [6], ἤλλαξε γνώμην [7], ἀποδεχθεὶς ὡς κινστέρναν μὲν τοῦ Ἄσπαρος, τὸ ἐπὶ τοῦ πέμπτου λόφου, παρὰ τὸ τέμενος Σουλτὰν Σελὶμ Τσουκοὺρ-μποστάν, τὸ δὲ παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως Τσουκοὺρ-μποστὰν ὡς κινστέρναν τοῦ Ἀετίου. Συνεπῶς, κατὰ τὴν τελευταίαν γνώμην του, τὸ ὑπὸ μελέτην κτήριον δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Μανουήλ, ἥτις, ὡς κειμένη ἔγγιστα τῆς κινστέρνης τοῦ Ἄσπαρος δέον νὰ τοποθετηθῇ ἐπὶ τοῦ πέμπτου λόφου, δηλαδὴ μακρὰν τοῦ σημερινοῦ Κεφελῆ, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῆς Πέτρας, ἥτις ἔκειτο πλησίον τῆς κινστέρνης τοῦ Ἀετίου, ἤτοι πλησίον τοῦ Τσουκοὺρ-μποστὰν τῆς Πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης του ταύτης ἀναφέρει ὅτι πρὸς Ἀνατολὰς τῆς αὐλῆς τοῦ Κεφελῆ ὑπῆρχον σημαντικὰ «βυζαντινὰ ἐρείπια, τὰ ὁποῖα ἀνετινάχθησαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν» [8] καὶ ὅτι ταῦτα πάντα, κατὰ τὴν γνώμην του, «πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Προδρόμου».

Μὲ τὸ ὑπὸ μελέτην κτήριον ἠσχολήθη ἐπίσης καὶ ὁ Benedetto Palazzo, ὁ ὁποῖος δὲν ἀντιγράφει μόνον ἁπλῶς τὰς περιγραφὰς καὶ γνώμας τῶν προμνημονευθέντων

1 «. . . durch ein von Mordtmann mitgeteiltes armenisches Document gesichert».

2 A. M. Schneider, ἔ. ἀ. 30 καὶ σημ. 2.

3 R. Janin, Les sanctuaires du quartier de Pétra, Echos d'Orient 35, 1936, 52.

4 Ἕτερον μνημεῖον τῆς σειρᾶς τῶν ἀγνώστου ὀνομασίας, τὸ ὁποῖον σήμερον ἔχει σχεδὸν ἐξαφανισθῆ.

5 R. Janin, ἔ ἀ. 52.

6 R. Janin, Études de topographie byzantine: Les citernes d'Aetius, d'Aspar et de Bonus, Études buzantines 1, 1943, 89-101.

7 R. Janin, La géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Ière partie, Tome III, Les églises et les monastères, 333.

8 R. Janin, Les sanctuaires du quartier de Pétra, ἔ. ἀ. 65.

συγγραφέων [1], ἐπαναλαμβάνων τὰς ἀνακριβείας αὐτῶν, ἀλλὰ προσθέτει δυστυχῶς καὶ νέας τοιαύτας.

Δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον ἐπίσης, ὅπως ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα καὶ ὅσα γενικὰ ἐγράφησαν εἰς συνθετικά τινα ἔργα, ἐν οἷς τὸ μνημεῖον φέρεται ὡς παράδειγμα ὡρισμένου τύπου κτηρίου. Οὕτω: ὁ MILLET, ἀναζητῶν τοὺς προδρόμους τοῦ τύπου τῶν μεγάλων ξυλοστέγων βασιλικῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου Μεσημβρίας, αἵτινες ἀντὶ κιόνων ἔφερον πεσσούς, συγκαταλέγει μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὸ «πολὺ ἐπίμηκες κλῖτος τοῦ Κεφελῆ» [2].

Ὁ WULFF θεωρεῖ τὸ Κεφελῆ ὡς τὸ «κύριον κλῖτος μιᾶς κατασκευῆς τύπου βασιλικῆς τῆς ἐποχῆς τοῦ Θεοφίλου» [3].

Ὁ δὲ EBERSOLT προβαίνων εἰς κατάταξιν, κατὰ τύπους, τῶν βυζαντινῶν κτηρίων [4], συγκαταλέγει τὸ Κεφελῆ μεταξὺ τῶν μονοκλίτων ναῶν τῆς Κωνστινουπόλεως, ἀναφέρει δὲ τοῦτο, ὡς χαρακτηριστικὸν παράδειγμα μονοκλίτου ναοῦ, ἄνευ νάρθηκος.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ προστεθῇ τέλος καὶ τὸ περιγράφον τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸν $18^{ον}$ αἰῶνα ἔργον τοῦ ἀρμενίου ἱστορικοῦ P.G. INGIDJIAN (1758 - 1833), ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς προβαίνει εἰς σύντομον περιγραφὴν τοῦ κτηρίου, ἀσχολεῖται μόνον περὶ τὰ μετὰ τὴν κατάληψιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων, ἀναφέρει δὲ καὶ τὴν παράδοξον πληροφορίαν ὅτι τοῦτο ἔφερε δύο τρούλλους [5].

Ὁ γράφων ἀντλεῖ ἀσφαλῶς τὴν πληροφορίαν ταύτην τοῦ CARBOGNANO, ὅστις, περιγράφων τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους κατὰ τὸ 1794, ἀναφέρει ὅτι, μεταξὺ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κωνσταντίνου (Τεκφοὺρ Σαράϊ) καὶ τῆς Πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως εἶδε μικρὸν δίτρουλλον τέμενος, τὸ ὁποῖον ταυτίζει μετὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Δομινικανῶν [6]. Προφανῶς ὅμως πρόκειται περὶ συγχύσεως καθαρῶς ὀθωμανικοῦ τεμένους τῆς περιοχῆς πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, διότι ὁ τύπος οὗτος κτηρίου, σπανιώτατος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Βυζαντίου [7], ἀπαντᾶται παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς ὑπὸ μορφὴν ὑψηλοῦ κλίτους, καλυπτομένου ὑπὸ δύο τρούλλων, φέροντος δ' ἑκατέρωθεν αὐτοῦ μικρὰ καὶ κατὰ πολὺ χαμηλότερα διαμερίσματα [8].

1 B. PALAZZO, Deux anciennes églises dominicaines à Stamboul: Odalar djami et Kefeli mesdjidi, Istanbul 1951, 13 - 15.

2 G. MILLET, L'école grecque dans l'architecture byzantine, Paris 1916, 18.

3 O. WULFF, Altchristliche und byzantinische Kunst, Bibliographisch kritischer Nachtrag, Postdam 1936, 62.

4 J. EBERSOLT, Monuments d'architecture byzantine, Paris 1934, 131.

5 B. INGIDJIAN, XVIIIci asirda Istanbul 1956, 49.

6 Verso le mura della città, tra il palazzo di Costantino e la porta d'Andernopoli, si vede una piccola moschea con due cupole di vaga e regolar architettura, ecco fu la chiesa di San - Nicolo, uffiziata dei padri domenicani. (A. BELIN, Histoire de la latinité de Constantinople [2], Paris 1894, 110 - 119.)

7 Ὡς παράδειγμα καλύψεως διὰ δύο τρούλλων, ἐκτὸς τῆς πελωρίων διαστάσεων Ἁγίας Εἰρήνης, ὅπου ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο τρούλλων κυριαρχεῖ ἐντόνως τοῦ ἄλλου, δύναται ν' ἀναφερθῇ μόνον τὸ μεταξὺ τῶν δύο ναῶν τῆς Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, παρεκκλήσιον.

8 B. ÜNSAL, Turkish Islamic Architecture, London 1959, 25: 6a, b, c. 26: 7. E. MAMBOURY, Istamboul touristique, Istanbul 1951, 399 - 400.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἐκ τῆς προηγηθείσης γενικῆς ἐπισκοπήσεως τῶν γνωμῶν τῶν ἐπισκεφθέντων κατὰ καιροὺς τὸ μνημεῖον ἐρευνητῶν καθίσταται φανερόν, ὅτι ὑφίστανται εἰσέτι ἱκανὰ σκοτεινὰ σημεῖα, ἐφ᾽ ὅσον παραμένει ἄγνωστος, τόσον ἡ ἀρχική του μορφή, ὅσον καὶ ἡ χρονολογία ἱδρύσεως καὶ ἡ ταυτότης αὐτοῦ, τοῦθ᾽ ὅπερ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὸ ἀδύνατον σημεῖον τῆς ἐρεύνης τῶν προγενεστέρων καὶ μαρτυρεῖ τὴν ἀνεπάρκειαν αὐτῆς, ἀνεπάρκειαν ὀφειλομένην ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν μὴ ἐπισταμένην ἐξέτασιν αὐτοῦ τούτου τοῦ κτηρίου, ἥτις καὶ θὰ ὡδήγει εἰς χρήσιμα συμπεράσματα διαφωτίζουσα, ἂν ὄχι πλήρως, τοὐλάχιστον μέγα μέρος τὰ ἐν λόγῳ σκοτεινὰ σημεῖα. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην σκοπὸν ἔχει νὰ πληρώσῃ κυρίως μὲν καὶ πρὸ παντὸς ἡ κατασκευαστικὴ μελέτη, ἥτις καὶ θ᾽ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος κεφαλαίου, ὡς καὶ ἡ μορφολογική, ἥτις θ᾽ ἀκολουθήσῃ.

Α. Ὁ κύριος χῶρος: Ἀναφορικῶς πρὸς τὸν κυρίως χῶρον τοῦ μνημείου, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιβάλλεται νὰ ἐξετασθῇ πρὸ παντὸς ἄλλου εἶναι, ἐὰν καὶ μήπως οὗτος ὑπῆρξεν ἄλλοτε θολοσκεπής. Ἔχοντες δὲ ὑπ᾽ ὄψει ὅτι κατὰ τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν δύο εἶναι οἱ τρόποι καλύψεως ἐπιμήκους χώρου, ἤτοι α) δι᾽ ἡμικυλινδρικῆς καμάρας, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς κλίτη θολοσκεπῶν βασιλικῶν, β) διὰ σταυροθολίων [1], ὅπως συμβαίνει συνήθως εἰς νάρθηκας ναῶν, προβαίνομεν εἰς τὰς ἀκολούθους παρατηρήσεις :

α) *Κάλυψις διὰ καμάρας :* Ἐὰν ὁ χῶρος ἐκαλύπτετο διὰ καμάρας, θὰ ἔπρεπε κανονικῶς τὸ τόξον της νὰ εἶναι ὁμόκεντρον πρὸς τὸ τόξον τῆς ἁψῖδος, ν᾽ ἀρχίζῃ δηλαδὴ αὕτη ἀπὸ τὴν στάθμην τοῦ λοξοτμήτου γείσου τὸ ὁποῖον, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ περιγραφῇ, εὑρίσκεται εἰς τὴν γέννησιν τοῦ καλύπτοντος τὴν ἁψῖδα θόλου (εἰκ. 9, Α, Β, Γ), τοῦθ᾽ ὅπερ ὅμως ἀποκλείεται, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως εἰς στάθμην πολὺ ὑψηλοτέραν τοῦ λοξοτμήτου γείσου, τῆς ἄνω σειρᾶς παραθύρων, μέχρι καὶ τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι συνεχίζονται κατακόρυφοι. Ὑπολείπεται, κατὰ ταῦτα, ἡ ὑπόθεσις ὅπως δεχθῶμεν τὴν καμάραν ὑπερυψωμένην καὶ ἔχουσαν τὴν γέννησιν αὐτῆς ἀμέσως ὑπὲρ τὴν κλεῖδα τῶν τόξων τῶν ἄνω παραθύρων (εἰκ. 9, Ο, Ε, Δ), τοῦθ᾽ὅπερ ὅμως ἐπίσης, καὶ κατὰ μείζονα μάλιστα λόγον, ἀποκλείεται διότι α) οἱ τοῖχοι ἑδράσεώς της, παρὰ τὴν ἐνίσχυσιν αὐτῶν διὰ παραστάδων, δὲν εἶναι ἱκανοὶ ν᾽ ἀντιμετωπίσουν τὰς ὠθήσεις της (εἰκ. 9, β,α). β) Ἡ ὕπαρξις μιᾶς τοιαύτης καμάρας, καὶ ἂν ἀκόμη οἱ τοῖχοι ἦσαν ἀρκετὰ ἰσχυροί, δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὸ ἄνοιγμα πυκνῶν παραθύρων ἀμέσως ὑπὸ τὰς γεννήσεις αὐτῆς [2].

Τὸ μέγα ἄνοιγμα τῆς ἁψῖδος, ἐξ ἄλλου, ἀποκλείει τὴν ὑπόθεσιν καλύψεως τοῦ

1 Ἡ δι᾽ ἐναλλαγῆς σταυροθολίων καὶ τρούλλων (Ἅγ. Ἀνδρέας ἐν τῇ κρίσει), ἢ καὶ μόνον διὰ τρούλλων (Παμμακάριστος), τοῦθ᾽ ὅπερ ὅμως κατασκευαστικῶς εἶναι τὸ αὐτό.

2 Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, Ἀθῆναι 1942, σ. 285, εἰκ. 166. G. Millet, ἔ. ἀ. 35.

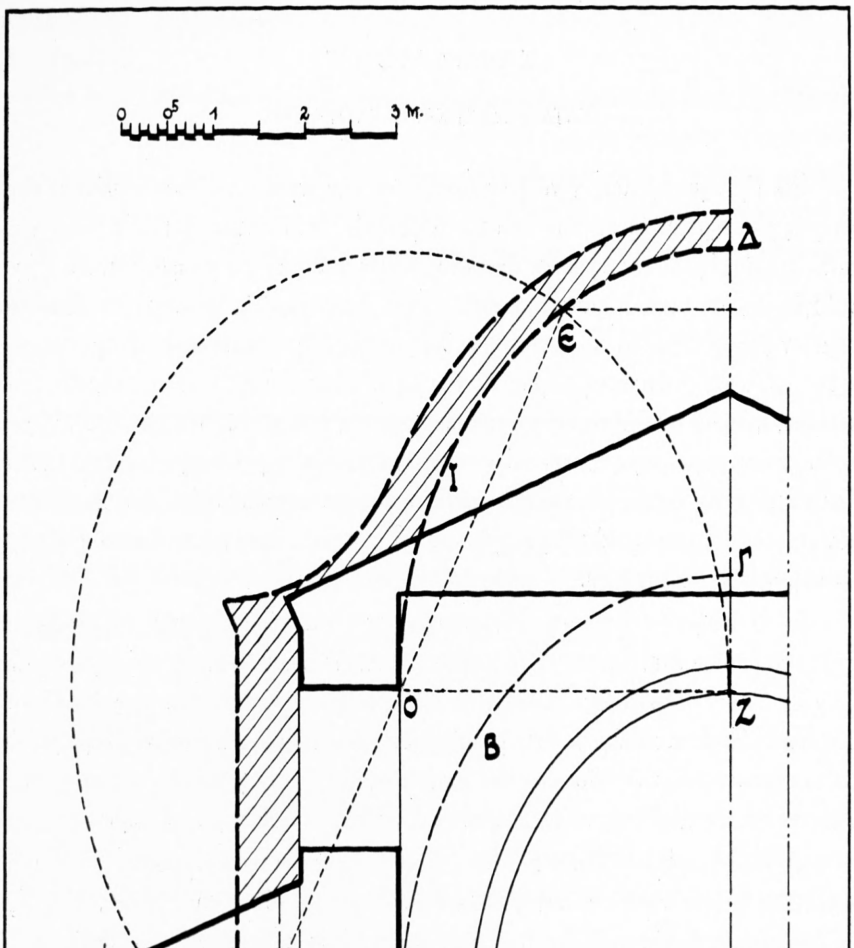

Εἰκ. 9. Διερεύνησις τοῦ ζητήματος τῆς καλύψεως δι' ἡμικυλινδρικῆς καμάρας τοῦ μεγαλυτέρου χώρου τοῦ μνημείου: ΗΟ = ΟΕ = ΟΖ. Τόξον ΟΙΕ = 360°: 6 — α < β — ΑΒΓ κανονικὴ θέσις τῆς καμάρας.

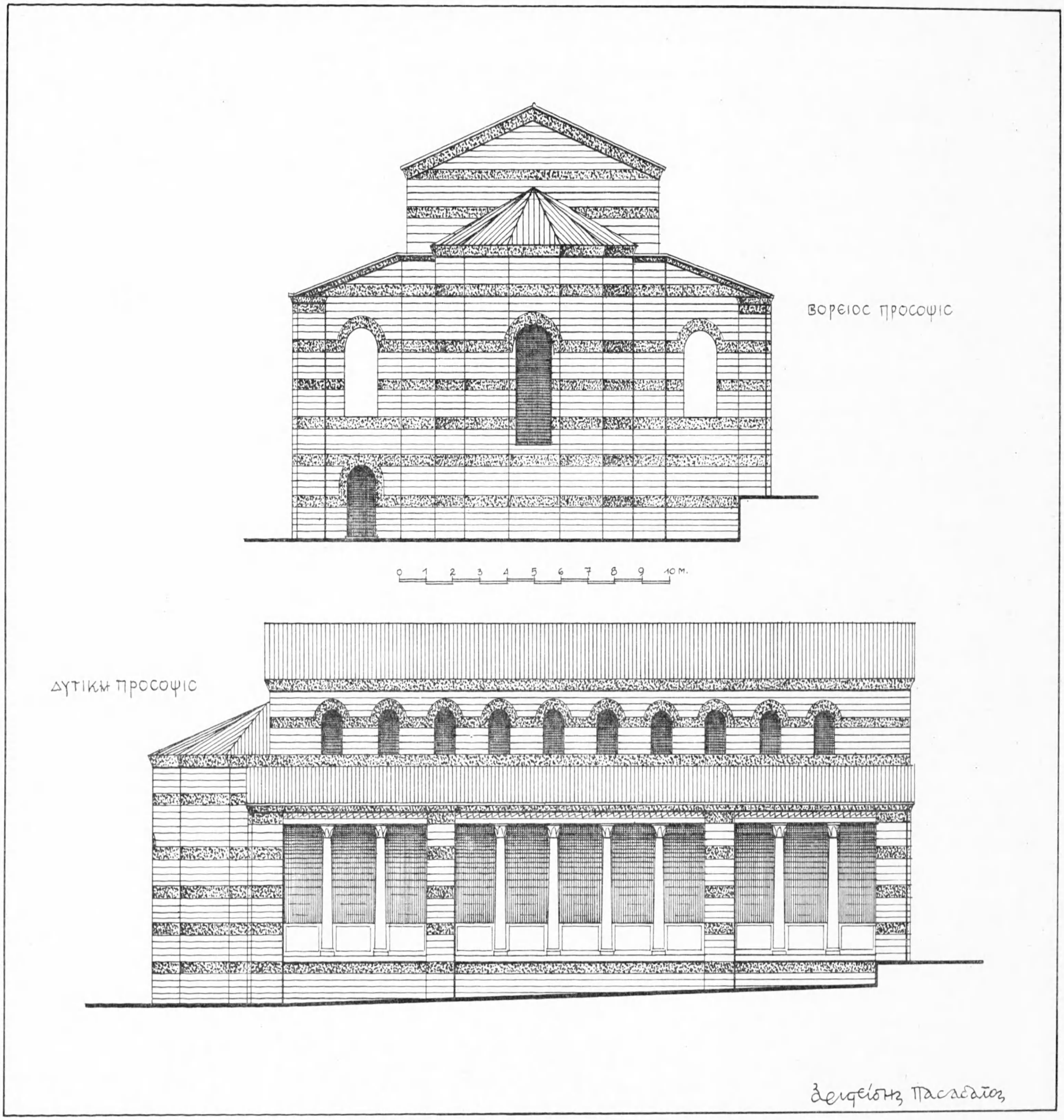

Κεφελῆ. Βόρειος καὶ δυτικὴ πρόσοψις ἐν ἀναπαραστάσει.

χώρου διὰ τριῶν παραλλήλων καμαρῶν, ἑδραζομένων ἐπὶ ἐνδιαμέσων στηριγμάτων, κατὰ τὸ σύστημα τρικλίτου βασιλικῆς.

β) *Κάλυψις διὰ σταυροθολίων*: Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς διὰ σταυροθολίων καλύψεως ἐπιμήκους κτηρίου ἡ ἀναλογία $^1/_3$ τοῦ χώρου συνεπάγεται κάλυψιν αὐτοῦ διὰ τριῶν σταυροθολίων καὶ συνεπῶς ἀναγκαιότητα δύο ἐνδιαμέσων ἀντερεισμάτων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα συγκεντρωμένων ὠθήσεων εἰς περιπτώσεις — ὡς ἐν τῇ προκειμένῃ — καθ᾽ ἃς οἱ τοῖχοι εἶναι ἀνεπαρκεῖς. Τοῦτο ὅμως ἀποκλείεται, πρῶτον, διότι ὄχι μόνον τοιαῦτα ἀντερείσματα, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἴχνη τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν σώζονται, καὶ δεύτερον, διότι τὰ παράθυρα τῆς ἄνω σειρᾶς συνεχίζονται κατὰ τὸν αὐτὸν ρυθμόν, παρουσιάζοντα ἴσα μεταξύ των διαστήματα, ἐνῶ, ἐὰν ὑπῆρχον τὰ προαναφερθέντα ἀντερείσματα, ἔπρεπε, εἰς τὰ σημεῖα ὅπου ταῦτα ὑποτίθεται ὅτι εὑρίσκονται, τὰ μεταξὺ τῶν παραθύρων διαστήματα νὰ ἦσαν μεγαλύτερα.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω προκύπτει ὅτι ἀποκλείεται πᾶσα πιθανότης, καθ᾽ ἣν ὁ κυρίως χῶρος τοῦ κτηρίου ἦτο καθ᾽ οἱονδήποτε τρόπον θολοσκεπὴς καὶ ὅτι συνεπῶς οὗτος ἦτο ξυλόστεγος.

Β. Ὁ δευτερεύων χῶρος: Ὡς εἴδομεν ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ μνημείου, ὁ δευτερεύων στενότερος χῶρος διατηρεῖ ἀνέπαφον τὸν βόρειον αὐτοῦ ἐγκάρσιον τοῖχον. Εἰς τὸ πρὸς Δυσμὰς ἄκρον τοῦ τοίχου τούτου καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς Βορρᾶν ἐπιφανείας αὐτοῦ ὑπάρχει παραστάς, ἀπέχουσα τοῦ δυτικοῦ μετώπου τόσον, ὅσον αὕτη ἐξέχει τοῦ τοίχου (δηλ. κατὰ 20 ἑκ.). Ἕνεκα τούτου τὸ μέτωπον τοῦ τοίχου, πλάτους ἴσου πρὸς τὸ πλάτος τῆς βορείου παραστάδος του ἐπέχει ἐπίσης τόπον παραστάδος (εἰκ. 2 καὶ πίν. 4γ). Ἡ νοτία ὅμως ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου εἶναι ἐπίπεδος, οὐδεμίαν ἀνωμαλίαν εἰς τὸ πρὸς Δυσμὰς ἄκρον αὐτῆς παρουσιάζουσα, ἥτις καὶ θὰ ἐμαρτύρει τὴν ὕπαρξιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καθέτου πρὸς αὐτὴν τοίχου. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ διὰ τὸ καλῶς διατηρούμενον κατώτερον μέρος τοῦ νοτίου ἐγκαρσίου τοίχου. Ὁ δευτερεύων χῶρος, κατὰ ταῦτα, ἐστερεῖτο τοίχου πρὸς Δυσμὰς μέχρι τῆς τοῦ δαπέδου αὐτοῦ στάθμης, ἀφ᾽ ἧς καὶ μέχρι τοῦ ἐδάφους ὑπάρχει χαμηλὸς τοῖχος ἐν εἴδει βάθρου.

Ὡς εἴδομεν ἐν τῇ περιγραφῇ [1], ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου τοίχου σώζεται τὸ κάτω μέρος παραστάδος, ἡ ὁποία εἶναι πανομοιότυπος πρὸς τὰς λοιπὰς τοῦ κτηρίου παραστάδας, ἤτοι πλάτους ἑνὸς μέτρου, ἐξέχουσα δὲ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου κατὰ εἴκοσιν ἑκατοστά. Ὁ ἄξων τῆς παραστάδος ταύτης ἀπέχει ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ μικροῦ χώρου κατὰ 5.89 μ. Ἡ παραστὰς αὕτη, ἔχουσα τὴν συμμετρικήν της πρὸς Νότον, δὲν θὰ εἶχε λόγον ὑπάρξεως ἐπὶ τοῦ χαμηλοῦ τούτου τοίχου, ἐὰν δὲν συνεχίζετο, ὡς πεσσός, μέχρι τῆς καλυπτούσης τὸν μικρὸν χῶρον στέγης. Δεδομένου ὅτι ἐλλείπει ὁλόκληρος τοῖχος ἑδράσεως, ὁ πρὸς Δυσμάς, καὶ κατὰ ταῦτα ἀποκλείεται οἱαδήποτε κάλυψις τοῦ δευτερεύοντος χώρου διὰ θόλου, συνάγεται ἀσφαλῶς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ καλύπτουσα αὐτὸν στέγη ἦτο ξυλίνη.

Τὰ ὑπὸ τῶν δύο τούτων παραστάδων ὁριζόμενα τρία ἀνοίγματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μεσαῖον ἱκανοῦ μήκους (10.42 μ.), ἀπαιτοῦν βεβαίως ἐνδιάμεσα στηρίγματα. Ἦσαν

1 Ἀνωτ. σ 35.

ἆρά γε τὰ στηρίγματα ταῦτα ξύλινοι στῦλοι[1]; Πολὺ πιθανόν. Δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης καὶ ἡ πιθανότης, ὅτι ὑπῆρχε σειρὰ λιθίνων κιόνων, τὰ μετακιόνια τῶν ὁποίων ἐκαλύπτοντο διὰ τόξων ἢ δι᾽ εὐθυγράμμου ἐπιστυλίου.

Γ. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρά: Ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης εἶναι, ὡς ἐλέχθη καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ[2], ἡ κατάστασις τῆς τοιχοδομίας τῶν δύο ἀκραίων παραστάδων αὐτῆς, εἰς ἅς, ὄχι μόνον καταφανῆ σημεῖα ἀλλοιώσεως, καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων προχείρου ἐπισκευῆς τῆς ἐπιφανείας (κατὰ τὰ $^2/_3$ περίπου τοῦ πλάτους των καὶ δὴ πρὸς τὰ ἐντὸς) αὐτῶν παρουσιάζονται, ἀλλὰ καὶ λίθοι ἐξέχοντες, ἐπὶ τῶν ἠλλοιωμένων τούτων ἐπιφανειῶν παρατηροῦνται (πίν. 4α). Ἡ θέσις, τὸ πλάτος καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀλλοιώσεων τούτων, μαρτυροῦν ἐπαρκῶς περὶ τῆς ὑπάρξεως καθέτων πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα τοίχων, ὧν ἡ κατακρήμνισις ἢ ἀφαίρεσις προὐκάλεσε τὰς παρατηρουμένας ἀνωμαλίας. Ἐὰν ἐξ ἄλλου ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψιν: α) ἡ αὐστηρὰ τῆς βορείου καὶ νοτίας πλευρᾶς συμμετρία, ἥτις παραβιάζεται ὀφθαλμοφανῶς ὑπὸ τῆς παρουσίας τῆς πρὸς Δυσμὰς μόνον σωζομένης πτέρυγος καὶ β) τὸ σημαντικὸν διὰ τὴν περίπτωσιν γεγονὸς ὅτι ὅλα τὰ παράθυρα τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως ἦσαν θύραι ἐφ᾽ ὅσον, ὡς εἴδομεν, ἐν τῇ περιγραφῇ[3], οἱ πλάγιοι ἁρμοί των συνεχίζονται πρὸς τὰ κάτω καὶ διακόπτονται μεταξὺ αὐτῶν αἱ πλίνθιναι ζῶναι, εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρχε καὶ πρὸς Ἀνατολάς, χῶρος συμμετρικὸς πρὸς τὸν πρὸς Δυσμάς. Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης ταύτης ἀναφέρομεν τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο ἀκραίων παραστάδων τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως ἡ ἑβδόμη ἐκ τῶν ἄνω ζώνη ὀπτοπλίνθων καὶ ἀκριβῶς ἐκείνη, ἥτις εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν συνεχίζεται ἐπὶ τοῦ ἀποτελοῦντος τὸ βάθρον τῆς δυτικῆς ἀνοικτῆς πτέρυγος τοῦ μνημείου χαμηλοῦ τοίχου[4]. Μόνον ἡ ὕπαρξις καὶ ἀνατολικῆς, συμμετρικῆς πρὸς τὴν δυτικήν, πτέρυγος ἐξηγεῖ τὴν ἔλλειψιν τῆς ζώνης ταύτης, ἥτις, ὅπως εἰς τὴν δυτικήν, συνεχίζετο ἐπὶ τοῦ χαμηλοῦ τοίχου τῆς ἐκλιπούσης πτέρυγος, ὅπου ἦτο ἐμφανής.

Δ. Αἱ παραστάδες: Αἱ εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ κτηρίου ὑπάρχουσαι παραστάδες εἶναι ὀργανικὰ μέλη τῶν τοίχων, ἀκολουθοῦσαι αὐστηρῶς τὸ αὐτὸ ὡς καὶ εἰς τοὺς τοίχους σύστημα τοιχοδομίας, καθ᾽ ὃ αἱ ζῶναι λίθων καὶ πλίνθων διαδέχονται ἀλλήλας. Οὐδόλως εὐσταθεῖ ἑπομένως ἡ ὑπό τινων ἐρευνητῶν ὑποστηριχθεῖσα, ὡς εἴδομεν εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον τῆς παρούσης μελέτης, ἄποψις ὅτι αὗται ἀποτελοῦν μεταγενεστέρας προσθήκας[5]. Δὲν ὑπάρχει, βεβαίως, ἀμφιβολία ὅτι ὁ λόγος τῆς κατασκευῆς αὐτῶν εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῶν μακρῶν, ὑψηλῶν καὶ ἀσυνδέτων πρὸς ἀλλήλους, καθ᾽ ὅλον τὸ μῆκος αὐτῶν, τοίχων. Ἐπίσης ἡ τοποθέτησις τῶν παραστάδων κατὰ τρόπον μὲν αὐστηρῶς κανονικὸν εἰς τὰς στενὰς πλευρὰς τοῦ κτηρίου καὶ εἰς τὰς ἀνοικτὰς πτέρυγας αὐτοῦ, ὅπου εἶναι ἐμφανεῖς, κατὰ τρόπον δὲ ὅλως τυχαῖον ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ τοίχου, ὅπου εἶναι ἀφανεῖς ὡς σύνολον, λόγῳ τῶν πρὸ αὐτῶν πτερύγων, εἶναι, ἀσφαλῶς, ὡς τόσα πρόσθετα σημεῖα, συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἀνα-

1 Ὅπως συνέβαινεν εἰς βυζαντινὰς στοάς. Βλ. σχετικῶς, Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ, Τέσσαρες μικροὶ ναοὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἐκ τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων, Θεσσαλονίκη 1952, 81.

2 Ἀνωτ. σ. 38 - 39.

3 Ἀνωτ. σ. 38.

4 Βλ. περιγραφήν, σ. 41 καὶ παρένθ. πίν. Β΄.

5 Ἀνωτ. σ. 42 - 43.

τολικῆς πτέρυγος, συμμετρικῆς πρὸς τὴν δυτικήν [1]. Ἐὰν ληφθῇ δ᾿ ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν ὑπ᾿ ὄψιν ὅτι, καθ᾿ ἃ τοὐλάχιστον μαρτυρεῖ ἡ κατάστασις τῶν τοίχων, αἱ παραστάδες ὅλαι ἐξικνοῦντο μέχρι τῆς βάσεως τῶν παραθύρων τῆς ἄνω σειρᾶς, ἀφ᾿ ἑτέρου δὲ ὅτι, ἐνῶ εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν αἱ ἐκεῖ παραστάδες λήγουν εἰς τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου ἑδραζόμεναι ἐπὶ τοῦ παχυτέρου τοίχου τοῦ «ὑπογείου» (εἰκ. 3), εἰς τὴν ἀνατολικὴν συνεχίζονται πρὸς τὰ κάτω αὐξάνουσαι εἰς μέγεθος [2], τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου μὴ παχυνομένου εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ὡς ἐν τῇ δυτικῇ, συνάγεται ὡς λογικὸν συμπέρασμα ὅτι ἡ πρὸς τὰ ἔξω αὔξησις τοῦ πάχους τοῦ τοίχου πρὸς ἔδρασιν ἐπ᾿ αὐτοῦ τῶν παραστάδων, ἂν καὶ κατασκευαστικῶς φυσικωτέρα, δὲν ἦτο ἐπιθυμητή, διὰ νὰ μὴ χαθῇ προφανῶς, χρήσιμος χῶρος· τοῦθ᾿ ὅπερ σημαίνει ὅτι ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν μᾶλλον πτέρυγα θὰ ὑπῆρχεν ὑπόγειον καὶ οὐχὶ ὑπὸ τὴν δυτικήν, ὅπου οὐδὲν ἄνοιγμα δικαιολογεῖ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐκεῖ ὑπογείου χώρου, τῶν σημερινῶν του ἀνοιγμάτων ὄντων, ὡς εἴδομεν [3], μεταγενεστέρων. Τὸ ὑπόγειον τοῦτο θὰ ἔπρεπε βεβαίως νὰ καλύπτεται διὰ ξυλίνου δαπέδου [4], διότι ἡ κάλυψις διὰ θόλου καθιστᾷ περιττὴν τὴν αὔξησιν τῆς διατομῆς τῶν παραστάδων πρὸς ἀντιστήριξιν τοῦ τοίχου, ἐπὶ πλέον δὲ δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος συνεχίσεως τῶν παραστάδων ὑπὸ τὸν θόλον, ἐκτὸς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ καμάρας ἐνισχυμένης διὰ ζωνῶν, πλάτους ἴσου πρὸς τὸ πλάτος τῶν ἀντηρίδων, τοῦθ᾿ ὅπερ ὅμως πάλιν ἀποκλείει ἡ κατάστασις τῆς ἐπιφανείας τῶν παραστάδων, ἥτις εἶναι ἀνέπαφος. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐπίσης ὅτι τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὑπογείου τούτου εὐνοεῖ καὶ ἡ κλίσις τοῦ ἐδάφους, ἥτις καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐκ Βορρᾶ ἀπ᾿ εὐθείας προσπέλασιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΙΚΗΣ ΜΟΡΦΗΣ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Ἐκ τῶν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ παρατηρήσεων δυνάμεθα βεβαίως νὰ σχηματίσωμεν γενικήν τινα ἰδέαν περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ μνημείου, καθ᾿ ἣν τοῦτο παρουσιάζεται ὡς φέρον ἑκατέρωθεν τοῦ ὑψηλοῦ κεντρικοῦ του χώρου δύο χαμηλοτέρας πτέρυγας, ὁριζομένας πρὸς Βορρᾶν μὲν καὶ Νότον ὑπὸ συμπαγῶν τοίχων, πρὸς Ἀνατολὰς δὲ καὶ Δυσμὰς ὑπὸ κιονοστοιχιῶν, ὅπου παρεμβάλλονται ἀνὰ δύο, συμμέτρως τοποθετημένοι πεσσοί.

Διὰ τὸν πληρέστερον ὅμως καθορισμὸν τῆς μορφῆς τοῦ κτηρίου καὶ τὴν ἀναπαράστασίν του ἐν σχεδίῳ ἀπαιτοῦνται συμπληρωματικαί τινες παρατηρήσεις, εἰς ἃς καὶ προβαίνομεν ἐν τοῖς ἑφεξῆς:

1 Ἡ πτέρυξ αὕτη κατέστη τελείως περιττή, ὅταν τὸ μνημεῖον μετετράπη εἰς μουσουλμανικὸν τέμενος, ἔχον τὴν εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα, τὴν δὲ «μιχρὰμπ» εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ μεγάλου χώρου. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ ἀνατολικὴ πτέρυξ ὄχι μόνον εἶναι λειτουργικῶς ἄχρηστος ἀλλὰ καὶ ἐπιζημία, διότι ἐλαττώνει τὸν φωτισμὸν τοῦ τεμένους. Συνεπῶς ἢ κατηρειπώθη βαθμηδὸν ἡ πτέρυξ αὕτη, παραμεληθεῖσα, ἢ ἀφῃρέθη ἐπὶ τούτῳ, κατὰ τὴν μετατροπὴν αὐτοῦ εἰς τέμενος.

2 Ἀνωτ. σ. 39.

3 Ἀνωτ. σ. 35.

4 Ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰ ὑπερῷα τῆς βασιλικῆς τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου, πρὸς τὴν ὁποίαν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὸ ἡμέτερον κτήριον παρουσιάζει μεγάλας ἀναλογίας. A. van Millingen, ἔ. ἀ. σ. 52, εἰκ. 16, 17.

α) Ἡ στέγη: Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ ἐκ διπλῆς ὀδοντωτῆς ταινίας ἐξ ὀπτοπλίνθων συγκείμενον καὶ ἐπιστέφον τὸ κτήριον ἑλληνιστικὸν γεῖσον, χαρακτηριστικὸν τῆς Σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως [1], σώζεται εἰς διάφορα σημεῖα τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ κτηρίου, τοῦτο δὲ ἀσφαλῶς προϋποθέτει τετρακλινῆ στέγην [2]. Οὐχ ἧττον ὅμως λαμβάνοντες ὑπ᾽ ὄψιν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ὅτι τὸ μνημεῖον, ὡς θὰ ἴδωμεν λεπτομερέστερον εἰς τὸ ἑπόμενον κεφάλαιον, εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ἐξελικτικῆς γραμμῆς τῶν μεγάλων βασιλικῶν τοῦ 5ου καὶ τοῦ 6ου αἰῶνος, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ πλέον εὐπρόσβλητον σημεῖον τοῦ κτηρίου εἶναι ἡ στέγη αὐτοῦ καὶ συνεπῶς ἡ πιθανότης νὰ ὑπέστη αὕτη μεταλλαγὰς κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων εἶναι ἀρκούντως ἰσχυρά, θεωροῦμεν εὔλογον ὅπως δεχθῶμεν ταύτην δικλινῆ, ὅπως ἁρμόζει εἰς κτήριον τοῦ τύπου τούτου.

β) Αἱ κιονοστοιχίαι: Ὡς παρετηρήθη εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, ἐπὶ τῆς δυτικῆς πτέρυγος διασώζονται ἴχνη δύο πεσσῶν, οἵτινες χωρίζουσι τὴν πλευρὰν εἰς τρία διαστήματα προϋποθέτοντα ἀναμφιβόλως τὴν ὕπαρξιν ἐνδιαμέσων στηριγμάτων [3]. Εἶναι ὅμως ἄξιον ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως ὅτι τὰ τρία ταῦτα διαστήματα μετρικῶς δὲν εἶναι ἄσχετα μεταξύ των, διότι, ἐὰν τὰ δύο πλάγια καὶ ἴσου μεγέθους, χωρισθοῦν εἰς τρία (εἰκ. 10), τὸ προκῦπτον μῆκος χωρεῖ πεντάκις εἰς τὸ μεσαῖον· ἐξ οὗ καὶ δύναται νὰ καθορισθῇ ἡ ἐκεῖ κιονοστοιχία ὡς ἀποτελουμένη ἀπὸ δύο στηρίγματα μεταξὺ πεσσῶν καὶ πλαγίων τοίχων καὶ τέσσαρα στηρίγματα μεταξὺ τῶν πεσσῶν.

γ) Τὰ στηρίγματα: Πρόβλημα ἀποτελεῖ ἡ φύσις τῶν στηριγμάτων καὶ ἡ ἐπ᾽ αὐτῶν δοκός. Ὡς πρώτη ὑπόθεσις ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τοῦ παρατηρητοῦ ἡ πιθανότης ξυλίνων στηριγμάτων καὶ δοκῶν. Ἀλλὰ τότε πρὸς τί ἡ παρεμβολὴ τῶν πεσσῶν; Ἔπειτα ἡ παρουσία τῶν ἰσχυρῶν ἐγκαρσίων τοίχων δὲν μαρτυρεῖ σοβαρωτέραν ἀντιμετώπισιν τοῦ ζητήματος τῆς κατασκευῆς τῆς κιονοστοιχίας, ἥτις ἐν προκειμένῳ ἀποτελεῖ μᾶλλον ὀργανικὸν μέλος τῆς ὅλης κατασκευῆς τοῦ κτηρίου; Ἐὰν πάλιν, ὡς ἐκ τῶν σκέψεων τούτων, στραφῶμεν πρὸς τὸ ἐνδεχόμενον μαρμαρίνων κιόνων, δὲν ἐνισχυόμεθα εἰς τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ πρὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εὑρεθὲν κιονόκρανον καὶ τὸ πρὸ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς, εἰς τὸ πεζοδρόμιον ἐσφηνωμένον τεμάχιον [4], ἐναρμονίζονται πλήρως, ἀπὸ ἀπόψεως μεγέθους, πρὸς τοὺς πιθανοὺς κίονας τῆς κιονοστοιχίας καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν μετακιόνια (εἰκ. 10);

Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι ἀρκετὸν ὅπως δεχθῇ τις ἀναντιρρήτως ὅτι τὰ δύο ταῦτα ἐλεύθερα τεμάχια ἀνήκουν εἰς μίαν τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ κτηρίου, ἐπειδὴ δὲν ἀποκλείεται ταῦτα νὰ μετηνέχθησαν ἀλλαχόθεν καὶ κατὰ σύμπτωσιν τὰ μεγέθη αὐτῶν νὰ ἐναρμονίζωνται πρὸς τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς κιονοστοιχίας. Ἐὰν ὅμως ληφθῇ ἐξ ἑτέρου ὑπ᾽ ὄψιν α) ὅτι ἡ πιθανότης τὰ σωζόμενα τεμάχια ν᾽ ἀνήκουν εἰς τὴν κιονοστοιχίαν τοῦ κτηρίου εἶναι ἴση πρὸς τὴν πιθανότητα ὅτι ταῦτα δὲν ἀνήκουν εἰς αὐτήν, β) ὅτι ἡ αὐστηρῶς λιτὴ ἐμφάνισις τοῦ μνημείου καὶ ἡ χρονολογία ἱδρύσεώς του, ὡς αὕτη καθορίζεται εἰς τὸ ἑπόμενον κεφάλαιον, εὐνοοῦν τὸ εὐθύγραμμον ἐπιστύλιον

1 G. Millet, ἔ. ἀ. 265, 267, 293.

2 Ἀποκλειομένων καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀπαντωμένων ἀετωμάτων, ὡς ξένων πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς Σχολῆς τῆς Πρωτευούσης.

3 Ἀνωτ. σ. 51 - 53.

4 Ἀνωτ. σ. 35.

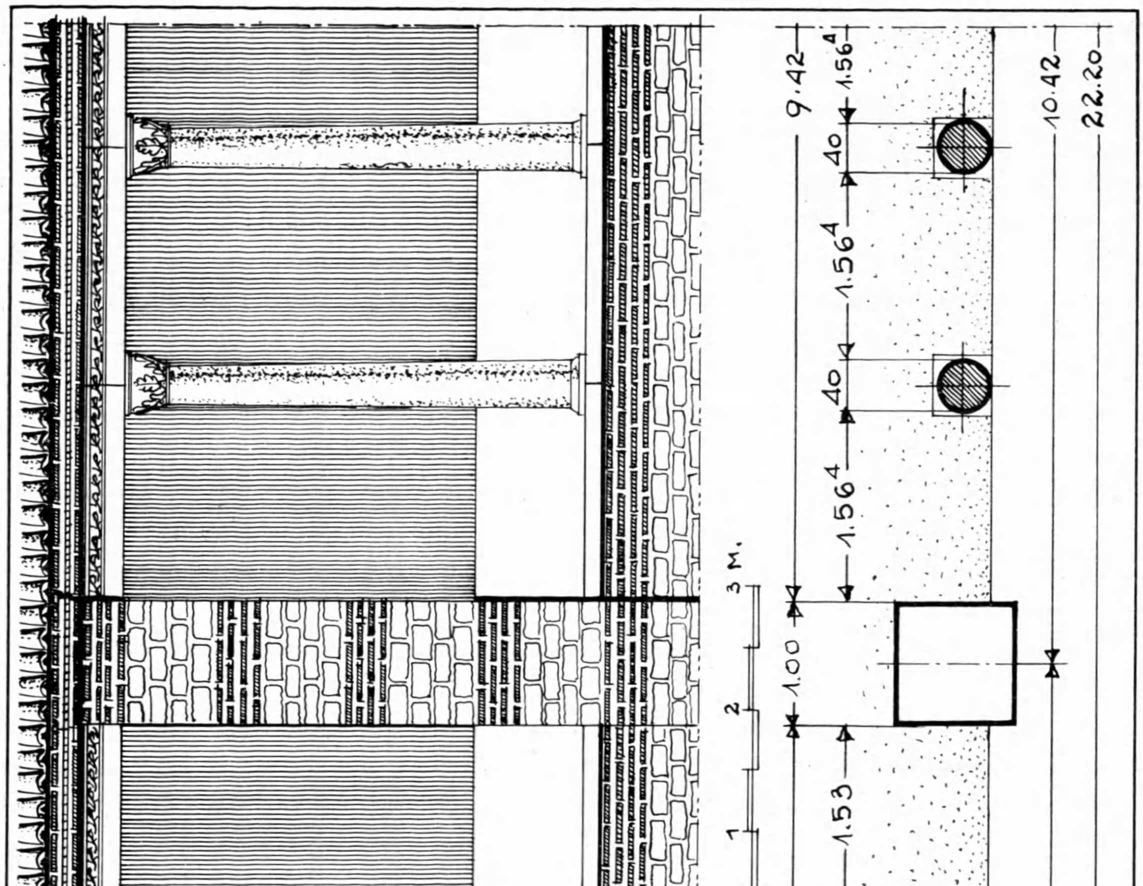

Εἰκ. 10. Ἀποκατάστασις τῆς κιονοστοιχίας τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς στοᾶς τοῦ μνημείου ἐπὶ τῇ βάσει, κατὰ χώραν εὑρεθέντων, ὑπολειμμάτων καί τινων τεμαχίων.

καὶ γ) τὸ ἐνισχυτικὸν τῆς ἁρμονίας τῶν μεγεθῶν τῶν ἐν λόγῳ τεμαχίων εἶναι δυνατόν, παρὰ τὰς ἀνωτέρω διατυπωθείσας ἐπιφυλάξεις νὰ ἀχθῶμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὸ κτήριον.

δ) Τὸ ἔδαφος: Τὸ ἔδαφος, ἐφ᾽ οὗ ἵσταται τὸ κτήριον, παρουσιάζει κλίσιν κατὰ τὴν ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΑ. διαγώνιόν του (εἰκ. 1). Πρακτικῶς ἡ κλίσις αὕτη δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς διπλῆ : Μία ἀπὸ Ν. πρὸς Β. καὶ μία ἀπὸ Δ. πρὸς Α.

Δεδομένου ὅτι εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν ὑπάρχει θύρα εἰσόδου ἀπ᾽ εὐθείας εἰς τὸ κτήριον, εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἰσοπέδωσις τοῦ πρὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης χώρου. Ἡ στάθμη τοῦ ἰσοπεδωμένου τούτου, πρὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἐδάφους καθορίζεται ὡς τοὐλάχιστον κατὰ μίαν βαθμίδα χαμηλοτέρα τῆς στάθμης τοῦ ἐσωτερικοῦ δαπέδου τοῦ κτηρίου, ὅπερ δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ εἶναι τὸ σημερινὸν ξύλινον. Κάτωθεν τούτου ὁ VAN MILLINGEN διεπίστωσε τὴν ὕπαρξιν ἄλλου, λιθοστρώτου, ἐὰν κρίνῃ τις ἀπὸ τὸ σχέδιον αὐτοῦ [1]. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ ἀρχικὸν δάπεδον τοῦ κτηρίου ἦτο κατά τι χαμηλότερον τοῦ σημερινοῦ ξυλίνου, περὶ τὴν στάθμην τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης τῆς νοτίας πλευρᾶς, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ὑπὸ τὸ κατώφλιον τοῦτο συνεχιζομένων δόμων τοῦ τοίχου (πίν. 3ε).

Ἡ κατωτάτη στάθμη τοῦ ἐδάφους εὑρίσκεται παρὰ τὴν ἀψῖδα, ἐπὶ τῆς ὁποίας, ὡς εἴδομεν [2], μετὰ τὴν ἑβδόμην ἐκ τῶν ἄνω ζώνην ὀπτοπλίνθων ὑπάρχει καὶ ὀγδόη, ἥτις ἐφάπτεται τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους. Ἡ παλαιὰ στάθμη ἑπομένως — ἐὰν δεχθῶμεν ὡς κατασκευαστικὴν ἀρχήν, ὅτι ἡ ζώνη τῶν ὀπτοπλίνθων δὲν πρέπει νὰ ἐφάπτεται τοῦ ἐδάφους — θὰ πρέπει νὰ εὑρίσκεται κάτωθεν τῆς ὀγδόης ἐκ τῶν ἄνω ζώνης ὀπτοπλίνθων τῆς ἀψῖδος.

Ἐκ τῆς στάθμης ταύτης εἶναι πραγματοποιήσιμος ἡ ἀπ᾽ εὐθείας εἴσοδος εἰς τὸν ὑπόγειον χῶρον, ὅστις ὑποτίθεται ὅτι εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προηγηθεισῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ διαπιστωθέντων δεδομένων, ἅτινα διασώζονται ἐπ᾽ αὐτοῦ τούτου τοῦ μνημείου, κατηρτίσθη ἡ εἰς τὰς εἰκόνας 11 - 14 καὶ τὸν παρένθετον πίνακα Γ′ ἀποκατάστασις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς αὐτοῦ [3].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε′

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Ἡ διὰ τῆς προηγηθείσης κατασκευαστικῆς μελέτης ἀποκατασταθεῖσα μορφὴ τοῦ μνημείου, παρουσιάζει ὀφθαλμοφανῆ ὁμοιότητα πρὸς τὴν μορφὴν τρικλίτου βασιλικῆς ἑλληνιστικοῦ τύπου.

1 Εἰκ. 8. Δυστυχῶς δὲν κατώρθωσα νὰ ἐξακριβώσω δι᾽ αὐτοψίας τὸ δάπεδον τοῦ A. VAN MILLINGER οὔτε τὴν ἀπόστασίν του ἀπὸ τοῦ ξυλίνου, διότι τὸ τέμενος εἶναι ἐν ἐνεργείᾳ καὶ πᾶσα ἐπέμβασις ἀπεκλείετο. Τὸ σωζόμενον τεμαχισμένον κατώφλιον τῆς νοτίας θύρας, δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τὸ βυζαντινόν, εὑρίσκεται ὅμως, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς τὴν πρέπουσαν στάθμην (πίν. 3).

2 Ἀνωτ. σ. 41.

3 Ὅλως ὑποθετικά, εἰς τὴν ἀναπαράστασιν εἶναι τὰ παράθυρα τοῦ ὑπογείου.

Ὁ τύπος οὗτος προέκυψεν, ὡς γνωστόν, ἐκ τοῦ ἁπλοῦ μονοκλίτου δρομικοῦ κτηρίου, ἀπὸ τὴν ἀνάγκην διευρύνσεώς του, πρὸς αὔξησιν τῆς περιεκτικότητος αὐτοῦ, ὅτε ἀναπόφευκτα κατέστησαν ἐνδιάμεσα στηρίγματα [1]. Συνέπεια πάλιν τῆς ἀπ᾽ ἀλλήλων ἀπομακρύνσεως τῶν πλαγίων τοίχων, ὅπου ἀνοίγονται τὰ παράθυρα εἰς τὰ μονόκλιτα

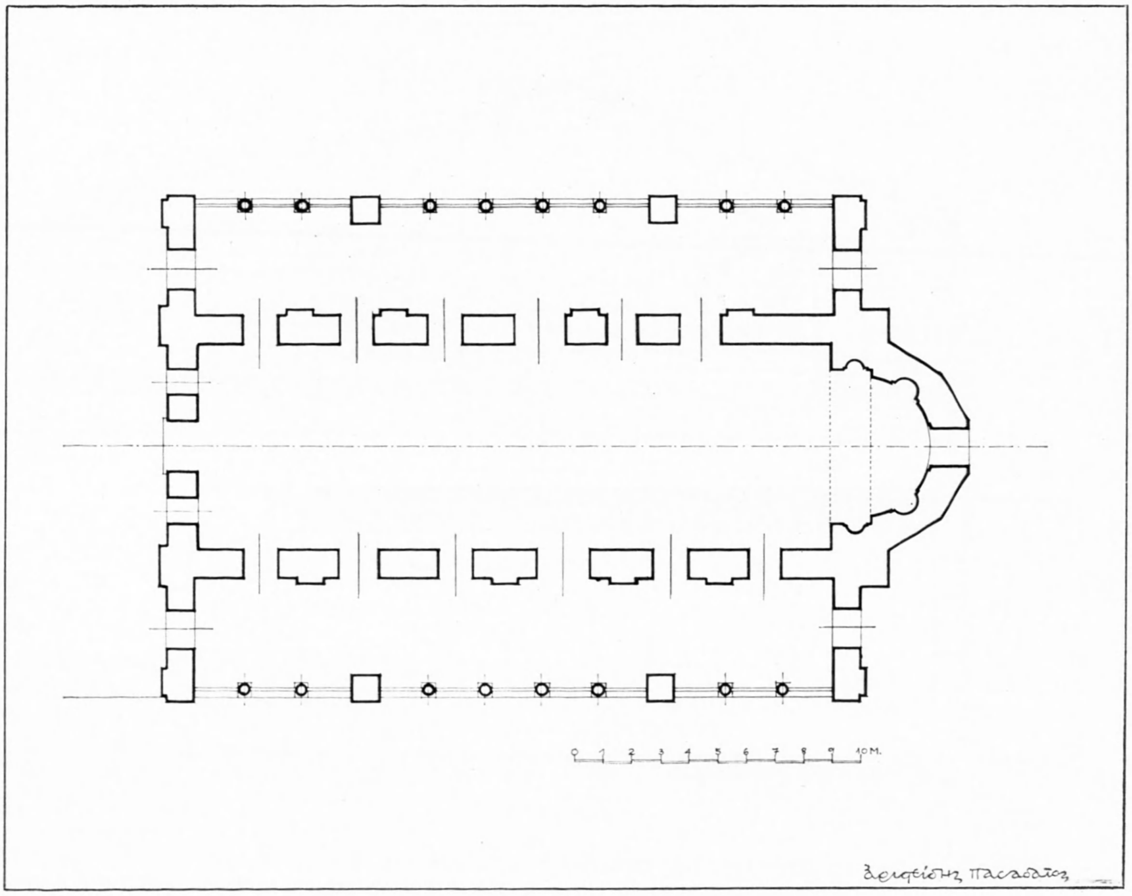

Εἰκ. 11. Κεφελῆ. Κάτοψις ἐν ἀναπαραστάσει.

κτήρια, ὑπῆρξεν ἡ ἐλάττωσις τοῦ φωτισμοῦ τοῦ διευρυνθέντος χώρου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπέβαλε τὴν ὑπερύψωσιν τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, πρὸς ἀπ᾽ εὐθείας φωτισμόν του, ὑπὲρ τὰς στέγας τῶν πλαγίων κλιτῶν, προκύψαντος οὕτω τοῦ χαρακτηριστικοῦ βαθμιδωτοῦ περιγράμματος τῶν τρικλίτων βασιλικῶν, πρὸς τὸ ὁποῖον συμφωνεῖ πλήρως καὶ τὸ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν κτηρίου.

Ἐσωτερικῶς ὅμως ἐξεταζομένη ἡ τρίκλιτος βασιλικὴ παρουσιάζει ἑνιαῖον τὸν τριπλοῦν χῶρον [2], διότι ἡ τριχοτόμησις δὲν προκαλεῖται ὑπὸ συμπαγῶν ὁρίων, ἅτινα θὰ προεκάλουν τὴν δημιουργίαν τριῶν ἀνεξαρτήτων χώρων, ἀλλὰ συνήθως μὲν ὑπὸ

1 Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης, τ. Α΄, 1952, 155.

2 Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ἔ. ἀ. 589.

κιονοστοιχιῶν [1], εἰς ὡρισμένας δὲ γεωγραφικὰς περιοχὰς ὑπὸ πεσσοστοιχιῶν [2] ἢ μεγάλων τοξωτῶν ἀνοιγμάτων [3]. Ἕνεκα τούτου τὸ βλέμμα διεισδύει ἐλευθέρως, ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ πρὸς τὰ πλάγια κλίτη καὶ τ' ἀνάπαλιν, εἰς τρόπον ὥστε εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ παρατηρητοῦ νὰ ὑποπίπτῃ χῶρος πλάτους «α» (εἰκ. 15, II), περατούμενος εἰς τὰς μακρὰς

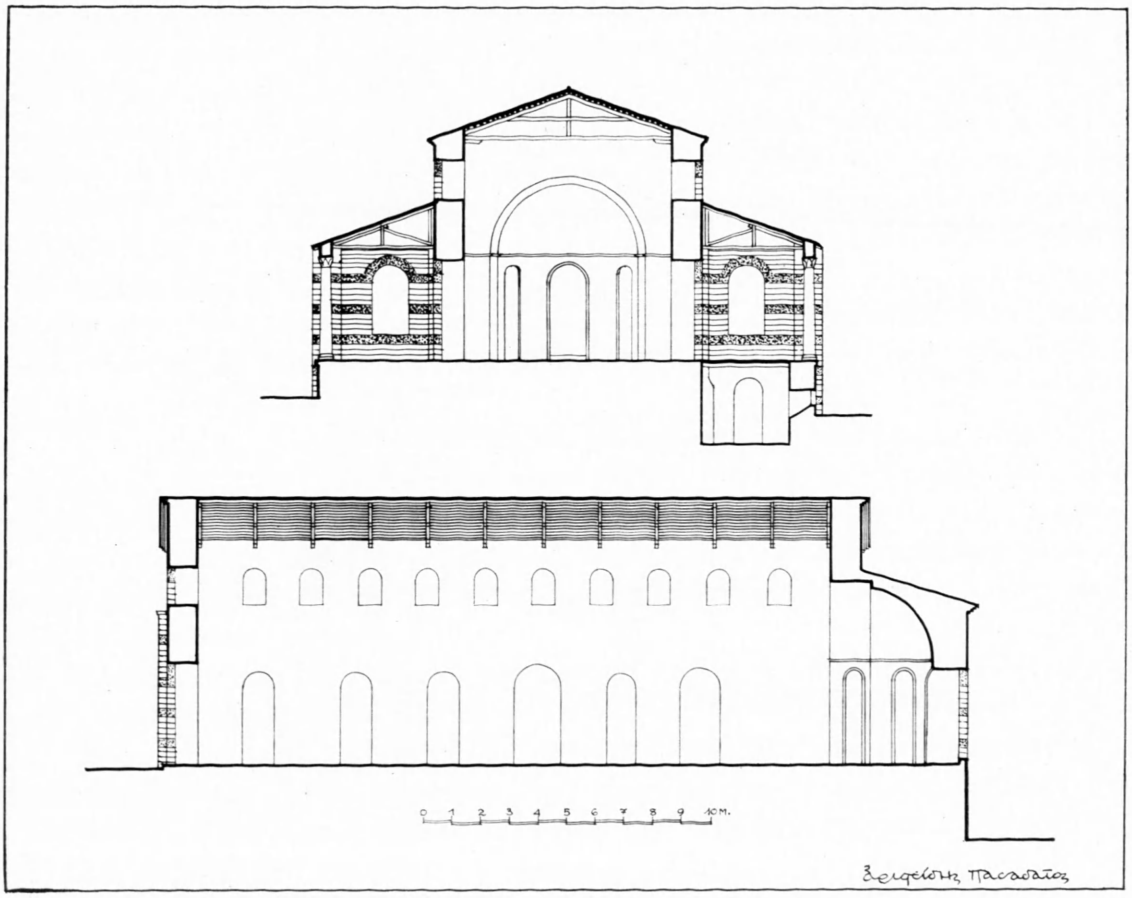

Εἰκ. 12. Κεφελῆ. Ἐγκαρσία καὶ κατὰ μῆκος τομὴ ἐν ἀναπαραστάσει.

πλευρὰς τῶν πλαγίων κλιτῶν, αἵτινες καὶ μόνον ἀποτελοῦσι τὰ συμπαγῆ ὅρια αὐτοῦ. Τελείαν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κατάστασιν ταύτην παρουσιάζει ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν κτηρίου: Ἐδῶ τὸ ὡς κεντρικὸν θεωρούμενον κλῖτος χωρίζεται ἀπὸ τῶν πλαγίων διὰ συμπαγῶν τοίχων, εἰς τρόπον ὥστε, εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ παρατηρητοῦ νὰ ὑποπίπτῃ χῶρος πλάτους «β» (εἰκ. 15, III), ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὴν ἀπόστασιν τῶν συμπαγῶν ὁρίων τοῦ μεσαίου χώρου, ὅστις εἶναι τελείως ἀνεξάρτητος τῶν δύο πλαγίων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι χῶροι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πλάγια κλίτη τῆς βασιλικῆς, στε-

1 Ἑλληνιστικαὶ βασιλικαί (ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ἔ. ἀ.).

2 Βασιλικαὶ Μικρᾶς Ἀσίας, Μεσημβρίας (W. M. Ramsay - Gertrude L. Bell, The Thousand and one Churches, London 1910, A. Rachénov, Églises de Mésemvria, Sofia 1932.

3 Βασιλικαὶ Συρίας (H. Butler, Ancient Architecture in Syria, I - II, Leyden 1920.

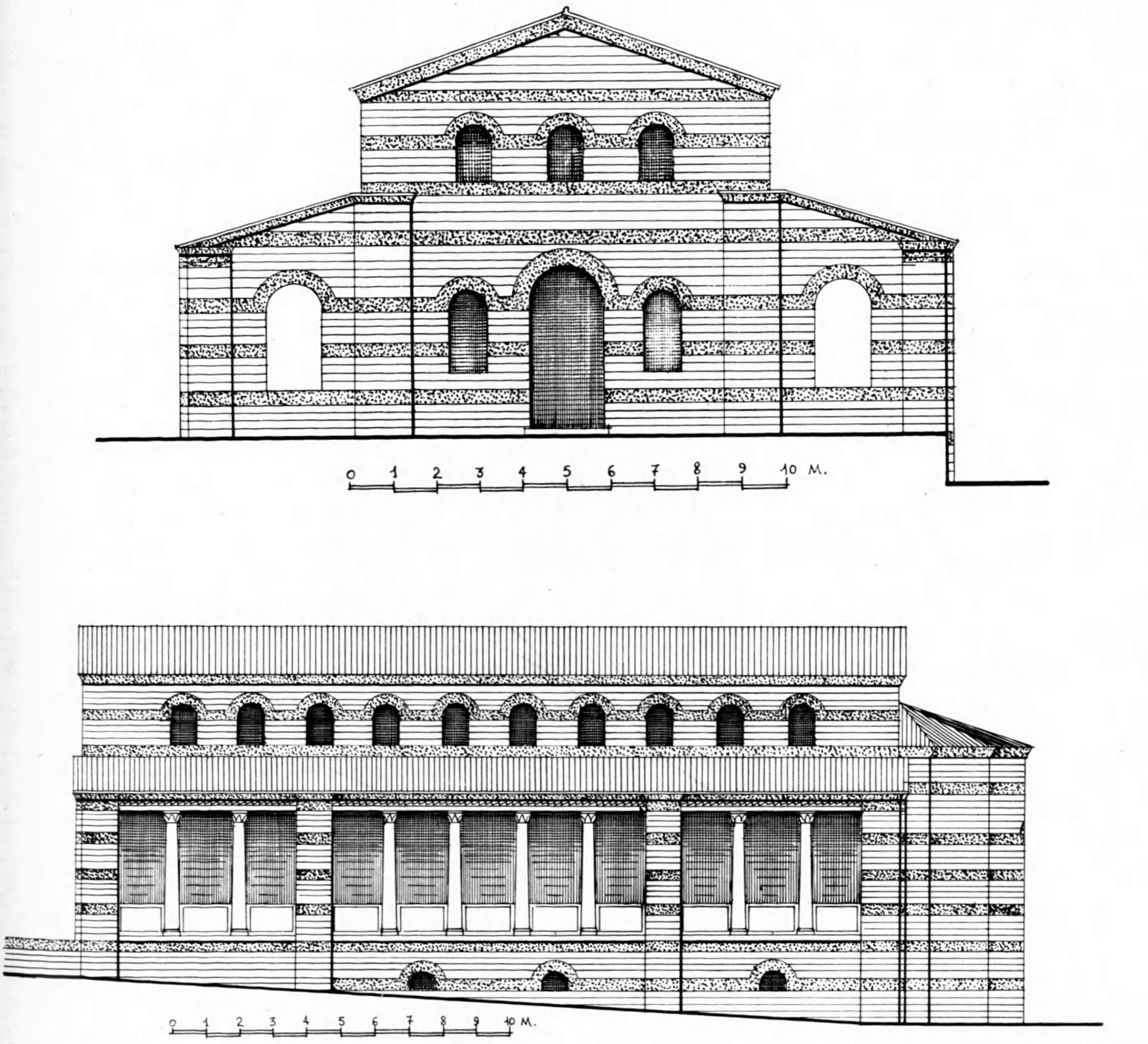

Εἰκ 13. Κεφελῆ. Νοτία καὶ ἀνατολικὴ πρόσοψις ἐν ἀναπαραστάσει.

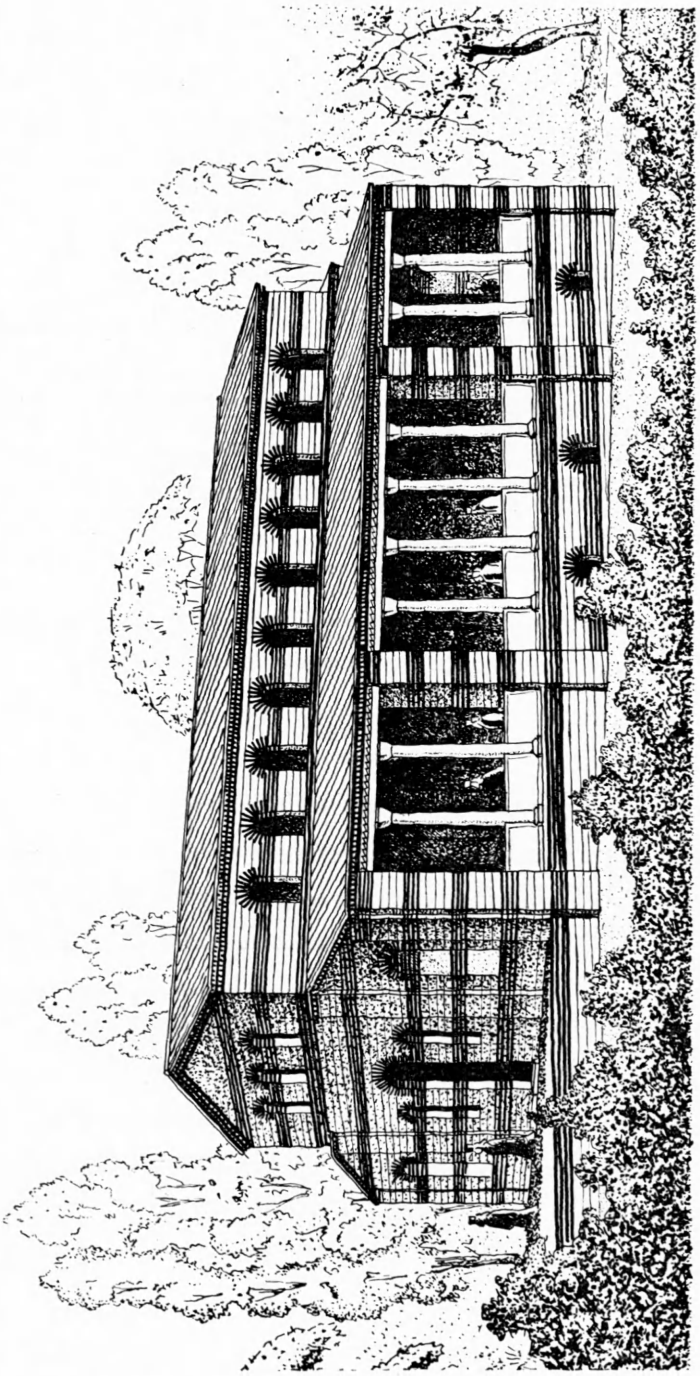

Εἰκ. 14. Κεφελῆ. Προοπτικὴ ἄποψις.

ροῦνται συμπαγῶν ὁρίων πρὸς τὰ ἔξω. Ἐνῶ δηλαδὴ εἰς τὴν τρίκλιτον βασιλικὴν οἱ πλάγιοι χῶροι εἶναι κλειστοὶ πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἀνοίγονται πρὸς τὸν κεντρικόν, εἰς τὸ ἡμέτερον κτήριον οἱ ἐν λόγῳ χῶροι εἶναι ἀνοικτοὶ πρὸς τὰ ἔξω καὶ κλειστοὶ πρὸς τὸν κεντρικόν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ κτήριον, εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τοῦ μονοκλίτου δρομικοῦ κτηρίου, φέρον ἑκατέρωθεν τοῦ μοναδικοῦ του κλίτους στοάς.

Αἱ στοαί, συνήθεις καὶ ἀφθονοῦσαι ἐν Κωνσταντινουπόλει [1], «δὲν ἦσαν κλίτη ὀργανικῶς συνδεδεμένα πρὸς τὰ κτήρια εἰς τὰ ὁποῖα ἀνῆκον, ἀλλὰ χῶροι ὅλως ἀνεξάρτητοι, χωριζόμενοι ἀπ᾿ αὐτῶν διὰ συμπαγῶν τοίχων» [2]. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν βλέπομεν ἀκριβῶς χῶρον, διατηροῦντα μὲν τὸν χαρακτῆρα πλαγίου κλίτους βασιλικῆς, μετατρεπόμενον δὲ εἰς στοὰν διὰ «διαλύσεως», τρόπον τινά, τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ «συμπυκνώσεως» τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ τοίχου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καθιστᾷ τὸ κτήριον μορφολογικῶς λίαν συγγενὲς πρὸς τὴν τρίκλιτον βασιλικήν, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν, καὶ δὴ σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς, νὰ καταταγῇ τοῦτο εἰς τὸν τύπον τοῦ μονοκλίτου [3].

Ἡ οὕτω καθοριζομένη μορφὴ τοῦ μνημείου παρέχει ἐξ ἄλλου ἱκανὰ στοιχεῖα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ προβῶμεν εἰς τὴν κατὰ προσέγγισιν χρονολόγησιν αὐτοῦ, ἅτινα καὶ δυνατὸν ν᾿ ἀπαριθμηθοῦν ὡς ἀκολούθως:

1) Ἡ ἄνω σειρὰ τῶν μονολόβων καὶ ἰσάκις ἀπ᾿ ἀλλήλων ἀπεχόντων τοξωτῶν παραθύρων, ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, ἀπαντᾶται κατὰ κανόνα, εἰς τὰς ἐν τῇ Δύσει [4], Συρίᾳ [5] καὶ Κωνσταντινουπόλει [6], παλαιοχριστιανικὰς βασιλικάς, χρονολογουμένας ἀπὸ τοῦ 4ου μέχρι τοῦ 6ου αἰῶνος [7].

1 G. Millet, ἔ. ἀ. 129, 132, 165. J. Ebersolt, ἔ. ἀ. 109.

2 J. Ebersolt, ἔ. ἀ. 165.

3 Ὅτι τὸ μνημεῖον εἶναι δυνατόν, σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς μάλιστα, νὰ καταταγῇ εἰς τὸν εἰρημένον τύπον, ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἀφαίρεσις τῆς μιᾶς ἐκ τῶν δύο στοῶν καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἄλλης δι᾿ ἄλλον λειτουργικὸν σκοπόν, κατὰ τὴν ὀθωμανικὴν περίοδον, οὐδόλως ἐπηρεάζει τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ χώρου, τοῦθ᾿ ὅπερ δὲν συμβαίνει εἰς κτήρια τῶν ὁποίων ἡ κατάταξις παρουσιάζει ἀσάφειαν, λόγῳ συμπτύξεως συγγενῶν τύπων. Ὡς παράδειγμα τοιούτου εἴδους κτηρίων ἀναφέρομεν δύο ναοὺς τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς τελευταίας βυζαντινῆς περιόδου, τὸν «Ταξιάρχην» καὶ τὸν «Ἅγιον Νικόλαον τὸν Ὀρφανόν» (Α. Ξυγγοπουλος, Τέσσαρες μικροὶ ναοὶ τῆς Θεσσαλονίκης, εἰκ. 9, 11, 24 καὶ σ. 80, 81), ὅπου «δὲν εἶναι εὔκολον νὰ εἴπῃ τις ἂν πρόκειται περὶ τρικλίτου βασιλικῆς ἢ περὶ μονοκλίτου, περιβαλλομένης ὑπὸ στοᾶς» πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι «τὸ κεντρικὸν διαμέρισμα δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ τῆς γύρῳ στοᾶς».

4 Α. Ορλανδος, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχρ. βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης, 249.

5 Α. Ορλανδος, ἔ ἀ. 249.

6 Βασιλικὴ τοῦ Στουδίου.

7 Ὁ Seldmayr μελετῶν τὰ συστήματα τῆς μορφῆς τῶν τοίχων, οἵτινες ὁρίζουν τὸν κύριον χῶρον τῶν βασιλικῶν τούτων, κατατάσσει αὐτοὺς εἰς τέσσαρας κατηγορίας, τὴν πρώτην τῶν ὁποίων καθορίζει ὡς ἑξῆς: «Unten geschlossene Wand, darüber eine Lichtgaden mit Bogenfenstern (Typus: Sogenannte Basilica des Junius Bassus) oder zwei Lichtgaden (Typus: Aula in Trier). Vorgeschlagene Bezeichnung: Fensterhochwand. (H. Seldmayr, Spätantike Wandsysteme - Epochen und Werke. Erster Band, 1951, 31).

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην (ΙΑ) ἀνήκει τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν κτήριον, ἡ δὲ ὡς τυπικὸν παράδειγμα τοῦ πρώτου εἴδους ἀναφερομένη μονόκλιτος βασιλικὴ τοῦ Junius Bassus (αὐτόθι σχ. 10), παρουσιάζει μεγάλην ἀναλογίαν μορφῆς πρὸς αὐτό. Κατὰ τὸν συγγραφέα, ἐξ ἄλλου (αὐτόθι σ. 47), τὸ σύστημα ΙΑ εἶναι τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν σύστημα τοῦ 4ου αἰῶνος εἰς τὴν Δύσιν, ἐνῶ τὰ τὸ αὐτὸ σύστημα παρουσιάζοντα μονόκλιτα κτίσματα τῆς Συρίας ἀνήκουν εἰς τὸν 5ον καὶ τὸν 6ον αἰῶνα.

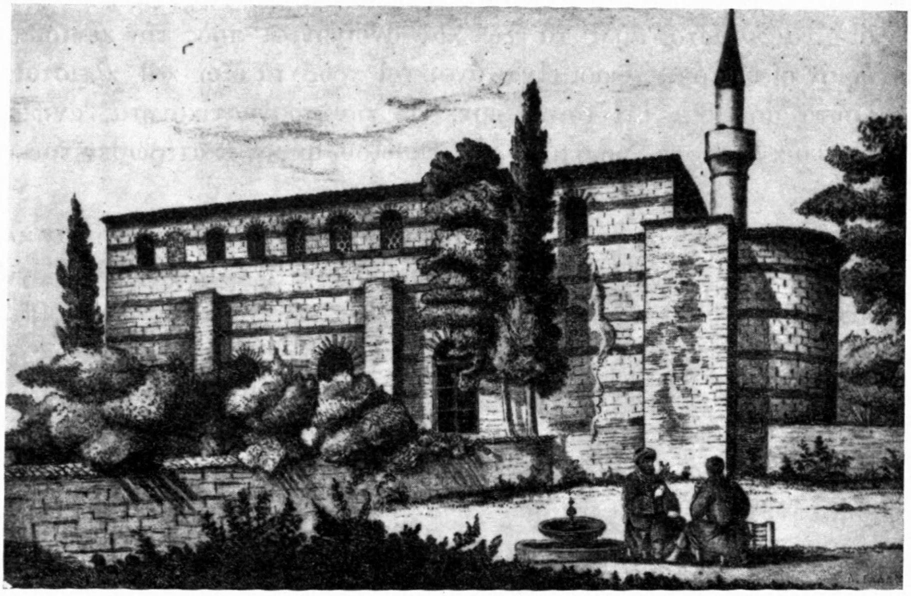

(I)

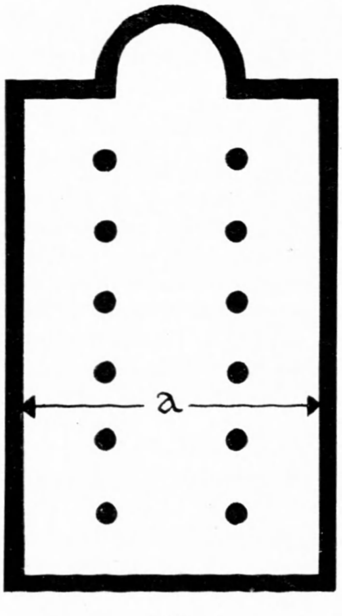

II

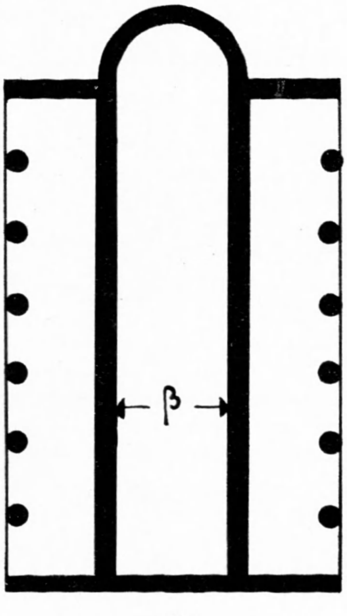

III

Εἰκ. 15. I. Τὸ σχέδιον τοῦ Α. Πασπάτη. II. Σχηματικὴ παράστασις τρικλίτου βασιλικῆς.
III. Σχηματικὴ παράστασις τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν μνημείου.

2) Ἡ ὕπαρξις εἰς τὴν στενὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν κτηρίου θύρας εἰσόδου, φερούσης ἑκατέρωθεν ἀνὰ ἕν, ἄνωθεν δὲ αὐτῆς τρία παράθυρα, τοῦθ' ὅπερ ἐπίσης ἀπαντᾶται πανομοιοτύπως εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν ἄνευ αἰθρίου καὶ νάρθηκος βασιλικῶν τῆς Συρίας [1], τοῦ 5ου καὶ τοῦ 6ου αἰῶνος.

3) Ἡ ὕπαρξις παραστάδων εἰς τὰ ἄκρα τῶν πλαγίων «κλιτῶν», ὡς ἐπίσης καὶ ἐνισχυτικῶν παρὰ τὴν ἁψῖδα πεσσῶν, στοιχεῖα ἅτινα συσχετίζουν τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν κτήριον πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονὴν τοῦ Στουδίου [2], ὡς καὶ πρὸς τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ βασιλικὴν τῆς Ἀχειροποιήτου [3].

4) Ἡ παρεμβολὴ δύο συμμετρικῶν πεσσῶν εἰς τὰς κιονοστοιχίας τῶν στοῶν, ἡ ὁποία ἀπαντᾶται ἐπίσης εἰς τὰς τοξοστοιχίας τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης [4].

5) Τὸ μοναδικὸν παράθυρον τῆς ἁψῖδος, ἡ ἰδιόρρυθμος κατασκευὴ τοῦ τόξου του [5] καὶ αἱ ἐν αὐτῇ ἀνοιγόμεναι κόγχαι [6], στοιχεῖα ἅτινα ἐμφαίνουν ὅτι τὸ κτήριον ἀνάγεται εἰς πρώιμον ἐποχήν, καθ' ἣν τὸ Βυζάντιον, «ἀκολουθοῦν τὴν τέχνην τῶν ἑλληνιστικῶν κέντρων, ἐφαρμόζει τὴν ξυλόστεγον ἑλληνιστικὴν βασιλικήν» [7].

Καὶ ἐπὶ τῇ βάσει μὲν τῶν ὡς ἄνω λόγων δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν τὸ μνημεῖον εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, πρώτην βυζαντινὴν περίοδον. Λαμβάνοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν 1) ὅτι, κατὰ σχετικὴν παρατήρησιν τοῦ SCHNEIDER [8], εἰς τὰ δι' ἐναλλαγῆς ζωνῶν πλίνθων καὶ λίθων κτιζόμενα κτήρια διαπιστοῦται τάσις ὅπως αὐξάνῃ ὁ ἀριθμὸς τῶν λίθων μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ ὅτι, συμφώνως πρὸς τὴν παρατήρησιν ταύτην, τὸ ἡμέτερον κτήριον, ὡς φέρον ζώνην ἐκ τεσσάρων λίθων, δέον νὰ εἶναι μεταγενέστερον τῆς ἐν ἔτει 463 ἱδρυθείσης βασιλικῆς τοῦ Στουδίου, ἥτις φέρει ζώνην τριῶν λίθων, 2) ὅτι ἡ σχέσις 1 : 1.5 πλίνθου καὶ κονιάματος, ἡ παρατηρουμένη εἰς τὴν τοιχοδομίαν τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν κτηρίου, κατ' ἄλλην παρατήρησιν τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως [9], εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ 6ου καὶ 7ου αἰῶνος καὶ 3) ὅτι ἡ πρὸ τῆς ἁψῖδος καμάρα ἀναφαίνεται κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ [10], θὰ πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὸ μνημεῖον μᾶλλον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΚΤΗΡΙΟΥ

Ἤδη χωροῦμεν εἰς τὴν διερεύνησιν τοῦ προβλήματος τοῦ προορισμοῦ τοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον, ὡς εἴδομεν εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον τῆς παρούσης μελέτης, ἄλλοι μὲν θεωροῦσι ναόν, ἄλλοι δὲ «Τράπεζαν» μοναστηρίου.

1 J. LASSUS, Sanctuaires chrétiens de Syrie, Paris 1947, πίν. VII 2, X 1, 136, LIV, LV, εἰκ. 56.

2 EBERSOLT - THIERS, Les églises de Constantinople, Paris 1913, πίν. 1.

3 DIEHL - LE TOURNEAU - SALADIN, Les monuments chrétiens de Salonique, Paris 1918, πίν. VII, 2, Details εἰκ. 1. Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, Ἀθῆναι 1942, 294.

4 DIEHL - LE TOURNEAU - SALADIN, ἔ. ἀ. πίν. XXII.

5 Ἀνωτ. σ. 39.

6 Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, ἔ. ἀ. 268.

7 Αὐτόθι 288.

8 A. M. SCHNEIDER, Byzanz, 13.

9 Αὐτόθι.

10 EBERSOLT - THIERS, ἔ. ἀ. 254.

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἀρκεταὶ ἰδιορρυθμίαι καθιστοῦν δυσπαράδεκτον τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται περὶ ναοῦ. Αἱ ἰδιορρυθμίαι αὗται δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰ ἑξῆς:

α) Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ κτήριον ἦτο ναός, τότε τόσον ἡ γεωγραφικὴ αὐτοῦ θέσις, ὅσον καὶ ἡ χρονολογία ἱδρύσεως αὐτοῦ, θὰ προϋπέθετον, κατ' ἀνάγκην, τὴν ὕπαρξιν νάρθηκος [1] καὶ δὴ πρὸ τῆς φερούσης τὴν πύλην εἰσόδου στενῆς πλευρᾶς του, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ νάρθηξ εἶναι «χαρακτηριστικὸν τοῦ ἑλληνιστικοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπερ ἡ Κωνσταντινούπολις διετήρησε καὶ ἐτόνισε» [2]. Ἡ κατάστασις ὅμως τῶν εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην σωζομένων τριῶν παραστάδων, πρὸς τὰς ὁποίας θὰ ἔπρεπε νὰ συνδέωνται οἱ τοῖχοι τοῦ νάρθηκος, οὐδεμίαν παρουσιάζουν ἀνωμαλίαν, μαρτυροῦσαν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιούτων τοίχων.

β) Ὁ κυρίως ναὸς τῶν ἐκκλησιῶν ἐλαχίστας φέρει θύρας εἰς τοὺς πλευρικούς του τοίχους [3], ἐνῶ εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν κτηρίου ἀνοίγονται ἀνὰ ἓξ θύραι.

γ) Ὁ προσανατολισμὸς τῶν ναῶν, ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ ἑξῆς [4], κατὰ γενικὸν τοὐλάχιστον κανόνα, εἶναι, ὡς γνωστόν, ὁ ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολάς, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν δὲ ταύτην τοποθετεῖται καὶ ἡ ἁψίς [5]. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐξαιρέσεις τινὲς τοῦ κανόνος τούτου παρετηρήθησαν κατὰ καιρούς, κυρίως δι' ἀντιστροφῆς τῶν ὅρων, δηλαδὴ διὰ τοποθετήσεως τῆς ἁψῖδος πρὸς Δυσμὰς ἢ ἀκόμη δι' ἀποκλίσεώς της πρὸς Νότον [6], σπανιώτατα ὅμως παρατηρεῖται ἰσχυρὰ ἀπόκλισις πρὸς Βορρᾶν [7], ὅπως συμβαίνει εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν καὶ τοῦτο ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, ὅπως εἶναι ἡ ἐπιβολὴ κατευθύνσεως ὑπὸ πρὸς τὸ κτήριον συνορευούσης ὁδοῦ [8], διότι ἡ περιοχὴ ὅπου εὑρίσκεται τὸ κτήριον ἀποκλείει τοιαύτην ὑπόθεσιν.

δ) Ἡ ἀναλογία 1 : 3 τοῦ χώρου εἶναι λίαν «ἐπιμήκης» διὰ μονόκλιτον δρομικὸν ναόν. Πιθανωτέρα, κατὰ ταῦτα, εἶναι ἡ δευτέρα ὑπόθεσις, ὅτι τὸ κτήριον εἶναι «Τράπεζα» μονῆς, ἡ ὁποία ἐνισχύεται, κυρίως μὲν καὶ πρὸ παντός, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἀναλογία 1 : 3 τοῦ χώρου ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς πρὸς τὴν συνήθη ἀναλογίαν τῶν Τραπεζῶν [9], ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν κάτωθι πρὸς τὰς Τραπέζας ὁμοιοτήτων, χαρακτηριστικὰ τῶν ὁποίων εὑρίσκομεν αὐτούσια καὶ εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν κτήριον:

1) Αἱ ἱκανῶς μεγάλαι διαστάσεις, τὰς ὁποίας εἶχε τὸ κτήριον τῆς Τραπέζης «λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τὸν ὁποῖον συνήθως προωρίζετο νὰ περιλάβῃ» [10].

2) Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ κτήριον τῆς Τραπέζης «ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἰσόγειον, ὡς ἐκ τῶν σωζομένων Τραπεζῶν καὶ ἐκ τῶν τυπικῶν καὶ ἐκ τῶν συγγραφέων διδασκόμεθα» [11].

1 Α. Ορλανδος, ἔ. ἀ. 130.
2 G. Millet, ἔ. ἀ. 124.
3 Α. Ορλανδος, ἔ. ἀ. 402.
4 Γ. Σωτηριου, ἔ. ἀ. 180.
5 Α. Ορλανδος, ἔ. ἀ. 84.
6 Αὐτόθι 86.
7 Αὐτόθι 87.
8 Αὐτόθι 88.
9 Α. Ορλανδος, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, 46 καὶ Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης, 21.
10 Α. Ορλανδος, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, 45. Ἡ μεγαλυτέρα σωζομένη Τράπεζα τοῦ Δαφνίου, ἔχει ἐξωτερικὸν πλάτος 9.10 μέτρα καὶ μῆκος, συμπεριλαμβανομένης τῆς ἁψῖδος 28.70 μ. (αὐτόθι 47). Τὰ ἀντίστοιχα μεγέθη τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν κτηρίου εἶναι 9.20 × 27.70 μ.
11 Αὐτόθι 46.

3) Ὁ ἐπιμήκης χῶρος κατέληγεν εἰς ἐξέχουσαν εὐρεῖαν ἀψῖδα [1], ἥτις ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν «ἀποκοπτὴν τράπεζαν τοῦ ἡγουμένου» [2].

4) Ἡ εἴσοδος τῆς Τραπέζης ἐγένετο διὰ θύρας ἀνοιγομένης «ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῆς κόγχης στενῆς πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου» [3].

5) Ἡ ὕπαρξις εἰς πολλὰς Τραπέζας «σειρᾶς μονολόβων [4], ἢ σπανιώτερον διλόβων [5] μικρῶν παραθύρων εἰς τὸ ἄνω μέρος τῶν προσόψεων».

6) Ἡ ὕπαρξις εἰς πολλὰς Τραπέζας «μεγάλων ἀνοιγμάτων κατὰ τὰς μακρὰς πλευράς των» [6].

7) Τὸ γεγονὸς ὅτι «αἱ ὀρθογωνίου σχήματος Τράπεζαι ἐκαλύπτοντο συνήθως διὰ ξυλίνης δικλινοῦς στέγης» [7].

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω σαφῶς προκύπτει ὅτι τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν κτήριον συμπίπτει πρὸς ὅλα τὰ ἀνωτέρω ἀναλυθέντα στοιχεῖα τοῦ καθιερωμένου τύπου Τραπέζης, σχήματος ὀρθογωνίου [8], μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ ἡμέτερον κτήριον παρουσιάζει κατὰ τὰς μακρὰς αὐτοῦ πλευρὰς στοάς, αἵτινες εἰς οὐδεμίαν τῶν σωζομένων Τραπεζῶν ἀπαντῶνται. Τοῦτο ὅμως εἶναι εὔκολον νὰ ἐξηγηθῇ, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἅπασαι αἱ σωζόμεναι Τράπεζαι ἀνήκουν εἰς μονὰς περιβαλλομένας «ὑπὸ ὑψηλῶν τειχῶν, περισφιγγόντων ὡς ἐν κλοιῷ τὰ μοναστικὰ κτήρια [9], τὰ ὁποῖα διετάσσοντο εἰς κλειστὸν σχῆμα, περὶ τὸ καθολικόν, δημιουργουμένου οὕτω περιβόλου ποικίλων σχημάτων [10]. Αὐτονόητον εἶναι ὅτι ὁ λίαν περιωρισμένος χῶρος τῶν μονῶν τούτων ἐπέβαλλεν αὐστηρὰν οἰκονομίαν χώρου, εἰς τρόπον ὥστε πολλάκις τὸ κτήριον τῆς Τραπέζης νὰ ἐνσωματοῦται ἀκόμη καὶ εἰς τὴν σειρὰν τῶν κελλίων [11]. Τοιοῦτος περιορισμὸς εἰς τὰς ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἀνοχυρώτους μονὰς τῆς Πρωτευούσης δὲν ὑπῆρχε βεβαίως, ἐπὶ πλέον δὲ ἡ εἰς τὰς πρὸς τὴν ἀπαράμιλλον θέαν τοῦ Κερατίου κόλπου κλιτῦς θέσις τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν Τραπέζης ἐδικαιολόγει πλήρως τὰς στοὰς ταύτας, καταλλήλους διὰ τὴν μετὰ τὸ γεῦμα ἀνάπαυσιν τῶν μοναχῶν.

Καὶ ἤδη γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: Ποίας Μονῆς Τράπεζα ἦτο τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν κτήριον; Ὡς ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης ἀνεφέρθη [12], οὐδεμία σαφὴς ἔνδειξις πηγῶν ἢ ἐπιγραφὴ ὑπάρχει πρὸς ἀσφαλῆ ταύτισιν, τόσον τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν μνημείου, ὅσον καὶ σειρᾶς ὅλης ἄλλων παρομοίων. Δικαιολογεῖται συνεπῶς πλήρως ἡ παρατήρησις τοῦ SCHNEIDER ὅτι εἶναι ἀδύνατον, εἰς τὴν κατάστασιν τῶν σημερινῶν ἡμῶν γνώσεων, νὰ ταυτίσωμεν κτήριον σωζόμενον εἰς τὴν βρίθουσαν ἄλλοτε μονῶν περιοχὴν τῆς Πέτρας μετὰ μιᾶς τῶν ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων ἀναφερομένης [13]. Ἐπὶ πλέον, ὡς εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον τῆς παρούσης μελέτης εἴδομεν [14], αἱ δύο μεγάλαι ἀνοικταὶ

1 Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, 46.

2 Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης², Ἀθῆναι 1963, 21.

3 Τοῦ αὐτοῦ, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, 47.

4 Αὐτόθι εἰκ. 56, 59, 70, 71, 78.

5 Αὐτόθι εἰκ. 72, 73.

6 Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης, 21.

7 Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, 47.

8 Ὑπῆρχον, κατ' ἐξαίρεσιν, καὶ Τράπεζαι σχήματος Ταυ, κυρίως εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος (Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ἔ. ἀ. 46).

9 Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, ἔ. ἀ. 7.

10 Αὐτόθι 15.

11 Αὐτόθι 45.

12 Ἀνωτ. σ. 29.

13 Ἀνωτ. σ. 49.

14 Ἀνωτ. σ. 49.

δεξαμεναὶ τοῦ Ἄσπαρος καὶ τοῦ Ἀετίου, αἵτινες χρησιμεύουν ὡς σημεῖα ἀναγνωρίσεως εἰς τὰς περιγραφὰς τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, δὲν ἔχουν ἀσφαλῶς ταυτισθῆ. Τὸ μόνον ὅπερ δύναται νὰ λεχθῇ εἶναι ὅτι, ἐφ' ὅσον, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατασκευαστικῶν καὶ μορφολογικῶν παρατηρήσεων τῆς παρούσης μελέτης, ὡς μᾶλλον πιθανὴ χρονολογία τῆς ἱδρύσεως τοῦ μνημείου θεωρεῖται ἡ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ $6^{ου}$ αἰῶνος περίοδος, δέον νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ γνώμη τοῦ ΠΑΣΠΑΤΗ καὶ τῶν συμφωνούντων μετ' αὐτοῦ, ὅτι πρόκειται περὶ κτηρίου ἀνήκοντος εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Μανουὴλ κτισθεῖσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Θεοφίλου.

Διὰ πάντας ἀκριβῶς τοὺς ἀναλυθέντας ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ λόγους θεωροῦμεν πιθανωτέραν τὴν ὑπὸ τοῦ JANIN διατυπωθεῖσαν γνώμην [1], ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ κτίσματος ἀνήκοντος εἰς τὴν μεγάλην Μονὴν Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῆς Πέτρας, ἥτις, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἱδρύθη ὑπὸ ἁγίου τινὸς ἀνδρὸς ἐξ Αἰγύπτου [2], ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ζήνωνος (474-491).

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΠΑΣΑΔΑΙΟΣ

RÉSUMÉ

À l'extrémité nord d'Istanbul, entre ses 5e et 6e collines, s'étend une petite plaine qui portait, pendant la période byzantine le nom de «Pétra» et était fameuse pour ses églises et ses monastères.

Parmi les quelques édifices byzantins de cette région, qui existent encore aujourd'hui, se trouve aussi un, connu sous son nom turc de «Kefeli - Mesdjidi» et dont le vrai nom est inconnu. Ce monument n'est pas le seul dont nous ignorons non seulement le nom, mais aussi l'identité et l'histoire. Toute une série de monuments byzantins de la ville, de dimensions relativement réduites. ne sont guère mentionnés dans les écrits des auteurs byzantins et, comme nous avons déjà remarqué dans un autre travail, ils sont étudiés d'une façon superficielle, par le petit nombre de savants qui se sont occupés d'eux.

La présente étude a, précisément, pour but un examen attentif, autant constructif que morphologique, d'un de ces monuments, le Kefeli - Mesdjidi, mentionné plus haut, afin d'éclaircir, autant que possible, les problèmes qu'il pose.

Le monument est un édifice oblong (pl. 3a), d'orientation Nord - Sud. Son plan se compose (fig. 2) d'une salle très allongée et haute, sur le côté nord de laquelle s'ouvre une abside, et qui est flanquée à l'ouest d'un espace de même longueur mais de moindre largeur et hauteur. Un trait caractéristique de la

1 Ἀνωτ. σ. 49.

2 Μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ, Σημειώσεις περί τινων ἐν Κωνσταντινουπόλει ναῶν καὶ ἰδίως τοῦ Πατριαρχικοῦ, μετὰ τὸ 1453, 20. R. JANIN, La géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin. Ière Partie, Tome III : Les églises et les monastères, Paris 1953, 435.

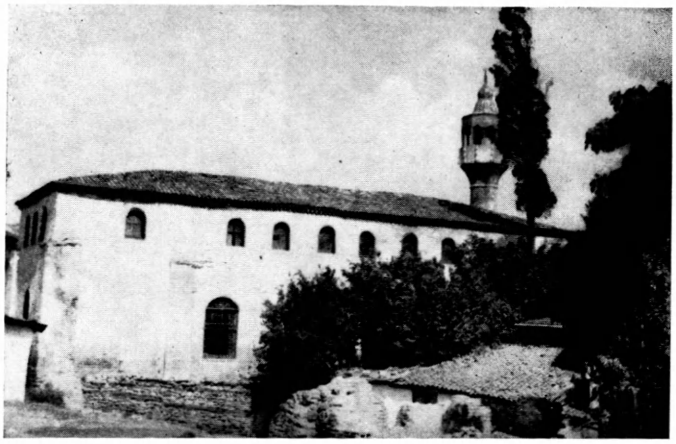

α

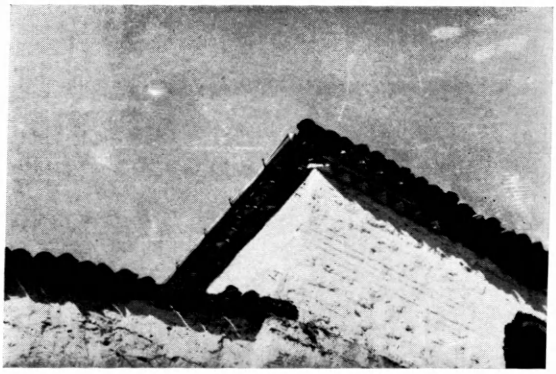

β

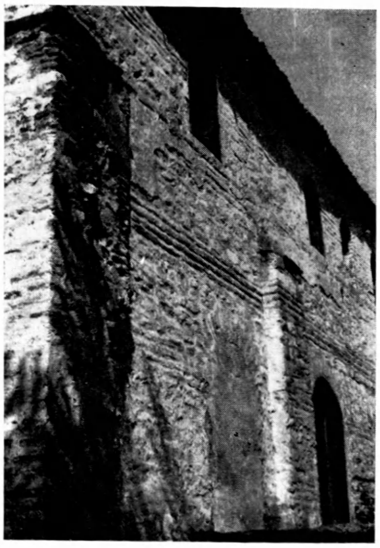

γ

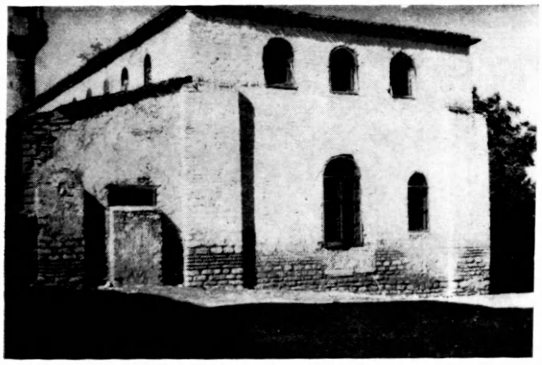

δ

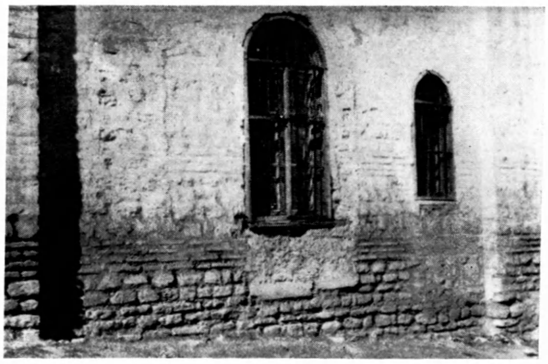

ε

α. Γενικὴ ὄψις τοῦ μνημείου ἀπ' Ἀνατολῶν. β. Ἡ νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ κτηρίου. γ. Λεπτομέρεια τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως. δ. Ἡ νοτία πλευρά. ε. Λεπτομέρεια τῆς νοτίας πλευρᾶς.

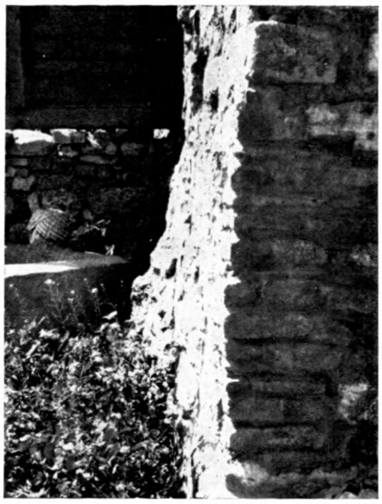
α

β

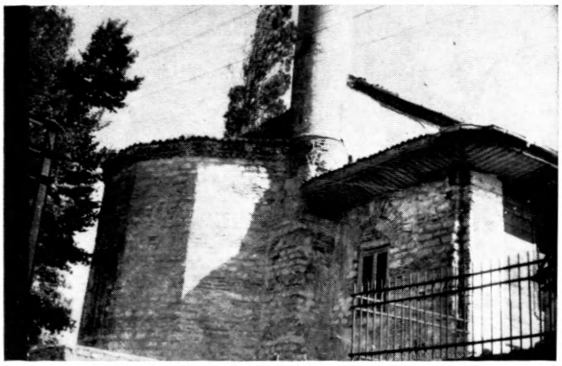
γ

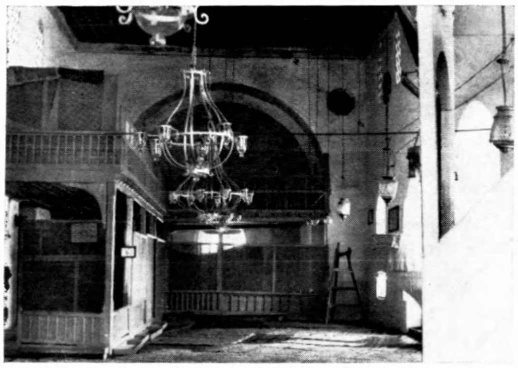
δ

ε

ζ

α. Οἱ ἐξέχοντες δόμοι τοῦ ἀνατολικοῦ πεσσοῦ τῆς ἁψῖδος. β. Ἡ ἁψὶς ἀπ' Ἀνατολῶν. γ. Ἡ ἁψὶς ἀπὸ Δυσμῶν καὶ ὁ παρ' αὐτὴν βόρειος τοῖχος τοῦ δευτερεύοντος χώρου. δ. Ἐσωτερικὴ ὄψις πρὸς τὴν ἁψῖδα. ε. Τὸ πρὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς κιονόκρανον. ζ. Τὸ πρὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τμῆμα.

grande salle est une rangée de fenêtres (fig. 4), très régulières et également espacées sur chacun de ses grands côtés, immédiatement sous la corniche du toit. Le trait caractéristique, d'autre part, de l'espace adjacent est l'absence de son long mur extérieur. Une construction turque, dans cet espace, l'a transformée en vestibule de la grande salle qui sert de mosquée (pl. A').

Des altérations, aux extrémités de la façade est de l'édifice (pl. B') montrent que des murs latéraux se trouvaient aussi au Nord et au Sud de cette façade.

Le petit nombre de savants qui a visité et, plus ou moins, étudié le monument, nous a laissé une vue perspective (Paspatis, fig. 15), deux plans sommaires et deux coupes (Gurlitt, van Millingen, fig. 8). Malheureusement ces dessins ne sont pas exacts, et les fautes qu'ils présentent se répètent aussi dans les descriptions des auteurs

L'étude du monument aboutit aux résultats suivants:

a) Une «aile» symétrique à celle de l'ouest se trouvait aussi à l'est (fig. 11).

b) Ni la salle principale, ni les «ailes», pouvaient être couvertes de voûtes.

c) Les deux «ailes» s'ouvraient vers le dehors, par des colonnades, entre deux piliers symétriques (fig. 12).

d) La forme générale de l'édifice est celle d'une basilique hellénistique à trois nefs. En réalité il s'agit d'une seule nef, flanquée de deux portiques. Ainsi nous nous trouvons devant un exemple hautement intéressant, où les nefs latérales d'une basilique, se transforment en portiques, par la «dissolution» de leurs murs extérieurs et la «solidification» de leurs murs intérieurs (pl. Γ', fig. 13 - 14).

e) Le monument se place dans la lignée évolutive des grandes basiliques du 5e et du 6e siècle (basilique de Stoudios, basiliques de Syrie). Cette constatation et certains indices constructifs supplémentaires fixent le commencement du 6e siècle comme date du monument.

f) Quant à sa destination fonctionnelle, le fait qu'il possède, non seulement la proportion d' 1 : 3 des réfectoires des monastères, mais aussi toutes leurs autres caractéristiques, conduit à l'hypothèse qu'il s'agit d'un Réfectoire (Τράπεζα).

g) Ce n'est pas possible de donner une réponse satisfaisante à la question «à quel monastère appartenait cette Τράπεζα» ? L'identification d'un monument existant avec une des nombreuses fondations monastiques de Pétra, est plus que problématique. La seule chose que l'on puisse dire est que la date du monument, comme elle se fixe par la présente étude, exclut l'hypothèse énoncée par Paspatis et adoptée par d'autres savants, qu'il s'agit du monastère de Manuel fondé pendant le règne de Théophilos (829 - 842). Il est plus convenable d'accepter qu'il s'agit plutôt, comme le pensent d'autres auteurs, du réfectoire du fameux monastère de St. Jean Prodrome de Pétra, fondé, d'après la tradition par un pieux anachorète d'Égypte, pendant le règne de Zénon (474 - 491).

A. P.

ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΜΕΤΑΛΛΙΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΕΡΑΤΗΣ

Τὰ ἐρευνηθέντα δείγματα προέρχονται ἀπὸ τὸ μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον τῆς Περατῆς καὶ ἐδόθησαν εἰς τὸν γράφοντα ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολόγου κ. Σπ. Ἰακωβίδη, ὁ ὁποῖος διενήργησε τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐμελέτησεν ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς πλευρᾶς τὸ νεκροταφεῖον καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ εὑρήματα [1].

Τὰ δείγματα διακρίνονται εἰς

α) κράματα χαλκοῦ
β) σκωρίαν χαλκοῦ
καὶ γ) σιδηροῦν ἀντικείμενον.

Δυστυχῶς ὅλα τὰ κράματα τοῦ χαλκοῦ εἶχον πλήρως διαβρωθῆ. Τίποτε δὲν ἐνεθύμιζε τὴν μεταλλικὴν προέλευσιν τῶν δειγμάτων, ἐκτὸς τοῦ προερχομένου ἐκ τοῦ τάφου 12, τὸ ὁποῖον διετήρει ἀκόμη τὴν ἐρυθρὰν μεταλλικὴν λάμψιν τοῦ χαλκοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἦτο τόσον διαβρωμένον, ὥστε ν᾽ ἀποκλείῃ τὴν μεταλλογραφικὴν ἐξέτασίν του ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον.

Ὡς πρὸς τὴν σκωρίαν τοῦ χαλκοῦ αὕτη ὀφείλεται μᾶλλον εἰς ἀποτυχημένον χυτήριον [2], περιέχει δὲ σημαντικὰς ποσότητας χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου ὑπὸ μορφὴν ὀξειδίων.

Τὸ σιδηροῦν τέλος ἀντικείμενον ἦτο ἐπίσης τελείως ὠξειδωμένον καὶ ἡ ἔρευνα περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν χημικὴν ἐξέτασιν τοῦ δείγματος.

Ἡ μεταλλουργία χαλκοῦ κατὰ τὸν 12ον αἰ. π.Χ. Ἡ μεταλλουργία κατὰ τὸν 12ον αἰ. π.Χ. ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένη καὶ ὁ μεταλλουργὸς εἶχεν ἀποκτήσει ἀρκετὰς γνώσεις καὶ πεῖραν εἰς τὸν τομέα αὐτὸν τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος. Βεβαίως δὲν ἐγνώριζε, ποία ἦτο ἡ χημικὴ σύστασις οὔτε τῶν μεταλλευμάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίει ὡς πρώτας ὕλας, οὔτε καὶ τῶν παραγομένων κραμάτων. Ἡ πεῖρά του ὅμως τὸν εἶχε διδάξει, ὅτι ὡρισμένα χαρακτηριστικὰ τῶν χρησιμοποιουμένων μεταλλευμάτων, ὡς π.χ. τὸ χρῶμα καὶ τὸ βάρος αὐτῶν, ἦσαν συνάρτησις τῆς ποιότητος καὶ τοῦ ποσοστοῦ τῶν περιεχομένων μετάλλων. Ἦτο λοιπὸν εἰς θέσιν νὰ κάνῃ ἐπιλογὴν τῶν μεταλλευμάτων καὶ νὰ τὰ ἀναμιγνύῃ ἑκάστοτε εἰς τοιαύτας ἀναλογίας, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνῃ τελικῶς ἕνα κρᾶμα, τὸ ὁποῖον διέθετε τὰς ἐπιθυμητὰς μηχανικὰς ἰδιότητας.

Οὕτω τὰ ἀρχαῖα κράματα τοῦ χαλκοῦ δὲν περιεῖχον ὅλα τὴν αὐτὴν ποσότητα κασσιτέρου.

1 Σπ. Ἰακωβιδησ, Μυκηναϊκοὶ τάφοι Περατῆς, ΑΔ 19, 1964, Χρονικά, 87 - 95.

2 «Χυτήριον» εἰς τὴν μεταλλουργικὴν ὁρολογίαν σημαίνει τὴν διαδικασίαν τῆς καμινείας καὶ τὴν ἀπόχυσιν τοῦ ἑτοίμου ρευστοῦ μετάλλου ἢ κράματος καὶ ὄχι τὴν ἐγκατάστασιν τῆς καμίνου.

Τὰ κράματα ταῦτα τοῦ χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν μεταλλουργίαν ὡς βροῦνζοι καὶ ὄχι ὡς ὀρείχαλκοι. Ὀρείχαλκος εἶναι τὸ κρᾶμα χαλκοῦ καὶ ψευδαργύρου. Ὁ ψευδάργυρος ἐχρησιμοποιήθη πολὺ ἀργότερον, βιομηχανικῶς δὲ ἤρχισεν εἰς τὴν Εὐρώπην νὰ παράγεται μόλις τὸν 18ον αἰῶνα μ. Χ.

Ὁ καθαρὸς χαλκὸς εἶναι, ὡς γνωστόν, ἕνα πολὺ μαλακὸν μέταλλον καὶ ὡς ἐκ τούτου λαμβάνει εὐκόλως διὰ σφυρηλατήσεως τὰ ἐπιθυμητὰ σχήματα. Λόγῳ ὅμως τῆς ἰδιότητός του ταύτης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῇ, ὡς ἔχει, διὰ τὴν κατασκευὴν ἐργαλείων ἢ ὅπλων, ὅπου ἀπαιτοῦνται μεγάλη ἀντοχὴ καὶ σκληρότης. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν λίθον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνακαλύψεώς του εἰς τὴν κατασκευὴν μέσων παραγωγῆς καὶ ὅπλων.

Τὸν λίθον ἐξετόπισε βαθμιαίως, ἀλλ' ὄχι τελείως, μόνον ὅταν ὁ προϊστορικὸς ἄνθρωπος ἔμαθε νὰ παράγῃ δι' ἀναγωγῆς μίγματος μεταλλευμάτων χαλκοῦ καὶ ἀρσενικοῦ ἢ ἀργότερον κασσιτέρου κράματα κατὰ πολὺ σκληρότερα τοῦ χαλκοῦ.

Ὁ καθαρὸς ἐπίσης χαλκὸς [1], ὡς λαμβάνεται κατὰ τὴν καμινείαν τῶν μεταλλευμάτων του, παρουσιάζει πολλὰς δυσκολίας κατὰ τὴν χύτευσιν εἰς τύπους, διότι τὰ παραγόμενα χυτὰ εἶναι πορώδη. Τὸ πορῶδες τοῦ χαλκοῦ ὀφείλεται εἰς τὰ ἀέρια καὶ κυρίως εἰς τὸ ὀξυγόνον, τοῦ ὁποίου ἡ διαλυτότης ἐντὸς τοῦ ρευστοῦ μετάλλου ἐλαττοῦται συνεχῶς κατὰ τὴν στερεοποίησιν, διὰ νὰ γίνῃ ἐλαχίστη κατὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς πήξεως. Μὲ τὴν στερεοποίησιν ὅμως τοῦ μετάλλου τὰ ἀέρια παγιδεύονται ἐντὸς αὐτοῦ καὶ σχηματίζουν τὴν ἀναφερθεῖσαν πορώδη μορφήν. Ἕνα μέρος τοῦ ὀξυγόνου σχηματίζει ὀξείδια χαλκοῦ, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται ὑπὸ μορφὴν ἐγκλεισμάτων ἐντὸς τῆς μεταλλικῆς μάζης. Τὰ ἐγκλείσματα ταῦτα, ὡς καὶ οἱ ἀναφερθέντες πόροι, καθιστοῦν δύσκολον τὴν μηχανικὴν κατεργασίαν τοῦ χαλκοῦ, διότι διασποῦν τὴν συνοχὴν τοῦ μετάλλου εἰς βάρος τῆς ἐλατότητος καὶ τῆς δυσθραυστότητός του.

Ὁ προϊστορικὸς μεταλλουργὸς θὰ ἀντιμετώπισεν ἀσφαλῶς τὰς δυσκολίας ταύτας καὶ ἡ λύσις τοῦ προβλήματος θὰ ἐδόθη μόνον, ὅταν θὰ ἐχρησιμοποίησε κατὰ τὴν καμινείαν μετάλλευμα ἀρσενικοῦ καὶ ἀργότερον κασσιτέρου, ὥστε νὰ ἐπιτύχῃ τὰ ἀντίστοιχα κράματα μετὰ τοῦ χαλκοῦ. Τόσον τὸ ἀρσενικόν, ὅσον καὶ ὁ κασσίτερος ἔχουν μεγαλυτέραν χημικὴν συγγένειαν πρὸς τὸ ὀξυγόνον καὶ σχηματίζουν μετ' αὐτοῦ ὀξείδια. Τὸ σχηματιζόμενον μάλιστα ὀξείδιον τοῦ ἀρσενικοῦ εἶναι πτητικὸν καὶ ἐξαχνοῦται εἰς τοὺς 457° C, ἀπομακρυνόμενον τοῦ μετάλλου. Ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ ὀξυγόνου διὰ προσθήκης κάποιου στοιχείου καλεῖται ἀποξείδωσις καὶ τὸ προστιθέμενον στοιχεῖον ἀποξειδωτικόν.

Ὡς ἐλέχθη, ἡ παραγωγὴ ἀρσενικούχου βρούνζου, ἤτοι κράματος χαλκοῦ καὶ ἀρσενικοῦ, προηγήθη τῆς τοῦ κασσιτερούχου. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐρευνῶν τῶν Maréchal, [2] Colin Renfrew [3], J. A. Charles [4] κ. ἄ.

1 Τὰ παραγόμενα μέταλλα οὐδέποτε εἶναι καθαρά, ἀλλὰ περιέχουν πάντοτε ξένας ἀκαθαρσίας. Ὁ ὅρος ἐπομένως «καθαρὸν μέταλλον» ἀποτελεῖ ἔννοιαν σχετικήν.

2 J. R. Maréchal, L' évolution de la métallurgie aux temps préhistoriques, Revue de Métallurgie, Avril 1964.

3 Colin Renfrew, Cycladic Metallurgy and the Aegean Early Bronze Age, AJA 71, 1967, 1-20.

4 J. A. Charles, Early Arsenical Bronzes - A Metallurgical View, AJA 71, 1967, 21-26.

῾Ο Maréchal μάλιστα παρήγαγε κρᾶμα χαλκοῦ καὶ ἀρσενικοῦ, περιεκτικότητος 8% εἰς ἀρσενικόν, καὶ διεπίστωσεν, ὅτι εἶχε τὴν αὐτὴν σκληρότητα μὲ βροῦνζον, περιέχοντα 8% κασσίτερον.

Οἱ Renfrew καὶ Charles ἐμελέτησαν τὸ θέμα ὁ εἷς ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς καὶ ὁ ἕτερος ἀπὸ μεταλλουργικῆς πλευρᾶς καὶ διεπίστωσαν, ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν πρωτοχαλκῆν περίοδον οἱ κάτοικοι τῶν Κυκλάδων ἐχρησιμοποίουν βρούνζους ἐκ χαλκοῦ καὶ ἀρσενικοῦ. Ἀργότερον τὸ ἀρσενικὸν ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ κασσιτέρου, διὰ νὰ ἐπικρατήσουν τελικῶς οἱ βροῦνζοι κασσιτέρου.

Οἱ βροῦνζοι κασσιτέρου περιεῖχον ἐπίσης ἀρσενικόν, πολλάκις καὶ μέχρι 1%, ἀλλὰ τοῦτο ἀπετέλει ἀκαθαρσίαν προερχομένην ἐκ τῶν πρώτων ὑλῶν καὶ δὲν ὠφείλετο εἰς προμελετημένην προσθήκην. Ἀντιθέτως οἱ ἀρχαιότεροι βροῦνζοι μὲ ὑψηλὰς περιεκτικότητας ἀρσενικοῦ (3 - 10%) δὲν περιεῖχον κασσίτερον. Τὸ ὑψηλὸν ἀρσενικὸν τῶν κραμάτων τούτων πείθει περὶ τῆς χρησιμοποιήσεως κατὰ τὴν καμινείαν καὶ ἑνὸς ποσοστοῦ ἀρσενικούχου μεταλλεύματος πρὸς ἐμπλουτισμὸν τοῦ παραγομένου χαλκοῦ εἰς ἀρσενικόν.

῾Ως ἀνεφέρθη, τόσον τὸ ἀρσενικὸν ὅσον καὶ ὁ κασσίτερος προσδίδουν σκληρότητα εἰς τὸ κρᾶμα τοῦ χαλκοῦ ἀναλόγως τῆς περιεκτικότητός των, συγχρόνως δὲ βελτιώνουν τὰς συνθήκας χυτεύσεως.

῞Ολα τὰ ἄλλα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται κατὰ τὴν χημικὴν ἀνάλυσιν, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀκαθαρσίαι, προερχόμεναι ἐκ τῶν χρησιμοποιηθέντων μεταλλευμάτων. Εἰς τὴν μεταλλουργίαν μὲ τὸν ὅρον «ἀκαθαρσία» νοεῖται ἡ παρουσία κάποιου στοιχείου, τὸ ὁποῖον συνυπάρχει ἐντὸς δεδομένου μετάλλου ἢ κράματος ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεως τοῦ μεταλλουργοῦ. Οὕτω εἰς τοὺς βρούνζους κασσιτέρου δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν στοιχεῖα, ὡς τὸ ἀρσενικόν, ὁ σίδηρος, τὸ θεῖον, ὁ μόλυβδος, τὸ ἀντιμόνιον, ὁ ψευδάργυρος κ. ἄ., τὰ ὁποῖα συνώδευον ἀρχικῶς τὰ μεταλλεύματα καὶ ἡ παρουσία των δὲν ὀφείλεται εἰς ἐσκεμμένην προσθήκην αὐτῶν.

Ἀπὸ τοῦ 16ου αἰ. π. Χ., ὡς γνωστόν, ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ τὰ θειοῦχα μεταλλεύματα χαλκοῦ, τὰ κυριώτερα τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ χαλκοπυρῖται. Ἡ καμινεία τῶν πυριτῶν δὲν ἦτο τόσον ἁπλῆ, ὅσον τῆς τοῦ κυπρίτου, ὁ ὁποῖος εἶναι ὀξείδιον τοῦ χαλκοῦ (Cu_2O). Τὸ ὀξείδιον τοῦ χαλκοῦ ὑφίστατο ἀναγωγὴν ἐντὸς χαμηλῆς καμίνου ὑπὸ τοῦ ἄνθρακος τοῦ καυσίμου, δηλ. τοῦ ξυλάνθρακος, ἡ δὲ ἀναγκαία ὑψηλὴ θερμοκρασία τῶν 1200° C ἐπετυγχάνετο δι᾽ ἐμφυσήσεως ἀέρος ἐντὸς τῆς διαπύρου ἑστίας τῆς καμίνου. Ὁ πυρίτης ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποστῇ κατ᾽ ἀρχὴν μερικὴν ἢ ὁλικὴν ὀξειδωτικὴν φρῦξιν, διὰ νὰ ὀξειδωθῇ ὁ θειοῦχος χαλκὸς πρὸς ὀξείδιον χαλκοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ πραγματοποιηθῇ ἐντὸς τῆς χαμηλῆς καμίνου ἡ ἀναγωγὴ τοῦ ἐκ τῆς φρύξεως προκύψαντος ὀξειδίου τοῦ χαλκοῦ πρὸς χαλκόν.

Βρούνζινα ἀντικείμενα τοῦ νεκροταφείου τῆς Περατῆς. Τὰ ἐξετασθέντα δείγματα ἦσαν, ὡς ἀνεφέρθη, πλήρως ὠξειδωμένα, ἐκτὸς τοῦ προερχομένου ἐκ τοῦ τάφου 12. Ἡ διάβρωσίς των εἶχε προχωρήσει τόσον, ὥστε νὰ ἐνθυμίζουν δείγματα μεταλλευμάτων μᾶλλον παρὰ μετάλλων.

Ἡ ποσοτικὴ ἀνάλυσις ἐγένετο διὰ τοῦ κλασικοῦ τρόπου, ἡ δὲ ποιοτικὴ ἀνίχνευσις ἐβασίσθη εἰς τὴν μέθοδον τῆς Χρωματογραφίας. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἀνιχνεύθησαν ἐπιτυχῶς ὁ σίδηρος καὶ ὁ ψευδάργυρος, τὸ δὲ ἀρσενικὸν διὰ παραλλαγῆς τῆς γνωστῆς εὐαισθήτου μεθόδου Gutzeit.

Δυστυχῶς ἡ ποσότης τῶν δειγμάτων ἦτο μικρά, πολλῶν δὲ ἐλαχίστη, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ὁλοκληρωθῇ διὰ τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν.

Εἰς τὸν παρατιθέμενον πίνακα Ι ἀναγράφονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς χημικῆς ἀναλύσεως τῶν βρουνζίνων δειγμάτων, ὡς ταῦτα εὑρέθησαν. Εἰς τὸν πίνακα ΙΙ ἐγένετο ἀναγωγὴ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πίνακος Ι ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, ὥστε νὰ δοθῇ ἡ εἰκὼν τῶν ἀρχικῶν ἀναλύσεων τῶν ἀρχαίων χαλκίνων κραμάτων. Ἐπειδὴ αἱ ἀναλύσεις ὡρισμένων δειγμάτων δὲν ὡλοκληρώθησαν, ἐλλείψει ἐπαρκοῦς δείγματος, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν πίνακα ΙΙ τιμαὶ ὀφείλουν νὰ θεωρηθοῦν ὡς κατὰ προσέγγισιν ὀρθαί.

Ἐκ τοῦ πίνακος ΙΙ συνάγεται, ὅτι ἡ περιεκτικότης τῶν ἐξετασθέντων δειγμάτων εἰς κασσίτερον δὲν ἦτο ἡ αὐτή. Τοῦτο δὲν ἀπετέλει τυχαῖον γεγονός, ἀλλὰ ὠφείλετο εἰς τὴν πρόθεσιν τῶν μεταλλουργῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπως προσδώσουν διαφορετικὴν σκληρότητα, ἀντοχὴν καὶ ἐλατότητα εἰς τὸ παραγόμενον βρούνζινον ὑλικόν.

ΠΙΝΑΞ Ι

		Χαλκὸς Cu %	Κασσίτερος Sn %	Σίδηρος Fe %	Ἀρσενικὸν As %	Θεῖον S %	Ψευδάργυρος Zn %
Τάφος 1	Ἀγγεῖον	66,82	8,63	0,29	ἀνιχνεύθη*		ἀνιχνεύθη
» 5	Τεμ. βελόνης	59,05	11,66	ἀνιχνεύθη	»	0,14	»
» 12	Τεμ. ἄμορφα	93,83	0,36	»	0,30	0,060	»
» 13	» »	64,81	6,81	0,35	0,39		»
» 124	Βραχιόλι	68,14	7,18	ἀνιχνεύθη	0,19		»
» 131	Τεμ. ἐλάσματος ἀγνώστου προελεύσεως	65,74	5,64	»	ἀνιχνεύθη		»
» 147	Τεμ. πόρπης	62,44	6,90	»	»		»
» $Σ_2$	Πιθανῶς κάτοπτρον	67,60	6,90	»	0,26		»

* Ἐλλείψει ἐπαρκοῦς δείγματος ἐγένετο ποιοτικὴ μόνον ἀνάλυσις εἰς πολλὰ δείγματα καὶ σημειώνεται εἰς τοὺς ἀνωτέρω πίνακας διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ «ἀνιχνεύθη».

ΠΙΝΑΞ ΙΙ

		Cu %	Sn %	Fe %	As %	S %	Zn %
Τάφος 1	Ἀγγεῖον	88,22	11,39	0,38	ἀνιχνεύθη		ἀνιχνεύθη
» 5	Τεμ. βελόνης	83,35	16,46	ἀνιχνεύθη	»	0,20	»
» 12	Τεμ. ἄμορφα	99,24	0,38	»	0,32	0,063	»
» 13	» »	89,57	9,41	0,48	0,54		»
» 124	Βραχιόλι	90,24	9,51	ἀνιχνεύθη	0,25		»
» 131	Τεμ. ἐλάσματος	92,10	7,90	»	ἀνιχνεύθη		»
» 147	Τεμ. πόρπης	90,04	9,95	»	»		»
» $Σ_2$	Πιθανῶς κάτοπτρον	90,42	9,23	»	0,35		»

Ἡ ὕπαρξις τοῦ κασσιτέρου, ὡς ἐλέχθη, καθιστᾷ τὴν χύτευσιν τοῦ κράματος ἐντὸς τῶν τύπων εὐκολωτέραν, μειώνει τὸ πορῶδες τοῦ μετάλλου, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῶν ἀερίων τῆς καμινείας καὶ τέλος προσδίδει ἀντοχὴν καὶ σκληρότητα ἀνάλογον πρὸς τὸν περιεχόμενον κασσίτερον. Εἶναι φυσικόν, ὅτι ἀνερχομένης τῆς περιεκτικότητος τοῦ κασσιτέρου ἡ σκληρότης καὶ ἀντοχὴ τοῦ βρούνζου αὐξάνονται εἰς βάρος τῆς ἐλατότητος καὶ δυσθραυστότητος τούτου.

Κράματα περιέχοντα κασσίτερον μέχρι καὶ 13 % ἐλάσσονται, συρματοποιοῦνται ἢ σφυρηλατοῦνται ἐν ψυχρῷ. Ἄνω τοῦ ποσοστοῦ τούτου ἡ ἐν ψυχρῷ κατεργασία εἶναι δυσχερής, διότι τὸ κρᾶμα καθίσταται ἐξαιρετικῶς εὔθραυστον καὶ ἡ σφυρηλάτησις μόνον ἐν θερμῷ δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ.

Τὸ διάγραμμα τῆς εἰκόνος 1 δίδει τὴν σχέσιν τῶν μηχανικῶν ἰδιοτήτων τῶν βρούνζων συναρτήσει τῆς εἰς κασσίτερον περιεκτικότητος. Παρατηρεῖται, ὅτι ἡ ἐπιμήκυνσις μηδενίζεται διὰ κασσίτερον 20 %, ἐνῷ ἡ ἀντοχὴ εἰς ἐφελκυσμὸν παρουσιάζει αἰχμὴν καὶ ἡ σκληρότης ἀνέρχεται ἀποτόμως. Εἶναι φυσικὸν λοιπὸν νὰ ἀποκλείεται ἡ ἐν ψυχρῷ κατεργασία καὶ νὰ ἐπιτρέπεται μόνον ἡ ἐν θερμῷ. Εἰς τὸ ἴδιον διάγραμμα ἀναφέρονται αἱ περιοχαὶ τῆς ἐν ψυχρῷ καὶ ἐν θερμῷ κατεργασίας τῶν βρούνζων συναρτήσει πάντοτε τοῦ % κασσιτέρου.

Εἰς τὴν εἰκόνα 2 ἀπεικονίζεται ἡ ἐπίδρασις τοῦ περιεχομένου κασσιτέρου ἐπὶ τοῦ σημείου τήξεως τοῦ κράματος.

Ὅλα τὰ κράματα χαλκοῦ, ὅταν σφυρηλατηθοῦν ἐν ψυχρῷ, σκληρύνονται, λόγῳ

τῶν ἀναπτυσσομένων ἐσωτερικῶν τάσεων, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐκ τῆς παραμορφώσεως τοῦ κρυσταλλικοῦ πλέγματος.

Τὴν σκλήρυνσιν τοῦ βρούνζου ἐγνώριζον καλῶς οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται. Οἱ J. Ramin καὶ J. R. Maréchal ἀναφέρουν προϊστορικὸν ξίφος τοῦ 13ου αἰ. π. Χ., σκληρυνθὲν κατόπιν σφυρηλατήσεως ἐν ψυχρῷ. Ἡ μετρηθεῖσα σκληρότης ἐκπεφρασμένη εἰς μονά-

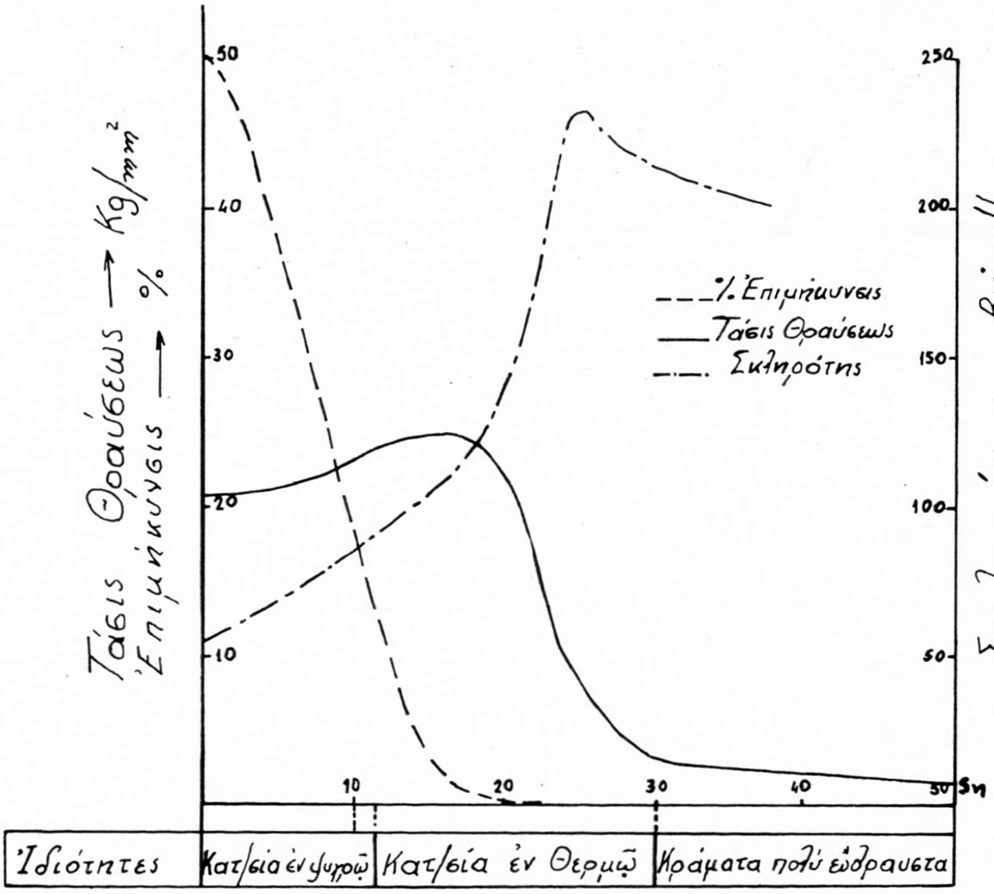

Εἰκ. 1.

δας Rochwell F ἦτο εἰς τὸ κέντρον τῆς λεπίδος 90 καὶ πλησίον τῆς κόψεως 130[1].

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι τὴν ἐπιθυμητὴν σκληρότητα οἱ ἀρχαῖοι ἐπετύγχανον ὄχι μόνον διὰ τῆς προσθήκης κασσιτέρου, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀναφερθείσης μηχανικῆς κατεργασίας.

Τὰ δοκίμια τῶν τάφων 1, 13, 124, 131, 147 καὶ $Σ_2$ περιέχουν κασσίτερον κυμαινόμενον μεταξὺ 7,90 καὶ 11,39 % (ἰδὲ πίνακα II) καὶ δέον νὰ θεωρηθοῦν ὡς κοινοὶ

1 J. Ramin - J. R. Maréchal, L'introduction du bronze en France au deuxième millénaire avant l'ère chrétienne, Revue de Métallurgie, Avril 1965.

βροῦνζοι, οἱ ὁποῖοι δύνανται νὰ σφυρηλατηθοῦν ἐν θερμῷ ἢ ἐν ψυχρῷ. Τοιαύτην κατεργασίαν θὰ ὑπέστησαν ἀσφαλῶς τὰ ἐλάσματα τοῦ τάφου 131, τὸ πιθανολογούμενον κάτοπτρον τοῦ τάφου Σ_2, τὸ βραχιόλι τοῦ τάφου 124 καὶ ἡ πόρπη τοῦ τάφου 147.

Τὰ ἄμορφα τεμάχια τοῦ τάφου 13 δὲν εἶναι γνωστὸν τί ἀκριβῶς ἦσαν. Ἡ χημικὴ σύνθεσις τοῦ ἀγγείου, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸν τάφον 1, ἦτο ἡ πλέον κατάλληλος διὰ τὴν

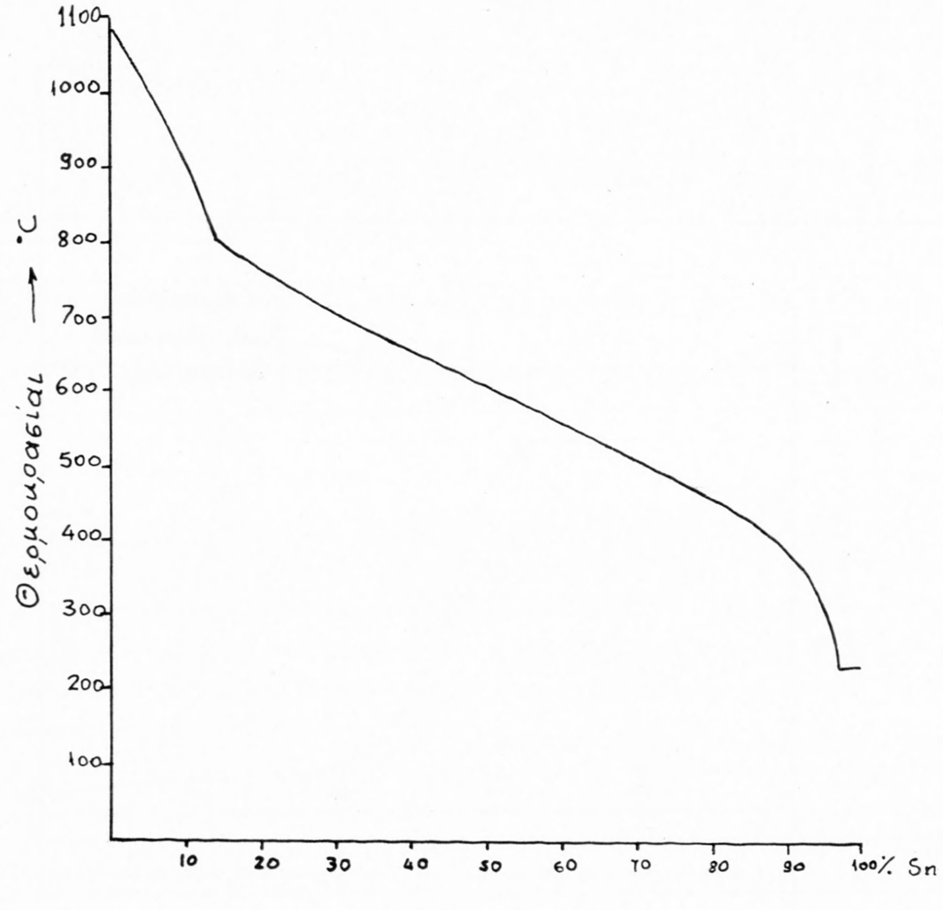

Εἰκ. 2.

ἐξασφάλισιν χαμηλοῦ σημείου τήξεως, καλῆς ρευστότητος κατὰ τὴν χύτευσιν τοῦ ρευστοῦ κράματος καὶ καλῆς μηχανικῆς ἀντοχῆς.

Τὸ δεῖγμα τοῦ τάφου 12 περιέχει ἐλάχιστον κασσίτερον. Τὸ ὑλικὸν τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἦτο πολὺ μαλακὸν καὶ εὐήλατον καὶ θὰ ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν παραγωγὴν κάποιου ἀντικειμένου κατόπιν ἰσχυρᾶς μηχανικῆς κατεργασίας ἐν ψυχρῷ.

Ἡ βελόνη τοῦ τάφου 5 περιέχει 16 % κασσίτερον καὶ ὡς ἐκ τούτου θὰ πρέπει νὰ ἦτο πολὺ σκληρά. Ἡ κατεργασία της θὰ ἔγινε μᾶλλον ἐν θερμῷ, διότι ἐν ψυχρῷ θὰ ἦτο δύσκολος, λόγῳ τῆς ὑψηλῆς περιεκτικότητος εἰς κασσίτερον. Ὑπῆρχε καὶ ἡ περίπτωσις κατεργασίας ἐν ψυχρῷ κατόπιν ἀποτόμου ψύξεως τοῦ κράματος ἔκ τινος θερμο-

κρασίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον, ἐὰν ὁ μεταλλουργὸς τοῦ 12 αἰ. π.Χ. ἐγνώριζε τοιαύτας θερμικὰς κατεργασίας [1].

Τὰ ὑπόλοιπα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἀνάλυσιν, ἤτοι ὁ σίδηρος, τὸ ἀρσενικόν, τὸ θεῖον καὶ ὁ ψευδάργυρος, ἀπετέλουν ἀκαθαρσίας, αἱ ὁποῖαι προϋπῆρχον ἐντὸς τῶν μεταλλευμάτων. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀπαντοῦν ὑπὸ μορφὴν ὀξειδίων ἢ θειούχων ἑνώσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλευθεροῦνται κατὰ τὴν πορείαν τῆς μεταλλουργικῆς κατεργασίας τῶν μεταλλευμάτων καὶ συνοδεύουν τελικῶς τὸ παραγόμενον μέταλλον ἢ κρᾶμα.

Ἡ σχετικῶς ὑψηλὴ περιεκτικότης εἰς ἀρσενικὸν καὶ ἰδίως τοῦ δείγματος τοῦ τάφου 13 (0,54 %) ἐνισχύει τὴν ἄποψιν, ὅτι ἡ πρώτη ὕλη θὰ συνίστατο ἐκ χαλκοπυριτῶν, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις, ὡς πρώτων ὑλῶν διὰ τὴν παραγωγὴν χαλκοῦ, εἶχεν ἀρχίσει, ὡς ἀνεφέρθη, ἀπὸ τὸν 16ον αἰ. πΧ.. Ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀπόψεως συνηγορεῖ καὶ ἡ σχετικῶς σημαντικὴ περιεκτικότης τῶν κραμάτων εἰς σίδηρον, ὁ ὁποῖος ἦτο τῆς τάξεως τῶν 0,38 - 0,50 %. Μία ἄλλη ἔνδειξις εἶναι καὶ ἡ ηὐξημένη περιεκτικότης εἰς θεῖον τοῦ δείγματος τοῦ τάφου 5, ἀνερχομένου εἰς 0,2 %.

Ὁ ψευδάργυρος συνυπάρχει εἰς ὅλα τὰ κράματα καὶ ἀνιχνεύθη χρωματογραφικῶς.

Ἡ ἀνίχνευσις νικελίου διὰ τῆς χρωματογραφικῆς μεθόδου ἦτο ἀρνητική.

Σκωρία Χαλκοῦ

ΠΙΝΑΞ III

	Cu Χαλκὸς	Sn Κασσίτερος	Fe_2O_3 Ὀξείδ. σιδήρου	Al_2O_3 Ὀξείδ. ἀργιλίου	SiO_2 Διοξείδ. πυριτίου	CaO Ὀξείδ. ἀσβεστ.	MgO Μαγνησία	As Ἀρσενικὸν	P Φωσφόρος
Τάφος 137	21,11 %	4,76 % ἢ SnO_2 6,04	3,83 %	10,89 %	38,56 %	3,36 %	2,75 %	0,27 %	0,78 %

Ἡ παρουσία τοῦ διοξειδίου τοῦ κασσιτέρου ἐντὸς τῆς σκωρίας ἐνισχύει τὴν ἄποψιν, ὅτι ὁ κασσίτερος δὲν προσετέθη ὡς μέταλλον ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς τὸν ἕτοιμον χαλκόν, ἀλλ' ἀνεμίχθη ὑπὸ μορφὴν μεταλλεύματος, πιθανὸν κασσιτερίτου (SnO_2) μετὰ τοῦ μεταλλεύματος χαλκοῦ καὶ ἐκαμινεύθησαν ταὐτοχρόνως. Πράγματι, ἐὰν παρήγετο πρῶτον χαλκὸς διὰ τῆς καμινείας τῶν μεταλλευμάτων του καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐτήκοντο ποσότητες χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου πρὸς παραγωγὴν βρούνζου, ἡ παρουσία τοῦ διοξειδίου τοῦ κασσιτέρου ἐντὸς τῆς σκωρίας θὰ ἦτο ἀδικαιολόγητος. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν παραγωγὴν χαλκοῦ ἐπιτοπίως ἐξ ἑλληνικῶν μεταλλευμάτων καὶ τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων τῆξιν τούτου μετὰ μεταλλικοῦ κασσιτέρου, ὁ ὁποῖος ὁπωσδήποτε θὰ εἰσήγετο.

1 Γ. Ι. ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς διαβρώσεως ἀρχαίων βρούνζων, διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ, Ἀθῆναι 1965, σ. 55, μέρος ΙΙ.

Ἡ εἰσαγωγὴ μεταλλεύματος ἢ μεταλλικοῦ κασσιτέρου πιθανὸν νὰ ἐξηρτᾶτο καὶ ἐκ τοῦ ἑκάστοτε κόστους αὐτῶν. Ἐὰν εἰς κάποιαν περιοχὴν τῆς Ἀσίας ἢ τῆς Εὐρώπης ὑπῆρχεν εἰς ὡρισμένας ἐποχὰς διαθέσιμος κασσίτερος εἰς καλὴν τιμὴν καὶ τὸ κόστος μεταφορᾶς χαμηλόν, τότε θὰ ἦτο συμφερώτερον νὰ εἰσάγεται τὸ μέταλλον ἀντὶ νὰ μεταφέρεται τὸ μετάλλευμα τούτου, τὸ ὁποῖον περιέχει τὸν κασσίτερον μόνον κατὰ ἕνα ποσοστόν. Τὸ ὑπόλοιπον ἀποτελεῖ τὸ στεῖρον καὶ ἄχρηστον γαιῶδες ὑλικόν (gangue), διὰ τὸ ὁποῖον ὁ ναῦλος μεταφορᾶς θὰ ἦτο σχεδὸν ὁ ἴδιος, ὡς ἐὰν μετεφέρετο μεταλλικὸς κασσίτερος.

Τέλος αἱ μεγάλαι περιεκτικότητες τῆς σκωρίας εἰς χαλκὸν (21,11 %) καὶ κασσίτερον (4,76 %) ὑποδηλοῦν, ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ ἀποτυχημένου χυτηρίου.

Σιδηροῦν ἀντικείμενον τάφου $Σ_2$. Τὸ μέταλλον ἦτο πλήρως ὠξειδωμένον καὶ εἶχεν οὐσιαστικῶς μεταβληθῆ καὶ πάλιν εἰς ὀρυκτόν. Μετὰ τὴν λειοτρίβησιν πρὸς παρασκευὴν τοῦ πρὸς ἀνάλυσιν δείγματος τὸ χρῶμα τῆς κόνεώς του ἦτο κίτρινον.

Ἡ ἀνάλυσις ἀναγράφεται εἰς τὸν πίνακα IV, στήλη Α. Εἰς τὴν στήλην Β ἀναφέρεται ἡ χημικὴ ἀνάλυσις, ὡς θὰ ἦτο πρὸ τῆς ὀξειδώσεως τοῦ σιδήρου.

ΠΙΝΑΞ IV

Σιδηροῦν ἀντικείμενον τάφου $Σ_2$

	Α	Β
Σίδηρος (Fe)	59,57 %	98,41 %
Πυρίτιον (Si)	0,42 %	0,69 %
Θεῖον (S)	0,16 %	0,264 %
Φωσφόρος (P)	0,383 %	0,633 %
Μαγγάνιον (Mn)	—	—
Νικέλιον (Ni)	—	—

Ἡ παντελὴς ἔλλειψις μαγγανίου, νικελίου καὶ κοβαλτίου ἀποκλείουν τὴν μετεωριτικὴν προέλευσιν τοῦ σιδήρου. Ὡς γνωστόν, ὁ σίδηρος τῶν μετεωριτῶν περιέχει τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἰς σημαντικὰς ἐνίοτε ποσότητας. Τὸ νικέλιον ἀνέρχεται πολλάκις μέχρι 8 % καὶ εἰς ὡρισμένα σημεῖα τοῦ αὐτοῦ μετεωρίτου ἡ περιεκτικότης του κυμαίνεται μεταξὺ 5 καὶ 16 %.

Οἱ μετεωρῖται ἀπετέλεσαν, ὡς γνωστόν, τὰς πρώτας πηγὰς σιδήρου τῶν προϊστορικῶν λαῶν καὶ ἡ οὐράνιος προέλευσίς του ἐδημιούργησε πλῆθος δοξασιῶν.

Τὸν 12ον αἰ. π.Χ. ἡ ἀναγωγὴ τοῦ σιδηρομεταλλεύματος πρὸς παραγωγὴν σιδήρου ἦτο πλέον γνωστή. Τὰ κύρια κέντρα τῆς σιδηρομεταλλουργίας εὑρίσκοντο εἰς τὴν

χώραν τῶν Χιττιτῶν, ἡ ὁποία κατελάμβανε τὴν σημερινὴν Μ. Ἀσίαν μέχρι τοῦ Καυκάσου.

Ἡ παραγωγὴ τοῦ σιδήρου ἦτο ἐργασία πολὺ δύσκολος, διότι τὸ μέταλλον τοῦτο τήκεται εἰς τοὺς 1540° C, ἐνῶ ὁ χαλκὸς εἰς τοὺς 1083° C καὶ τὰ κράματα αὐτοῦ μετὰ τοῦ κασσιτέρου εἰς πολὺ χαμηλοτέρας θερμοκρασίας (εἰκ. 2). Διὰ τοῦτο καὶ καθυστέρησε πολὺ ἡ παραγωγὴ σιδήρου παρὰ τὴν ὑψηλὴν στάθμην τῶν μεταλλουργικῶν γνώσεων τῶν προϊστορικῶν λαῶν. Ὁ σίδηρος κατὰ τὸν 12ον αἰ. π. Χ. ἐθεωρεῖτο πολύτιμον μέταλλον καὶ δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς μεγάλην κλίμακα διὰ τὴν παραγωγὴν ὅπλων καὶ ἐργαλείων. Ἡ ἱστορία τοῦ σιδήρου ἀρχίζει κυρίως ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνακαλύψεως τῆς χαλυβώσεως, δηλ. τῆς μετατροπῆς τοῦ σιδήρου εἰς σκληρὸν χάλυβα.

Ὁ σίδηρος μετὰ τοῦ ἄνθρακος σχηματίζει μίαν σειρὰν κραμάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι γνωστὰ ὡς χάλυβες. Ὁ χάλυψ, δηλ. τὸ κρᾶμα σιδήρου - ἄνθρακος, ὑφίσταται ὡρισμένας μεταβολὰς τῆς κρυσταλλικῆς του δομῆς, ὅταν θερμαινόμενος ἢ ψυχόμενος διέρχεται διά τινων θερμοκρασιῶν. Αἱ θερμοκρασίαι, εἰς τὰς ὁποίας πραγματοποιοῦνται αἱ μετατροπαὶ αὗται τῆς δομῆς του, ὀνομάζονται κρίσιμα σημεῖα. Διὰ νὰ γίνῃ ὅμως μία ὁποιαδήποτε ἀλλαγὴ ἐντὸς τῆς στερεᾶς μάζης ἀπαιτεῖται χρόνος, διότι τὰ ἄτομα διαχέονται βραδύτατα, ὅταν τὸ μέταλλον εὑρίσκεται εἰς τὴν στερεὰν κατάστασιν. Θὰ πρέπει λοιπὸν ἡ ψῦξις διὰ τῶν κρισίμων σημείων νὰ εἶναι βραδυτάτη, ὥστε νὰ δοθῇ ὁ ἀπαιτούμενος καιρὸς εἰς τὰ ἄτομα νὰ λάβουν τὰς νέας των θέσεις εἰς τὴν νέαν κρυσταλλικὴν δομήν. Ἕνα τοιοῦτον κρίσιμον σημεῖον τοῦ χάλυβος εἶναι ἡ θερμοκρασία τὸν 723° C.

Ἐὰν δι᾿ οἱονδήποτε λόγον ἡ ψῦξις γίνῃ ταχέως κατὰ τὴν διάβασιν διὰ τοῦ κρισίμου σημείου τῶν 723° C, ἡ διάχυσις τῶν ἀτόμων πρὸς σχηματισμὸν τῆς νέας δομῆς ἀναστέλλεται μερικῶς ἢ ὁλικῶς. Ἡ ἀναστολὴ αὐτὴ τοῦ μετασχηματισμοῦ εἶναι γνωστὴ ὡς βαφή.

Διὰ τῆς βαφῆς τῶν χαλύβων ἐπιτυγχάνονται ἐξαιρετικαὶ μηχανικαὶ ἰδιότητες ὡς πρὸς τὴν σκληρότητα καὶ τὴν ἀντοχήν των.

Ἡ ἀνακάλυψις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεταλλουργῶν τῆς τεχνικῆς τῆς παραγωγῆς χάλυβος καὶ τῆς βαφῆς αὐτοῦ ἀπετέλεσεν οὐσιαστικῶς τὴν εἴσοδον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου. Ἡ μεγάλη σκληρότης τοῦ νέου αὐτοῦ μετάλλου τὸ ἐπέβαλεν ἐφ᾿ ὅλων τῶν μέχρι τότε χρησιμοποιουμένων λιθίνων καὶ μεταλλικῶν ὑλικῶν, τὰ ὁποῖα καὶ ἐξετόπισε ταχέως, λόγῳ τῶν ἐξαιρετικῶν μηχανικῶν του ἰδιοτήτων εἰς τὴν κατασκευὴν ὅπλων καὶ ἐργαλείων.

Ἀπὸ τῆς 1ης χιλιετηρίδος π. Χ., ἡ ὁποία θεωρεῖται συμβατικὸν ὁρόσημον τῆς νέας ἐποχῆς τοῦ σιδήρου ἢ καλλίτερον τοῦ χάλυβος, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ἐξελίσσεται ταχύτατα καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος γράφεται πλέον εἰς αἰῶνας καὶ ὄχι εἰς χιλιετηρίδας.

Τὸ σιδηροῦν ἀντικείμενον τῆς Περατῆς ἀπετέλει κατὰ τὸν ἀνασκαφέα πιθανῶς τμῆμα μαχαιριδίου, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἶχεν εἰσαχθῇ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Ἀν. Μεσογείου. Τοῦτο θὰ ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα χαλύβδινον, διότι, ὡς γνωστόν, οἱ Χιττῖται ἐγνώριζον τὴν τεχνικὴν τῆς χαλυβώσεως ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος π. Χ. Ἡ ἐργασία

ὅμως τῆς παραγωγῆς τοῦ χάλυβος καὶ τῆς βαφῆς αὐτοῦ ἦτο ἀκόμη πολὺ ἐπίπονος καὶ διὰ τοῦτο ἡ κατασκευὴ χαλυβδίνων ἀντικειμένων ἦτο περιωρισμένη.

Ἐκ τῆς χημικῆς ἀναλύσεως τοῦ σιδηροῦ ἀντικειμένου προκύπτει, ὅτι τοῦτο θὰ προῆλθεν ἐκ τῆς ἀναγωγῆς πλουσίου εἰς σίδηρον μεταλλεύματος. Ὡς καύσιμον καὶ συγχρόνως ἀναγωγικὸν θὰ ἐχρησιμοποιήθη τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ξυλάνθραξ.

Αἱ εὑρεθεῖσαι σημαντικαὶ ποσότητες θείου (S) καὶ φωσφόρου (P) ἦσαν ἀκαθαρσίαι, αἱ ὁποῖαι θὰ προῆλθον ἐκ τοῦ μεταλλεύματος καὶ τοῦ χρησιμοποιηθέντος καυσίμου.

Τὸ πυρίτιον (Si) ἦτο συστατικὸν κυρίως τοῦ μεταλλεύματος. Ἡ ἐξαγωγικὴ μεταλλουργία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπραγματοποιεῖτο εἰς τοὺς 1200 - 1300° C καὶ ἐπειδὴ ἡ θερμοκρασία τήξεως τοῦ σιδήρου εἶναι τῆς τάξεως τῶν 1500° C, ἀναλόγως τῶν περιεχομένων ξένων πρὸς αὐτὸν στοιχείων, ἐλαμβάνετο κατὰ τὸ πέρας τῆς καμινείας μία διάπυρος μᾶζα, συνισταμένη ἐκ στερεοῦ σιδήρου, ρευστῆς σκωρίας καὶ μὴ ἀναχθέντος μεταλλεύματος. Τὴν μᾶζαν ταύτην κατειργάζοντο διὰ σφυρηλασίας, προκειμένου νὰ ἀποβληθῇ ἡ ρευστὴ σκωρία καὶ γενικῶς τὸ μὴ μεταλλικὸν ὑλικόν. Παρ᾽ ὅλα ταῦτα ὁ σίδηρος περιεῖχε πάντοτε ὑπὸ μορφὴν ἐγκλεισμάτων πυριτικὰς ἑνώσεις, μὴ ἀναχθέντα ὀξείδια σιδήρου καὶ ἄλλας ἑνώσεις, ὡς θειούχους καὶ φωσφορούχους.

Εἶναι ἀπίθανον, ἕνα μικρὸν ποσοστὸν τοῦ εὑρεθέντος κατὰ τὴν χημικὴν ἀνάλυσιν πυριτίου νὰ ἦτο ἐλεύθερον, δεδομένου ὅτι ἡ ἀναγωγὴ τοῦ διοξειδίου τοῦ πυριτίου (SiO_2) πρὸς πυρίτιον (Si) εἶναι ἰσχυρῶς ἐνδόθερμος ἀντίδρασις, ἐπιτυγχανομένη μόνον εἰς ὑψηλὰς θερμοκρασίας τῆς τάξεως τῶν 1400 - 1500° C. Τοῦτο ὅμως ἦτο ἀδύνατον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Διὰ τοῦτο τὸ εὑρεθὲν πυρίτιον θὰ εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς μεταλλικῆς μάζης τοῦ σιδηροῦ ἀντικειμένου ὑπὸ μορφὴν κάποιας πυριτικῆς ἑνώσεως.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

I. Τὰ ἐκ κραμάτων χαλκοῦ ἐξετασθέντα ἀντικείμενα τῆς Περατῆς θὰ παρήχθησαν κατὰ τοὺς ἑξῆς πιθανοὺς τρόπους:

α) Τῆξις χελωνῶν χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου, εἰσαγομένων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς ὡρισμένας ἀναλογίας ἀναλόγως τῆς ἐπιθυμητῆς σκληρότητος καὶ ἀντοχῆς τοῦ παραγομένου κράματος.

β) Παραγωγὴ πρῶτον χαλκοῦ διὰ τῆς καμινείας ἐγχωρίων μεταλλευμάτων χαλκοῦ καὶ κυρίως πυριτῶν, οἱ ὁποῖοι πρὸ τῆς ἀναγωγῆς ὑφίσταντο φρῦξιν πρὸς ὀξείδωσιν τῶν θειούχων ἑνώσεων εἰς ὀξείδια χαλκοῦ. Ἐν συνεχείᾳ τῆξις τοῦ, ὡς ἀνωτέρω, ληφθέντος χαλκοῦ μετὰ χελωνῶν εἰσαχθέντος κασσιτέρου.

γ) Σύγχρονος καμινεία ἐγχωρίων μεταλλευμάτων χαλκοῦ μετὰ εἰσαγομένων μεταλλευμάτων κασσιτέρου.

δ) Ἐπανάτηξις παλαιῶν καὶ ἀχρήστων βρουνζίνων ἀντικειμένων, ἐγχωρίων καὶ ξένων, πρὸς χύτευσιν νέων τοιούτων.

II. Ἡ ἀναλυθεῖσα σκωρία περιεῖχεν 6,04 % διοξείδιον τοῦ κασσιτέρου (SnO_2), πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς τρίτης ἀπόψεως ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν βρούνζων, ἤτοι τῆς συγχρόνου καμινείας μεταλλευμάτων χαλκοῦ καὶ εἰσαγομένων μεταλλευ-

μάτων κασσιτέρου. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποκλείει δι' ἄλλας περιπτώσεις καὶ τὴν δευτέραν ἄποψιν, δηλ. τῆς προσθήκης μεταλλικοῦ κασσιτέρου.

Τέλος πολλὰ ἐκ τῶν βρουνζίνων ἀντικειμένων πιθανὸν νὰ εἰσήγοντο ἐκ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, μετὰ τῆς ὁποίας ὑπῆρχεν ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένον ἐμπόριον.

III. Ἡ χημικὴ ἀνάλυσις ἔδειξεν, ὅτι τὸ δοκίμιον τοῦ τάφου 5, τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν εἰς τεμάχιον βελόνης, ἦτο ἀρκετὰ σκληρόν, καθ' ὅσον περιεῖχε 16,46 % κασσίτερον. Εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ διαμόρφωσις τῆς βελόνης θὰ ἔγινε διὰ μηχανικῆς κατεργασίας ἐν θερμῷ, διότι κρᾶμα τοιαύτης μεγάλης περιεκτικότητος εἰς κασσίτερον καθίσταται εὔθραυστον κατὰ τὴν ἐν ψυχρῷ κατεργασίαν (εἰκ. 1).

Τὰ ἄλλα κράματα εἶναι συνήθεις βροῦνζοι, ἐκτὸς τοῦ δείγματος τοῦ τάφου 12, τὸ ὁποῖον περιέχει 99,24 % χαλκόν.

Ἡ σχετικῶς ὑψηλὴ περιεκτικότης εἰς ἀρσενικὸν (0,54 %) καὶ σίδηρον (0,48 %) δεικνύει, ὅτι αἱ χρησιμοποιηθεῖσαι πρῶται ὕλαι παραγωγῆς χαλκοῦ ἦσαν πυρῖται.

IV. Τὸ σιδηροῦν ἀντικείμενον δὲν προέρχεται ἐκ μετεωριτῶν, διότι δὲν περιέχει καθόλου νικέλιον, μαγγάνιον ἢ κοβάλτιον.

Ἡ ἔλλειψις μαγγανίου καὶ ἡ ὑψηλὴ περιεκτικότης εἰς θεῖον καὶ φωσφόρον δεικνύει, ὅτι τοῦτο προῆλθε διὰ τῆς ἀναγωγῆς πλουσίου μεταλλεύματος σιδήρου τῇ βοηθείᾳ ξυλάνθρακος, ὡς καυσίμου καὶ ἀναγωγικοῦ.

Τὸ περιεχόμενον πυρίτιον θὰ ἦτο μᾶλλον πυριτικὸν ἔγκλεισμα, προερχόμενον ἐκ τῆς παγιδεύσεως ὑπὸ τοῦ μετάλλου σκωρίας κατὰ τὴν καμινείαν καὶ ὄχι ἐλεύθερον πυρίτιον. Αἱ χαμηλαὶ θερμοκρασίαι, τὰς ὁποίας ἐπετύγχανον, δὲν ἦσαν ἀρκεταὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἰσχυρῶς ἐνδόθερμον ἀντίδρασιν ἀναγωγῆς τοῦ διοξειδίου τοῦ πυριτίου (SiO_2) πρὸς πυρίτιον (Si), ὅπως γίνεται σήμερον εἰς τὴν ὑψικάμινον.

Γ. Ι. ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ

SUMMARY

I. The investigation on the tin-bronze objects found in the mycenaean cemetery of Perati (12 century B. C.) leads to the following deductions as far as their manufacture is concerned :

a) Imported copper and tin ingots were melted together in certain proportions depending on the desired hardenability and strengthness of the end product.

b) Copper was manufactured locally by smelting copper ores, mainly pyrites. The latter were first calcined to oxidize the sulphide compounds of copper to oxides.

Copper was finally melted with imported tin ingots.

c) Local copper ores and imported tin ores were smelted together in certain proportions to produce tin bronze.

d) Local or foreign bronze scrap was probably used as raw material, remelted and cast into new shapes.

II. The analysed copper slag contained 6,04 % tin dioxide (SnO_2); this proves that bronze was manufactured according to «c», at least in this particular case. Nevertheless, both «b» and «c» processes might be applied depending on the availability and cost of the imported metallic tin compared with the cost of tin ore.

Finally many bronze objects were probably imported from the Middle East with which commercial relations were highly developed.

III. Sample from tomb 5 belonged to a needle. Chemical analysis showed it to consist of a hard bronze due to the high tin content of 16,46 %. This probably was formed under hot working conditions, because cold working would render it very brittle.

The relatively high contents of arsenic (0,54 %) and iron (0,48 %) indicate that the raw materials used for the manufacture of copper were pyrites. The smelting of pyrites had already started in the 16th century B. C.

IV. The iron object was probably a piece of a knife blade imported according to Sp. Iakovidis from the Near East.

The complete absence of Ni, Mn and Co indicates that the raw material used was not a meteorite. Chemical analysis proved that the iron in question with no manganese and so high sulphur (S) and phosphorous (P) contents was the product of reduction of a rich iron ore realised in prehistoric time.

Silicon was incorporated in the metal as silicate inclusions rather than as silicon dissolved in iron in the form of solid solution. Smelting temperatures were too low at those times to allow the highly endothermic reduction of silica (SiO_2) to silicon (Si), as it happens nowadays in blast furnaces at the temperatures of 1400 - 1500° C.

Chemical analysis of the bronze objects are found in table I. They were completely mineralised except the sample belonging to tomb 12. In table II a picture of their original analysis is given.

Table III gives the copper slag analysis.

Table IV, column A refers to the mineralised iron object, while column B indicates its original analysis.

G. J. V.

ΕΙΣ ΤΟ ΑΙΓΕΙΡΑΤΙΚΟΝ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΤΟΥ ΕΔΙΚΤΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΥ ΠΛΑΞ III, Σ. 1

(ΑΕ 1964, Χρονικὰ σ. 62, ἀριθ. 19)

Τὸ κείμενον εἰς τὸ Αἰγειρατικὸν ἀπόσπασμα τοῦ Ἐδίκτου τοῦ Διοκλητιανοῦ Πλὰξ III, σ. 1, στίχ. 5 κέ. δέον νὰ ἀποκατασταθῇ ὡς ἑξῆς:

Πειοίσε(ως) πλόκων. Τοῦ γε-
[γε]*νημένου ἴδους ἀπὸ ῥάβδ(ων) ἱ-*
[λῶ]*ν καθαρίων λ(ίτρα) α′ ⁎ ι′, τοῦ μὴ*
[γε]*γενημένου λ, α′ ⁎ ϛ′.· εἴδου-*
[ς γεγε]*νημένου ἀπὸ ῥάβδ(ων) εἰ*[λῶν]
[τρ]*αχυτέρων λ. α′ ⁎* [., τοῦ]
[μ]*ὴ γεγενημένου* [λ., ⁎.].
[Ξύ]*λων κερκίδων* π[- -]
[- -]*ιν κερκίδω*[ν - -]

Εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιγραφῆς ἁρμόζει ἡ γραφὴ ***πλόκων*** τῆς ***πλοκῶν***. ***Πλόκος*** σημαίνει τὸν πλόκαμον, βόστρυχον τῆς κόμης, ἀλλὰ καὶ στέφανον πρβ. LIDDEL - SCOTT ἐν λ., ἐνῷ ***πλοκὴ*** σημαίνει τὸ πλέξιμον, πᾶν τὸ διὰ κλώσεως ἢ ὑφάνσεως ποιούμενον, ὕφασμα πρβ. LIDDEL - SCOTT ἐν λ. Π λ ο κ ὸ ς εἰς Εὐηνοχώριον Αἰτωλίας λέγονται αἱ κατάλληλοι βέργαι λύγου κλπ. διὰ καλαθοπλεκτικὴν ἢ διὰ τὸ πλέξιμον καλυβῶν.

Καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν ἦτο εὐδιάκριτον τὸ λάμβδα τῆς λέξεως [ξύ]*λων*, δὲν μετέγραψα ὅμως αὐτὸ ὡς ἀμφίβολον.

Ὁ καθηγητὴς κ. S. LAUFFER, ὅστις ἔχει ἑτοίμην τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἐδίκτου τοῦ Διοκλητιανοῦ, δι' ἐπιστολῆς του μοὶ ἀνεκοίνωσεν, ὅτι τὸ ἀπόσπασμα τῆς σελίδος 1 ἀνήκει εἰς τὸ κεφάλαιον 12 περὶ ξύλων καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ στίχ. 5 κέ. πιστεύει, «πὼς εἶναι ξύλινα πράγματα, μήπως καλάθια, κάνιστρα ἢ κάτι τέτοια».

Δὲν γνωρίζω, πῶς ἀποκαθιστᾷ τὸ κείμενον ὁ καθηγητὴς κ. LAUFFER, ἀλλὰ ἡ γνώμη του ἐπαληθεύεται.

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ

ΕΙΣ ΝΕΩΣΟΙΚΟΣ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΣΗΤΕΙΑΝ

Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ νεωσοίκου, κατασκευάσματος ἐνδιαφέροντος ὅσον καὶ σπανίου, ὀφείλεται εἰς τὸν φιλάρχαιον δήμαρχον Σητείας ἰατρὸν κ. Γ. Μ. Καταπότην· οὗτος προθύμως ἐνημέρωσε τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν, ἡ ὁποία καὶ προέβη εἰς τὴν αὐτοψίαν τοῦ χώρου [1].

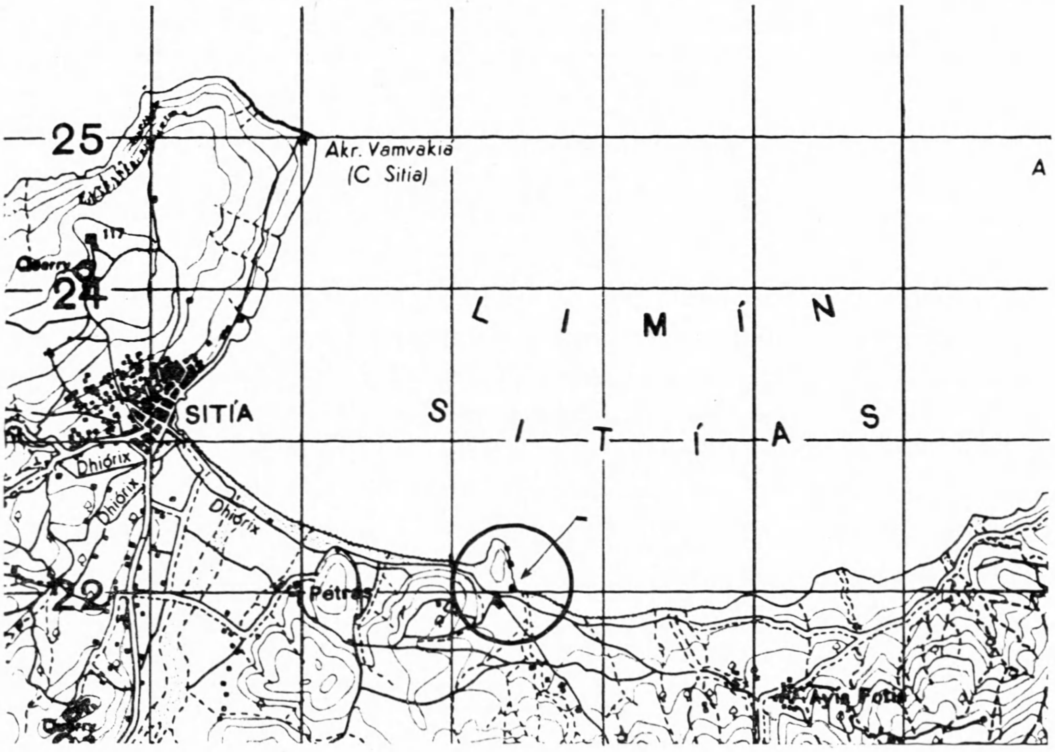

Εἰκ. 1. Χάρτης περιοχῆς Σητείας (1 : 50.000).

Ὁ νεώσοικος εὑρίσκεται κατὰ τὴν νοτίαν ἄκραν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς μικρᾶς χερσονήσου «Καραβόπετρα» ἢ «Τρυπητή», περὶ τὰ 3 χλμ. πρὸς Α. τοῦ λιμένος Σητείας (βλ. εἰκ. 1, βέλος, καὶ πίν. 5, ἄνω). Ἡ χερσόνησος αὕτη ἔχει σχῆμα ἀκανονίστου ὀρθογωνίου καὶ προβάλλει πρὸς Β. ἐντὸς τοῦ κόλπου τῆς Σητείας.

1 Εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν τὸν τότε Ἔφορόν μου κ. Ν. Πλάτωνα διὰ τὴν ἀνάθεσιν τῆς αὐτοψίας τοῦ χώρου καὶ τῆς δημοσιεύσεως. Θερμαὶ εὐχαριστίαι ὀφείλονται καὶ εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν, ἡ ὁποία ἐχρηματοδότησε τὴν ἐκπόνησιν τῶν σχεδίων. Ἡ μέτρησις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ κ. Χαρ. Μαρκάκη, ἡ δὲ ἀποτύπωσις ὑπὸ τοῦ συνεργάτου τῆς Ὑπηρεσίας κ. Παύλου Κακούρη, ἀρχιτέκτονος Χανίων.

Ὁ νεώσοικος οὗτος εἶναι ἓν ἁπλοῦν ὄρυγμα ἐντὸς τοῦ βράχου [1] (βλ. εἰκ. 2 καὶ πίν. 5-6), σχήματος παραλληλεπιπέδου, ἀνοικτοῦ ἄνω, μήκους 30 μ., πλάτους 5.50 μ. καὶ ὕψους 5 μ. Τὸ δάπεδον ἐμφανίζει κλίσιν 15° 30′ πρὸς τὴν θάλασσαν. Τὸ ὄρυγμα εἶχε μείνει ἐλεύθερον ἐπιχώσεων, πλὴν μικροῦ μέρους κατὰ τὰς ἀκμὰς τῆς ἐσωτερικῆς ἄκρας. Ἡ ἐπίχωσις αὕτη, σχηματισθεῖσα διὰ πτώσεως χωμάτων ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου ὑψώματος, ἀπεμακρύνθη δαπάναις τοῦ Δήμου Σητείας.

Τὸ δάπεδον τοῦ νεωσοίκου δὲν συνεχίζεται ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ὡς θὰ ἀνέμενέ τις. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἐπιπέδου τῆς θαλάσσης εἰς Κρήτην, ἐπελθοῦσα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος διὰ τῆς γεωλογικῆς ἀνυψώσεως τῶν δυτικῶν ἀκτῶν καὶ τῆς λόγῳ τῆς ἀνόδου τοῦ ἐπιπέδου τῆς Μεσογείου καταβυθίσεως τῶν κεντρικῶν καὶ ἀνατολικῶν ἀκτῶν [2]. Ὑπεστηρίχθη μάλιστα ὅτι ἡ καταβύθισις ἔφθασεν εἰς τὸ μέγιστον σημεῖόν της κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην τῶν ἀκτῶν τῆς Σητείας [3]. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποδεικνύεται εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ νεωσοίκου, ὁ ὁποῖος δὲν φαίνεται νὰ ὑπέστη μεγάλην καταβύθισιν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ὁ νεώσοικος βλέπει πρὸς Α., οὕτω δὲ προφυλάσσεται ἐκ τῶν Β. καὶ ΒΑ. ἀνέμων, τῶν μόνων, οἱ ὁποῖοι ταράσσουν ἐντόνως τὸ Κρητικὸν Πέλαγος [4], ἐνῶ οἱ Ἀνατολικοὶ εἶναι σπάνιοι [5]. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, οἱ πλεῖστοι τῶν ὀλίγων γνωστῶν λιμενίσκων ἢ ἀγκυροβολίων τῆς ἀρχαιότητος κατὰ τὴν βόρειον ἀκτὴν τῆς Κρήτης βλέπουν πρὸς Α., ὡς εἰς Ψύραν [6], Ἁγ. Θεοδώρους [7], Χερσόνησον [8] καὶ Καστέλλι Κισάμου [9].

Αἱ σύγχρονοι ὀνομασίαι τῆς χερσονήσου «Καραβόπετρα» ἢ «Τρυπητὴ» προῆλθον ἀσφαλῶς ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ νεωσοίκου. Ἡ δευτέρα ἐξ αὐτῶν [10] εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς γενομένης ὀρύξεως τοῦ βράχου, ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐν Ἀμνισῷ, ὅπου εἷς βράχος τετρημένος διαμπερῶς παρεῖχεν ἴσως προστασίαν εἰς μινωικὰς λέμβους [11]. Πρόκειται πάντως περὶ συνήθους ἐν Κρήτῃ ὀνομασίας διὰ μικρὰ ἀκρωτήρια ὅπως π. χ. εἰς τὰς ἐπαρχίας Κυδωνίας, Σελίνου καὶ Μαλεβιζίου. Ἡ αὐτὴ ὀνομασία ἀπαντᾷ καὶ δι᾽ ἕνα μινωικὸν λιμενίσκον ἐπὶ τοῦ Λιβυκοῦ, πρὸς Ν. τῶν Ἀστερουσίων [12].

Τὸ ἐξεταζόμενον ὄρυγμα εἶναι ἀσφαλῶς νεώσοικος, θέσις ἔνθα ἀνειλκύετο ἓν

1 Διὰ τὴν γεωλογικὴν σύνθεσιν τοῦ βράχου βλ. χάρτην ἐν L. Chalikiopoulos, Sitia, Die Osthalbinsel Kretas, Berlin 1903.

2 J. D. S. Pendlebury, The Archaeology of Crete [2], 1963, 3. J. Leatham καὶ S. Hood, BSA 53-54, 1958-59, 265 κέ. N. Creutzburg, Κρητ. Χρον. 15-16, 1961-62, 342. P. Faure, BCH 89, 1965, 38, κέ. Τὸ εἰδικώτερον ἔργον: D. Hafemann, Die Niveauänderungen an den Küsten Kretas seit dem Altertum, Abh. Akad. d. Wiss. u. Liter. in Mainz 1965, 12.

3 J. D. S. Pendlebury, M. B. Money-Coutts καὶ E. Eccles, BSA 33, 1932-33, 97. Χάρτης τῆς περιοχῆς ἐν εἰκ. 3, σ. 93.

4 Σπ. Μαρινατος, ΠΑΕ 1925-26, 147. Κρήτη καὶ μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, 1959, 18.

5 R. B. Seager, Excavations on the Island of Pseira, 1910, 6.

6 Seager, ἔ. ἀ. Leatham καὶ Hood, ἔ. ἀ. 275 κέ. Hafemann, ἔ. ἀ. 677.

7 Evans, PM II, 233 κέ., 279 κ.ἑ. Μαρινατος, ΠΑΕ 1925-26, 145 κέ., εἰκ. 3 καὶ 5. BCH 57, 1933, 191 κέ. Κρήτη καὶ μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, 18 κέ. Hafemann, ἔ. ἀ. 673.

8 Leatham καὶ Hood, ἔ. ἀ. 266 κέ., εἰκ. 2. Hafemann, ἔ. ἀ. 673 κέ., 682.

9 Pendlebury, ἔ. ἀ. 27. Κ. Δαβαρας, ΑΔ 21, 1966, Β (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

10 Μαρτυρουμένη καὶ ἐπὶ Ἑνετοκρατίας: Μύσων Α΄, 1932, πίν. III.

11 Ν. Πλατων, Κρητ. Χρον. 5, 1951, 386 κέ. Πρβ. Evans, PM II, εἰκ. 131 Α.

12 Evans, PM II, 83, εἰκ. 39. Ν. Πλατων, ἔ.ἀ. 147.

σκάφος καὶ παρέμενε στεγανόν, κυρίως κατὰ τὸν χειμῶνα [1]. Ἡ ἀνέλκυσις αὕτη ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν καλὴν συντήρησιν καὶ προστασίαν τοῦ σκάφους ἐκ τῶν καιρικῶν συνθηκῶν καὶ τῶν διαφόρων θαλασσίων παρασίτων [2]. Ἀναμφιβόλως πρόκειται περὶ νεωσοίκου καὶ ὄχι ναυπηγείου, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ πολὺ μεγαλυτέρας διαστάσεις [3].

Αἱ διαστάσεις τοῦ νεωσοίκου τῆς Σητείας δὲν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς τῶν λοιπῶν γνωστῶν νεωσοίκων. Οὗτος, ἔχων μῆκος 30 μ., εὑρίσκεται μεταξὺ ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν τῆς ὁμάδος τῶν μεγάλων νεωσοίκων, ὡς οἱ τῆς Ζέας - Μουνιχίας [4] καὶ τῶν Οἰνιαδῶν [5], ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ τῆς ὁμάδος τῶν μικρῶν, ὡς οἱ τοῦ Σουνίου [6] καὶ τῆς Πύρρας [7]. Εἰς τοὺς νεωσοίκους τῆς πρώτης ὁμάδος, μήκους 37 - 47 μ., ἐφυλάσσοντο μεγάλα σκάφη, τὸ μῆκος τῶν ὁποίων ὑπολογίζεται γενικῶς εἰς 35 - 38 μ. [8] Ἀντιθέτως, εἰς τοὺς νεωσοίκους τῆς δευτέρας ὁμάδος, μήκους 20 μ., ἐφυλάσσοντο σκάφη μικρά, ἐκτελοῦντα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ Σούνιον τοὐλάχιστον, ὑπηρεσίαν φρουρήσεως, τηρούμενα δὲ εἰς κατάστασιν ἑτοιμότητος [9].

Εἰς τὸν νεώσοικον τῆς Σητείας, τὸ φυλασσόμενον σκάφος ἦτο προφανῶς μέσου ἢ ἔστω μικροῦ μεγέθους, πάντως ὅμως ὄχι κανονικὴ τριήρης [10]. Τόσον τὸ μέγεθος, ὅσον, κυρίως, ἡ ὕπαρξις ἑνὸς μεμονωμένου πλοίου, δεικνύουν ὅτι τοῦτο, ὡς τὰ δύο τοῦ Σουνίου, εἶχεν ὡς ἀποστολὴν τὴν φύλαξιν, ἐν προκειμένῳ δὲ τοῦ κόλπου τῆς Σητείας, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο ἡ πόλις καὶ ὁ λιμὴν (βλ. εἰκ. 1).

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ νεωσοίκου εὑρίσκετο μία ξυλίνη κατασκευὴ ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐκάθητο τὸ σκάφος, ὡς καὶ αἱ *χαμουλκοὶ μηχαναὶ* καὶ αἱ ὑποκείμεναι *φάλαγγες,* διὰ τῶν ὁποίων ἐπραγματοποιεῖτο ἡ ἀνέλκυσις ἐκ τῆς θαλάσσης (*νεωλκεῖν)* [11]. Πάντα ταῦτα ἐξέλιπον χωρὶς νὰ ἀφήσουν βεβαιωμένα ἴχνη, καταστραφέντα προφανῶς μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ νεωσοίκου.

Τὰ διάφορα σκεύη τοῦ πλοίου, τὰ ὁποῖα ἦσαν πολυάριθμα [12], ἐφυλάσσοντο εἰς τὴν *σκευοθήκην,* ἀποτελοῦσαν συνήθως εἰδικὸν κτήριον παρὰ τὸν νεώσοικον [13]. Οὕτω, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς πιθανὴν τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς τοιούτου κτηρίου παρὰ τὸν ἡμέτερον νεώσοικον, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν διεπιστώθησαν ἴχνη.

1 Ησυχιος : *ἔνθα ἡ ναῦς χειμῶνος εἰσφέρεται.* Πρβ. Σουιδαν καὶ Bekker, Anect. Gr. I, 282 : *νεώσοικοι· καταγώγια ἐπὶ τῆς θαλάττης ᾠκοδομημένα εἰς ὑποδοχὴν τῶν νεῶν, ὅτε μὴ θαλαττεύοιεν.*

2 Assmann, *Seewesen,* 1600 ἐν Baumeister, Denkmäler des Klass. Altertums, 1888.

3 Lehmann - Hartleben, Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres (Klio Beiheft 14) 1923, 119.

4 Lehmann - Hartleben, ἔ. ἀ. 114 κἑ. E. Miltner, *Neorion* ἐν RE XVI 2, 2471 κἑ.

5 Lehmann - Hartleben, ἔ. ἀ. 110, 115 κἑ. Miltner, ἔ. ἀ. 2473 κἑ.

6 E. J. A. Kenny, BSA 42, 1947, 194 - 200.

7 Lehmann - Hartleben, ἔ. ἀ. 119. Miltner, ἔ. ἀ. 2474.

8 A. Köster, Das antike Seewesen, Berlin 1923, 137. F. Miltner, *Seewesen* ἐν RE Suppl. V, 1931, 920 κἑ. Τὸ μῆκος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὸ ὅριον τοῦτο διὰ λόγους κατασκευαστικούς : Köster, ἔ. ἀ. Τὸ πλάτος ἦτο 6 μ. περίπου : Köster, ἔ. ἀ. Miltner, ἔ. ἀ. καὶ ÖJh 26, 1930, 121. Τὰ κρητομυκηναϊκὰ πλοῖα ἦσαν πολὺ μικρότερα, ὑπολογιζόμενα εἰς 21 × 4 ἢ 4.50 μ. : Marinatos, BCH 57, 1933, 191 κἑ.

9 Kenny, ἔ. ἀ. 194 κἑ.

10 Ἴσως ἀνῆκεν εἰς ἕνα τῶν κάτωθι τύπων : *κέρκουροι, μυοπάρωνες, πρίστεις.* Βλ. C. Torr, Ancient Ships, Chicago 1964, 110 κἑ., 118 κἑ., 121 κἑ.

11 Assmann, ἔ. ἀ. Τὸ σκάφος εἰσήρχετο εἰς τὸν νεώσοικον μὲ τὴν πρύμνην, οὕτω δὲ ἦτο εἰς κατάστασιν μείζονος ἑτοιμότητος.

12 Assmann, ἔ. ἀ. 1625.

13 Köster, ἔ. ἀ. 132. Lehmann - Hartleben, ἔ. ἀ. 118, 228. Ebert, *Skeuothek* ἐν RE III A 1, 516.

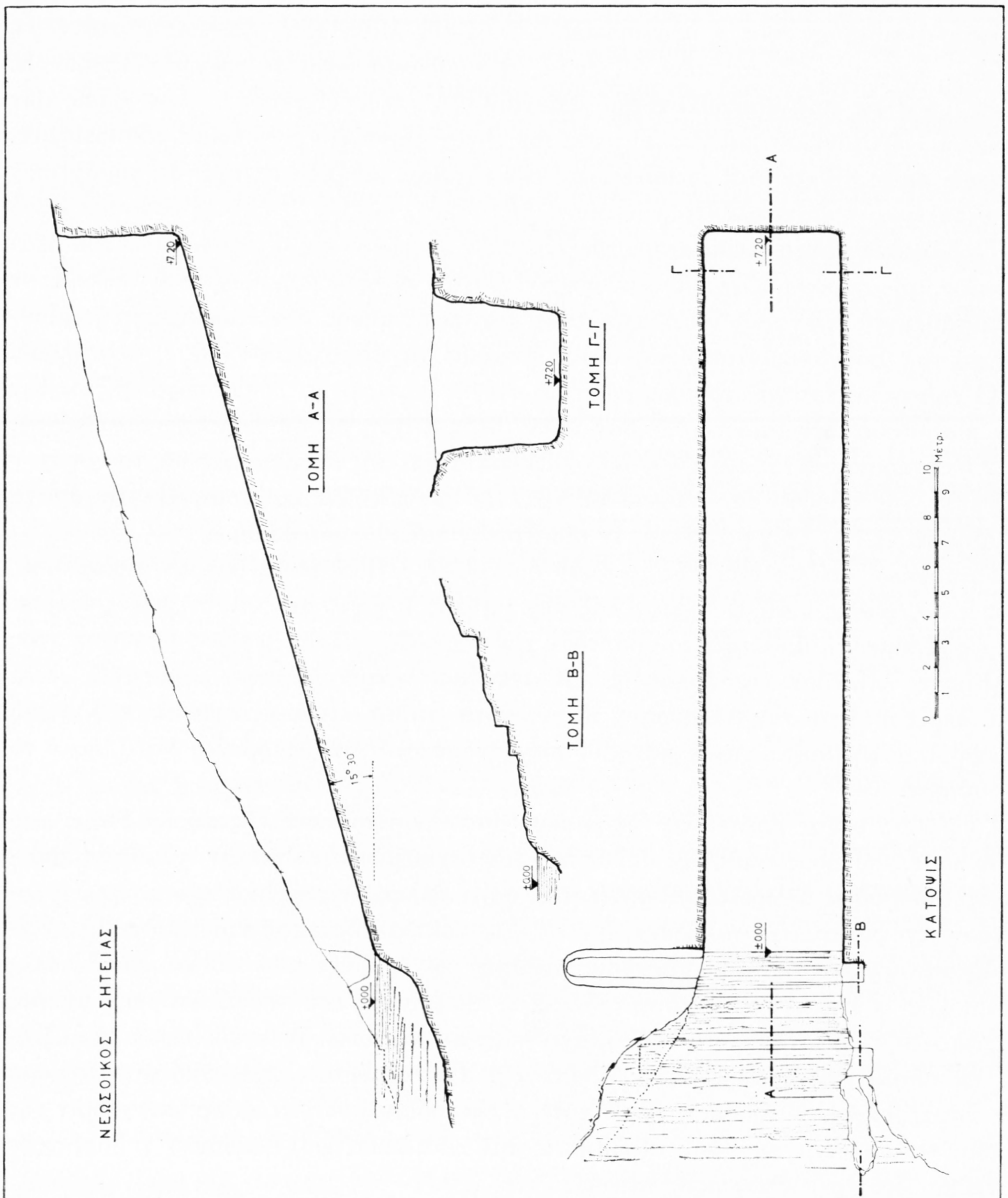

Εἰκ. 2. Κάτοψις καὶ τομαὶ νεωσοίκου Σητείας.

Τὸ δάπεδον τοῦ νεωσοίκου, ὡς εἴπομεν, παρουσιάζει κλίσιν 15° 30′ πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς νεωσοίκους π. χ. τῆς Μουνιχίας, κλίσεως 2° καὶ 3°, ἢ τῆς Ζέας, κατά τι μείζονος τῶν 6°, ἔνθα ἐφυλάσσοντο μεγάλαι τριήρεις, σχεδὸν δὲ ἀκριβῶς ὅπως εἰς τοὺς νεωσοίκους τοῦ Σουνίου (15° 50′). Ἡ ἔντονος αὕτη κλίσις τῶν νεωσοίκων τοῦ Σουνίου καὶ τῆς Σητείας θὰ ἐδυσχέραινε τὴν ἀνέλκυσιν τοῦ σκάφους, ἀφ᾽ ἑτέρου ὅμως θὰ καθίστα εὐκολωτέραν τὴν ταχεῖαν καθέλκυσιν, πρᾶγμα σημαντικὸν διὰ τὴν πολεμικὴν ἀποστολὴν τῶν πλοίων.

Τὸ δάπεδον τοῦτο εἶναι, πλὴν τῶν φυσικῶν ρωγμῶν καὶ ἀποκρούσεων τοῦ βράχου, λεῖον, μὴ παρουσιάζον καθελκυστῆρα ἔξεργον ἐκ φυσικοῦ βράχου ἢ λαξευμένον ἐντὸς αὐτοῦ, μετὰ ξυλίνου ἐπικτίσματος [1], ὡς π. χ. κατὰ μῆκος τῶν νεωσοίκων τῆς Μουνιχίας καὶ τοῦ Σουνίου, ἀντιστοίχως· οὗτος ἐνταῦθα ἦτο ἀσφαλῶς ξύλινος ἐξ ὁλοκλήρου.

Ὁ νεώσοικος ἐστεγάζετο προφανῶς διὰ στέγης σαμαρωτῆς [2], δημιουργούσης ἱκανὸν χῶρον καθ᾽ ὕψος, δὲν παρετηρήθησαν ὅμως βέβαια ἴχνη δοκοθηκῶν ἐπὶ τοῦ βράχου.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ὑπάρχοντα λαξεύματα ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ βράχου ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ νεωσοίκου (βλ. εἰκ. 2: κάτοψις καὶ τομὴ Β-Β). Ταῦτα ἐλαξεύθησαν εἰς δύο ζεύγη ἀντωπά, ἓν ἐξωτερικὸν καὶ ἓν ἐσωτερικόν.

Τὸ πρῶτον ζεῦγος ἔχει τὰς κάτωθι διαστάσεις: Βόρειον λάξευμα: μῆκος 0.80, πλάτος 1.20, βάθος 0.40 μ. Νότιον λάξευμα: μῆκος 1.00, πλάτος 1.20, βάθος 0.40 μ. Ἐνῶ, ὡς εἴπομεν, ἡ ἀπόληξις τοῦ δαπέδου τοῦ νεωσοίκου εἶναι περίπου ἰσοϋψὴς πρὸς τὸ σημερινὸν ἐπίπεδον τῆς θαλάσσης, τὸ ἀνωτέρω νότιον λάξευμα εὑρίσκεται κατὰ 0.40 μ. περίπου ὑπὸ τὴν θάλασσαν· τὰ γεγονότα ταῦτα εἶναι ἐνδεικτικὰ τοῦ ὅτι ἡ γενομένη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καταβύθισις δὲν δύναται νὰ ὑπερβαίνῃ κατὰ πολὺ τὸ ἥμισυ μέτρον.

Τὸ ζεῦγος τοῦτο πρέπει νὰ ἐχρησίμευε διὰ τὴν στερέωσιν τῆς προεκτάσεως τοῦ ξυλίνου καθελκυστῆρος ἐντὸς τῆς θαλάσσης, ἐὰν δεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν τοιαύτης προεκτάσεως· αὕτη ὅμως θεωρεῖται ἀπαραίτητος, διότι ἄλλως, ἐὰν ἀφαιρέσωμεν τὴν ὑπολογισθεῖσαν ἀνύψωσιν τῆς θαλάσσης, ἡ ἀπόληξις τοῦ δαπέδου τοῦ νεωσοίκου θὰ εὑρίσκετο ἀρκετὰ ὑψηλότερον τῆς θαλασσίας στάθμης καὶ ἑπομένως θὰ καθίστατο ἀδύνατος ἡ καθέλκυσις τοῦ σκάφους. Τοιουτοτρόπως, ἡ προέκτασις τοῦ καθελκυστῆρος, μήκους τοὐλάχιστον 5 μ., διεσταυροῦτο πρὸς μίαν ἐγκάρσιον κατασκευὴν συνδέουσαν τὰ λαξεύματα, τὰ ὁποῖα εἶναι, σημειωτέον, ἰσοπλατῆ. Τὰ λαξεύματα παρουσιάζουν ἔρεισμα μόνον ἐσωτερικῶς, τοῦτο ὅμως δὲν ἀποτελεῖ ἐμπόδιον διὰ τὴν καλὴν στερέωσιν τῆς ἐγκαρσίου κατασκευῆς, ἐφ᾽ ὅσον αἱ ὠθήσεις τοῦ καθελκυστῆρος ἠσκοῦντο κυρίως πρὸς τὰ κάτω καὶ δευτερευόντως πρὸς τὰ ἔσω.

Τὸ ἐσωτερικὸν ζεῦγος λαξευμάτων (Βόρειον: μῆκος 0.80, πλάτος 0.80, βάθος 0.50 μ. Νότιον: μῆκος 5.50, πλάτος 0.80, βάθος 0.80 μ.) θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ παρόμοιον προορισμόν, ἐμβάλλει ὅμως εἰς ἀπορίαν ἡ ἀνισότης τῶν λαξευμάτων καὶ δὴ τὸ

1 Kenny, ἔ. ἀ. 196.

2 Πρβ. Kenny, ἔ. ἀ. πίν. 34. Στέγη ὅμως ἐπικλινής, μήκους 30 μ., ἐὰν ἦτο ἑνιαία, θὰ ἐδημιούργει προβλήματα στηρίξεως λόγῳ τῶν ὠθήσεων κατὰ τὸ κατώτερον, τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ νεωσοίκου τμῆμά της· διὰ τοῦτο ἴσως ἦτο κατεσκευασμένη εἰς δύο ἢ περισσότερα τμήματα. Πρβ. Kenny, ἔ. ἀ. 199.

μέγα μῆκος τοῦ νοτίου, ἄχρηστον προκειμένου περὶ στατικῆς κατασκευῆς. Ἐνδεικτικὸν εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ μῆκος τοῦ λαξεύματος τούτου εἶναι ἴσον πρὸς τὸ πλάτος τοῦ νεωσοίκου. Ἴσως ἐνταῦθα ἦτο τοποθετημένη μία κινητὴ ἐγκαρσία δοκός, ἔχουσα ὡς προορισμὸν τὴν ἀσφαλεστέραν στερέωσιν τοῦ σκάφους, καθ᾽ ἑκάστην δὲ καθέλκυσιν συρομένη πρὸς Ν. καὶ ἐλευθεροῦσα οὕτως αὐτό. Ἡ δοκὸς αὕτη, ἢ ἴσως ἀριθμὸς συνηνωμένων δοκῶν, ἐπαλινδρόμει ἀσφαλῶς ἐντὸς ξυλίνου περιβλήματος, στερεοῦντος αὐτὴν πρὸς τὸν βράχον. Τοῦτο εἶναι σαφὲς ὡς πρὸς τὸ νότιον λάξευμα (βλ. εἰκ. 2). Τὸ βόρειον τοιοῦτον, ὅπως τὰ τοῦ πρώτου ζεύγους, ἐμφανίζει ἔρεισμα μόνον πρὸς τὰ ἔσω, οὕτω δέ, ἓν στερεωμένον ξύλινον περίβλημα φαίνεται ἔτι πλέον ἀπαραίτητον. Παρομοία κατασκευὴ «σύρτου» τυγχάνει ἄγνωστος μέχρι σήμερον, ἀποτελεῖ ὅμως προφανῶς καλὴν λύσιν τοῦ προβλήματος στερεώσεως τοῦ σκάφους, δοθείσης μάλιστα τῆς ἐντόνου κλίσεως τοῦ δαπέδου. Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως ἡ ὕπαρξις ἀναλόγου κατασκευῆς καὶ εἰς ἄλλους νεωσοίκους, καταστραφείσης χωρὶς νὰ καταλείψῃ ἴχνη.

Ὁ νεώσοικος τῆς Σητείας εἶναι ὁ μόνος βεβαιωμένος ἐν Κρήτῃ. Πιθανολογεῖται ἡ ὕπαρξις δύο εἰσέτι νεωσοίκων, μινωικῆς ἐποχῆς: Ὁ εἷς εἶναι ὁ προαναφερθεὶς ἐν Ἀμνισῷ [1], ἱκανὸς κατὰ Ν. Πλάτωνα νὰ προστατεύῃ μόνον λέμβους, ἑπομένως δὲ ὄχι νεώσοικος ὑπὸ τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν· ὁ ἕτερος, ἢ μᾶλλον οἱ ἕτεροι, διότι πρόκειται περὶ δύο ὀρυγμάτων καὶ ἑνὸς ἡμιτελοῦς, εἶναι εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν ἐπίσης λιμενικὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἁγ. Θεοδώρων [2], παρὰ τὸ Νίρου Χάνι. Τὰ ὀρύγματα ταῦτα εἶναι λίαν ἀμφιβόλου χρήσεως· δὲν πρόκειται πάντως περὶ νεωσοίκων κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν.

Τὰ λείψανα νεωσοίκων εἶναι γενικῶς σπανιώτατα· σώζεται περίπου μία δεκάς, καθ᾽ ὁμάδας ἢ μεμονωμένως, ἐξ ὅλης τῆς ἀρχαιότητος καὶ καθ᾽ ἅπασαν τὴν Μεσόγειον καὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον [3]. Ἐφ᾽ ὅσον ὅμως εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ πλεῖστα θαλάσσια κράτη διέθετον νεωσοίκους [4], τὸ γεγονὸς ὅτι σπανίζουν τόσον τὰ λείψανά των ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐλαφρῶν κατασκευῶν, ἔνθα ἐκυριάρχει τὸ ξύλον, τόσον κατὰ τὸ ἐπίκτισμα ὅσον καὶ κατὰ τὴν ὑποδομήν, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἶναι φυσικόν, κατεστράφησαν ὁλοσχερῶς. Τοιουτοτρόπως, ὁ νεώσοικος τῆς Σητείας, σχηματισθεὶς διὰ τῆς διατρήσεως βράχου καὶ ἔχων τοῦτον ὡς ὑποδομήν, εἶναι πάλιν ἀνάλογος πρὸς τοὺς διπλοῦς νεωσοίκους τοῦ Σουνίου, μοναδικὸς δὲ ὡς πρὸς τὴν γενικὴν ὄψιν. Ἀναλογίας πρὸς αὐτοὺς παρουσιάζουν οἱ νεώσοικοι τῶν Οἰνιαδῶν εἰς Ἀκαρνανίαν [5], ὅπου ὅμως αἱ εἰς ὡρισμένα σημεῖα ἀνεπαρκοῦς ὕψους πλευραὶ τοῦ τρηθέντος βράχου συνεπληρώθησαν διὰ τοιχοδομῆς. Νεώσοικοι σχηματισθέντες δι᾽ ὀρύξεως βράχου φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν καὶ εἰς Ἀντιόχειαν [6], γεννᾷ ὅμως ἀμφιβολίας ἡ ἔλλειψις πραγματικῆς δημο-

1 Ἀνωτ. σημ. 11, σ. 85.

2 Ἀνωτ. σημ. 7, σ. 85.

3 Βλ. κατάλογόν των παρὰ Lehmann-Hartleben, ἔ. ἀ. 57, 109 κἑ.

4 Πρβ. Köster, Das Seekriegswesen bei den Griechen ἐν Kromayer - Veith, Heerwesen und Kriegführung bei den Griechen und Römern, HdA 1928, 186. Ἡ Κύζικος π. χ. διέθετεν ἄνω τῶν διακοσίων, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Στραβων (XIV 654).

5 Ἀνωτ. σημ. 5, σ. 86 καὶ J. M. Sears, AJA 8, 1904, 227 κἑ.

6 F. Beaufort, Karamania, London 1818, 193. Lehmann - Hartleben, ἔ. ἀ. 244.

σιεύσεώς των. Σημειωτέον ὅτι παρὰ Πλάτωνι μαρτυρεῖται ἡ ὕπαρξις παρομοίων νεωσοίκων [1].

Ἡ χρονολόγησις τοῦ νεωσοίκου εἶναι δυσχερής, λόγῳ τῆς μὴ ὑπάρξεως ἐνδείξεων ἐνταῦθα, ἀλλ᾽ οὔτε καὶ τυπολογίας νεωσοίκων γενικῶς. Οὗτος ἀνῆκε προφανῶς εἰς τὴν πόλιν *Σηταίαν* ἢ *Ἠτείαν* ἢ *Ἦτιν*, πατρίδα τοῦ Μύσωνος, ἡ ὁποία εὑρίσκετο ὄχι πλησίον τοῦ σημερινοῦ χωρίου «Πετρᾶς» ἢ «Πετρᾶ Μετόχι», μεταξὺ τοῦ νεωσοίκου καὶ τοῦ λιμένος Σητείας (βλ. εἰκ. 1), ὡς δέχονται οἱ BÜRCHNER [2] καὶ BURSIAN [3], ἔνθα ὑπάρχουν ἴχνη μινωικοῦ οἰκισμοῦ [4], ἀλλ᾽ εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ λιμένος Σητείας, ὡς δέχονται οἱ PENDLEBURY [5], GUARDUCCI [6] καὶ FAURE [7], ἔνθα ἀπὸ ἐτῶν ὑπάρχουν εὑρήματα [8]. Ὁ νεώσοικος δὲν φαίνεται νὰ εἶναι παλαιότερος τῶν νεωσοίκων τοῦ Σουνίου, μετὰ τῶν ὁποίων ἔχει πολλὰς ἀναλογίας. Οἱ νεώσοικοι οὗτοι χρονολογοῦνται κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν [9]. Ὁμοία χρονολόγησις καὶ διὰ τὸν Σητειακὸν νεώσοικον συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἀνάγκην μείζονος προστασίας τῆς πόλεως ἐκ τῶν πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι ἐλυμαίνοντο τότε ὄχι μόνον τὴν θάλασσαν ἀλλὰ καὶ τὰς παρακτίους πόλεις [10].

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

1 Κριτίας 116 Β : *νεωσοίκους κοίλους . . . κατηρεφεῖς αὐτῇ τῇ πέτρᾳ*.

2 *Eteia* ἐν RE VI 1, 706.

3 Geographie von Griechenland II, 575.

4 BSA 33, 1932 - 33, 97. Πρβ. νεώτερα εὑρήματα : Ν. ΠΛΑΤΩΝ, Κρητ. Χρον. 13, 1959, 390. 14, 1960, 386.

5 BSA ἔ. ἀ.

6 Inscriptiones Creticae III, 164.

7 Κρητ. Χρον. 13, 1959, 195, ἀριθ. 32.

8 Ἑλληνορρωμαϊκά : PENDLEBURY, The Archaeology of Crete², 344, 354, 376. Ν. ΠΛΑΤΩΝ καὶ Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ, Κρητ. Χρον. 14, 1960, 526 κἑ. Μινωικά : PENDLEBURY, ἔ. ἀ. 266. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, Κρητ. Χρον. 7, 1953, 484 κἑ. 11, 1957, 340. 12, 1958, 482.

9 KENNY, ἔ. ἀ. 196 κἑ.

10 Πρβ. R. F. WILLETTS, Ancient Crete, 1965, 141 κἑ.

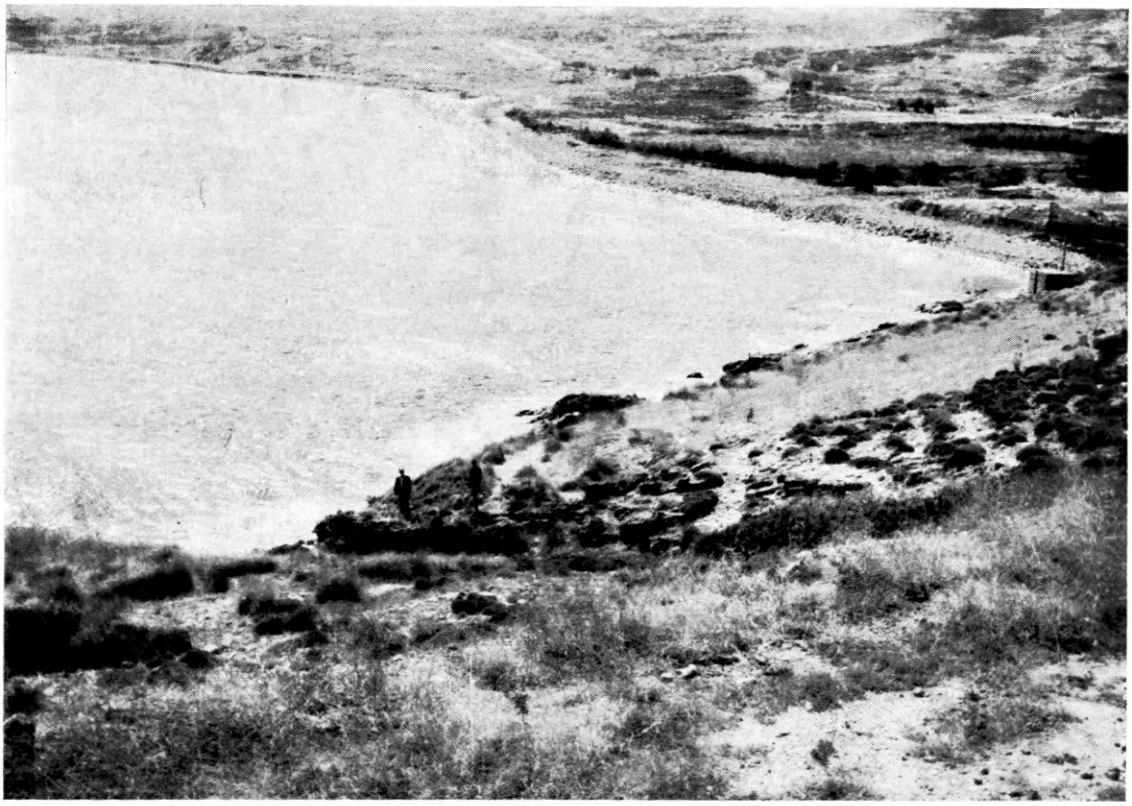

Νεώσοικος Σητείας.
Ἄνω : Ἡ περιοχὴ τοῦ νεωσοίκου ἐκ ΒΔ. Κάτω : Ὄψις ἐκ Δ.

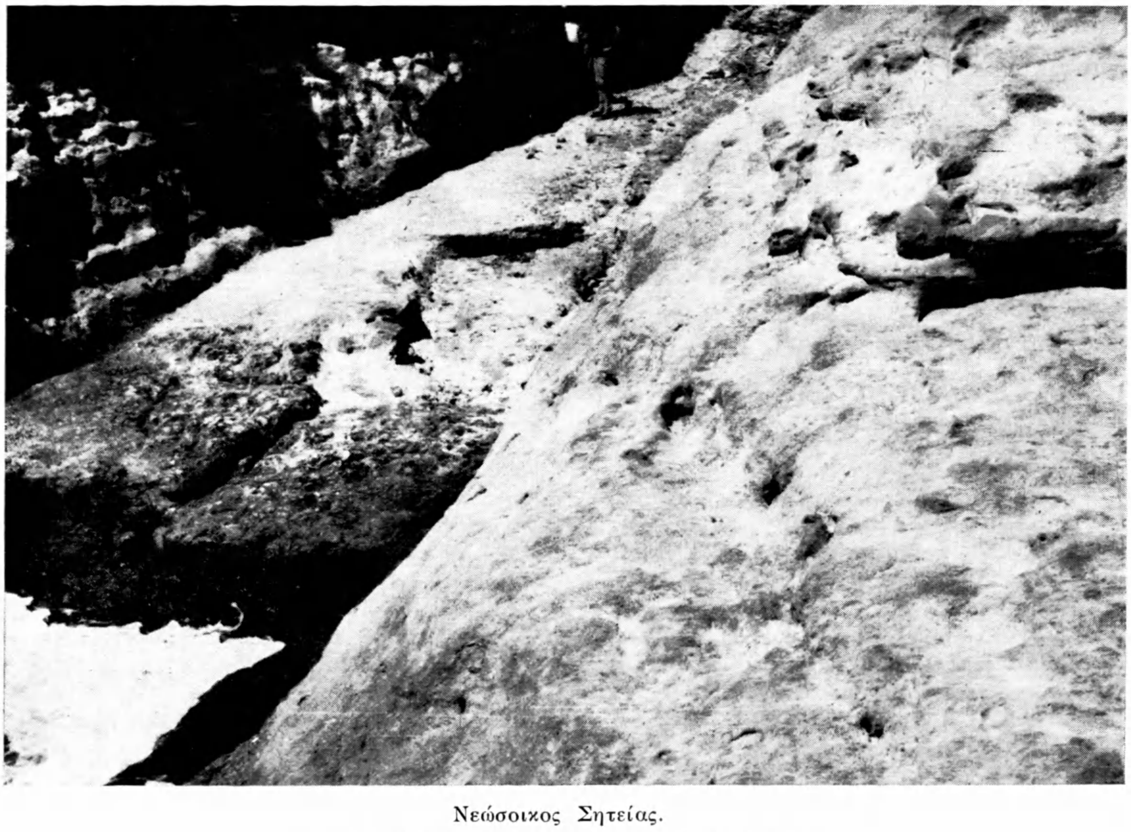

Νεώσοικος Σητείας.
Ἄνω : Ὄψις ἐκ ΝΑ. Κάτω : Ὄψις ἐκ ΒΑ.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ ΤΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΙΑΣ ΤΗΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ[1]

"ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΥΟ ΘΗΣΑΥΡΩΝ,,

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1967 εὑρέθησαν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν σχεδὸν τοῦ ἐδάφους καὶ εἰς τὴν παρυφὴν ἀγροτικοῦ δρόμου (πίν. 11) εἰς τὸν λόφον «Πλακανίδα» τῆς κοινότητος Φλωριάδος Βάλτου, εὑρισκομένης εἰς τὰ σύνορα τῶν νομῶν Ἄρτης καὶ Αἰτωλοακαρνανίας, ἑκατὸν ὀγδοήκοντα (180) χαλκᾶ νομίσματα ρωμαϊκῶν χρόνων τῆς Νικοπόλεως Ἠπείρου[2].

Ὀλίγους μῆνας ἀργότερον παρέλαβον ἀπὸ τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἓν παλαιὸν κιβώτιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνεῦρον μεταξὺ ἄλλων νομισμάτων καὶ ἑξήκοντα (60) χαλκᾶ νομίσματα τῆς πόλεως ταύτης, τὰ ὁποῖα, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας, θὰ πρέπει νὰ ἀποτελοῦν ἓν μικρὸν εὕρημα[3]. Οὐδεμία ἔνδειξις ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς περιτυλίξεως, ἡ ὁποία νὰ μᾶς πληροφορῇ περὶ τοῦ τόπου ἢ τοῦ χρόνου τῆς εὑρέσεως.

Ἐξ ὅσων δύναμαι νὰ γνωρίζω, ἡ ἀνεύρεσις «θησαυρῶν» νομισμάτων τῆς πόλεως ταύτης δὲν εἶναι συνήθης.

Τὸ εὕρημα «Πλακανίδα» καλύπτει μίαν χρονικὴν περίοδον τριῶν αἰώνων περίπου· εἰς αὐτὸ συνυπάρχουν νομίσματα αὐτόνομα, κοπέντα ἀμέσως μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου[4], τὰ ὁποῖα ἔχουν χαραγμένην εἰς τὴν ἐμπροσθίαν πλευρὰν τὴν προτομὴν τῆς Πόλεως πτερωτὴν καὶ πυργοστεφῆ, ὡς καὶ νομίσματα κοπέντα τὴν ἐποχὴν τοῦ Γαλλιηνοῦ καὶ τῆς Σαλωνείνας, δηλαδὴ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς νομισματοκοπίας τῆς Νικοπόλεως. Ὡς φαίνεται, τὰ παλαιότερα νομίσματα δὲν ἀπεσύροντο τῆς κυκλοφορίας[5] ὅταν ἐνεφανίζοντο τὰ νεώτερα, ἀλλὰ παρέμενον ἐν ἰσχύϊ καὶ ἐκυκλοφόρουν παραλλήλως μὲ τὰς νεωτέρας κοπὰς ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἕως ὅτου δὲν τὸ ἐπέτρεπε πλέον ἡ μεγάλη φθορά.

1 Ἡ γράφουσα ἑτοιμάζει μίαν γενικὴν μελέτην περὶ τῆς νομισματοκοπίας τῆς Νικοπόλεως, βασιζομένην ἐπὶ τοῦ ὑλικοῦ τῶν ἐν Ἑλλάδι εὑρισκομένων νομισμάτων τῆς πόλεως ταύτης, ὡς καὶ τῶν κυριωτέρων ξένων Νομισματικῶν Συλλογῶν.

2 Θερμὰς εὐχαριστίας ὀφείλω εἰς τὴν συνάδελφόν μου, Ἐπιμελήτριαν Ἠπείρου, δίδα Ἰουλίαν Κουλεϊμάνη, διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ εὑρήματος καὶ τὴν ἐν γένει πρόθυμον βοήθειάν της.

3 Καὶ τὰ δύο εὑρήματα θὰ ἐνσωματωθοῦν εἰς τὸν προετοιμαζόμενον γενικὸν κατάλογον τῶν νομισμάτων τῆς Νικοπόλεως, ὅπου θὰ περιγραφοῦν λεπτομερέστερον αἱ ἀπεικονιζόμεναι μορφαὶ καὶ θὰ συζητηθῇ ἐκτενέστερον ἡ ἀπόδοσις αὐτῶν.

4 Πρβ. Π. Φουρικη, Νικόπολις-Πρέβεζα, Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 1928, σ. 119 : «Περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου τῆς ἱδρύσεως τῆς Νικοπόλεως δὲν ἔχομεν ρητὴν καὶ ἀσφαλῆ μαρτυρίαν». G. F. Hertzberg - Καρολιδου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Κυριαρχίας, Α΄, σ. 613, σημ. 26.

5 Πρβ. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, Β2 σ. 307.

Τὰ περισσότερα ἐκ τῶν ταυτισθέντων νομισμάτων ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου καὶ τοῦ υἱοῦ του Καρακάλλα.

Ἡ ἰδιοσυστασία τοῦ «παλαιοῦ» εὑρήματος εἶναι διάφορος ἀπὸ ἐκείνην τοῦ εὑρήματος «Πλακανίδα». Τὰ παλαιότερα νομίσματα ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου καὶ τῆς Ἰουλίας Δόμνας, τὰ περισσότερα δὲ προέρχονται ἀπὸ τὴν βασιλείαν τοῦ Γαλλιηνοῦ καὶ τῆς Σαλωνείνας, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας, ὡς φαίνεται, ἡ Νικόπολις διήρχετο περίοδον τεταραγμένην. Ἐμφύλιοι διαμάχαι, σεισμὸς καταστρεπτικὸς καὶ ἄλλα δεινὰ εἶχον πλήξει τὴν ἄλλοτε ἀνθοῦσαν καὶ ἔνδοξον πόλιν τοῦ Αὐγούστου[1].

Ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν μᾶς ἐκπλήσσει ἡ ποικιλία τῶν ἀνευρεθέντων τύπων, ἡ μεγάλη περιεκτικότης εἰς μέταλλον καὶ ἐν γένει ἡ καλὴ ποιότης τῶν κοπέντων νομισμάτων.

Δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν καὶ νὰ μελετήσωμεν δύο διαφορετικὰς τεχνοτροπίας χαράξεως, αἱ ὁποῖαι συνυπῆρχον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ὡς παράδειγμα θὰ ἀναφέρωμεν τὴν ἀπόδοσιν τῆς μορφῆς τῆς Νίκης εἰς ὡρισμένα νομίσματα τοῦ «παλαιοῦ» εὑρήματος. Ὁ χαράκτης τοῦ ὑπ᾿ ἀριθμ. 60 νομίσματος (πίν. 14) παρέμεινε πιστὸς εἰς παλαιότερα πρότυπα, ἐνῷ ἀντιθέτως ὁ καλλιτέχνης, ὁ ὁποῖος ἐχάραξε τὰ ὑπ᾿ ἀριθμ. 53 - 55 (πίν. 14) νομίσματα, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν ἐποχήν του ἀπέδωσε τὰς μορφὰς μὲ ἰσχυρὰν σχηματοποίησιν.

Γενικῶς ἡ σπουδαιότης τῆς πόλεως ταύτης διαφαίνεται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων[2], καὶ ἀπὸ τὴν ἄφθονον καὶ θαυμαστὴν νομισματοκοπίαν της. Χαράσσονται ἐπὶ τῶν νομισμάτων της αἱ μορφαὶ τῶν κυριωτέρων ἀρχαίων ἑλληνικῶν Θεῶν (πίν. 9 - 14) ὡς καὶ σκηναί, αἱ ὁποῖαι συνδέονται μὲ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἀκτίου (πίν. 10 ἀρ. 119, 120). Ἐν συνεχείᾳ αἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων χαρασσόμεναι ἐπιγραφαὶ μνημονεύουν: α) τὴν ἵδρυσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου (ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΚΤΙΣΤΗΣ, ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΚΤΙΣΜΑ) β) ὑποδηλώνουν τὴν ἱερότητα αὐτῆς (ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ ΙΕΡΑ, ΙΕΡΑΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ) καὶ γ) ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἀγῶνας πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀκτίου Ἀπόλλωνος (ΑΚΤΙΑ, Α)[3]. Εἰς τὰς ἤδη γνωστὰς ἐπιγραφὰς προστίθεται μία εἰσέτι: [ΙΕΡΑϹ] ΒΟΥΛΗϹ (πίν. 11, ἀρ. 141, καὶ 13, ἀρ. 24). Ἡ ὡς ἄνω ἀναφερομένη ἐπιγραφὴ χαράσσεται εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν δύο νομισμάτων, κοπέντων τὴν ἐποχὴν τοῦ Τρεβωνιανοῦ Γάλλου καὶ τοῦ Βαλεριανοῦ (ἀνὰ ἓν εἰς ἕκαστον εὕρημα). Ὁ τύπος εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις: Μορφὴ καθημένη κατ᾿ ἐνώπιον,

1 Πρβ. Π. ΦΟΥΡΙΚΗΝ, ἔ. ἀ. σ. 129 καὶ G. F. HERTZBERG - ΚΑΡΟΛΙΔΗΝ, ἔ. ἀ. Γ΄, σ. 240.

2 ΣΤΡΑΒΩΝ VII 7. 6 (p. 325): *ἡ μὲν οὖν Νικόπολις εὐανδρεῖ καὶ λαμβάνει καθ᾿ ἡμέραν ἐπίδοσιν, χώραν τε ἔχουσα πολλὴν καὶ τὸν ἐκ τῶν λαφύρων κόσμον, τό τε κατασκευασθὲν τέμενος...* ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ VII 18. 9: *ὡσαύτως δὲ καὶ ὅσα ἄλλα ἀγάλματα ἔκ τε Αἰτωλίας καὶ παρὰ Ἀκαρνάνων, τὰ μὲν πολλὰ ἐς τὴν Νικόπολιν κομισθῆναι......* X 8. 4: *οἱ δὲ Ἀμφικτύονες οἱ ὑπ᾿ ἐμοῦ τριάκοντα ἀριθμῷ ἦσαν· ἐκ Νικοπόλεως μὲν καὶ Μακεδονίας τε καὶ Θεσσαλῶν, ἀπὸ ἑκάστην ἀριθμῷ ἦσαν ἕξ, ἐκ δὲ Βοιωτῶν......* RE XVII ἐν λ. *Nikopolis*, σ. 511 - 518.

3 ΣΤΡΑΒΩΝ ἔ. ἀ.: *Μακεδόνες δ᾿ ὕστερον καὶ Ρωμαῖοι καὶ ταύτην καὶ τὰς ἄλλας κατεπόνησαν τοῖς συνεχέσι πολέμοις διὰ τὴν ἀπείθειαν, ὥστε τὸ τελευταῖον ὁ Σεβαστὸς ὁρῶν ἐκλελειμμένας τελέως τὰς πόλεις εἰς μίαν συνῴκισε τὴν ὑπ᾿ αὐτοῦ κληθεῖσαν Νικόπολιν ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ, ἐκάλεσε δ᾿ ἐπώνυμον τῆς νίκης.... ἀποδέδεικται δ᾿ ὁ ἀγὼν Ὀλύμπιος, τὰ Ἄκτια, ἱερὸς τοῦ Ἀκτίου Ἀπόλλωνος, τὴν δ᾿ ἐπιμέλειαν ἔχουσιν αὐτοῦ Λακεδαιμόνιοι....* HEAD, 1911, σ. 321.

εἰκονίζουσα προφανῶς τὴν Βουλήν. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη συναντᾶται συνήθως εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους εἴτε εἰς τὴν ἐμπροσθίαν εἴτε εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευράν [1].

Ἀπὸ τεχνικῆς πλευρᾶς, ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ εἰς τὸν πίνακα 11 ἀρ. 145 ἀπεικονιζόμενον νόμισμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Βαλεριανοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκυκλοφόρησεν ἔχον χαραγμένην μόνον τὴν ἐμπροσθίαν πλευράν. Προφανῶς παρέμεινε ποσότης μετάλλου ἐπὶ τοῦ κεντητηρίου καὶ λόγῳ ἀνάγκης ἐτέθη εἰς κυκλοφορίαν ὡς εἶχε. Διακρίνεται εἰς τὴν θέσιν τοῦ τύπου τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς ἡ εἰκὼν τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ ὁποία εἶναι χαραγμένη ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως, ἀντίστροφος καὶ ἔγκοιλος [2].

Ἡ διατήρησις τῶν νομισμάτων τοῦ «παλαιοῦ» εὑρήματος εἶναι κατὰ πολὺ καλλιτέρα ἀπὸ αὐτὴν τοῦ θησαυροῦ «Πλακανίδα». Ἰδίως τὰ νομίσματα τὰ κοπέντα ἐπὶ Γαλλιηνοῦ, ὡς φαίνεται, δὲν εἶχον κυκλοφορήσει ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον πρὸ τῆς καταχώσεως ἐντὸς τοῦ ἐδάφους.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὸ θέμα τῆς ἀποκρύψεώς των, πιθανώτατα νὰ ὀφείλεται εἰς τὸν φόβον ἐπικειμένης τυχὸν ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Γαλλιηνοῦ.

Ἴσως δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκληφθῇ ἁπλῶς ὡς πιθανότης ἀλλὰ ὡς βεβαιότης ἡ ἐκδοχή, ὅτι οἱ Γότθοι κατὰ τὸ 267 μ. Χ., μετὰ τὴν ἐκδίωξίν των ἐκ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, διῆλθον διὰ τῆς Βοιωτίας, Ἀκαρνανίας καὶ Ἠπείρου, διὰ νὰ κατευθυνθοῦν ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν Ἰλλυρίαν [3].

Ἡ ἀπόπειρα διασώσεως τῶν νομισμάτων ἐντὸς τοῦ ἐδάφους κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς μία μαρτυρία τῆς διελεύσεως τῶν βαρβάρων ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης.

Λεπτομερῶς ἡ ταύτισις τῶν νομισμάτων καὶ τῶν δύο εὑρημάτων ἔχει ὡς ἀκολούθως:

ΕΥΡΗΜΑ "ΠΛΑΚΑΝΙΔΑ" (ΠΙΝ. 7 - 11)

Α ὐ τ ό ν ο μ α
Μετὰ τὸ 31 π. Χ.

Ἔμ. Ἐπιγραφὴ ἐφθαρμένη. Προτομὴ πτερωτὴ καὶ πυργοστεφὴς τῆς Πόλεως πρὸς δεξ. (ἐφθ.).
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἡ Ἀκτία καθημένη ἀρ. ἐπὶ θρόνου, κρατοῦσα ἀγγεῖον - ἔπαθλον καὶ δᾶδα (ἐφθ.).
Πρβ. BMC ἀρ. 2 - 4.

1) Ἔμ. 1 ⤓	Ὄπ. 1 ⤓	* 1) ↗ ,	5.300 γρ.
2) Ἔμ. 2	Ὄπ. 2	2) ↓ ,	3.490 γρ.
3) Ἔμ. 2 (;)	Ὄπ. 3	3) ↓ ,	6.335 γρ.

1 Πρβ. Head, ἔ. ἀ. σ. 910, 914, SNG. Cop. ἀρ. 82 - 94 (Ἀφροδισιὰς Καρίας), SNG Von Aulock ἀρ. 3480 - 3482 (Σαγαλασσὸς Πισιδίας) κ. ἄ.
2 Πρβ. D. G. Sellwood, Experiments in Greek Minting Technique, Num. Chron. 1963, σ. 218 (πίν. XXIV, ἀρ. 2).
3 Πρβ. Π. Φουρικην, ἔ. ἀ. σ. 129/130 καὶ Hertzberg - Καρολιδην, ἔ. ἀ. σ. 221/222.

4) Ἔμ. 3	Ὄπ. 4	4) ↑ , 6.064 γρ.
5) Ἔμ. 3 (;)	Ὄπ. 5	5) ↗ , 3.740 γρ.
6) Ἔμ. 3 (;)	Ὄπ. ἐφθ.	6) 3.288 γρ.
7) Ἔμ. 4	Ὄπ. 6	7) → , 3.727 γρ.
8) Ἔμ. 5	Ὄπ. 7	8) → , 5.138 γρ. Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τὸ αὐτό· ἀλλὰ πρὸς ἀρ. Ὄπ. Ὅμοιον (ἐφθ.).
9) Ἔμ. 6	Ὄπ. 8	9) ↓ , 5.330 γρ. Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τὸ αὐτό, ἀλλὰ προτομὴ δεξ. Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τρίπους μετὰ λέβητος (ἐφθ.). Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 6.
10) Ἔμ. 7	Ὄπ. 9	* 10) ↓ , 7.320 γρ. Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ὅμοιον. Ὄπ. Ἐφθαρμένον.
11) Ἔμ. 8	Ὄπ. ἐφθ.	11) 6.898 γρ.
12) Ἔμ. 8 (;)	Ὄπ. »	12) 5.710 γρ.
13) Ἔμ. 9	Ὄπ. »	13) 5.950 γρ.
14) Ἔμ. 10	Ὄπ. »	14) 6.210 γρ.
15) Ἔμ. 11	Ὄπ. »	15) 4.590 γρ.
16) Ἔμ. 12	Ὄπ. »	16) 6.385 γρ.
17) Ἔμ. 13	Ὄπ. »	17) 3.700 γρ.
18) Ἔμ. 14	Ὄπ. »	18) 4.290 γρ.
19) Ἔμ. 15	Ὄπ. »	19) 5.310 γρ.
20) Ἔμ. 16	Ὄπ. »	20) 7.400 γρ.
21) Ἔμ. 17	Ὄπ. »	21) 5.275 γρ.

Ἀγρίππας

Ἔμ. . . . . EBA . . . . Κεφαλὴ τοῦ Ἀγρίππα πρὸς δεξ.

Ὄπ. . . . . . NEI K O . . . . . . Νίκη ἐπὶ καλπάζοντος διίππου πρὸς δεξ.

22) Ἔμ. 18 ↓	Ὄπ. 10 ↓	* 22) ↑ , 7.570 γρ.

Ἀντωνεῖνος Εὐσεβής (;)
138 - 161 μ. Χ.

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Κεφαλὴ δαφνοστεφὴς πρὸς δεξ. (ἐφθ.).

Ὄπ. Ἐφθαρμένον.

23) Ἔμ. 19	Ὄπ. ἐφθ.	23) 10.728 γρ.
24) Ἔμ. 20	Ὄπ. ἐφθ.	24) 10.740 γρ.

Σεπτίμιος Σευῆρος
193 - 211 μ. Χ.

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ πωγωνοφόρος τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς δεξ.

Ὄπ. NEI . . . . ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. IEP . .
ΛΕΩΣ
Τέθριππον ὁδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Ἡλίου πρὸς δεξ.

25) Ἔμ. 21	Ὄπ. 11	* 25) ↓ , 5.855 γρ.

26) Ἐμ. 22 Ὀπ. 12 ↓

* 26) ↗ , 5.955 γρ.
Ἐμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ὅμοιον.
Ὀπ. ΝΕΙΚ . . . . . . Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ., κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος.
Πρβ. Mionnet, Suppl. III, ἀρ. 190 (διὰ τὴν ὀπισθίαν πλευράν).

27) Ἐμ. 22 Ὀπ. 13

* 27) ↘ , 6.045 γρ.

28) Ἐμ. 23 ↓ Ὀπ. 14

* 28) ↑ , 6.910 γρ.

29) Ἐμ. 24 Ὀπ. 15

* 29) →, 5.500 γρ.
Ἐμ. Ὅμοιον.
Ὀπ. . . . . ΠΟΛΕΩΣ. Γυναικεία μορφὴ (ἡ Τύχη) πυργοστεφὴς ἱσταμένη πρὸς δεξ., κρατοῦσα δόρυ καὶ κέρας Ἀμαλθείας [1].
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 196.

30) Ἐμ. 24 (;) Ὀπ. 16

* 30) ←, 6.210 γρ.
Ἐμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ὅμοιον (ἐφθ.).
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Παράστασις ἀσαφής.

31) Ἐμ. 25 ↓ Ὀπ. ἐφθ.

31) 3.932 γρ.

Ἰουλία Δόμνα

Ἐμ. ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜ . . Προτομὴ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἀσκληπιὸς ἱστάμενος κατ' ἐνώπιον, κρατῶν ῥάβδον μετ' ἑλισσομένου πέριξ αὐτῆς ὄφεως.

32) Ἐμ. 26 Ὀπ. 17 ↓

* 32) ↗, 7.152 γρ.
Ἐμ. Ὅμοιον.
Ὀπ. . . . . ΠΟΛΕΩ . Ἡ Τύχη ἱσταμένη πρὸς δεξ., κρατοῦσα πηδάλιον καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 207.

33) Ἐμ. 26 Ὀπ. 18

* 33) ↓ , 6.868 γρ.
Ἐμ. Ὅμοιον.
Ὀπ. . . . . ΚΟΠΟΛΕΩΣ. Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ., κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 206.

34) Ἐμ. 26 Ὀπ. 19

* 34) ↓ , 5.425 γρ.
Ἐμ. Ὅμοιον.
Ὀπ. . . . . ΛΕΩΣ. Ἡ Δημήτηρ (;) ἱσταμένη κατ' ἐνώπιον, κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ δᾷδα (;).

35) Ἐμ. 26 Ὀπ. 20

* 35) →, 5.431 γρ.

1 Πρβ. Leon Lacroix, Les reproductions de statues sur les monnaies grecques, Paris 1949, σ. 21.

Ἔμ. . . . . ΜΝΑ CEBA . . . Προτομὴ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ. Ἔμπροσθεν κέρας Ἀμαλθείας.
Ὀπ. Ἐν τῷ πεδίῳ Ν Ξόανον Ἀρτέμιδος
ΕΙ
ΚΟ
Ἐφεσίας στεφόμενον ὑπὸ γυναικείας μορφῆς (τῆς Πόλεως) πυργοστεφοῦς καὶ κρατούσης κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 202.

36) Ἔμ. 27 — Ὀπ. 21 ↓
* 36) 5.525 γρ.
Ἔμ. Ὅμοιον.
Ὀπ. . . . . ΚΟΠΟΛΕΩΣ· Ἡ Τύχη ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα πηδάλιον καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 207.

37) Ἔμ. 27 — Ὀπ. 22
* 37) ↙ , 5.158 γρ.
Ἔμ. Ὅμοιον.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ. κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 206.

38) Ἔμ. 27 — Ὀπ. 23
* 38) ↑ , 8.692 γρ.
Ἔμ. Ὅμοιον.
Ὀπ. . . . . ΙΕΡΑC· Ἡ Κυβέλη καθημένη ἐπὶ λέοντος βαδίζοντος πρὸς δεξ.

39) Ἔμ. 27 — Ὀπ. 24
* 39) ↖ , 8.120 γρ.
Ἔμ. Ὅμοιον.
Ὀπ. . . . . ΙΚΟΠΟΛΕΩΣ· Τρίπους μετὰ ἑλισσομένου πέριξ αὐτοῦ ὄφεως.

40) Ἔμ. 27 — Ὀπ. 25
41) Ἔμ. 27 — Ὀπ. 25
* 40) ↙ , 6.900 γρ.
* 41) ↙ , 5.880 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἀπόλλων ἱστάμενος πρὸς ἀρ. (ἐφθ. καὶ ἀποκεκομμένον).

42) Ἔμ. 27 (;) — Ὀπ. 26 ↓
42) ↑ , 40.020 γρ.
Ἔμ. ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜ . . . . . . Προτομὴ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. ΙΕΡΑCΝ ΕΙ ΚΟΠΟΛΕΩΣ· Γυναικεία μορφὴ πυργοστεφὴς (ἡ Τύχη) ἱσταμένη πρὸς δεξ., κρατοῦσα δόρυ καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 211.

43) Ἔμ. 28 ↓ — Ὀπ. 27
* 43) ↖ , 7.005 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. ΝΕΙΚΟ . . . . Γυναικεία μορφὴ (ἡ Ἀφροδίτη [1]) ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα μῆ-

1 Παραπλήσιοι τύποι, πρβ. Max Bernhart, Aphrodite auf Griechischen Münzen, πίν. II, σ. 16 - 18.

λον καὶ σκῆπτρον.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 209.

44) Ἔμ. 28 (;) ↓ Ὄπ. 28 ↓

* 44) ↓ , 5.081 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὄπ. ΝΕΙΚΟ · ΟΛΕΩΣ. Νίκη ἱσταμένη πρὸς ἀρ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 204.

45) Ἔμ. 29 Ὄπ. 29

* 45) ↑ , 6.512 γρ.
Ἔμ. ΙΟΥΛΙΑ . . . . . . Τὸ αὐτό.
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Κυβέλη καθημένη ἐπὶ λέοντος βαδίζοντος πρὸς δεξ.

46) Ἔμ. 30 Ὄπ. 30

Ἰ ο υ λ ί α Δ ό μ ν α (;)

* 46) ↓ , 4.812 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ τῆς Ἰουλίας Δόμνας (;) πρὸς δεξ.
Ὄπ. ΙΕΡΑCΝ . . ΚΟΠΟΛΕΩΣ. Ἡ Τύχη ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα κέρας Ἀμαλθείας καὶ πηδάλιον.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 207 (;).

47) Ἔμ. 31 Ὄπ. 31

Κ α ρ α κ ά λ λ α ς
198 - 217 μ. Χ.

* 47) ↑ , 6.989 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ., κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 220.

48) Ἔμ. 32 Ὄπ. 32

* 48) ↓ , 6.402 γρ.
Ἔμ. ΑΚΜΑΥΑΝΤΩ ΝΕΙ . . . Προτομὴ δαφνοστεφὴς πτυχωτὴ καὶ μετὰ θώρακος πρὸς δεξ.
Ὄπ. . . . . ΛΕΩΣ. Νίκη βαδίζουσα πρὸς ἀρ.

49) Ἔμ. 33 Ὄπ. 33

* 49) ←, 5.587 γρ.
Ἔμ. . . . . ΩΝΕΙΝΟC[2] . . Προτομὴ δαφνοστεφὴς πρὸς δεξ.
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ πυργοστεφὴς (ἡ Τύχη τῆς Πόλεως) καθημένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα κέρας Ἀμαλθείας καὶ φιάλην [1].
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 223.

50) Ἔμ. 34 Ὄπ. 34

* 50) ←, 4.825 γρ.
Ἔμ. . . ΜΑΥΝ ΤΩΝ . . . . . Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ (ἡ Τύχη)

1 Πρβ. LEON LACROIX, ἔ. ἀ. σ. 49, πίν. I, 8 εἰς νόμισμα Μυτιλήνης. Ἡ Τύχη τῆς Μυτιλήνης πυργοστεφὴς καθημένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα φιάλην. TOBIAS DOHRN, Die Tyche von Antiohia, Berlin 1960, σ. 26 - 29, G. Münzen.

2. Λόγῳ φθορᾶς τὸ Ι φαίνεται ὡς S.

ἱσταμένη κατ' ἐνώπιον, κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ κέρας Ἀμαλθείας, στρέφουσα δὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς δεξ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 267, SNG Cop. ἀρ. 77.

51) Ἔμ. 35 ↓ Ὀπ. 35 ↓

* 51) ↖, 6.150 γρ.
Ἔμ. . . . . . . ΝΕΙΝ . . . . Τὸ αὐτό.
Ὀπ. ΝΕΙΚ . . . . Ἡ Κυβέλη καθημένη ἐπὶ λέοντος, βαδίζοντος πρὸς δεξ. Ἐν τῷ ἐξέργῳ ΙΕΡΑ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 231.

52) Ἔμ. 36 Ὀπ. 36

* 52) ↘, 6.642 γρ.
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 220.

53) Ἔμ. 36 Ὀπ. 37

* 53) ↑, 6.130 γρ.
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ ἱσταμένη κατ' ἐνώπιον (ἡ Τύχη), κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 267.

54) Ἔμ. 36 Ὀπ. 38

* 54) ↑, 5.998 γρ.
Ἔμ. ΑΚΜΑΑΝΤ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ πωγωνοφόρος πρὸς δεξ.
Ὀπ. ΙΕΡ. . . . . ΚΟΠΟΛΕΩΣ. Τρίπους μετὰ λέβητος, πέριξ τοῦ ὁποίου ἑλίσσεται ὄφις.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 256.

55) Ἔμ. 37 ↓ Ὀπ. 25 ↑

* 55) ↙, 9.550 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ ἱσταμένη πρὸς ἀρ. (ἐφθ.).

56) Ἔμ. 37 (;) Ὀπ. 39 ↓

* 56) ↖, 4.158 γρ.
Ἔμ. . ΚΜΑΑΝ Τ . . . . . Προτομὴ δαφνοστεφὴς πωγωνοφόρος καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Γυναικεία μορφὴ (ἡ Τύχη) καθημένη ἀρ., κρατοῦσα κέρας Ἀμαλθείας καὶ φιάλην [1].

57) Ἔμ. 38 Ὀπ. 40

* 57) ↘, 4.680 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἡ Τύχη ἱσταμένη ἀρ., κρατοῦσα πηδάλιον καὶ κέρας Ἀμαλθείας (ἐφθ.).
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 244.

58) Ἔμ. 39 Ὀπ. 41

58) →, 7.125 γρ.
Ἔμ. . . . . ΩΝΕΙΟC Νίκη ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα στέφανον (;).
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 241.

1 Πρβ. NCP, πίν. Ε, LXXXIV, εἰς νόμισμα Κορίνθου, ἐποχῆς Σεπτιμίου Σευήρου.

59)	Ἔμ. 39 (;) ↓	Ὄπ. 42 ↓	* 59) ↓ , 6.100 γρ. Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ πωγωνοφόρος πρὸς δεξ. Ὄπ. ΙΕΡΑϹ Ν ΕΙ ΚΟΠΟ.... Ἀπόλλων Ἄκτιος ἱστάμενος πρὸς ἀρ. [1], κρατῶν κλάδον (;) καὶ τόξον. Ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. στέφανος.
60)	Ἔμ. 40	Ὄπ. 43	* 60) ↗ , 6.420 γρ.
61)	Ἔμ. 41	Ὄπ. 43	* 61) ↑ , 7.184 γρ.
62)	Ἔμ. 42	Ὄπ. 44	62) →, 7.290 γρ. (ἐφθ.) Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφής, πωγωνοφόρος καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ. Ὄπ. Τὸ αὐτό.
63)	Ἔμ. 43	Ὄπ. 44 (;)	* 63) →, 6.518 γρ. Ἔμ. Τὸ αὐτό. Ὄπ. Ἐν τῷ ἐξέργῳ ΙΕΡΑ. Τρίπους μετὰ λέβητος· πέριξ αὐτοῦ ἑλίσσεται ὄφις. Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 256.
64)	Ἔμ. 44	Ὄπ. 45	* 64) ←, 6.100 γρ.
65)	Ἔμ. 45	Ὄπ. 45	65) ↘ , 5.720 γρ.
66)	Ἔμ. 46	Ὄπ. 45 (;)	* 66) ↙ , 4.550 γρ.
67)	Ἔμ. 47	Ὄπ. 46	67) ←, 7.110 γρ. (ἐφθ.)
68)	Ἔμ. 48	Ὄπ. 47	68) →, 5.450 γρ.
69)	Ἔμ. 49	Ὄπ. 48	69) ↙ , 6.080 γρ.
70)	Ἔμ. 50	Ὄπ. 49	70) ↙ , 6.733 γρ.
71)	Ἔμ. 51	Ὄπ. 50	71) ↙ , 4.470 γρ.
72)	Ἔμ. 52	Ὄπ. 51	72) →, 5.142 γρ.
73)	Ἔμ. 53	Ὄπ. 52	* 73) ↘ , 8.647 γρ. Ἔμ. Ὅμοιον. Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἡρακλῆς ἱστάμενος πρὸς ἀρ., κρατῶν τόξον καὶ ἀναπαυόμενος ἐπὶ ῥοπάλου. Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 264.
74)	Ἔμ. 54	Ὄπ. 53	* 74) ↓ , 6.460 γρ. Ἔμ. Ὅμοιον. Ὄπ. .... ΠΟΛΕΩϹ. Ἡ Τύχη ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα πηδάλιον καὶ κέρας Ἀμαλθείας. Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 228.
75)	Ἔμ. 55	Ὄπ. 54	* 75) ↖ , 9.645 γρ.
76)	Ἔμ. 56	Ὄπ. 54	76) ↖ , 7.030 γρ. Ἔμ. Ὅμοιον. Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ (ἡ Τύχη)

1 Πρβ. Léon Lacroix, ἔ. ἀ. σ. 64, 3ο, πίν. II, ἀρ. 14 (παραπλήσιος τύπος εἰς νόμισμα Νύσης, ἐποχῆς Φαυστίνας Νεωτέρας).

ἱσταμένη ἀρ. κρατοῦσα φιάλην καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 246.

77) Ἔμ. 57 ↓ Ὀπ. 55 ↓ — * 77) ↖, 6.830 γρ.
78) Ἔμ. 58 Ὀπ. 56 — * 78) ↘, 5.585 γρ.
79) Ἔμ. 59 Ὀπ. 56 (;) — 79) ↖, 5.712 γρ.
Ἔμ. Ὅμοιον.
Ὀπ. . ΕΡ . . . ΕΙΚ . . . . Γυναικεία μορφὴ (ἡ Τύχη) καθημένη ἀρ., κρατοῦσα φιάλην (;) καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 251.

80) Ἔμ. 60 Ὀπ. 57 — * 80) ↖, 5.640 γρ.
81) Ἔμ. 61 Ὀπ. 58 — 81) ←, 5.635 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων (;) πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Ἡ Ἀκτία καθημένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ ἀγγεῖον - ἔπαθλον.

82) Ἔμ. 62 Ὀπ. 59 — 82) ←, 4.640 γρ.
83) Ἔμ. 63 Ὀπ. 60 — * 83) ↑, 6.152 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ θώρακος πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ὅμοιον (;).

84) Ἔμ. 64 ↓ Ὀπ. 61 ↓ — * 84) ←, 5.410 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. . . . . CNE I K . . . . . . Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ., κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 242.

85) Ἔμ. 65 Ὀπ. 62 — * 85) ↑, 6.735 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ὅμοιον.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Νίκη ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα στέφανον.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 241.

86) Ἔμ. 66 Ὀπ. 63 — * 86) ↓, 7.226 γρ.
Ἔμ. Ὅμοιον.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ (ἡ Τύχη) ἱσταμένη ἀρ. κρατοῦσα σκῆπτρον. Παράστασις μετριωτάτης διατηρήσεως.

87) Ἔμ. 67 Ὀπ. 64 — 87) ↗, 8.802 γρ.
88) Ἔμ. 68 Ὀπ. 65 — 88) ↗, 5.571 γρ.
Ἔμ. Ὅμοιον.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ ἱσταμένη κατ' ἐνώπιον (ἐφθ.).

89) Ἔμ. 69 Ὀπ. 66 — 89) →, 6.668 γρ.
Ἔμ. Ὅμοιον.

Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Παράστασις ἀσαφής. Μορφὴ ἱσταμένη πρὸς ἀρ.

90) Ἐμ. 70 ↓ Ὀπ. 67 ↓

90) ↓ , 5.950 γρ.

Ἐμ. Ὅμοιον.

Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία (;) μορφὴ ἱσταμένη πρὸς ἀρ. (;). Παράστασις ἀσαφής.

91) Ἐμ. 71 Ὀπ. —

91) 2.422 γρ.

Ἐμ. Ὅμοιον.

Ὀπ. ἐφθ.

92) Ἐμ. 72 Ὀπ. —

92) 2.978 γρ.

Καρακάλλας (;)

Ἐμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ τοῦ Καρακάλλα (;) δαφνοστεφὴς πρὸς δεξ.

Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἡ Τύχη ἱσταμένη πρὸς ἀρ. κρατοῦσα κέρας Ἀμαλθείας καὶ πηδάλιον.

93) Ἐμ. 73 ↓ Ὀπ. 68 ↓

93) ←, 5.240 γρ.

Ἐμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τὸ αὐτό.

Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τριήρης μετὰ κωπηλατῶν πρὸς δ.

94) Ἐμ. 74 Ὀπ. 69

94) ↑ , 6.050 γρ.

Ἐμ. Τὸ αὐτό.

Ὀπ. . . . . CNEIKO ΠΟ Λ . . . Νίκη βαδίζουσα πρὸς ἀρ., κρατοῦσα στέφανον.

95) Ἐμ. 75 Ὀπ. 70

95) ↗ , 6.803 γρ.

Πλαυτίλλα

Ἐμ. . . . . . . ΛΑ . . . . Προτομὴ τῆς Πλαυτίλας πρὸς δεξ.

Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἀσκληπιὸς ἱστάμενος ἐντὸς τετραστύλου ναοῦ.

Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 265.

96) Ἐμ. 76 Ὀπ. 71

* 96) ↘ , 6.298 γρ.

Γέτας

Ἐμ. . . . . . . ΕΠΤ . . . . . ΤΑCΚ. Προτομὴ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.

Ὀπ. ΙΕΡΑCΝΕ Ι Κ . . . . . ΩC. Γυναικεία μορφὴ (ἡ Ἀφροδίτη) ἱσταμένη πρὸς δεξ., κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ μῆλον[1]. Ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. στέφανος (;).

97) Ἐμ. 77 Ὀπ. 72

* 97) ←, 5.819 γρ.

Ἐμ. . . . . ΓΕΤΑΝ . Κ. Τὸ αὐτό.

Ὀπ. ΝΕΙΚΟΠΟ ΛΕΩC. Ἡρακλῆς μετὰ λεοντῆς

1 Παραπλήσιος τύπος εἰς νόμισμα Κορίνθου, ἐποχῆς Μ. Αὐρηλίου, πρβ. Μ. Bernhart, ἔ. ἀ. ἀρ. 81, καὶ NCP πίν. D, LXX.

ἀναπαυόμενος ἐπὶ ροπάλου πρὸς δεξ.[1], ἔχων τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπὶ τοῦ μηροῦ.

98) Ἔμ. 78 ↓ Ὄπ. 73 ↓

* 98) ↑ , 6.168 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Τὸ αὐτό.
Ὄπ. . . . . Ο ΛΕΩC. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔφιππος πρὸς δεξ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 268.

99) Ἔμ. 79 Ὄπ. 74

* 99) ↖ , 4.150 γρ.
Ἔμ. . ΚΛC ΕΠΤ . . . . . Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὄπ. ΙΕΡΑC . . . . Τρίπους μετὰ λέβητος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξέρχεται κλάδος φοίνικος. Πέριξ αὐτοῦ ὄφις. Ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. στέφανος.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 275.

100) Ἔμ. 80 Ὄπ. 75

* 100) ↘ , 6.800 γρ.
Ἔμ. ΑΥΤ CΕΠΤ . ΓΕΤΑC. Τὸ αὐτό.
Ὄπ. ΙΕΡΑC ΝΕΙΚ . . . . . ΕΩC. Ὁ Ἀσκληπιὸς ἱστάμενος κατ' ἐνώπιον, στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς δεξ. καὶ ἀναπαυόμενος ἐπὶ ράβδου μεθ' ἐλισσομένου ὄφεως. Ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. στέφανος.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 269.

101) Ἔμ. 81 Ὄπ. 76 ⌉

* 101) ↖ , 8.205 γρ.

102) Ἔμ. 82 Ὄπ. 76 ⌋

* 102) ↑ , 5.610 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τὸ αὐτό.
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Νίκη πρὸς ἀρ. (ἐφθ.).

103) Ἔμ. 83 Ὄπ. 77

103) ↗ , 5.680 γρ.

Γ έ τ α ς (;)

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ Γέτα (;) πρὸς δεξ.
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ πρὸς ἀρ., κρατοῦσα κέρας Ἀμαλθείας (ἐφθ.).

104) Ἔμ. 84 Ὄπ. 78

104) ↗ , 6.380 γρ.

Ἐ λ α γ ά β α λ ο ς
218 - 222 μ. Χ.

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς πρὸς δεξ. (ἐφθ.).
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔφιππος πρὸς δεξ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 278.

105) Ἔμ. 85 Ὄπ. 79

105) ←, 2.150 γρ.
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὄπ. ΝΕΙΚΟ Π . . . . . Γυναικεία μορφὴ πυργο-

1 Ἡρακλῆς τοῦ τύπου Farnese· πρβ. J. von Shlosser, Num. Zeit. 23, 1891, σ. 27. R. Bräumer, Die Heraklestaten auf antiken Münzen, Zeit. für Num. 28, 1910, σ. 105/106 (πίν. V, ἀρ. 12. 13. 20).

στεφὴς (ἡ Τύχη) ἱσταμένη πρὸς δεξ., κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ κέρας Ἀμαλθείας.

106) Ἔμ. 86 ↓ Ὀπ. 80 ↓ — * 106) ↖ , 4.407 γρ.

Ἰουλία Ἀκυλία Σεβήρα

Ἔμ. . . . . ΒΗΡΑCΕΒ. Προτομὴ μετὰ διαδήματος τῆς αὐτοκρατείρας πρὸς δεξ.
Ὀπ. . . . . Κ ΟΠΟΛΕΩC. Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ. κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος.

107) Ἔμ. 87 Ὀπ. 81 — * 107) ↓ , 5.200 γρ.

Ἰουλία Μαῖσα

Ἔμ. ΙΟΥΛΙΑΜΑΙ . . CΕΒ. Προτομὴ τῆς Ἰουλίας Μαίσας πρὸς δεξ.
Ὀπ. . . . . C ΝΕΙ Κ ΟΠΟΛΕ . . Νίκη ἱσταμένη πρὸς ἀρ. κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος.

108) Ἔμ. 88 Ὀπ. 82 — * 108) ↑ , 4.480 γρ.

Ἔμ. ΙΟΥΛΙΑ . . . . Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγραφὴ ἀσαφής. Γυναικεία μορφὴ ἱσταμένη πρὸς ἀρ. κρατοῦσα κέρας Ἀμαλθείας (;).

109) Ἔμ. 89 Ὀπ. 83 — * 109) ↓ , 5.520 γρ.

110) Ἔμ. 90 Ὀπ. 84 — 110) ↓ , 5.432 γρ.

Γορδιανὸς
238 - 244 μ.Χ.

Ἔμ. ΑΥΚΜΑΑΝΓΟΡΔΙΑΝΟC. Προτομὴ δαφνοστεφὴς τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς δεξ.
Ὀπ. ΙΕΡΑCΝ Ε Ι ΚΟΠΟΛΕΩC. Νίκη ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 304.

111) Ἔμ. 91 Ὀπ. 85 — * 111) ↑ , 7.360 γρ.

Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Νίκη πρὸς δεξ. (ἐφθ.).
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 303.

112) Ἔμ. 92 Ὀπ. 86 — 112) ↓ , 4.870 γρ.

Ἔμ. . . . . ΡΔΙΑΝΟC. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. ΙΕΡΑCΝ . . . . Γυναικεία μορφὴ πυργοστεφὴς (ἡ Τύχη) ἱσταμένη πρὸς δεξ., κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ κέρας Ἀμαλθείας.

113) Ἔμ. 93 Ὀπ. 87 — * 113) ↖ , 4.971 γρ.

114) Ἔμ. 94 Ὀπ. 88 — 114) ←, 7.150 γρ.

Ἔμ. . . . . ΡΔΙΑΝΟCCΕ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. . . . ΑC . . . ΚΟΠΟΛΕ . C Τὸ αὐτό.

115) Ἔμ. 95 Ὀπ. 89 — * 115) →, 3.690 γρ.

		Ἔμ. ΑΥΚΜΑΑΝΓΟΡΔΙΑΝΟCCE. Τὸ αὐτό.
		Ὄπ. ΙΕΡΑCΝΕΙΚΟΠΟΛΕΩC πέριξ στεφάνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περικλείεται ἕτερος μικρότερος.
116) Ἔμ. 96 ↓	Ὄπ. 90 ↓	* 116) ↑ , 5.733 γρ
		Ἔμ. Τὸ αὐτό.
		Ὄπ. Ἐπιγραφὴ ἐφθ. Προτομὴ τῆς Πόλεως πυργοστεφὴς καὶ πτερωτὴ πρὸς δεξ. (ἐφθ.).
117) Ἔμ. 97	Ὄπ. 91	* 117) ↑ , 5.712 γρ.
		Ἔμ. Τὸ αὐτό.
		Ὄπ. ΙΕΡΑC . . . . Νίκη ἐπὶ ἅρματος πρὸς δεξ. (ἐφθ.).
118) Ἔμ. 98	Ὄπ. 92	118) ↓ , 5.666 γρ.
		Ἔμ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Τὸ αὐτό.
		Ὄπ. . . . . ΠΟΛΕ . . Τριήρης μεθ' ἑνὸς ἀρχηγοῦ καὶ ἓξ κωπηλατῶν.
119) Ἔμ. 99	Ὄπ. 93	* 119) ↓ , 4.408 γρ.
		Ἔμ. Τὸ αὐτό.
		Ὄπ. . . . . ΝΕΙΚΟ . . . . . . Τριήρης μεθ' ἑνὸς ἀρχηγοῦ καὶ ἑπτὰ κωπηλατῶν.
120) Ἔμ. 100	Ὄπ. 94	* 120) ↓ , 6.239 γρ.
		Ἔμ. Τὸ αὐτό.
		Ὄπ. . ΕΡΑ CΝΕΙ . . ΠΟΛΕΩC. Γυναικεία μορφὴ (ἡ Τύχη) καθημένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα φιάλην καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
		Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 306.
121) Ἔμ. 101	Ὄπ. 95	* 121) ↖ , 5.270 γρ.
122) Ἔμ. 102	Ὄπ. 96	* 122) ↓ , 6.789 γρ.
		Ἔμ. Τὸ αὐτό.
		Ὄπ. Ἐπιγραφὴ ἐφθ. Ἡρακλῆς ἱστάμενος πρὸς ἀρ. κρατῶν τόξον καὶ ἀναπαυόμενος ἐπὶ ῥοπάλου.
123) Ἔμ. 103	Ὄπ. 97	* 123) ↓ , 8.687 γρ.
		Ἔμ. . . . . ΜΑΑΝΡΟΡΔ . . . . Τὸ αὐτό.
		Ὄπ. ΙΕΡΑC . . . . . . Ἡ Τύχη ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα πηδάλιον καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
124) Ἔμ. 104	Ὄπ. 98	* 124) ↑ , 6.280 γρ.
		Ἔμ. Τὸ αὐτό.
		Ὄπ. Α ἐντὸς στεφάνου ἐκ καλάμων.
125) Ἔμ. 105	Ὄπ. 99	* 125) ↑ , 7.530 γρ.
		Ἔμ. Τὸ αὐτό.
		Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Παράστασις ἀσαφής. Ἐπικεκομμένον ἐπὶ ἄλλου.
126) Ἔμ. 106	Ὄπ. 100	126) 8.431 γρ.

Γ ο ρ δ ι α ν ὸ ς Γ' (;)

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ πτυχωτὴ Γορδιανοῦ Γ' (;).
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἄρτεμις ἱσταμένη κατ᾽ ἐνώπιον καὶ στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς δεξ. Παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς δύο ζῷα (ἐφθ.).

127) Ἔμ. 107 ↓ Ὄπ. 101 ↓ — 127) ←, 7.422 γρ.

Φ ί λ ι π π ο ς Α'
244 - 249 μ. Χ.

Ἔμ. ΑΥΤΜΙ . . . . . . Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς δεξ.
Ὄπ. ΙΕΡΑCΝΕΙ ΚΟΠΟΛΕ . . Γυναικεία μορφὴ καθημένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα φιάλην (;).

128) Ἔμ. 108 Ὄπ. 102 — * 128) ↖, 5.200 γρ.

Ἔμ. ΑΥΤΜΙΟ . ΦΙΛΙΠΠ . . . . . Προτομὴ δαφνοστεφὴς πρὸς δεξ.
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα κέρας Ἀμαλθείας (;) (ἐφθ.).

129) Ἔμ. 109 Ὄπ. 103 — * 129) ↑, 5.420 γρ.

Τ ρ ε β ω ν ι α ν ὸ ς Γ ά λ λ ο ς
251 - 253 μ. Χ.

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς πρὸς δεξ.
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ ἱσταμένη κατ᾽ ἐνώπιον, στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς δεξ. καὶ ἀνασηκώνουσα μίαν μορφὴν εὑρισκομένην ἐπὶ βράχου.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 314 (εἰς Φίλιππον Α').

130) Ἔμ. 110 ↓ Ὄπ. 104 ↓ — * 130) ↑, 7.275 γρ.

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὄπ. . . . . Ι ΚΟΠΟΛΕ . . Ἀθηνᾶ ἱσταμένη πρὸς ἀρ. καὶ ἀναπαυομένη ἐπὶ ἀσπίδος.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 308 (εἰς Φίλιππον Α').

131) Ἔμ. 111 Ὄπ. 105 — * 131) ↑, 6.990 γρ.

Β α λ ε ρ ι α ν ὸ ς
253 - 259 μ. Χ.

Ἔμ. ΠΟΛΙΚΒΑΛΕΡΙΑΝ . . Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὄπ. . . ΡΑ . ΝΕΙ . ΟΠΟΛΕ . C. Ζεὺς ἱστάμενος κατ᾽ ἐνώπιον, στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς δεξ. καὶ κρατῶν σκῆπτρον.

132) Ἔμ. 112 ┐ Ὄπ. 106 — * 132) ↑, 7.314 γρ.
133) Ἔμ. 112 ┘ Ὄπ. 106 (;) — * 133) →, 6.268 γρ.
134) Ἔμ. 113 Ὄπ. 107 — * 134) ↑, 6.675 γρ.

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς μετὰ πτυχώσεων καὶ θώρακος πρὸς δεξ.

Ὀπ. ΙΕΡΑ . . . . Ἀθηνᾶ ἱσταμένη κατ' ἐνώπιον, στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς ἀρ. (;) καὶ ἀναπαυομένη ἐπὶ ἀσπίδος.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 343.

135) Ἐμ. 114 ↓ — Ὀπ. 108 — * 135) ↗ , 6.608 γρ.
136) Ἐμ. 114 (;) — Ὀπ. 108 — * 136) ↗ , 9.408 γρ.
Ἐμ. ΠΟΛΙΚΒ . . . . Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγραφὴ ἀσαφής. Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ., κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 345.

137) Ἐμ. 115 — Ὀπ. 109 — * 137) ↑ , 6.399 γρ.
Ἐμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. . . . . ΛΕΩC. Ἐν τῷ ἐξέργῳ ΙΕΡΑC. Τέθριππον ὁδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Ἡλίου (;) πρὸς δεξ.

138) Ἐμ. 116 — Ὀπ. 110 — * 138) ↑ , 8.230 γρ.
139) Ἐμ. 117 — Ὀπ. 110 (;) — * 139) ↑ , 7.729 γρ.
Ἐμ. ΠΟΛΙΚ . . . . Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγραφὴ ἐφθαρμένη πέριξ στεφάνου.

140) Ἐμ. 117 (;) — Ὀπ. 111 — * 140) 8.401 γρ.
Ἐμ. ΠΟΛΙΚΒΑ . . . . . . Τὸ αὐτό.
Ὀπ. . . . . . ΒΟΥΛΗC. Γυναικεία μορφὴ (ἡ Βουλὴ) καθημένη κατ' ἐνώπιον, στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς δεξ.

141) Ἐμ. 118 — Ὀπ. 112 — * 141) ↓ , 7.032 γρ.
Ἐμ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Ξόανον Ἀρτέμιδος Ἐφεσίας στεφόμενον ὑπὸ γυναικείας μορφῆς πυργοστεφοῦς (τῆς Πόλεως), κρατούσης κέρας Ἀμαλθείας.

142) Ἐμ. 119 — Ὀπ. 113 — * 142) ↗ , 5.920 γρ.
Ἐμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. . . . . . ΕΙΚΟ . . . . . . Γυναικεία μορφὴ ἱσταμένη πρὸς ἀρ. (ἡ Ἀφροδίτη) κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ μῆλον.

143) Ἐμ. 120 — Ὀπ. 114 — * 143) ↓ , 8.130 γρ.
Ἐμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ πρὸς ἀρ., κρατοῦσα κέρας Ἀμαλθείας (;) (ἐφθ.).

144) Ἐμ. 121 — Ὀπ. 115 — 144) ↙ , 6 γρ.
Ἐμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς πρὸς δεξ.
Ὀπ. Δὲν ἐκτυπήθη ἡ ὀπισθία ὄψις· διαγράφεται ἡ ἐμπροσθία ἔγκοιλος καὶ ἀντίστροφος.

145) Ἐμ. 122 — Ὀπ. — — * 145) 9.346 γρ.

Γαλλιηνὸς
253 - 268 μ. Χ.

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ ἀκτινοστεφὴς πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα κέρας Ἀμαλθείας.

146) Ἔμ. 123 ↓ Ὀπ. 116 ↓ — 146) ↓ , 6.430 γρ.

Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. .... ΛΕΩC. Γυναικεία μορφὴ (ἡ Τύχη) ἱσταμένη κατ' ἐνώπιον, στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς δεξ., κρατοῦσα κέρας Ἀμαλθείας καὶ σκῆπτρον.

147) Ἔμ. 124 Ὀπ. 117 — * 147) ↖ , 5.122 γρ.

Ἔμ. ... ΙΚΓΑΛ .... Προτομὴ δαφνοστεφὴς δεξ.
Ὀπ. ... ΑCΝΕΙ Κ .... πέριξ στεφάνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἐγγεγραμμένον τὸ γράμμα Α.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 368.

148) Ἔμ. 125 Ὀπ. 118 — * 148) ↓ , 5.020 γρ.

Γαλλιηνός (;)

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς Γαλλιηνοῦ (;) πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Νίκη ἱσταμένη πρὸς ἀρ.

149) Ἔμ. 126 Ὀπ. 119 — * 149) ↓ , 4.198 γρ.

Σαλωνεῖνα

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ μετὰ διαδήματος καὶ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Τρίπους μετὰ λέβητος, πέριξ τοῦ ὁποίου ὄφις.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 384.

150) Ἔμ. 127 Ὀπ. 120 — * 150) ↑ , 6.760 γρ.

Τὰ ὑπόλοιπα τριάκοντα νομίσματα (ἀρ. 151 - 180) λόγῳ τῆς παρατηρουμένης μεγάλης φθορᾶς δὲν ἐταυτίσθησαν ἐπακριβῶς. Εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις διαγράφεται εὐκρινῶς ὁ ὀπίσθιος τύπος. Ἐπαναλαμβάνονται αἱ αὐταὶ παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν περιγραφῆ εἰς τὸν κατάλογον, μὲ μίαν ἐξαίρεσιν: Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ ἵππου καλπάζοντος πρὸς δεξ., κάτωθεν τοῦ ἵππου δύο αἰχμάλωτοι καθήμενοι.

“ΠΑΛΑΙΟΝ„ ΕΥΡΗΜΑ (ΠΙΝ. 12 - 14)

Σεπτίμιος Σευῆρος
193 - 211 μ. Χ.

Ἔμ. ΛCΕCΕΒΗ ΡΟC . . C Ε. Προτομὴ δαφνοστεφὴς πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ν . . ΚΟΠΟ ΛΕΩC. Γυναικεία μορφὴ καθημένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα κέρας Ἀμαλθείας καὶ φιάλην (;).

1) Ἔμ. 1 ↓ Ὀπ. 1 ↓
(Ε. Π. 22)

* 1) ↑ , 5.325 γρ.

Ἔμ. Ἐπιγραφὴ ἐφθ. Προτομὴ ἀκτινοστεφὴς (;) τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς δεξ.
Ὀπ. ΙΕΡΑCΝ . . . . . . ΛΕΩC. Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ., κρατοῦσα κλάδον φοίνικος καὶ στέφανον (;).
Πρβ. Mionnet, Suppl. III, ἀρ. 190 (ἀλλὰ κεφαλὴ ἀρ.).

2) Ἔμ. 2 Ὀπ. 2

* 2) ←, 5.320 γρ.

Ἰ ο υ λ ί α Δ ό μ ν α

Ἔμ. ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝ . Προτομὴ μετὰ πτυχώσεων τῆς Ἰουλίας Δόμνας πρὸς δεξ.
Ὀπ. ΙΕΡΑC Ν ΕΙΚΟΠΟΛΕ . . Ἀπόλλων Ἄκτιος ἱστάμενος πρὸς ἀρ., κρατῶν τόξον καὶ κλάδον.

3) Ἔμ. 3 Ὀπ. 3
(Ε. Π. 28)

* 3) ←, 8.150 γρ.

Κ α ρ α κ ά λ λ α ς
198 - 217 μ. Χ.

Ἔμ. ΑΥΚΜΑΑΝ ΤΩ . . . . . . Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. . . . . Κ ΟΠΟΛ . . . Γυναικεία μορφὴ πυργοστεφὴς (ἡ Τύχη) ἱσταμένη πρὸς δεξ., κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 245.

4) Ἔμ. 4 Ὀπ. 4
(Ε. Π. 57;)

* 4) ↖ , 7.340 γρ.

Ἔμ. ΑVΚΜΑ ΝΤΩΝΕΙΝΟ. Προτομὴ δαφνοστεφής, πωγωνοφόρος καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγραφὴ ἐφθ. Προτομὴ πυργοστεφὴς καὶ πτερωτὴ πρὸς δεξ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 239.

5) Ἔμ. 5 Ὀπ. 5
(Ε. Π. 80)

* 5) ↖ , 7.690 γρ.
Ἔμ. ΑVΚΜΑ . . . ΝΕΙΝΟ . Τὸ αὐτό.
Ὀπ. ΙΕΡΑCΝ ΕΙ ΚΟ . . ΛΕ . . Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ., κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 242.

6) Ἔμ. 5 Ὀπ. 6 ↓

* 6) ↖ , 6.765 γρ.
Ἔμ. ΑVΚΜΑ ΝΤ . . . . . . Τὸ αὐτό.
Ὀπ. ΙΕΡΑ . . . . ΚΟ ΠΟΛΕΩ . Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος τοῦ Πνεύματος τῆς Πόλεως, πτερωτοῦ καὶ κρατοῦντος δᾷδα καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. BMC ἀρ. 35.

7) Ἔμ. 5 Ὀπ. 7

* 7) ↓ , 9.240 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Γυναικεία μορφὴ ἱσταμένη πρὸς ἀρ. (ἐφθ.).

8) Ἔμ. 5 Ὀπ. 8

* 8) ↙ , 6.240 γρ.

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τὸ αὐτό.
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τρίπους μετὰ λέβητος, πέριξ τοῦ ὁποίου ἑλίσσεται ὄφις· ἐξ αὐτοῦ ἐξέρχεται κλάδος φοίνικος.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 255.

9) Ἔμ. 5α ↓ Ὄπ. 9 ↓

* 9) ↙, 6.660 γρ.
Ἔμ. . . . ΚΜΑΝ . . . . . . Τὸ αὐτό.
Ὄπ. . . . . Ο ΠΟΛΕΩϹ. Ἡ Τύχη ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα πηδάλιον καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 244.

10) Ἔμ. 6 Ὄπ. 10

* 10) →, 8.315 γρ.
Ἔμ. . . . . ΑΝΤΩΝΕΙΝΟϹ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς πρὸς δεξ.
Ὄπ. ΙΕΡΑϹ ΝΙΚΟΠΟΛΕ . . Γυναικεία μορφὴ πυργοστεφής (ἡ Τύχη) ἱσταμένη πρὸς δεξ., κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 245.

11) Ἔμ. 7 Ὄπ. 11

* 11) ↘, 7.560 γρ.

Π λ α υ τ ί λ λ α

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ μετὰ πτυχώσεων τῆς Πλαυτίλλας πρὸς δεξ.
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Τρίπους μετὰ λέβητος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξέρχεται κλάδος φοίνικος καὶ πέριξ τοῦ ὁποίου ἑλίσσεται ὄφις.

12) Ἔμ. 8 Ὄπ. 12

* 12) ↘, 8.280 γρ.

Ἰ ο υ λ ί α Μ α μ α ί α

Ἔμ. . . . ΛΙΑΜΑΜΑΙΑϹΕΒ. Προτομὴ μετὰ διαδήματος καὶ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὄπ. ΙΕΡΑϹ Ν ΕΙΚΟΠΟ . . . . Γυναικεία μορφὴ ἱσταμένη πρὸς δεξ. (ἡ Τύχη) κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ κέρας Ἀμαλθείας.
Πρβ. Mc Clean Collection ἀρ. 5156.

13) Ἔμ. 9 Ὄπ. 13

* 13) ↑, 9.303 γρ.

Γ ο ρ δ ι α ν ὸ ς
238 - 244 μ. Χ.

Ἔμ. ΑΥΚΜΑΑΝΓΟΡΔΙΑΝΟϹ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς μετὰ πτυχώσεων καὶ θώρακος(;) πρὸς δεξ.
Ὄπ. ΙΕΡΑϹΝ . . ΚΟΠΟΛΕΩϹ. Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ., κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 303.

14) Ἔμ. 10 Ὄπ. 14
15) Ἔμ. 11 Ὄπ. 15

* 14) ↘, 7.878 γρ.
15) ↖, 6.790 γρ. (ἐφθ.)
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὄπ. . . . . Π . ΛΕΩϹ. Τρίπους μετὰ

λέβητος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξέρχεται κλάδος φοίνικος καὶ πέριξ τοῦ ὁποίου ἑλίσσεται ὄφις.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 307.

16) Ἔμ. 12 ↓ Ὄπ. 16 ↓

Φίλιππος Α'
244 - 249 μ. Χ.

* 16) ↓ , 7.050 γρ.

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὄπ. . . . . ΟΠΟΛΕΩϹ. Ἀθηνᾶ ἱσταμένη πρὸς ἀρ. κρατοῦσα δόρυ καὶ ἀναπαυομένη ἐπὶ ἀσπίδος.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 308.

17) Ἔμ. 13 Ὄπ. 17

Ὠτακιλία Σεβήρα

* 17) →, 9.860 γρ.

Ἔμ. . . . . ΟΤΑΚϹΕΒΗΡΑϹΕΒ. Προτομὴ μετὰ διαδήματος πρὸς δεξ.
Ὄπ. ΙΕΡΑϹΝΕΙ . . . . Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ., κρατοῦσα στέφανον (;) καὶ κλάδον φοίνικος.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 319.

18) Ἔμ. 14 Ὄπ. 18

Τρεβωνιανὸς Γάλλος
251 - 253 μ. Χ.

* 18) →, 6.660 γρ.

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὄπ. ΙΕΡ . . . . ΟΛΕΩϹ. Ἡ Ἀφροδίτη ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα σκῆπτρον καὶ μῆλον.

19) Ἔμ. 15 Ὄπ. 19
20) Ἔμ. 15 Ὄπ. 19

* 19) ↗ , 9.602 γρ.
20) ↖ , 7.978 γρ.
Ἔμ. ΑVΚ · ΒΙ . . . . Τὸ αὐτό.
Ὄπ. . . . . ΚΟΠΟΛΕΩϹ. Νίκη ἱσταμένη πρὸς ἀρ.

21) Ἔμ. 16 Ὄπ. 20

* 21) ↓ , 8.810 γρ.
Ἔμ. . . . ΒΙΑ . . . . . . Προτομὴ πτυχωτή, δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ θώρακος (;) πρὸς δεξ.
Ὄπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ πτερωτὴ καὶ πυργοστεφὴς τῆς Πόλεως πρὸς δεξ.

22) Ἔμ. 17 Ὄπ. 21

* 22) →, 6.790 γρ.
Ἔμ. . ΒΙΑΦΓΑΛΛΟϹ . . . . Τὸ αὐτό.
Ὄπ. ΙΕΡΑ. . . ΙΚΟ, ἐν τῷ ἐξέργῳ ΠΟΛΕΩϹ. Τρίπους μετὰ λέβητος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξέρχεται κλάδος φοίνικος καὶ πέριξ τοῦ ὁποίου ἑλίσσεται ὄφις.

23) Ἔμ. 18 Ὄπ. 22

* 23) ↗ , 8.660 γρ.
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὄπ. . . . . ΒΟΥΛΗ. Γυναικεία μορφὴ καθη-

μένη κατ' ἐνώπιον, στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς δεξ. καὶ ἔχουσα τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ ὤμου.

24) Ἔμ. 18α ↓ Ὀπ. 23 ↓

* 24) →, 6.602 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἡρακλῆς μετὰ λεοντῆς ἱστάμενος πρὸς δεξ., ἀναπαυόμενος ἐπὶ ροπάλου καὶ ἔχων τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ μηροῦ.

25) Ἔμ. 19 Ὀπ. 24

* 25) →, 6.250 γρ.

Β α λ ε ρ ι α ν ὸ ς
253 - 259 μ. Χ.

Ἔμ. . ΟΛΙΚΒΑΛ . . . . . . Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. . . . . ΠΟΛ ΕΩ· Ζεὺς κεραυνοβολῶν πρὸς δεξ.

26) Ἔμ. 20 Ὀπ. 25

* 26) ↖, 9.266 γρ.
Ἔμ. ΠΟΛΙΚΒΑΛΕ . . . ΝΟ· Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἥλιος ἐπὶ ἅρματος πρὸς δεξ.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 346.

27) Ἔμ. 21 Ὀπ. 26

* 27) ↑, 7.401 γρ.

Γ α λ λ ι η ν ὸ ς
253 - 268 μ. Χ.

Ἔμ. . . ΛΙΚΓΑΛΛ · ΗΝΟCCΕ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ πωγωνοφόρος πρὸς δεξ.
Ὀπ. . . . . . . ΙΚΟΠΟΛΙC. Ἀπόλλων ἱστάμενος πρὸς ἀρ., κρατῶν τόξον· ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. Δ.

28) Ἔμ. 22 Ὀπ. 27 ↓

* 28) ↑, 9.041 γρ.
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. ΙΕΡΑCΝ . . . . πέριξ στεφάνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἕτερος μικρότερος, ἔχων εἰς τὸ μέσον τὸ γράμμα Α.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 371.

29) Ἔμ. 22 Ὀπ. 28

* 29) ↓, 8.852 γρ.
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. . . . ΑCΝΙ ΚΟΠΟΛ . . . Ποσειδῶν ἱστάμενος πρὸς ἀρ. κρατῶν δελφῖνα καὶ τρίαιναν· ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. Δ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 360.

30) Ἔμ. 22 Ὀπ. 29

* 30) ↑, 5.495 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ι Ε Ρ Α C Ν . . . . ΠΟΛ . . . Τὸ αὐτό.

31) Ἔμ. 22 Ὀπ. 30

* 31) ←, 11.220 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. ΙΕ ΡΑCΝ . . . ΟΠΟΛ . . . Νίκη βαδίζουσα πρὸς ἀρ., κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος· ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. Δ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 358.

32) Ἔμ. 23 ↓ Ὀπ. 31

* 32) ↑, 12.535. γρ.

Ἔμ. ΠΟΥΛΙΚ ΓΑΛΛΙΗ . . . Προτομὴ δαφνοστεφὴς πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Νίκη ἐπὶ ἅρματος, συρομένου ὑπὸ δύο ἵππων πρὸς δεξ. Ἐν τῷ πεδίῳ ἄνω Δ.

33) Ἔμ. 24 — Ὀπ. 32 ↓
* 33) ↑ , 6.280 γρ.

34) Ἔμ. 24[1] — Ὀπ. 33
* 34) ↓ , 10.412 γρ.
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Ζεὺς κεραυνοβολῶν πρὸς δεξ. Ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. Δ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 350.

35) Ἔμ. 24 — Ὀπ. 34
* 35) ←, 6.940 γρ.
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. ΙΕΡΑC . . . ΚΟΠΟΛ . . . Τὸ αὐτό.

36) Ἔμ. 24 — Ὀπ. 34
* 36) ↖ , 7.225 γρ.

37) Ἔμ. 25 — Ὀπ. 35
* 37) ↙ , 6.945 γρ.

38) Ἔμ. 25 — Ὀπ. 35
* 38) ↗ , 10.130 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. ΙΕ ΡΑCΝΙ ΚΟΠΟΛ . . . Ἡρακλῆς ἱστάμενος πρὸς δεξ., ἀναπαυόμενος ἐπὶ ῥοπάλου καὶ ἔχων τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ μηροῦ. Ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. Δ.
Πρβ. Mc Clean Collection ἀρ. 5159.

39) Ἔμ. 26 ↓ — Ὀπ. 36 ↓
* 39) ↗ , 9.950 γρ.
Ἔμ. ΠΟΥΛΙΚ ΓΑΛΛΙΝΟ. Προτομὴ δαφνοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. . . . . ΠΟΛΙC. Προτομὴ τῆς Πόλεως πυργοστεφὴς καὶ πτερωτὴ πρὸς δεξ.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 357.

40) Ἔμ. 27 — Ὀπ. 37
* 40) ←, 8.762 γρ.
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. . . . . ΛΙC. Ἀπόλλων ἱστάμενος γυμνὸς πρὸς ἀρ., κρατῶν τόξον καὶ κλάδον.

41) Ἔμ. 27 — Ὀπ. 38
* 41) →, 9.310 γρ.
Ἔμ. ΠΟΥΛΙΚΙΓΑΛ . . ΗΝΟ. Προτομὴ ἀκτινοστεφὴς καὶ πτυχωτὴ πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγραφὴ ἐφθ. [ΙΕΡΑC ΝΕΙΚΟΠΟΛΕΩC] πέριξ στεφάνου. Ἐν τῷ πεδίῳ ἄνω Δ.

42) Ἔμ. 28 — Ὀπ. 39
* 42) →, 11.639 γρ.
Ἔμ. ΠΟΥΛΙΓΑΛΛΙΝΟC. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγραφὴ ἀσαφὴς [ΙΕΡΑC ΝΕΙΚΟΠΟΛΕΩC] πέριξ στεφάνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει τὸ γράμμα Δ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 369.

1 Ἐλαφρὰ ἐπεξεργασία. Πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς σφραγῖδος ὡς καὶ ἡ ἐμπροσθία πλευρὰ τοῦ ἀρ. 33.

1 10 22 25

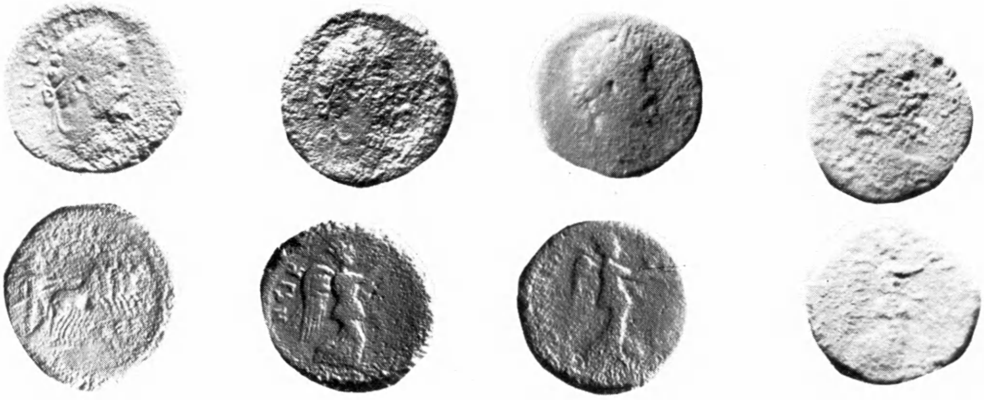

26 27 28 29

30 32 33 34 35

36 37 38

Εὕρημα «Πλακανίδα».

39

40

43

44

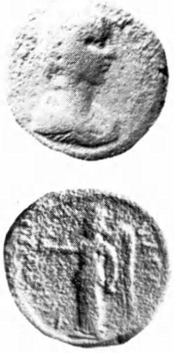
45

46

47

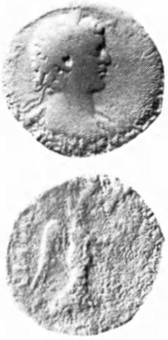
48

49

50

51

52

53

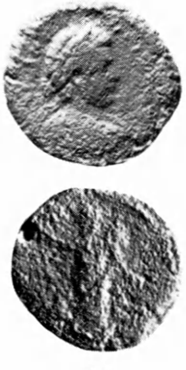
54

55

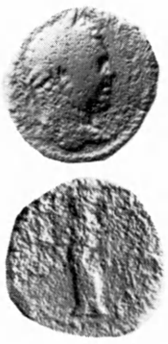
56

57

59

60

61

Εὕρημα «Πλακανίδα».

63 64 66 73 74

75 77 78 80 83

84 85 86 96 97

98 99 100 101 102

Εὕρημα «Πλακανίδα».

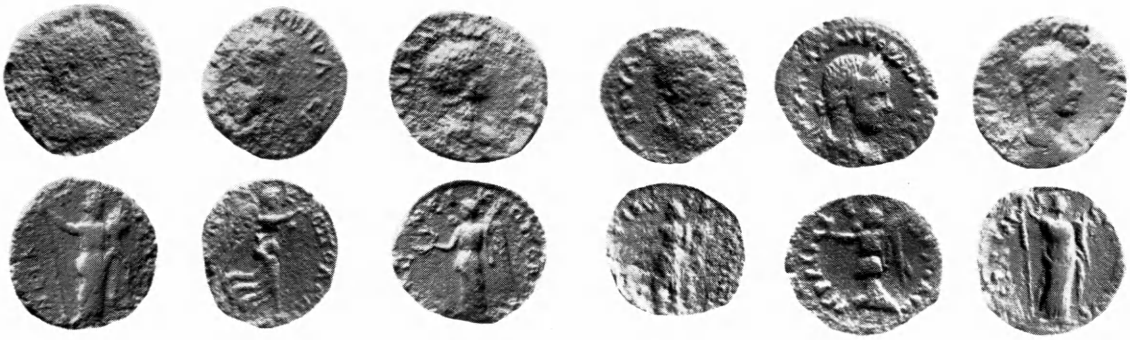

106 107 108 109 111 113

115 116 117 119 120 121

122 123 124 125 128 129

130 131 132 133 134 135

Εὕρημα «Πλακανίδα».

136 137 138 139 140 141

142 143 145 147 148 149

150

Εὕρημα «Πλακανίδα».

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

16

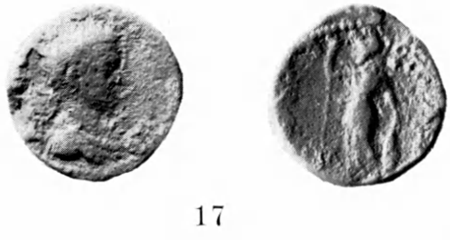
17

18

Παλαιὸν εὕρημα.

19 21 22 23 24

25 26 27 28 29

30 31 32 33 34 35

36 37 38

Παλαιὸν εὕρημα.

39

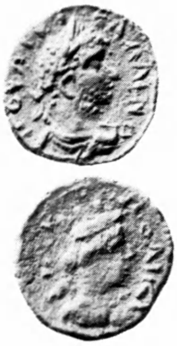
40

41

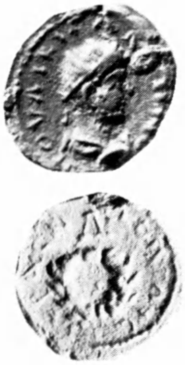
42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

Παλαιὸν εὕρημα.

43) Ἔμ. 29 ↓ Ὀπ. 40 ↓

* 43) ↗ , 8.160 γρ.
Ἔμ. . . . . . . ΓΑΛΛΗΝΟ. Προτομὴ ἀκτινοστεφὴς καὶ μετὰ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. Α ἐντὸς στεφάνου, πέριξ τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιγραφὴ ΙΕΡΑCΝΙΚΟΠΟ . . . .
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 368.

44) Ἔμ. 30 Ὀπ. 41

* 44) ↙ , 12.085 γρ.
Ἔμ. ΠΟΥΛΙΚΓΑΛΛΗΝΟ Τὸ αὐτό
Ὀπ. Ἐπιγραφὴ ἀσαφής. Ἄρτεμις βαδίζουσα πρὸς δεξ. Ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. Δ.

45) Ἔμ. 30 Ὀπ. 42

* 45) ←, 10.040 γρ.
Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. . . . . . . ΙΚΟΠΟΛ . . Ἡ Κυβέλη καθημένη ἐπὶ τῆς ῥάχεως λέοντος, βαδίζοντος πρὸς δεξ.
Πρβ. ἔ. ἀ. ἀρ. 347.

46) Ἔμ. 31 Ὀπ. 43

* 46) ↑ , 7.180 γρ.
Ἔμ. . . . . ΛΛΗ . . . Προτομὴ ἀκτινοστεφὴς πρὸς δεξ.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Ὁ Ἄρης (;) βαδίζων πρὸς δεξ. κρατῶν δόρυ.

47) Ἔμ. 32 ↓ Ὀπ. 44 ↓

* 47) ↑ , 9.580 γρ.

Σ α λ ω ν ε ῖ ν α

Ἔμ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Προτομὴ μετὰ διαδήματος καὶ πτυχώσεων πρὸς δεξ.
Ὀπ. ΙΕΡΑC ΝΕΙ. . . . . . . C. Δύο ζῷα βαδίζοντα πρὸς δεξ. Ἐν τῷ πεδίῳ ἄνω Δ.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 382.

48) Ἔμ. 33 Ὀπ. 45

* 48) ↑ , 7.479 γρ.
Ἔμ. ΚΟΡ Ν . . . . Α Τὸ αὐτό.
Ὀπ. Ἐπιγρ. ἀσαφής. Ἡ Ἀθηνᾶ ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα δόρυ καὶ γλαῦκα. Ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. Δ, δεξ. ἀσπίς.

49) Ἔμ. 33 Ὀπ. 46

* 49) ↗ , 6.980 γρ.
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὀρ. ΙΕ . . C Ν Ι . Ο . . . . . Ἡ Ἀθηνᾶ ἱσταμένη πρὸς ἀρ., κρατοῦσα δόρυ καὶ Νίκην· παρὰ τοὺς πόδας, ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. ἀσπίς, ἀρ. Δ.

50) Ἔμ. 33 Ὀπ. 47

* 50) ↙ , 8.454 γρ.
Ἔμ. Τὸ αὐτό.
Ὀπ. . . . ΑCΝΙ ΚΟΠΟΛ . . . Ἡρακλῆς γυμνὸς ἱστάμενος πρὸς δεξ., ἀναπαυόμενος ἐπὶ ῥοπάλου.

51) Ἔμ. 33 Ὀπ. 48

* 51) ↑ , 9.310 γρ.
Ἔμ. ΚΟΡΝΗ Λ . . . . Τὸ αὐτό.

"Οπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἀπόλλων ἱστάμενος πρὸς ἀρ. κρατῶν κλάδον καὶ τόξον. Ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. Δ.
Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 378.

52) "Εμ. 34 ↓ "Οπ. 38 ↑ * 52) ←, 9.988 γρ.
"Εμ. ΚΟΡ CA Λ Ω ΝΙ Ν. Τὸ αὐτό.
"Οπ. ΙΕΑΡΑC Ν . . . . Νίκη βαδίζουσα πρὸς ἀρ. κρατοῦσα στέφανον· ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. Δ.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 375.

53) "Εμ. 35 "Οπ. 49 * 53) →, 10.352 γρ.
54) "Εμ. 35 "Οπ. 49 * 54) ↗, 10.620 γρ.
55) "Εμ. 35 "Οπ. 49 * 55) ↖, 9.320 γρ.
"Εμ. Τὸ αὐτό.
"Οπ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Ἀπόλλων πρὸς ἀρ., κρατῶν τόξον.

56) "Εμ. 35 (;) "Οπ. 50 ↓ * 56) ↑, 7.912 γρ.
"Εμ. ΚΟΡΝΗ . . . . Τὸ αὐτό.
"Οπ. ΙΕΡΑC Ν . ΚΟΠ . . . . . Τρίπους μετὰ λέβητος· ἐν τῷ πεδίῳ ἄνω Δ.

57) "Εμ. 36 "Οπ. 51 * 57) →, 9.818 γρ.
58) "Εμ. 36 "Οπ. 51 (;) * 58) ←, 13.210 γρ.
"Εμ. ΚΟΡΝΗ C Α . . . . Τὸ αὐτό.
"Οπ. . . . AC . . . . Ἡρακλῆς ἱστάμενος κατ' ἐνώπιον, στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς ἀρ., κρατῶν τὸ ρόπαλον ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ λεοντῆν διὰ τῆς ἀριστερᾶς.

59) "Εμ. 37 ↓ "Οπ. 52 ↓ * 59) ↑, 6.788 γρ.
"Εμ. ΚΟΡ . . . . ΝΕΙΝΑCΕΒ Τὸ αὐτό.
"Οπ. ΙΕΡΑC ΝΕΙ . . . . Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξ., κρατοῦσα κλάδον φοίνικος καὶ στέφανον.
Πρβ. Mionnet, ἔ. ἀ. ἀρ. 376.

60) "Εμ. 38 "Οπ. 53 * 60) →, 8.912 γρ.

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

ΡΟΔΙΑΚΑ ΙΙ *.

ΠΥΡΓΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗΣ ΡΟΔΙΑΚΗΣ ΟΧΥΡΩΣΕΩΣ

Κατὰ τὰ τελευταῖα κυρίως τέσσαρα ἔτη ὁ μέγας οἰκοδομικὸς ὀργασμὸς τῆς Ρόδου ὑπεχρέωσεν ἡμᾶς εἰς ὑπερβολικῶς ἔντονον ἀνασκαφικὴν ἔρευναν [1], ἥτις ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἐξετάθη καθ᾽ ἅπαντα σχεδὸν τὸν χῶρον τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Ρόδου, ἔφθασε δὲ ἀφ᾽ ἑτέρου εἰς τὸ βάθος τῶν ἀρχαιοτέρων στρωμάτων τοῦ ἐδάφους αὐτῆς.

Ἀξιολογώτατα εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν ὑπῆρξαν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἐσχάτως ἀποκαλυφθέντα τμήματα τοῦ ἀρχαίου ὀχυρωματικοῦ συστήματος τῆς Ρόδου, τοῦ ἀρχαίου τείχους δηλαδή, εἰς τοσαύτην ἔκτασιν, ὥστε σήμερον σαφῶς νὰ καθίσταται δυνατὴ κατὰ μέγα μέρος ἡ χάραξις τῆς πορείας αὐτοῦ, ὡς δὲ θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, καὶ ἡ διατύπωσις ὑποθέσεων περὶ τῆς μορφῆς ἐνίων ἐκ τῶν μερῶν του.

Καὶ εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὴ ἡ φήμη, ἣν ἔσχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ τεῖχος τῆς Ρόδου [2], ὥστε νὰ δικαιολογῆται ὁ ἰδιαίτερος ἐνθουσιασμὸς ἡμῶν, εὑρισκομένων ἤδη οὐχὶ μόνον πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν πύργων του, περὶ ὧν ὁ ρήτωρ Αιλιος Αριστειδης (XLIII 3) ἔγραφε: *τὸ δὲ πᾶσι καὶ πρὸ πάντων θαῦμα καὶ ὀφθαλμοῖς κόρον οὐκ ἔχον, τὸν τῶν τειχῶν κύκλον καὶ τῶν ἐγκαταμεμειγμένων πύργων τὸ ὕψος καὶ τὸ κάλλος ἀντὶ λαμπτήρων τοῖς προσπλέουσιν ὄν, ὥστ᾽ εἶναι μόνον τοῖς εἰς Ρόδον καταίρουσι καὶ προσορῶσι μείζοσιν εὐθὺς τὴν γνώμην γίγνεσθαι.*

Ἐκ τῶν πύργων τῆς ἀρχαίας Ρόδου ἀνευρέθησαν μέχρι σήμερον τρεῖς, διεπιστώθη δὲ ἑτέρων δύο ἡ ὕπαρξις [3]. Καὶ τῶν τριῶν πρώτων πύργων εὑρισκομένων παρὰ ἀρχαίας πύλας ὁ μὲν εἷς εἶναι πύργος ἐσωτερικός [4], οἱ δὲ λοιποὶ δύο ἐξωτερικοὶ μὲν διαφόρου ὅμως σχήματος, καθ᾽ ὅσον ὁ τῆς νοτίας ὀχυρώσεως εἶναι τετραγωνικός, ὁ δὲ παρὰ τὸν λιμένα τῆς Ἀκανδιᾶς ἡμικυκλικός. Τοῦ τετραγωνικοῦ πύργου παρέχω ἐν πίν. 15α φωτογραφικὴν ἀπεικόνισιν, καθ᾽ ὅσον οὗτος διεσώθη καὶ εἰς τμῆμα τῆς ἀνωδομίας αὐτοῦ, τοῦ ἡμικυκλικοῦ ὅμως, διασωθέντος κατ᾽ ἐλάχιστον τμῆμα τῆς θεμελιώσεως, παρέχω τὸ ἐν εἰκόνι 1 σχεδιογράφημα.

Ὡς καὶ ἐκ τοῦ πίν. 15α καθίσταται σαφὲς κατὰ τὴν τοιχοποιΐαν τοῦ τετραγωνικοῦ πύργου ὑπάρχει ὁ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν συνήθης τύπος τοῦ ἐξηρμένου ἐξέρ-

* Πρβ. Ἀρχ. Δελτίον 1966, Α´ σ. 56 - 61.

1 Τὰ συμπεράσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ρόδου διὰ μὲν τὴν δεκαετίαν 1951 - 1960 ἐκτίθενται ἐν ΠΑΕ, ἀπὸ τοῦ ἔτους δὲ 1960 καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὰ Χρονικὰ τοῦ ΑΔ.

2 Περὶ τῶν τειχῶν τῆς Ρόδου ἰδὲ τὸ Α´ μέρος τοῦ ἄρθρου τοῦ Ι. Κοντη, Τὰ ἀρχαῖα τείχη τῆς Ρόδου ἐν ΑΔ 18, 1963, Μελέται σ. 76 κ. ἑξ. καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐν ΠΑΕ 1953, σ. 275 καὶ ἑξ.

3 Κ. Φατουρου ἐν ΑΔ 19, 1964, Χρονικὰ σ. 471, οἰκόπεδον Μουσταφᾶ Βογιατζῆ. Περὶ τοῦ ἑτέρου Γρ. Κωνσταντινοπουλος ἐν ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, «Ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου», οἰκόπεδον Ἀρβανίτη.

4 Ι. Κοντης ἐν ΠΑΕ 1953, σ. 275 καὶ ἑξ. παρένθ. πίν. Ι, καὶ ΠΑΕ 1954, σ. 354 κ. ἑξ. εἰκ. 7 καὶ παρένθ. πίν. Ι.

γου. Ὁ πύργος οὗτος ἀνασκάπτεται εἰσέτι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἥ τε λεπτομερὴς αὐτοῦ περιγραφὴ καὶ αἱ σχετικαὶ παρατηρήσεις θὰ δοθοῦν μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐρεύνης. Διὰ τὴν παροῦσαν μελέτην πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ κατασκευή του ἐνθυμίζει ζωηρῶς κλιμακωτὴν κατὰ βάθος καὶ ὕψος διαμόρφωσιν, ὡς τοῦτο δείκνυται ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ πύργου εἰκ. 2α. Ἐκ τοῦ σχεδίου τούτου φαίνεται, ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῆς ἀνω-

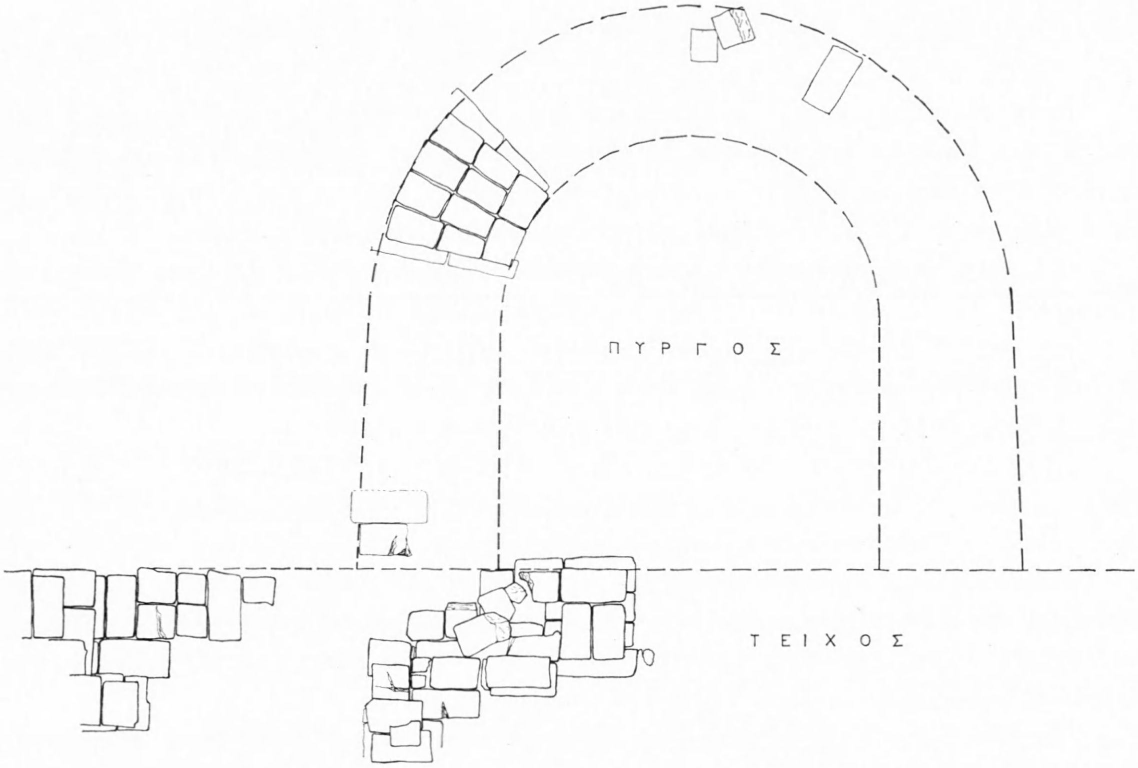

Εἰκ. 1. Συμπεπληρωμένη κάτοψις θεμελιώσεως τοῦ παρὰ τὸν λιμένα τῆς Ἀκανδιᾶς Πύργου τῆς Ρόδου.

δομίας αὐτοῦ δὲν εὑρίσκεται ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, ἀλλ᾽ ἀφήνει τὸν πρῶτον ἐκ τῶν κάτω δόμον προωθημένον κατὰ δύο καὶ τὸν δεύτερον κατὰ μίαν βαθμῖδα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρέχεται ἡ ἐντύπωσις ὑπάρξεως βάθρου, ἐφ᾽ οὗ ἡδράζετο ὁ πύργος. Ἐκ τῶν μέχρι σήμερον γνωστῶν πύργων τῶν ἑλληνικῶν ὀχυρώσεων τῆς κλασσικῆς περιόδου οὐδεὶς ἔχει παρομοίαν μορφήν [1], ὡς θὰ ἴδωμεν ὅμως κατωτέρω, ἡ ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ παρέχει ἓν τοὐλάχιστον παράδειγμα.

1 Πρέπει νὰ ὑπομνησθοῦν ἐνταῦθα ὅσα ὁ A. von Gerkan ἐν Griechische Städteanlagen, σ. 21, ἀναφέρει περὶ τῆς «ἀτειχίστου Ἰωνίας» καὶ νὰ ἐπαναληφθῇ τὸ ἐν σ. 17 καὶ ἑξ. «die Möglichkeit und Notwendigkeit einer Befestigung . . . musste erst allmählich zum Bewusstsein der Bürger kommen» ἵνα καταστῇ σαφές, ὅτι ἡ ὀχύρωσις τῶν πόλεων ἦτο φαινόμενον διαδοθὲν κυρίως κατὰ τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα συγχρόνως μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐν τῷ ἄστει ζωῆς.

Ὡς δὲ ὁ αὐτὸς A. von Gerkan, ἔ. ἀ. σ. 110, ἀναφέρει, ἡ μακεδονικὴ ἐξάπλωσις γενικῶς ἐπέφερεν ἀλλαγὴν τῶν πολιορκητικῶν μεθόδων, ὅθεν καὶ προέκυψεν ὁ ἑλληνιστικὸς τρόπος ὀχυρώσεως. Ἰδὲ κατωτέρω σ. 120 σημ. 1.

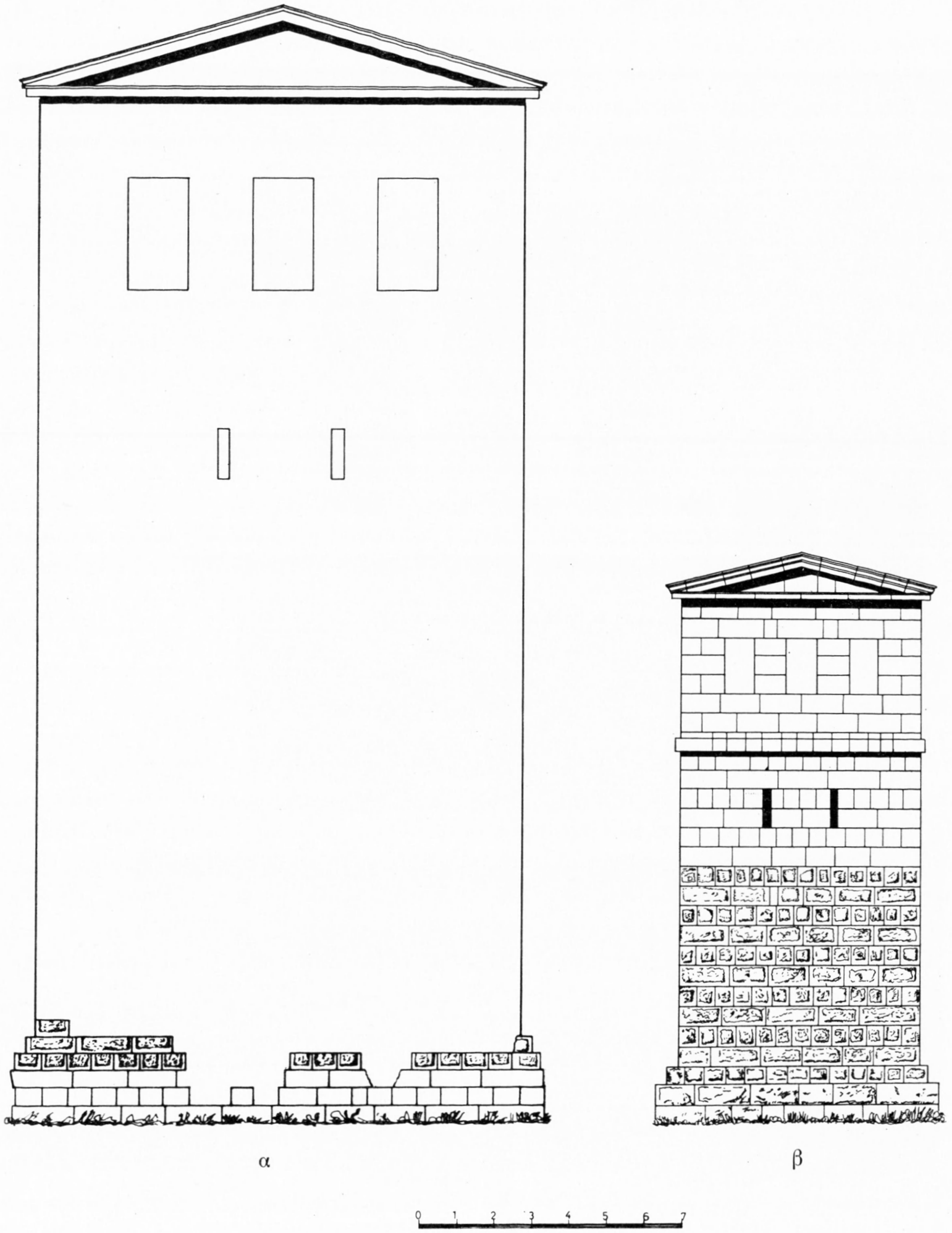

Εἰκ. 2. α. Σχηματικὴ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τοὺς πύργους τῆς Πέργης ἀναπαράστασις τοῦ πύργου τῆς νοτίας ὀχυρώσεως τῆς Ρόδου. β. Πύργος τῆς Πέργης.

Κατ᾽ ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν ἀρχιτεκτονικὸν δεῖγμα παρομοίας τεχνοτροπίας, ὄχι βεβαίως τείχους, ἀποτελεῖ ἡ ὅλη ἀνωδομία τοῦ μεγάλου βωμοῦ τοῦ Περγάμου, ὅστις, ὡς γνωστόν, σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν παράδοσιν τῆς Ρόδου [1]. Ἐκεῖ, εἰκ. 3, πλὴν τῆς προεχούσης κατὰ τέσσαρας βαθμῖδας καὶ τὸν βωμὸν περιθεούσης ἀπὸ τῶν τεσσάρων πλευρῶν κλίμακος, ἐπὶ τῆς πέμπτης βαθμῖδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας πατεῖ τὸ ὅλον μνημεῖον [2], ἔχει τοποθετηθῆ, χαρακτηριζομένη ἐκ τοῦ ἐξαίροντος τὴν τρίτην διάστασιν ἰσχυροῦ ἐκγλύφου τῶν πλαστικῶν αὐτῆς μορφῶν, ἡ μεγάλη ζωφόρος εἰς τὸ αἰσθητῶς τονισμένον βάθος τοῦ ἑνὸς μέτρου ὄπισθεν τοῦ πλέον προωθημένου λίθου τῆς βάσεως, τῆς αἰσθήσεως ταύτης τονισθείσης ἔτι περαιτέρω διὰ τοῦ κατὰ 60 ἑκ. ἐξέχοντος γείσου [3]. Εἰς παρόμοιον βάθος ὄπισθεν τῆς ἰωνικῆς στοᾶς εὑρίσκεται ὁ τοῖχος, ἐφ᾽ οὗ ἡ μικρὰ ζωφόρος, τοποθετημένη ἐπὶ τῆς πλέον τῶν 60 ἑκ. πρὸ αὐτῆς ἐξεχούσης βάσεως. Ὅμοια παραδείγματα παρέχει καὶ τὸ ἕτερον μέγα ἑλληνιστικὸν κέντρον τῆς παλαιᾶς δωρικῆς ἑξαπόλεως, τουτέστιν ἡ Κῶς. Ὁ περίβολος τοῦ παρὰ τὸν λιμένα Ἀφροδισίου [4] κατὰ τὸ πόδιον καὶ τὴν ἀνωδομήν, τὰ αὐτὰ δὲ μέρη τοῦ ἐπίσης παρὰ τὸν λιμένα ναοῦ τοῦ «Ἡρακλέους» [5] ἔχουν παρομοίαν μορφήν, χρονολογοῦνται δὲ ἀμφότερα εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν.

Ἐπιστρέφοντες εἰς τὸν ροδιακὸν πύργον παρατηροῦμεν καὶ εἰς αὐτὸν κλιμακωτὴν [6] καθ᾽ ὕψος πρὸς ἔξαρσιν τοῦ μνημειώδους διάταξιν ἀπηχοῦσαν κατά τινα τρόπον τὴν κατ᾽ ἐπάλληλα ἄνδηρα κατ᾽ ἐξοχὴν μνημειακὴν πολιοδομικὴν καὶ ἀρχιτεκτονικὴν διαμόρφωσιν, ἥτις τὴν πλέον χαρακτηριστικήν της ἐκδήλωσιν ἐγνώρισεν ἐν τῇ περγαμηνῇ ἀρχιτεκτονικῇ εἰς τὴν καθ᾽ ὅλον τὸ ὕψος τοῦ λόφου δυναμικὴν καὶ κατὰ συμπλεκομένους ἄξονας διάταξιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν συγκροτημάτων [7].

Ἡ περγαμηνὴ αὕτη ἀντίληψις ἀπηχεῖ τὸν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὀργανισμὸν ἐμβολιασμὸν ἀνατολικῶν ἐπιδράσεων [8], τὰς ὁποίας ἐλάμβανε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν διεισδύσεώς του ὁ ἑλληνισμός. Ἡ ἐπίδρασις δὲ αὕτη παρουσιάσθη κατ᾽ ἐξοχὴν εἰς τὰς περιοχὰς ἐκείνας, ὡς τὸ Πέργαμον, ἔνθα κυρίαρχοι βασιλεῖς ἐκυβέρνων, ἀποσκοποῦντες διὰ τῶν δημοσίων ἔργων νὰ ἐπιδείξουν τὸν πλοῦτον, τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν δόξαν των καὶ νὰ διαιωνίσουν τὸ ὄνομά των. Εἰς μίαν πόλιν βεβαίως, ὡς ἡ Ρόδος, ὅπου τὸ πνεῦμα τοῦτο ἦτο ξένον [9], ἐγένοντο ἀποδεκταὶ ἐκλεκτικῶς αἱ τὸν οὐσιωδέστερον σκοπόν, τουτέστι τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως καὶ τὴν αἰσθητικὴν αὐτῆς ἀρτιότητα, ὑπηρε-

1 Ὁ Μενεκράτης ὁ Ρόδιος ὑπῆρξε κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ μεγάλου βωμοῦ τοῦ Περγάμου, M. Bieber, The Sculpture of the Hellenistic Age, σ. 114, 47.

2 H. Kähler, Der grosse Fries von Pergamon, Berlin 1948, σ. 7, 2 πίν. 1, ὅθεν ἐλήφθη καὶ ἡ παρατιθεμένη εἰκών, ἐμφανίζουσα τὴν κλίμακα μετὰ τὴν προσθήκην μιᾶς εἰσέτι βαθμῖδος.

3 Altertümer von Pergamon III, 1 πίν. 8 καὶ 9.

4 L. Morricone, Scavi e ricerche a Coo (1935-1943), Bol. d'Arte, 1950, σ. 67a καὶ εἰκ. 14.

5 Ἔ. ἀ. σ. 62-63, εἰκ. 9-10. Ἰδὲ σχετικῶς καὶ I. Κοντη, Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ΄ π. Χ. αἰῶνα, Ἀθῆναι 1958, σ. 78 κ.ἑξ.

6 Γενικῶς αἱ κλιμακωταὶ διατάξεις παρουσιάζονται εἰς μεγάλην ἔκτασιν εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς Ρόδου ὡς π.χ. εἰς τὰς ἀκροπόλεις Λίνδου καὶ Ρόδου καὶ τὴν ἐν γένει ἐμφάνισιν τῆς Καμίρου πρβ. τὰς παρατηρήσεις I. Κοντη ἐν Gnomon 1963, σ. 399. Ἀλλὰ καὶ μεμονωμένα μνημεῖα, ὡς τὸ λεγόμενον Πτολεμαῖον, παρουσιάζουν τὴν μορφὴν ταύτην.

7 W. H. Schuchhardt, Die Meister des grossen Frieses von Pergamon, σ. 6, καὶ R. Martin, L'urbanisme dans la Grèce antique, σ. 127 κ.ἑξ. καὶ κυρίως 145-151.

8 R. Martin, ἔ. ἀ. σ. 146 καὶ ἑξ.

9 Αὐτόθι σ. 149.

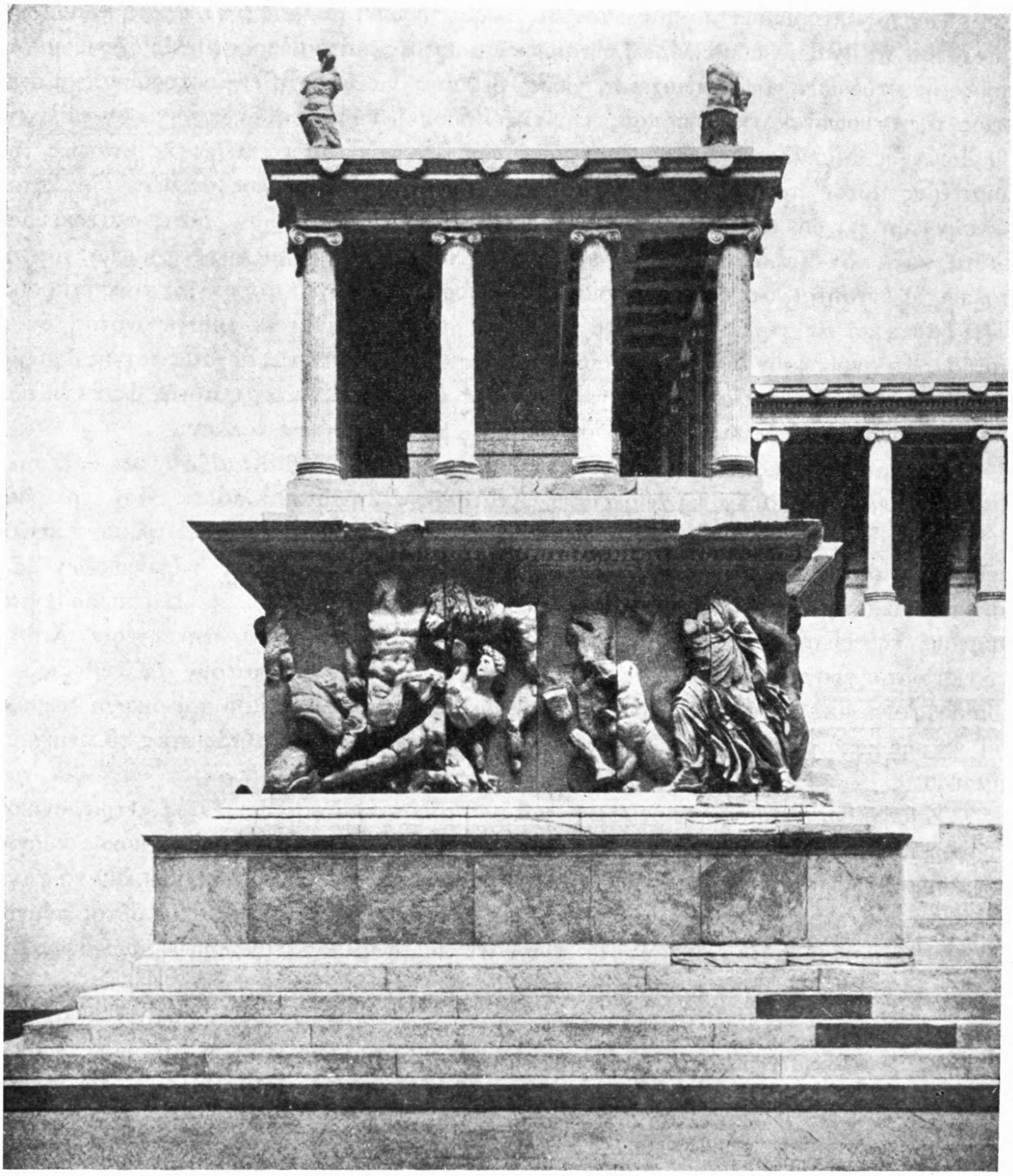

Εἰκ. 3. Ὁ βωμὸς τοῦ Διὸς τοῦ Περγάμου.

τοῦσαι ἀρχαί, ἐφ᾽ ᾧ καὶ δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ ἑλληνιστικὴ ὀχύρωσις ἠκολούθησεν «ἀνατολικὸν» ρυθμόν, ὅστις τὴν ἰσχὺν κυρίως καὶ τὴν τόλμην ἐξέφραζε.

Τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον [1] ρυθμοῦ τῶν ὀχυρώσεων ἴσως δυνάμεθα νὰ ἀναζητήσωμεν ὅλως τυχαίως εἰς ἀμέσους καὶ ἐμμέσους πηγὰς σχετιζομένας πρὸς τὴν ὀχύρωσιν τῆς Ἀντιοχείας, χωρὶς βεβαίως νὰ ὑπάρχῃ τι μαρτυροῦν περὶ σχέσεως τῆς ὀχυρώσεως ἐκείνης πρὸς τὴν τῆς Ρόδου ἢ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Ὁ Ἰωάννης Μαλάλας [2] διηγούμενος κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα περὶ τῆς κτίσεως τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος, τῆς Ἀντιοχείας, λέγει, ὅτι ὁ Σέλευκος ἀνέθεσε τὴν κατασκευὴν τῶν τειχῶν αὐτῆς εἰς εἰδικὸν ἀρχιτέκτονα, τὸν Ξενάριον, ὅστις κατεσκεύασε ταῦτα, κατὰ τὸν Μαλάλαν, *σπουδαίως φοβερά*. Νομίζω δέ, ὅτι διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης πρέπει νὰ ἐννοῆται, ὅτι τὰ τείχη ἦσαν λίαν ἰσχυρά, ἐμπνέοντα φόβον εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ὅτι ὅμως καὶ εἰς «κάλλος» δὲν θὰ ὑστέρουν, συμπεραίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ ποιήσας τὸ περίφημον διὰ τὴν σημασίαν του εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας τέχνης ἄγαλμα τῆς Τύχης τῆς Ἀντιοχείας [3] γλύπτης Εὐτυχίδης ἐθεώρησε τὰ τείχη αὐτῆς ὡς ἓν ἐκ τῶν κυριωτέρων στοιχείων τῆς πόλεως, ὁπωσδήποτε μὴ στερούμενα κάλλους.

Παρόμοιαι ὀχυρώσεις θὰ ἦσαν συνήθεις κατὰ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα, ὅτε ἀλλεπάλληλοι ἐθεμελιοῦντο αἱ ἐν τῷ χώρῳ τῆς Ἀνατολῆς ἑλληνιστικαὶ πόλεις, ἀπὸ πολιοδομικῆς μὲν πλευρᾶς κατὰ τὸν ἐντελῶς σύγχρονον, ἱπποδάμειον τουτέστι τρόπον [4] κτιζόμεναι, ἀπὸ ἀπόψεως δὲ ὀχυρώσεως ὁπωσδήποτε «φοβεραί». Ἐκ τῶν ὀχυρώσεων τῶν μικρασιατικῶν πόλεων ἀναφέρω ἐνταῦθα τοὺς καλῶς περιγραφέντας καὶ ἀπεικονισθέντας πύργους τῆς Πέργης [5], πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ ἡμέτερος ἔχει στενοτάτην σχέσιν. Καὶ οἱ πύργοι οὗτοι χρονολογούμενοι εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν δὲν πατοῦν ἀπ᾽ εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἰκ. 5, ἀλλὰ ἐπὶ κατὰ μίαν βαθμῖδα εὐρυτέρου δόμου καὶ ἀκολούθως ἐπὶ τοῦ ἐπίσης κατὰ μίαν βαθμῖδα εὐρυτέρου βάθρου, ἔχοντος τὰς αὐτὰς πρὸς τὸ θεμέλιον διαστάσεις.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀπεικονίσεων τοῦ καθ᾽ ὅλον τὸ ὕψος σωθέντος τετραγωνικοῦ πύργου τῆς Πέργης καὶ κατ᾽ ἀντιπαράστασιν πρὸς αὐτὸν ἐσχεδιάσθη ὁ ροδιακὸς πύργος μετὰ συμπληρώσεως τοῦ ὕψους κατ᾽ ἀναλογίαν πρὸς τὸν περγαῖον (εἰκ. 2β), διὰ νὰ φανῇ «τὸ ὕψος καὶ τὸ κάλλος» αὐτοῦ. Καθίσταται δὲ φανερόν, ὅτι ὁ ροδιακὸς οὗτος πύργος διὰ τοῦ τεραστίου αὐτοῦ ὄγκου ἦτο πράγματι καὶ φοβερός, ἐὰν ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς ὀφρύος τοῦ νοτίου πρανοῦς τῆς πόλεως.

1 Περὶ τῆς μετὰ τὸν Φίλιππον ἀλλαγῆς τῆς ὀχυρώσεως ἰδὲ F. Krischen, Die Befestigungen von Herakleia am Latmos ἐν Milet III 2, σ. 51, καὶ ἀνωτέρω σ. 116 σημ. 1.

2 Ιωαννησ Μαλαλασ, Χρονογραφία, Βόννη 1831, σ. 200 καὶ Glanville Downey, A History of Antioch in Syria, Princeton 1961, σ. 70 κ.ἑξ., ἔνθα καὶ ἡ διόρθωσις τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχιτέκτονος.

Τὴν υἱοθέτησιν τοῦ ἱπποδαμείου συστήματος ὑπὸ τοῦ Σελεύκου δηλοῖ καὶ ἡ ἀδημοσίευτος εἰσέτι ἐπιγραφή (Glanville Downey, ἔ. ἀ. σ. 70 σημ. 69 καὶ σ. 207 σημ. 31), ἔνθα τὰ οἰκοδομικὰ τετράγωνα ἀποκαλοῦνται πλινθεῖα.

3 M. Bieber, ἔ.ἀ. σ. 40 καὶ 49. Tobias Dohrn, Die Tyche von Antiochia, Berlin 1960.

4 Ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 118 σημ. 6. Γενικῶς περὶ τῶν ὀχυρώσεων καὶ τῆς χρονολογίας αὐτῶν ἐν F. Krischen, Die Befestigungen von Herakleia am Latmos ἐν Milet III, 2 σποραδικῶς καὶ κυρίως σ. 49 - 52.

5 Περὶ τῆς Πέργης ἰδὲ τὸ ἄρθρον ἐν RE XIX, στ. 694 κ.ἑξ. (1937) τοῦ W. Ruge. Περὶ τῆς χρονολογήσεως τῆς ὀχυρώσεως, αὐτόθι στ. 703, 50. Πλήρης περιγραφὴ τῶν πύργων μετὰ ἀπεικονίσεων Karl Lanckoronski, Städte Pamphyliens und Pisidiens, I, σ. 58 εἰκ. 43 - 45. Χρονολόγησις σ. 60. Ἰδὲ καὶ F. Krischen, ἔ. ἀ. σ. 49 εἰκ. 40.

Ἀλλ᾽ ἔτι «φοβερώτερος» πρέπει νὰ ἦτο ὁ ἕτερος ἡμικυκλικὸς πύργος παρὰ τὴν πύλην τοῦ λιμένος τῆς Ἀκανδιᾶς. Ἐκ τῶν ἐλαχίστων λειψάνων αὐτοῦ [1] καὶ ἐκ τῶν κυκλικῶν πύργων τῆς Πέργης (εἰκ. 5) παρεστάθη σχηματικῶς ἐν εἰκόνι 4 κατ᾽ ἀντιπαραβολὴν πρὸς τοὺς παρομοίους τῆς μεσαιωνικῆς ροδιακῆς ὀχυρώσεως, ἤτοι τοὺς πύργους

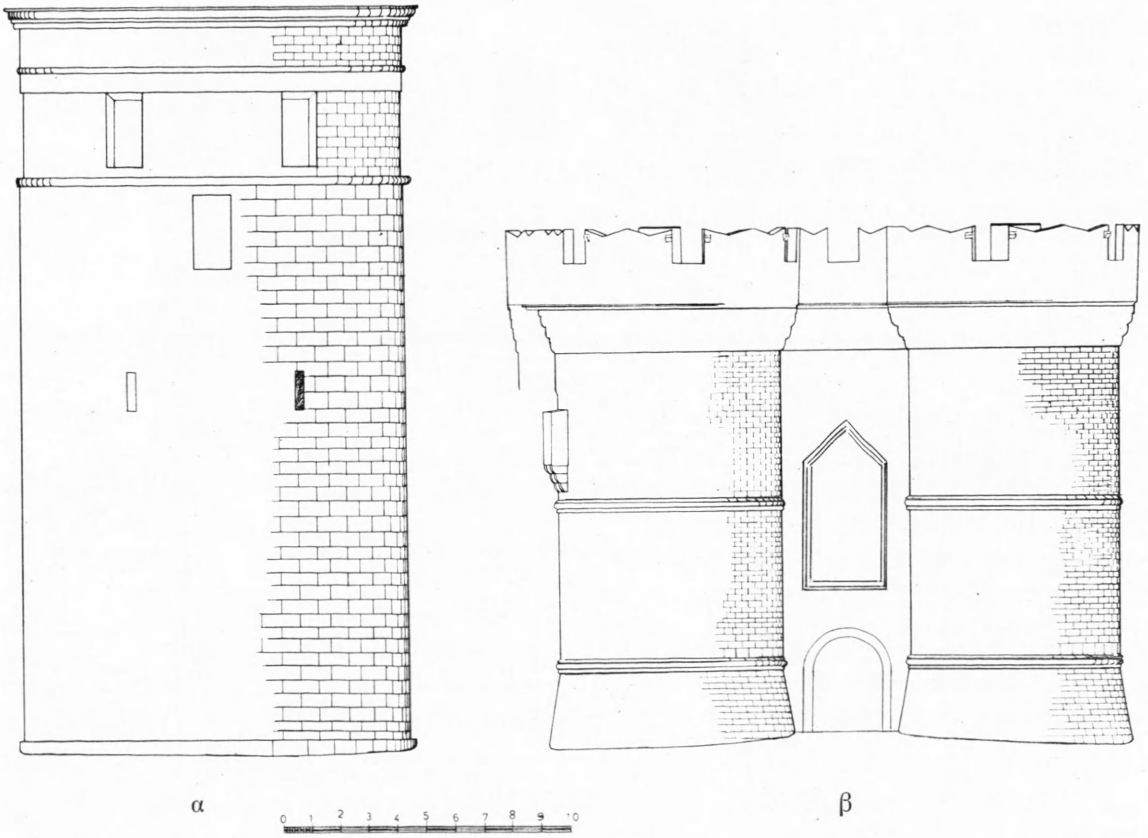

Εἰκ. 4. α. Σχηματικὴ ἀναπαράστασις τοῦ πύργου τῆς Ἀκανδιᾶς Ρόδου κατ᾽ ἀναλογίαν πρὸς τοὺς τῆς Πέργης ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τοὺς πύργους τῆς πύλης τῆς θαλάσσης τῆς μεσαιωνικῆς ὀχυρώσεως τῆς Ρόδου (β).

τῆς πύλης τῆς θαλάσσης [2]. Περὶ τῆς μορφῆς του λαμβάνομεν ἴσως μίαν ἰδέαν ἐκ τῶν ὁμοίων πύργων τῆς Πέργης (εἰκ. 5).

Πρέπει δὲ νὰ θεωρήσωμεν ὡς αὐτονόητον τὴν ἐξ Ἀνατολῶν — τοὐλάχιστον κατὰ τὰ εἰς ἐμὲ γνωστὰ [3] — ἐπίδρασιν τοῦ νεωτάτου διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τρόπου ὀχυρώσεως κυρίως λόγῳ τῆς θέσεως τῆς Ρόδου παρὰ τὴν Μ. Ἀσίαν, ἥτις κατὰ τὴν ἐποχὴν

1 Ἡ βαθμιδωτὴ διάταξις καὶ τοῦ πύργου τούτου συμπεραίνεται ἐκ παρομοίας διατάξεως τοῦ πλησίον τείχους, ἡ περιγραφὴ καὶ ἀπεικόνισις τοῦ ὁποίου θὰ δοθῇ ἐν τοῖς Χρονικοῖς τοῦ ΑΔ τοῦ ἔτους 1967.

2 A. Gabriel, La cité de Rhodes, I, Paris 1921, πίν. 21.

3 Ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Ἀττικῆς τοὐλάχιστον εἶναι γνωστόν, ὅτι ἠκολουθήθη εἰς τὰ τέλη τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος ὁ παλαιὸς τρόπος ὀχυρώσεως, ἰδὲ Franz G. Maier, Griechische Mauerbauinschriften, Heidelberg 1959, I, σ. 95 καὶ σ. 70.

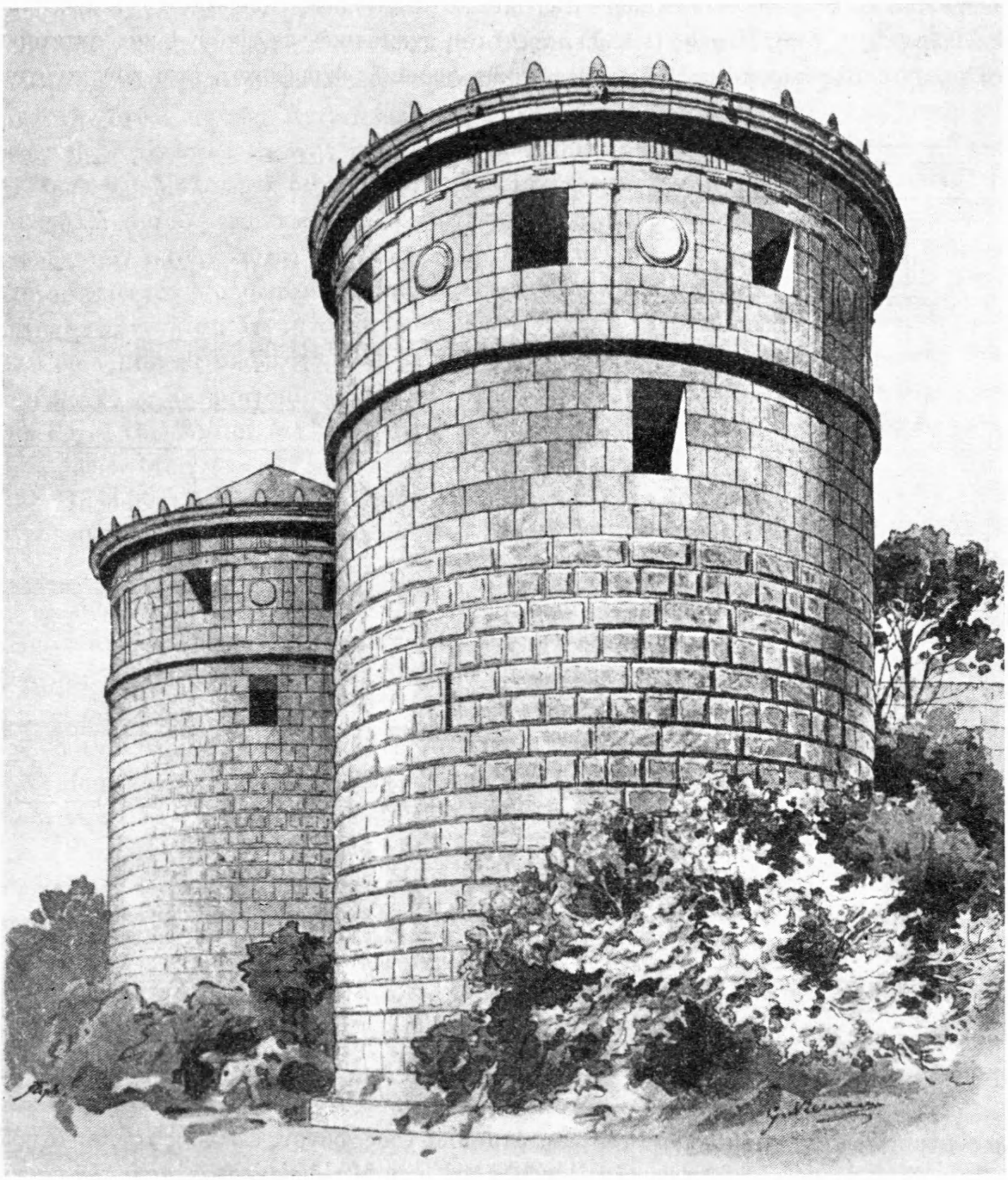

Εἰκ. 5. Πύργοι τῆς Πέργης.

ἐκείνην εἶχε τὸ προβάδισμα εἰς τοὺς τομεῖς τῆς τέχνης καὶ τῆς τεχνικῆς ἔναντι τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ Ρόδιοι εἶχον ἰδιαιτέρως ἀναπτύξει τὴν ἱκανότητα προσλήψεως τῶν νέων κατακτήσεων, ὡς ἔδειξεν ὁ ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι καὶ κατὰ τὸν πλέον σύγχρονον τρόπον γενόμενος συνοικισμὸς [1] αὐτῶν. Αὐτονόητον ἐπίσης πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν ξένην καὶ οὐχὶ τοὐλάχιστον ἐκ τοῦ δυτικῶς τῆς Ρόδου κλασσικοῦ κόσμου προερχομένην σύλληψιν τῆς ἰδέας ἀνεγέρσεως τοῦ μεγαλειώδους Κολοσσοῦ [2], ὅστις, ὡς ἐγὼ νομίζω, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀγάλματος τῆς «Μητρὸς Πολιούχου» Τύχης τῆς Ἀντιοχείας.

Ἔχει δὲ ὁ ὑπὸ μελέτην πύργος κατὰ τὴν θεμελίωσιν πάχος 3.60 μ. καὶ ἀπετελεῖτο ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ κανονικῶν λιθοπλίνθων, ὡς — κατὰ πᾶσαν πιθανότητα — καὶ τὰ σύγχρονα αὐτῷ ροδιακὰ τείχη διακρινόμενα οὕτω τῶν δι' ἐμπλέκτου συστήματος κατασκευασθέντων παλαιοτέρων τειχῶν τῆς κλασσικῆς [3] περιόδου.

Πλὴν τούτου ὅμως ἀποδεικνύεται, ὅτι τὰ τείχη τῆς Ρόδου ἦσαν ἀκατάβλητα καὶ ἱστορικῶς, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι, μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Ρόδου ὑπὸ τοῦ Κασσίου 42 π. Χ., οὔτε κἂν ἐσκέφθη τις πλὴν τοῦ ἀποκρουσθέντος Μιθριδάτου νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ρόδου.

Ἴσως ὅμως τεθῇ τὸ ἐρώτημα διὰ ποῖον λόγον δὲν παραδίδεται ἡμῖν τὸ «φοβερὸν» τοῦτο ὑπὸ τοῦ λαβόντος ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς ροδιακῆς ὀχυρώσεως Αἰλίου Ἀριστείδου. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἀφοῦ προηγουμένως σημειώσωμεν ὅτι ὁ ἀσιανίζων κλασσικιστὴς ρήτωρ εἶχεν ὁπωσδήποτε ὑπ' ὄψει τὴν εἰκόνα τῆς «Μητρὸς Πολιούχου» μετὰ τοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στεφάνου τῶν τειχῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀμέσως καὶ συνέδεσε τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως [4], πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ζῶσαν ἐν αὐτῷ κλασσικιστικὴν καὶ ἑλληνικὴν θεώρησιν, ἥτις οὐχὶ τὸ ἄγνωστον εἰς τὸν κλασσικισμὸν «φοβερόν», ἀλλὰ τὸ «κάλλος» τοῦ προέβαλεν [5]. Ἀντιθέτως ὁ Μαλάλας ἐκφράζων τὸ πνεῦμα τῆς συγχρόνου αὐτοῦ ἐποχῆς καὶ ἀπηχῶν τὰς παραδόσεις τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος ἐχαρακτήρισε τὰ τείχη τῆς Ἀντιοχείας ὡς «σπουδαίως φοβερά», καθ' ὅσον εἰς τὴν λίαν δεισιδαίμονα αὐτοῦ ἐποχὴν ἄλλη αἰσθητικὴ ἀξία πλὴν τοῦ φοβεροῦ καὶ πολυποικίλου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἰσχύσῃ.

* * *

Ἓν τοιαύτης σημασίας ὅμως μνημεῖον, ὡς ὁ πύργος, εἶχε, φαίνεται, γενικῶς ἐπισύρει τὴν προσοχὴν τῶν πολιτῶν καὶ ἐκ τοῦ ρόλου, τὸν ὁποῖον διεδραμάτιζεν ἐν καιρῷ

1 H. von Gaertringen, *Ρόδος* RE Suppl. V, στ. 764 στ. 51.

2 E. Ziebarth, Zur Handelsgeschichte der Insel Rhodos ἐν Mélanges G. Glotz, σ. 909. Περὶ τῶν σχέσεων Ἀλεξανδρείας καὶ Ρόδου Herman Thiersch, Pharos, Antike, Islam und Occident, σ. 81.

3 Ἰδὲ κατωτέρω σ. 127, σημ. 5.

4 Ὁ Χ. Καρουζος, Ρόδος, σ. 65, ἐπίστευεν, ὅτι ἡ κατὰ τὸν τύπον τῆς Τύχης τῆς Ἀντιοχείας παράστασις τῆς πόλεως ἐξέφραζε τὴν αὐθόρμητον αἴσθησιν, τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, περὶ τῆς πόλεως.

5 Περὶ Αἰλίου Ἀριστείδου διέλαβεν ὁ E. Rohde ἐν Rhein. Mus. 61, 1886, σ. 170. Τὸ αὐτὸ ἄρθρον ἐν Kleine Schriften II, σ. 75 κ. ἑξ. πρβ. ἐπίσης τὸ ἄρθρον τοῦ W. Schmid ἐν RE II, στ. 886 κ. ἑξ. A. Boulanger, Aelius Aristide et la sophistique dans la province d'Asie au II siècle de notre ère, Paris 1923.

πολέμου καὶ ἐκ τῆς μορφῆς, τὴν ὁποίαν ὁ ρόλος οὗτος τοῦ ἐπέβαλλε. Περιεποίει δὲ ἰδιαιτέραν τιμὴν εἰς ἕνα πλούσιον πολίτην νὰ καταβάλῃ τὰ χρήματα κατασκευῆς ἑνὸς πύργου τῆς ὀχυρώσεως. Ταῦτα μανθάνομεν καὶ ἄλλοθεν [1], ἀλλὰ κυρίως ἐξ οἰκοδομικῆς ἐπιγραφῆς ἐπιδόσεως, ἥτις, πρὸ δεκαετίας περίπου ἀποκαλυφθεῖσα [2], δημοσιεύεται τὸ πρῶτον σήμερον.

Ὅτε ἐν ἔτει 1958 κατηδαφίζοντο τὰ παλαιὰ λουτρὰ [3] ἐντὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως Ρόδου, εἰς τὸ πλακόστρωτον δάπεδον αὐτῶν εὑρέθη ἐπιμήκης λιθίνη πλὰξ ἐκ λαρτίου λίθου ὕψους σωζομένου 95 ἑκ. πλάτους 35 ἑκ. καὶ βάθους 20 ἑκ., φέρουσα οἰκοδομικὴν ἐπιγραφὴν ἐπιδόσεως. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι 2 ἑκ. τὸ διάστιχον δὲ 1,8 ἑκ. Ἡ ἐπιγραφὴ μεταφερθεῖσα εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ρόδου ἔχει ἀριθμὸν Β.Ε. 1973 (πίν. 15β). Ἐκ τῶν πατημάτων τῶν λουομένων καὶ τῶν ὑδάτων ἔχουν φθαρῆ τὰ γράμματα τῆς μέσης πλακός, ἐνῷ κατὰ τοὺς τελευταίους στίχους γράμματά τινα ἔχουν καταστραφῆ διὰ κτυπημάτων. Εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν διεσώθη ἡ ἀρχὴ τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς, ὁπόθεν διαπιστοῦμεν, ὅτι ἡ γραφὴ ἦτο ἐπιμεμελημένη.

Ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς συμπληρώσεως τῶν στίχων, τὸ ὅλον κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ἦτο χαραγμένον ἐπὶ δύο συνεχομένων κατὰ πλάτος πλακῶν. Τοῦτο καθίσταται ἔτι φανερώτερον καὶ ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ἀριστερᾶς ἐπιφανείας τοῦ λίθου, ἔνθα ἡ καθ᾽ ὅλον τὸ μῆκος καὶ περὶ τὸ μέσον τοῦ βάθους ὀγκουμένη καὶ ὑπὸ ἁδρᾶς περιτενείας περιβαλλομένη (πίν. 15γ) κυρτὴ λιθίνη μᾶζα φαίνεται ὅτι προωρίζετο διὰ τὴν ἐντὸς ἀντιστοίχου κοίλης ὑποδοχῆς τῆς παραπλεύρως πλακὸς ἁρμογήν, εἰς τρόπον ὥστε ἀμφότεραι αἱ πλάκες νὰ ἀποτελοῦν ἑνιαῖον σύνολον. Τέλος πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι αἱ δύο πλάκες, ὡς δεικνύει τὸ λεῖον τῆς ὀπισθίας, δεξιᾶς καὶ ἄνω πλευρᾶς, δὲν ἦσαν ἐντοιχισμέναι ἀλλ᾽ εἶχον στηθῆ εἴς τι ἐμφανὲς σημεῖον.

Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει οὕτω :

Τοίδε προαιρεύμ[ενοι ἐπαγγείλαντο δώ-]
σειν τῶι δάμωι τὰ[— — — — εἰς τὰν]
ὀχύρωσιν τᾶς πό[λιος].
Ἀγήσανδρος Μικ[ίωνος — — — κατα-]
σκευάζειν πύργον.
Τοίδ[ε δώ]*σειν χρήμ*[ατα εἰς κατασκευὰν]
πύρ[γ . .]

1 Franz G. Maier, Griechische Mauerbauinschriften I, Heidelberg 1959, σ. 83 καὶ 84 ἐξ ἀφορμῆς σχετικῶν ἐπιγραφῶν ἀναφέρει : «... Drei der mindestens elf Personen, die den Bau des Turmes bezahlten, gehören ...... zu den leitenden Politikern Athens» καὶ ἐν σ. 84 : «..... Türme wurden als repräsentative Objekte in beiden Fällen gern gewählt ... Die Inschrift zeigt, wie man daran öffentlich seine patriotische Gesinnung demonstrieren konnte».

2 Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐγένετο μνεία ἐν τῷ Ἔργῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1958, σ. 175, ἐν BCH 83, 1959, σ. 731 καὶ F. G. Maier, Griechische Mauerbauinschriften II, Heidelberg 1961 σ. 125.

3 Περὶ τοῦ μνημείου τούτου διαλαμβάνει ὁ Hermes Balducci, Architettura Turka in Rodi, Milano 1932, σ. 42 κ. ἑξ.

[᾽Α]ρι[στοτέ]λης ᾽Αγ[— — — — —]
εἰς [κατασ]κευὰν π[ύργ . .]
Εὐ[. . . 8-9 . . .]ς ᾽Αγη[— — — — —]
εἰ[ς κατασκ]ευὰν [πύργ . .]
᾽Αρχ[. . 6-7 . . .] ΗΣΙΤ . . . .
ε[ἰς κατασ]κευὰ[ν πύργ . .]
Εὐ[κρ]ατ[ίδ]ας Πει[σιστράτου]
εἰ[ς] κ[ατ]ασκευὰ[ν πύργ . .]
μυριάδα[ς]
᾽Αγησίστ[ρ]ατος . . . .
. Ο[— — — —]ΩΣ . . . .
εἰ[ς κατα]σκευὰ[ν πύργ . .]
[μυριά]δας
᾽Αθανο[. 4-5 . .]ς Νικα[γόρα] . . . . .
εἰς κ[ατασκε]υὰν π[ύργ . .] . .
[. 3-5 . εἰς] κατα[σκευὰν πύργ . .]

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Στίχ. 1 [᾽Επαγγείλαντο]. Ἡ συμπλήρωσις ἐγένετο συμφώνως πρὸς λοιπὰς σχετικὰς ροδιακὰς ἐπιγραφάς.

Στίχ. 3. *᾽Αγήσανδρος Μικ*[ίωνος]. ᾽Εκ τῆς μέχρι σήμερον γνωστῆς ροδιακῆς προσωπογραφίας δύο Ρόδιοι εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστοὶ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην. Ὁ παλαιότερος, γενόμενος περὶ τὸ 239 π. Χ., κατὰ τὸν BLINKENBERG [1], ἱερεὺς τοῦ Ποσειδῶνος τοῦ Ἱππείου καὶ ὁ κατὰ τὸν BLINKENBERG ἐπίσης ἔγγονὸς τούτου, ναύαρχος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα εἶναι ἀναγεγραμμένον ἐπὶ τῆς περὶ τὸ 180 π. Χ. χρονολογουμένης ἐπιγραφῆς τῆς τριημιολίας τῆς Λίνδου [2]. ᾽Εκ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς πληροφορούμεθα, ὅτι ἡ ἐπιφανὴς αὕτη οἰκογένεια, ἡ ἀναδείξασα ἱερέα τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ναύαρχον, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πλουσιωτέρων τῆς Ρόδου. Διὰ τῆς κατωτέρω παρεχομένης χρονολογήσεως καθίσταται φανερόν, ὅτι ὁ Μικίων τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς εἶναι ὁ ἀρχαιό-

1 Τὴν ἀντιγραφὴν τῶν ὀνομάτων τῶν ἱερέων τοῦ Ποσειδῶνος Ἱππείου ἔκαμε πρῶτος ὁ J. HEDENBORG (βλ. τὰς σημειώσεις 27, 29, 30 ἐν τῷ ἄρθρῳ μου, ᾽Επιγραφαὶ ἐκ Ρόδου, ΑΔ 18, 1963, Μελέται). ᾽Εκ τοῦ χειρογράφου τοῦ HEDENBORG ὁ A. SCRINZI ἐν Iscrizioni greche inedite di Rodi, Venezia 1899, ἔδωκεν ἀτελῆ τὸν πρῶτον κατάλογον. Τοῦτον συνεπλήρωσε καὶ ἐξέδωκεν ὁ BLINKENBERG ἐν Lindiaka VI, 1937, σ. 28. Τὸ περὶ τοῦ Μικίωνος λῆμμα συμπεριέλαβεν ὁ BLINKENBERG καὶ ἐν Lindos II, 1, σ. 436. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐν C. BLINKENBERG καὶ K. KINCH, Oversigt, over Kgl. Danske videnskabernes selkabs Forhandlinger, 1907 Nº 1, σ. 34. Γενικῶς περὶ καταλόγων ἱερέων τῆς Ρόδου L. MORRICONE, I sacerdoti di Halios, Annuario 27-29, 1949-51, σ. 360-362, περὶ δὲ τῶν ἱερέων τοῦ Ποσειδῶνος τοῦ Ἱππείου, σ. 361, 2 σημ. 1.

2 Lindos II, 1, σ. 435.

τερος, τουτέστιν ὁ χρηματίσας ἱερεὺς τοῦ Ποσειδῶνος, καθ᾽ ὅσον ὁ νεώτερος, εὑρισκόμενος κατὰ τὸ 180, ἤτοι κατὰ τὸ ἔτος τῆς ναυαρχίας αὐτοῦ, εἰς ἡλικίαν 45 - 55 ἐτῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς ἤτοι περὶ τὸ 220, πρέπει νὰ ἦτο μόλις ἔφηβος, ἐνῷ ὁ ἱερεὺς τοῦ Ποσειδῶνος, ἄγων τὸ 60ὸν ἢ 65ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ περὶ τὸ 220 π.Χ., θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διαθέσῃ μυριάδας δραχμῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, διὰ τὴν οἰκοδόμησιν πύργου.

Στίχ. 7. Καὶ εἰς τὸν στίχον τοῦτον ὡς καὶ εἰς τοὺς 9, 11, 13, 15, 19, 22 καὶ 23 δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ, ἐὰν πρόκειται περὶ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ, ἤτοι πύργων, ἢ περὶ ἑνικοῦ, πύργου.

Στίχ. 8. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔχομεν ἐνταῦθα τὸν ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Δήλου [1], περὶ τὸ 250 π.Χ. χρονολογουμένης, γνωστὸν ῥόδιον ναύαρχον Ἀριστοτέλην, ἐν στίχῳ δὲ 10 τὸν ἀδελφὸν ἴσως αὐτοῦ, ἐὰν τὰ ἀρχικὰ *Ἀγ* ... καὶ *Ἀγη* ... ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ ὄνομα.

Στίχ. 14. Ὁ Εὐκρατίδας Πεισιστράτου πρέπει νὰ ἦτο υἱὸς τοῦ ἐκ δύο δηλιακῶν ἐπίσης ἐπιγραφῶν περὶ τὸ 250 π.Χ. γνωστοῦ ναυάρχου Πεισιστράτου [2] Ἀριστολόχου καὶ ἴσως ἀδελφὸς τοῦ ἐξ ἄλλης περὶ τὸ 200 π.Χ. χρονολογουμένης ἐπιγραφῆς γνωστοῦ Ἀριστολόχου Πεισιστράτου [3].

Στίχ. 21. Πρόκειται ἢ περὶ Ἀθανοδότου ἢ περὶ Ἀθανοδώρου.

Πρὸς χρονολόγησιν τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ τύπος τῶν γραμμάτων αὐτῆς ὁμοιάζει πρὸς ἀκριβῶς χρονολογημένας ἐκ Λίνδου ἐπιγραφὰς τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος [4]. Καὶ ἐκ τῆς προσωπογραφίας πρὸς τὴν αὐτὴν χρονολόγησιν ὁδηγούμενοι δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν ἀκριβέστερον τὸν χρόνον τῶν γεγονότων.

Οὕτω ὁ ἐν στίχ. 14 ἀναφερόμενος Εὐκρατίδας, υἱὸς τοῦ κατὰ τὸ 250 π.Χ. ναυάρχου Πεισιστράτου, πρέπει νὰ ἦτο εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἤτοι ἄνω τῶν 45 ἐτῶν διὰ νὰ καταστῇ χορηγὸς ἑνὸς τόσον σεβαστοῦ ποσοῦ. Ὅθεν, ἐφ᾽ ὅσον ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐχρημάτισε ναύαρχος περὶ τὸ 250 π.Χ., βεβαίως εἰς τὴν ὡριμωτάτην ἡλικίαν 45 - 50 ἐτῶν, ὁ υἱὸς Εὐκρατίδας πρέπει νὰ εὑρίσκετο εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην μετὰ μίαν τριακονταετίαν, ἤτοι περὶ τὸ 220 π.Χ. τοὐλάχιστον. Πλὴν τούτου ὅμως, λαμβανομένου ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι ὁ ἐν στ. 8 χρηματίσας ἐπίσης περὶ τὸ 250 εἰς ἡλικίαν τοὐλάχιστον 40 - 45 ἐτῶν ναύαρχος Ἀριστοτέλης παρουσιάζεται ἐπίσης ἐνταῦθα ὡς χορηγός, ἐπ᾽ οὐδενὶ πρέπει νὰ ἀπέχῃ ἡ χρονολογία τῆς ἐπιγραφῆς πλέον τῆς τριακονταετίας ἀπὸ τῆς ἐπο-

1 IG XI 1133 καὶ Hiller ἐν RE Suppl. V, στ. 784, 11.

2 RE Suppl. V, στ. 784, 13.

3 Συνθήκη Ροδίων καὶ Ἱεραπυτνίων G. Dittenberger, Sylloge II, 581 στ. 100 χρονολογουμένη ὑπὸ τοῦ Dittenberger περὶ τὸ 200 - 197 π.Χ. καὶ I. Cr., 3, Hierapytna 3A, 102. Ὁ *Ἀριστόλοχος Πεισιστράτου καθ᾽ υἱοθεσίαν δὲ Ἀρχύλλου* νομίζω, ὅτι δὲν εἶναι ἀδελφὸς τοῦ ἡμετέρου Εὐκρατίδα, ὡς ἀναφερόμενος καθ᾽ υἱοθεσίαν Ῥόδιος. Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἱεραπύτνης ἰδὲ M. Holleaux ἐν REG 33, 1920, 235 σημ. 1 πρβ. καὶ REG 1917, 101, Klio 13, 1913, 151/2 καὶ ὁ G. Cardinali ἐν Riv. Fil. 35, 1907, 9/4 καὶ Αν. Ορλανδον, Νέον τεμάχιον τῆς συνθήκης Ὀλουντίων καὶ Ροδίων, Κρητ. Χρον. 15 - 16 τεῦχος Α΄, σ. 239.

4 Lindos II, 1 ἐπιγρ. 117 μέχρι 150.

χῆς τῆς ναυαρχίας αὐτοῦ, ἤτοι δὲν πρέπει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς χορηγίας νὰ ἦτο μεγαλύτερος τῶν 70 ἐτῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται πρόδηλον, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἡμῶν ἐγένετο κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, ὁπότε ὁ μόνος λόγος, ὅστις θὰ ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς Ροδίους νὰ καταβάλουν χρήματα *εἰς τὰν ὀχύρωσιν τᾶς πόλιος*, ἦτο ὁπωσδήποτε ὁ περὶ τὸ ἔτος 227/6 ἐπισυμβὰς καταστρεπτικὸς σεισμός.

Ἐκ τῶν χρονολογήσεων τῶν ὑπὸ τοῦ Πολυβιου (V 88.5) ἀναφερομένων ὡς συμμετασχόντων εἰς τὸν πανελλήνιον ἔρανον διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ρόδου [1] καταφαίνεται ὅτι ἡ ἀποκατάστασις αὕτη πρέπει νὰ ἐπερατώθη τάχιστα, γνωστοῦ ὄντος ἐξ ἄλλου, ὅτι περὶ τὸ 220 π. Χ. οἱ Ρόδιοι ἀνέλαβον καὶ πάλιν τὴν ἡγεσίαν τῆς θαλάσσης [2]. Ὅθεν ἡ ἡμετέρα τιμητικὴ ἐπιγραφὴ πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὴν μεταξὺ 225 καὶ 215 π.Χ. χρονικὴν περίοδον.

Ἀνωτέρω στ. 3 δὲν ἐγένετο λόγος περὶ τῆς φράσεως *εἰς τὰν ὀχύρωσιν τᾶς πόλιος*, καθ᾽ ὅσον τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι στενῶς συνδεδεμένον πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς. Ὁ F. G. Maier [3] ἑρμηνεύει τὴν λέξιν ὀχύρωσις ὡς νέαν κατασκευὴν ἢ ἐπισκευήν. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἡμῶν εἶναι βέβαιον, ὅτι γίνεται λόγος περὶ νέας κατασκευῆς πύργων διὰ δὲ τοῦ *«εἰς τὰν ὀχύρωσιν τᾶς πόλιος»* ἐκφράζεται λίαν παραστατικῶς, ὅτι κατά τινα ἐποχὴν ἡ πόλις εὑρέθη οἱονεὶ ἀνοχύρωτος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον βεβαίως, ὡς ἐδείχθη καὶ ἐκ τῆς χρονολογήσεως, μόνον μετὰ τὸν σεισμὸν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶχε συμβῇ.

Ὁ Πολυβιος (V 88.1) εἰς τὰ περὶ συνεπειῶν τοῦ σεισμοῦ ἀναφέρει : *Ρόδιοι δὲ . . . ἀπειλημμένοι τῆς ἀφορμῆς τῆς κατὰ τὸν σεισμὸν . . . , ἐν ᾧ συνέβη τόν τε κολοσσὸν τὸν μέγαν πεσεῖν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν τειχῶν καὶ τῶν νεωρίων, οὕτως ἐχείριζον νουνεχῶς καὶ πραγματικῶς τὸ γεγονὸς ὡς μὴ βλάβης, διορθώσεως δὲ μᾶλλον, αὐτοῖς αἴτιον γενέσθαι τὸ σύμπτωμα.* Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι πράγματι ὁ σεισμὸς κατέστρεψε *τὰ πλεῖστα τῶν τειχῶν*, τὰ ὁποῖα καὶ ἀνηγέρθησαν, καθ᾽ ὃν τρόπον ἀναφέρομεν ἀνωτέρω. Προσθέτει ὅμως, ὅτι ἐπῆλθε καὶ *διόρθωσις* ἤτοι γενικωτέρα βελτίωσις, συγχρονισμὸς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν καταστραφέντων. Πράγματι δὲ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἑλληνιστικοῦ πύργου τῆς νοτίας ὀχυρώσεως τῆς Ρόδου [4] καὶ τῆς συγχρόνου αὐτῷ ἐπιγραφῆς ἡμῶν τεκμηριοῦται ἀπολύτως καὶ ἡ εἴδησις αὕτη τοῦ Διοδώρου, καθ᾽ ὅσον ὁ ἀποκαλυφθεὶς πύργος ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα πολεμικοῦ ἔργου ὀχυρωτάτου, λόγῳ τῆς λιθοκτίστου συμπαγοῦς κατασκευῆς, καὶ κατὰ τοῦτο ἰσχυροτέρου καὶ τελειοτέρου τῶν παλαιοτέρων [5], καλλίστου δὲ καὶ ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως, ὡς ἤδη κατὰ τὴν περιγραφὴν ἐδείχθη [6].

1 Hiller, ἔ. ἀ. στ. 785, 25 καὶ ἑξ.

2 Αὐτόθι στ. 785, 51.

3 F. G. Maier, ἔ. ἀ. σ. 191, ὀχύρωσις «steht für Neubau wie für Reparatur».

4 Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν τελευταίων ἐτῶν ἦλθον εἰς φῶς πολλὰ μέρη τῶν τειχῶν τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, πλήρης περιγραφὴ τῶν ὁποίων θὰ δοθῇ εἰς τὰ Χρονικὰ τοῦ ΑΔ.

5 Ἡ κλασσικὴ ὀχύρωσις, περὶ ἧς διέλαβεν ἤδη ἐν τῷ Α΄ μέρει τῆς πραγματείας αὐτοῦ ὁ Ι. Κοντης ἐν ΑΔ 18, 1963, Μελέται σ. 67 κ. ἑξ., δὲν ἀπετελεῖτο ἐκ συμπαγοῦς τείχους, ἀλλ᾽ ἐκ διπλῆς σειρᾶς τοίχων μετὰ ἐμπλέκτου, ἰδὲ καὶ Κ. Φατουρου ἐν ΑΔ 18, 1963 Β΄ 2, σ. 324, 325 καὶ ΑΔ 19, 1964, σ. 471 ὡς καὶ Ι. Κοντην ἐν Gnomon 35, 1963, σ. 400.

6 Καὶ ἡ περικοπὴ τοῦ Παυσανιου (IV 31. 5) ἀναφέρεται ὁπωσδήποτε εἰς τὰ ἑλληνιστικὰ τείχη τῆς Ρόδου. Ἰδὲ ἀνωτ. σ. 115 σημ. 2.

Δυστυχῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ λόγος περὶ τοῦ κόστους τῶν πύργων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ὅσον αἱ ἐν στίχ. 16 καὶ 20 ἀναγραφόμεναι μυριάδες — δραχμῶν βεβαίως — δὲν γνωρίζομεν πόσαι ἦσαν. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ χρηματοδότησίς των πρέπει νὰ ἀπετέλει ἓν σπουδαῖον γεγονός [1], ἐφ' ᾧ καὶ αἱ ἐκλέξασαι νὰ ἀνεγείρουν οὐχὶ ἓν ἀπρόσωπον, τρόπον τινά, τμῆμα τοῦ τείχους, ἀλλά τινας τῶν πλήρους χαρακτῆρος καὶ προσωπικότητος πύργων τῆς ὀχυρώσεως ροδιακαὶ οἰκογένειαι καὶ εἰς τὰς πλουσιωτάτας καὶ τὰς πλέον ἐπιφανεῖς ἀνῆκον καὶ διὰ τὴν μακρὰν αὐτῶν ναυτικὴν παράδοσιν θὰ ἐσεμνύνοντο.

* * *

Ἐξ ἄλλων σχετικῶν περιπτώσεων [2] εἶναι γνωστόν, ὅτι παρόμοιαι ἐπιγραφαὶ ἐπιδόσεως ἐστήνοντο εἰς ἐπιφανῆ σημεῖα τῆς πόλεως ἢ καὶ πρὸ τῶν τειχῶν. Περὶ τῆς ἡμετέρας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ τι πλὴν τοῦ ὅτι τὸ νεώτερον κτήριον, ὅπου αὕτη εὑρέθη, κεῖται παρὰ τὸν μέγαν ἐμπορικὸν λιμένα, ἡ δόξα τῶν τειχῶν τοῦ ὁποίου τυγχάνει γνωστὴ ἐκ τῶν σπουδαίων τοῦ Διοδώρου περὶ τὴν πολιορκίαν τοῦ Δημητρίου περιγραφῶν. Ὁπωσδήποτε ὅμως θὰ εἶχε στηθῆ εἰς διακριτικὴν θέσιν, ἵνα τονίζῃ καὶ αὕτη τὴν ἰδιαιτέραν ἐπιδίωξιν τῶν ἐπιφανῶν χορηγῶν, ὅπως οἰκοδομήσουν πύργους, πρὸς τοὺς ὁποίους οὗτοι ἠρέσκοντο νὰ παραβάλλουν ἑαυτούς, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ κατωτέρω παρατιθεμένου ἀδημοσιεύτου εἰσέτι ἐπιτυμβίου ροδιακοῦ ἐπιγράμματος, ἐν ᾧ ὁ τιμώμενος Ἀρχίπολις, ἐνσαρκώνων τὴν «ἀρετὴν» τοῦ ἀστοῦ τῆς νέας ροδιακῆς δημοκρατίας τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, παραλληλίζεται πρὸς «πύργον ἀμεμπτότατον» :

Τόνδε ποτ' Ἀρχίπολιν δαίμων ἐπὶ τέρματα πάσης
προσβαίνοντ' ἀρετῆς σωφροσύνης σὺν ὅπλοις
ἔσφηλε, εἷλε δ' ὅμως κατ' ἄκραν εὔκλειαν ἀνελθὼν
εὐλογίαν ἀστῶν, πύργον ἀμεμπτότατον.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

1 Περὶ τῆς ἀξίας τῆς ροδιακῆς δραχμῆς κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος οὐδὲν γνωρίζω. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθεισῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ὀλοῦντος καὶ τῆς Ἱεραπύτνης μανθάνομεν, ὅτι ὁ ἐν Ρόδῳ μισθὸς ἑνὸς *ἀγεμόνος τῶν Ὀλουντίων* ἦτο δύο δραχμαὶ καθ' ἡμέραν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Κρητ. Χρονικὰ 15 - 16, 1961 - '62, Α, σ. 234 στίχ. 40. Τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τοὺς Ἱεραπυτνίους ἔ. ἀ. Inscr. Cret., 3. Hierapytna 3 A. 29.

2 Εἷς παρόμοιος κατάλογος εὑρέθη «unter der Phalerischen Strasse, neben Resten der Stadtmauer», MAIER, ἔ. ἀ. I, ἀρ. 17 σ. 83. Ἑτέρα ἐπιγραφὴ γενικῶν ἐπισκευῶν δημοσίων κτηρίων εἶχε στηθῆ εἰς τὸ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου ἐν Ὠρωπῷ, αὐτόθι II, σ. 118.

α. Πύργος τῆς νοτίας ὀχυρώσεως τῆς Ρόδου.

β. Οἰκοδομικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Ρόδου.

γ. Πλαγία πλευρὰ τῆς οἰκοδομικῆς ἐπιγραφῆς.

SUR UNE LISTE DE COURÈTES À ÉPHÈSE

Dans le XXIIIe rapport sur les fouilles d'Éphèse F. Miltner a publié notamment cette inscription, dont je recopie ici la plus grande partie[1] :

Ἐπὶ πρυτάνεως — — ca 15 — — —
Παύλης ἱερῆς καὶ γυ[μνασιάρχου ?] [2]
κούρητες εὐσεβεῖς καὶ φιλο[σέβαστοι]·
Γ(άϊος) Φλ(άβιος) Θεόφιλος Προηροσιανὸς [βουλ(ευτὴς)]
νεοποιὸς υἱὸς βουλ(ευτοῦ) νεοποιοῦ Γ(αΐου) Φλ(αβίου) Δ —,
Γ(άϊος) Φλ(άβιος) Διονύσιος Προηροσιανὸς βουλ(ευτὴς) [νεοποιός],
Ἀρτεμίδωρος Ἀπολλωνίου τοῦ Ἡρακλ[είδου ?]
Γονατᾶς βουλ(ευτὴς) νεοποιὸς υἱὸς βουλ(ευτοῦ) νεο[ποιοῦ],
Γναῖος Πομπήιος Βηρατιανὸς βουλ(ευτὴς) [νεοποιὸς]
υἱὸς βουλ[ευτοῦ] νεοποιοῦ, Τ(ίτος) Φλ(άβιος) Περιγένη[ς βουλ(ευ-
τὴς) νεοποιός],
Τ(ίτος) Φλ(άβιος) Περιγένης νε(ώτερος) βουλ(ευτὴς) νεοποιὸς υἱὸς
βο[υλ(ευτοῦ) νεοποιοῦ]
Γά(ϊος) Ἰούλ(ιος) Κοσίννιος Τρυφωνᾶς βουλ(ευτής),
Τ(ίτος) Μάριος Ῥοῦφος βουλ(ευτὴς) νεοποι[ός].
Ἁγνεάρχαι καὶ ἱεροφάν[ται]·
Λ(ούκιος) Ὀκτάβιος Μητροδωριανὸς βουλ(ευτὴς) υἱὸς [πρυτάνεως],
Λυσίμαχος δʹ *vacat* Μουνδίκιος Πάππου Πατ — —
Πατρόβουλος. ⤼. Ἱερουργοὶ ⤼

À la suite viennent neuf lignes où sont nommés ces *ἱερουργοί* avec le titre précis de chacun : le devin qui examine les chairs des victimes sacrifiées, *ἱεροσκόπος* (je reviens ailleurs sur la ligne 20, *υἱὸς ἱεροσκόπου μαντιάρχου*), le héraut sacré, *ἱεροκῆρυξ*, le préposé à l'encensoir, *ἐπὶ θυμιάτρου*, le joueur de flûte pour les libations, *σπονδαύλης*, le trompette sacré, *ἱεροσαλπικτής*, qui était olympionique ; nous avons indiqué que le trompette avait dû être vainqueur aux Olympia d'Éphèse, et non à Olympie[3].

1 *Jahreshefte*, 44, *Beiblatt*, 365-368. Le rapport a paru après la mort du regretté fouilleur.

2 Plusieurs fois, à Éphèse, le prytane est en même temps gymnasiarque.

3 Sur les Olympia d'Éphèse, cf. *Hellenica*, V, 59-63 ; *Rev. Phil.* 1967, 40-44.

Cette plaque, ainsi qu'une autre, fut trouvée dans la région du prytanée, remployée dans la couverture d'un canal tardif. C'est une de ces listes de Courètes dont J. Keil avait montré le lien étroit avec le prytanée d'Éphèse[1], ce qui fut confirmé par les abondantes trouvailles de ces listes au prytanée même, découvert et fouillé par F. Miltner. Ce dernier a commenté ainsi cette liste (je traduis de l'allemand): «Avec l'abondance de bouleutes et de néopes, cette liste est remarquable non seulement pour maints noms, mais à cause de son caractère spécialement détaillé».

En effet, les neuf Courètes cités ont à la fois la dignité de bouleute et de néope. Il n'a pas été publié de photographie, laquelle eût permis d'apprécier les lacunes à droite; mais il serait étonnant que l'on ne pût suppléer à la fin de la ligne 12 [νεοποιός].

Pour trois d'entre eux, on indique encore que leur père était lui aussi bouleute et néope. L'absence d'une photographie empêche de vérifier les lectures. Je les ai reproduites ci-dessus, naturellement sans être en mesure de les garantir. L. 7-8, on a lu: *Ἀρτεμίδωρος Ἀπολλωνίου τοῦ Ἡρακ*[λείδου?] *Γονατᾶς*. Il est curieux de rapprocher, dans le rapport précédent, la liste de courètes *Jahreshefte*, 44, *Beiblatt*, 299-300, l. 4-5: *Λ(ούκιος) Φούλβιος Ἀπολλωνίδου τοῦ Ἡρακλείδου Γονατᾶς βουλ(ευτὴς) τὸ β'*. Là non plus pas de photographie. L'une des deux lectures ne pourrait-elle être inexacte?

Quant aux «hagnéarques et hiérophantes», le premier, Lucius Octavius Metrodorianus, est lui aussi bouleute et son père était prytane. La restitution *πρυτάνεως* est assurée par la liste p. 370, B, l. 10.

On ne donne pas de titre à Lysimachos, à ce qu'il paraît. Dans la liste pp. 371-372, après *κούρητες εὐσεβεῖς*, le second nom est *Λυσίμαχος τοῦ Λευκίου*. L'article *τοῦ* est impossible après le nominatif *Λυσίμαχος*. La photographie est illisible. Il y avait certainement un sigle indiquant l'homonymie du père, ou bien un chiffre indiquant une série d'ancêtres homonymes. Or une liste de courètes publiée en 1913 par J. Poerner nomme comme hiérophante *Λυσίμαχος γ' τοῦ Λευκίου κτλ.*[2]: Lysimachos dont le père et le grand-père s'appelaient aussi Lysimachos, l'arrière-grand-père s'étant appelé Leukios. C'est évidemment ce qui était gravé dans la nouvelle liste: *Λυσίμαχος γ' τοῦ Λευκίου*. J'ajouterai une observation prosopographique. Cette nouvelle liste est datée: *ἐπὶ πρυτάνεως Τιβερίου Κλαυδίου Νυσίου υἱοῦ, Κυρείνα Νυσίου*. Je ferai remarquer en pas-

1 *Anatolian Studies Buckler* (1939), 119-128: *Kulte im Prytaneion von Ephesos*.

2 *De Curetibus et Corybantibus* dans *Diss. Phil. Hal.*, 22 (1913), p. 286, n. 3. Les 30 listes sont aux pages 285-293. Elles avaient été trouvées en 1904. Le texte n'en est pas publié là. J. Poerner a pu faire connaître seulement pour chacune: le nom du prytane, le titre (*κούρητες εὐσεβεῖς (καὶ) φιλοσέβαστοι*) et les noms et titres des *ἱερουργοί*. Pour les «courètes», on dit seulement à chaque fois: «sex nomina»; les noms ne sont pas donnés. Toute prosopographie est donc impossible, et avec elle le classement chronologique.

sant que cette famille éphésienne n'est pas inconnue. Une inscription de la Double Église, *Die Marienkirche* (1932), n. 13, faisait connaître pour les Olympia *Τιβ. Κλ. Νύσιος ὁ δι' αἰῶνος ἀγωνοθέτης* et J. Keil écrivait alors de ce personnage: «ne semble pas jusqu'ici être attesté par ailleurs». Il est apparu depuis lors en la même qualité dans une série d'inscriptions de vainqueurs aux Olympia d'Éphèse; voir *Rev. Phil.* 1967, 42-44, avec l'explication précise de son titre. Je rapproche l'inscription Miltner: 'l'agonothète éternel' devait être le prytane ou le père de celui-ci; une étude chronologique de l'ensemble des listes des Courètes, quand elles auront été publiées, pourra en décider.

D'après l'éditeur, le troisième personnage, Mundicius, porte un second nom, placé après ceux de ses ascendants, à savoir *Πατρόβουλος*. Tel est le cas, dans la liste, pour *Γονατᾶς* et pour *Δίων Διόγνητος*[1]. Le nom *Patroboulos* ne scandalise point; mais il faut constater qu'il ne semble pas connu. Fût-il attesté d'ailleurs, il faut savoir que *patroboulos* est un titre de fonction ou de dignité dans les cités à l'époque impériale. Il est certes rare encore, mais il est bien attesté et bien expliqué. J'eus l'occasion d'en parler naguère en traitant d'une inscription honorifique d'Antioche du Cragos, dans la Cilicie Trachée[2]; un jeune citoyen de cette ville, Aurelius Salvianus, qui avait vaincu dans un concours local au pancrace dans la catégorie des 'enfants', *παίδων πανκράτιον*, était *πατρ[ό]βουλον*. Les éditeurs n'en avaient rien dit[3]. J'ai fait l'histoire critique de l'interprétation de ce titre. Ce n'était pas un «membre héréditaire du conseil», comme le traduit le dictionnaire de Liddell-Scott-Jones: «hereditary senator»; on allègue là: «*IG*, XII 5, 141, 7 (Paros); Jul., Ep., 54; *P. Lond.*, 3, 974, 7»; aucune de ces publications ne renvoie à l'étude capitale, l'article d'Isidore Lévy. Pire; dans l'annotation à *IG*, XII 5, 141, F. Hiller von Gaertringen renvoie à l'article de F. Cumont, *Rev. Phil.* 1902, 224 sqq., qui donne un sens inexact, et non à celui d'Is. Lévy, *ibid.*, 272-277. Ce n'était pas un «patron» du conseil, comme l'entendait F. Cumont dans une lettre de l'empereur Julien où il reconnaissait justement les gens de la Byzacène dans l'Afrique Mineure et non ceux de Byzance; ce fut longtemps la seule attestation de ce mot[4]. Ce n'était pas le membre d'une section du conseil, comme le suggérait A. Körte en publiant, avec deux inscriptions de Dorylée, les premières mentions épigraphiques de ce terme[5]. Le titre fut élucidé par un article essentiel d'Isidore Lévy[6], qui fut approuvé par Th. Mommsen[7]: fils de bou-

1 De façon générale, cf. *Études épigr. philol.*, 151-156; *Hellenica*, VI, 10-11; *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*, 154, avec la note 1, ses exemples et ses renvois; 277-278; 286-291; *Bull. Épigr.* 1964, 392.

2 *Documents de l'Asie Mineure méridionale* (1966), 87-89.

3 G. E. Bean et T. B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia in 1962 and 1963* (*Denkschr. Ak. Wien*, 85; 1965), n. 42.

4 *Rev. Phil.* 1902, 224-228: *Πατρόβουλοι*. Cf. mes *Documents*, 87, notes 5 et 6; 88, note 4.

5 *Gött. Gel. Anz.* 1897, 400 et 412. Cf. mes *Documents*, 86, note 1; aussi sur la date.

6 *Rev. Phil.* 1902, 272-278: *Les πατρόβουλοι dans l'épigraphie grecque et la littérature talmudique.* Cf. mes *Documents*, 88-89.

7 *Ges. Schriften*, III, 48-49.

leute, successeur désigné par son père et comme tel associé dès l'adolescence aux travaux du conseil. Plus tard, L. Mitteis donnait la même explication: «fils de bouleutes», «des gens sans le titre de bouleute, qui étaient qualifiés, mais ces 'aspirants au conseil', de quelque façon qu'on ait à se les représenter, sont dans le conseil déjà par un pied; ils auront déjà supporté les charges; les droits politiques leur auront seulement manqué»[1].

Is. Lévy utilisait des passages du Talmud et de Passions des martyrs relatifs à la Syrie; les inscriptions venaient de la province d'Asie. A Dorylée en Phrygie, les deux épimélètes chargés de l'érection d'une statue honorifique décernée par la tribu Métrôas étaient *Αὐρ. Κλαυδίου β' βουλευτοῦ κὲ Αὐ. Ἀσκληπιάδου Μακαρέως πατροβούλου;* le secrétaire était *Αὐρ. Θεμιστοκλέους Ἀλεξάνδρου πατροβούλου.* Une seconde inscription de la ville nommait un Diodôros *πατροβού*[λῳ][2]. Une inscription des Iles, dont ce passage fut signalé par F. Hiller von Gaertringen en complément à l'article de F. Cumont[3], énumérait les générosités d'un archonte éponyme à sa sortie de charge, *ἐξιὼν ἐκ τοῦ πρυτανείου;* il fit une distribution d'argent, *νομῆς,* notamment *βουλευταῖς δὲ καὶ πατροβούλοις ἀνὰ (δηνάρια) η',* à savoir 8 deniers pour chacun (*IG,* XII 5, 141). Ce texte fut publié parmi les inscriptions de Paros et il est toujours cité comme témoignage pour cette ville[4]. Il avait été trouvé en effet dans cette île par M. Krispi, dans les ruines d'une église des Saints Anargyres, dans la région *Κλήματα.* Mais F. Hiller von Gaertringen avait relevé ensuite les étroites ressemblances du formulaire et des institutions avec une série de Ténos[5]; il compléta plus tard sa démonstration en reconnaissant dans la pierre de Paros une tribu de Ténos, *φυλῆς Ἐλε*[ιθυαΐδος][6]. La pierre a donc voyagé de l'une à l'autre de ces îles de la province d'Asie. Ce fut peut-être bien pour la construction de l'église, comme il arriva pour une pierre portée de Minoa d'Amorgos à Naxos[7].

On voit à la fois le lien et la distinction entre les bouleutes et les *patrobouloi.* De même dans la lettre de Julien: *τοὺς βουλευτὰς πάντας ὑμῖν ἀποδεδώκαμεν καὶ τοὺς πατροβούλους;* de même dans le papyrus de Londres: *οὔτε βουλεύοντι, οὔτε πατροβούλῳ καθεστηκότι.* La liste d'Éphèse oppose elle aussi Mundicius *patroboulos* et Metrodorianus bouleute, comme sont bouleutes aussi tous les personnages nommés auparavant dans l'inscription. Il est intéressant de rencontrer le *patroboulos* dans la capitale de la province d'Asie[8], où l'on connaissait déjà un titre sembla-

1 *Chrestomathie,* 95. Je traduis ici F. Oertel, *Die Liturgie,* 219. Il ne connaît pas, non plus que Mitteis, l'article d'Is. Lévy. En dehors du papyrus et de Mitteis, «vgl. auch Julian, *Epist.,* 11, und *IG,* XII 5, 141, 7».

2 Cf. mes *Documents,* 88, note 1.

3 *Rev. Phil.* 1902, 279. La note a paru après les pages de l'article d'Is. Lévy.

4 Encore par moi *Documents,* 88.

5 *IG,* XII 5, p. 309, à la fin du 2e fascicule (Ténos), paru en 1909.

6 *IG,* XII suppl. (1940), p. 106, *ad* 141.

7 Voir *Rev. Ét. Gr.* 1929, 23-32; cf. mes *Monnaies grecques* (1967), 10, n. 4.

8 V. Chapot, *La province romaine d'Asie* (1904), 197, n. 4, parlait de «ces *πατρόβουλοι* énigmatiques» et suspectait, dans l'article d'Is. Lévy, la légitimité du rapprochement de textes en dehors de la province. Cf. mes *Documents,* 89, note 1.

ble *πατρογέρων*[1]. Surtout l'inscription d'Éphèse apporte la preuve formelle, par l'encadrement dans la liste, que *patrobouloi* ne désigne pas des bouleutes héréditaires[2]. On a vu que ceux-ci étaient ainsi désignés dans la liste: Gnaeus Pompeius Veratianus *bouleute*[3], néope, *fils de bouleute et de néope*.

Il faut maintenant considérer les noms qui ont été lus entre le nom *Μουνδίκιος* et ce qui se révèle maintenant comme le titre *patroboulos*. Mundicius aurait été fils d'un *Πάππος*. Certes le nom est attesté par des inscriptions de la Grèce et de l'Asie Mineure[4]. On en cite même un exemple justement à Éphèse et pour cela on le classe d'ailleurs parmi les noms lydiens[5]. La source est: «*Rhein. Mus.* 27, 1872, 466, Nr. 6». Il s'agit d'une publication de H. Gelzer qui avait copié cette inscription d'Éphèse, avec d'autres, chez le collectionneur de Smyrne G. von Gonzenbach. H. Gelzer lisait et restituait ainsi ces douze lignes: [Π.] *Οὐήδιον, Π. υἱόν, Κυρείνα* [*Ἀ*]*ντωνεῖνον Πάππον Οὐηδίου* [*Ἀ*]*ντωνείνου* [τ]*οῦ κρατίστου κληρονόμου* [ἱερα]*σάμενο*[ν? τῇ Ἐ]*φεσίᾳ θεῷ* [ἡ π]*ατρὶς* [ἀνε]*νεώσατο* (?). L'éditeur considérait «P. Vedius Antoninus Pappus» comme le fils du P. Vedius Antoninus nommé dans d'autres inscriptions d'Éphèse. À la même époque Carl Curtius publiait la même inscription dans *Hermes*, 7 (1873), 32, n. III, d'après une copie incomplète de G. von Gonzenbach; il écrivait: ... *Οὐήδιον Π*(*οπλίου*?) *υἱὸν Κυρ*(*ε*)*ίνα* [*Ἀ*]*ντωνεῖνον πάππον Οὐηδίου* [*Ἀ*]*ντωνείνου* [τ]*οῦ κρατίστου* [οἱ] *κ*[λ]*ηρονόμο*[ι — —]*αμένου — ναθι —*. C'était naturellement la transcription *πάππον* qu'adoptait E. Groag en traitant de l'histoire de cette famille d'Éphèse: [Π.] *Οὐήδιον, Π. υἱόν, Κυρείνα* [*Ἀ*]*ντωνεῖνον, πάππον Οὐηδίου* [*Ἀ*]*ντωνείνου* [τ]*οῦ κρατίστου, κληρονόμ*[ῳ χρη]*σαμένο*[υ τῇ Ἐ]*φεσίᾳ θεῷ* [ἡ π]*ατρὶς* [ἀνε]*νεώσατο*[6]. Éphèse a fourni depuis lors de nombreux documents sur la famille des Vedii, qui y tint une telle place dans la vie civique et pour les constructions. Il faut dire seulement qu'on a publié la base de la statue de la femme de notre Vedius: *Ὀφελλίαν Φαιδρεῖναν, γυναῖκα Πο. Οὐηδίου Κυρείνα Ἀντωνείνου, πάππου Ἀντωνείνου τοῦ κρατίστου, τοῦ κληρονόμῳ χρησαμένου τῇ Ἐφεσίᾳ θεῷ ἡ πατρὶς ἀνενεώσατο*[7].

Il paraît extrêmement douteux que notre Mundicius ait été le fils d'un *Πάππος*.

1 Cf. mes *Documents*, 89, note 2.

2 Cf. mes observations *ibid.*, 88, note 6: «Une fois que le personnage avait atteint la maturité et était devenu pleinement 'bouleute'; il semble que le titre de *πατρόβουλος* avait perdu son intérêt».

3 Pour cette mention de la dignité de bouleute dans cette liste, je rapproche ces intitulés de listes dans J. Poerner, *loc. cit.*, n. 6, *κούρητες εὐσεβεῖς καὶ φιλοσέβαστοι, βουλευταί*; n. 11, *Κούρητες εὐσεβεῖς, πάντες βουλευταὶ φιλοσέβαστοι*.

4 Je ne parle ici que de *Πάππος, Πάππων*, etc., et non de *Πάπος, Πάπων, Παπῆς*, etc. Voir L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen* (Prague, 1964), pp. 414-415.

5 *Loc. cit.*, p. 414, n. 1199, 21.

6 *Jahreshefte*, 10 (1907), *Notizen zur Geschichte Kleinasiatischer Familien*, 263, E. Groag renvoie à Gelzer, *Rh. Mus.*, en ajoutant: «ungenau *Hermes*, VII, 32». Du moins cette dernière édition donnait justement *πάππον*, alors que la première a encore récemment égaré L. Zgusta.

7 J. Keil, *Ephesos*, III, *Agora* (1923), n. 78. *Ibid.*, p. 159, *ad* n. 76, copie complète de l'inscription Gelzer-Curtius, avec *πάππον*; il ne manque aucune lettre. Tableau de la famille pp. 166-168. Il n'y a pas à donner ici la liste des contributions postérieures à l'histoire de cette famille.

On penserait bien plutôt pour le père à un Mundicius. Car nous rencontrons plusieurs fois deux Mundicii, le père et le fils, et dans une dédicace récemment publiée [1] et dans plusieurs des listes publiées ou plutôt analysées par J. Poerner ; ainsi n. 2 et 4 : *Μουνδίκιος νε(ώτερος) ἱεροφάντης, Μουνδίκιος ἁγνεάρχης διὰ βίου*. D'autre part, le nom suivant commencerait par *Πατ* —. Ici, il faudrait pour le grand-père l'article *τοῦ* se rattachant au génitif précédent (le *Πάππου* de l'éditeur) selon l'usage dans cette liste, comme d'ailleurs dans les autres ; ainsi l. 7, ou, parmi les *ἱερουργοί*, l. 18 : *Δίων Διογνήτου τοῦ Μόσχου β' Διόγνητος*, et l. 20 : *'Επικράτης 'Επικράτου τοῦ Σαλλουστίου*.

Ce serait d'ailleurs un singulier hasard que les noms supposés du père et du grand-père de Mundicius, *Pappos* et *Pat* —, puissent justement être interprétés aussi comme les termes de parenté : *πάππου*, grand-père, et *πατ*[ρός], père. Les listes de courètes présentent de tels termes de parenté. Ainsi dans l'autre liste publiée par F. Miltner, *ibid.*, 370, B, l. 2-5 : *Φίλων 'Απολλ*[ωνίου ? τοῦ] *Φίλωνος οὗ ὁ π*[ατὴρ] *ἐγίνετο κούρης τοῦ πάππου τοῦ πρυτάνεως* [2]. Dans une liste publiée antérieurement on indiquait la parenté des trois premiers courètes avec le prytane : *'Επὶ πρυτάνεως Γαΐου Φλαουΐου, Τίτου υἱοῦ, Κυρείνα 'Ιούστου, κούρητες εὐσεβεῖς φιλοσέβαστοι· Τ(ίτος) Φλάουιος ῎Ατταλος* [3] *πατὴρ αὐτοῦ· Γάϊ(ος) ῎Αντιος ῾Ροῦφος ὁ πάππος αὐτοῦ· Γάϊ(ος) ῎Αντιος ῾Ροῦφος ὁ θεῖος αὐτοῦ* [4].

Mais il est une autre observation qui rend impossibles les trois anthroponymes que l'éditeur a cru reconnaître : *Πάππος, Πατ* — et *Πατρόβουλος*. Le nommé *Λυσίμαχος δ'* (ligne 16 de l'inscription) reparaît dans la liste p. 370, où on lit notamment : *ἁγνεάρχαι καὶ ἱερυφάνται· Λ(ούκιος) 'Οκτάβιος Μητροδωριανὸς υἱὸς πρυτάνεως βου(λευτής), Λυσίμαχος τετράκις Μουνδίκιος· ἱερουργοὶ κτλ.*; les cinq *ἱερουργοὶ* sont les mêmes que dans notre liste : le *hiéroskopos Δίων Διογνήτου τοῦ Μόσχου δὶς Διόγνητος*, le héraut sacré *'Επικράτης 'Επικράτους* [5], le préposé à l'encensoir *'Ονήσιμος*, le flûtiste *Μητρόδωρος*, le trompette *Πό(πλιος) Αἴλ(ιος) Σύνφορος*. La liste p. 370 montre bien qu'il n'y a pas de place, dans la liste pp. 368-369, pour un personnage intercalé entre Onésimos et Métrodôros. L'éditeur a lu :

'Ονήσιμος ἐπὶ θυμιάτρου, ῾Ιέρακος Στε — —
ψηφίσματι
Μητρόδωρος σπονδαύ[λης].

1 *Anz. Ak. Wien*, 102 (1965 ; paru en 1966), 105, n. 7 : dédicace à Dionysos par *Μουνδίκιος ἱεροφάντης σὺν τῷ υἱῷ Μουνδικίῳ*. Cf. *Rev. Phil.* 1967, 71.

2 Je comprendrais : «dont le père devint courète du grand-père (de Philon I) le prytane».

3 On attend l'article avant *πατήρ*.

4 *Jahreshefte*, 43, *Beiblatt*, 31 (F. Miltner, XXIe rapport).

5 Il y eut quelque erreur dans la mise en ordre du manuscrit à l'impression. La restitution *ἱεροκῆρυξ* ne doit pas se placer à la ligne 19 après *υἱὸς ἱεροσκόπου μαντιάρχ*[ου —], mais à la ligne suivante, après *'Επικράτης 'Επικράτου τοῦ Σαλλουστίο*[υ —].

La liste p. 370 donne :

> *'Ονήσιμος ἐπὶ θυμιά-*
> *τρου σὺν καὶ ὑῷ 'Αρτέμω-*
> *νι ψηφίσματι,*
> *Μητρόδωρος σπονδαύλης.*

On vérifie ces lectures sur la photographie et cela doit signifier : «aidé dans sa charge par son fils Artémon en vertu d'un décret», qui a permis cette assistance. Les lectures de la liste pp. 367-368 ne sont pas vérifiables, on l'a dit. Il faut conjecturer que les syllabes *'Ιέρακος* (génitif qui est ici incompréhensible) *Στε* — — ont été mal déchiffrées et qu'il y avait là, comme dans l'autre liste : *σὺν καὶ ὑῷ 'Αρτέμωνι ψηφίσματι.*

Revenons à Lysimachos quatrième du nom. Dans la liste n° 7 analysée par J. Poerner, on rencontre *Λυσίμαχος δ' Μουνδίκιος ἱεροφάντης ;* de même au n° 10, puis au n° 16 ; au n° 21, *Λυσίμαχος δ' Μ*[ουνδί]*κιος ἱεροσκό*[πος]. Il est évident que Mundicius est le second nom de Lysimachos ; il est noté, selon l'usage, après son patronyme ou ses patronymes. Il en va de même dans la liste p. 370, où il faut voir un seul personnage dans *Λυσίμαχος τετράκις Μουνδίκιος.*

Il en est encore ainsi dans la liste p. 371, où l'éditeur a fait suivre *Λυσίμαχος τοῦ Λευκίου* par une autre personne : *Μουνδίκιος ἁγνεάρχης διὰ βίου.* Il faut : *Λυσίμαχος γ' τοῦ Λευκίου Μουνδίκιος ἁγνεάρχης διὰ βίου.* La liste n° 3 de Poerner, que j'ai citée partiellement ci-dessus, porte le nom complet : *Λυσίμαχος γ' τοῦ Λευκίου Μουνδίκιος ἱεροφάντης.* C'est l'un ou l'autre de ces Lysimachos, le père ou le fils, qui, étant *ἱεροφάντης,* est appelé en abrégé *Λυσίμαχος Μουνδίκιος* dans les listes de Poerner n°s 5, 6, 8, 18 et 22. Ce peut être aussi tantôt l'un tantôt l'autre. On ne pourra essayer d'étudier la prosopographie et la chronologie de ces listes que lorsqu'elles auront été publiées intégralement, et celles qui furent trouvées au début de ce siècle et dont on n'avait fourni à J. Poerner qu'une analyse, et celles qui ont été trouvées en très grand nombre par F. Miltner dans la fouille du prytanée et de ses abords.

La conséquence pour notre liste, c'est qu'il n'y a pas quatre *ἁγνεάρχαι καὶ ἱεροφάνται,* mais seulement deux, les mêmes que dans la liste p. 370 : Lucius Octavius Metrodorianos et Lysimachos Mundicius. Le blanc entre *Λυσίμαχος δ'* et le nom suivant n'a pas de signification : le personnage est *Λυσίμαχος δ' Μουνδίκιος* comme dans les textes que j'ai rapprochés et qui concernent Lysimachos le Quatrième et Lysimachos le Troisième. Dès lors, les ascendants sont indiqués entre *Λυσίμαχος* et *Μουνδίκιος* par le chiffre *δ' : Λυσιμάχου τοῦ Λυσιμάχου τοῦ Λυσιμάχου.* Ce sont des Lysimachos. Ils ne laissent pas de place ni dans la famille ni dans la syntaxe après le second nom, *Μουνδίκιος.* Mundicius (Lysimachos) n'était pas — la chose

est maintenant certaine sans aucune réserve — le fils d'un *Πάππος*, le petit-fils d'un *Πατ* — et il n'avait pas pour surnom *Πατρόβουλος*.

J'écris donc en toute assurance : *Λυσίμαχος δ' Μουνδίκιος, πάππου πατ*[ρὸς] *πατρόβουλος*. Lysimachos Mundicius était bien alors «bouleute en attente», parce que son père était bouleute. Mais son grand-père aussi étant bouleute, on a tenu à indiquer cette double dignité par la précision *πάππου πατρός*. Je traduirais : «... Mundicius, au titre de son grand-père et de son père patroboulos», à moins que l'on n'ait écrit : *πάππου, πατ*[ρὸς βουλ(ευτῶν)] : «d'un grand-père et d'un père bouleutes, lui-même patroboulos». Cela revient au même. C'est un pendant fort digne aux *ὑὸς βουλευτοῦ νεοποιοῦ* qu'on lit dans la même liste. Le titre de *πατρόβουλος* apporte une précision pour la place de cette liste dans la carrière d' «hagnéarque et hiérophante» de ce Lysimachos Quatrième Mundicius ; il était alors adolescent. Car telle est la situation des *patrobouloi* ; celui d'Antioche du Cragos avait vaincu au pancrace dans la catégorie des «enfants», c'est-à-dire des adolescents jusqu'à dix-sept ans environ.

LOUIS ROBERT

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΛΑΚΩΝΙΚΗΣ

Εἰς μνήμην Γεωργίου Σωτηρίου

Χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς ἐκ τοῦ Νομοῦ Λακωνίας εἶχον δημοσιεύσει συστηματικῶς εἰς παλαιοτέρους χρόνους ὁ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΖΗΣΙΟΥ [1] καὶ ὁ GABRIEL MILLET [2]. Ἐδῶ δημοσιεύονται κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ἀρκεταὶ ἐπιγραφαί, γραπταὶ αἱ περισσότεραι, τὰς ὁποίας ἐδόθη ἡ εὐκαιρία ν' ἀντιγράψω περιοδεύων ἀνὰ τὸν Νομόν, ὅταν ὑπηρέτουν ἐκεῖ ὡς ἐπιμελητὴς βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Μυστρᾶ. Ἐκτὸς ὀλίγων αἱ πλεῖσται χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς μετὰ τὴν Ἅλωσιν. Κατὰ τὴν μεταγραφὴν διετηρήθησαν αἱ ἀνορθογραφίαι τοῦ κειμένου καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁ τονισμὸς ὅπως καὶ ὅπου ὑπῆρχε [3].

* * *

1 (1285/6)

ΚΡΟΚΕΑΙ (Λεβέτσοβα), συνοικία Κουβαρακιάνικα, ναὸς ἁγίου Δημητρίου. Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τὴν μοναδικήν, δυτικὴν θύραν, γραπτή, πεντάστιχος ἐπιγραφὴ [4] διαστ. 0.99 μ. × 0.325 μ. ἐπὶ βαθυκυάνου βάθους μὲ λευκὰ γράμματα (πίν. 16α).

1 + *Ἠκοδομηθι κ(αὶ) ἠστορήνθη· ὁ πάνσεπτος κ(αὶ) θήος ναος· τοῦ αγίου κ(αὶ) πανενδόξου κ(αὶ) θα[υ]μ[ατ]ουρ*

2 *γοῦ Διμητρήου ⁝ δηα σηνεργήας κ(αὶ) εξοδου κ(αὶ) πόθου πολοῦ ÷ Γερασίμου μοναχου τ[οῦ] — — — — — [κ(αὶ) τῶν]*

3 *αὐταδέλφον αυτου : κηροῦ Κοσμα . κ(αὶ) Νϊκολάου · κ(αὶ) Δημιτρήου ÷ κ(αὶ) ε — — — — — — — — —*

1 Κ. ΖΗΣΙΟΥ, Ἐπιγραφαὶ Λακωνικῆς, Ἀθηνᾶ 3, 1891, σ. 419 - 434, καὶ Μυστρᾶ ἐπιγραφαί, αὐτόθι σ. 434 - 487, ὁ αὐτός, Ἐπιγραφαὶ χριστιανικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος, Α΄ Λακεδαίμονος, Βυζαντὶς 1, σ. 114 - 145, 422 - 460, 541 - 556.

2 G. MILLET, Inscriptions byzantines de Mistra, BCH 1899, σ. 97 - 156.

3 Παρατονισμοὶ σημειοῦνται εἰς τὸ ὑπόμνημα, ὁσάκις τοῦτο κρίνεται χρήσιμον. Βλ. καὶ μεθεπομένην ὑποσημείωσιν. Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς δηλοῦται εἰς τὰ ὑπομνήματα διὰ τοῦ συμβόλου Επ. Δευτέραν μεταγραφὴν μὲ διωρθωμένα τὰ λάθη ἐθεώρησα περιττήν.

Ἐν τῇ περιπτώσει καθ' ἣν δὲν εἶχον τεθῆ οὐδόλως τόνοι καὶ πνεύματα ἐτέθησαν ταῦτα κατὰ τὴν μεταγραφὴν κανονικῶς.

4 Τὴν ἐπιγραφὴν ἐδημοσίευσέ τις προσφάτως ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΡΟΚΕΑΤΗΣ εἰς τὴν τοπικὴν ἐφημερίδα «Αἱ Κροκεαί», ἀρ. φύλλ. 9, Ἰανουάριος 1967, σ. 3, Παλα[ι]κὲς ἐκκλησίες τῶν Κροκεῶν. Ἐν τῷ ἄρθρῳ ἡ χρονολογία ἀναγινώσκεται ὡς 6764.

4 *τοῦ Μαγγαφα κ(αὶ) Ἰω(άννου) τοῦ Κούρολη*[1] ÷ *άμα σημβήο κ(αὶ) τον τέκνο*[ν] *α*[ὑτοῦ (;)] [Ἐ]*τελ*[ειόθ]*ι* [δὲ]

5 *μηνη Μαϊω εις τάς δεκα . εν ἔτει ,ϛΨϞΔ ιν(δικτιῶνος) ΙΔ*

Θανάσης Κροκεάτης: 1 ΙΣΤΟΡΗΘΙ, ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΕΝΔΟΞΟΥ. 2 παραλείπει: Τ[ΟΥ]. 3 ΑΥΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΕ. Ε. V. 4 ΜΑΓΓΑΤΡΑ. ΑΜΑ ΤΗ. Παραλείπει: ΣΗΜΒΗΟ. Παραλείπει: [Ἐ]ΤΕΛ[ΕΙΟΘ]Ι [ΔΕ]. 5 παραλείπει: ΕΝ ἜΤΕΙ ,ϛΨϞΔ.

1 - 2 *ναος· τοῦ αγίου ... Διμητρήου.* Διὰ τὸν σταυρεπίστεγον ναὸν καὶ τὰς τοιχογραφίας του, ὅπως καὶ δι᾿ ἄλλας ὁμοίου τύπου Λακωνικὰς βυζαντινὰς ἐκκλησίας, ἑτοιμάζω εἰδικὴν μελέτην.

4 *Μαγγαφα.* Διὰ τὸ ἐπώνυμον βλ. Φ. Κουκουλε, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Τόμ. ϛ΄, ἐν Ἀθήναις 1955, σ. 461 - 462. Εἰς τὸν Λακωνικὸν τέως δῆμον Οἰνοῦντος ἀπαντᾷ ἡ λέξις σημαίνουσα τὸν ἠλίθιον (αὐτόθι σ. 462). Εἰς πωλητήριον ἔγγραφον τοῦ 1207 ἀναφέρεται ὁ Βασίλειος Μαγκαφᾶς (Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 6, 151). Ἀκόμη εἶναι γνωστὸς ὁ Θεόδωρος Μαγκαφᾶς, ὁ ἐπιλεγόμενος «Μωροθεόδωρος», ὅστις ἐξήγειρεν ἐπανάστασιν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου[2].

5 Τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6794 ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ ἀπὸ γεννήσεως Χριστοῦ 1285/86, ὅτε ἡ ἰνδικτιὼν ὄντως ἦτο 14η.

2 (1334/5)

Οιτυλον, ναὸς ἁγίου Γεωργίου[3] τῶν Στεφανοπουλιάνων. Εἰς τὴν θύραν τῆς Προ-

1 Ὁ τόνος προφανῶς ἐξ ἀπροσεξίας ἔχει τεθῆ ὑπὲρ τὸ Κ ἀντὶ ὑπεράνω τῆς διφθόγγου. Παρεμφερῆ ἀβλεπτήματα παρατηρούμενα καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς δὲν σημειοῦνται κατὰ τὴν μεταγραφήν, ἐκτὸς ἂν συντρέχῃ εἰδικὸς λόγος.

2 Κ. Αμαντος, Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ Κράτους, Β΄, Athènes 1947, σ. 402 καὶ Δ. Ζακυθηνος, Βυζάντιον, Ἀθῆναι 1951, σ. 125.

3 Ὁ μονοκάμαρος μὲ δύο σφενδόνια ναὸς (πίν. 16β) ἔχει διαστ. 0.13 μ. × 3.37 μ. Ἡ μεταξὺ τῶν σφενδονίων ἀπόστασις εἶναι διπλασία τῆς ἀποστάσεως ἑκατέρου τούτων ἀντιστοίχως ἀπὸ τοῦ Α. καὶ τοῦ Δ. τοίχου. Ὑπὲρ τὴν Ν. θύραν ἐξωτερικῶς βαθὺ ἀνακουφιστικὸν τόξον καὶ ἐπὶ τοῦ τυμπάνου του μεταγενεστέρα τοιχογραφία ἐφίππου ἁγίου Γεωργίου. Ἐπάνω εἰς τὸ πλατὺ ἐκ μονολίθου ἀνώφλιον εἰκονίζεται ἑξαπτέρυγον. Ἐσωτερικῶς ὡς ἀνώφλιον ἔχει χρησιμοποιηθῆ μέγα, παλαιὸν ἀρχιτεκτονικὸν μέλος. Ἡ ἐκκλησία ὑψώνεται ἐπὶ κατωφεροῦς βράχου καὶ δι᾿ αὐτὸ ἡ Δ. θύρα ἀνοίγεται ἔσωθεν εἰς ὕψος 2.19 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, ὁμοιάζουσα μὲ παράθυρον. Φαίνεται ὅτι ἀπ᾿ αὐτῆς ἐξήρχετο κανεὶς εἰς τὸ ὕπαιθρον ἀνερχόμενος ἐπὶ κατεστραμμένου τώρα ξυλίνου δαπέδου διὰ κτιστῆς ἐσωτερικῆς κλίμακος 6 βαθμίδων, ἐφαπτομένης εἰς τὸν Δ. τοῖχον τοῦ ναοῦ.

Ἡ ἁψὶς εἶναι ἡμικυκλικὴ καὶ τὸ ἱερὸν κατὰ δύο βαθμίδας ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τῆς ἐκκλησίας. Τὸ κτιστὸν τέμπλον εἶναι κατάκοσμον ἀπὸ μεταγενεστέρας τοιχογραφίας, ὁλόσωμον ἔνθρονον Βρεφοκρατοῦσαν, Μέγαν Ἀρχιερέα καὶ δεξιὰ μικροτέρων διαστάσεων τὴν Βάπτισιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν Ἅγιον Σάββαν. Ὑπὲρ τὰς Δεσποτικὰς εἰκόνας ἡ Μεγάλη Δέησις καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ ἐκείνων μονόστιχος κεφαλαιογράμματος ἐπιγραφή:

ὁρων τὸ βύμα τῆς τραπέζης Κυρίου στύθι τ[ρέ]*μον ἄνθρωπαι καὶ κατανεῦον Χριστὸς γὰρ ἔνδον θήεται καθεκάστιν ὁ Κυριος ἐβασίλευσεν ἐυπρέ*[[πε]]*ιαν.*

Ὡς ποὺς τῆς ἁγίας τραπέζης χρησιμεύει τεμάχιον ῥαβδωτοῦ κίονος καὶ ἐφθαρμένον κιονόκρανον, μᾶλλον ἰωνικόν. Ἄλλο κιονόκρανον παρόμοιον, ὕψους 0.245 μ., μὲ ᾠὰ ἐπὶ τοῦ ἐχίνου, κοσμούμενον εἰς τὰ πλάγια μὲ ταινίαν, ἡ ὁποία ἔχει δεθῆ εἰς ἅμμα, ἀπόκειται ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, συμφυὲς μὲ τμῆμα ῥαβδωτοῦ κίονος, διαμ. 0.335 μ. Εἰς τὸ τύμπανον τοῦ Α. τοίχου

θέσεως τοῦ κτιστοῦ τέμπλου ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς εἶναι ἐντειχισμένον ὡς ἀνώφλιον τμῆμα κοσμήτου [1], μήκους 0.695 μ. καὶ ὕψους περίπου 0.17 μ. Ἐπὶ τῆς ἄνω στενῆς, ὁριζοντίας, λοξοτμήτου ταινίας [2] ἐγχάρακτος ἡ χρονολογία (πίν. 17α) :

+ *Ἔτη ,ϚΩΜΓ*

Τὸ ἔτος 6843 ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ 1334/35.

+ *Ἔτη*. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἀναγράφεται ἡ χρονολογία εἰς τὴν ἀρχὴν ἄλλης τετραστίχου, ἐγχαράκτου ἐπιγραφῆς [3] τοῦ αὐτοῦ ναοῦ (πίν. 16β), ἥτις ἔχει τοποθετηθῆ ἀνεστραμμένη [4] ὡς ποδιὰ τοῦ ἀνακουφιστικοῦ τόξου τῆς Ν. θύρας (πίν. 17 β, γ). Μὲ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτὴν ἠσχολήθη τελευταίως εἰς τὸν 86 τόμον (1962) τοῦ BCH σ. 1 κἑξ. ἡ καθηγήτρια κ. Hélène Ahrweiler Glykatzi, Une inscription méconnue sur les Mélingues du Taygète, ἔχουσα ὡς μοναδικὴν πηγὴν [5] τὸ ἀντίγραφον τὸ παρεχόμενον ὑπὸ Le Bas - Waddington [6]. Ἡ ἐπιγραφὴ (6870 = 1331/32) εἶναι κατὰ τρία ἔτη παλαιοτέρα τῆς δημοσιευομένης ἐδῶ.

3 (1395)

ΦΡΑΓΚΟΥΛΙΑ Μάνης, ὑπὸ τὸ μικρὸν χωρίον καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἀπ᾽ αὐτοῦ, παρὰ τὴν ἁμαξιτὴν ὁδόν, μετὰ τὸν Πύργον Διροῦ, ναὸς τῆς Φανερωμένης (Παναγίας).

τοιχογραφία τοῦ ἁγίου Μανδηλίου μὲ τὸν Χριστὸν ἐν προτομῇ. Τὸ ὕφασμα κρατεῖ ἄγγελος περιστοιχούμενος ὑπὸ δύο ἄλλων ἀγγέλων. Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς ἁψῖδος τύπος Βλαχερνιτίσσης καὶ κατωτέρω ἡ Κοινωνία τῶν Ἀποστόλων καὶ ἡ Θεία Λειτουργία, λαϊκὸν ἔργον μὲ βραχυσώμους μορφάς. Τὴν γωνίαν τῆς Προθέσεως κοσμεῖ ἡ Ἄκρα Ταπείνωσις, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν Ἡ *ἀποκαθύλοσις*, καὶ τὰ ἐσωράχια τῆς πύλης τοῦ ἱεροῦ οἱ Ἅγιοι Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννα. Εἰς τὸν κυρίως ναὸν ἄλλαι τοιχογραφίαι : κατὰ τὸ μέσον τῆς καμάρας ὁ Παντοκράτωρ, ἐπὶ τοῦ Β. τοίχου, ἀπέναντι τῆς θύρας πελώριος ὁ Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος καὶ πλησίον τοῦ ἱεροῦ ἡ Ζωοδόχος Πηγή, ὁ Προφήτης Ἠλίας, ὁ Ἅγιος Νικόλαος, ἡ Δρακοντοφονία. Ὅλος ὁ ναὸς δὲν εἶχε τοιχογραφηθῆ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ μόνον τμήματά του. Εἰς τὸν Ν. τοῖχον ἀπ᾽ Ἀνατολῶν ὁ Πρόδρομος, ὁ Μέγας Βασίλειος, ἄλλος Ἱεράρχης καὶ ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος, τοῦ ὁποίου τὴν παράστασιν ἀπέκοψαν ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ ἄνω, ὅταν βραδύτερον ἤνοιξαν τὸ Ν. παράθυρον, ἡ Ἁγία Ἑλένη καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος. Παρὰ τὴν Ἁγίαν, ἀριστερὰ τῆς κεφαλῆς της, λευκὰ γράμματα εἰς 8 σειράς : *διὰ δαπάνης | τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ | Νικολάου μουμ. τζὰ | τῆς συζήγου κ(αὶ) τῶν | τέκνων Βοήθιαν | αὐτῶν κ(αὶ) εἰς ψυ | χηκὶν σωτιρίαν | 1866 ἀπρίλιου 16.*

1 Ὁ γλυπτός του διάκοσμος, καλυπτόμενος ἀπὸ στρῶμα ἀσβέστου, συνίσταται ἐκ τοξυλλίων, φοινικοειδῶν καὶ ἴσως μικρῶν, ἐξέργων κομβίων.

2 Ὕψους 0.02 μ. Τὰ γράμματα ἔχουν ὕψος 0.01 μ.

3 Τὸ μάρμαρον ἔχει μῆκος 1.035 μ., μεγαλύτερον ὕψος 0.092 μ. καὶ ἡ ἐπιγραφὴ μῆκος 0.907 μ. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι 0.015 μ.

4 Ἡ ἀνάστροφος τοποθέτησίς της μαρτυρεῖ δευτέραν χρῆσιν. Πρόβλημα ἑπομένως εἶναι ἂν ἡ σημερινὴ μορφὴ τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἀρχική. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ὁ ὑπάρχων ναὸς προέρχεται ἐκ νεωτέρας ἐπισκευῆς ἄλλου παλαιοτέρου.

5 Ἡ αὐτὴ ἔ. ἀ. σ. 2.

6 Ἡ κ. Ahrweiler - Glykatzi σημειώνει : Une nouvelle édition de cette inscription d'Oitylon, qui concerne les Mélingues, apparaît nécessaire... Le texte montre qu'elle était gravée (ou peinte) dans une église dédiée à Saint - Georges ; une enquête sur place permettrait peut - être plus de précision (σ. 2). L'église doit - être cherchée aux environs d'Oitylon, et pas nécessairement dans la ville même. Parmi les églises de Laconie et plus particulièrement du Magne, étudiées par R. Traquair.... par Megaw.... Orlandos..., des églises dédiées à Saint - Georges se trouvent à Kitta et à Dryalos (αὐτόθι ὑποσ. 3). Ὁ ναΐσκος εὑρίσκεται ἐντὸς τοῦ Οἰτύλου. Εἶχε δίκαιον ἡ κ. Γλύκατζη ὅτι τῆς νέας δημοσιεύσεως θὰ ἦτο χρήσιμον νὰ προηγηθῇ ἔρευνα ἐπὶ τόπου.

Ἡ ἐπιγραφὴ στερεῖται τοῦ πλαισίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου τὴν τοποθετοῦν οἱ Le Bas καὶ Kirchhoff.

Εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας, ἀπέναντι τῆς Ν. θύρας, κοσμήτης τέμπλου (πίν. 18α) εἰς δύο τεμάχια, συνολικοῦ μήκους 3.06 μ. καὶ ὕψους 0.25 μ. Ἐπὶ τῆς κατακορύφου ἄνω ταινίας μονόστιχος ἐπιγραφή [1] (βλ. σκαρίφημα εἰκ. 1 καὶ πίν. 18β).

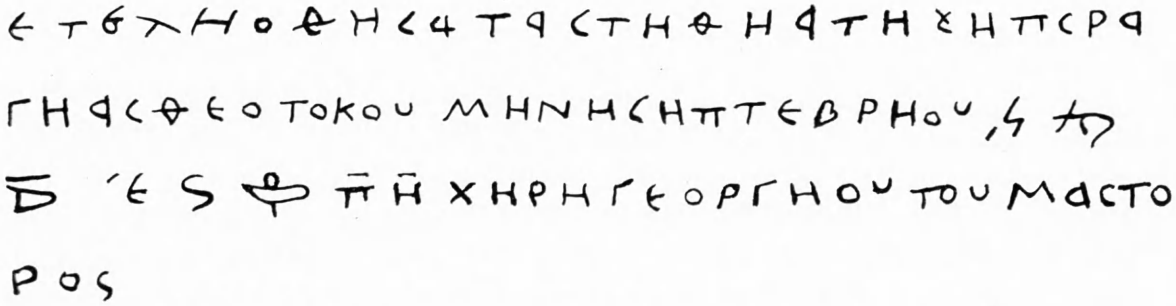

Εἰκ. 1. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ μαρμαρίνου κοσμήτου τῆς Φανερωμένης εἰς Μέσα Μάνης.

Ἐτεληόθησα τὰ στηθῆα τῆς Ἡπ(ε)ραγήας Θεοτόκου μηνὴ Σηπτεβρήου ,ς⳩Δ̄ Ἔ(του)ς [2] ⳩ *(Τ̄)η̄ χηρὴ Γεοργήου τοῦ μάστορος.*

τὰ στηθῆα. Παλαιότερον στήθεα ἐλέγοντο τὰ θωράκια τοῦ τέμπλου [3], ***στηθεῖα*** εἰς τὸν Συνεχιστὴν τοῦ Θεοφάνους [4]. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἐδῶ ἡ λέξις ἔχει γενικωτέραν ἔννοιαν, σημαίνουσα τὸ (μαρμάρινον) τέμπλον.

Ὁ ἐνεπίγραφος κοσμήτης συνίσταται ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ἡ λοξότμητος πλευρά του, διῃρημένη εἰς δύο ζώνας, φέρει ἐπάνω ἐπιπεδόγλυφα κοσμήματα καὶ κάτω, εἰς τὴν πλατυτέραν ζώνην, ἐκτύπους, πρισματικῆς τομῆς γλυφάς, δύο σταυροὺς μὲ μακροτέρας τὰς ὁριζοντίας κεραίας καὶ περαιτέρω κομβία, τοξύλλια μὲ φοινικοειδῆ, ἀνθέμια ὄρθια καὶ ἀνεστραμμένα.

Ἐκτὸς τοῦ κοσμήτου εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ ἀπόκεινται καὶ τεμάχια κιονίσκων τοῦ τέμπλου ἐκ λευκοῦ ὡσαύτως μαρμάρου. Τὴν προσθίαν πλευράν των κοσμοῦν ἀνάγλυφοι συρικοὶ τροχοί, ἐγκλείοντες ἑξακτίνους ἀστέρας, πυροστροβίλους, ἀστέρα δωδεκάκτινον, ῥόδακα, σταυρόν. Πρέπει νὰ διακριβωθῇ ἂν εἶναι τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἐπιπεδόγλυφον θωράκιον (πίν. 18γ) ἐκ χονδρῆς πλακός (πάχους περίπου 0.15 μ.), ἀποκείμενον ἔξω τῆς Δ. θύρας τοῦ νάρθηκος. Κοσμεῖται ὑπὸ πλέγματος, τὸ ὁποῖον ἐγκλείει εἰς τὸ μέσον ζῶον καὶ εἰς τὰ διάκενα τρίφυλλα, σταυρούς, πτηνά, ἑξάκτινον ἀστέρα καὶ ἑκατέρωθεν εἶδος ἀνθεμίου ἢ ἀνεστραμμένου δενδρυλλίου μὲ ἀνακαμπτόμενον φύλλωμα. Ἐπὶ τοῦ δενδρυλλίου ἵσταται σχηματικὸν πτηνὸν μὲ πλατεῖαν οὐρὰν καὶ ἀνορθουμένας πτέρυγας.

τῆς Ἡπ(ε)ραγήας Θεοτόκου. Χωρὶς ἄλλο πρόκειται διὰ τὸν παρακείμενον ναόν, τὸν πανηγυρίζοντα κατὰ τὰς 23 Αὐγούστου, ἀπόδοσιν τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως, στε-

1 Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς βλ. παρὰ Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗ, Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Μέσα Μάνης, ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 75 ὑποσ. 3.

2 Πρὸ τοῦ γράμματος Ε τῆς λ. *Ἔ(του)ς*, ἄνω ἀριστερὰ ὑπάρχει λοξὴ κεραία ὡς ὀξεῖα.

3 Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης, Ἀθῆναι 1954, τ. Β΄, σ. 512.

4 Ἔκδ. Βόννης 432, 1.

νόμακρον μὲ χονδροὺς τοίχους, μονοκάμαρον οἰκοδόμημα, διαστάσεων ἔσωθεν 13.07 μ. (συνυπολογιζομένης τῆς ἡμικυκλικῆς ἀψῖδος) × 3.35 μ. Πρὸς τὴν Δ. πλευράν του συνέχεται διώροφος νάρθηξ, καμαροσκέπαστος εἰς τὸ ἰσόγειον. Ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ νάρθηκος ὑψοῦται δίλοβον κωδωνοστάσιον (πίν. 19α). Τόσον ἡ Δ. ὅσον καὶ ἡ Ν. πλευρὰ τοῦ προνάου κοσμεῖται ὑπὸ ὀδοντωτῆς ταινίας διαγραφούσης τόξον. Τὸ ἀνακουφιστικὸν τόξον τῆς Ν. θύρας τοῦ ναοῦ περιβάλλει πάλιν ὀδοντωτὴ ταινία — οἱ ὀδόντες δὲν ἐξέχουν — καὶ τὸ ἀνώφλιον κοσμοῦν ἀνάγλυφοι τρεῖς σταυροὶ καὶ δύο ῥόδακες, μᾶλλον λαϊκῆς τέχνης. Ἑκατέρωθεν τῆς θύρας, ὑψηλά, μικρὸν τυφλὸν διακοσμητικὸν τόξον μὲ πλίνθινον ἀψίδωμα.

Ὁ ναὸς ἔχει τρία σφενδόνια καὶ ἑκατέρα τῶν μακρῶν πλευρῶν του διακοσμεῖται ἐσωτερικῶς μὲ τρία τυφλὰ τόξα. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας ἄλλοτε ἦτο κατάγραφον. Αἱ τοιχογραφίαι, ἀνήκουσαι εἰς δύο στρώματα, καλύπτονται κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀσβέστου. Εἰς τὸν Β. τοῖχον τὸ τύμπανον τοῦ παρὰ τὸ τέμπλον τυφλοῦ τόξου διασῴζει τοιχογραφίαν τῆς Κοιμήσεως τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἡ Πρόθεσις παράστασιν μεταβυζαντινὴν τῆς Ἄκρας Ταπεινώσεως μὲ τὸν Χριστὸν περιστοιχούμενον ὑπὸ δύο ἀγγέλων. Τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ εἰς τὴν θέσιν τοῦ τέμπλου ἐλαττοῦται, καθὼς σχηματίζεται καὶ ἐκεῖ σφενδόνιον.

μηνὴ Σηπτεβρήου ͵ς ϡ Δ̄ Ἔ(του)ς. Τὸ ἔτος 6904 ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ 1395. Τὸ μετὰ τὴν λέξιν Ἔ(του)ς σημεῖον ἐξέλαβον ὡς διακοσμητικὸν ἢ ὡς σημεῖον στίξεως (πίν. 18β).

(Τ̄)ῆ χηρή. Τὸ πρῶτον γράμμα ἐθεώρησα ὡς ἐσφαλμένως γραφὲν ταῦ, ὁμοιάζον πρὸς πεῖ. Νὰ ἀποδώσῃ ἆρά γε κανεὶς εἰς χαρακτικὸν λάθος καὶ τὰς ἄνω τῶν δύο πρώτων γραμμάτων ὁριζοντίας χαραγάς, τὰς συνήθως συρομένας ὑπεράνω ἀριθμῶν;

Πρὸς τὴν χρονολογίαν 1395 συμφωνεῖ ἡ ἀμελὴς καὶ χαλαρὰ ἐκτέλεσις τοῦ γλυπτοῦ ὑπενθυμίζουσα τὸν διάκοσμον ἐπιθημάτων τοῦ Βροντοχίου Μυστρᾶ[1], τεμαχίου κοσμήτου τοῦ ἐκεῖ Μουσείου[2] καὶ μάλιστα γλυπτῶν τῆς Εὐαγγελιστρίας Μυστρᾶ[3].

4 (1597)

ΒΕΡΡΟΙΑ Λακεδαίμονος, ναὸς ἁγίου Νικολάου. Ἐπὶ τοῦ κτιστοῦ τέμπλου, ὑπὲρ τὴν πύλην τοῦ ἱεροῦ, γραπτὴ ἑπτάστιχος ἐπιγραφή[4] (πίν. 19β):

1 + *Ἀνϊστορήθη ὁ θείος κ(αὶ) πάνσεπτος ναος οὗτος τοῦ ἐν ἁγίοις*
2 *π(ατ)ρ(ός), ἡμ(ῶν) Νϊκολαου αρχηἐπϊσκόπου Μὴρ(ων) της Λϊκήας,*
3 *τοῦ θαυματουργου` θεόφϊλεστ(άτου) ἐπϊσκοπου Βρεστ(έ)ν(ης)*
κυ(ρ)ου Νεοφήτου

1 G. Millet, Monuments byzantins de Mistra, Paris 1910, πίν. 55[1,4,7].
2 Αὐτόθι πίν. 48[6].
3 Αὐτόθι πίν. 57[5,8].
4 Σχεδίασμα καὶ μεταγραφὴν τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει δημοσιεύσει ὁ κ. ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ ΣΓΟΥΡΙΤΣΑΣ, Βασσαρᾶς - Βέρροια, ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 118 - 119. Ἐνῶ ὅμως ἀντέγραψε τὰς πλείστας λέξεις ὀρθῶς, ηὔξησεν εἰς 9 τοὺς στίχους, κόπτων αὐτοὺς αὐθαιρέτως, καὶ διώρθωσε κατὰ τὴν μεταγραφὴν τὰς ἀνορθογραφίας.

4 *ἐν ἔτει ἀπο στασ(εως) κὸσμου·* $ζ^{ω}$ · $ϱ^{ω}$ · $ε^{ω}$ · *ἀπο δὲ της ἐνσὰρκ(ου)*
5 *οἰκονομι(ας) του κυ(ρίου)·* $α^{ω}$ $φ^{ω}$ $ϟ^{ω}$ $ζ^{ω}$
6 — — — ~ *Χ(ριστ)οῦ* (;)
7 — — —

1 Επ. *πανσεπτὸς.* 3 Επ. *Νεοφήτοῦ.* 4 Σγουρ. *κτίσεως κόσμου* 7085.

1-2 *ναος οὗτος τοῦ ἐν ἁγίοις π(ατ)ρ(ό)ς, ἡμ(ῶν) Νϊκολάου.* Ὁ ναΐσκος (διαστ. 5.40 μ. × 2.24 μ.) εἶναι μονοκάμαρος μὲ ἓν σφενδόνιον, στηριζόμενον εἰς παραστάδας. Διασώζει τοιχογραφίας δύο στρωμάτων, ὡς ἤδη παρετήρησεν ὁ Σγουριτσας. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς τὸν χρόνον κατασκευῆς τῶν νεωτέρων. Ἐκ τῶν παλαιῶν, ἀναγομένων εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχήν, ἀξιοπρόσεκτοι : ἡ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραὰμ ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ Α. τοίχου μὲ τὸν μεσαῖον ἄγγελον πλαισιούμενον ὑπὸ τῆς Σάρας καὶ τοῦ Πατριάρχου ὄπισθεν τῆς παραλληλογράμμου τραπέζης, ἡ Ἀνάληψις ἐπὶ τῆς καμάρας τοῦ ἱεροῦ μὲ κυκλικὴν τὴν δόξαν τοῦ εὐλογοῦντος καὶ διὰ τῶν δύο χειρῶν Σωτῆρος καὶ μὲ τὸν συνήθη ἄγγελον εἰς ἑκάτερον τῶν ἡμιχορίων, ὁ Ἐνταφιασμὸς (;) τοῦ Χριστοῦ εἰς σπηλαιώδη τάφον. Πρὸς Δυσμὰς τοῦ σφενδονίου ἡ Γέννησις, ὁ Λίθος (Β. σκέλος τῆς καμάρας), ἡ Ὑπαπαντὴ μὲ τὸν Ἰησοῦν προσβλέποντα καὶ τείνοντα πρὸς τὸν Συμεὼν τὰς χεῖρας, ἡ εἰς Ἅδου Κάθοδος (Ν. σκέλος). Τὰ εἰκονογραφικὰ θέματα, ὡς ἐφάνη ἤδη, διατάσσονται χωρὶς πολλὴν τάξιν.

Τοιχογραφίαι τοῦ νεωτέρου στρώματος, αἱ ὁποῖαι εἰς πολλὰ σημεῖα ἔχουν ἤδη καταπέσει, στολίζουν τὴν ἀψῖδα, τὸ τέμπλον καὶ χαμηλὰ τὸν ὑπόλοιπον ναόν.

3 *θεὸφϊλεστ(άτου) ἐπὶσκοπου Βρεστ(έ)ν(ης).* Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ ζωγράφος εἶχεν ὑπ᾿ ὄψει του νὰ γράψῃ : *ἀρχιερατεύοντος τοῦ θεοφιλεστάτου .....* ἢ *ἐν ἡμέραις τοῦ θεοφιλεστάτου ...* , ἀλλ᾿ ἐξ ἀπροσεξίας παρέλειψε τὴν λέξιν ἢ τὰς λέξεις.

Ἡ ἐπισκοπὴ Βρεσθένης [1], ὑπαγομένη εἰς τὴν μητρόπολιν Λακεδαιμονίας, ἀναφέρεται ἀπὸ τοῦ 15ου αἰ. Εἰς τὴν δικαιοδοσίαν της εἶχε περίπου 6 τέως Δήμους τῆς Λακωνίας : τὸν δῆμον Οἰνοῦντος, Σελλασίας, Θεραπνῶν, Γερονθρῶν, ἐκ τοῦ δήμου Τρινάσου τὰ πρὸς Α. τοῦ ποταμοῦ χωρία καὶ ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἐπιδαύρου τὸν δῆμον Ἕλους. Ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς ἦσαν τὰ Βρέστενα, ἐπ᾿ ὀλίγον τὰ Χρύσαφα (18ος - 19ος αἰ.) καὶ τέλος ἡ Βαμβακοῦ. Ὁ ἐπίσκοπος ἐλέγετο κατὰ καιροὺς καὶ Εὐρυσθένης, Εὐρυσθένης καὶ Χρυσάφου καὶ ἀπὸ 1833 - 1842 Σελλασίας. Τελευταῖος ἐπίσκοπος ἐχρημάτισεν ὁ ὀνομαστὸς Θεοδώρητος (ὁ Βος). Ὡς καθεδρικὸς ναὸς τῆς ἐπισκοπῆς πιθανώτατα ἐχρησίμευε κατὰ τὸν 15ον αἰ. Παναγία ἡ Βρεσθενίτισσα [2], ἔξω τοῦ χωρίου Βρέστενα.

6 Ἴσως τὰ ἡμιεξίτηλα γράμματα πρέπει συμπληρούμενα ν᾿ ἀναγνωσθοῦν : [ἡμῶν Ἰησοῦ].

1 Δι᾿ αὐτὴν βλ. κυρίως τὰς μελέτας τοῦ Φ. Κουκουλε : α) Ἱστορία τῆς Βαμβακοῦς, ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 32 - 38. β) Οἰνουντιακά, ἐν Χανίοις 1908, σ. 7, 18. γ) Διὰ τὴν Οἰνουντιακὴν ἱστορίαν, περιοδ. Μαλεβὸς 1922, ἀριθ. τεύχ. 20, σ. 21 - 22 καὶ δ) Αἱ ἐν τῷ πρῴην Δήμῳ Οἰνοῦντος Μοναί, Μαλεβὸς 1924, ἀριθ. τεύχ. 43, σ. 315 - 316. Βλ. ἀκόμη D. Zakythinos, Le Despotat grec de Morée, tome second, Athènes 1953, σ. 283.

2 Τὸ κινδυνεῦον νὰ καταρρεύσῃ μνημεῖον ἐστερέωσα κατὰ τὸ δυνατόν, ὅταν ὑπηρέτουν εἰς Μυστρᾶν. Διὰ τὸν ναὸν ἑτοιμάζω ἰδιαιτέραν μελέτην.

5 (1602)

ΠΑΛΗΟΠΑΝΑΓΙΑ Λακεδαίμονος, οὐχὶ μακρὰν τοῦ χωρίου, διαλελυμένη Μονὴ Κούμπαρη. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ καθολικοῦ, ὑπὲρ τὴν Β. θύραν, ἡ ἑξάστιχος γραπτὴ κτιτορικὴ ἐπιγραφή [1], μήκους 0.93 μ. (πίν. 19γ).

+ *Ανηγέρθει εκ βάθρων γῖς, κ(αὶ) ανιστορήθη ὁ θειος κ(αὶ) πάνσεπτος ν̣α*[ὸς οὗτος]
τῆς Θεομήτορος, τῆς ἐπ' ὀνομαζομένης 'Ελεοῦσα Κοῦμπαρι (;) — — —
τὸ ἔργων ἐν γράμμασην οὐ λέγω, Θ(εὸ)ς γὰρ εἶδεν ὁ ἐρευνόν καρ[δίας]
ἐν ἔτει ἀπο στασ(εως) κόσμου· Z^{ω} P^{ω} I^{ω}. ἀπὸ δὲ τῆς ἐνσάρκου οἰκο[νο]
μίας τοῦ Κυ(ρίου). A^{ω} X^{ω} B^{ω} [2] *'Ιούλιου $\overline{IZ}$· τῆς νῦν τρεχούσ̣*
ης (ἰ)ν(δικτιῶ)νος $I^{ης}$ $E^{ης}$

'Ο ΔΟΥΚΑΣ : 1 παραλείπει τὴν λ. *γῖς* καὶ δὲν σημειώνει ὅτι λείπει λέξις εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου. 2 *Θεοτόκου, 'Ελεούσης Κούμαρη.* 'Αποσιωπᾷ τὴν ἀπόσβεσιν εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου πιθανώτατα τῆς λ. *[τίνος]*. 3 *λέγων*. 4 *κτίσεως*. 5 παραλείπει τὰς λ. *τοῦ Κυ(ρίου), 'Ιούλιου $\overline{IZ}$· τῆς νῦν τρεχούσ̣ης.*

1 *ανιστορήθη ὁ θειος κ(αὶ) πάνσεπτος ν̣α*[ός. 'Η μονοκάμαρος ἐκκλησία τῆς Παναγίας διασώζει ἀξιολόγους τοιχογραφίας : ὁλοσώμους ἁγίους χαμηλά, ζωφόρον μὲ στηθάρια μαρτύρων, σκηνὰς τοῦ δωδεκαόρτου, τὸν Παντοκράτορα εἰς τὸ μέσον τῆς καμάρας καὶ ὁλοσώμους Προφήτας ἑκατέρωθεν τῆς κλειδός [3].

Τὰ στηθάρια τῶν ἁγίων περιβάλλει κυματιστός, ἀνθοφόρος κλάδος, σχηματίζων περὶ αὐτὰ καὶ στεφάνην (πίν. 20α). Ἔχει δὲ παρατηρηθῆ ὅτι οἱ ἀνθόπλεκτοι στέφανοι, ὅσοι περιβάλλουν προτομὰς ἁγίων, ἴσως εἶναι εὕρημα τῶν Μόσχων [4]. Πρέπει λοιπὸν καὶ δι' αὐτὸ νὰ ἐξετασθοῦν τοὐλάχιστον τὰ παλαιότερα ἔργα τῶν Μόσχων συγκριτικῶς μὲ τὰς τοιχογραφίας τῆς Μονῆς Κούμπαρη.

2 *'Ελεοῦσα Κοῦμπαρι* (;). Δὲν ἀποκλείεται τὸ τελευταῖον φωνῆεν τῆς δευτέρας λέξεως νὰ ἦτο ἦτα καὶ ὄχι ἰῶτα.

'Ο Π. ΔΟΥΚΑΣ, ἔ.ἀ., ταυτίζει τὴν Μονὴν Παναγίας τῆς 'Ελεούσης Κούμπαρη, ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ, μὲ τὸ Μοναστήριον τῆς 'Ελεούσης, τὸ μνημονευόμενον εἰς τὸ χρυσόβουλ-

1 Τὴν ἐπιγραφὴν μὲ παραλείψεις, λάθη καὶ διωρθωμένας τὰς ἀνορθογραφίας ἔχει δημοσιεύσει χωρὶς νὰ διαστέλλῃ τοὺς στίχους ὁ Π. Χ. ΔΟΥΚΑΣ, 'Η Σπάρτη διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἐν Νέᾳ 'Υόρκῃ 1922, σ. 570.

2 'Εντεῦθεν, B^{ω} = δευτέρῳ, συνάγεται ὅτι μᾶλλον αἱ μεθ' ἕκαστον ἀριθμὸν ἐπιγεγραμμέναι καταλήξεις πρέπει νὰ ἀναγνωσθοῦν ἁπλῶς ὡς ὦ μέγα μὲ διακοσμήσεις (ἀκρέμονας) καὶ οὐχὶ ὡς ἡ συλλαβὴ -τῶ.

3 Αἱ πληροφορίαι αἱ παρεχόμεναι διὰ τὰ μνημεῖα, ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὰς ἐπιγραφάς, δὲν εἶναι ὅλαι ἐξ ἴσου λεπτομερεῖς. Ὅταν κατὰ καιροὺς μετέβαινα εἰς τοὺς παλαιοὺς ναοὺς τῆς Λακωνίας, δὲν ἀπέβλεπον εἰς συγγραφικοὺς σκοπούς. Εἶχον κύριον ἔργον νὰ διαπιστώσω τὰς ἀνάγκας τῶν μνημείων. 'Ενίοτε μάλιστα ἤμην ἠναγκασμένος ἁπλῶς νὰ διέλθω ἐξ αὐτῶν καὶ ἡ ἐπίσκεψις ἐκράτει ἐλάχιστα.

4 Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ, Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἅλωσιν, 'Αθῆναι 1957, σ. 198.

λον τοῦ Ἀνδρονίκου Β′ τοῦ Παλαιολόγου. Ἐκεῖ ἀναφέρεται ὅτι τὸ ὅριον τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Λυκοβουνοῦ, παρὰ τὸ σημερινὸν Πυρί, «διέρχεται διὰ τοῦ πεδίου καὶ καταντᾷ εἰς τὴν ἀπέναντι θείαν Μονὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὴν εἰς ὄνομα τιμωμένην καὶ αὐτὴν τῆς Ἐλεούσης, οὖσαν πλησίον τῆς κώμης τοῦ Ἀρκασᾶ» [1]. Ἡ τοποθεσία τῆς Μονῆς Κούμπαρη συμφωνεῖ μὲ τὴν θέσιν τῆς Ἐλεούσης τοῦ χρυσοβούλλου. Εὑρίσκεται ἀπέναντι τοῦ Λυκοβουνοῦ, ἐκεῖθεν πεδιάδος καὶ παρὰ τὸν Ἀρκασᾶν. Καὶ ναὶ μὲν τὸ τμῆμα τοῦ χρυσοβούλλου, χρονολογουμένου ἀπὸ τοῦ 1301 καὶ ὄχι ἀπὸ τοῦ 1293, τὸ καθορίζον τὰ ὅρια τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας, θεωρεῖται παρέμβλητον, ἀλλ᾽ ὄχι καὶ ἀποκύημα φαντασίας. Ὑποτίθεται ὅτι τοῦτο θὰ ἀντεγράφη ἐξ ἐπισήμου ἀρχαίου ἐγγράφου καὶ ὅτι θὰ παρενεβλήθη εἰς τὸ χρυσόβουλλον [2]. Ὁ Π. ΔΟΥΚΑΣ παρατηρεῖ ὅτι ἡ Μονὴ ἀνεκτίσθη ἐξ ὁλοκλήρου τὸ 1602. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος διελύθη καὶ ἔγινε διαδοχικῶς μετόχιον τῶν Μονῶν Γόλας καὶ Ζερμπίτσης [3]. Δι᾽ αὐτὸ σώζεται σήμερον εἰς τὴν Μονὴν Ζερμπίτσης ἐνεπίγραφον ἅγιον ποτήριον τοῦ μοναστηρίου Κούμπαρη φέρον τὴν χρονολογίαν αχκδ′ [4].

Τὸ κατὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου στίχου κενὸν συνεπλήρωσα εἰς τὸ ὑπόμνημα διὰ τῆς λέξεως [τίνος] συμφώνως πρὸς τὴν διατύπωσιν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἁγίου Βλασίου τῶν Τσιντζίνων, τὴν ὁποίαν βλ. κατωτέρω ὑπὸ τὸν ἀριθ. 9.

Ἀξιοπρόσεκτον πάντως ὅτι καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Προδρόμου τῶν Λογοθετῶν τῆς Ζακύνθου (1606), τὴν ὁποίαν εἶχον ἱστορήσει οἱ ἀδελφοὶ Δημήτριος καὶ Γεώργιος Μόσχοι, εὑρίσκομεν ὁμοίαν διατύπωσιν : *«διὰ συνδρομῆς μόχθου τε κ(αὶ) δαπάνης. τίνος* [μὲν ;] *τὸ ἔργον ἐν γράμμασιν οὐ λέγω. Θ(εὸ)ς γὰρ οἶδεν ὁ ἐρευνῶν καρδίας»*. Καὶ κατωτέρω : *«ἀπὸ δὲ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου Α*^{ω} *Χ*^{ω} *Σ*^{ω} *τῆς νῦν τρεχούσης ἰν(δικτιῶν)ος Δ*^{ης}*»* [5].

6 *(ἰ)ν(δικτιῶ)νος Ι*^{ης} *Ε*^{ης}. Πράγματι τὸ 1602 ἡ ἰνδικτιὼν ἦτο δεκάτη πέμπτη.

6 (1619)

ΓΕΩΡΓΙΤΣΙ Λακεδαίμονος, ἔξω τοῦ χωρίου, διαλελυμένη Μονὴ τοῦ Προφήτου

1 MIKLOSICH-MÜLLER, Acta et Diplomata 5, 160.

2 ST. BINON, L'histoire et la légende de deux chrysobulles d'Andronic II en faveur de Monembasie. Macaire ou Phrantzès, Échos d'Orient 37, 1938, σ. 297, 310.

3 ΘΕΟΦΙΛΟΣ Ν. ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ, ἀρχιμ., Ἡ ἱερὰ Μονὴ Ζερμπίτσης, Ἀθῆναι 1966, σ. 150.

4 Ὁ αὐτὸς ἔ.ἀ. σ. 151.

5 ANG. G. PROCOPIOU, La peinture religieuse dans les îles Ioniennes pendant le XVIIIe siècle, 1939, σ. 40.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Προδρόμου τῶν Λογοθετῶν Ζακύνθου κατεστράφη ὁλοσχερῶς ἀπὸ τὸν σεισμὸν καὶ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1953 (βλ. ΝΤΙΝΟΥ ΚΟΝΟΜΟΥ, Ναοὶ καὶ Μονὲς στὴ Ζάκυνθο, Ἀθήνα 1964, σ. 62).

Ἡ σύγκρισις τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ναοῦ, ὅπως τὴν δημοσιεύει ὁ μακαρίτης ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ (ἔ. ἀ.), πρὸς τὴν ἔστω καὶ δυσδιάκριτον φωτογραφίαν της, τὴν ὁποίαν παρέχει ὁ ΚΟΝΟΜΟΣ (ἔ. ἀ.), δεικνύει ὅτι ὁ πρῶτος τὴν ἀντέγραψε μὲ παραλείψεις καὶ λάθη. Σημειώνω τὰ σπουδαιότερα. Ὁ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ γράφει :

— *τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου*	ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ	*τοῦ τιμίου ἐνδόξου Προφί(;)του Προδρόμου κ(αὶ) Βαπτιστοῦ Ἰωάννου*
— *μόχθου καὶ δαπάνης*	» » »	*μόχθου τε κ(αὶ) δαπάνης,*
— *τίνος ; Τὸ ἔργον ἐν γράμμασι*	» » »	*τίνος* [μὲν (;)] *τὸ ἔργον ἐν γράμμασιν*
— *Θεὸς*	» » »	*Θ(εὸ)ς*
— *τῆς τρεχούσης...*	» » »	*τῆς νῦν τρεχούσης ἰν(δικτιῶν)ος Δ*^{ης}

Εἰς τὸ κείμενον παρετέθη μέρος τῆς ἐπιγραφῆς, ὅπως ἀνέγνωσα αὐτὴν ἐκ τῆς φωτογραφίας τοῦ Ντ. Κονόμου.

Ἠλιού [1]. Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ν. τοίχου τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὸ τύμπανον τοῦ Δ. τυφλοῦ τόξου ἡ γραπτὴ ἐξ ἕνδεκα στίχων ἐπιγραφή (πίν. 20β), διαστ. 0.75 × 0.35 μ. [2]. Ἡ γραφὴ τοῦ τελευταίου στίχου μετὰ τὴν ἐν ἀρχῇ χρονολογίαν εἶναι μικρογράμματος.

+ Ανιγέρθη ἐκ βάθρων γῆς
κ(αὶ) ανοιστωρίθη ο ⟨θειὸ⟩ θείος
κ(αὶ) πάνσεπτος ναὸς οὗτος του αγίου
κ(αὶ) ἐνδόξου προφιτου Ἠλιοῦ του θεσ
βύτου διὰ σινδρομης κ(αὶ) εξόδου παρα
του πανοσιοτάτου εν ιερομονάχης Νεοφὴ
του εις ψιχ(η)κ(ὴν) αὐτοῦ σοτιρίαν κ(αὶ) τῶν αυτοῦ
γονε(ων) ἀρχιερατεβωντος του πανιεροτ(ά)του ιμ(ῶν)
ἀφεντὸ(ς) κ(αὶ) δεσπ[ό]*του Μητρο(πο)λητου κυρου Διονησιου*
ἔτους απο ενσάρκου ηκονομιας
Α̅Χ̅Ι̅Θ — εν μηνι Φευρουαρι[ου] *κδ*

1 Γκλεκας: παραλείπει τὸν ἐν ἀρχῇ σταυρόν. 2 Επ. *θειὸθείος*, Γκλεκας θειόθειος. 5 Επ. *δία σίνδρομης*.

3 - 4 *ναὸς ... του ..... προφιτου Ἠλιοῦ*. Κατάγραφος μονοκάμαρος ναΐσκος διαστ. 8.36 μ. (ἐκτὸς τῆς ἁψῖδος) × 3.75 μ. Πληροφορίας δι' αὐτὸν παρέχει ὁ Γ. Δ. Γκλεκας, ἔ. ἀ. Ἐσωτερικῶς ἑκάτερος τῶν μακρῶν τοίχων τοῦ κτηρίου ἔχει δύο τυφλὰ τόξα. Ἡ τρίπλευρος ἔξωθεν ἁψὶς ὑποστηρίζεται ἀπὸ νεωτέραν ἀντηρίδα. Φαίνεται ὅτι ἡ στέγη ἦτο ἀπὸ πολλοῦ ἑτοιμόρροπος καὶ διὰ νὰ τὴν στηρίξουν ὕψωσαν μέχρις αὐτῆς τὸ κτιστὸν τέμπλον. Ἔπειτα τὴν ὑπεβάστασαν καὶ διὰ ξυλοτύπων [3]. Ὑπεράνω τῆς θύρας ἐξωτερικῶς ὑπάρχει ἄλλη ἐπιγραφὴ σχετικὴ πρὸς τὴν παρακειμένην τοιχογραφίαν τῶν Ταξιαρχῶν, μνημονεύουσα Γερμανὸν μοναχόν.

7 *ψιχ(η)κ(ήν)*. Προφανῶς ὁ ἁγιογράφος ἔγραψεν ἐκ παραδρομῆς *ψιχΝκ*(ὴν) ἀντὶ *ψιχηκ(ήν)*.

8 - 9 *πανιεροτ(ά)του ..... Μητρο(πο)λητου κυρου Διονησιου*. Πρόδηλον εἶναι,

1 Τὸ μοναστήριον ἀναφέρει ὁ Φ. Κουκουλες, Διὰ τὴν Οἰνουντιακὴν ἱστορίαν, ἔ. ἀ., ὡς «Μονὴν Προφήτου Ἠλιοῦ τοῦ Χειμάρρου παρὰ τὸ Γεωργίτσι» καὶ προσθέτει ὅτι σώζεται τὸ κατάστιχον τῶν ἐλεῶν τοῦ μοναστηρίου εἰς τὴν Ἐθν. Βιβλιοθήκην Ἀθηνῶν ὑπ' ἀρ. 2039. Τὸ χειρόγραφον δὲν εἶδον, ἐπειδὴ τὸ τμῆμα χειρογράφων τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης ἦτο κλειστόν (Σεπτέμβριος 1967). Πληροφορίας διὰ τὴν Μονὴν ἐκ τῶν Γ. Α. Κ. φ. 19 παρέχει ἡ δ. Ελενη Μπελια, Μοναστήρια τῆς Λακωνίας, περιοδ. Λακωνικὰ 2, 1965, τεῦχος 9, σ. 76.

2 Τὰς διαστάσεις τῆς ἐπιγραφῆς ὀφείλω εἰς φιλικὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ἐπιμελητρίας Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Μυστρᾶ δος Λέλας Κουνουπιώτου. Τὴν εὐχαριστῶ.

Τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Προφήτου Ἠλιοὺ ἔχει δημοσιεύσει κατὰ μεταγραφὴν ὁ κ. Γ. Δ. Γκλεκας, Ὁ Ἅγιο - Λιᾶς τοῦ Γεωργιτσίου, περιοδ. Λακωνικὰ ἔ. ἀ. σ. 77. Διορθώνει τὰς ἀνορθογραφίας καὶ παραλείπει τὴν δήλωσιν τῶν συντομογραφιῶν.

3 Τὸ μνημεῖον ἔχει ἄμεσον ἀνάγκην στερεώσεως, καθὼς μάλιστα αἱ τοιχογραφίαι του εἶναι ἔργα ποιότητος. Ὡς ἐπιμελητὴς Μυστρᾶ εἶχον εἰσηγηθῆ τὴν στερέωσίν του, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθην.

ὡς ἤδη παρετήρησεν ὁ κ. ΓΚΛΕΚΑΣ, ἔ. ἀ., ὅτι πρόκειται διὰ τὸν Λακεδαιμονίας Διονύσιον, τὸν ὁποῖον ὁ Δ. Χ. ΔΟΥΚΑΚΗΣ [1] τοποθετεῖ εἰς τὸ ἔτος 1620.

Ὁ Διονύσιος διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον Λακεδαιμονίας τὸν Χρύσανθον Λάσκαριν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1603 ἤ, ὅπως γράφει ὁ ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, τὸ 1604. Καθῃρέθη τὸ 1606 [2]. Τὴν 13ην ὅμως Ἰουλίου τοῦ 1618 στέλλει γράμμα πρὸς τὸν Κάρολον, δοῦκα τοῦ Νεβὲρ ὑπογράφων: «Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Διονύσιος» [3]. Δι᾽ αὐτὸ ὁ συνάδελφος κ. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ διερωτᾶται ἂν ὁ Διονύσιος, ὅταν ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν δοῦκα τοῦ Νεβέρ, ἦτο ἔκπτωτος ἢ εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν θέσιν του [4]. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Προφήτου Ἠλιοὺ μὲ τὴν διατύπωσίν της: *ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου .... μητροπολίτου κυροῦ Διονυσίου* λύει τὴν ἀπορίαν. Ὁ Διονύσιος θὰ εἶχεν ἀποκατασταθῆ εἰς τὸν θρόνον του καὶ κατεῖχε τὴν ἕδραν του τὸ 1619. Ὁ Χρύσανθος Λάσκαρις εἰς ἐπιστολήν του χρονολογουμένην ἀπὸ τοῦ 1617 ὑπογράφει ὡς «πρώην Λακεδαιμονίας Χρύσανθος» [5].

9 *ἀφεντὸ(ς) κ(αὶ) δεσπ[ό]του.* Οἱ τίτλοι τοῦ μητροπολίτου, οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς ἀποδιδομένους ὑπὸ τοῦ Σφραντζῆ εἰς τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ καὶ εἶτα αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον — *τοῦ αὐθέντου ἡμῶν καὶ δεσπότου* [6] —, ἐπιβεβαιοῦν καὶ δι᾽ ἄλλου παραδείγματος τὴν γνώμην ὅτι «οἱ θρησκευτικοὶ ἀρχηγοὶ ἔγιναν καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες» εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας [7].

7 (1620)

ΧΡΥΣΑΦΑ [8] Λακεδαίμονος, ναὸς ἁγίου Νικολάου. Ἡ γραπτὴ κτητορικὴ ἐπιγραφὴ [9] (πίν. 21α), εὑρισκομένη καὶ αὐτὴ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὑπὲρ τὴν Ν. μοναδικὴν θύραν, ἔχει ὕψος 0.53 μ. καὶ πλάτος 0.457 μ. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι περίπου 0.026 μ.

1 Δ. Χ. ΔΟΥΚΑΚΗΣ, Κατάλογος τῶν Μητροπολιτῶν, Ἀρχιεπισκόπων καὶ Ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας Λακεδαίμονος, Ἱερὸς Σύνδεσμος, ἔτος 8 (16), Περίοδος Β΄, 1 Δεκεμβρίου 1912, ἀριθ. φ. 182, σ. 12.

2 ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡ κίνηση τοῦ Δούκα τοῦ Νεβὲρ Καρόλου Γονζάγα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Βαλκανικῶν λαῶν (1603 - 1625), Θεσσαλονίκη 1966, σ. 128 ὑποσ. 2.

3 Αὐτόθι.

4 Αὐτόθι.

5 Αὐτόθι.

6 ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΦΡΑΝΤΖΗ Χρονικόν, Βόννη 1838, σ. 150, 9 κλπ.

7 ΒΑΣΙΛ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, Ἀθῆναι 1948, σ. 634.

8 Διὰ τὴν Χρύσαφαν βλ. ΝΙΚΟΝ Α. ΒΕΗΝ, Ὁ Ἑλκόμενος Χριστὸς τῆς Μονεμβασίας μετὰ παρεκβάσεων περὶ τῆς αὐτόθι Παναγίας τῆς Χρυσαφιτίσσης, Byz. - Neugr. Jahrb. 10, 1934, σ. 199 - 203 καὶ ΑΓΗΣΙΛΑΟΝ ΣΓΟΥΡΙΤΣΑΝ, Χρύσαφα, περιοδ. Μαλεβὸς 1925, ἀριθ. τεύχ. 48, σ. 378 καὶ συνέχειαν εἰς τὰ τεύχη 49, 50, 51, 52.

9 Τὴν εἶχεν ἀντιγράψει τῷ 1903 ὁ ΝΙΚΟΣ Α. ΒΕΗΣ, ὅπως ἀναφέρει εἰς τὸ μελέτημά του Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Λακεδαιμονίας καὶ τοῦ Μυστρᾶ, περιοδ. Ὁ Νουμᾶς 3, 1905, ἀριθ. φ. 166, σ. 11 ὑποσ. 5, δὲν γνωρίζω ὅμως ἂν τὴν ἐδημοσίευσε. Τὴν ἐπιγραφὴν παρέχει μὲ ἀρκετὰς διαφορὰς ὁ κ. ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ ΣΓΟΥΡΙΤΣΑΣ, Χρύσαφα, περιοδ. Μαλεβὸς 1925, ἀριθ. τεύχ. 52, σ. 424 - 425, χωρὶς νὰ διατηρῇ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ κειμένου καὶ χωρὶς νὰ διαστέλλῃ τοὺς στίχους. Καθ᾽ ὅμοιον τρόπον δημοσιεύει μέρος μόνον τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ὁ Ν. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Τὸ Πελοποννησιακὸν ἐργαστήριον καὶ οἱ εἰκονογράφοι Μόσχοι, Ἑβδομηκονταπενταετηρὶς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, 1844 - 1919, ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 258. Χωρὶς νὰ δηλώνῃ τὰς συντομογραφίας, ἀλλὰ μὲ ὀλιγώτερα ἀβλεπτήματα, παραθέτει τὴν ἐπιγραφὴν καὶ ὁ σεβασμιώτατος μητροπολίτης Κυθήρων κ. ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ὁ Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος, ΕΕΒΣ 12, 1936, σ. 255 - 256.

1 + *Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνϊστορὴθη ὁ θείος οὗτος*
2 *ναός, τοῦ ἐν αγίεις π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμῶν Νικολάου, ἀρχϊέπι*
3 *σκόπου Μύρων τῆς Λυκί(ας) τοῦ θαυματουργοῦ· διὰ ἐξό*
4 *δου καὶ κόπου τοῦ τιμιωτ(ά)τ(ου) καὶ χρησϊμωτ(ά)τ(ου) ποτὲ*
5 *μακαρίτου κ(υρ)ου Καμαρινοῦ τὸ ἐπίκλην Σκηνόπλῶκος*
6 *κ(αὶ) τῆς σιμβύ(ας) αὐτοῦ Εὐφρωσίν(ις) κ(αὶ) τ(ῶν) τέκν(ων) αὐτ(ῶν) εἰς ψυχικὴν*
7 *αὐτ(ῶν) σ(ωτη)ρίαν· ἀρχιερατεύωντος τοῦ θεὸφιλεστάτου*
8 *επισκόπου τῆς ἁγιωτ(ά)τ(ης) ἐπϊσκοπῆς Βρεστέν(ης) κ(υρ)ου Παρθενίου*
9 *Δϊὰ χειρὸς ἐμοῦ ελαχίστου ζωγράφου Γεωργ(ί)ου Μόσχου ἐκ πό-λε(ως) Ναυπλ(ίας)*
10 *ἐν ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομί(ας) τοῦ Κυ(ρίου) Α^{ω} Χ^{ω} Κ^{ω}·*
11 *Νωὲμβρίο· Ι^{ω}*[1] *τῆς νῦν τρεχούσης (ἰ)ν(δικτιῶ)νος Γ^{ης}* ⁝ ~

1 Γαλαν. παραλείπει τὸν ἐν ἀρχῇ σταυρόν. 3 Γαλαν. Σγουρ. *δι'*. 4 Σγουρ. παραλείπει τὰς λ. *καὶ χρησϊμωτάτου*. 5 Επ. *μακαριτου̅* Γαλαν. *κυρ, σκηνοπλόκου*. Σγουρ. παραλείπει τὰς λ. *τὸ ἐπίκλην Σκηνόπλῶκος*[2]. 6 Σγουρ. *τῇ συμβίᾳ αὐτοῦ Εὐφροσύνῃ, αὐτοῦ*. 8 Γαλαν. Βρεσθένης κυρ, Σγουρ. κ. 9 Επ. *Ναυπλ(ίας)* μᾶλλον ἢ *Ναυπλ(ίου)*. Σγουρ. *Ναυπλίας*. 10 Γαλαν. Σγουρ. *ΑΧΚ*. Γαλαν. παραλείπει τὰς λ. *τοῦ Κυ(ρίου)*, 11 γράφε Ιη. Γαλαν. - *Ἰνδικτιῶνος τρεχούσης*. Σγουρ. *Νοεμβρίου 1 τῆς οὗ* (sic) *τρεχούσης*. Καλογερ. *Νοεμβρίου 1*.

2 *ναός, τοῦ ἐν αγίεις π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμῶν Νικολάου*. Μονόχωρος, ξυλόστεγος ναΐσκος διαστ. 4.44 μ. × 2.15 μ. Οἱ τοῖχοί του ἐσωτερικῶς εἶναι κατάγραφοι· πολλαὶ σκηναὶ ἔχουν ὡς πηγὴν τὸ Συναξάρι τοῦ ἁγίου Νικολάου. Εἰς τὸν Ν. τοῖχον χαμηλὰ ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ καὶ ἀριστερά του, παρὰ τὸ τέμπλον, προσωπογραφία τοῦ κτήτορος εἰς στάσιν ¾ μὲ τὸ ὄνομα Καμαρινὸς γεγραμμένον ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του. Ὁ Καμαρινὸς εἰκονίζεται ὁλόσωμος, δεόμενος πρὸς τὸν Σωτῆρα, ὅστις ἐπιφαίνεται εὐλογῶν εἰς τὴν ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου ἔνθρονος ὁ Χριστὸς καὶ παρ' αὐτὸν ὁ Πρόδρομος. Ἀπέναντι ἔνθρονος καὶ ὁ Ἅγιος Νικόλαος. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ζωγραφοῦνται ἀκόμη ὁ Ἅγιος Στέφανος, ὁ Εὐαγγελισμός, στηθάρια ἁγίων καὶ εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς ἁψῖδος Παναγία ἡ Μακαριώτισσα ἐν προτομῇ, μετωπική, δεομένη μὲ τὸν Ἰησοῦν ἄνευ κύκλου πρὸ τοῦ στήθους της. Κάτω οἱ Ἅγιοι ἱεράρχαι Βασίλειος καὶ Χρυσόστομος. Ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ Α. τοίχου ἡ Φιλοξενία. Εἰς

1 Ὁ ζωγράφος προφανῶς παρεσύρθη ἐκ τῶν προηγουμένων Α^{ω} Χ^{ω} κλπ. καὶ ἔγραψε Ι^{ω} (= 10^{τῳ}) ἀντὶ Ι^{η} (= 10^{η} ἡμέρᾳ).

2 Παρατηρεῖ ὅμως (ἔ. ἀ. σ. 425) ὅτι «τὰς ἐλλειπούσας λέξεις μετὰ τὸ «κυρίου Καμαρινοῦ» δὲν κατωρθώσαμεν νὰ συμπληρώσωμεν ἀλλ' οὔτε καὶ μετὰ τὴν συναρμολόγησιν τῶν γραμμάτων, ἀρκετὰ τῶν ὁποίων ἀντεγράψαμεν, βγαίνει ἔννοιά τις: (*τὸ ἐπικλην CKην ὅ ΠΜωΝ*) αὐτὰ περίπου εἶναι τὰ σωζόμενα γράμματα, πλὴν ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἠμποροῦμεν τίποτε νὰ καταλάβωμεν».

τὰς μακρὰς πλευρὰς τοῦ κυρίως ναοῦ ἐπισύρουν τὴν προσοχὴν τοῦ ἐπισκέπτου λεπτομερειακῶς εἰργασμένα σ τ η θ ά ρ ι α ἁ γ ί ω ν. Μεταξὺ τῶν σκηνῶν ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου διακρίνεται ἡ παράστασις «ὅ τ α ν τ ο ὺ ς τ ρ ε ῖ ς ἀ θ ώ ο υ ς ἐ ρ ύ σ α τ ο». Τὸ πρόσωπον τοῦ Ἁγίου εἶναι ὠχρορρόδινον, ἔχει ὡς φῶτα λεπτὰς γραμμὰς καὶ σκιάζεται ὑπὸ χρώματος καφὲ καὶ ἀνοικτοῦ πρασίνου.

5 *Καμαρινοῦ*. Τὸ ὄνομα ὡς ἐπώνυμον, ὅπως μὲ πληροφορεῖ ὁ ἐκ Χρυσάφης φίλος κ. Ἰωάννης Κόντης, σώζεται ἀκόμη εἰς τὰ γειτονικὰ χωρία Ἀγριάνοι καὶ Γκορτσά.

8 *Παρθενίου*. Ὁ ἐπίσκοπος [1], ἐκ τῶν διασημοτέρων ἱεραρχῶν Βρεστένης, λόγιος βιβλιογράφος ἐκ τοῦ χωρίου, ὡς φαίνεται, Ἀναβρυτὴ Λακεδαίμονος, κατεῖχεν ἤδη τὸν θρόνον τὸ 1601. Τὸ 1630 εὑρίσκετο ἄνευ ἐπισκοπῆς. Ἴσως ἡ ἀπομάκρυνσίς του εἶχε συντελεσθῆ τὸ 1625, ἀφοῦ εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἀναβρυτῆς ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν κτητόρων καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Παρθενίου, συνοδευόμενον ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ***τλήμονος ἀρχιθύτου*** [2]. Ὁ Παρθένιος ἔζη ἀκόμη τὸ 1661 [3]. Ἑπομένως θὰ εἶχε γίνει ἐπίσκοπος εἰς νεαρὰν ἡλικίαν.

9 *Γεωργ(ί)ου Μόσχου*. Ὁ Γεώργιος Μόσχος μὲ τὸν ἀδελφόν του Δημήτριον ἀνήκουν εἰς τοὺς διασημοτέρους τοιχογράφους τοῦ 17ου αἰ. τοὺς ἀκολουθοῦντας τὴν παράδοσιν τῆς Κρητικῆς Σχολῆς [4]. Καὶ τὰ ἔργα των εἶναι πολλὰ καὶ ἡ τέχνη των ἐνδιαφέρουσα, μολονότι δύσκολον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐκτιμηθῇ ὀρθῶς, ἐπειδὴ ὀλίγα δείγματα τῆς ζωγραφικῆς των ἔχουν δημοσιευθῆ. Τὸ παλαιότερον γνωστὸν ἕως τώρα κοινὸν ἔργον καὶ τῶν δύο Μόσχων, αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Προδρόμου τῶν Λογοθετῶν τῆς Ζακύνθου [5] (1606), ἐμνημονεύθη ἀνωτέρω. Ὁ Γεώργιος Μόσχος τὸν Νοέμβριον τοῦ 1620 ἐπεράτωσε τὸν διάκοσμον καὶ τοῦ μεγάλου τρικόγχου καθολικοῦ τῆς ἐγγὺς τῆς Χρυσάφης Μονῆς τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα [6]. Ὁ Ν. Καλογεροπουλος λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς συμπτώσεως τῶν χρονολογιῶν ὁμιλεῖ διὰ τὸ ταχὺ τῆς ἐργασίας τοῦ Μόσχου [7]. Κάλλιστα ὅμως δύναται νὰ ἰσχύσῃ καὶ ἐδῶ παρεμφερὴς ὑπόθεσις πρὸς τὴν διατυπουμένην κατωτέρω (ἐπιγραφὴ 9, παρατήρησις εἰς τὸν στίχ. 6) περὶ τοῦ τρόπου ἐργασίας τοῦ Κακαβᾶ.

11 *(ἰ)ν(δικτιῶ)νος Γης*. Τὸ 1620 ἡ ἰνδικτιὼν ἦτο τρίτη, ἀλλ᾽ ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ ἐντεῦθεν τετάρτη.

1 Διὰ τὸν Βρεσθένης Παρθένιον βλ. ἀνωτέρω τὰς τρεῖς μελέτας (α, β, γ) τοῦ Φ. Κουκουλε, αἵτινες μνημονεύονται εἰς τὴν σ. 142 σημ. 1. Βλ. ἀκόμη Νικου Α. Βεη, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Θεράπναις Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα, Ἐπετ. Φιλολ. Συλλ. Παρνασσός, ἔτος 8, 1904, χειρόγραφα ὑπ' ἀριθ. 4, 27, 31, 32, 57, Σπυριδ. Λαμπρου, Παρθένιος πρώην Εὐρυσθένης, Ν. Ἑλληνομνήμων 4, 1907, σ. 352 - 353 καὶ Μελετιου Γαλανοπουλου, Ὁ Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος, ἔ. ἀ. σ. 251 - 263.

2 Μελετιος Γαλανοπουλος, ἔ. ἀ. σ. 253.

3 Ὁ α ὐ τ ό ς, ἔ. ἀ. σ. 255 καὶ 256.

4 Διὰ τοὺς ἀδελφοὺς Δημήτριον καὶ Γεώργιον Μόσχον βλ. Α. Ξυγγοπουλον, Σχεδίασμα τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς, σ. 195 - 198, ἔνθα καὶ ἡ παλαιοτέρα βιβλιογραφία.

5 Α. Ξυγγοπουλος, ἔ. ἀ. σ. 196.

6 Μελετιος Σακελλαροπουλος, Ἡ ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐν Λακεδαίμονι, ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 37 καὶ Ν. Δ. Καλογεροπουλος, Τὸ Πελοποννησιακὸν ἐργαστήριον καὶ οἱ εἰκονογράφοι Μόσχοι, Ἑβδομηκονταπενταετηρὶς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς 1844 - 1919, ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 257.

7 Ὁ α ὐ τ ὸ ς ἔ. ἀ. σ. 258.

8 (1621)

Μονὴ ἁγίων Ἀναργύρων [1] Λακεδαίμονος. Εἰς τὸ τύμπανον τοῦ ἐσωτερικοῦ τόξου, ὑπὲρ τὴν Δ. θύραν τοῦ καθολικοῦ, γραπτὴ ἐπιγραφὴ [2] (πίν. 21β) διαστ. 0.49 μ.×1.12 μ. Ὁ ὄγδοος καὶ ὁ ἔνατος στίχος εἰς γραφὴν μικρογράμματον.

+

1 *Ἀνιστορίθη ὁ θείος κ(αὶ) πάνσε*
2 *πτος ναὸς οὗτος, τῶν ἀγίων κ(αὶ) ἰάμα*
3 *τικ(ῶν) Ἀναργύρων Κοσμὰ, κ(αὶ) Δαμϊανοῦ· κ(αὶ) τῆς μ(ητ)ρ(ὸ)ς αὐτ(ῶν) Θε*
4 *οδότης ἐπονομαζομέν(οις)* [3] *Σταματήρα· Δια ἐξόδου τοῦ*
5 *τιμϊωτάτου κυροῦ Σταματίου Γρατά· τηποθεσία Κτητόρησα· εἰς ψυ*
6 *χηκὴν σ(ωτη)ρίαν κ(αὶ) τ(ῶν) γεννητώρ(ων) αὐτοῦ· ἐπὶ τῆς π(ατ)ρι-ἀρχί(ας) τοῦ παναγιωτατου*
7 *κ(αὶ) οἰκουμενικοῦ π(ατ)ριἄρχου κη(ροῦ) Κυρίλλου· ἐπι ἔτους· ΑΧΚΑ^{ω} (ἰ)ν(δικτιῶν)ος Δ'*
8 *ἐν μηνὶ Ἰουνίω Ι•̄ ἠστορίθη διὰ χειρὸς ἐμοῦ δημητρίου τοῦ κακαβὰ ἐκ χῶρας* [Ναυ]
9 *πλοιου*

ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ: 4 ΕΠΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝΟΣ, ΔΙ. 7 ΑΧΚΑ, Ν̄ Α̒. 8 ΙΟΥΝΙΩ, 10 ΙΣΤΟΡΙΘΗ. 8-9 ΝΑΥΠΛΙΑΣ.

1 Βλ. δι' αὐτὴν *Α* (= ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ), Ἡ ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, περιοδ. Μαλεβὸς 1921, ἀριθ. τεύχ. 3 σ. 1, Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ α) Διὰ τὴν Οἰνουντιακὴν ἱστορίαν, Μαλεβὸς 1922, ἀριθ. τεύχ. 20, σ. 22 καὶ β) Αἱ ἐν τῷ πρώην δήμῳ Οἰνοῦντος Μοναί, Μαλεβὸς 1924, ἀριθ. τεύχ. 40, σ. 280-283, ἀριθ. τεύχ. 41, σ. 290-292, ἀριθ. τεύχ. 42, σ. 301-305 καὶ ἀριθ. τεύχ. 43, σ. 314-315 καὶ Ε(ΥΣΤΡΑΤΙΟΥ) Ι. ΔΡΑΚΟΥ, Μοναὶ Ἑλληνικαί, Λακεδαιμονιακαί, Ἱερὸς Σύνδεσμος 8, 1902, σ. 60-63. Ἐκ σιγιλλίου τοῦ πατριάρχου Γαβριὴλ (1707) πληροφορούμεθα ὅτι τὸ Μοναστήριον «ἀρχαῖον μὲν ὂν τὴν οἰκοδομήν, καὶ τὴν ἀνέγερσιν, ὑπὸ δὲ τῶν πάλαι ἀοιδίμων πατριαρχῶν καὶ σταυροπηγιακῆς ἀξιωθὲν ἐπωνυμίας» εἶχεν ὁλοσχερῶς ἐρειπωθῇ καὶ ἐκτίσθη ἐκ νέου τὸ 1611 «ἐξ αὐτῶν τῶν βάθρων ... θείῳ πόθῳ καὶ σπουδῇ τοῦ τε μοναχοῦ Ἀρσενίου τοῦ καλουμένου Μπάρλα, ἀπὸ χωρίου Ντζίντζινα καὶ τοῦ ἱερέως Παπαδημητρίου τοῦ ἐπιλεγομένου Πουλοφάγου ἀπὸ χωρίου Χρύσαφα, δαψιλέσι μέντοι δαπάναις τῶν τότε φιλοθέων χριστιανῶν τοῦ Σταματίου Γρατᾶ καὶ τοῦ Μανούσου καὶ τῆς Λαμπρινῆς ἀπὸ χώρας Κτητορίσης» (βλ. καὶ ΑΓΗΣΙΛΑΟΝ ΣΓΟΥΡΙΤΣΑΝ, Βασσαρᾶς - Βέρροια, ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 127).

2 Τὴν ἐπιγραφὴν ἐδημοσίευσεν ὁ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, Αἱ ἐν τῷ πρώην δήμῳ Οἰνοῦντος Μοναί, ἔ. ἀ. 1924, ἀριθ. τεύχ. 40, σ. 282, χωρὶς νὰ διαστέλλῃ τοὺς στίχους. Τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ἐφωτογράφησε καὶ παρήγγειλε νὰ τυπώσουν εἰς πολλὰ ἀντίτυπα ὁ τελευταῖος ἡγούμενος τοῦ μονυδρίου Νικόδημος Γρουμπός. Ὁ φιλάρχαιος λευΐτης ἀπέστειλε τὰς φωτογραφίας εἰς Λάκωνας τῆς Ἀμερικῆς παρακαλῶν νὰ συνδράμουν εἰς τὴν συντήρησιν τῆς Μονῆς του. Δὲν γνωρίζω ἂν ἡ φωτογραφία ἐδημοσιεύθη εἰς κανὲν περιοδικόν.

3 Ὁ τονισμός, ἡ ὀρθογραφία καὶ τὸ γένος τῆς μετοχῆς μᾶλλον ἐσφαλμένα ἀντὶ *ἐπονομαζόμενος* (ὁ ναός). Ἡ ἐν τέλει τῆς μετοχῆς βραχυγραφία, ἀναγινωσκομένη κατὰ τὸ πιθανώτερον ὡς *-οις, ἐπονομαζομέν(οις) = ἐπονομαζομέν(ης)*, μαρτυρεῖ εἴτε ὅτι ὁ ζωγράφος παρεσύρθη ἐκ τῆς ἀμέσως προηγουμένης λέξεως Θεοδότης εἴτε ὅτι ἡ ἁγία, μήτηρ τῶν ἰαματικῶν Ἀναρ-

1 *Ἀνιστορίθη*. Ταὐτόσημον πρὸς τὸ *ἠστορίθη* τοῦ ὀγδόου στίχου. Ὁ ναὸς ἐτοιχογραφήθη κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τὸ 1621. Ἴσως λοιπὸν εἶχεν ἐκ νέου οἰκοδομηθῆ μαζὶ μὲ ὅλην τὴν Μονὴν «ἐξ αὐτῶν τῶν βάθρων» τὸ 1611, συμφώνως πρὸς τὸ σιγίλλιον τοῦ 1707 [1].

2 - 3 *ναὸς . . . τῶν ἁγίων . . . Ἀναργύρων*. Ἡ ἐκκλησία ἀναφέρεται εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου, εἰς τὸ τμῆμα τὸ καθορίζον τὰ ὅρια τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας [2]. Τὸ τμῆμα ὅμως τοῦτο τοῦ χρυσοβούλλου, ὡς ἐσημειώθη καὶ ἀνωτέρω, θεωρεῖται παρέμβλητον [3]. Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Ἠλία τοῦ νέου (823 - 903 μ. Χ.) μνημονεύεται ναὸς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων «ἐν τοῖς τῆς Σπάρτης μέρεσι» [4]. Εἶναι ἐν τούτοις ἀκαθόριστον ἂν πρόκειται διὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Μονῆς.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων εἶναι κατάγραφος, μονόχωρος, σταυροειδής, τρουλλαῖος, διαστ. 12.80 μ. (μὲ τὴν ἁψῖδα) × 5.40 μ. Ὁ μεγάλος ἄνευ τυμπάνου τροῦλλος εἶναι ἡμισφαιρικὸς καὶ ἡ Δ. κεραία τοῦ σταυροῦ μακροτέρα τῆς Α. Τὰ δύο τυφλὰ τόξα, τὰ στηρίζοντα τὸν τροῦλλον ἀπὸ Βορρᾶ καὶ Νότου, ἐξέχουν ἐξωτερικῶς. Ἡ ἐκκλησία διαφέρει κατὰ τὸν τύπον ἀπὸ τὰ καθολικὰ τῶν ἄλλων παλαιῶν Μονῶν τῆς Λακωνικῆς, ὅσα ἐνθυμοῦμαι, ἅτινα εἶναι καμαροσκέπαστοι αἴθουσαι [5], τρίκογχοι ναοὶ ἁγιορειτικῆς μορφῆς [6], σταυροειδεῖς ἐγγεγραμμένοι [7], βασιλικαί [8], συνδυασμὸς βασιλικῆς καὶ σταυροειδοῦς [9], ὀκταγωνικοῦ τύπου [10]. Καὶ ἂν τὸ μνημεῖον ἐπανεκτίσθη τὸ 1611, εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι οἱ νέοι κτίτορες ἐμιμήθησαν τὸ σχέδιον τῆς ἀρχικῆς ἐκκλησίας. Τὸν τύπον τοῦ μονοκλίτου, σταυροειδοῦς, τρουλλαίου ναοῦ, πολὺ παλαιὸν καὶ τόσον συνήθη εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, συνήντησα ἐντὸς τῆς Λακωνίας, ἐφ᾽ ὅσον ἐνθυμοῦμαι, εἰς τοὺς

γύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, ἐπωνομάζετο πράγματι Σταματήρα (‹Σταματητήρα› Σταματήρα· βλ. Γ. Ν. Χατζηδακις, Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως Μεσαρέας, Ἀθηνᾶ 6, 1894, σ. 5) ὡς ἔχουσα καὶ ἐκείνη θεραπευτικὰς ἰδιότητας, ὡς σταματῶσα κακόν τι, ὅπως π. χ. τὴν αἱμορραγίαν. Δὲν γνωρίζω ὅμως ἂν τὸ ὄνομα ἐλέγετο καὶ περὶ προσώπων. Ἡ βραχυγραφία πάντως δὲν ἀποκλείει, νομίζω, καὶ τὴν ἀνάγνωσιν *ἐπονομαζομέν(ως)*.

1 Βλ. ἀνωτέρω σ. 149 σημ. 1.

2 Miklosich - Miller, Acta et Diplomata 5, 160.

3 St. Binon, L'histoire et la légende de deux chrysobulles d'Andronic II en faveur de Monembasie. Macaire ou Phrantzès, Échos d'Orient 37, 1938, σ. 297, 310.

4 Ὁλόκληρον τὸ χωρίον ἔχει ὡς ἑξῆς: *Διατριβόντων δὲ αὐτῶν ἐν τοῖς τῆς Σπάρτης μέρεσι (πόλις δὲ αὕτη Λακωνική), κατήντησαν ἔν τινι νεῷ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, καί, ἐν αὐτῷ μένοντες καὶ περικρύπτων ἑαυτὸν ὁ μακάριος Ἠλίας, τὴν τῆς δωρηθείσης αὐτῷ παρὰ τοῦ μεγαλοδώρου Θεοῦ χάριτος αἴγλην ἠφίει* (Giuseppe Rossi Taibbi, Vita di Sant' Elia il giovane, Palermo 1962, εἰς τὴν σειρὰν Istituto Siciliano di studi bizantini e neoellenici, testi 7, σ. 40, 515 § 27. Βλ. καὶ εἰσαγ. σ. VII καὶ σ. 152 - 153).

5 Μετόχιον ἅγιος Δημήτριος τῆς Μονῆς τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα, ἀναγόμενον εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, μεταβυζαντινὰ καθολικὰ τῶν Μονῶν Κούμπαρη, Ἁγίου Δημητρίου ἔξω τῆς Ἀναβρυτῆς, Προφήτου Ἠλιοῦ παρὰ τὸ Γεωργίτσι, Συντζάφι (1625), Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου εἰς τὸ Καστρί, Ζωοδόχου Πηγῆς ὑπὲρ τὸ χωρίον Μπαρσινίκος, Προδρόμου εἰς τὸ Ἀλεποχώρι, Γρηγόρη μεταξὺ Μονεμβασίας καὶ Ἁγίου Νικολάου κλπ.

6 Καθολικὰ Μονῆς Προφήτου Ἠλιοῦ Δάφνης Γερακίου, Ἁγίων Τεσσαράκοντα, Γόλας (1632), Ζερμπίτσης (1639) κλπ.

7 Χρυσαφιτίσσης, Παληοπαναγιᾶς, Χειματίσσης, Ἁγίου Νικολάου Ἀχραγιᾶ, Ἁγίας Σοφίας καὶ Περιβλέπτου Μυστρᾶ κλπ.

8 Βρεσθενιτίσσης.

9 Ὁδηγητρίας Βροντοχίου καὶ Παντανάσσης Μυστρᾶ.

10 Ἁγίων Θεοδώρων Μυστρᾶ.

ναοὺς ἅγιος Νικόλαος[1] καὶ ἅγιος Γεώργιος[2] ἠρειπωμένου, ἐρήμου χωρίου τῆς Μάνης, παρὰ τὸν Βαχὸν καὶ τὴν Δροσοπηγήν (Τσεροβάν)[3], τὸ ὁποῖον ταὐτίζεται πρὸς

1 Εἰς τὴν τοιχοδομίαν τῆς ἐκκλησίας χρησιμοποιοῦνται καὶ πλίνθοι. Τὸ μνημεῖον εἶχε πλάγιον, νότιον νάρθηκα καὶ ἴσως δι' αὐτὸ ὁ Ν. τοῖχος τοῦ ναοῦ διασώζει ἐξωτερικῶς λείψανα τοιχογραφιῶν. Ὑπὲρ αὐτὰ πλίνθοι διαμορφώνουν ἀμελῆ ζωφόρον ἐκ μιᾶς σειρᾶς ρομβοειδῶν. Τὸ Β. καὶ Ν. τόξον, τὰ ἀναπληροῦντα τὰς ἀντιστοίχους κεραίας τοῦ σταυροῦ, δὲν ἔχουν βάθος. Μεγαλύτεραι εἶναι αἱ ἄλλαι δύο κεραῖαι καὶ περισσότερον τῆς ἀνατολικῆς ἡ δυτική. Εἰς τὸ Β. καὶ Ν. τύμπανον σχηματίζεται ἀνὰ ἓν τυφλὸν τόξον. Ἄλλο βαθύτερον ἔχουν οἱ πλευρικοὶ τοῖχοι τῆς Δ. κεραίας. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν τυφλῶν τόξων καὶ τῶν ἐγκαρσίων κεραιῶν διαμορφώνεται ὀγκώδης ψευδοπεσσός. Μέρος τῆς σφενδόνης, τὸ κάλυμμα τοῦ τρούλλου καὶ τὸ Δ. ἄκρον τῆς Δ. καμάρας ἔχουν καταρρεύσει. Ὁ ναὸς διασώζει τοιχογραφίας Α. τῶν ψευδοπεσσῶν, ἴσως ἀναγομένας εἰς τὸν 18ον αἰ. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ παλαιότεραι. Καθὼς ἔχει κατερειπωθῆ ἡ ἁγία τράπεζα, ἡ ὁποία ἐγέμιζε τὴν ἀψῖδα, φαίνονται τώρα λείψανα Ἱεραρχῶν προγενεστέρου στρώματος. Εἷς ἐξ αὐτῶν, δεξιά, ἐφόρει πολυσταύριον. Ὑπόλοιπα τῶν παλαιοτέρων τοιχογραφιῶν διακρίνονται καὶ εἰς τὴν Ν. κεραίαν.

Ἀπὸ τὴν νεωτέραν γραπτὴν διακόσμησιν τῆς ἀψῖδος ἡ Πλατυτέρα καὶ κατωτέρω ἡ Θεία Λειτουργία μὲ τοὺς Ἱεράρχας φέροντας σάκκους. Ἐκ τῶν ἄλλων τοιχογραφιῶν ἀξιοπρόσεκτος ἐπὶ τῆς καμάρας τοῦ ἱεροῦ παρὰ τὴν Ἀνάληψιν ἡ Ἄμπελος.

2 Καὶ ὁ Ἅγιος Γεώργιος εἶναι ναὸς μονόκλιτος σταυροειδὴς μὲ τροῦλλον πολὺ μεγάλον. Τὰ τόξα-κεραῖαι, ἐπὶ τῶν ὁποίων βαίνει ὁ τροῦλλος, εἶναι ἀβαθῆ καὶ περισσότερον τὸ νότιον καὶ τὸ βόρειον. Ἡ Δ. θύρα ἔχει τειχισθῆ καὶ ὡς μόνη πρόσβασις ἐναπομένει τὸ μικρὸν Ν. ἄνοιγμα. Στενά, δίλοβα παράθυρα διατρυποῦν τὴν ἀψῖδα καὶ τὰ τύμπανα τῆς Β., Ν. καὶ Δ. κεραίας. Καθὼς τὸ Β. καὶ Ν. τόξον εἶναι πολὺ ἀβαθῆ, διὰ νὰ βαστάσουν τὸ βάρος τοῦ τρούλλου, ἔχουν ἐνισχυθῆ μὲ δύο ἑκάτερον ἐσωτερικάς, παραλλήλους ἀντηρίδας, αἵτινες ὑπὸ μορφὴν ψευδοπεσσῶν, ἐφαπτόμεναι τῶν τυμπάνων, ἀνέρχονται ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μέχρι τοῦ ἐσωραχίου τῶν τόξων. Ὁ ὀκτάπλευρος ἐξωτερικῶς τροῦλλος διακοσμεῖται εἰς τὰς γωνίας μὲ ψευδοκιονίσκους ἐκ πωρολίθου, συνδεομένους διὰ τόξων. Διατρυπᾶται ὑπὸ τριῶν στενῶν παραθύρων, ἔχει ὅμως ἄλλα τρία ζωγραφιστὰ ἔσωθεν. Ὁ τροῦλλος ἑδράζεται κυρίως εἰς 4 ψευδοπεσσούς, ἐφαπτομένους ἀνὰ δύο τοῦ Β. καὶ Ν. τοίχου, ἑκατέρωθεν τῶν κεραιῶν-τόξων. Τὸ μνημεῖον παρουσιάζει ἱκανὸν ἐνδιαφέρον ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς πλευρᾶς καὶ πρέπει νὰ σχεδιασθῇ. Τὸ τέμπλον του εἶναι κτιστὸν καὶ ἡ ἡμικυκλικὴ ἀψὶς μεγάλη. Τὸ τόξον τῆς Δ. θύρας σχηματίζουν πωρόλιθοι. Ὑψηλότερα τὸ δίλοβον παράθυρον ἔχει πλινθινον τόξον, πλίνθινα ἑκατέρωθεν τυφλὰ ἡμίτοξα καὶ κάτω ὀδοντωτὴν ταινίαν. Παρόμοια εἶναι τὰ παράθυρα τοῦ Β. καὶ Ν. τυμπάνου. Ὁλόκληρον τὸν ναὸν περιζώνει ἐξωτερικῶς σειρὰ πλίνθων, ὁριζοντίως τοποθετημένων, καὶ κατωτέρω ὀδοντωτὴ ταινία. Αἱ ἐγκάρσιαι κεραῖαι ἐξέχουν ἔξωθεν μόλις 0.20-0.24 μ.

Τὸ μνημεῖον εἶναι κατάγραφον. Αἱ τοιχογραφίαι του μεταβυζαντιναί, νεώτεραι. Εἰς τὸν τροῦλλον ὁ Παντοκράτωρ, Ἄγγελοι, Προφῆται, εἰς τὰ τρίγωνα οἱ Εὐαγγελισταί. Εἰς τὰ ἐσωράχια τῶν 4 τόξων, ἅτινα ἀνέχουν τὸν τροῦλλον, στηθάρια ἁγίων, οἱ ὁποῖοι προβάλλουν ἀπὸ κάλυκας ἀνθέων ὁμοιάζοντας μὲ σπυρίδας. Τὴν ἀψῖδα κοσμεῖ προτομὴ Βλαχερνιτίσσης μεταξὺ δύο ὁλοσώμων Ἀγγέλων καὶ κατωτέρω διαδοχικῶς ἑξαπτέρυγα, ἡ Ἀγγελικὴ Λειτουργία, ἡ Μετάδοσις-Μετάληψις καὶ τέλος ὁ Θυόμενος μὲ 8 συλλειτουργοῦντας ἱεράρχας: Ἄνθιμον Νικομηδείας, Κύριλλον, Ἀθανάσιον, Βασίλειον, Χρυσόστομον, Γρηγόριον, Ἰάκωβον ἀδελφόθεον, Ἰωάννην Ἐλεήμονα Εἰς τὴν Πρόθεσιν ἡ Ἀποκαθήλωσις (= Ἄκρα Ταπείνωσις), ἐπὶ τῆς καμάρας τοῦ ἱεροῦ ἡ Ἀνάληψις. Εἰς τὸν κυρίως ναὸν χαμηλά, κτιστὰ ἑδώλια καὶ ἔπειτα μίμησις ὀρθομαρμαρώσεως καὶ ὁλόσωμοι Ἅγιοι. Εἰς τὴν Δ. κεραίαν ἡ Πεντηκοστή. Ὑπὲρ τὴν Δ. θύραν ὑπῆρχε γραπτή, κτιτορικὴ ἐπιγραφή, ἐξίτηλος τώρα. Ἀναγινώσκεται τὸ ἐπώνυμον «Μαραβελιάνων», ὑψηλότερα ζωγραφεῖται ὁ Ἀναπεσὼν καὶ χαμηλά, ἐπὶ τοῦ Δ. πάντοτε τοίχου, σκηναὶ κολαζομένων.

Ἄλλη ἐπιγραφὴ σώζεται εἰς τὴν θύραν τῆς Προθέσεως:

+ ἀνιστορίθη τ
ο παρὸν τέμπλ
ον δυὰ κόπου κ(αὶ)
ἐξόδου τοῦ πανο
σηοτάτου κυρί
ου· κύρ ἀνανία =
πνευματικοῦ εἰς
βοήθειαν αὐτοῦ =
κ(αὶ) ψυχηκὴν σω
τηρίαν — 1793.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἅγιος Γεώργιος «εἰς τὴν Παλαιὰν Καρυούπολιν» καὶ ὁ πνευματικὸς Ἀνανίας μνημονεύονται εἰς ἔγγραφον τοῦ 1829, ἀποκείμενον εἰς τὰ Γ. Α. Κ. (ΕΛΕΝΗ ΜΠΕΛΙΑ, Μοναστήρια Λακωνίας, περιοδ. Λακωνικὰ 1965, τεῦχ. 9, σ. 76).

3 Εἰς τὴν Τσεροβὰν ὑπάρχει κατάγραφος, μονοκάμαρος ναὸς τῆς Παναγίας μὲ κτιστὸν τέμπλον. Τὸ μέσον τῆς καμάρας κοσμεῖ παράστασις τοῦ Παντοκράτορος ἐντὸς κύκλου, μεταξὺ δεομένης Θεοτόκου

τὴν ἀρχαίαν Καρυούπολιν [1]. Τὰ μνημεῖα τῆς Καρυουπόλεως [2] εἶδον ἐν σπουδῇ, δὲν ἐσχημάτισα ὅμως τὴν ἐντύπωσιν ὅτι, ὅσα τοὐλάχιστον σῴζονται καλύτερον, ἀνάγονται εἰς πολὺ παλαιοὺς χρόνους.

Εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, ἀριστερὰ τῆς θύρας, εἶναι ἐντειχισμένη μαρμαρίνη πλὰξ διαστ. 0.55 μ. × 0.485 μ. (πίν. 22α) μὲ ἐγχάρακτον ἐκ 13 στίχων ἐπιγραφήν [3], ἐπαναλαμβάνουσαν ἄνευ σημαντικῶν διαφορῶν καὶ μὲ προσθήκην

καὶ Ἀγγέλων. Ὑπὲρ τὴν μόνην, Ν. θύραν ἡμιεξίτηλος, ἑπτάστιχος, κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ πληροφορεῖ ὅτι διὰ τὸ ἔργον πιθανῶς ἐδαπάνησαν οἱ « . . . *λαριάνη, Κοντζηάνι· καὶ Κορογονηάνι» ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ «(θεοφι)λεστάτου κυρύου Μα(κα)ρου* (προφανῶς Μακαρίου) *Καριωπόλεως»* τὸ 17 . 8 καὶ ὅτι αἱ τοιχογραφίαι ἔγιναν *Δηα χηρος Παναγηοτης Κληροδέτης ἁγιογράφος* . . . ὑπὲρ τὴν λ. *«Καριωπόλεως»* ἔχει γραφῇ ἡ λ. *Κουτήφαρι*. Ὁ ἁγιογράφος «Παναγιότις Κλιροδέτις» ἐκ τοῦ χωρίου Καβάλλου τῆς Α. Μάνης εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου εἰς τὸ χωρίον Κεχριάνικα, τοῦ φερομένου ὡς Μοναστήρι τοῦ Καπερνάρου. Τὸν ναὸν τῆς Παναγίας ὁ Κληροδέτης διεκόσμησε τὸ 1789 (ΔΙΚΑΙΟΣ ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Μάνης, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θεολογίας 27, 1956, σ. 24).

1 Βλ. δι' αὐτὴν ΑΘ. ΠΕΤΡΙΔΗΝ, Περὶ τῶν ἐν τῇ Κορσικῇ Στεφανοπούλων, Πανδώρα 20, 1870, σ. 431α, Ν. Α. Β(ΕΗΝ), Καρυουπόλεως Ἐπισκοπὴ εἰς τὸ Ε. Λ. Ε., D. A. ZAKYTHINOS, Le Despotat grec de Morée, t. second, Athènes 1953, σ. 100, 113, 283, 361 καὶ τοῦ αὐτοῦ Ἡ Βυζαντινὴ Ἑλλάς, 392 - 1204, ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 78. Εἰς τὴν Καρυούπολιν τὸ 821/22 Νικήτας ὁ ἐξ Ἀμνίας ἔγραψε τὸν Βίον τοῦ ἁγίου Φιλαρέτου: *συνεγραψάμην τὸν βίον αὐτοῦ ἔτους ,ϛτλ ἐν ἐξορίᾳ ὢν ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Καριουπόλει*. MARIE HENRIETTE FOURMY - MAURICE LEROY, La vie de S. Philarète, Byzantion 9, 1934, σ. 165 στίχ. 27 - 29). Οἱ FOURMY, LEROY, γράφουν διὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Νικήτα ὅτι «il y a tout lieu de croire que cette disgrâce était due à ses sentiments iconophiles qui l'avaient probablement rendu suspect à Michel II» (ἔ. ἀ. σ. 97). Ἂν αὐτὸ ἀληθεύῃ, εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Νικήτας θὰ ἐξωρίσθη εἰς τόπον εἰκονομάχων. Καὶ ἂς σημειωθῇ ὅτι οὐχὶ μακράν, παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Μάνης Τηγάνι, σῴζεται ὁ ἠρειπωμένος ναὸς τοῦ ἁγίου Προκοπίου μὲ λείψανα τοιχογραφιῶν, τὰς ὁποίας θεωρῶ εἰκονομαχικάς (Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗ, Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Μέσα Μάνης, ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 1 - 15).

2 Ἐκτὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμνημονεύθησαν ἀνωτέρω, σῴζονται ἐρείπια τοῦ μονοκαμάρου ναΐσκου ἅγιος Δημήτριος καὶ οἰκιῶν ὁλοκλήρου χωρίου. Εἰς τοὺς τοίχους των διακρίνονται καὶ βήσαλα. Ὑπόμνημα τοῦ 1618 ἀναφέρει ὅτι ἡ Καρυούπολις εἶχεν 20 οἰκογενείας (ΣΤΕΦ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡ κίνηση τοῦ Δούκα τοῦ Νεβέρ, σ. 132). Ὅτι ὁ παρὰ τὸν σημερινὸν Βαχὸν ἐρειπιὼν εἶναι ἡ Καρυούπολις τοῦ 18ου αἰῶνος, δὲν γεννᾶται ἀμφιβολία (βλ. καὶ Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΝ, Πότε καὶ πῶς ἔπεσεν ἡ Μάνη εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων τὸ 1715, Πελοποννησιακὰ 3 - 4, 1958 - 1959, ἐκθέσεις τῶν Προβλεπτῶν Donado καὶ Bembo, σ. 281 καὶ 285). Ἐὰν δὲ ταὐτίζεται καὶ πρὸς τὴν Καρυούπολιν τοῦ 9ου αἰ., εἶναι περίεργον διατί δὲν διακρίνονται μεταξὺ τῶν ἐρειπίων πολὺ παλαιὰ μνημεῖα.

3 Ὁ ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ἀναφέρει καὶ ἄλλην ἐπιγραφὴν «ἥτις, ἐντετειχισμένη ἄλλοτε, ἐν τῷ τοίχῳ τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς, ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν πυλῶνα, παρ' ὅλην τὴν σπουδαιότητά της, εὕρηται νῦν παρερριμμένη ἐκτὸς τοῦ περιβόλου» (Αἱ ἐν τῷ πρώην δήμῳ Οἰνοῦντος Μοναί, ἔ. ἀ. σ. 280 - 282). Τὴν ἐπιγραφὴν δὲν εἶδον. Τὴν παραθέτει ὁ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ (ἔ. ἀ. σ. 282) «κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ . . . κ. ΑΓΗΣ. ΣΓΟΥΡΙΤΣΑ, εἰς ὃν ὀφείλεται καὶ ἡ ἀντιγραφή» της:

Ἀνηστορίθι τὸ παρὼν Ἁγίων Ἀναργύ
ρων ἐπὶ τῶν πανοσιωτάτων καὶ κτη
τόρων Δημητρίου ἱερέως Πουλοφά
γου ἐκ Χρισάφης Ἀρσενίου Μπάρλα
μοναχοῦ ἐκ Τζιτζίνων Μανούσου καὶ
Λαμπρινῖς καὶ Σταματίου Γρατᾶ ἐκ
χώρας Κτόρισα ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1611
μηνὶ Ἰουλίῳ 12.

Εἰς τὸν περίβολον τῆς Μονῆς ὑπάρχουν δύο ἄλλαι ἐπιγραφαί. Ἡ μία, ἐγχάρακτος ἐπὶ πλακὸς διαστ. 0.34 μ. × 0.35 μ., εὑρίσκεται ἐντειχισμένη ἄνω κτιστοῦ ἑδωλίου, δεξιά, εἰς τὴν πρὸ τοῦ ναοῦ αὐλήν. Ἔχει ὑποστῆ φθορὰς καὶ ἐπικεχρισμένη δι' ἀσβέστου εἶναι δυσανάγνωστος. Ὄπισθεν τῆς ἐκκλησίας, ἀριστερά, εἰς τὴν δεξαμενὴν κρήνης, ἔχει ἐντειχισθῆ ἄλλη ἐπιγραφή, χαραγμένη εἰς μαρμαρίνην πλάκα διαστ. 0.315 μ. × 0.31 μ. (πίν. 22β) μὲ γραφὴν κεφαλαιογράμματον, χωρὶς πνεύματα καὶ τόνους:

1807

* *Ἱστορίθη τὸ παρὸν κα̣*
μάρι το͂ν ἁγίον Ἀν[[α]]ρ
γίρον ἲς χριματισμ
ὸν κὲ ἐπιδρομὶν τοῦ CIO

ὀλίγων μόνον λέξεων εἰς τὸν τελευταῖον στίχον τὴν γραπτὴν κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἐκκλησίας :

Ανηστορίθη ο θειος κ(αὶ) πανσεπτος ναος | ουτος των αγιων κ(αὶ) ιαματικ(ῶν) Αναργυρων Κοσ | μα κ(αὶ) Δαμιανου κ[[αὶ]] της Μ(ητ)ρ(ὸ)ς αυτ(ῶν) Θεοδ | οτης επονομαζομέν(ως) [1] *Σταματὴρα* [2]. | *δια εξοδου του τιμιωτάτου κυρου Στα | ματί⟨γ⟩ου* [3] [[Γ]]*ρατά· τηποθεσία Κτητὸρισα | εις ψυχηκην σ(ωτη)ρίαν κ(αὶ) τ(ῶν) γεννητωρ(ων) | αυτοῦ επὶ τῆς π(ατ)ριάρχι(ας) τοῦ παναγιωτὰτ | ου κ(αὶ) οικουμενικου π(ατ)ριάρχου κ(υροῦ) Κυριλλ | ου επὶ ἔτους ΑΧΚΑ^ω (ἰ)ν(δικτιῶνος) Δ — | εν μηνὶ ἰουνὶω* [4] *Ι̣ο̣* [5] *ηστοριθη δι̣(α) χειρὸς | Δημητριου ΗΑΟΒϙ* [6] [[ἐκ]] *χῶρας Ναυπλοὶου | + πιστεῦ[ο]νται* [7] *+ σοθησωνται + |*

Τὸ τέμπλον τῆς ἐκκλησίας εἶναι ξύλινον μὲ ἐπιπεδόγλυφα κοσμήματα (πίν. 23α). Ἡ σειρὰ τῶν εἰκόνων τοῦ δωδεκαόρτου εὑρίσκεται μεταξὺ δύο μεγάλου πλάτους ταινιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ κάτω ἔχει ὡς διάκοσμον κληματίδα καὶ ἡ ἄνω ζῷα κατὰ κρόταφον ἐν μέσῳ φυλλωμάτων, παρατεταγμένα τὸ ἓν ὀπίσω τοῦ ἄλλου. Ἐπὶ τοῦ λοξοτμήτου γείσου (ὕψους 0.035 μ.) τῆς ταινίας μὲ τὴν κληματίδα, ἐγχάρακτος εἰς μίαν σειρὰν κεφαλαιογράμματος χωρὶς τόνους καὶ πνεύματα ἐπιγραφὴ διακόπτεται ὑπὲρ τὴν Ν. παραστάδα τῆς πύλης τοῦ ἱεροῦ, διὰ νὰ συνεχισθῇ περαιτέρω (σκαρίφημα εἰκ. 2).

πανοσιοτάτου καθηγουμ
ένου κὶρ Λεοντίου ἐ[[κ]] *χόρας Βέ*
ρια κὲ ἔστο ἰς ΝΕΜΙCΙ. *Ἐγράφι*
χιρὶ ⟨Α⟩Cεραφὶμ ἱερομονάχις
ἐκ χόρας Βέρια κὲ εὔχεστε ἱπὲρ ἐ
μοῦ

Εἰς τὸν ὄγδοον στίχον ἔχει ἆρά γε γραφῆ ΝΕΜΙCΙ ἀντὶ ΕΝΘΙΜΙCΙ ; Εἰς τὸν ἔνατον μετὰ τὴν λέξιν *⟨Α⟩Cεραφὶμ* πρέπει νὰ προστεθῇ ἡ πρόθεσις [[ΕΝ]].

1 Φαίνεται ὅτι ὁ χαράκτης ἀνέγνωσεν *-ως* τὴν συντομογραφικῶς σημειωθεῖσαν εἰς τὴν γραπτὴν ἐπιγραφὴν κατάληξιν τῆς λ. *ἐπονομαζομέν(οις)*, δηλαδὴ ἀνέγνωσε καὶ ἀντιγράφων ἐχάραξεν ἐπὶ τῆς πλακὸς τὴν λέξιν *ἐπονομαζομέν(ως)*. Ὅτι ὅμως εἰς τὰς ἀναγνώσεις καὶ τὰς χαράξεις του δὲν εὐστοχεῖ πάντοτε, γίνεται πρόδηλον ἐκ τῶν ἑπομένων.

2 Μετὰ τὸ τελευταῖον α τῆς λέξεως ἔχει χαραχθῆ τι ὡς λοξὸν τελικὸν σίγμα.

3 Ὁ χαράκτης ἔγραψε *Σταματίγου Ρατά*. Νομίζω πιθανώτατον ὅτι ἡ χαρακτὴ ἐπιγραφὴ εἶναι μεταγενεστέρα τῆς γραπτῆς, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ. Ὅτι ὁ χορηγὸς ἐλέγετο Γρατᾶς, μαρτυρεῖ τὸ σιγίλλιον τοῦ 1707 καὶ ἡ ἐν τῇ σ. 152 σημ. 3 ἐπιγραφή. Εἰς τὴν γραπτὴν ἐπιγραφὴν ἡ κατάληξις -ιου (Σταματίου) ἔχει γραφῆ εἰς τὸ διάστιχον, δεξιώτερα, ὑπὲρ τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ἐπωνύμου. Ὁ χαράκτης, ἀντιγράφων τὴν γραπτὴν ἐπιγραφήν, παρεσύρθη ἐκλαβὼν τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ἐπωνύμου ὡς ἀνῆκον εἰς τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα, ἠλλοίωσε τὸ ἐπίθετον καὶ ἔγραψε *«Σταματίγου Ρατᾶ»*, ἀντὶ *Σταματίου Γρατᾶ*.

4 Αἱ λέξεις *εν μηνὶ ἰουνὶω* εἰς γραφὴν μικρογράμματον.

5 Μετὰ τὸ Ι, κάτω τῆς ὁριζοντίας κεραίας, ὑπάρχει τι ὡς ὃ μικρὸν μᾶλλον ἢ θῆτα. Νὰ ἐχάραξεν ἆρά γε τὴν ἡμερομηνίαν ὁ χαράκτης μὲ ἀραβικοὺς ἀριθμούς ;

6 Εἰς τὴν λέξιν πρέπει νὰ ἔχωμεν τὸ ἐπώνυμον τοῦ ἁγιογράφου Κακαβᾶ. Ἴσως ὀφείλεται τὸ λάθος εἰς τὴν χάραξιν τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἁγιογραφήσεως τοῦ ναοῦ, ὅταν πλέον εἶχε λησμονηθῆ τὸ ὄνομα τοῦ Κακαβᾶ. Πάντως εἰς τὴν γραπτὴν ἐσωτερικὴν ἐπιγραφὴν τὸ ἐπώνυμον εἶναι εὐανάγνωστον. Ἡ ταραχὴ τοῦ χαράκτου ἐκ τῆς ἐσφαλμένης χαράξεως τοῦ ἐπωνύμου προδίδεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν συνεχείᾳ ἐλησμόνησε νὰ χαράξῃ τὴν πρόθεσιν *ἐκ*.

7 Πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν μᾶλλον : [[οἱ]] *πιστεύ(ον)ται*[[ς]].

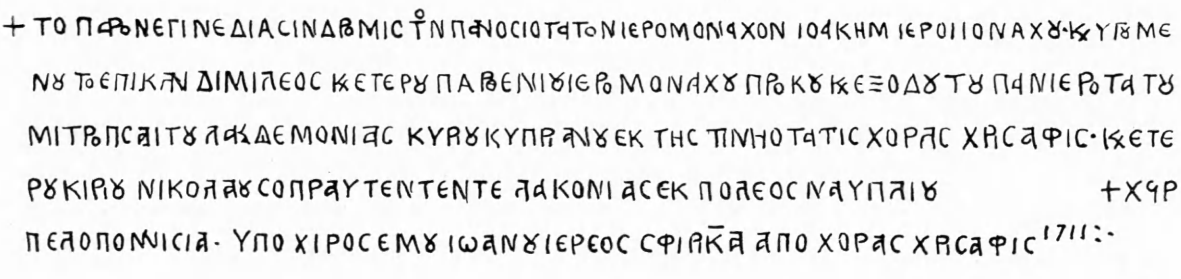

Εἰκ. 2. Ἐπιγραφὴ τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Λακεδαίμονος.

+ Τὸ παρὸν ἔγινε διὰ σινδρομῖς τ͂ον πανοσιοτάτον ἱερομονάχον Ἰοακήμ ἱερο(μ)ονάχου κ(αὶ) ὑγουμένου τὸ ἐπίκλ[[η]]ν Διμιλέος κ(αὶ) ἑτέρου Παρθενίου ἱερομονάχου Πρόκου κ(αὶ) ἐξόδου τοῦ πανιεροτάτου μιτροπ(ολ)ίτου Λακ[[ε]]δεμονίας κυρίου Κυπριανοῦ [1] ἐκ τῆς τιμηοτάτις χόρ(α)ς Χρισάφις· κ(αὶ) ἑτέρου κιρίου Νικολάου σοπραϋ·τεντέντε [2] Λακονίας ἐκ πόλεος Ναυπλίου + χεὶρ πελοποννισία· ὑπὸ χιρὸς ἐμοῦ Ἰωάνου ἱερέος Σφιρικᾶ [3] ἀπὸ χόρας Χρισάφις 1711 ∴ [4]

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων εἶναι κατάγραφος. Εἰς τὸν τροῦλλον ὁ Παντοκράτωρ περιβάλλεται ὑπὸ Ἀγγέλων καὶ κατωτέρω ὑπὸ 20 Προφητῶν. Εἰς τὰ σφαιρικὰ τρίγωνα οἱ Εὐαγγελισταί, ὑπὲρ τὸ Α. τόξον ἡμιεξίτηλον τὸ Ἅγιον Μανδήλιον καὶ ἀπέναντι προφανῶς τὸ Ἅγιον Κεράμιον. Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς ἀψῖδος ἔνθρονος Βρεφοκρατοῦσα, μεταξὺ δύο Ἀγγέλων, βαστάζουσα πρὸ τοῦ στήθους κογχύλην, ἐξ ἧς προβάλλει ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ. Κατωτέρω ἡ Μετάληψις - Μετάδοσις καὶ ἡ Θεία Λειτουρ-

1 Κυπριανὸς Λακεδαιμονίας ἀναφέρεται εἰς τὸν «κώδικα ἱερὸν τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας» παρὰ J. Buchon, Recherches historiques sur la principauté française de Morée, τ. 1, Paris 1845, σ. LXXX. Βλ. καὶ ΜΕΛΕΤΙΟΝ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΝ, Ἐκκλησιαστικαὶ σελίδες Λακωνίας, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 159.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ τέμπλου πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Κυπριανὸς κατήγετο ἐκ Χρυσάφης.

2 Ἡ ἰταλικὴ λέξις sopraintendente, ἐπιστάτης, ἔφορος.

Εἰς τὴν μελέτην τοῦ ΘΑΝΟΥ Δ. ΚΡΙΜΠΑ, Ἡ Ἑνετοκρατουμένη Πελοπόννησος 1695 - 1715, Πελοποννησιακὰ 1, 1956, σ. ἰδίᾳ 322, δὲν ἀναφέρεται ἀξίωμα μὲ τὸ ὄνομα αὐτό. Πρωτεύουσα τῆς ἑνετικῆς ἐπαρχίας τῆς Λακωνίας ἦτο ἡ Μονεμβασία.

3 Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει χαραχθῆ γραμμὴ ὑπεράνω τοῦ γράμματος κ, ἀποτελοῦσα τὸν μόνον σημειούμενον τόνον, ἂν ὄντως περὶ τόνου πρόκειται. Διὰ τὸν ἱερέα - ξυλογλύπτην Σφύρικαν, ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, βλ. τὴν ἔ. ἀ. μελέτην του, Αἱ ἐν τῷ πρῴην δήμῳ Οἰνοῦντος Μοναί, σ. 283 ὑποσ. 5. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἄλλου ξυλογλύπτου τέμπλου (1708), κοσμοῦντος τὸ παρεκκλήσιον τῆς Χρυσοπηγῆς εἰς τὴν Μονὴν τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα, ὁ ξυλογλύπτης ἱερεὺς ὑπογράφει ὡς *«σφιριγκας»* κατ' ἀνάγνωσιν τοῦ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐν Λακεδαίμονι, σ. 39.

4 Τῆς ἐπιγραφῆς ἐδημοσίευσε μεταγραφὴν ὁ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, ἔ. ἀ., διορθῶν τὰς περισσοτέρας ἀνορθογραφίας της. Ὁ ἴδιος παρατηρεῖ ὅτι ἔχει γραφῆ «μικροῖς γράμμασι», ἐννοῶν προφανῶς τὸ μέγεθος καὶ ὄχι τὸν τύπον αὐτῶν. Ὁ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ἀναγινώσκει : *Κου Κυπριανοῦ, Κου Νικολάου σοπρεζιτέντε (;), χώρα (sic) πελοποννησία, Σφίρικα.* Παλαιότερον εἶχε δημοσιεύσει τὴν ἐπιγραφὴν μὲ πολλὰς παραλείψεις καὶ λάθη ὁ Ε(ΥΣΤΡΑΤΙΟΣ) Ι. ΔΡΑΚΟΣ, Μοναὶ Ἑλληνικαὶ Λακεδαιμονιακαί, Ἱερὸς Σύνδεσμος 8, 1902, σ. 62 ὑποσ. 1.

γία[1]. Ἐπὶ τοῦ τυμπάνου ἡ Φιλοξενία μὲ τὴν λεπτομέρειαν τοῦ μόσχου κάτω ἀριστερὰ καὶ ἑκατέρωθεν τὸν Εὐαγγελισμόν. Κάτωθι τοῦ Ἀγγέλου ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ὑπὸ τὴν Παναγίαν ἡ Βάτος. Εἰς τὴν Πρόθεσιν ἡ Ἄκρα Ταπείνωσις μὲ τὴν Θεοτόκον καὶ τὸν Πρόδρομον. Ἐπὶ τῆς καμάρας, παρὰ τὸν Α. τοῖχον, ἡ Πεντηκοστὴ καὶ δυτικώτερον ἡ Ἀνάληψις. Εἰς τὸ ἐσωράχιον τοῦ τόξου στηθάρια Προφητῶν, ἐπὶ τῆς κλειδὸς προτομὴ Βλαχερνιτίσσης, εἰς τὰ σκέλη τῆς καμάρας ἀριστερὰ ἡ Γέννησις, ἡ Ὑπαπαντή, τὸ Γενέσιον τῆς Παναγίας, τὰ Εἰσόδια καὶ δεξιὰ ἡ Θεραπεία τοῦ Παραλύτου, ἡ Μεσοπεντηκοστή, ἡ Σαμαρεῖτις, ὁ Τυφλός. Χαμηλὰ ὁ Ἅγιος Βλάσιος, τὸ Ὅραμα τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἀλεξανδρείας, Μαρτύρια καὶ Ἱεράρχης.

Ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ, κάτω, ὁλόσωμοι Ἅγιοι, ὑψηλότερα σειρὰ Μαρτυρίων καὶ σκηναὶ ἀπὸ τὸ Συναξάρι τῶν ἁγίων Ἀναργύρων καὶ ἀπὸ τὸ δωδεκάορτον. Εἰς τὸν Β. τοῖχον, παρὰ τὸ ἱερόν, οἱ Ἅγιοι Κοσμᾶς καὶ Δαμιανὸς μετωπικοί, ὁλόσωμοι. Εἰς τὸν Ν. τοῖχον τῆς δυτικῆς κεραίας διαμορφοῦται μέγα τυφλὸν τόξον. Ἐπὶ τοῦ τυμπάνου του, ἀριστερά, ἡμιεξίτηλοι προσωπογραφίαι τῶν κτιτόρων :

Δέησις τὸν δοῦλον τοῦ Θ(εο)ῦ
μανούσω κ(αὶ) λαμπρι
νῆς

Ἐπὶ τοῦ Ν. σκέλους τῆς καμάρας, ὁ Δεῖπνος, ὁ Νιπτήρ, ἡ Προσευχὴ εἰς τὴν Γεθσημανῆ, ἡ Προδοσία, ὁ Χριστὸς κρινόμενος ὑπὸ τοῦ Ἄννα καὶ τοῦ Καϊάφα, ἡ Μαστίγωσις, ἡ κρίσις τοῦ Πιλάτου, ὁ Ἐμπαιγμός, ἡ Ἀπόφασις. Εἰς τὸ Β. σκέλος ἡ ὁσία Μαρία ἡ Αἰγυπτία, σκηναὶ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης, Μαρτύρια, καὶ ἀνωτέρω ἡ Ἀποκαθήλωσις, ὁ Θρῆνος, ὁ Ἐνταφιασμός, ὁ Λίθος, ἡ εἰς Ἅδου Κάθοδος, τὸ Μή μου ἅπτου, ἡ ἐμφάνισις εἰς τὰς Μαρίας, ἡ ἀγγελία τῆς Ἀναστάσεως ὑπὸ τῶν Μυροφόρων εἰς τοὺς Ἀποστόλους, ἡ Ψηλάφησις. Εἰς τὸ ἐσωράχιον τοῦ Δ. τόξου ἡ Ἄμπελος μὲ προτομὰς τῶν Ἀποστόλων. Τὸ τύμπανον τῆς Δ. κεραίας κοσμεῖ ἐπάνω ἡ Σταύρωσις καὶ ἔπειτα Σίμων ὁ Κυρηναῖος, ὁ Ἀναπεσὼν καὶ ἡ Κοίμησις. Ὑπὸ τὸν Ἀναπεσόντα ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφή, ὑπὸ τὸν Σίμωνα, οἱ Ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, κάτω τῆς Κοιμήσεως ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ καὶ ὁ Ἅγιος Μερκούριος. Εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Ἀναπεσόντος,

1 Δεξιὰ τοῦ παραθύρου τῆς ἀψῖδος ἔχει γραφῆ διὰ μελανοῦ χρώματος ἐνθύμησις :

1755 αγούστου 16
εγηνηκαμε ἀδελ
φοπητὴ εγὼ παπ(ὰ)
γερμανὸς ἀπὸ της
πετζες και ο δηακος α
πο τα βερηα και ὁ
αναγνοστης κη
ο γηανης απο τα
τζητζηνα και ε
στο ης ενθήμησιν

ἀριστερὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἡ Παναγία κρατεῖ ριπίδιον, δεξιά του Ἄγγελος βαστάζει σταυρὸν καὶ κάτω εἰκονίζεται λέων.

4 *Σταματήρα*[1]. Τὸ ὄνομα τοῦτο φέρει καὶ τώρα τὸ ὄρος εἰς κλιτὺν τοῦ ὁποίου, ἐντὸς δάσους ἐλάτων καὶ πεύκων, ἔχει κτισθῆ ἡ Μονή. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ ὁλόλευκος ὁ παλαιὸς ναΐσκος τῆς Ἀναλήψεως, ἀνακαινισθεὶς ἀπὸ τὸν τελευταῖον ἱερομόναχον τοῦ Μοναστηρίου μακαρίτην Νικόδημον Γρουμπόν.

5 *Κτητόρησα.* Κοινῶς ἐλέγετο Χτόρισσα καὶ ἀνῆκεν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Κουκουλες, ἔ. ἀ. σ. 280 ὑποσ. 4, εἰς τὸν τέως δῆμον Σελλασίας. Ἐκ τοῦ παλαιοῦ χωρίου ἀπομένουν σήμερον τὸ τοπωνύμιον Χτόριζα καὶ ἐρείπια ναοῦ[2], παρὰ τὸ νεκροταφεῖον τοῦ χωρίου τῆς Λακεδαίμονος Θεολόγος. Ἡ Κτητόρισσα εἶχεν ἤδη ἐρειπωθῆ, ὅταν ὁ Leake περιώδευσεν εἰς τὸν τόπον[3].

7 *Κυρίλλου.* Ἀσφαλῶς πρόκειται διὰ τὸν μεγάλον πατριάρχην Κύριλλον τὸν Λούκαριν, ἀνελθόντα τὸ δεύτερον εἰς τὸν θρόνον[4] τὸν Νοέμβριον τοῦ 1620 καὶ παραμείναντα μέχρι τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1623. Ἡ μνεία του ὑποδηλώνει ὅτι ἡ Μονὴ ἦτο ἔκτοτε σταυροπηγιακή.

— (ἰ)*ν*(δικτιῶν)*ος Δ'*. Ἡ ἰνδικτιὼν ἀναγράφεται ὀρθῶς.

8 *δημητρίου τοῦ κακαβὰ.* Διὰ τὸν γνωστὸν ἁγιογράφον βλ. καὶ Α. Ξυγγοπουλον, Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἅλωσιν, σ. 194-195.

9 (1621)

ΤΣΙΝΤΖΙΝΑ[5] Λακεδαίμονος, ναὸς τοῦ ἁγίου Βλασίου, ἐντὸς τοῦ χωρίου. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τὴν μοναδικὴν Ν. θύραν, ἡ ἐπιγραφή, διαστ. 1.04 μ.×0.29μ., εἰς μικρογράμματον γραφὴν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πέμπτου στίχου κ. ἑξ. (πίν. 23β).

1 Τὸ σχόλιον, καθὼς καὶ τὰ ἀμέσως ἑπόμενα, ἀναφέρεται εἰς τὴν γραπτὴν ὑπ' ἀριθ. 8 ἐπιγραφήν.

2 Τὰ ἐρείπια ἔχουν μῆκος 14 περίπου μ. Σώζεται τμῆμα τῆς μέσης ἁψῖδος καὶ τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως. Καὶ αἱ δύο εἶναι ἡμικυκλικαί. Ἐπὶ τῆς πρώτης διακρίνονται ἐλάχιστα ἴχνη τοιχογραφιῶν. Ἡ τοιχοδομία ἀποτελεῖται ἐκ λίθων καὶ πολλῶν πλίνθων. Τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως ἐκόσμει σειρὰ πλινθοπερικλείστων πωρίνων πλακῶν. Ὅμοιον διάκοσμον καὶ ὀδοντωτὴν ταινίαν εἶχε, φαίνεται, καὶ ἡ μεσαία ἀψίς. Τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ θὰ ὑπερέβαινε τὰ 6 μέτρα. Τὴν τοποθεσίαν παραρρέει ὁ ποταμὸς Οἰνοῦς (ἢ Κελεφίνα).

3 William Martin Leake, Travels in the Morea, II, London 1830, σ. 521.

4 Βλ. προχείρως Ι. Κ. Χασιωτη, Μακάριος, Θεόδωρος καὶ Νικηφόρος οἱ Μελισσηνοί (Μελισσουργοί), Θεσσαλονίκη 1966, σ. 103. Τὴν πλουσίαν βιβλιογραφίαν διὰ τὸν Λούκαριν βλ. εἰς τὴν μελέτην τοῦ φίλου συναδέλφου κ. Μ. Μανουσακα, Ἡ ἀνέκδοτος μυστικὴ ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως πρὸς τὸν Ἄγγλον πρεσβευτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Sir Thomas Rowe (1625-1628), Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τόμ. Β' Ἀθῆναι 1955, σ. 534, ὑποσ. 2, σ. 535,

5 Τὸ τοπωνύμιον δὲν εἶναι ἑλληνικόν (βλ. † Κ. Αμαντου, Γλωσσικὰ μελετήματα, ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 222). Ἀναφέρεται ὅμως εἰς τὸ παρέμβλητον τμῆμα χρυσοβούλλου τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου (St. Binon, L'histoire et la légende de deux chrysobulles d'Andronic II en faveur de Monembasie, ἔ. ἀ.) καὶ εἰς ἀργυρόβουλλον (1407-1443) τοῦ Θεοδώρου Β' Παλαιολόγου (Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 5, 172, 173). Ὁ Φ. Κουκουλες, Σκέψεις, Μαλεβὸς 1922, ἀριθ. τεύχ. 19, σ. 4, παρατηρεῖ ὅτι ἡ λέξις εἰς τὴν Ἀλβανικὴν σημαίνει ἀκανθώδη φρύγανα. Διὰ τὸ χωρίον βλ. Νικον Ι. Χρονην, Τὰ Τσίντζινα, ἐφημ. Νέα τῶν Τσιντζίνων 15 Ἰουλίου 1966, ἀριθ. φ. 1, σ. 3. Σήμερον ἔχει μετονομασθῆ εἰς Πολύδροσον.

+ Ἀνιστορίθη ὁ θεῖος, κ(αὶ) πάνσεπτος ναὸς οὗτος· τοῦ ἁγίου ἵερο
μαρτυρος Βλασίου· διὰ συνδρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου τινος·
ἐν γράμασιν οὐ λέγω· Θ(εὸ)ς γὰρ εἶδεν ὁ ἐρευνῶν καρδί(ας)·
[ἀρχιε]ρατέυωντος τοῦ θεόφιλεστάτου ἐπισκόπου κῦροῦ Δι
.... ἐκ Ναυπλοίου· ἐπὶ ἔτους· $\overline{Α}\,\overline{Χ}\,\overline{Κ}\,\overline{Α}$ (ἰ)ν(δικτιῶν)ος $\overline{Δ}$ ἐν μηνὶ ἰόυλλΐω $\overline{ΙΑ}$
— — — — — — — — — — — ου τοῦ κακαβὰ:

4-5 ἴσως Δι[ονυσίου]. 6. ἴσως [Διὰ χειρὸς ἐμοῦ δημητρί]ου

1-2 *ναὸς οὗτος· τοῦ ἁγίου ... Βλασίου*[1]. Κατάγραφος, μονόχωρος, ξυλόστεγος ναΐσκος, διαστ. 7.87 μ. × 2.66 μ., μὲ κτιστὸν τέμπλον. Κάτω μίμησις ὀρθομαρμαρώσεως, ἔπειτα σειρὰ ὁλοσώμων Ἁγίων, ἀνωτέρω στηθάρια μεταξὺ ἀνθέων καὶ τέλος σκηναὶ τοῦ δωδεκαόρτου. Εἰς τὸ τέμπλον ἀριστερὰ ἔνθρονος Παναγία, δεξιὰ ὁ Χριστὸς καὶ ἐπάνω τὰ Ἀποστολικά. Οἱ Ἀπόστολοι, οἱ πλαισιοῦντες τὸ Τρίμορφον, εἰκονίζονται μέχρι τῶν γονάτων καὶ χαρακτηρίζονται ἀπὸ ζωηρὰν κίνησιν. Ἐντὸς τῆς ἁψῖδος, χαμηλὰ Ἱεράρχαι. Ἐπὶ τοῦ Α. τοίχου ὁ Εὐαγγελισμὸς καὶ χαμηλότερον ἡ Ἄκρα Ταπείνωσις καὶ ὁ Ἅγιος Στέφανος, ὁλόσωμος εἰς στάσιν 3/4. Εἰς τὸν Β. τοῖχον τοῦ ἱεροῦ χαμηλὰ τὸ Ὅραμα τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἀλεξανδρείας καὶ ἑξαπτέρυγον. Ἀπέναντι ὁλόσωμοι, μετωπικοὶ οἱ Ἅγιοι Κύριλλος καὶ Σπυρίδων. Ἐπὶ τῆς Α. πλευρᾶς τοῦ τέμπλου ὁμοίως οἱ Ἅγιοι Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων καὶ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος καὶ ἀνωτέρω στηθάρια ἓξ ἱεραρχῶν. Τὸ δωδεκάορτον συνεχίζεται ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ μὲ τὴν Γέννησιν καὶ τὴν Ὑπαπαντήν. Αἱ ἄλλαι σκηναὶ μέχρι τῆς Βαϊοφόρου εἶναι κατεστραμμέναι. Εἰς τὸν Δ. τοῖχον ἡ Σταύρωσις καὶ παρ' αὐτὸν ἐπὶ τοῦ Β. ἡ εἰς Ἅδου κάθοδος, ἡ Ἀνάληψις, ἡ Πεντηκοστή, ἡ Κοίμησις. Ἀκολουθοῦν σκηναὶ ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Βλασίου.

4-5 *[ἀρχιε]ρατέυωντος τοῦ θεόφιλεστάτου ἐπισκόπου κῦροῦ Δι ....* Παρετηρήθη ἀνωτέρω ὅτι ἴσως μέχρι τοῦ 1625 ἐπίσκοπος Βρεστένης ἦτο ἀκόμη ὁ Παρθένιος[2]. Ἂν οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἐδῶ πρόκειται δι' ἀρχιερέα τῆς ἐπισκοπῆς Ῥέοντος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν συλλαβὴν Δι, πιθανώτερον Διονύσιον ἢ Δημήτριον. Ὁ Βασίλειος Μυστακίδης, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, ΕΕΒΣ 12, 1936, σ. 214, μνημονεύει πράγματι Ῥέοντος Διονύσιον τὸ 1641. Οἱ μεσολαβοῦντες χρόνοι δὲν ἐμποδίζουν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ αὐτὸς ἀρχιεράτευεν ἀπὸ τοῦ 1621. Ἡ ἐπισκοπὴ Ῥέοντος ὑπάρχει ἤδη

1 Ἡ ἐκκλησία ὑποστᾶσα ῥωγμὰς εἰς τὸν Ν. τοῖχον εἶναι ἑτοιμόρροπος. Ἔχει ἀνάγκην στερεώσεως.

2 Βλ. ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν 7, σχόλιον εἰς τὸν στίχον 8.

τὸ 1301 [1]. Τὸ 1622 ἀναφέρεται ἀκόμη ὡς ἐπισκοπή [2]. Βραδύτερον προήχθη εἰς ἀρχιεπισκοπὴν καὶ τέλος εἰς μητρόπολιν [3]. Τὸ σιγίλλιον τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων [4] τοῦ 1707 τοποθετεῖ τὴν Μονὴν «μεταξὺ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ρέοντος καὶ πραστοῦ καὶ τῆς ἐπισκοπῆς βρεστένης ἐγγὺς τῶν χωρίων τῶν λεγομένων ντζίντζινα καὶ βέργια» [5]. Τὰ Βέρροια ἀνῆκον εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Βρεστένης [6]. Τὰ Τσίντζινα κεῖνται μακρότερον τῶν Βερροίων, ἀνατολικῶς τῆς Μονῆς, πλησιέστερον πρὸς τὴν Πραστὸν καὶ τὴν Τσακωνιά. Ἑπομένως εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ρέοντος. Τοῦτο συνάγεται καὶ ἐξ ἐνεπιγράφου πλακός, διαστ. 0.70 μ. × 0.53 μ., ἐντειχισμένης ἐξωτερικῶς ὑπὲρ τὴν Ν. θύραν τοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῶν Τσιντζίνων. Εἰς τὴν δεκαεξάστιχον, κεφαλαιογράμματον ἐπιγραφήν, μετὰ τοὺς τρεῖς πρώτους στίχους εἰς ὁμηρικὴν γλῶσσαν [7], ἀναγινώσκονται χαραγμένοι σχεδὸν χωρὶς ὀρθογραφικὸν λάθος, δωδεκασύλλαβοι στίχοι μὲ ζευγαρωτὴν ὁμοιοκαταληξίαν :

. . . . | + *Ὁ περικαλὴς καὶ θεῖος ναὸς οὗτος* | *ἀνεκαινίσθη καὶ γέγονε τοιοῦτος* | *διὰ συνδρ*[[ο]]*μῆς* [8] *πάντων τῶν ἐντοπίων* | *κόπου καὶ μόχθου ἐξόδων τε παντοίων* | *ἡγεμονικῇ ἐγγράφω τε ἀδείᾳ* | *τοῦ τόθ' ὑπατεύοντος προστάξει θείᾳ* | *ἀρχιερατευοντος χάριτι θείᾳ*, | + *Ιακώβου Ῥέοντος* [9] *Θ(εο)ῦ προνοίᾳ* | *ὅστις ὑπάρχων αὐτόχθων τοῦ χωρίου* | *ἐσχηματισ(ε) τὰ μέτρα τοῦ κτηρίου* | *ἐπιστατήσας ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους* | *λόγοις ἔργοις χρήμασιν ἄλλου* (sic) *του τέλους·* | *ἐν ἔτει. ͵αως. Μαίου Α'.* =

Εἰς τὴν ἐνεπίγραφον λοιπὸν πλάκα μνημονεύεται ὡς ἀρχιερεὺς τῆς περιοχῆς ὁ Ρέοντος Ἰάκωβος.

5 .... *ἐκ Ναυπλοίου*. Προφανῶς αἱ λέξεις ἀναφέρονται εἰς τὸν ἐπίσκοπον. Ἐκεῖνος θὰ ἦτο Ναυπλιεὺς καὶ ἴσως δι' αὐτὸ μετεκάλεσε συμπολίτην του ἁγιογράφον νὰ διακοσμήσῃ τὸν ναόν. Ἀξιοπρόσεκτον πάντως ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἰς τὴν Λακεδαίμονα ἐργάζονται ἐντατικῶς ἁγιογράφοι ἐκ Ναυπλίου, τὸ 1620 ὁ Γεώργιος Μόσχος (καθολικὸν ἁγίων Τεσσαράκοντα - Ἅγιος Νικόλαος Χρυσάφης) καὶ ὁ Δημήτριος Κακαβᾶς τὸ 1621 (Μονὴ ἁγίων Ἀναργύρων - Ἅγιος Βλάσιος Τσιντζίνων).

1 Ἀναφέρεται εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου (βλ. καὶ παρὰ Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 5, 159). Διὰ τὴν ἐπισκοπὴν Ρέοντος βλ. ΔΗΜ. ΧΡ. ΔΟΥΚΑΚΗΝ, Ἐπισκοπὴ Ρέοντος καὶ Πραστοῦ, Θεολογία 1, 1923, σ. 109 - 112. Ἡ μελέτη εἶναι ἐλλιπὴς μὲ ἀρκετὰ λάθη. Βλ. αὐτόθι καὶ Μ(ΕΣΣΗΝΙΑΣ) Μ(ΕΛΕΤΙΟΝ), σ. 298 - 299.

2 Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, Ἀνέκδοτα Πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας (1593 - 1793), Ἑλληνικὰ 2, 1929, σ. 146 - 148.

3 Ν(ΙΚΟΣ) Α. Β(ΕΗΣ) ἄρθρ. *Ρέοντος καὶ Πραστοῦ* εἰς τὸ Ε. Λ. Ε.

4 Βλ. ἀνωτέρω σ. 149 σημ. 1.

5 ΑΓΗΣΙΛ. Γ. ΣΓΟΥΡΙΤΣΑΣ, Βασσαρᾶς - Βέρροια, σ. 127.

6 Βλ. ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν ὑπ' ἀρ. 4.

7 Τὰ γράμματα δὲν ἔχουν πολὺ καλῶς χαραχθῆ καί, καθὼς ἡ ἐπιγραφὴ εὑρίσκεται ὑψηλά, δὲν ἀναγινώσκονται κάτωθεν ὅλαι αἱ λέξεις.

8 Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀναγινώσκεται : *σύνδρομῆς*.

9 Κατὰ τὸν Μ(ΕΣΣΗΝΙΑΣ) Μ(ΕΛΕΤΙΟΝ), Θεολογία 1, 1923, σ. 298 ὁ Ἰάκωβος, ἀρχιερεὺς Ρέοντος καὶ Πραστοῦ ἀπὸ τοῦ 1803 - 1812, ἦτο ἀδελφὸς τῆς Μονῆς τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα. Τὴν διαθήκην του ἐδημοσίευσεν ὁ αὐτὸς ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡ ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐν Λακεδαίμονι, σ. 75 - 81.

6 *τοῦ κακαβὰ*. Εἰς τὰς 10 Ἰουνίου τοῦ 1621 ὁ Δημήτριος Κακαβᾶς εἶχε περατώσει, ὡς εἴδομεν, τὴν διακόσμησιν τοῦ καθολικοῦ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. Μετὰ παρέλευσιν μηνός, εἰς τὰς 11 Ἰουλίου, ἐτελείωσεν, ἂν ὄντως εἰργάσθη ὁ ἴδιος, τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Βλάσιον τῶν γειτονικῶν Τσιντζίνων. Τὸ διάστημα εἶναι βραχύ. Διὰ νὰ βεβαιωθῇ κανεὶς ἂν ὁ αὐτὸς Κακαβᾶς[1] εἰργάσθη καὶ εἰς τοὺς δύο ναούς, πρέπει τὰ συγκρίνῃ τὰς τοιχογραφίας των. Ἀπὸ τοῦδε ὅμως εὐσταθεῖ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ Κακαβᾶς, χωρίζων εἰς δύο τὸ συνεργεῖόν του, εἶχεν ἀρχίσει παραλλήλως τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὰς δύο ἐκκλησίας καί, ἀφοῦ ἐτελείωσεν εἰς τὴν μίαν, ὡλοκλήρωσεν ἀπερίσπαστος τὸν διάκοσμον καὶ τῆς ἄλλης.

10 (1641)

ΧΡΥΣΑΦΑ Λακεδαίμονος, ναὸς ἁγίου Δημητρίου. Εἰς τὸν νάρθηκα, ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Δ. τοίχου, ὑπεράνω νεωτέρου παραθύρου, ἡ σχεδὸν χωρὶς λάθη γραπτὴ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ[2] (πίν. 23γ) διαστάσεων 0.287 μ. × 1.17 μ. Ὁ τελευταῖος στίχος εἰς γραφὴν μικρογράμματον.

1 +*Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων γῆς· καὶ ἀειστορήθη ὁ παρὼν νάρθηξ· τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδό=*
2 *ξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ μυροβρύτου· διὰ συνδρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου*
3 *τῶν εὐλαβεστάτων ἱερέων· κ(αὶ) τῶν ἐντιμοτάτων ἀρχόντων τῆς πόλεως τάυτης*
4 *εἰς ψυχικὴν αὐτῶν σωτηρίαν· κ(αὶ) τῶν ἀυτ(ῶν) γονέων ∸ ἐν ἔτει, ͵Αω Χω Μω Αω· ἰν(δικτιῶν)ος ·Ι·ης ἐν μηνὶ*

1 Ὅτι ὁ Δημήτριος Κακαβᾶς εἶχεν ἀδελφὸν ἁγιογράφον καὶ μάλιστα κατὰ τὴν πιθανωτέραν ἐκδοχὴν πρεσβύτερον τὴν ἡλικίαν, φαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς (1593) τοῦ Ἁγίου Νικολάου (ἢ ὡς λέγεται Ἁγίου Παντελεήμονος) ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Νυφίτσα, παρὰ τὸ χωρίον Κλένια τῆς Κορινθίας. Τὸ ὄνομά του, ἂν ἀνέγνωσα ὀρθῶς, ἦτο Μαρῖνος (Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ, Ὁ εἰς Ἀρτὸν Ρεθύμνης ναΐσκος τοῦ ἁγίου Γεωργίου, Κρητ. Χρον. 11, 1957, σ. 88 ὑποσημ. 70). Δὲν ἐνθυμοῦμαι ὅμως νὰ τὸν συνήντησα εἰς ναὸν τῆς Λακωνίας. Ἀντιθέτως ὁ Δημήτριος Κακαβᾶς διεκόσμησε τὸ 1625 τὸν Ἅγιον Νικόλαον Ἀναβρυτῆς (ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ὁ Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος, ΕΕΒΣ 12, 1936, σ. 254 καὶ εἰκ. 2) καὶ τὸ 1632 τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Γόλας (Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ, Σχεδίασμα, σ. 194). Εἰργάσθη λοιπὸν ἀρκετὰ εἰς τὴν Λακεδαίμονα. Πατὴρ τῶν ἁγιογράφων Μαρίνου καὶ Δημητρίου Κακαβᾶ ἴσως ἦτο ὁ Θεοδόσιος Κακαβᾶς, ὁ διακοσμήσας τὸ 1564/5 τὸ σταυρεπίστεγον καθολικὸν τῆς ἠρειπωμένης Μονῆς τοῦ Ταξιάρχου, παρὰ τὸ χωρίον Στεφάνι τῆς Κορινθίας. Τὸ μνημεῖον ἐπεσκέφθην κατὰ περιοδείαν μου τὸ 1952 καὶ ἀντέγραψα τὴν ἑξάστιχον, μικρογράμματον, γραπτήν, κτιτορικήν του ἐπιγραφὴν εὑρισκομένην ἐπὶ τοῦ κτιστοῦ τέμπλου, ὑπὲρ τὴν πύλην, πρὸς τὸν κυρίως ναόν :

1 + *ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων γῆς καὶ ἠστοριθι ὁ θεῖος καὶ πανσεπτος ναὸς οὗτος*
2 *τοῦ πανμεγίστου ταξιάρχου μιχαὴλ διὰ συνδρομῆς καὶ κόπου τοῦ ὁσιοτάτου ἐν*
3 *ἱερομονάχης κυ(ροῦ) συμεῶν εἰς ψυχηκὴν σ(ωτη)ρι(αν) καὶ των γοναί(ων) αὐτοῦ·*
4 *ἐπὶ ἔτους Ζ̅΄ Ο̅ Γ̅΄ (Ἰ)ν(δικτιῶν)ος η̅ μην(ως) ἰανουαρίου ΙΗ΄·*
5 *ἡ παροῦσα τοίνυν ·ἱ·στορία γέγονε παρεμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Θεοδοσίου τοῦ κακαβὰ καὶ ζωγράφου*
6 *δέησις τοῦ δούλου σου (;) Βρετου ἅμα συμβίου καὶ τ(ῶν) τέκν(ων) αὐτοῦ.*

Καὶ ὁ Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς μεταβυζαντινῆς ζωγραφικῆς, L'Hellénisme contemporain, Ἀθῆναι 29 Μαΐου 1953, σ. 238, παρατηρεῖ ὅτι ἡ οἰκογένεια Κακαβᾶ ἀπὸ τὸ Ναύπλιον ἔδωσε τρεῖς γενεὰς ζωγράφων.

2 Τὴν ἐπιγραφὴν ἐδημοσίευσε κατὰ μεταγραφήν, ἄνευ διαστολῆς τῶν στίχων, ὁ κ. ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ ΣΓΟΥΡΙΤΣΑΣ, Μαλεβὸς 1925, ἀριθ. τεύχ. 49, σ. 387.

5 [ἡ παρ]οῦσα ἱστορία γέγονε διὰ χειρὸς ἐμοῦ μανουήλου τοῦ ἀν ..... ÷ ꝯ ὀκτωβρίω.

Σγουρ. : 1 παραλείπει τὴν λ. γῆς. 4 *ΑΧΜΑ ἰνδ*. 1. 5 δὲν ἀναγινώσκει τὴν σωζομένην συλλαβὴν τῆς τελευταίας λέξεως.

1 *νάρθηξ*. Ἁρμός, φανερὸς κυρίως εἰς τὸν Ν. τοῖχον, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ πρόναος προσετέθη μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ, ἂν καί, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Α. Ορλανδος, ἡ συχνὴ παρουσία ἁρμοῦ εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ναῶν δὲν μαρτυρεῖ πάντοτε ὅτι οἱ νάρθηκες κατεσκευάσθησαν ἀργότερον [1]. Ὁ νάρθηξ κοσμεῖται μὲ τοιχογραφίας καλῆς τέχνης.

2 *Δημητρίου*. Ὁ κατάγραφος μεταβυζαντινὸς ναὸς εἶναι σταυροειδής, τρουλλαῖος, τετράστυλος. Ἡ Α. κεραία ἔχει πολὺ μῆκος. Τοιχογραφίαι κοσμοῦν καὶ τοὺς πεσσούς. Τὰ χρώματα τοῦ γραπτοῦ διακόσμου, ἀπεσβεσμένα εἰς τὸν κυρίως ναόν, ἴσως προδίδουν ἀλλοίωσιν ὀφειλομένην εἰς πυρκαϊάν. Τὴν ἐκκλησίαν ὁ G. Millet χρονολογεῖ ἀπὸ τοῦ 1641 [2]. Πρόδηλον ὅτι πρόκειται περὶ παραδρομῆς, ἀφοῦ τότε ἐκτίσθη κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ὁ νάρθηξ. Ἐκ τῶν εἰκόνων τοῦ τέμπλου ὁ ἅγιος Χαράλαμπος, *«δέησις τοῦ δούλου του Θ(ε)οῦ Χριστοφόρου τοῦ Παναγιώτη»*, φέρει τὴν χρονολογίαν 1763 [3].

Ἀξιοπρόσεκτον ὅτι εἰς χειρόγραφον Νομοκάνονα τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ, τὸν ὁποῖον ἀντέγραψε τὸ 1657 ὁ Εὐρυσθένης Παρθένιος, εἰς τὸ φύλλον 195^α ἄλλη χεὶρ τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος ἐσημείωσε : «Τὸ παρὸν νόμιμον ὑπάρχει τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν τῇ χώρᾳ Χρύσαφα» [4]. Ἦτο λοιπὸν καθολικὸν Μονῆς [5] ὁ ναός; Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔγινε μετὰ τὸ 1641, ἐπειδὴ οἱ εὐλαβέστατοι ἱερεῖς καὶ οἱ ἐντιμότατοι ἄρχοντες, οἱ ἀναφερόμενοι ὡς δαπανήσαντες διὰ τὴν οἰκοδομὴν καὶ διακόσμησιν τοῦ νάρθηκος, ἄνευ οὐδεμιᾶς μνείας μοναχοῦ ἢ ἱερομονάχου, ἐνδεχόμενον νὰ ὑποδηλώνουν ὅτι κατὰ τὸ 1641 ὁ ναὸς δὲν ἦτο μοναστηριακός.

3 *τῆς πόλεως τάυτης*. Πόλις ὀνομάζεται ἐδῶ τὸ χωρίον Χρύσαφα. Ἀλλαχοῦ, ὡς π. χ. εἰς χειρόγραφον γραφὲν ἐπὶ τόπου τὸ 1653, ἀποκαλεῖται «ἐνδοξοτάτη χώρα» [6].

1 Α. Ορλανδος, Παλάτια καὶ σπίτια τοῦ Μυστρᾶ, Ἀθῆναι 1937, σ. 20 ὑποσ. 1.

2 G. Millet L'école grecque dans l'architecture byzantine, Paris 1916, σ. 201 ὑποσ. 4.

3 Ὁ Αγησιλαος Σγουριτσας, Χρύσαφα ΙΙΙ, Μαλεβὸς 1925, ἀριθ. τεύχ. 50 σ. 400, ἀνέγνωσε τὴν χρονολογίαν ὡς 1463. Ὁ αὐτός, αὐτόθι, μνημονεύει καὶ τὰς ἄλλας παλαιάς, ὡραίας εἰκόνας τοῦ ναοῦ. Διὰ τὴν ἐκκλησίαν ὁμιλεῖ καὶ εἰς τὸ προηγούμενον (ἀριθ. 49 σ. 387) καὶ εἰς τὸ ἑπόμενον (ἀρ. 51 σ. 411) τεῦχος τοῦ Μαλεβοῦ.

4 Σπυρ. Λαμπρος, Κατάλογος τῶν κωδίκων τῶν ἐν Ἀθήναις βιβλιοθηκῶν πλὴν τῆς Ἐθνικῆς, Α´ κώδικες τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, Ν. Ἑλληνομνήμων 5, 1908, σ. 305, κῶδιξ ὑπ' ἀριθ. 122.

5 Ἦ μήπως ἐδῶ μονή = ναός; Ἐρευνήσας εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν δὲν ἀνεῦρον λῆμμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ λέξις μονὴ σημαίνει ναόν. Ἐνθυμοῦμαι ὅμως εἰς τὸ παρὰ τὸ Ρέθυμνον τῆς Κρήτης χωρίον Ἀτσιπόπουλον γηραιὰν χωρικήν, ἡ ὁποία λέγουσα «πᾶμε στὸ μοναστήρι» ἐνόει τὸν ναὸν τοῦ χωρίου.

6 Τὸν κώδικα εἶδον τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1953 εἰς τὴν φιλόξενον οἰκίαν τοῦ κ. Ἰωάννου Κόντη εἰς Χρύσαφα. Τὸ δερματόδετον βιβλίον ἐκ ραβδωτοῦ χάρτου μὲ ξύλινον ἡμικατεστραμμένον στάχωμα ἔχει διαστ. 0.205 μ. × 0.145 μ. × 0.05 μ. καὶ περιλαμβάνει Κυριακοδρόμιον. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σ. α´ ἀναγιγνώσκεται : *«Μάξιμος ἱερομόναχος ὁ πελοποννήσιος | τοῖς ἁπανταχοῦ εὑρισκομένοις χριστονύμοις | . . . ἱερομένοις τε καὶ λαϊκοῖς, ἐν κυρίῳ | χαίρειν ἀεί :* ⌣ »

Εἰς τὸ τέλος τῆς σ. 7 : *«+ Ἐν ἔτει ἀπὸ θεί(ας) οἰκονομί(ας) αχνγ^ω :· εν χρυσάφη :»* Σ. 9 : *«Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου μαξίμου ἱερομονάχου | τοῦ πελοποννησίου, ὁμιλίαι εἰς τὰς κυρια | κὰς τῶν Εὐαγγελίων τοῦ ἐνιαυτοῦ, πάνυ ὠφέλι | μαι εἰς τους ἀναγινώσκοντας : — »*

Εἰς τὸ τέλος τῆς τελευταίας σελίδος : *«Ἐτελειώθ(η)*

4 *ἰν(δικτιῶν)ος ·Ι·ης* Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1641 ἡ ἰνδικτιὼν ἦτο πράγματι δεκάτη.
5 *μανουήλου τοῦ ἀν. . . . .* Ἡ σωζομένη εἰς τὸ διάστιχον συντομογραφικὴ κατάληξις πρέπει ἆρά γε ν' ἀναγνωσθῇ ὡς -ηνοῦ; Ὅταν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1952 ἐπεσκέφθην διὰ πρώτην φορὰν τὸν ναὸν καὶ ἐφωτογράφησα τὴν ἐπιγραφὴν διεκρίνοντο γράμματα τῆς τελευταίας λέξεως. Τώρα τὰ περισσότερα ἔχουν εἴτε καταπέσει εἴτε καλυφθῆ δι' ἀσβεστοκονιάματος ἐν τῇ προσπαθείᾳ τῶν ἐγχωρίων νὰ στερεώσουν τὴν ἑτοιμόρροπον ἐπιγραφήν.

11 (1721)

ΟΙΤΥΛΟΝ, ναὸς[1] Ἁγίου Νικολάου[2] τῆς οἰκογενείας Ἀλευρᾶ. Ἐπὶ τοῦ κτιστοῦ τέμπλου, ὑπὲρ τὰ ἀποστολικά, εἰς μίαν σειρὰν κεφαλαιογράμματος τὸ πλεῖστον γραπτὴ ἐπιγραφή (πίν. 24α, β):

τὸ παρὸν δηὰ χιρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἁμαρτωλοῦ, διονυσίου ἱε|ρομονάχου ἐν τῇ ἐνδοξοτάτῃ χώρᾳ χρυσάφῃ· κ(α)τ(ὰ) τὸ αχνγ^ον | τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ σ(ωτῆ)ρ(ο)ς ἡμῶν: — μηνὶ ἰουνίω ΚϵΗ ἰν(δικτιῶν)ος στ^ης ·.· »

1 Εἰς τὸ Οἴτυλον ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ναοὶ διασώζοντες ἐπιγραφάς. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἶχον εἰς χεῖράς μου μόνον μεταγραφήν των καὶ δὲν ἠδυνήθην κατὰ δευτέραν ἐπίσκεψιν νὰ ἐλέγξω τὴν ἀκρίβειάν της δὲν τὰς περιέλαβα εἰς τὸ κείμενον. Δὲν κρίνω ὅμως ἄσκοπον νὰ παρατεθοῦν ἐδῶ.

α) Ναὸς τῆς Κοιμήσεως, ἀνήκων εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Γιατριάνων, γνωστὸς ὡς Μοναστηράκι, εὑρισκόμενος ἐντὸς σπηλαίου παρὰ τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Τσίπαν. Ἀπέναντι τῆς εἰσόδου, πλησίον τῆς παραστάσεως τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἡ ἐπιγραφή:

+ Δεησις τοῦ δού
λου τοῦ Θ(εο)ῦ ἰω(άννου) παπ(ᾶ) ἀν
δρεάκι εἰς βοηθιαν
αὐτοῦ κ(αὶ) εἰς μνημώ
συνον τοῦ πατρὸς αὐ
τοῦ ἀνθίμου ἱερομονά
χου τοῦ πρόην ὑγουμένου
κ(αὶ) ἀνακενιστοῦ τῆς ἁγίας
μονῆς ταύτης — αψμζ

Ἡ παράστασις πάλιν τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἶναι:

δεησις τοῦ δούλου τοῦ
Θ(εο)ῦ Γέργου (sic) κουτρά
κι ε[[ἰ]]ς βοηθειαν
αυτοῦ κ(αὶ) ψυχηκ
ην σωτηρί
αν

β) Ναὸς τῆς Παναγίας ἔξω τοῦ χωρίου, ξυλόστεγος τώρα, διαστ. 5.37 μ. × 2.70 μ., μὲ κτιστὸν τέμπλον, ἰδιοκτησία τῆς οἰκογενείας Νοβάκου. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἶχον ἴδει μεταγενεστέρας τοιχογραφίας καὶ ὑπὲρ τὴν Δ. θύραν ἀνέγνωσα κτιτορικὴν ἐπιγραφὴν ἐφθαρμένην κατὰ τὸ τέλος (διαστ. 0.56 μ. × 0.15 μ.):

1 *+ Ἀνηγερθ[η] ἐκ βάθρων Γῆς κέ ἀνοικωδομηθ[η] κε ἀνηστορηθ[η] ὁ θεῖος — — —*
2 *κ(αὶ) πάνσεπτος ναος τῆς ὑπερευλογημένης ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θ(εοτό)κου κ(αὶ) ἀν[παρ]θενου*
3 *Μαρίας τῆς Παντανάσης· ἐν τῆ τοποθεσία Ἀπεράτες διὰ συντρο[μῆς] κώπου, κ(αὶ) μώχθου τε κ(αὶ) ἐξόδου*
4 *παρα τοῦ πανοσιοτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυροῦ Μελετίου τὸ ἐπίκλην Φωτινός. κ(αὶ) Ἰωανικήου . . .*

2 Μονοκάμαρος ναός, διαστ. 8.42 × 3.71 μ., κατάγραφος μὲ καλῶς διατηρουμένας τοιχογραφίας. Τὰ χρώματά των εἶναι ζωηρὰ καὶ τὰ διάχωρα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγγράφονται αἱ σκηναί, κανονικά. Εἰς τὸ μέσον τῆς καμάρας ὁ Παντοκράτωρ ἐντὸς κύκλου ἐγγεγραμμένου εἰς τετράγωνον. Εἰς τὰς γωνίας τοῦ τετραγώνου τὰ σύμβολα τῶν εὐαγγελιστῶν. Πρὸς Α. τέσσαρες παραστάσεις: αἱ Ἐξουσίαι, οἱ Θρόνοι, αἱ Ἀρχαὶ καὶ αἱ Κυριότητες καὶ ἀνατολικώτερον ἓξ Προφῆται, τρεῖς ἑκατέρωθεν τῆς κλειδός. Πρὸς Δ. ἡ Παναγία μεταξὺ δύο Ἀγγέλων, ἀπέναντι ὁ Πρόδρομος καὶ ἔπειτα δέκα Προφῆται, διῃρημένοι εἰς δύο ἴσας ὁμάδας. Χαμηλότερα οἱ 24 Οἶκοι, τὸ δωδεκάορτον, τὸ Γενέσιον καὶ τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, ἡ Φιλοξενία, στηθάρια ἐν μέσῳ ἀνθοφόρων κλάδων, σκηναὶ Μαρτυρίων, ὁλόσωμοι Ἅγιοι, παραστάσεις κολαζομένων. Εἰς τὸν Α. τοῖχον ὑψηλὰ τὸ Ἅγιον Μανδήλιον, χαμηλότερον ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραὰμ καὶ οἱ Τρεῖς Παῖδες, εἰς τὴν κόγχην τῆς Προθέσεως ἡ Ἄκρα Ταπείνωσις, εἰς τὴν κόγχην τοῦ Διακονικοῦ ὁ Μελχισεδέκ, εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς ἀψῖδος ἔνθρονος Πλατυτέρα μεταξὺ δύο Ἀγγέλων, ἡ Μετάλη-

+ Τὸ στερέωμα τῶν επι σοὶ πεποιθὸτων, στερέωσον Κὺριε.
τῆν εκκλησίαν, ἣν ἐκτῆσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι. ΑΨΚΑ΄.
Αὺγοῦστου 10.

Τὴν αὐτὴν γνωστὴν ρῆσιν [1] συναντᾷ κανεὶς καὶ εἰς ἄλλα τέμπλα καὶ μάλιστα ξυλόγλυπτα, ὅπως π. χ. τοῦ καθολικοῦ τῆς Ἀργολικῆς Μονῆς Ἁγνοῦντος (1713) [2] καὶ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ Νικολάου (1754) εἰς Μαλευριάνικα Ζαρνάτας [3].

12 (1724)

ΧΡΥΣΑΦΑ, ἐπὶ κρήνης παλαιᾶς, ἔξω τοῦ χωρίου, παρὰ τὴν ὁδὸν ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς Πέρπενην, ἐπιγραφὴ ἐγχάρακτος εἰς μελανὴν πλάκα, διαστάσεων 0.54 μ. × 0.60 μ., πλαισιουμένην διὰ πωρολίθων. Ἡ γραφὴ εἶναι κεφαλαιογράμματος χωρὶς τόνους καὶ πνεύματα [4] (πίν. 25α).

+ 1724 Σ[ε]πτεβρίου 18
Τὸ παρὸν καμάρι ἔγινε διὰ
σιδρομῆς κώπου τε κ(αὶ) ἐξό
δου τοῦ κύρι Γιανάκη Δώ
ξα κ(αὶ) κύρι Θανάσι κ(αὶ) Γιάν[[η]]
Κακούρι κ(αὶ) τὼ ἔκτισαι ὁ μαστροδι
μίτρι Ἀτονάκι κ(αὶ) Γιάνι Κατίλι κ(αὶ) ΓΙΑΝ.
ΙΑ ἔδοσε ὡ κὶρ Γιαν . . . ΑΡΙΦΙ
ΞΑC γρόσια 18 γιὰ ψιχικὶ σοτιρί(α).

2 *καμάρι*. Δεξαμενὴ ὕδατος ἔχουσα στέγην ἐκ καμάρας, κρήνη. Τὴν λέξιν συνηντήσαμεν καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς κρήνης τοῦ Μοναστηρίου τῶν ἁγίων Ἀναργύρων [5].

ψις - Μετάδοσις καὶ οἱ λειτουργοῦντες Ἱεράρχαι. Εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ τέμπλου οἱ Ἅγιοι Ρωμανὸς καὶ Στέφανος καὶ παρ' αὐτὸ ἐπὶ τοῦ Β. τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ ὁ Ἅγιος Νικόλαος, τοιχογραφία ἐπεσκευασμένη. Ὑπ' αὐτήν, μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἁγίου, ἀναγράφεται:

δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ παπᾶ Γεωργίου
διοκτίτου καὶ τον τεκνων εἰς βοηθιαν
αὐτ(ῶν) κ(αὶ) εἰς ψυχικὴν σωτιρίαν ἐν ετι 18.1
Δεκεμβρίου 5.

Ἀριστερά :

κ(αὶ) διὰ τῆς Δεξιᾶς
Ἀντωνίου Π(;) — Ραζέλου
ὁ εκ οιτιλ(ου)

1 Ἀποτελεῖ ὁλόκληρον τὴν Καταβασίαν τῆς Γ΄ Ὠδῆς τοῦ Ὄρθρου τῆς Ὑπαπαντῆς. Βλ. καὶ Ε. ΣΤΙΚΑΝ, Ἡ ἐν Ἀργολίδι Μονὴ Ἁγνοῦντος, Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον τ. Β΄, Ἀθῆναι 1966, σ. 318.

2 Ε. ΣΤΙΚΑΣ, αὐτόθι.

3 Σ. Β. ΚΟΥΓΕΑΣ, Τρεῖς κτητορικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Ζαρνάτας, Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον Γ΄, Ἀθῆναι 1966, σ. 249.

4 Δι' αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν μεταγραφὴν ἔθεσα τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα. Τὸ αὐτὸ συνέβη ἀνωτέρω καὶ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς κρήνης τῶν ἁγίων Ἀναργύρων (σ. 152 σημ. 3).

5 Βλ. ἀνωτέρω σ. 152 σημ. 3.

Ἐπὶ τῆς προσόψεώς της ἡ δεξαμενὴ ἔχει δύο τυφλὰ τόξα. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐντειχισμένη εἰς τὸ τύμπανον τοῦ ἀριστεροῦ. Τὸ ἄλλο τόξον εἶναι ὑψηλότερον.

4-5 *Γιανάκη Δώξα.* Πιθανώτατα ὁ ἐνταῦθα μνημονευόμενος ἀνῆκεν εἰς τὴν παλαιὰν ἐκ Μυστρᾶ οἰκογένειαν Δόξα, γνωστὴν ἐξ ἐγγράφων τοῦ 17ου, 18ου καὶ 19ου αἰ.[1] Εἰς εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν (24 Ἰουνίου 1730) πρὸς τὸν Φουρμὸν τοῦ Λακεδαιμονίας Παρθενίου Καλημέρη καὶ 24 προκρίτων τοῦ Μυστρᾶ ὑπογράφουν καὶ οἱ Ἠλίας, Μπενιζέλος, Ἐμμανουὴλ καὶ Μανῶλος Δόξας[2]. Ἐπιφανέστερος ὅλων ἦτο ὁ «σοφολογιώτατος καὶ ἐν ἰατροῖς ἄριστος.... σινιὼρ δοτὼρ Ἠλίας Δόξας», ἡγετικὴ πολιτικὴ προσωπικότης τοῦ τόπου[3], γνωστὸς παλαιότερον ἐξ ἐπιγράμματος καὶ ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας του πρὸς τὸν Μιχαὴλ Fourmont[4].

6 *Κακούρι.* Ἡ λέξις ὡς ἐπώνυμον (Κακούρης) ἀκούεται καὶ σήμερον.

6-7 *ὁ μαστροδιμίτρι Ἀτονάκι κ(αὶ) Γιάνι Κατίλι.* Προφανῶς πρέπει διορθούμενα καὶ συμπληρούμενα ν' ἀναγνωσθοῦν : *ὁ μαστρο-Δημήτρη*[ς] *Ἀ*[ν]*τωνάκη*[ς] *κ(αὶ) Γιάννη*[ς] *Κα*[ν;]*τήλη*[ς]. Τὰς λέξεις Ἀντωνάκης καὶ Καντήλης (Καντηλάκης) ὡς ἐπώνυμα γνωρίζω ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας μου πατρίδος Ρεθύμνου.

Εἰς τὴν ἀκραίαν λέξιν τοῦ 7ου στίχου ὡς τελευταῖον γράμμα φαίνεταί τι ὁμοιάζον πρὸς μικρὸν ἒ ψιλόν.

8 Ἴσως πρέπει νὰ συμπληρωθῇ : *Γιαν*[άκι].

13 (1728)

ΝΤΟΡΙΖΑ Λακεδαίμονος, ναὸς ἁγίου Γεωργίου. Ἡ δεκάστιχος γραπτὴ κτητορικὴ ἐπιγραφὴ (διαστ. 0.85 μ. × 0.57 μ.) ὑπὲρ τὴν Β. θύραν (πίν. 25β). Ὁ δέκατος στίχος ἔχει πυκνὰ γραφῇ μὲ πολὺ λεπτὰ γράμματα :

+ *Ανηγέρθει εκ βαθρων γης καὶ ηκοδομηθη. και ἀν*[ιστ]*ο*
ρήθει οὗτος ὁ θείος. καὶ πανσεπτος ναῶς· του αγίου ἐν
δόξου, μεγαλομαρτῦρος Γεωργίου τοῦ τροπαιωφόρου· διὰ ε
ξόδου, και κόπου πολου· καὶ συνδρομῆς. καὶ δαπάνης παρα
τῶν εὐλαβεστάτων ἱερέων· καὶ ἐνδοξοτάτων αρχόντων· καὶ

1 Σωκρ. Β. Κουγεας, Ὁ ἰατρὸς τοῦ Μυστρᾶ Ἠλίας Δόξας, Πελοποννησιακὰ 3-4, 1958-1959, σ. 326-342, ἰδίᾳ σ. 329, 330, 331, 334. Ὁ αὐτός, Ἠλίας Δόξας ὁ Σπαρτιάτης, ὁ λόγιος ἰατρὸς τοῦ Μυστρᾶ κατὰ τὸν 18ον αἰ., περιοδ. Λακωνικὰ 1, τεῦχ. 3, Μάϊος-Ἰούνιος 1964, σ. 83, 84. Λ. Κανελλακος, Ἡ οἰκογένεια Δόξα τῆς Σπάρτης, Λακωνικὰ 1, τεῦχ. 4, Ἰούλιος-Αὔγουστος 1964, σ. 127, 128.

Τὸ ἐπώνυμον Δόξα ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἔφερεν αὐτὸ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σεβαστείας καὶ Παροναξίας (1661) Ἰωσὴφ (Δ. Ζακυθηνος, Κατάλογος τῆς Συλλογῆς Περικλέους Ζερλέντη, ΕΕΒΣ 13, 1937, σ. 237), προστάτης τῆς Μονῆς Παναγίας τῆς Ἀναφωνήτριας Ζακύνθου, συγγραφεὺς τοῦ κώδικος αὐτῆς (1672) καὶ ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου εἰς τὸ Μεσοβούνι Ζακύνθου (Ντινος Κονομος, Ναοὶ καὶ Μονὲς στὴ Ζάκυνθο, σ. 33, 34, 93).

2 Σ. Β. Κουγεας, Ὁ ἰατρὸς τοῦ Μυστρᾶ Ἠλίας Δόξας, ἔ. ἀ. σ. 330.

3 Βλ. καὶ Κ. Δ. Μερτζιον, Πότε καὶ πῶς ἔπεσεν ἡ Μάνη εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων τὸ 1715, Πελοποννησιακὰ 3-4, 1958-1959, σ. 276-287.

4 Δ. Ζακυθηνος, Ἀνέκδοτα περὶ Μιχαὴλ Φουρμόν, ΗΜΕ 1932, σ. 120-125 καὶ ἰδίᾳ σ. 122 ὑποσ. 1. Ὁ αὐτὸς Ἀνέκδοτα περὶ Μιχαὴλ Φουρμὸν Β', ΗΜΕ 1935, 241 ὑποσ. 3.

προεξ[ῶ]ν· καὶ τοῦ κοινοῦ λαοῦ· τῆς περιφύμ[ου] χωρ(ας)· Ντώ
ρυζας· εις μνημόσυνον παντοτινὸν· αὐτῶν· και ψυχη
κὴν αὐτῶν· σωτηρί(αν)· καὶ τῶν γωνε(ων) αὐτων· αμῆν·
ἐν ἔτει· ἀπὸ Χ(ριστο)ῦ· ͞Α͞Ψ͞Κ͞Η· ἐν μηνι· Ἰουνιω ΚΒ·
Δια χειρος ε[μ]ου Ιωσηφ, ιερομοναχου. ἀπὸ τὰ ὅρια Λακονικης.
ἤτι Μανΐης· ἐ[[κ]] κόμης Νομητζή:

3 Επ. *Γεῶργίου.*

2-3 *ναῶς· του αγίου .... Γεωργίου.* Κατάγραφος, μονοκάμαρος ναὸς διαστάσεων 11.63 μ. × 3.57 μ. Μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν του ὁλόσωμοι ἅγιοι, ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος, μαρτύρια τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Εἰς τὸν πόδα τῆς ἁγίας τραπέζης δικέφαλος.

6-7 *τῆς περιφύμ[ου] χωρ(ας)· Ντώρυζας*[1]. Προφανῶς ὁ χαρακτηρισμὸς ὀφείλεται εἰς ὑπερβολήν. Τὸ δροσερόν, ὀρεινὸν χωρίον μὲ τὴν ἀρκετὰ ἄφθονον βλάστησιν, τὸ εὑρισκόμενον εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ταϋγέτου, εἶναι μικρόν. Σήμερον χρησιμεύει ὡς θερινὴ διαμονὴ κατοίκων τοῦ χωρίου Παληοπαναγιὰ Λακεδαίμονος.

10 *Μανΐης.* Μᾶλλον ἔχει γραφῆ κατὰ λάθος ἀντὶ Μαΐνης.

—*ἐ[[κ]] κόμης Νομητζή.* Ἀπὸ τὴν Νομιτζὴ τῆς Μεσσηνιακῆς Μάνης προήρχετο καὶ ἄλλος ἁγιογράφος, τὸν ὁποῖον θὰ συναντήσωμεν κατωτέρω εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 17 ἐπιγραφήν.

14 (1739)

ΠΕΡΠΕΝΗ (σήμερον Καλλονὴ) Λακεδαίμονος, ναὸς τῶν Εἰσοδίων, ἐντὸς τοῦ χωρίου. Ὑπὲρ τὴν τοξωτὴν Ν. πύλην ἐπικοινωνίας ναοῦ καὶ νάρθηκος, ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ ἡ γραπτὴ κτιτορικὴ ἐπιγραφή. Καθὼς περιβάλλει τὸ τόξον τῆς θύρας, ἔχει μεγαλύτερον ὕψος 0.70 μ. καὶ πλάτος 0.86 μ. (πίν. 26α).

Ανιστορίθει ὁ θειος .... [πάνσ]επτος ναος τῆς ὑπερα
γίας Δεσποίνης ἥμον .... [κ]αὶ αυπαρθένου Μαρίας τὸν
Εισοδήον δηα σινδρομ[ῆς] .... [ἐξ]όδου κ(αὶ) κοπου πολού παρα τ(όν)
ευλαβεστάτον ἱερέον κ .... τατον ἀρχῶντον κ(αὶ) τὸν επι
λήπον· χριστηανῶν τ(ῶν) κ .... εν τη χώρα ταυτη· ἐν ειμέ
ρες τοῦ θεοφιλεστάτου επισκ[όπου] ..... κυρίου Ἰδάσαφ ἐκ κόμης Πραστού
κ(αὶ) παπά κῦρ Παναγιότη Νίκα· ...... αυτου οἰκονόμου καὶ παπά κῦρ
Παναγιότη· Λούμου· ἐπιτροπ .... του κῦρ Αναγνόστη Μακρί· κ(αὶ) Πανα

1 Τὸ ὄνομα Δώριζα ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ζάκυνθον ὡς ἐπίθετον (ὁ Δόριζας) τὸ 1524, 1644, ΝΤΙΝΟΣ ΚΟΝΟΜΟΣ, ἔ. ἀ. σ. 11.

γιότη Νίκα· καὶ Παναγιοτάκυ· Π . . . . . . ονά· γέγονεν· δέ ἡ παρόν· δια
ψυχηκήν τους· σωτηρίαν· . . . . . . [γον]*έον* [α]*ὑτῶν· ἐπι έτους* ~
ΑΨΛΘ[ω]
'Ιουνίου $\widetilde{\kappa}'$.

Δια χηρός· εμοῦ· καὶ
αμαρτολού· 'Ιωάννου
παιδηότη εκ κόμης
καριτενας
καὶ μηχαλα
κυ τοῦ αὐτα
δελφου μου

Δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν τοὺς στίχους: 1 [οὗτος καί]. 2 [Θεοτόκου]. 3 [τε καὶ] 4 κ[αὶ τῶν τιμιο]*τατον*. 5 κ[ατοικούντων]. 6 [Βρεστέ(νης)]. 8 *ἐπιτροπ*[εύοντος· καί]. 10 [καὶ τῶν]

1-3 *ναος . . . . τὸν Εισοδήον*. Τετρακιόνιος, τρίκογχος, σταυροειδὴς μὲ τροῦλλον καὶ νάρθηκα, συνολικοῦ μήκους 15.30 μ. καὶ πλάτους 7.82 μ. Αἱ κόγχαι ἐξωτερικῶς εἶναι ἡμιεξάγωνοι. Τὰ ἀνατολικὰ πλάγια διαμερίσματα καλύπτουν καμάραι καὶ τὰ δυτικὰ ἀσπίδες. Ὁ Β. καὶ ὁ Ν. χορὸς ἔχουν ἀπὸ ἓν μικρόν, στενὸν παράθυρον καὶ ὁ τροῦλλος ὀκτώ, ἔτι στενότερα. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὡς ὀμφάλιον πλὰξ μὲ τὸν δικέφαλον ἀετόν. Ἡ ἐκκλησία εἶναι κατάγραφος. Μεταξὺ τῶν ἱεραρχῶν τοῦ ἱεροῦ οἱ Ἅγιοι Τριφύλλιος[1] καὶ Λάζαρος[2].

Εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν φυλάσσεται τὸ ὡραῖον, μαρμάρινον, διάτρητον βυζαντινὸν θωράκιον (διαστ. 0.90 μ. × 0.68 μ.) μὲ τὰ δύο ἀντωπὰ παγώνια[3], τὸ ὁποῖον

1 Ὁ ἅγιος Τριφύλλιος ἑορτάζεται τὴν 13ην Ἰουνίου καὶ ἦτο ἐπίσκοπος εἰς τὴν Λευκωσίαν τῆς Κύπρου κατὰ τὸν 4ον αἰ. François Halkin, Bibliotheca Hagiographica graeca, III, Supplément, Bruxelles 1957, σ. 78.

2 Ὁ φίλος τοῦ Χριστοῦ Λάζαρος εἰκονίζεται ὡς ἱεράρχης εἰς τὴν Παναγίαν τοῦ Ἀράκου τῶν Λαγουδερῶν τῆς Κύπρου (1192), A. Papageorghiou, Masterpieces of the Byzantine Art of Cyprus (Nicosia 1965), πίν. XXIV, 2. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Παπαγεωργίου (αὐτόθι σ. 24), κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν ὁ ἅγιος Λάζαρος ἔγινεν ἐπίσκοπος εἰς τὸ Κίτιον τῆς Κύπρου.

3 Νομίζω πολὺ πιθανὸν ὅτι τὸ θωράκιον προέρχεται ἐκ τοῦ προχείρως ἐπεσκευασμένου, ξυλοστέγου τώρα καὶ ἄλλοτε ἴσως σταυροειδοῦς βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὁ ὁποῖος κεῖται ἔξω καὶ Β. τῆς Πέρπενης. Ἔχει διαστάσεις 8.95 μ. × 7 μ. Δι' αὐτὸν γράφει ὁ G. Millet, L' école grecque dans l'architecture byzantine, σ. 57, ὑποσ. 6, ὅτι τὸν συναντᾷ κανεὶς «sur le chemin de Chrysapha à Geraki. Le bas des murs seul subsiste, ainsi que quelques marbres photographiés par M. Laurent». Κατὰ τὴν παράδοσιν ἦτο καθολικὸν Μονῆς. Τὸ μνημεῖον ἐπεσκέφθην κατὰ τὸ ἔτος 1953. Ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ σώζονται δύο κίονες ἐπὶ ὑψηλῆς κτιστῆς βάσεως. Ἀντιστοίχως πρὸς αὐτοὺς ὁ Δ. τοῖχος ἔχει δύο παραστάδας. Τὸ τέμπλον τώρα εἶναι κτιστόν. Ἀρχικῶς ὅμως ἦτο μαρμάρινον, ὅπως δεικνύει σωζομένη κατὰ χώραν ἡ Β. παραστὰς τῆς πύλης τοῦ ἱεροῦ. Ἀποτελεῖται ἐκ τετραπλεύρου κάτω πεσσίσκου, ὁ ὁποῖος διακοσμεῖται εἰς τὴν πρόσοψιν μὲ γλυπτὸν πλέγμα, ὑπενθυμίζον πλεξίδα, καὶ ἀνωτέρω ἐκ συμφύτου θρυμματισμένου κιονίσκου, ὁ ὁποῖος ἔχει μορφὴν δέσμης ῥάβδων. Σώζεται εἰς τὴν θέσιν του καὶ ὁ Β. σταθμὸς τοῦ βημοθύρου, ἀποκορυφούμενος εἰς γλυπτὴν χεῖρα σφίγγουσαν ῥάβδον. Ὡς Ν. παραστὰς τῆς σημερινῆς πύλης ἐχρησιμοποιήθη ἀρχιτεκτονικὸν μέλος μὲ διαφορετικὸν διάκοσμον. Εἰς τὸ τέμπλον ἔχει ἐντειχισθῆ καὶ κιονόκρανον κιονίσκου. Ὡς σταθμοὶ τῆς ἐξωθύρας, ἀνοιγομένης εἰς τὸν Δ. τοῖχον, χρησιμεύουν τεμάχια κοσμήτου, ἔχοντα διάφορον ἕκαστον διάκοσμον, καὶ ὡς ἀνώφλιον τμῆμα ἐπιτυμβίου στήλης ῥωμαϊκῶν χρόνων μὲ τὰ γράμματα

ἔχει δημοσιεύσει ὁ σεβασμιώτατος Κυθήρων κ. ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ [1].

6 *Ἰδάσαφ.* Ἀναμφιβόλως πρόκειται διὰ τὸν ἐπίσκοπον Βρεσθένης Ἰωάσαφ, ὅστις εἶχε κατὰ τὸν Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΝ τὴν ἕδραν του ἀπὸ τοῦ 1725 μέχρι τοῦ Μαρτίου τοῦ 1743 εἰς «τὴν χώραν Χρύσαφαν [2]». Ἡ ἐπιγραφὴ παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι κατήγετο ἐκ Πραστοῦ.

— *Πραστού.* Διὰ τὸ τοπωνύμιον βλ. καὶ Κ. ΡΩΜΑΙΟΝ, Ἀρχαῖα τοπωνύμια τῆς Τσακωνιᾶς, Χρονικὰ τῶν Τσακώνων 1, 1956, σ. 8. Διὰ τὰ μνημεῖα τῆς περιοχῆς βλ. τὸ σύντομον ἄρθρον τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ, Τὰ παλαιὰ μνημεῖα τῆς περιοχῆς Πραστοῦ, ἔ. ἀ. 2, 1960, σ. 12-14.

7 *Νίκα.* Τὸ ἐπώνυμον ἀκούεται καὶ σήμερον εἰς τὴν Πέρπενην.

8 *Λούμου.* Βλ. καὶ κατωτέρω τὴν ὑπ' ἀρ. 16 ἐπιγραφήν.

12-17 *Ἰωάννου παιδηότη εκ κόμης καριτενας καὶ μηχαλακυ τοῦ αὐταδελφου μου.* Ἐκ τῆς οἰκογενείας Πεδιώτη εἶναι γνωστοὶ οἱ ἀδελφοὶ ἁγιογράφοι Πέτρος καὶ Μιχαήλ [3]. Ἐνταῦθα ἔχομεν ἄλλον Πεδιώτην ζωγράφον, τὸν Ἰωάννην, ὁ ὁποῖος διακοσμεῖ τὸ 1739 τὸν ναὸν βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχαλάκη. Δυσπαράδεκτον ὁ Μιχαλάκης νὰ ταυτίζεται πρὸς τὸν Μιχαήλ, ὁ ὁποῖος ἀπηρτισμένος ἤδη ζωγράφος διεκόσμησε μόνος διὰ τοιχογραφιῶν τὸ 1713 τὸν Ἅγιον Γεώργιον τῶν Μπουριάνων [4] καὶ τὸ 1714 τὴν Μονὴν Ρεκίτσας [5]. Μετὰ πάροδον 25 ἐτῶν, τὸ 1739, δὲν εἶναι εὔκολον νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰργάσθη εἰς τὴν Πέρπενην ὡς βοηθὸς τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἂν ἀκόμη ἦτο ἀδελφός του. Ἔπειτα ὁ Μιχαὴλ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν μνημονευθέντων ἀνωτέρω ναῶν ὀνομάζει ἑαυτὸν Κρῆτα [6]. Ἀντιθέτως ὁ Ἰωάννης σημειώνει ἐδῶ ὅτι κατήγετο «εκ κόμης καριτενας» (πίν. 26β). Νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρόκειται διὰ δευτέραν γενεὰν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, διὰ τέκνα ἴσως τοῦ Πέτρου Πεδιώτη, τὰ ὁποῖα ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὸν Κρητικὸν πατέρα εἰς τὴν Καρύταιναν τοῦ Μορέως, ὅπου ἐκεῖνος θὰ εἶχεν ἐγκατασταθῆ; Εἰς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ προβλήματος πιθανὸν νὰ συμβάλῃ

. . . ΟϹ ΧΑΙΡΕ. Τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ καλύπτουν μεγάλαι μαρμάριναι πλάκες. Μίαν ἐξ αὐτῶν περιβάλλει ψηφιδωτή, διακοσμητικὴ ταινία. Παρομοία ὑπάρχει πρὸ τοῦ ἱεροῦ μὲ σειρὰν ἐνθέτων μαρμαρίνων δίσκων. Τὸ ὀμφάλιον, ἐκ μαρμάρου καὶ ψηφιδωτοῦ, παρουσιάζει τὸ σχῆμα τὸ λεγόμενον πένταρτον. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ μάλιστα εἰς τὴν μέσην ἀψῖδα καὶ ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν. Εἰς τὸ Α. σκέλος τοῦ τόξου ἐπικοινωνίας μὲ τὴν Πρόθεσιν Ἅγιος. Ἐντύπωσιν προξενεῖ τὸ πράσινον χρῶμα τῆς κόμης του.

1 ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Βίος, πολιτεία, εἰκονογραφία . . . Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε, ἐν Ἀθήναις 1933, εἰκ. 5.

2 Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, Αἱ ἐν τῷ πρῴην Δήμῳ Οἰνοῦντος Μοναί, Μαλεβὸς 1924, ἀριθ. τεύχ. 43 σ. 316.

Διὰ τὸν Ἰωάσαφ βλ. καὶ ΤΑΣΟΝ ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΝ, Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχείῳ Σπάρτης χειρογράφων κωδίκων καὶ λοιπῶν ἐγγράφων, Ἀθηνᾶ 56, 1952, σ. 35.

3 Τὴν σχετικὴν δι' αὐτοὺς βιβλιογραφίαν βλ. εἰς τὴν μελέτην τοῦ φίλου συναδέλφου κ. Χ. ΜΠΟΥΡΑ, Ρεκίτσα, Πελοποννησιακὰ 5, 1962, σ. 291 ὑποσ. 1 καὶ σ. 292 ὑποσ. 4.

4 ΠΑΝ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μπουριάνων, περιοδ. Φιλιατρά, ἔτος 4ον, τεῦχ. 14, Ἰανουάριος 1960, σ. 21.

5 Χ. ΜΠΟΥΡΑΣ, ἔ. ἀ. σ. 293.

6 Ὡσαύτως καὶ ὁ Πέτρος Πεδιώτης εἰς τὴν ἐπιγραφὴν (1705) τῆς παλαιᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας εἰς τὸ Καλάμι Γορτυνίας, παρὰ τὴν Καρύταιναν, Ν. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας, ἐν Ἀθήναις 1956, σ. 202. Εἶναι αὐθαίρετον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ ζωγράφοι Πέτρος καὶ Μιχαὴλ Πεδιῶται δὲν ἦσαν Κρητικοί, ἀλλὰ προσέθετον, ὡς ὁ «ὁπωσδήποτε Χιώτης» Ἀντώνιος Δομέστιχος Κυνηγὸς τὸ ἐπίθετον Κρὴς «πού πρέπει νὰ σημαίνει καλὸς ζωγράφος» (Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς μεταβυζαντινῆς ζωγραφικῆς, L'Hellénisme contemporain, Ἀθῆναι 1953, σ. 239).

ἡ σύγκρισις τοιχογραφιῶν τοῦ Μιχαὴλ Πεδιώτη καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Πέρπενης. Ἡ παραβολὴ τῆς μορφῆς τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου (πίν. 27α) τῆς Πέρπενης πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ αὐτοῦ Ἁγίου τῆς Ρεκίτσας, τὴν δημοσιευομένην ὑπὸ τοῦ κ. Χ. ΜΠΟΥΡΑ[1] δὲν προδίδει τὴν αὐτὴν χεῖρα. Ἄλλην ὅμως φωτογραφίαν ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Πέρπενης δὲν διαθέτω καὶ ἡ παραβολὴ τῶν μορφῶν ἑνὸς μόνον ἁγίου δὲν ἀρκεῖ.

15 (1746)

ΑΡΕΟΠΟΛΙΣ[2], ναὸς ἁγίου Ἰωάννου τῶν Μαυρομιχαλαίων. Ὑπὲρ τὴν Ν. θύραν, ἐσωτερικῶς, σύντομος γραπτὴ ἐπιγραφὴ εἰς μελανὴν μικρογράμματον γραφὴν ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους. Αἱ διαστάσεις τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ τοῦ κιτρίνου πλαισίου της εἶναι 0.67 μ. × 0.09 μ.

1 *ἉΓιογραφίϛη ὁ Θεῖος κ(αὶ) ἱερός ναός ἐν σωτηρίῳ ἔτει μετα χριστοῦ*
2 *ΑΨΜϚ´ = 1746*

1 *ἱερός ναός*. Μεγάλη, κατάγραφος, μονόχωρος, καμαροσκεπὴς ἐκκλησία. Τὰ πρὸς Δυσμὰς δύο τρίτα τῆς στέγης εἶχον καταρρεύσει καὶ ἀνεστηλώθησαν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας[3]. Τὸ τέμπλον εἶναι κτιστὸν καὶ τὸ δάπεδον καλύπτουν πλάκες. Ἐπὶ τοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ἁγίας τραπέζης, ἔχει ζωγραφηθῆ ὁ Ἰωνᾶς ἐκβραζόμενος ὑπὸ τοῦ κήτους. Εἰς τὸν Β. τοῖχον τοῦ ἱεροῦ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν, ἡ παράστασις «Ἀναπεσὼν ἐκυμίθη ὡς λαιον». Ὁ Ἰησοῦς εἰς παιδικὴν ἡλικίαν ἔχει ἀνακλιθῆ ἐπὶ τῆς ράχεως καθημένου λέοντος. Ὀπίσω του κινεῖ τι πρὸς ἀερισμὸν ὀρθία ἡ Παναγία.

Χαμηλά, εἰς τὸν Β. τοῖχον τοῦ κυρίως ναοῦ μεταξὺ τῶν κατενώπιον ὁλοσώμων Ἁγίων Κυριακῆς καὶ Παρασκευῆς — ἡ τελευταία κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὴν ἀποκοπεῖσαν κεφαλήν της — ἐπὶ τοῦ κυανοῦ μελανωποῦ ἐδάφους διὰ λευκῶν γραμμάτων ἡ ἀφιερωτικὴ ἐπιγραφή (πίν. 27β):

Δέησης τ(ῆς) | δούλης τοῦ | θεοῦ ζαχά | ρος καπε | τανήτζας |

Ὑπὸ τὰς Ἁγίας διακρίνονται σκηναὶ κολαζομένων, μεταξὺ τῶν ὁποίων *«ὁ μηλω-*

1 Χ. ΜΠΟΥΡΑΣ, ἔ. ἀ. πίν. Ζ².

2 Εἰς τὴν Ἀρεόπολιν ὑπάρχουν καὶ φορηταὶ μεταγενέστεραι, ἐνδιαφέρουσαι εἰκόνες. Οὕτως εἰς τὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν (βλ. δι' αὐτὸν R. TRAQUAIR, Laconia, The Churches of Western Mani, BSA 15, 1908-9, σ. 204-207, εἰκ. 3², 7, 8, πίν. XV¹) αἱ δεσποτικαὶ εἰκόνες παρουσιάζουν λεπτὴν ἐργασίαν, ὁ ἔνθρονος Παντοκράτωρ μὲ τὴν ἀρχιερατικὴν περιβολὴν καὶ ἡ ἔνθρονος Βρεφοκρατοῦσα, *Χεῖρ Ἰωάννου. Π̅. Μ̅. ΑΩΙϚ´*. Εἰς τὴν εἰκόνα τῶν Ταξιαρχῶν ἀναγινώσκεται: *Χεὶρ Δημητρίου Καρβελᾶ* καὶ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Προδρόμου: *ΑΩΙϚ | χεὶρ Ἰωάννου | Π. Μ.*

Τὸν τελευταῖον ζωγράφον συναντῶμεν καὶ εἰς εἰκόνας ἄλλου ναοῦ τῆς Ἀρεοπόλεως, τοῦ ἁγίου Νικολάου. Οὕτως ὁ Χριστὸς Μέγας Ἀρχιερεὺς τοῦ τέμπλου του φέρει τὴν ὑπογραφήν: *χεὶρ Ἰωάννου. Π̅. Μ̅. | ΑΩΚϚ.* Ἐκ τῆς ἰδίας χειρὸς φαίνεται νὰ ἔγιναν ὁ Ἅγιος Νικόλαος τοῦ τέμπλου τὸ αωιε´ καὶ ἡ Βρεφοκρατοῦσα τὸ αωκστ´.

3 Βλ. Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΝ, Στερέωσις βυζαντινῶν μνημείων Λακωνίας, ΑΔ 20, 1965, Χρονικὰ Β´, 1 σ. 183, πίν. 163β-165β. Σχέδια τοῦ ναοῦ βλ. αὐτόθι σ. 182.

νάς». Δυτικώτερον, μεταξὺ τῶν Ἁγίων Αἰκατερίνης καὶ Βαρβάρας ἀναγινώσκεται (πίν. 27γ):

Δέησης τοῦ | δούλου τοῦ θεοῦ | μηχαλη Γιανα | κη μαυρομη | χαλάκη.

Ὁμοία τετράστιχος ἐπιγραφή, κατεστραμμένη εἰς τοὺς δύο πρώτους στίχους, ὑπῆρχε δυτικώτερον μεταξὺ τῶν Ἁγίων Βαρβάρας καὶ Μαρίνης. Εἰς τὸν Ν. τοῖχον μεταξὺ τῶν Ἁγίων Ἀντωνίου καὶ Ἀθανασίου:

ΔεΗσΗς | Τοῦ Δουλου | Του [Θ(εο)υ] *κουρά* | [κη;] *μΗχαλά | κΗ* [μαυρ]*ομι* | *χα*[λάκ]*Η* |

Ἀριστερὰ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, παρὰ τὴν Ν. θύραν (πίν. 27δ):

ΔεΗσΗς τοῦ | δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ | πιέρου κα | πετανά | κΗ. |

16 (1755)

ΠΕΡΠΕΝΗ (Καλλονή), εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἔξω τοῦ χωρίου, παρὰ τὸν ἔρημον συνοικισμὸν Σανέϊκα, ναὸς τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Ὑπὲρ τὴν θύραν, ἀνοιγομένην εἰς τὸν Ν. τοῖχον, ἡ γραπτὴ κτιτορικὴ ἐπιγραφή, διαστ. 0.435 μ. × 0.805 μ. Ἔχει ἀρκετὰ συντακτικὰ καὶ πολλὰ ὀρθογραφικὰ λάθη. Τὰ γράμματα εἶναι μεγάλα, κεφαλαῖα, λεπτά. Ἐνιαχοῦ παρεμβάλλονται καὶ μικρά. Μὲ μικρὰ γράμματα ἔχουν γραφῆ ὁ 9ος καὶ ὁ 10ος στίχος (πίν. 28α):

1 *Ἀνιστοριόθη· ὁ θείως οὗτος κ(αὶ) πάνσε*[[π]]*τος ναος· τοῦ* [[ὁ]]*σεῖ*

2 *ου πατρος είμῶν· Βασιλείου τοῦ μεγάλου. ἀρχιεπι*

3 *σ⟨πησ⟩κόπου Κ(αι)σαρίας· διὰ συνδρομῆς· κ(αὶ) ἐξόδου κ(αὶ) κόπου πολ*

4 [οῦ] *παρὰ τοῦ ἐυλαβεστάτου ἰε(ρ)ὺ· κ(αὶ) τ(ὸν) τημοιωτάτ(ον) ἀρχό*[ν]*τ(ον) κ(αὶ) τὸν ἐπί*

5 *λιπον χριστηανὸν· τ(ὸν) κατηκοῦντων ἐν τή χόρα ταῦτη· ἐν* [ἱ]

6 *μέρες· τοῦ θεοφιλεστάτου· ἐποισκόπου· κυ(ρίου) κυρίου Ἰερεμῆου· ἐν κόμι*

7 *ς Μελιγοῦ. κ(αὶ) παπὰ κύρ Ἀνδρέου Λοῦμου· ἐπειτροπέβωντος τοῦ Κ.*

8 *. ΑΜΆΡΙ Λοῦμου κ(αὶ)* [[Κ]]*οσταντῆ Γερόνζου· γέγονε δέ, εἰ π*[[α]]*ρὸν διὰ ψηχι*[κὴν] *τους σοτηρίαν κ(αὶ) τὸν γο*

9 *διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτολοὺ κ(αὶ) ἀν*[[α]]*ξι(ου) δ*[ού]*λο*[υ] — *νεον αυτ(ὸν)· ἐπὶ ἐτους ~ 1755· ὀχτονβριου* $\overline{29}$ *διὰ ἐξόδου γροσίον οσ(;)αεβ(;)δο*

10 *σπιριδόνου πολιτάκυ κυρ κ(;)ερεου* Κ[ορ]*φιοτη(;)* — *μην . .*

1 - 2 Επ. *σε͂ιου.* 2 Επ. *Βᾶσῖλείου.* 2 - 3 Επ. *ἀρχ͂ειεπίσπησκὸπου.* 3 Επ. *δῖα σῦνδρὸμῆς.* 3 - 4 Επ. *πόλ . .* 4 Επ. *ἐυλαβὲστάτου, τημοιῶτάτ(ον) ἄρχο . τ(ον).* 5 Επ. *χρίστῆανὸν, κατὴκοῦντων ἔν, τᾶῦτη.* 6 Επ. *θέοφιλεστάτου, κύρίου Ἰέρε̉μῆου· ἔν.* 7 Επ. *Ἄνδρέου̉, ἐπείτροπέβωντος.* 8 Επ. *ονστάντῆ, δῖα, ψῆχι̇̀. . σότηρίαν.* 9 Επ. *δία χ̄ειρὸς ἔμοῦ, ἔπι, δῖα.* 9 - 10 ἴσως οσ̣ὰ εβδομήν[τα]. 10 Επ. *σπίριδόνου πόλιτάκυ, κύρ κ(;)ερεου κ̣ . . φιοτη.* Μᾶλλον ἀναγνωστέον *κυρκερ̣έον κ*[ορ]*φιότη* ἢ *κὺρ ἠερέου κ*[ορ]*φιότη.*

1 - 2 *ναος· . . . Βασιλείου.* Ὁ ναὸς εἶναι μεταβυζαντινὸς εἰς σχῆμα αἰθούσης, ἄνευ παραθύρου, μὲ ξυλίνην στέγην καὶ ἡμικυκλικὴν ἁψῖδα, διαστάσεων (πλὴν τῆς ἁψῖδος) 6.37 μ. × 3.30 μ. Ἐξωτερικῶς ἐπὶ τοῦ Δ. τοίχου ἔχει ἐντειχισθῆ τμῆμα ἀρχαίου ἀναγλύφου ἐκ φαιοῦ λίθου (διαστ. 0.36 μ. × 0.36 μ.). Εἰκονίζονται δύο μορφαί : μία ὀρθία καὶ ἄλλη καθημένη ἐπὶ θρόνου, προτείνουσα διὰ τῆς δεξιᾶς κάνθαρον. Εἰς τὸ μέσον τοῦ αὐτοῦ τοίχου ἔχουν ἐντειχίσει στρογγύλον, ἐλαφρῶς κοῖλον λίθον μὲ πεντάφυλλον ρόδακα εἰς τὸ κέντρον. Ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου διακρίνεται ἐντειχισμένον ἀνθέμιον. Τοὺς τοίχους τῆς ἐκκλησίας καλύπτουν ἐσωτερικῶς τοιχογραφίαι. Κάτω μίμησις ὀρθομαρμαρώσεως, ἔπειτα σειρὰ μετωπικῶν ὁλοσώμων Ἁ γ ί ω ν, ἀνωτέρω μικραὶ σ κ η ν α ὶ μ α ρ τ υ ρ ί ω ν, συνεχιζόμεναι εἰς τὸ ἱερόν, ἀνθοπερίβλητα σ τ η θ ά ρ ι α καὶ ὑψηλότερον τὸ Δ ω δ ε κ ά ο ρ τ ο ν καὶ π α ρ α σ τ ά σ ε ι ς ἐ κ τ ο ῦ β ί ο υ τ ῆ ς Π α ν α γ ί α ς. Εἰς τὸν Δ. τοῖχον μεταξὺ τῶν μαρτυρίων παρεμβάλλεται ἡ Κ ο ί μ η σ ι ς καὶ ἀνωτέρω ἐκτείνεται καθ᾿ ὅλον τὸ πλάτος τοῦ τοίχου ἡ Σ τ α ύ ρ ω σ ι ς. Ἐπὶ τοῦ κτιστοῦ τέμπλου ἀριστερὰ ἔ ν θ ρ ο ν ο ς Β ρ ε φ ο κ ρ α τ ο ῦ σ α, δεξιὰ ἔ ν θ ρ ο ν ο ς Χ ρ ι σ τ ὸ ς καὶ Π ρ ό δ ρ ο μ ο ς. Ὑπὲρ τὴν πύλην τοῦ ἱεροῦ τὸ Ἅ γ ι ο ν Μ α ν δ ή λ ι ο ν. Ἐκ τῶν παραστάσεων τοῦ ἱεροῦ ἐσημείωσα τοὺς ἱεράρχας Ἀ κ ά κ ι ο ν, Ε ὐ τ ύ χ ι ο ν, Μ η τ ρ ο φ ά ν η ν, «Τ ρ ι φ ί λ η ο ν».

6 *Ἰερεμῆου.* Ἀναμφιβόλως πρόκειται διὰ τὸν Ἱερεμίαν, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Φ. Κουκουλες ὡς ἐπίσκοπον Βρεσθένης τὸ 1754, 1755 καὶ 1758 [1]. Ὁ αὐτὸς ἀκολουθῶν τὸν Ε(υστρατιον) Ι. Δρακον [2] προσθέτει ὅτι κατήγετο ἐξ Ἁγίου Ἰωάννου Κυνουρίας καὶ ἔφερε τὸ ἐπώνυμον Σαρηγιάννης. Ἡ πρώτη πληροφορία ἐκ τῶν λεγομένων εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δὲν ἐλέγχεται ἀκριβής.

Σημειωτέον ὅτι ἔχει γραφῆ *ἔν κομις* προφανῶς ἀντὶ *ἐκ κώμης.*

7 *Μελιγοῦ.* Χωρίον τῆς Τσακωνιᾶς, εὑρισκόμενον πάντως πλησίον τοῦ Ἁγιάννη [3].

— *παπὰ κύρ Ἀνδρέου Λοῦμου.* Προφανῶς εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν εὐλαβέστατον «ἱερὺν» τοῦ 4ου στίχου.

8 *Λοῦμου, Γερόνζου.* Τὰ ἐπίθετα Λοῦμος καὶ Γερόντζος ἀκούονται ἀκόμη εἰς τὴν Πέρπενην, κατὰ τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας μοῦ ἔδωσεν ὁ ἐφημέριος τοῦ χωρίου.

9 - 10 *διὰ ἐξόδου γροσίον οσ(;)αεβ(;)δομην . . .* καὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν εἰς τὸ

1 Φ. Κουκουλες, Διὰ τὴν Οἰνουντιακὴν ἱστορίαν, Μαλεβὸς 1922, ἀριθ. τεύχ. 20 σ. 22 καὶ Ἱστορία τῆς Βαμβακοῦς, σ. 37.

2 Ε(υστρατιος) Ι. Δρακος, Μοσχονήσιος, Μοναὶ Ἑλληνικαί, Λακεδαιμονιακαί, Ἱερὸς Σύνδεσμος, 8, 1902, σ. 62.

3 Βλ. Δημ. Κ. Δερνικον, Ἡ Τσακωνιὰ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Χρονικὰ τῶν Τσακώνων 1, 1956, σ. 17.

ὑπόμνημα *οσὰ* (δηλ. ὡσὰν) *εβδομήν*[τα]. Ὁ ναΐσκος εἶναι μικρῶν διαστάσεων καὶ ὁ ζωγράφος ὁ διακοσμήσας αὐτὸν λαϊκός. Παρὰ ταῦτα τὸ ποσὸν εἶναι τόσον εὐτελές, ὥστε δικαιολογοῦνται ἀμφιβολίαι, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὀρθότητα τῆς ἀναγνώσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν δύο τελευταίων ἡμιεξιτήλων λέξεων, αἱ ὁποῖαι πρὸς τούτοις ἔχουν κακῶς γραφῆ. Ἡ ἀναγραφὴ πάντως τῆς δαπάνης εἶναι λεπτομέρεια ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσα.

17 (1789)

ΑΡΕΟΠΟΛΙΣ, συνοικισμὸς Κουσκούνι[1], ναὸς τῆς Παναγίας. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μνημείου, ὑπὲρ τὴν μοναδικὴν Ν. θύραν, ἡ ὀκτάστιχος, γραπτή, κτιτορικὴ ἐπιγραφή (πίν. 28β). Τὸ λευκόν της βάθος ἔχει διαστ. 0.777 × 0.38 μ. Δεξιά, εἰς τὰς γραμμὰς τοῦ 7ου καὶ 8ου στίχου, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐκτείνονται καθ᾽ ὅλον τὸ πλάτος τῆς ἐπιγραφῆς, ἡ ὑπογραφὴ τοῦ ἁγιογράφου εἰς τρεῖς αὐτὴ γραμμάς.

+ *Ανηγερθη. ούτος ω θείος· και πάνσεπτος*
ναος· της υπεραγήας· Δεσπήνης· υμον· Θεοτόκου·
ανακαινήσθη· και ανηστορήσθη· δεια εξο̄δου κ(αὶ) κόπου.
κ(αὶ) συν.δρομοις· παρα του πανοσηότατου· κειρήω·
κιρίω· παπα· Δηονησίου Χρησικακη· μετα τις· σηνο
δηας αυτου· ής βοῦθηαν· κ(αὶ) ης ψηχηκην· σοτοιρήαν·
αυτον· σιμ παντι το ὕκο κ(αὶ) τον γονεον·
+ *εν ετι :— 1· 7· 8· 9 :— σετεμβριου α:*

Δηα χειρός· Νηκολά
ου Κορογόνη· άπο
Νομητζή :

5 Επ. *Δηονησίοῦ*. 7-8 Επ. *Νηκολάοῦ*.

2 *ναος . . . Θεοτόκου*. Κατάγραφος, μονοκάμαρος ναός, διαστ. 6.50 × 2.82 μ., μὲ κτιστὸν τέμπλον. Εἰς τὸ μέσον τοῦ δαπέδου, ὡς ὀμφάλιον, πλὰξ μὲ ἀνάγλυπτον δικέφαλον. Αἱ τοιχογραφίαι εἶναι πολὺ λαϊκαί. Ἐπὶ τῆς καμάρας, Β. καὶ Ν. τοῦ Παντοκράτορος, προτομαί, ἀνὰ ἑπτά, μετωπικῶν Ἀγγέλων· ὁ μέσος βαστάζει δίσκον μὲ στηθάριον τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ζωγραφεῖται εἰς τὴν Β. σειρὰν πτερωτός, ὡς Μεγάλης Βουλῆς Ἄγγελος. Εἰς τὰ δύο σκέλη τῆς καμάρας, πρὸς Α. καὶ Δ. τοῦ Παντοκράτορος, 16 Προφῆται. Κατωτέρω οἱ 24 Οἶκοι τῆς Παναγίας καὶ χαμηλότερον σκηναὶ τοῦ Δωδεκαόρτου, ἀνάμεικτοι μὲ παραστάσεις τοῦ ἁγιολογικοῦ κύκλου. Οὕτω παρὰ τὴν θύραν, μεταξὺ τῆς Μεταμορφώσεως καὶ τῆς Ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου:

ὁ αΓιος αντο | νηος επητη | μον τον δεμονα |

Χαμηλὰ εἰκονίζονται ὁλόσωμοι Ἅγιοι. Πολλαχοῦ ἔχουν γραφῆ ἀφιερωτικαὶ ἐπιγραφαί, ἐκ τῶν ὁποίων πληροφορούμεθα ὅτι ἀρκεταὶ παραστάσεις ἔγιναν μὲ δαπάνην δια-

1 Ἀπὸ τὸ Κουσκούνι ὁ R. TRAQUAIR, ἔ. ἀ. σ. 207, εἰκ. 9, δημοσιεύει σχέδιον κωδωνοστασίου.

φόρων χορηγῶν. Οὕτως εἰς τὸν Β. τοῖχον παρὰ τὸν Μιχαὴλ Ἀρχάγγελον ἀναγινώσκεται:

δέυσις τοῦ | δούλου σου πέ | τρου δηαΓαλά | κι Ἡς Βούθη | αν αὐτον [1] — |

Ἀναγράφονται ἀκόμη τὰ ὀνόματα *δημητρακι λαγούδάκι,*

νηκο | λὸ καρα | βάκι |

κ. ἄ. πολλά. Ἀξίζει ν' ἀντιγραφοῦν κάποτε ὅλα τὰ ὀνόματα. Θὰ γνωρίσωμεν πολλοὺς ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι κατῴκουν εἰς τὸν συνοικισμὸν κατὰ τὸ 1789.

7-8 *Δηα χειρός· Νηκολάου Κορογόνη· ἄπο Νομητζή.* Δὲν γνωρίζω — μᾶλλον φαίνεται τὸ πρᾶγμα ἀμφίβολον — ἂν ὁ ζωγράφος εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν *νικόλαον ἀπὸνομητζῆ,* ὁ ὁποῖος, μετὰ τοῦ *ἀναγνόστη ἀπὸ λαγκάδα,* ἐτοιχογράφησε τὸ 1750 τὸν ναὸν τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ Σκουτάρι τῆς Μάνης [2].

18 (1815)

ΜΥΣΤΡΑΣ, ναὸς ἁγίου Δημητρίου [3]. Ἐντὸς τοῦ ναοῦ δύο ὀρειχάλκινα κηροπήγια ὕψους 1.63 μ. (εἰκ. 3). Ὁ κορμός των στηρίζεται ἐπὶ τριποδικῆς βάσεως. Τοὺς τρεῖς πόδας συνδέουν κυρτὰ ἐλάσματα. Καὶ εἰς τὰ δύο κηροπήγια ἐπὶ ἑνὸς ἐκ τῶν ἐλασμάτων ἐγχάρακτος κεφαλαιογράμματος ἐπιγραφή [4], χωρὶς τόνους καὶ πνεύματα. Μόνον ἡ τελευταία λέξις ἔχει γραφῆ διὰ μικρῶν γραμμάτων. Αἱ δύο ἐπιγραφαὶ συμπληρώνουν ἀλλήλας (πίν. 29α, β). Ἡ πρώτη λέγει:

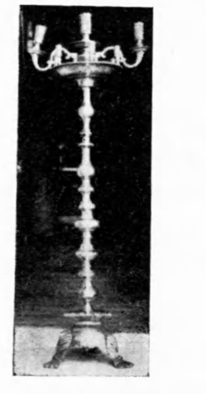

Εἰκ. 3. Ὀρειχάλκινον κηροπήγιον ἐκ τοῦ ναοῦ ἁγ. Δημητρίου Μυστρᾶ.

1 Τόσον ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ ὅσον καὶ ἡ μεθεπομένη δὲν ἔχουν καθόλου τόνους καὶ πνεύματα.

2 Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι μεγάλη, κατάγραφος, μονόχωρος, καμαροσκέπαστος μὲ μίαν ἐνισχυτικὴν ζώνην. Ὑπὸ τὸν κιλλίβαντα τοῦ Ν. τοίχου, τὸν βαστάζοντα τὴν ζώνην, ἡ ἐπιγραφή:

\+ *Ανηγερθη ἐκ βαθρων γῆς καὶ ἀνηστορί*
θη οὗτος ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναός
τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν. Ἰωανου τοῦ Χρι
σοστόμου εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ευγενεστά
5 *του κυρ Καπετὰν Δημητράκη. Διὰ ε*
ξόδου καὶ κώπου παρὰ τῶν ευλαβεστάτων
ἱερέων καὶ τημηοτάτων ἀρχόντων καὶ τῶν
λιπῶν τῆς αὐτῆς χώρ(ας) ὀνομαζομένης Σκου
τάρι εἰς βοήθειαν αὐτῶν καὶ ψυχηκὴν σωτηρίαν,
10 *διὰ χειρὸς νικολάου ἀπὸνομητζῆ· καὶ ἀναγνόστη ἀπὸ*
λαγκάδα· ἐν ετει ἄψν — 1750 ἐν μηνὶ μαρτίω
12 *κ — 20 —*

Ὡς βάσις τῆς ἁγίας τραπέζης χρησιμεύει μέγα κορινθιακὸν κιονόκρανον. Εἰς τὸν κυρίως ναὸν ὑπὲρ τὴν θύραν ἄλλη γραπτὴ ἐπιγραφή:

1 *Η ἐκλισία νὰ ἤνε καλὰ σκεπα*
2 *σμένη· καὶ ὅταν θέλη νὰ σαροθὴ νὰ βρέχεται*
3 *προτα νὰ μὴν συκόνετε ὁ κορνιακτὸς καὶ σκεπαζη*
4 *τὴν ἤστορία· ὁμίος οὔτε σκολίον τον πεδίον μέσα να μὴν γινετε*
5 *οὔτε τὸ θυμιατὸν νὰ μὴν τὸ χήνουν μέσα εἰς τὴν ἐκκλισίαν καὶ σκεπά*
6 *ζη ὁ κορνιακτὸς τοὺς ἁγίους· καὶ ὅστις ἤθελε ἀμελήση ἔχει μεγαλην αμαρτιαν.*

3 Δι' αὐτὸν βλ. καὶ Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΝ, Μυστρᾶς, δεύτερη ἔκδοση, Ἀθῆναι 1956, σ. 34-46. Διὰ τὴν χρονολογίαν τῆς κτιτορικῆς ἐπιγραφῆς Μ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἡ χρονολογία τῆς κτιτορικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Μυστρᾶ, ΔΧΑΕ περιοδ. Δ', 1, 1959, σ. 72-79. Διὰ τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ ναοῦ Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ, Τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Μυστρᾶ, Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον τόμ. Γ', 1966, σ. 370-375. Φωτογραφίας καὶ σχέδια τοῦ Ἁγίου Δημητρίου βλ. κυρίως παρὰ G. MILLET, Monuments Byzantins de Mistra, Paris 1910, πίν. 16 [1], 17-20, 42 [1], 43, 44 [1-3], 45, 46, 47, 64-87.

4 Τὴν ἐπιγραφὴν δὲν περιλαμβάνει ὁ G. MILLET εἰς τὴν μελέτην του Inscriptions byzantines de

Διὰ σινδρομῖς
κὲ ἐπιμελίας τοῦ τα
πινοῦ μιτροπολίτου
Λακεδεμονίας
Χρ[[υ]]σάνθου : 1815

Εἰς τὴν δευτέραν ἀναγινώσκεται :

Βοηθία ὅμος τον
εὐσεβον κὲ ὀρθοδόξον
χριστιανον.
γιόργις

2 - 3 *ταπινοῦ*. Ἡ λέξις, ὀφειλομένη μᾶλλον εἰς καθιερωμένον τύπον, δὲν ἀποτελεῖ ἔκφρασιν ταπεινοφροσύνης τοῦ Χρυσάνθου. Ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς κρήνης τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τὴν ὁποίαν ἀνήγειρε τὸ 1802 ὁ αὐτὸς ἱεράρχης, δὲν φαίνεται νὰ τὸν διέκρινε μετριοφροσύνη [1].

4 - 5 *Λακεδεμονίας Χρ[[υ]]σάνθου*. Πρόκειται διὰ τὸν γνωστὸν μητροπολίτην ἀπὸ Ἰουνίου τοῦ 1801 [2] Λακεδαιμονίας, τὸν καταγόμενον ἐκ τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Μπαρσινίκος [3]. Ἀπέθανε τὸ 1823 ὑπέργηρως, ἀφοῦ ἔχασε τὴν ὅρασίν του [4]. Περὶ αὐτοῦ ὁ μητροπολίτης Κυθήρων κ. ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Μυστρᾶ κατὰ τὰ Ὀρλωφικὰ «τὰς ἐπισκευὰς τῶν ἐν Μυστρᾷ Ναῶν ἐνήργησε, κατόπιν ἀδείας τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἐξαγορασθείσης ἐπὶ ἁδρᾷ πληρωμῇ, ἐν ἔτει 1805» [5].

9 *γιόργις*. Ἴσως πρόκειται διὰ τὸν Γεώργιον Σοῦπον, τὸν χαράξαντα τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἐξωτερικῆς κρήνης τοῦ ἁγίου Δημητρίου τὸ 1802. Καὶ ἐκεῖ εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς σημειώνει *ὁ γραψας γεωργιος σοῦπος* [6].

19 (1825)

ΝΕΟΣ ΜΥΣΤΡΑΣ, ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ

Mistra, BCH 1899, σ. 97 - 156, τὴν γνωρίζει ὅμως ὁ σεβασμιώτατος Κυθήρων κ. ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, ἀφοῦ γράφει (Ἐκκλησιαστικαὶ σελίδες Λακωνίας, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 5) διὰ τὸν Λακεδαιμονίας Χρύσανθον : «Τῷ δὲ 1818 (sic) μνημονεύεται ἐπὶ τῆς βάσεως τῶν δύο ἐν τῷ ναῷ τῆς μητροπόλεως τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Μυστρᾷ μανουαλίων γενομένων ἰδίαις αὐτοῦ δαπάναις».

1 Τὴν ἐπιγραφὴν βλ. παρὰ G. MILLET, ἔ. ἀ. σ. 131 ὑπ' ἀρ. XXV καὶ XXVI.

2 ΒΑΣΙΛ. Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, ΕΕΒΣ 12, 1936, σ. 189.

3 Βλ. ἐπιγραφὴν τῆς ἐξωτερικῆς εἰς τὴν ὁδὸν κρήνης τοῦ ἁγίου Δημητρίου παρὰ G. MILLET, ἔ. ἀ. σ. 131 ἀριθ. XXVI, στίχ. 7.

4 ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ἐκκλησιαστικαὶ σελίδες Λακωνίας, σ. 11.

5 Ὁ α ὐ τ ό ς, Ὁ Λακεδαιμόνιος βιβλιογράφος ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος, σ. 252. Βλ. καὶ τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ Ἐκκλησιαστικαὶ σελίδες Λακωνίας, σ. 4 - 5.

6 G. MILLET, ἔ. ἀ. σ. 131, στίχ. 9.

νοτίου τοίχου, ὑψηλά, παρὰ τὴν Ν. θύραν ἔχει ἐντειχισθῆ μαρμαρίνη πλάξ [1] (διαστ. 0.45 μ. × 0.75 μ.), φέρουσα ἐγχάρακτον ἰαμβεῖον καὶ ἀριστερὰ σταυρόν, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν μακρὰν κάτω κεραίαν περιελίσσεται ὄφις. Τὰ γράμματα εἶναι κεφαλαῖα νεωτερικοῦ τύπου, χωρὶς τόνους καὶ πνεύματα (πίν. 29γ):

Θέλεις μαθεῖν ἄνθρωπε τοῦτο τί ἐστι;
Ναὸς πέλει Γεωργίου τοῦ μάρτυρος
κτισθεὶς δὲ νῦν δαπάνη τῶν συνδρομητῶν.
Εἰ οὖν θέλης σωθῆναι, εἴσελθε χαίρων·
Θεῷ δὲ προσκυνήσας, ἔχεις νοῦν τάδε·
Φοβοῦ τὸ θεῖον καὶ θανοῦ δι' ἐκεῖνο·
Πατρίδα τίμα καὶ γονεῖς ὑπὲρ πάντας·
Φιλόσοφος ἔσω, καὶ γνώσεις σεαυτόν·
Ὁ σαυτὸν γνούς, Θεὸν βεβαίως γνώσεται·
Φήμην καλὴν ἔχων, σὺ ἀρετὴν ἔχεις·
Τέκνοις ἐπίτασσε τὰν ἀρετὰν κτῆσαι·
Φυλάξας ταῦτα σωθήης γὰρ ἀφεύκτως·
Διονύσιος Πύρρος ἔκθεσε τάδε
ἐν ἔτει ¯Χ 𐅅 (Κ) Η Η Δ Δ Π ΑΩΚΕ 1825

2 *Ναὸς . . . . . Γεωργίου.* Τρίκλιτος, ξυλόστεγος βασιλική, ἔχουσα ἐσωτερικῶς ὁριζοντίαν ὀροφὴν καὶ ἐξωτερικῶς δίρρυτον στέγην. Ἡ μεσαία ἀψὶς εἶναι πεντάπλευρος καὶ αἱ πλάγιαι τρίπλευροι. Ὅλαι ἔχουν κτισθῆ κατὰ τὸ πλινθοπερίβλητον σύστημα καὶ φέρουν ἐντειχισμένα τεμάχια παλαιῶν γλυπτῶν. Εἰκὼν τοῦ ξυλίνου τέμπλου, δεξιὰ τῆς πύλης τῆς Προθέσεως, διαστ. 1.10 μ. × 0.73 μ., παριστάνει ἔνθρονον Β ρ ε φ ο κ ρ α τ ο ῦ σ α ν μὲ τὴν ὑπογραφὴν [χεὶ]ρ *Δημητρίου τοῦ ἐκ Βορδόνης* [2].

13 *Διονύσιος Πύρρος.* Ὁ ἀρχιμανδρίτης καὶ ἰατροφιλόσοφος, ὅπως ἀποκαλεῖ ἑαυτόν, Διονύσιος Πύρρος ὁ Θετταλὸς (1744-1853) ἔγραψεν ἀρκετὰ βιβλία [3], μεταξὺ τῶν ὁποίων: Γεωγραφία μεθοδικὴ καὶ καταγραφὴ ἁπάσης τῆς Οἰκουμένης, βα ἔκδ. ἐν Ναυπλίῳ 1834, καὶ Φαρμακοποιΐα Γενική, Constantinople 1818. Εἰς τὸ βιβλίον του Περιήγησις ἱστορικὴ καὶ βιογραφία Διονυσίου Πύρρου τοῦ Θετταλοῦ . . . . ., ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Α. Γκαρπολᾶ, 1848 γράφει (σ. 82) ὅτι «ἤλθομεν εἰς τὴν Μιστρᾶν πόλιν μὲ ἀκρόπολιν δυνατήν, εἰς λόφον κειμένην». Εἰς τὸν Μυστρᾶν ἐπανῆλθε καὶ ἔμεινεν «ἓν ἔτος καὶ ἀφοῦ ἦλθον οἱ ἄραβες εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπολέμησαν εἰς τὸ

1 Τὴν πλάκα, ὅπως διηγεῖται ὁ ἐφημέριος τοῦ Μυστρᾶ, αἰδεσιμώτατος π. Χρῖστος Καστάνης, εὗρε παρερριμμένην καὶ ἐφρόντισεν ὁ ἴδιος νὰ ἐντειχίσῃ εἰς τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν τώρα εὑρίσκεται.

2 Δι' εἰκόνας τοῦ ζωγράφου ἑτοιμάζω εἰδικὸν μελέτημα. Τὴν ἐπιγραφὴν τῆς εἰκόνος βλ. παρὰ τῷ σεβασμιωτάτῳ ΜΕΛΕΤΙῼ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛῼ, Ἐκκλησιαστικαὶ σελίδες Λακωνίας, σ. 11.

3 Ἀρκετὰ ἐξ αὐτῶν ἔχει ἡ Γεννάδειος Βιβλιοθήκη τῶν Ἀθηνῶν.

Νεόκαστρον» καὶ «ἐνίκησαν τοὺς Ἕλληνας» (σ. 106), ἔφυγεν «ἀπὸ τὸν Μισθρᾶν» (σ. 107). Διὰ τὴν δρᾶσίν του εἰς τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν τοῦ Δεσποτάτου μᾶς πληροφορεῖ εἰς τὴν «Ἐπιστολὴν...... πρὸς τὸν εὐγενέστατον ἄρχοντα τῶν Θεσσαλῶν κύριον Ἀθανάσιον Παπᾶ Πολυμέρου τοῦ Θετταλοῦ..... Ἀθήνηθεν, ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἀ. Ἀγγελίδου 1837» (σ. 27-28): «ἐδίδασκον τοὺς Σπαρτιάτας», γράφει, «εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ ἔθνους, καὶ εἰς τὴν ἀρετήν. Ἡσυχάζων δὲ εἰς τὴν Σπάρτην κατεσκεύασα δι᾽ ἐξόδων μου χαρτουργεῖον πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἔθνους, δι᾽ οὗ ἔκαμα ἕως χιλίας κόλλας». Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν θὰ συνέθεσε καὶ τὸ ἰαμβεῖον τῆς ἐπιγραφῆς.

14 Τοὺς ἀριθμοὺς τῆς χρονολογίας ὁ Πύρρος ἔγραψε κατὰ τρεῖς τρόπους: ἀρχαῖον ἑλληνικὸν [1] νεώτερον καὶ δι᾽ ἀραβικῶν ἀριθμῶν. Ἡ τριπλῆ ἀναγραφὴ χαρακτηρίζει ἀρκετὰ τὸν σοφολογιώτατον συνθέτην.

* * *

Αἱ παρατεθεῖσαι ἀνωτέρω ἐπιγραφαὶ δὲν ἀποτελοῦν τὸ σύνολον ὅσων ἔχω ἀντιγράψει ἐκ παλαιῶν ναῶν τοῦ Νομοῦ Λακωνίας. Καθὼς αἱ περισσότεραι μνημονεύουν τὸν χρόνον γραπτῆς διακοσμήσεως ἐκκλησιῶν, ἀρκοῦν πρὸς ἑδραίωσιν τῆς γνώμης ὅτι ἡ τέχνη τῆς τοιχογραφίας δὲν ἔπαυσε νὰ καλλιεργῆται εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων μέχρι τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

ΠΡΟΣΘΗΚΗ. Σελ. 148, σχόλιον στίχ. 5. Τὸ *ἐπίκλην* Σκοινοπλόκος τοῦ Καμαρινοῦ ἔφερε καὶ ὁ κτήτωρ τοῦ ναοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Γαλατᾶ (1302 ἢ 1317) εἰς τὸ χωρίον Ἁγία Τριάδα Πυργιωτίσσης Κρήτης. Βλ. Σ. Α. Ξανθουδίδου, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Κρήτης, Ἀθηνᾶ 15, 1903, σ. 131.

1 V. Gardthausen, Griechische Palaeographie, Leipzig 1879, σ. 261-262.

ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ

Ἀναγνώστης ἀπὸ τὰ Τζίτζινα (1755) σ. 155 σημ. 1.
Ἀνανίας πνευματικὸς (1793) σ. 151 σημ. 2 Επ. στίχ. 6 - 7.
Ἀνδρεάκης Ἰωάννης, παπᾶς (1747) σ. 161 σημ. 1 Επ. Κοιμήσεως στίχ. 2 - 3.
Ἄνθιμος ἱερομόναχος (1747) σ. 161 σημ. 1 Επ. Κοιμήσεως στίχ. 6 - 7.
Ἀντωνάκης μαστρο - Δημήτρης (1724) σ. 162 Επ. 12 στίχ. 6 - 7.
Ἀπεράτες, τοπων. σ. 161 σημ. 1 Επ. Παναγίας στίχ. 3.
ΑΡΙΦΙΞΑΣ (Γιαννάκης;) (1724) σ. 162 Επ. 12 στίχ. 8 - 9.

Βέρροια (τά) σ. 153 σημ. Επ. στίχ. 10 καὶ σ. 155 σημ. 1 Επ. στίχ. 6.
Βρεστένης ἐπίσκοπος (1597) σ. 141 Επ. 4 στίχ. 3.
Βρετὸς (1564/65) σ. 159 σημ. 1 Επ. στίχ. 6.

Γεράσιμος μοναχὸς καὶ οἱ αὐτάδελφοί του Κοσμᾶς, Νικόλαος καὶ Δημήτριος (1285/6) σ. 137 Επ. 1 στίχ. 2 - 3.
Γερμανὸς παπᾶς ἀπὸ τὶς Πέτζες (1755) σ. 155 σημ. 1 Επ. στίχ. 4 - 5.
Γερόνζος Κωνσταντὴς (1755) σ. 168 Επ. 16 στίχ. 8.
Γεώργιος μάστωρ (1395), γλύπτης, σ. 140 Επ. 3.
Γεώργιος Μόσχος βλ. Μόσχος Γεώργιος.
Γεώργιος παπᾶς σ. 162 σημ., Επ. τοιχογραφίας ἁγίου Νικολάου στίχ. 1.
Γιάννης ἀπὸ τὰ Τζίτζινα (1755) σ. 155 σημ. 1 Επ. στίχ. 8 - 9.
Γιώργης (Σοῦπος;) (1815) σ. 172 Επ. 18 στίχ. 9.
Γρατᾶ (;) Λαμπρινὴ σ. 152 σημ. 3 Επ. πρώτη. Βλ. καὶ σ. 155.
Γρατᾶς (;) Μανοῦσος σ. 152 σημ. 3 Επ. πρώτη. Βλ. καὶ σ. 155.
Γρατᾶς Σταμάτιος (1621) σ. 149 Επ. 8 στίχ. 5, σ. 152 σημ. 3 Επ. πρώτη, καὶ σ. 153.

Δημητράκης - καπετὰν (1750) σ. 171 σημ. 2 Επ. στίχ. 5.
Δημήτριος (1285/86) σ. 137 Επ. 1 στίχ. 3.
Διαγαλάκης Πέτρος σ. 171.
Διμιλέος Ἰωακείμ, ἱερομόναχος (1711) ἡγούμενος (Ἁγίων Ἀναργύρων) σ. 154.
Διονύσιος ἱερομόναχος, βιβλιογράφος (1653) σ. 161 σημ.
Διονύσιος (Λακεδαιμονίας, 1619) σ. 145 Επ. 6 στίχ. 9.
Διο(νύσιος Ρέοντος, 1621) σ. 157 Επ. 9 στίχ. 4 - 5.
Διονύσιος Χρυσικάκης. Βλ. Χρυσικάκης Διονύσιος.
Δόξας Γιαννάκης (1724) σ. 162 Επ. 12 στίχ. 4 - 5.

Εὐφροσύνη σύζυγος Καμαρινοῦ Σκοινοπλόκου (1620) σ. 147 Επ. 7 στίχ. 6.

Θεοδόσιος Κακαβᾶς. Βλ. Κακαβᾶς Θεοδόσιος.
Θεοδότη ἁγία σ. 149 Επ. 8 στίχ. 3 - 4 καὶ σ. 153.

Ἰάκωβος Ρέοντος (1806) σ. 158.
Ἱερεμίας (Βρεστένης, 1755) σ. 168 Επ. 16 στίχ. 6.
Ἰωακεὶμ Διμιλέος. Βλ. Διμιλέος Ἰωακείμ.
Ἰωάννης Π. Μ., ζωγράφος (1816) σ. 167 σημ. 2.
Ἰωαννίκιος σ. 161 σημ. 1 Επ. Παναγίας στίχ. 4.
Ἰωάσαφ (Βρεστένης, 1739) ἐκ Πραστοῦ σ. 164 Επ. 14 στίχ. 6.
Ἰωσὴφ ἱερομόναχος, ζωγράφος (1728) σ. 164 Επ. 13 στίχ. 10.

Καισαρείας ἀρχιεπίσκοπος σ. 168 Επ. 16 στίχ. 2 - 3.
Κακαβᾶς Δημήτριος, ζωγράφος (1621) σ. 149 Επ. 8 στίχ. 8 σ. 157 Επ. 9 στίχ. 6.
Κακαβᾶς Θεοδόσιος, ζωγράφος (1564/65) σ. 159 σημ. 1 Επ. Ταξιάρχου Κορινθίας στίχ. 5.
Κακαβᾶς Μαρῖνος (;), ζωγράφος (1593) σ. 159 σημ. 1 Επ. Ἁγίου Νικολάου (ἢ Ἁγίου Παντελεήμονος) Κλένιας Κορινθίας.
Κακούρης Θανάσης καὶ Γιάννης (1724) σ. 162 Επ. 12 στίχ. 5 - 6.
καμάρι (1807) σ. 152, σημ. 3, Επ. κρήνης, στίχ. 2 - 3 καὶ σ. 162 Επ. 12 (1724) στίχ. 2.
Καμαρινὸς τὸ ἐπίκλην Σκοινοπλόκος. Βλ. Σκοινοπλόκος Καμαρινός.
Καπετανάκης Πιέρος σ. 168.
Καπετανίτζα Ζαχάρω σ. 167.
Καραβάκης Νικολὸς σ. 171.
Καρβελᾶς Δημήτριος, ζωγράφος σ. 167 σημ. 2.
Καρυόπολις σ. 152 σημ. Επ. Παναγίας εἰς Τσεροβάν.
Καρύταινα, κώμη σ. 165 Επ. 14 στίχ. 13 - 14.
Κατίλης Γιάννης (1724) σ. 162 Επ. 12 στίχ. 7.
Κληροδέτης Παναγιώτης (17.8), ἁγιογράφος σ. 152 σημ. Επ. Παναγίας εἰς Τσεροβάν.
Κοντζιάνοι (οἱ) σ. 152 σημ., Επ. Παναγίας εἰς Τσεροβάν.
Κορογόνης Νικόλαος (1789), ἁγιογράφος σ. 170 Επ. 17 στίχ. 7 - 8.
Κορογωνιάνοι (οἱ) σ. 152 σημ., Επ. Παναγίας εἰς Τσεροβάν.
Κ[ορ]φιώτης (;) Βλ. Πολιτάκης.
Κοσμᾶς (1285/86) σ. 137 Επ. 1 στίχ. 3.
Κούμπαρη. Βλ. ναὸς Θεομήτορος Ἐλεούσης Κούμπαρη.
Κούρολης Ἰωάννης (1285/86) συμβία καὶ τέκνα σ. 138 Επ. 1 στίχ. 4.

Κουτήφαρι σ. 152 σημ., Επ. Παναγίας είς Τσεροβάν.
Κουτράκης Γέργος (Γιῶργος;) σ. 161 σημ. 1 Επ. Ἁγίου Γεωργίου εἰς ναὸν Κοιμήσεως Οἰτύλου.
Κτητόρισσα (1621) τοπων. σ. 149 Επ. 8 στίχ. 5 καὶ σ. 153.
Κυπριανὸς Λακεδαιμονίας ἐκ Χρυσάφης (1711) σ. 154.
Κύριλλος Κωνσταντινουπόλεως (1621) σ. 149 Επ. 8 στίχ. 7 καὶ σ. 153.
Κυρκ(;)εραῖος. Βλ. Πολιτάκης.

Λαγουδάκης Δημητράκης σ. 171.
Λακωνία (1711) σ. 154.
Λακωνικὴ ἤτοι Μαΐνη (1728) σ. 164 Επ. 13 στίχ. 10.
Λαμπρινή. Βλ. Γρατᾶ (;) Λαμπρινή.
Λεόντιος καθηγούμενος (Μονῆς ἁγίων Ἀναργύρων) (1807) σ. 153 σημ. στίχ. 6 - 7.
Λοῦμος (1753) σ. 168 Επ. 16 στίχ. 8. — Ἀνδρέας, παπᾶς, αὐτόθι στίχ. 7 — Παναγιώτης, παπᾶς (1739) σ. 164 Επ. 14 στίχ. 7 - 8.

Μαγγαφᾶς (1285/86) σ. 138 Επ. 1 στίχ. 4.
Μακάριος (;) Καρυοπόλεως (17.8) σ. 152 σημ. Επ. Παναγίας εἰς Τσεροβάν.
Μακρῆς Ἀναγνώστης (1739) σ. 164 Επ. 14 στίχ. 8.
Μανουῆλος Ἀν. . . ., ζωγράφος (1641) σ. 160 Επ. 10 στίχ. 5.
Μανοῦσος. Βλ. Γρατᾶς (;) Μανοῦσος.
Μάξιμος ἱερομόναχος ὁ Πελοποννήσιος σ. 160 σημ. 6.
Μαυρομιχαλάκης Γιαννάκης Μιχάλης σ. 168 — Κουράκης Μιχαλάκης, αὐτόθι.
Μελέτιος Φωτεινός. Βλ. Φωτεινὸς Μελέτιος.
Μελιγοῦ, κώμη σ. 168 Επ. 16 στίχ. 6 - 7.
Μιχαλάκης Πεδιώτης. Βλ. Πεδιώτης Μιχαλάκης.
Μαραβελιᾶνοι σ. 151 σημ. 2 Επ. Ἁγίου Γεωργίου Καρυουπόλεως.
(Μονὴ) ἁγίων Ἀναργύρων σ. 152 σημ. 3 καὶ αὐτόθι Επ. κρήνης στίχ. 3 - 4.
Μόσχος Γεώργιος, ζωγράφος (1620) σ. 147 Επ. 7 στίχ. 9.
Μουμ.τζᾶς Νικόλαος (1866) σ. 139 σημ.

Ναὸς ἁγίου Βλασίου (Βερροίων, 1621) σ. 157 Επ. 9 στίχ. 1 - 2.
Ναὸς ἁγίου Γεωργίου Ντώριζας (1728) σ. 163 - 4 Επ. 13 στίχ. 2 - 3, 6 - 7.
Ναὸς ἁγίου Δημητρίου (Κροκεῶν, 1285/6) σ. 137 Επ. 1 στίχ. 1 - 2.
Ναὸς ἁγίου Δημητρίου (Χρυσάφης, 1641) σ. 159 Επ. 10 στίχ. 1 - 2.
Ναὸς (ἁγίου Ἰωάννου Ἀρεοπόλεως, 1746) σ. 167 Επ. 15.
Ναὸς (ἁγίου) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (Σκουτάρι, 1750) σ. 171 σημ. 2 στίχ. 3 - 4.
Ναὸς (ἁγίου) Νικολάου (Βερροίων, 1597) σ. 141 Επ. 4 στίχ. 1 - 2.
Ναὸς (ἁγίου) Νικολάου (Χρυσάφης, 1620) σ. 147 Επ. 7 στίχ. 2.
Ναὸς ἁγίων Ἀναργύρων (τῆς ὁμωνύμου Μονῆς Λακεδαίμονος, 1621) σ. 149 Επ. 8 στίχ. 2 - 3 καὶ σ. 153.
Ναὸς Γεωργίου τοῦ μάρτυρος (Νέου Μυστρᾶ, 1825) σ. 173 Επ. 19 στίχ. 2.
Ναὸς Εἰσοδίων (Πέρπενης, 1739) σ. 164 Επ. 14 στίχ. 3.
Ναὸς Θεομήτορος Ἐλεούσης Κούμπαρη (τῆς ὁμωνύμου Μονῆς Λακεδαίμονος, 1602) σ. 143 Επ. 5 στίχ. 1 - 2.
Ναὸς ὁσίου Βασιλείου τοῦ μεγάλου (Σανέϊκων Πέρπενης, 1755) σ. 168 Επ. 16 στίχ. 2.
Ναὸς Παντανάσσης (Οἰτύλου) σ. 161 σημ. 1.
Ναὸς Προφήτου Ἠλιοὺ (ὁμωνύμου διαλελυμένης Μονῆς Λακεδαίμονος, 1619) σ. 145 Επ. 6 στίχ. 3 - 4.
Ναὸς Ταξιάρχου Μιχαὴλ (ὁμωνύμου διαλελυμένης Μονῆς παρὰ τὸ Στεφάνι Κορινθίας 1564/65) σ. 159 σημ. 1.
Ναὸς Τιμίου Προδρόμου (Λογοθετῶν Ζακύνθου, 1606) σ. 144 σημ. 5.
Ναὸς Ὑπεραγίας Θεοτόκου (Κουσκούνι Ἀρεοπόλεως, 1789) σ. 170 Επ. 17 στίχ. 2.
Ναυπλία σ. 147 Επ. 7 στίχ. 9.
Ναύπλιον σ. 149 Επ. 8 στίχ. 8 - 9 σ. 154 σ. 157 Επ. 9 στίχ. 5.
Νεόφυτος Βρεστένης (1597) σ. 141 Επ. 4 στίχ. 3.
Νεόφυτος ἱερομόναχος (1619) σ. 145 Επ. 6 στίχ. 6 - 7.
Νίκας Παναγιώτης (1739) σ. 164 - 165 Επ. 14 στίχ. 8 - 9.
Νίκας Παναγιώτης, παπᾶς αὐτόθι στίχ. 7.
Νικόλαος (1285/86) σ. 137 Επ. 1 στίχ. 3.
Νικόλαος ἀπὸ Νομιτζῆ, ζωγράφος (1750) σ. 171 σημ. 2.
Νικόλαος σοπραϋτεντέντε Λακωνίας (1711) σ. 154.
Νομιτζῆ, κώμη (1728) σ. 164 Επ. 13 στίχ. 10 καὶ σ. 171 σημ. 2.
Ντώριζα (1728) σ. 164 Επ. 13 στίχ. 6 - 7.

Παρθένιος Βρεστένης (1620) σ. 147 Επ. 7 στίχ. 8.
Παρθένιος Πρόκος. Βλ. Πρόκος Παρθένιος.
Πεδιώτης Ἰωάννης, ζωγράφος (1739) σ. 165 Επ. 14 στίχ. 12 - 13.
Πεδιώτης Μιχαλάκης, ζωγράφος (1739) αὐτόθι στίχ. 15 - 16.
Πέτζες σ. 155 σημ. 1.
Πολιτάκης Σπυρίδων, Κυρκεραῖος, Κορφιώτης, ζωγράφος (1755) σ. 168 Επ. 16 στίχ. 10.
Πραστός, κώμη (1739) σ. 164 Επ. 14 στίχ. 6.
Πρόκος Παρθένιος, ἱερομόναχος (Μονῆς ἁγίων Ἀναργύρων) (1711) σ. 154.
Πύρρος Διονύσιος σ. 173 Επ. 19 στίχ. 13.

Ραζέλος Ἀντώνιος Π (;), ζωγράφος (18 . 1) σ. 162 σημ.

α. Κροκεαί, ναὸς Ἁγίου Δημητρίου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

β. Οἴτυλον, ναὸς Ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ τῆς ΝΔ. γωνίας.

α. Οἴτυλον, ναὸς Ἁγίου Γεωργίου.
Τμῆμα ἐνεπιγράφου κοσμήτου.

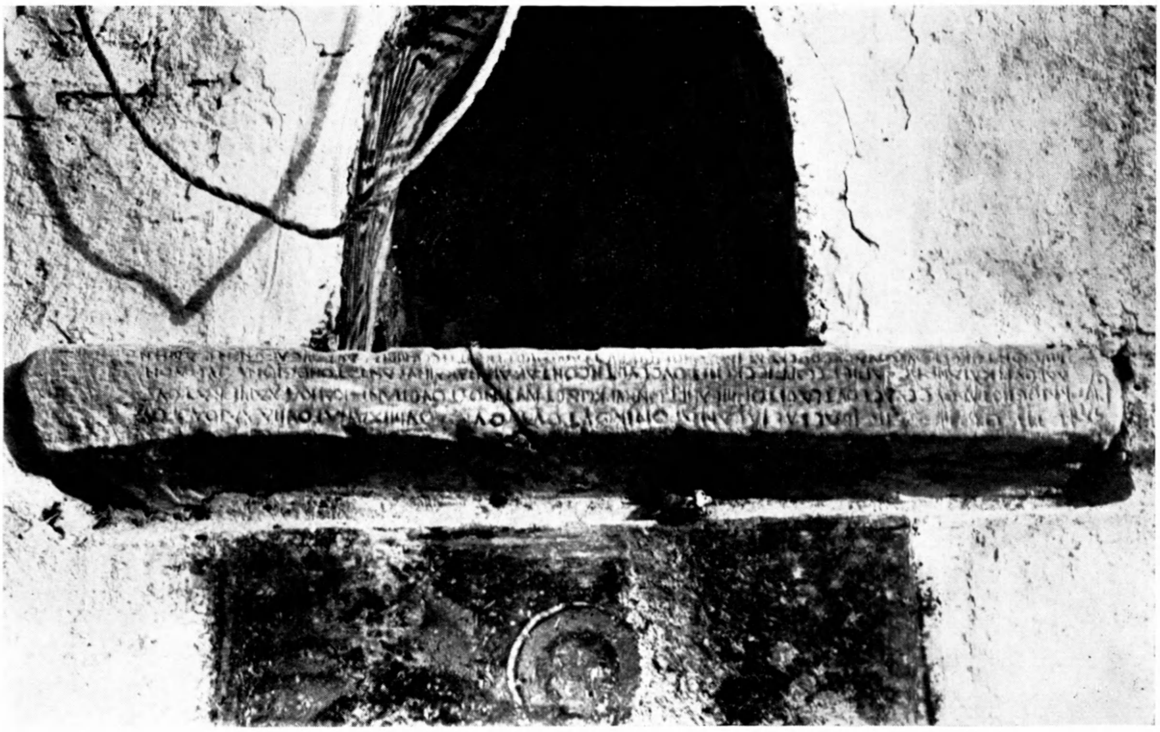

β. Οἴτυλον, ναὸς Ἁγίου Γεωργίου. Ἀνεστραμμένη ἐπιγραφὴ ὡς ποδιὰ τοῦ ὑπὲρ τὴν Ν. θύραν ἀνακουφιστικοῦ τόξου.

γ. Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἀνωτέρω εἰκόνος οὐχὶ ἀνεστραμμένη.

α. Φανερωμένη Μάνης. Τμῆμα ἐνεπιγράφου κοσμήτου.

β. Λεπτομέρεια τοῦ ἀνωτέρω κοσμήτου.

γ. Φανερωμένη Μάνης. Θωράκιον.

α. Φανερωμένη Μάνης, ναὸς Παναγίας.

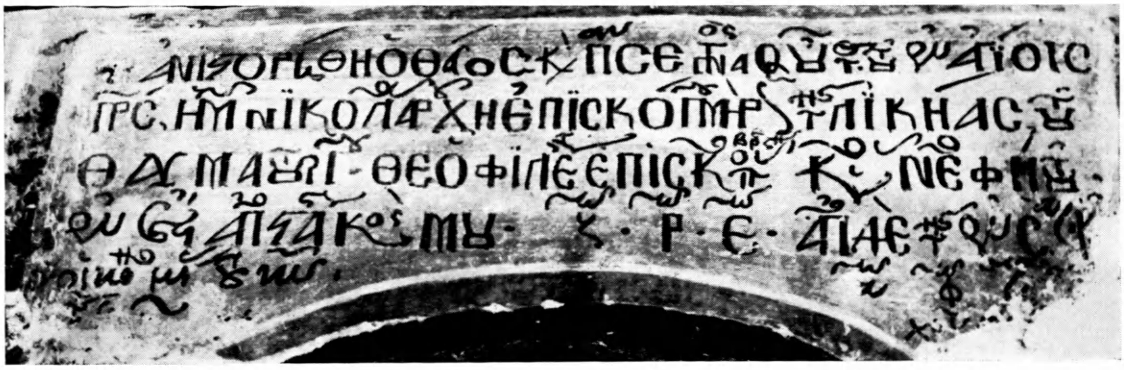

β. Βέρροια, ναὸς Ἁγίου Νικολάου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

γ. Μονὴ Κούμπαρη. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

α. Μονὴ Κούμπαρη. Τοιχογραφίαι τοῦ καθολικοῦ.

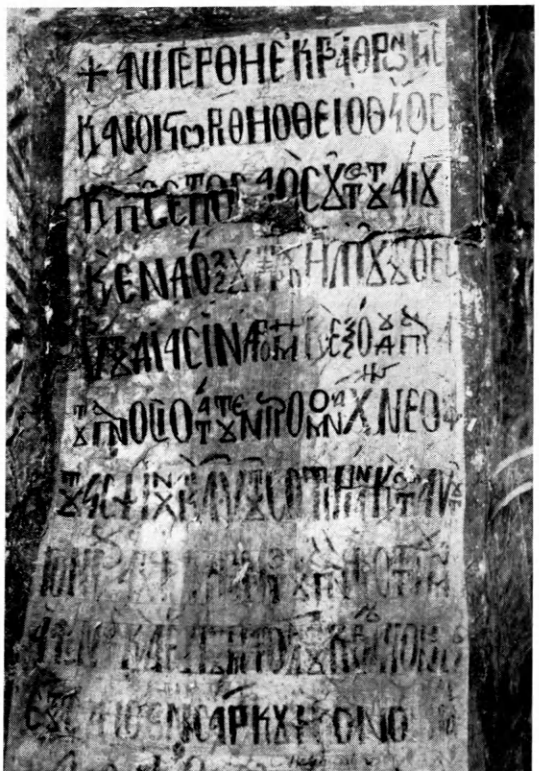

β. Γεωργίτσι, Μονὴ Προφήτου Ἠλία. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

(Φωτογραφία Ν. Γεωργιάδου)

α. Χρύσαφα, ναὸς Ἁγίου Νικολάου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

β. Μονὴ ἁγίων Ἀναργύρων. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

(Φωτογραφία Ν. Γεωργιάδου)

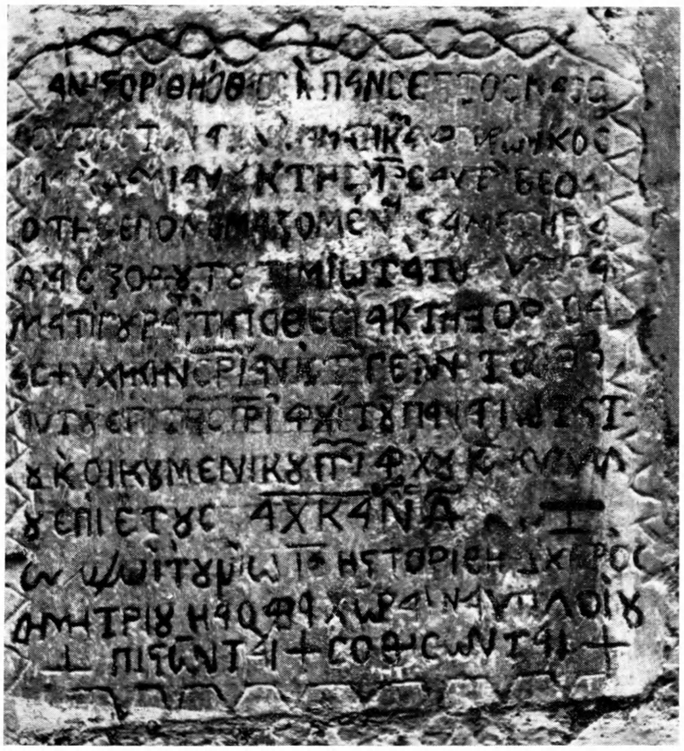

α. Μονὴ ἁγίων Ἀναργύρων. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφή.

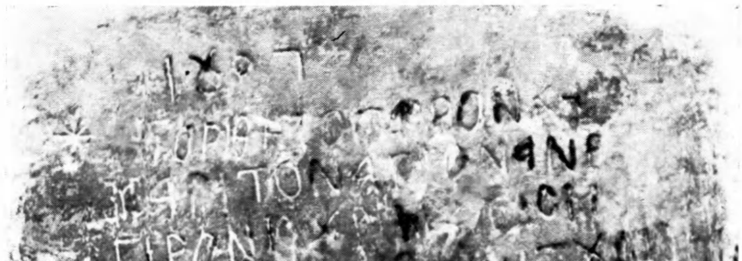

β. Μονὴ ἁγίων Ἀναργύρων. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ κρήνης.

α. Μονὴ ἁγίων Ἀναργύρων. Τμῆμα τοῦ ἐνεπιγράφου ξυλογλύπτου τέμπλου (1711).

β. Τσίντζινα, ναὸς Ἁγίου Βλασίου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

γ. Χρύσαφα, ναὸς Ἁγίου Δημητρίου. Κτητορικὴ ἐπιγραφὴ νάρθηκος.

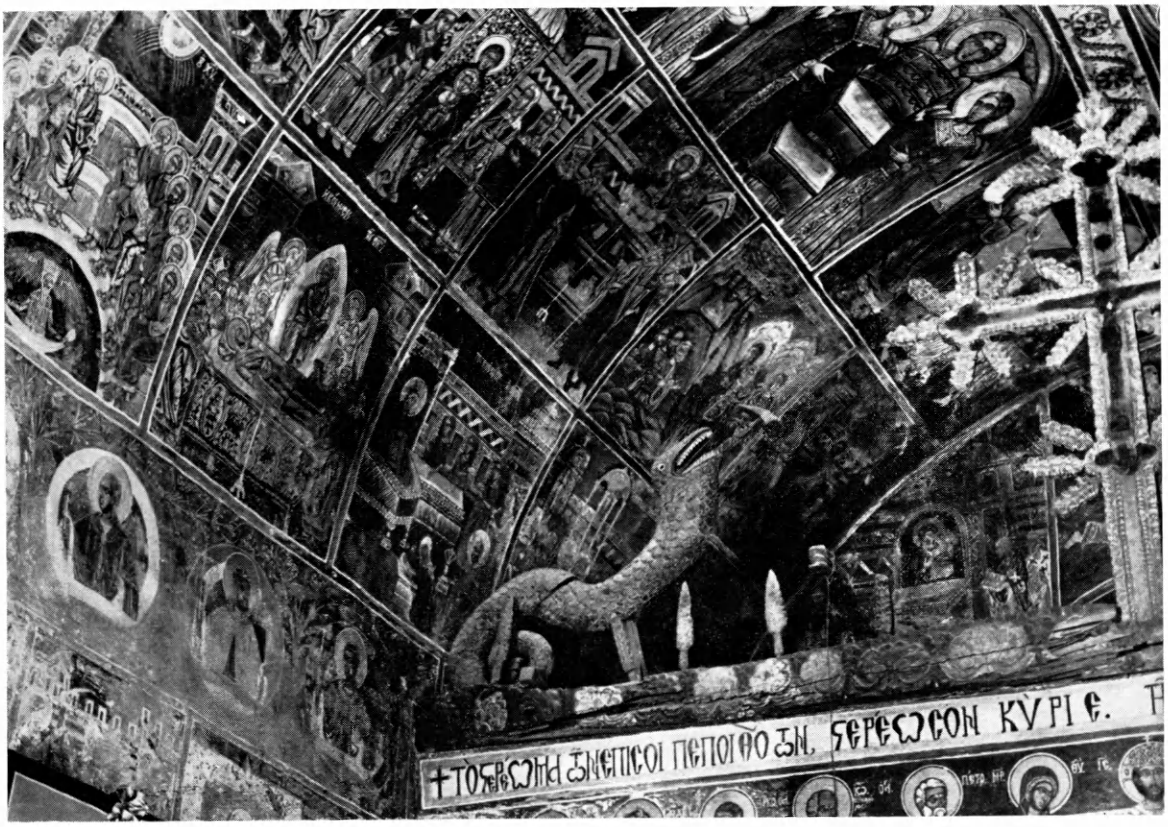

α. Οἴτυλον, ναὸς Ἁγίου Νικολάου. Τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ τέμπλου.

β. Οἴτυλον, ναὸς Ἁγίου Νικολάου. Τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ τέμπλου.

α. Χρύσαφα. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ κρήνης.

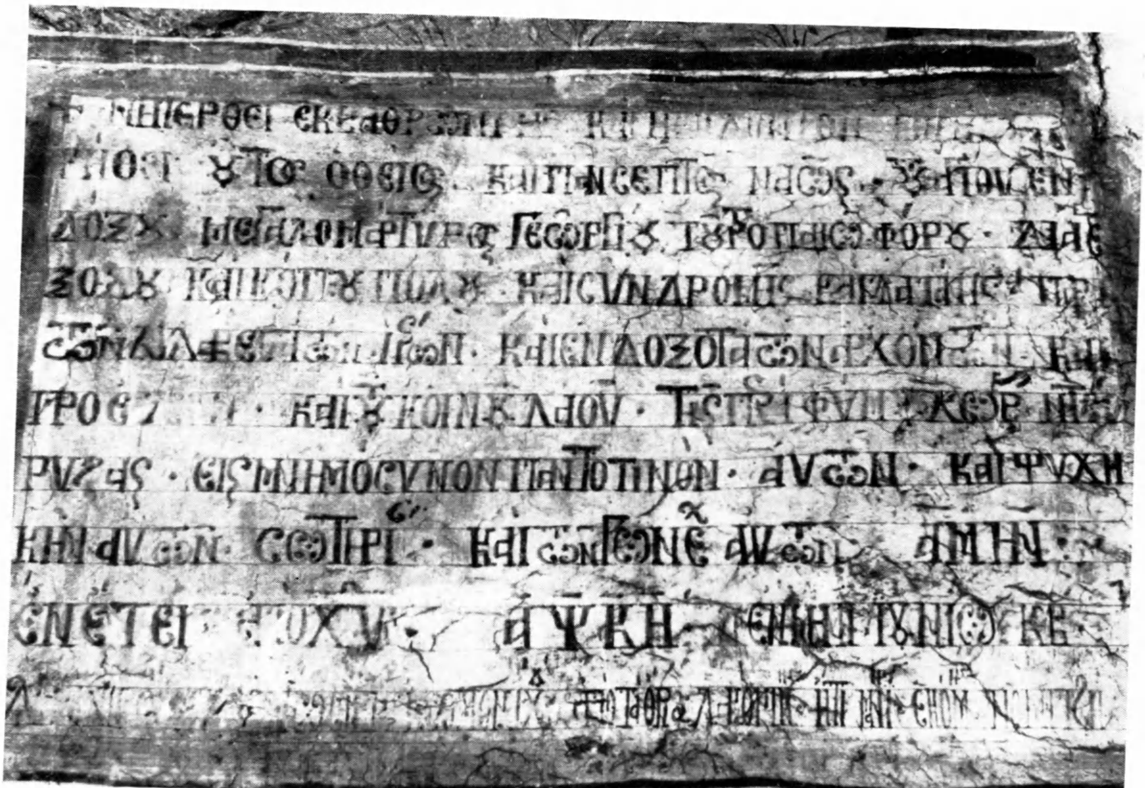

β. Ντόριζα, ναὸς Ἁγίου Γεωργίου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

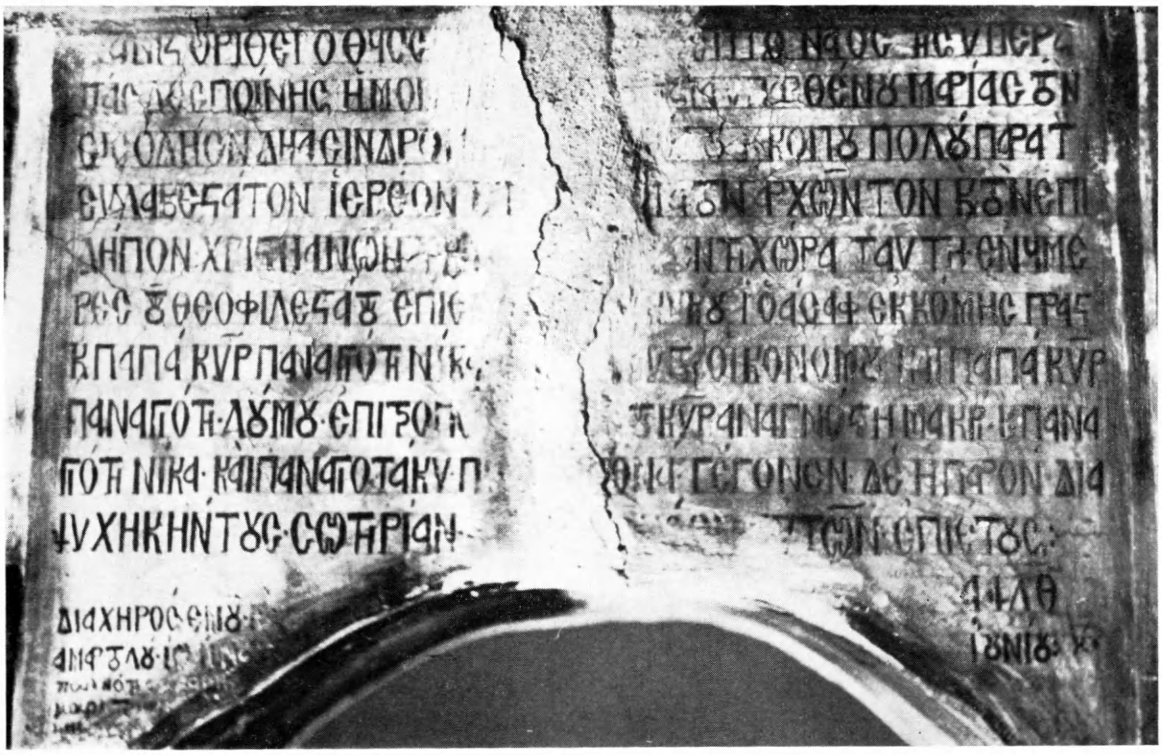

α. Πέρπενη (Καλλονή), ναὸς τῶν Εἰσοδίων. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

β. Λεπτομέρεια τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς.

α. Πέρπενη (Καλλονή), ναὸς Εἰσοδίων. Λεπτομέρεια τοιχογραφίας.

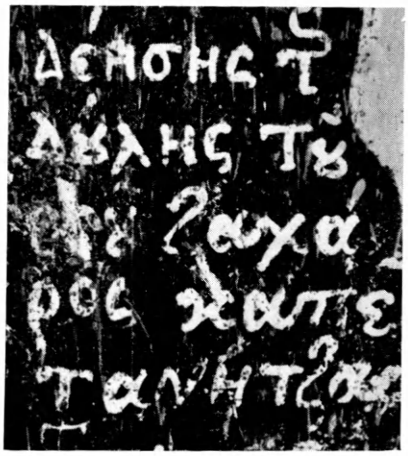

β

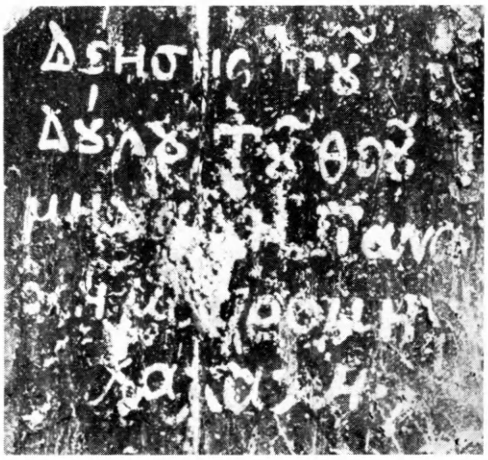

γ

δ

β - δ. Ἀρεόπολις, ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου.
Ἀφιερωτικαὶ ἐπιγραφαί.

α. Σανέϊκα Πέρπενης (Καλλονῆς), ναὸς Ἁγίου Βασιλείου. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

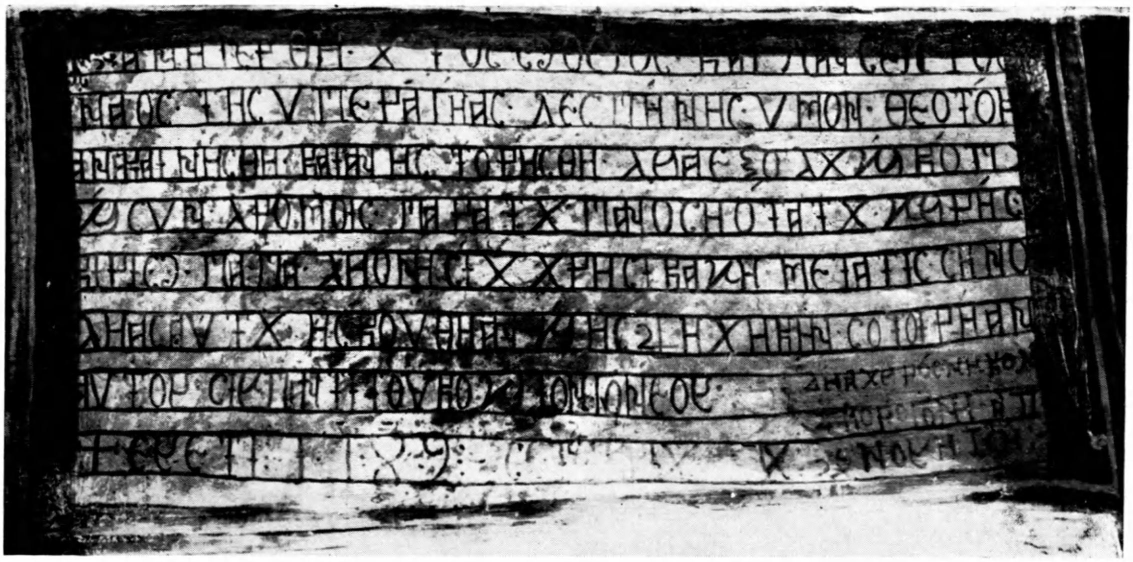

β. Κουσκούνι Ἀρεοπόλεως, ναὸς Παναγίας. Κτητορικὴ ἐπιγραφή.

α. Μυστρᾶς, ναὸς Ἁγίου Δημητρίου. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ ὀρειχαλκίνου κηροπηγίου.

β. Μυστρᾶς, ναὸς Ἁγίου Δημητρίου. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφὴ ὀρειχαλκίνου κηροπηγίου.

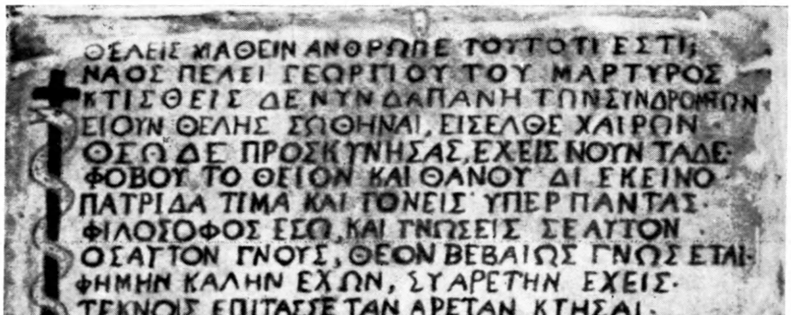

γ. Νέος Μυστρᾶς, ναὸς Ἁγίου Γεωργίου. Ἐγχάρακτος ἐπιγραφή.

Σεραφείμ ἱερομόναχος ἐκ Βερροίων (1807) σ. 153 σημ.
Σκοινοπλόκος Καμαρινὸς (1620) σ. 147 Επ. 7 στίχ. 5.
Σκουτάρι (Μάνης, 1750) σ. 171 σημ. 2.
Σταματήρα (1621) σ. 149 Επ. 8 στίχ. 4 καὶ σ. 153.
στηθεῖα σ. 140 Επ. 3.
Συμεὼν ἱερομόναχος (Μονῆς Ταξιάρχου Κορινθίας, 1564/65) σ. 159 σημ. 1.
Σφυρικᾶς Ἰωάννης, ἱερεὺς ξυλογλύπτης (1711) σ. 154. Σφυριγκας, αὐτόθι σημ. 3.

Τζίτζινα (1611) σ. 152 σημ. 3, σ. 155 σημ. 1 (1755).

Τριφύλλιος, ἅγιος ἱεράρχης σ. 165 καὶ 169.

Φωτεινὸς Μελέτιος, ἱερομόναχος σ. 161 σημ. 1.

Χριστόφορος τοῦ Παναγιώτη (Χρύσαφα 1763) σ. 160.
Χρύσανθος Λακεδαιμονίας σ. 172 Επ. 18 στίχ. 4 - 5.
Χρυσάφη (χωρίον Λακεδαίμονος) σ. 152 σημ. 3, σ. 160 σημ. 6, σ. 154.
Χρυσικάκης Διονύσιος, παπᾶς (1789) σ. 170 Επ. 17 στίχ. 5.

Ν. Β. Δ.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΑΚΤΙΑΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ

1

Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ γρανίτου εὑρεθεῖσα πρὸ τετραετίας εἰς τὸ παρὰ τὴν θέσιν Νικολάρα νεκροταφεῖον Μάζωμα καὶ ἀποκειμένη νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Νικοπόλεως. Ὕψος (μέγιστον) 1.40, πλάτος 0.58, πάχος 0.10 μ. Εἰς τὸ ἄνω μέρος ταύτης ἀναγράφεται διὰ γραμμάτων ὕψους 0.04 ἡ ἐπιγραφή :

DIS MANIBUS
CEPPIUS FEROX VIXIT
ANNIS LX. MILITAVIT
ANNIS XX IN CLASSE PR(AETORIA)
RAVENNATE. CUIUS HERES
FACIUNDUM CURAVIT.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Ceppius Ferox, ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 60 ἐτῶν, ὑπηρέτησεν εἰς τὸν στόλον τῆς Ραβέννης ἐπὶ 20 ἔτη [1]. Ἐπειδὴ οὐδένα βαθμὸν φέρει, συμπεραίνομεν ὅτι ὑπηρέτησεν ὡς ἁπλοῦς classiarius. Ὁ Ceppius δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸς εἰς ἡμᾶς [2].

Ὁ στόλος τῆς Ραβέννης (classis Ravennas) συνεστήθη ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του [3]. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 71 μ. Χ. φέρει τὸν τιμητικὸν τίτλον praetoria τὸν ἀπονεμηθέντα εἰς ἀμφοτέρους τοὺς στόλους τῆς Ἰταλίας, δηλαδὴ τὸν τοῦ Μισηνοῦ (Misenum) καὶ τῆς Ραβέννης, ὑπὸ τοῦ Βεσπασιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἐγκαθίστα τοὺς ἀπολυομένους ναύτας τῶν Ἰταλικῶν στόλων εἰς τὰς ἀποικίας καὶ ἐχορήγει συγχρόνως εἰς αὐτοὺς Λατινικὸν δίκαιον [4]. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 214 ὁ Καρακάλλας ἀπέ-

1 Ἡ στρατιωτικὴ θητεία ἠδύνατο νὰ παραταθῇ ἐνίοτε μέχρι καὶ 45 ἐτῶν, πρβ. W. M. Ramsay, The Social Basis of Roman Power in Asia Minor, Amsterdam 1967, σ. 8.

2 Τὸ ὄνομα Cep(p)ius εἶναι ἄλλωστε σπανιώτατον, πρβ. W. Schulze, Geschichte der lateinischen Eigennamen, Berlin 1904, σ. 351 καὶ 423, ἔνθα παρατίθενται τὰ γνωστὰ ὀνόματα τῶν Cep(p)ii. Τὸ ἐπίθετον Ferox (γενναῖος) ἐλάμβανον ἐνίοτε ὡς cognomen οἱ στρατιῶται, πρβ. L. R. Dean, A Study of the Cognomina of Soldiers in the Roman Legions, Princeton 1916, σ. 184.

3 Περὶ τὰ ἔτη 25 - 23 π. Χ., πρβ. Ch. G. Starr, The Roman Imperial Navy (31 π. Χ. - 324 μ. Χ.), Cambridge 1960 (β΄ ἔκδ.), σ. 21.

4 Ch. G. Starr, ἔ. ἀ. σ. 71 καὶ 185 - 186. Ἐν τούτοις ἐπιγραφικῶς ὁ τίτλος praetoria μαρτυρεῖται μόνον ἀπὸ τοῦ ἔτους 114 μ. Χ., πρβ. CIL XVI, 60, στ. 8. Κατὰ τὸν D. Kienast (Untersuchungen zu den Kriegsflotten der Röm. Kaiserzeit, Bonn 1966, σ. 74) ὁ Δομιτιανός, καὶ ὄχι ὁ Βεσπασιανός, ἀπένειμε τὸν τίτλον praetoria εἰς τοὺς Ἰταλικοὺς στόλους.

νειμεν εἰς τοὺς Ἰταλικοὺς στόλους καὶ τὸν τίτλον pia vindex, τὸν ὁποῖον διετήρησαν οὗτοι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος[1]. Τὰ γεγονότα ταῦτα καθορίζουν καὶ τὸν χρόνον ἀνεγέρσεως τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἐφ' ὅσον ὁ Ceppius ἦτο ἤδη 60 ἐτῶν, ὅτε ἐτάφη εἰς τὴν Νικόπολιν, εἶναι πιθανὸν ὅτι ἔζη ἐν αὐτῇ, ἐγκατασταθεὶς ἴσως ὑπὸ τοῦ Βεσπασιανοῦ ἢ ὑπό τινος τῶν ἀμέσων διαδόχων του. Ἐὰν δὲ πράγματι προέρχεται ἡ ἐπιγραφὴ ἐκ τῶν χρόνων τῶν Φλαβίων, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐκ παλαιογραφικῶν ἐνδείξεων πιστοῦται[2], τότε αὕτη εἶναι μία τῶν ἀρχαιοτέρων μαρτυριῶν, τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ στόλου τῆς Ραβέννης ὡς praetoria. Ἡ σημασία δὲ τῆς ἐπιγραφῆς αὐξάνει ἔτι μᾶλλον, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐλαχίστας μαρτυρίας ἔχομεν περὶ τῆς παρουσίας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου τῆς Ραβέννης εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ὕδατα[3].

2

Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ λευκοῦ σκληροῦ λίθου ἀποκεκρουμένη κατὰ τὸ κάτω δεξιὸν τμῆμα αὐτῆς. Εὑρέθη εἰς τὸ παρὰ τὴν θέσιν Νικολάρα νεκροταφεῖον Μάζωμα, ἀπόκειται δὲ νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Νικοπόλεως. Ὕψος 0.52, πλάτος 0.35, πάχος 0.17 μ. Φέρει διὰ γραμμάτων ὕψους 0.03 - 0.04 μ. τὴν ἐπιγραφήν:

SEX(TE) POPILLIE
ACATHON, AVE.

Σέξτε Ποπίλ-
λιε Ἀγάθων,
χαῖρε.

Τὸ Ἑλληνικὸν cognomen τοῦ Σέξτου Ποπιλλίου Ἀγάθωνος ὑποδεικνύει ὅτι οὗτος ἦτο Ἕλλην λαβὼν Ρωμαϊκὴν πολιτείαν. Εἶναι ἡ πρώτη δίγλωσσος ἐπιγραφή, ἥτις εὑρέθη εἰς τὴν Νικόπολιν. Ἡ ἡλικία τοῦ ἀποβιώσαντος δὲν μνημονεύεται ἐνταῦθα, τοῦτο δὲ παρατηρεῖται καὶ εἴς τινας ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Νικοπόλεως[4].

Ὁ Σέξτος Ποπίλλιος Ἀγάθων δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸς εἰς ἡμᾶς. Οἱ Pop(p)ilii ἦσαν πάντως ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Δῆλον ἤδη ἀπὸ τοῦ 100 π. Χ.[5], κατὰ δὲ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους συναντῶνται καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος[6].

1 Ch. G. Starr, ἔ. ἀ. σ. 191 - 192.

2 Ἰδίᾳ τῶν γραμμάτων L, T, M, A, τὰ ὁποῖα προσομοιάζουν πρὸς τὰ εἰς A. E. Gordon, Album of Dated Latin Inscriptions, τόμ. Α', Berkeley 1958, σ. 122, ἀρ. 128 (πίν. 54, ἀριθ. 128).

3 Ch. G. Starr, ἔ. ἀ. σ. 23. D. Kienast, ἔ. ἀ. σ. 122, μετὰ τῆς σημ. 157.

4 CIG II, 1812, 1813, 1814, πρβ. κατωτέρω καὶ τὴν ὑπ' ἀρ. 10 ἐπιγραφήν. Σφάλλει ἄρα ὁ U. Kahrstedt (Die Territorien von Patrai und Nikopolis εἰς Historia I, 1950, σ. 557) ὑποστηρίζων ὅτι ἐκ τῶν 20 ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν τῆς Νικοπόλεως αἱ 19 ἀναφέρουν τὴν ἡλικίαν τοῦ νεκροῦ.

5 Πρβ. J. Hatzfeld, Les Italiens résidants à Délos εἰς BCH 36, 1912, σ. 69 - 70.

6 Πρβ. J. Hatzfeld, Les trafiquants Italiens dans l'Orient hellénique, Paris 1919, σ. 87 (Νάξος), σ. 152, σημ. 8 (Κῶς;), σ. 161, σημ. 2 (Μίλητος), σ. 75, σημ. 5 (Ἀθῆναι).

3

Ἀναθηματικὸς βωμὸς εὑρεθεὶς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὴν θέσιν Ματσουγιάννινα καὶ ἀποκείμενος νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Νικοπόλεως. Εἶναι λίθινος, χρώματος λευκοῦ, ἔχει δὲ ὕψος 0.76, πλάτος (ἄνω) 0.36, πλάτος (μέσον) 0.32, πλάτος βάσεως 0.39 καὶ πάχος 0.33 μ. Φέρει εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς προσθίας ὄψεως διὰ γραμμάτων λίαν δυσδιακρίτων ὕψους 0.03 - 0.035 μ. τὴν ἐπιγραφήν :

Σαβείν[η]
Σεβαστὴ
Ἀρτέμιδι
Κελκαί[ᾳ]

Σεβασταὶ (Augustae) ὠνομάζοντο αἱ σύζυγοι τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων [1]. Δύο δὲ αὐτοκράτειραι φέρουσαι τὸ ὄνομα Σαβίνη εἶναι γνωσταὶ ἐκ τῆς Ἱστορίας. Ἡ Poppaea Sabina [2], ἡ σύζυγος τοῦ Νέρωνος, καὶ ἡ (Vibia) Sabina [3] ἡ σύζυγος τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ πρώτη ἀναφέρεται [4] εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα Poppaea Sabina ἢ ἁπλῶς Poppaea, οὐδέποτε δὲ Sabina, ὡς συμβαίνει νὰ ὀνομάζεται ἡ σύζυγος τοῦ Ἀδριανοῦ, εἶναι φανερὸν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς δευτέρας Σαβίνης, ἡ ὁποία συνώδευσε τὸν Ἀδριανὸν κατὰ τὸ δεύτερον ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν ταξίδιόν του τὸ πραγματοποιηθὲν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 128 καὶ 134 [5].

Ἡ ἐν Νικοπόλει παρουσία τοῦ Ἀδριανοῦ μαρτυρεῖται ἐκ τῶν νομισμάτων [6] καὶ τῶν ἐπιγραφῶν [7]. Ὁ Julius Dürr ἀνάγει [8] τὰς μαρτυρίας ταύτας εἰς τὸ ἔτος 124/5, ὅτε κατ' αὐτὸν ἐπεσκέφθη τὸ πρῶτον τὴν Ἑλλάδα ὁ αὐτοκράτωρ. Ὁ A. M. Woodward τοποθετεῖ [9] τὴν ἐπίσκεψιν εἴτε εἰς τὸ ἔτος 125/6 (α΄ περιοδεία) εἴτε εἰς τὸ ἔτος 128 (β΄ περιοδεία). Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ τοποθετήσωμεν ἀσφαλῶς τὴν παρουσίαν τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὴν Νικόπολιν εἰς τὴν δευτέραν περιοδείαν του. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ Σαβίνη ἔκαμε τὴν ἀφιέρωσιν εἰς τὴν Ἄρτεμιν κατὰ τὴν παραμονήν της εἰς τὴν Νικόπολιν. Ἀλλ' ἡ αὐτοκράτειρα συνώδευσε τὸν Ἀδριανὸν μόνον κατὰ τὴν δευτέραν ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἤτοι κατὰ τὸ ἔτος 128. Ἄλλωστε ὁ τίτλος τῆς Σεβαστῆς, τὸν ὁποῖον φέρει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἐδόθη εἰς αὐτὴν κατὰ τὸ ἔτος 128. Ἐπομένως κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἤτοι κατὰ τὸ δεύτερον ταξίδιόν του, ἐπεσκέφθη τὴν Νικόπολιν ὁ Ἀδριανὸς προερχόμενος προφανῶς ἐξ Ἰταλίας [10].

1 Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δομιτιανοῦ ὁ τίτλος τῆς Σεβαστῆς παρεχωρεῖτο, συνήθως τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς συγκλήτου, εἰς τὴν σύζυγον τοῦ ἑκάστοτε αὐτοκράτορος, πρβ. J. Marquardt - Th. Mommsen, Römisches Staatsrecht, Basel 1952, τόμ. Β΄, σ. 821 μετὰ τῆς σημ. 4. Ἐνίοτε ὁ τίτλος ἐδίδετο καὶ εἰς ἄλλα μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, αὐτόθι σ. 821 - 822.

2 PIR III, σ. 87, ἀρ. 630.

3 PIR III, σ. 429, ἀρ. 414.

4 Dessau 233, 234, 3873, 8902. IGR IV, 1125.

5 Πρβ. J. Dürr, Die Reisen des Kaisers Hadrian, Wien 1881, σ. 60.

6 B. V. Head, Historia Numorum, Oxford 1911 (β΄ ἐκδ.), σ. 321.

7 CIG II, 1822. A. M. Woodward εἰς BSA 26, 1923/24, σ. 165, A 12, στ. 5 - 6 : *Πρεσβευτὴς πρὸς τὸν ἐν θεοῖς Ἀτριανὸν εἰς Νικόπολιν προῖκα.*

8 Ἔ. ἀ. σ. 56 μετὰ τῆς σημ. 294, πρβ. σ. 69 (τέλος).

9 BSA ἔ. ἀ. σ. 182.

10 Ἀπίθανος φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ J. Dürr (ἔ. ἀ. σ. 60), καθ' ἣν ἡ δευτέρα ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν περιοδεία τοῦ αὐτοκράτορος ἤρχισεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, καθ' ὅσον πολὺ φυσικώτερον εἶναι διὰ τὸν προερχόμενον ἐξ Ἰταλίας νὰ διέλθῃ πρῶτον ἐκ Νικοπόλεως.

Τὴν ὕπαρξιν ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος Κελκαίας [1] ἐν Νικοπόλει ἐγνωρίζομεν μέχρι τοῦδε ἐξ ἐπιγραφῆς [2] εὑρεθείσης ὁμοίως εἰς τὴν Νικόπολιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ὅτι ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἐτίμησαν τὴν Δικαίαν Δημαρέτου, τὴν πρώτην ἱέρειαν τῆς θεᾶς ἐν Κελκαίῳ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως (30 - 28 π. Χ.). Ἡ ἀνεύρεσις καὶ τῆς νέας ἐπιγραφῆς εἰς τὴν Νικόπολιν θέτει ἐκτὸς ἀμφιβολίας ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος Κελκαίας εὑρίσκετο εἰς τὴν Νικόπολιν, τοῦτο δὲ ὑποβοηθεῖ ἡμᾶς νὰ ἀνεύρωμεν τὴν προέλευσιν καὶ ἑτέρας ἐπιγραφῆς, τῆς CIG II, 1947, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ Ἄρτεμις Κελκαία. Ὁ Boeckh, ἀγνοῶν βεβαίως τὰς ἐκ Νικοπόλεως ἐπιγραφὰς καὶ στηριζόμενος εἴς τι χωρίον τοῦ Ἀρριανοῦ [3], ὑπέθεσεν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὸ ἐν Βενετίᾳ Museum Nanianum καὶ εἶναι ἀγνώστου προελεύσεως, προέρχεται ἐξ Ἀθηνῶν. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν περὶ ὑπάρξεως ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος Κελκαίας ἐν Ἀθήναις, νομίζομεν ὅτι ἡ CIG II, 1947 προέρχεται ἐκ Νικοπόλεως, τῆς ὁποίας καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ εὑρίσκονται εἰς τὸ Museum Nanianum [4].

4

Στήλη ἐκ λευκοφαίου λίθου ἀποκεκρουμένη κατὰ τὸ ἄνω μέρος αὐτῆς καὶ χρησιμεύουσα ὡς βάθρον ἀναθηματικοῦ ἀνδριάντος (εἰκ. 1). Εὑρέθη κατὰ τὸ ἔτος 1962 εἰς τὴν θέσιν Μελίσσια, ἔξωθι τοῦ Βυζαντινοῦ τείχους. Ἀπόκειται νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Νικοπόλεως. Ὕψος 0.92, πλάτος 0.68, πλάτος βάσεως 0.84, πάχος 0.41 μ. Εἰς τὸ ἄνω μέρος ταύτης φέρεται διὰ γραμμάτων ὕψους 0.06 μ. ἡ ἐπιγραφή:

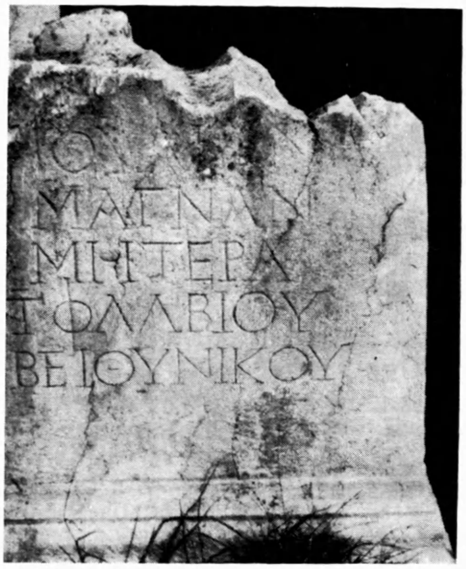

Ἰουλίαν
Μάγναν
Μητέρα
Τ(ίτου) Φλαβίου
Βειθυνικοῦ

Εἰκ. 1.

1 Περὶ τῆς Ἀρτέμιδος Κελκαίας, ἰδὲ Höfer εἰς Roscher Lexikon, τόμ. Β′ (1890 - 1894), στ. 1029 (ἐν λ. *Kelkaia*). Oberhummer, εἰς RE XI (1921), στ. 147 (ἐν λ. *Kelkaia*).

2 Κ. Γερογιαννης εἰς Arch. - Epigr. Mitteilungen aus Österr. - Ungarn 14, 1891, σ. 113 - 114, ἀρ. 1.

3 Ἀναβ. Ἀλεξ. VII 19. 2: . . . *λέγεται ἀπενεχθῆναι ὀπίσω* (δηλ. ἐκ τῆς Ἀσίας) *ἐς Ἀθήνας καὶ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Κελκέας τὸ ἕδος.*

4 Πρβ. τὸ ὑπόμνημα τῆς CIG II, 1822 καὶ ἰδὲ τὰς ἐπιγραφάς: CIG II, 1811b, 1812, 1813, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐκ Νικοπόλεως καὶ ἀπόκεινται ἐπίσης εἰς τὸ Museum Nanianum. Ἐκτὸς τῶν ἐπιγραφῶν τού-

Οὔτε ἡ Ἰουλία Μάγνα οὔτε ὁ Τίτος Φλάβιος Βιθυνικὸς εἶναι ἄλλοθεν γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς. Τὰ tria nomina τοῦ Βιθυνικοῦ δεικνύουν ὅτι πρόκειται περὶ Ρωμαίου πολίτου, οὐδεὶς ὅμως ἐκ τῶν Φλαβίων, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται εἰς τὴν Prosopographia Imperii Romani [1], φέρεται ὡς δράσας ἐν Βιθυνίᾳ. Τὸ ἐπίθετον Βιθυνικὸς ἠδύνατο νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ Τίτος Φλάβιος ἔδρασεν ἐν Βιθυνίᾳ, καθ᾽ ὅσον τὰ ἐθνικὰ συνήθως ἐδίδοντο ὡς agnomina εἰς τοὺς νικητὰς στρατηγοὺς ἢ τοὺς κατά τινα τρόπον δράσαντας εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Δημοκρατίας τὰ ἐθνικὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ὄχι μόνον ὡς agnomina, ἀλλὰ καὶ ὡς cognomina (πρβ. Ofilius Macedo [2], Q. Caecilius Epirota [3], Attius Laco [4] κ.ἄ.). Οὕτως ὁ υἱὸς τοῦ Q. Pompeius Bithynicus (F. Miltner, RE XXI (1952) στ. 2061, ἐν λ. *Pompeius*, ἀρ. 25), ὁ ὁποῖος ὠργάνωσε τὸ 74 π.Χ. ὡς Ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τὴν Βιθυνίαν, ὀνομάζεται ὁμοίως Pompeius Bithynicus (RE, ἀρ. 26), ἂν καὶ οὐδόλως ἔδρασεν ἐν Βιθυνίᾳ. Ἐκληρονόμησεν ἄρα οὗτος παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ agnomen Bithynicus, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται πλέον ὡς cognomen τῆς οἰκογενείας. Ὡς cognomen ἐπίσης φέρουν τὸ Bithynicus καὶ οἱ Ti. Claudius, M. Insteius καὶ Volusius, ἐφ᾽ ὅσον οὐδόλως ἀναφέρονται ὡς δράσαντες ἐν Βιθυνίᾳ [5].

Δυνατὸν ἄρα καὶ ὁ ἡμέτερος Τίτος Φλάβιος Βιθυνικὸς οὐδεμίαν σχέσιν νὰ ἔχῃ πρὸς τὴν Βιθυνίαν, νὰ φέρῃ δὲ ἁπλῶς ὡς cognomen τὸ Bithynicus.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ φέρει καθαρῶς Ρωμαϊκὸν ὄνομα, νομίζομεν ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ οἰκογενείας Ρωμαϊκῆς ἐγκατεστημένης εἰς τὴν Νικόπολιν.

Τὸ ὄνομα δεικνύει ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι μεταγενεστέρα τοῦ αὐτοκράτορος Τίτου (79 - 81 μ.Χ.), παρὰ τοῦ ὁποίου ὁ Βιθυνικὸς ἤ τις τῶν προγόνων ἔλαβε Ρωμαϊκὴν πολιτείαν [6].

Τὰ ὀνόματα Ἰούλιος - Ἰουλία εἶναι συνήθη ἐν Νικοπόλει [7], εἶναι δὲ τοῦτο μία ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου πρὸς τὴν ἱδρυθεῖσαν ὑπ᾽ αὐτοῦ πόλιν [8].

των καὶ ἄλλαι ἀρχαιότητες τῆς Νικοπόλεως εὑρίσκοντο εἰς τὸ ἐν λόγῳ Μουσεῖον, συμφώνως πρὸς τὰς πληροφορίας τοῦ P. M. Paciaudius (Monumenta Peloponesia, Roma 1761, τόμ. Α΄, σ. XXVII, τόμ. Β΄, σ. 23 καὶ 62). Ὅλως περιέργως καὶ ἑτέρα ἐπιγραφὴ (CIL III, 3156a) ἀναφέρουσα τὴν λατρείαν τῆς Diana Calceitis εἶναι ἀγνώστου προελεύσεως. Ὁ Mommsen (εἰς τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐπιγραφῆς) ὑποθέτει ὅτι προέρχεται ἐκ Δαλματίας καὶ παραπέμπει εἰς τὴν CIG II 1947. Ὅτι ὅμως πρόκειται περὶ ἁπλῆς εἰκασίας ὁμολογεῖ καὶ ὁ ἴδιος (origo plane incerta ; ego posui cum Dalmaticis ex conjectura). Ἡ μνεία τῆς Diana Calceitis, ἡ ὁποία ἴσως εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν Ἄρτεμιν Κελκαίαν, ὑποδεικνύει ὅτι καὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δυνατὸν νὰ προέρχεται ἐκ Νικοπόλεως.

1 III² σ. 132 - 186, ἀρ. 182 - 405.

2 PIR II, σ. 311, ὑπὸ τὸν ἀρ. 4, πρβ. καὶ τοὺς ἀρ. 2 - 3.

3 PIR², III σ. 82, ὑπὸ τὸν ἀρ. 76.

4 PIR² I, σ. 273, ἀρ. 1359.

5 Πρβ. PIR² I, σ. 366, ὑπὸ τὸν ἀρ. 129.

6 Περὶ τῶν τρόπων, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο δυνατὸν νὰ χορηγηθῇ Ρωμαϊκὴ πολιτεία εἰς τοὺς ἐπαρχιώτας, ἰδὲ W. M. Ramsay, The Social Basis of Roman Power in Asia Minor, Amsterdam 1967, σ. 6 - 11.

7 *Ἰούλιος Σέλευκος* (E. Bourguet, De rebus Delphicis imperatoriae aetatis, Montpellier 1905, σ. 50). *Ἰούλιος Θεαγένης* (CIG II, 1947, πιθανὸν ἐκ Νικοπόλεως). *Ἰ(ούλιος) Π[ρ]εῖμος* (E. Szanto εἰς Arch. - Epigr. Mitteilungen aus Österr. - Ungarn 15, 1892, σ. 127, ἀρ. 1). *Ἰουλία Σάκρα* (Κ. Ρωμαιος εἰς ΑΔ 1916, Παράρτημα, σ. 52). *Ἰουλία Χρυσέα* (Bourguet, ἔ. ἀ. σ. 50).

8 Πρβ. Θ. Σαρικακη, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου, ΑΕ 1964, σ. 119 μετὰ τῆς σημειώσεως 1.

5

Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη κατὰ τὸ κάτω δεξιὸν τμῆμα αὐτῆς καὶ ἀποκειμένη νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Νικοπόλεως. Ὕψος (μέγιστον) 0.42, πλάτος (μέγιστον) 0.25, πάχος 0.02 μ. Φέρει διὰ γραμμάτων ὕψους 0.04 μ. τὴν ἐπιγραφήν.

Κλαύδιος
Δημήτρις
ἐτῶν —
χαῖ[ρε]

Ὡς γνωστόν [1], ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος (41 - 54 μ. Χ.) ὑπῆρξε λίαν γενναιόδωρος, εἰς τὴν χορήγησιν Ρωμαϊκῆς πολιτείας. Ἡ Νικόπολις, πόλις κατ᾽ ἐξοχὴν προσφιλὴς εἰς τοὺς αὐτοκράτορας, φυσικὸν ἦτο νὰ τύχῃ τῆς εὐνοίας τοῦ Κλαυδίου, τοῦτο δὲ μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν Τιβερίων Κλαυδίων [2], οἱ ὁποῖοι ἀπαντοῦν εἰς τὰς ἐπιγραφάς της [3]. Σύνηθες ἐπίσης ἦτο τὸ ὄνομα Κλαυδία (πρβ. τὴν ἑπομένην ἐπιγραφήν).

Ὁ Κλαύδιος Δημήτρις δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸς εἰς ἡμᾶς. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἀπαντᾷ ἐνταῦθα ὁ συγκεκομμένος τύπος Δημήτρις ἀντὶ τοῦ Δημήτριος. Οἱ συγκεκομμένοι οὗτοι τύποι τῶν εἰς -ιος κυρίων ὀνομάτων (ὡς Διονύσις, Δημήτρις, Ἀπολλώνις κ. ἄ.) ἀπαντοῦν εἰς τοὺς παπύρους καὶ τὰς ἐπιγραφὰς ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος [4].

6

Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου εὑρεθεῖσα εἰς Μπούφι, πλησίον τοῦ Ὑδραγωγείου, καὶ ἀποκειμένη νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Νικοπόλεως. Ὕψος 0.34, πλάτος 0.27, πάχος 0.02 - 0.03 μ. Φέρει διὰ γραμμάτων ὕψους 0.04 - 0.05 μ. τὴν ἐπιγραφήν :

Κλαυ(δία)
Αὔγη
ἐτῶν
Ο'
Χαῖρε

Τὸ ὄνομα *Κλαυδία* εἶναι σύνηθες ἐν Νικοπόλει, ὡς καὶ τὸ ἀρσενικὸν Κλαύδιος (πρβ. τὴν προηγουμένην ἐπιγραφήν). Οὕτω συναντῶνται αἱ: *Κλαυδία Σατορνεῖνα* [5],

1 M. P. CHARLESWORTH εἰς CAH X, 1934, σ. 684 - 685, πρβ. H. BOX, Roman Citizenship in Laconia εἰς JRS 21, 1931, ἰδίᾳ τὰς σ. 202 - 208, ἔνθα ἐξετάζεται ὁ τρόπος διαδόσεως τῶν ὀνομάτων Julii καὶ Claudii ἐν Σπάρτῃ.

2 Κατὰ τὸν C. S. WALTON (εἰς JRS 19, 1929, σ. 42) τινὲς τοὐλάχιστον τῶν ἀπαντώντων ἐν Ἑλλάδι Τιβερίων Κλαυδίων ἔλαβον ἐκ τοῦ Νέρωνος τὴν Ρωμαϊκὴν πολιτείαν, ἐφ᾽ ὅσον καὶ ὁ Νέρων ὠνομάζετο ἐπίσης Ti. Claudius.

3 F. de Delph. III 1, 498, 536, 537 καὶ 542. III 3, 181. III 4, 60. CIG II, 1821. Β. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ, ΠΑΕ 1913, σ. 97, ἀρ. 1 καὶ 7 ὡς καὶ σ. 111.

4 Πρβ. D. J. GEORGACAS εἰς Classical Philology 43, 1948, σ. 243 - 260, ἔνθα ἰδὲ καὶ τὰς σχετικὰς ἀρχαίας μαρτυρίας.

5 ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ, ΠΑΕ 1913, σ. 97, ἀρ. 10 (=σ. 111). Ὁ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ ἀναφέρει Σατορλεῖλα, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς διωρθώσαμεν εἰς Σατορνεῖνα.

Κλαυδία Δότα[1], *Κλαυδία Γλυκέρα*[2], *Κλαυ(δία) 'Ολυμπιάς*[3], πιθανὸν δὲ καὶ αἱ: *Κλαυδία Νεικηφορὶς* καὶ *Κλαυδία Σω*[σ]*ώ*[4].

7

'Απότμημα ἐπιτυμβίας στήλης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένης κατὰ τὸ κάτω μέρος αὐτῆς. Εὑρέθη εἰς τὸ παρὰ τὴν θέσιν Νικολάρα νεκροταφεῖον Μάζωμα, ἀπόκειται δὲ νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Νικοπόλεως. "Υψος 0.16, πλάτος 0.21, πάχος 0.02 μ. Φέρει διὰ γραμμάτων ὕψους 0.04 μ. τὴν ἐπιγραφήν:

'Αντώ-
νιος 'Αγ-
αθόπο[υς]

"Αν ἀντὶ τοῦ *'Αγαθόπο*[υς][5] συμπληρώσωμεν *'Αγαθόπο*[δος], τότε τὸ ὄνομα τοῦτο θὰ εἶναι τὸ πατρώνυμον, τὸ δὲ *'Αντώνιος* δὲν θὰ εἶναι πλέον τὸ nomen gentis, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος προσώπου[6]. 'Ο *'Αντώνιος 'Αγαθόπο*[υς] δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸς εἰς ἡμᾶς.

8

'Επιτύμβιος στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη κάτωθεν. Εὑρέθη εἰς τὸ Μπούφι, ἀπόκειται δὲ νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Νικοπόλεως. "Υψος 0.40, πλάτος 0.29, πάχος 0.03 μ. Φέρει διὰ γραμμάτων ὕψους 0.04 - 0.05 μ. τὴν ἐπιγραφήν:

Γ(άϊος) Κεσ-
τιος "Α-
στεκ-
τος ἐ-
τῶν -
χαῖρε

Τὰ tria nomina τοῦ Γαΐου Κεστίου 'Αστέκτου δεικνύουν ὅτι ἦτο Ρωμαῖος πολί-

1 Αὐτόθι σ. 97, ἀρ. 10 (= σ. 111).
2 CIG II, 1811 β, πρβ. καὶ 1814: *Κλ*[αυδία;].
3 N. Hammond, Epirus, Oxford 1967, σ. 736, ἀρ. 16.
4 CIG II 1947, πρβ. ὅσα ἀνωτέρω (ἐπιγραφὴ ἀρ. 3) ἐλέχθησαν περὶ ταύτης.
5 "Ηττον πιθανὴ συμπλήρωσις: *'Αγαθόπο*[λις], ὅπερ ὅμως εἶναι σπάνιον.
6 'Ο W. Dittenberger (Inschriften von Olympia, Berlin 1896, τόμ. V, στ. 657 - 658, ἀρ. 643 - 644) σχολιάζων τὸ ὄνομα Κορνήλιος 'Αφροδισιεὺς παρατηρεῖ σχετικῶς: «'Επειδὴ δὲν ἀναφέρεται τὸ cognomen, τὸ ὄνομα Κορνήλιος δὲν χρησιμοποιεῖται ἐνταῦθα ὡς nomen gentis, ἀλλ' ὡς ἀτομικὸν ὄνομα (Individualname), τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει ἐνίοτε εἰς τὴν 'Ελλάδα κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους, δυνάμεθα δὲ νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἀσφαλέστατα τὸ nomen gentis ὡς ἀτομικὸν ὄνομα, ὁσάκις προστίθεται εἰς αὐτὸ τὸ πατρώνυμον κατὰ γενικὴν πτῶσιν (ὡς π. χ. 'Αντώνιος Μενάνδρου), ἢ ὁσάκις χρησιμοποιεῖται τοῦτο ὡς πατρώνυμον (ὡς π. χ. 'Αριστομάχη Καικιλίου), ἢ ὁσάκις ἀναφέρονται ἀμφότερα συγχρόνως (ὡς π. χ. 'Αντώνιος 'Αντωνίου)».

της Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἐπωνύμιον. Οἱ Cestii ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς Ἀνατολικὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη τοῦ 1ου π. Χ. αἰῶνος [1].

9

Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ λευκοῦ λίθου εὑρεθεῖσα εἰς τὴν θέσιν Ματσουγιάννινα καὶ ἀποκειμένη νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Νικοπόλεως. Ὕψος 0.77, πλάτος (ἄνω) 0.30, πλάτος (κάτω) 0.25, πάχος 0.13 μ. Ἐπὶ τῆς στήλης φέρεται διὰ γραμμάτων ὕψους 0.045 μ., λίαν δυσδιακρίτων, ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή :

Γ(άϊος) Τέρτι[ο]-
ς Πτολε-
μαῖος
ἐτῶν Κ'
χαῖρε

Τὸ ὄνομα Tertius, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς nomen gentis, μεταγενεστέρως ἐχρησιμοποιήθη καὶ ὡς cognomen [2], τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει καὶ ἐνταῦθα. Οἱ Tertii ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ 1ου (;) π. Χ. αἰῶνος [3].

10

Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ λευκοφαίου μαρμάρου εὑρισκομένη εἰς τὸ Μουσεῖον Νικοπόλεως. Ὕψος 0.35, πλάτος 0.31, πάχος 0.11 μ. Φέρει διὰ γραμμάτων ὕψους 0.03 μ. τὴν ἐπιγραφήν :

Θεόδοτος
Ὑπερβάλ-
λοντος,
χαῖρε

Ἡ ἡλικία τοῦ νεκροῦ δὲν ἀναφέρεται, ὡς καὶ εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 2 ἐπιγραφήν. Τὸ ὄνομα Ὑπερβάλλων εἶναι σπανιώτατον [4].

11

Στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου χρησιμεύουσα ὡς βάσις ἀναθηματικοῦ ἀνδριάντος. Εὑρέθη ἔξωθι τοῦ Βυζαντινοῦ τείχους εἰς τὴν θέσιν Μελίσσια, εὑρίσκεται δὲ σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον Νικοπόλεως. Ὕψος 1.10, πλάτος 0.58, μέγιστον πλάτος 0.72,

1 Πρβ. J. Hatzfeld, Les trafiquants Italiens, σ. 59, σημ. 2 (Σαμοθράκη), σ. 125 (Πριήνη), πρβ. σ. 128.

2 F. Münzer ἐν RE VA (1934), στ. 821 (ἐν λ. *Tertia)*.

3 J. Hatzfeld, Les trafiquants Italiens, σ. 87 (Νάξος).

4 Fr. Bechtel, Die Historischen Personennamen, Halle 1917, σ. 434 : Ὑπερβάλλων Τολφώνιος.

πάχος 0.36 μ. Είς τὸ ἄνω μέρος φέρει διὰ γραμμάτων ὕψους 0.03 - 0.035 μ. τὴν κάτωθι ἐπιγραφήν :

Κλεόμαχος
Λυκίσκου

Δύο Κλεόμαχοι ἐκ Νικοπόλεως ἀναφέρονται ἐπιγραφικῶς, ὁ Κλεόμαχος, ὁ πατὴρ τοῦ Εὐαρέστου [1], καὶ ὁ Τιβ(έριος) Κλαύδιος Κλεόμαχος [2], ὁ ὁποῖος ἔδρασε κυρίως εἰς τοὺς Δελφούς.

Τὸ ὄνομα Λυκίσκος δὲν ἀπαντᾷ μὲν ἐν Νικοπόλει, εἶναι ὅμως σύνηθες ἐν Ἀκαρνανίᾳ [3] καὶ Αἰτωλίᾳ [4], τῶν ὁποίων, ὡς γνωστόν, ὁ πληθυσμὸς ὑπεχρεώθη ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἀκτίου (31 π. Χ.) νὰ μετοικήσῃ εἰς τὴν Νικόπολιν [5].

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Χ. ΣΑΡΙΚΑΚΗΣ

1 ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ, ΠΑΕ 1913, σ. 97, ἀρ. 6.

2 Syll.³, 813A (= F. de Delph. III 3, 181). 813B. Ἦτο ἐπιμελητὴς τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀμφικτυόνων μεταξὺ τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος καὶ τοῦ Δομιτιανοῦ (54 - 96 μ. Χ.).

3 ΠΟΛΥΒΙΟΣ IX 32. 1, πρβ. IG IX², Pars I, Fasc. 2, σ. 84 (ἔνθα ἀναφέρονται 7 Λυκίσκοι).

4 ΠΟΛΥΒΙΟΣ XXVII 15. 14. XXX 13. 5, πρβ. IG IX², Pars I, Fasc. I, σ. 98 (ἔνθα ἀναφέρονται 8 Λυκίσκοι).

5 ΣΤΡΑΒΩΝ X 2. 2 (σ. 450). ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ V 23. 3. VII 18. 8 - 9, πρβ. VIII 24. 11. ΔΙΩΝ ΚΑΣΣΙΟΣ LI 1. 2. Ἀντίπατρος ὁ Θεσσαλονικεύς, εἰς ΠΑΛΑΤ. ΑΝΘΟΛ. IX 553.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΝ ΤΩΝ ΓΛΥΠΤΩΝ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΩΝ ΒΑΣΣΩΝ *

Ναῶν δὲ ὅσοι Πελοποννησίοις εἰσί, μετά γε τὸν ἐν Τεγέᾳ προτιμῷτο οὗτος ἂν τοῦ λίθου ἐς κάλλος καὶ τῆς ἁρμονίας ἕνεκα (Παυσ. VIII 41. 8). Ὁ ὀνομαστὸς ὅμως οὗτος διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἁρμονίαν του ναὸς τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος, ἀπομεμονωμένος καὶ δυσπρόσιτος ὡς ἦτο μέχρι πρό τινος εἰς τὰς φάραγγας τῆς δυτικῆς Ἀρκαδίας καὶ εἰς περιοχήν, ἡ ὁποία παρέμεινε μακρὰν τῶν μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων, εἶχε λησμονηθῆ ἤδη κατὰ τοὺς μεταρρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔκτοτε. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἄλλωστε καὶ αἱ συνήθως καταστρεπτικώτεραι τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως καὶ τοῦ χρόνου χεῖρες τῶν ἀνθρώπων τὸν ἤγγισαν ὀλιγώτερον, τοὐλάχιστον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰ.

Μὲ τὴν σημειουμένην τότε ἄνθησιν τοῦ κλασσικιστικοῦ ρεύματος εἰς τὴν Εὐρώπην πολυάριθμοι ἱστοριοδῖφαι καὶ φιλότεχνοι ἔρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἀνακαλύπτουν τὰ σπουδαιότερα ἀρχαῖα κέντρα, τὰ ὁποῖα σὺν τῷ χρόνῳ γίνονται τόποι προσκυνήματος καὶ μελέτης, ὄχι σπανίως δὲ καὶ τόποι λεηλασίας.

Μετὰ τὴν τυχαίαν ἀποκάλυψιν τοῦ ναοῦ ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀρχιτέκτονος M. Bocher (1765) καὶ τὰς συντόμους ἐπισκέψεις τῶν γνωστῶν Ἄγγλων περιηγητῶν, Leake, Dodwell καὶ Gell (1805 καὶ 1806), ἡ ἐξερεύνησις τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῆς γνωστῆς ὁμάδος Ἄγγλων, Γερμανῶν κ.ἄ. λογίων (1811 καὶ 1812) ὑπῆρξε μοιραία διὰ τὸν ναὸν καὶ τὸν γλυπτὸν αὐτοῦ διάκοσμον. Ὁλόκληρος ὁ σηκὸς ἀνασκάπτεται τότε συστηματικῶς καὶ ἀνευρίσκονται συσσωρευμένα ἐκεῖ τὰ περισσότερα τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ καὶ προπάντων αἱ πλάκες τῆς ζωφόρου.

Τὰ μέλη τῆς ἀποστολῆς, οἱ Ἄγγλοι Cockerell, Foster καὶ Leigh, οἱ Γερμανοὶ Haller von Hallerstein καὶ Linckh, ὁ Stackelberg ἐκ Βαλτικῆς καὶ ὁ Δανὸς Broenstedt, ἐτήρησαν συστηματικῶς ἡμερολόγια, ἐξετέλεσαν δὲ πολλὰ σχέδια τοῦ ναοῦ καὶ τῶν γλυπτῶν του, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων φυλάσσονται τώρα εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον καὶ τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Στρασβούργου [1]. Ἐκ τῶν σχεδίων τούτων, ἐκεῖνα τοῦ John Foster, σημαντικὰ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν γλυπτῶν, εὑρέθησαν εἰς δύο

* Τὸ παρὸν ἄρθρον ἀποτελεῖ μέρος μεγαλυτέρας μελέτης περὶ τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν καὶ τοῦ γλυπτοῦ αὐτοῦ διακόσμου. Πρὸς ὁλοκλήρωσιν ταύτης παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐξετάσω κατὰ τὰ ἔτη 1958 καὶ 1967 τὰ εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον γλυπτὰ τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ τὸ σχετικὸν ἀρχεῖον τοῦ Cockerell. Τὸ πρῶτον ταξίδιον ἐχρηματοδοτήθη ὑπὸ τῆς American Philosophical Society ἑδρευούσης εἰς Φιλαδέλφειαν τῶν ΗΠΑ, τὸ δὲ δεύτερον ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς ὡς ἄνω Ὀργανισμοὺς ἐκφράζω τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας.

1 Περὶ τῶν ἀρχείων τῶν λοιπῶν συνεργατῶν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τῶν Βασσῶν βλ. W. B. Dinsmoor, AJA 60, 1956, 401 σημ. 1.

σειράς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία, ἐμπεριεχομένη εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Cockerell, φυλάσσεται εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον, ἡ δὲ ἑτέρα, συλλογῆς τοῦ ποιητοῦ κ. Γ. Σεφέρη, εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Γεννάδειον Βιβλιοθήκην, δωρηθεῖσα προσφάτως ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Τὰ σχέδια ταῦτα, γενόμενα κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀνασκαφῆς, ὡς δηλοῦν ἄλλωστε καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ χάρτου δι᾽ ὑδατίνων ἀριθμῶν ἔτη, 1808 - 1811, διακρίνει ἀσυνήθης διὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβολόγος διάθεσις πρὸς ἀπόδοσιν τῶν γλυπτῶν εἰς ἣν κατάστασιν διετηροῦντο εὐθὺς ἅμα τῇ ἀποκαλύψει των. Τῶν δύο ἐν λόγῳ σειρῶν σχεδίων — ὁμοίων κατὰ πάντα ὥστε νὰ καθίσταται ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ μία σειρὰ προέκυψεν ἐκ τῆς ἄλλης — ἡ ἀπόδοσις εἰς τὸν John Foster βεβαιοῦται καὶ ἐξ ἄλλων στοιχείων, πρὸ πάντων ὅμως ἐκ τῆς σῳζομένης ἀλληλογραφίας τοῦ πατρὸς τοῦ John Foster πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Charles Robert Cockerell [1].

Τὰ γλυπτά, 23 πλάκες τῆς ζωφόρου καὶ 11 θραύσματα τῶν μετοπῶν, μετεφέρθησαν δι᾽ ἐργατῶν μέχρι τῶν ἐκβολῶν τῆς Νέδας, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Ζάκυνθον, ὅπου καὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν ἀντὶ τοῦ ποσοῦ τῶν 19.000 λιρῶν. Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ἀνασκαφὴν τῆς ὁμάδος τῶν ξένων λογίων παρῆλθον πολλαὶ δεκαετίαι καὶ μόνον ἀπὸ τοῦ 1902 ἐπανέλαβεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὴν ἔρευναν εἰς τὸν ναὸν διὰ τῶν Καββαδιου, Κουρουνιωτου καὶ Ρωμαιου. Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα, πλὴν τῶν ἄλλων, τὴν ἀνεύρεσιν καὶ ἑτέρων θραυσμάτων ἐκ τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ. Τέλος κατὰ τὰ ἔτη 1957 καὶ 1959, κατόπιν νέας ἐρεύνης καὶ κυρίως διὰ τῆς ἐπισταμένης μελέτης τῶν πέριξ τοῦ ναοῦ κατεσπαρμένων θραυσμάτων, συνεκεντρώθησαν καὶ ἕτερα θραύσματα ἐκ τοῦ αὐτοῦ γλυπτοῦ διακόσμου [2].

Σκοπὸς τῆς παρούσης μελέτης εἶναι ἡ παρουσίασις τῶν ἀπὸ τοῦ 1902 μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθέντων θραυσμάτων, ὡς καὶ ἡ συμβολὴ αὐτῶν εἰς τὴν συμπλήρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ [3].

Ἐκ τῶν ἐξεταζομένων ἐδῶ νέων θραυσμάτων, ἁπάντων νῦν φυλασσομένων εἰς τὸ Ἐθν. Ἀρχ. Μουσεῖον 37 συνολικῶς, τὰ 13 ἀνήκουν εἰς τὴν ζωφόρον (δέκα εἰς τὴν Ἀμαζονομαχίαν καὶ δύο εἰς τὴν Κενταυρομαχίαν). Ἐκ τούτων τὰ 7 προσαρμόζονται ἀκριβῶς εἰς τὰς πλάκας αὐτῆς, συμπληροῦντα οὐσιωδῶς ταύτην. Ἐξ ἄλλου διὰ τῆς ταυτίσεως αὐτῶν ἕτερα 5 θραύσματα ἐκ τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου εὗρον τὴν θέσιν των εἰς τὴν ζωφόρον. Τοῦ δεκάτου τρίτου θραύσματος, ἐπίσης ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ, ἡ ταύτισις ἐγένετο τῇ βοηθείᾳ τῶν σχεδίων τοῦ J. Foster. Ἕτερα 11 θραύσματα ἀνήκουν πιθανώτατα εἰς τὴν ζωφόρον,

1 Καὶ τῶν δύο σειρῶν σχεδίων, ὁμοῦ μετὰ ἀξιολόγων ἐπιστολῶν τοῦ J. Foster πρὸς τὸν πατέρα του, ὡς καὶ ἀλληλογραφίαν τοῦ πατρὸς τοῦ J. Foster πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Charles Robert Cockerell, πάντων ἀδημοσιεύτων εἰσέτι, ἐπίκειται ἡ δημοσίευσις ὑπὸ τοῦ γράφοντος. Ἡ ἄδεια ταύτης παρεχωρήθη εὐγενῶς ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἑλληνορρωμαϊκῆς Συλλογῆς Γλυπτῶν τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου κ. D. Haynes καὶ τοῦ κ. Γ. Σεφέρη.

2 ΠΑΕ 1959, 159.

3 Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν λόγῳ θραυσμάτων προέρχονται ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Π. Καββαδιου, Κ. Κουρουνιωτου καὶ Κ. Ρωμαιου: ΑΕ 1914, 58 σημ. 2. ΑΕ 1933, 206 κ. ἑ. Τὰ θραύσματα ταῦτα μοῦ εἶχεν ὁ Κ. Ρωμαιος ἀπὸ ἐτῶν γενναιοδώρως παραχωρήσει πρὸς δημοσίευσιν. Εἰς τὸν μεγάλον ἐκεῖνον διδάσκαλον τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιστήμης στρέφω μὲ σεβασμὸν καὶ ἀγάπην τὴν σκέψιν μου.

δὲν κατέστη ὅμως δυνατὸς ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἀκριβοῦς αὐτῶν θέσεως. Ἐξ ἄλλου εἰς τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ θραύσματα τῶν μετοπῶν τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου προστίθενται τώρα 7 νέα θραύσματα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἐφαρμόζουν ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν πρώτων. Πάντα τὰ ἀνωτέρω θραύσματα, τῆς ζωφόρου καὶ τῶν μετοπῶν, εἶναι ἐκ νησιωτικοῦ χονδροκόκκου μαρμάρου, ναξίου[1] ὑποκιτρίνου χρώματος, ἀναδίδοντος κατὰ τὴν δι' ἐργαλείου κροῦσίν του ἰσχυρὰν ὀσμὴν θείου. Εἶναι καλῆς ποιότητος, εὐκατέργαστον «μαλακὸν» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν μαρμαρογλυπτῶν. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ μαρμάρου εἶναι κατεσκευασμένοι καὶ οἱ ἀκροκέραμοι, οἱ ἡγεμόνες καλυπτῆρες καὶ ἡ σίμη τοῦ ναοῦ, τῶν ὁποίων σῴζονται ἀρκετὰ τεμάχια. Τὰ λοιπὰ 6 θραύσματα, ἂν καὶ δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν γλυπτὸν διάκοσμον τοῦ ναοῦ, διότι εἶναι ἐκ λεπτοκόκκου πεντελησίου ἢ πελοποννησίου μαρμάρου, ἐντούτοις ἐκρίθη σκόπιμον νὰ συμπεριληφθοῦν εἰς τὸν παρόντα κατάλογον ὡς προερχόμενα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ αὐτοῦ χώρου[2].

Ἐπὶ τῶν ἐκ νησιωτικοῦ μαρμάρου θραυσμάτων τῆς ζωφόρου καὶ τῶν μετοπῶν πολλὰ καὶ ἐμφανῆ εἶναι τὰ ἴχνη τῶν ἐργαλείων: βελονίου, ντισιλίδικου, θραπινακίου, ράσπας, ποντιλίου, γλώσσης καὶ τρυπάνου[3].

Κατάλογος

1. ΕΜ 4564. Τεμάχιον ἐκ τῆς κάτω ἀριστερᾶς γωνίας πλακός, σῷζον τὸ κατώτερον τμῆμα τῆς ἀριστερᾶς στενῆς πλευρᾶς μετὰ τμήματος τῆς συνεχομένης πλευρᾶς ἐδράσεως (πίν. 30β - ε). Συγκεκολλημένον ἐκ τριῶν μεγάλων καὶ ἑνὸς μικροῦ τεμαχίου. Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως (πίν. 30β), ἄνω, ὑπολείμματα ἐκ τῆς ἀπολήξεως δορᾶς - ἐνδύματος Κενταύρου· κάτωθεν τούτων, σαφῶς διακρινομένη ὁπλὴ μετὰ προσθίας δεξιᾶς κνήμης Κενταύρου. Ἐπὶ τοῦ κατωτάτου τμήματος τῆς αὐτῆς ὄψεως ὁριζοντία πλαστικὴ ταινία ἀνώμαλος, προέχουσα περισσότερον κατὰ τὸ δεξιὸν αὐτῆς ἄκρον. Αὕτη, λίαν ἀποκεκρουμένη, ἐδήλου ἀσφαλῶς τὸ ἀνώμαλον ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐκινοῦντο αἱ μορφαὶ τῆς συνθέσεως. Ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια (πίν. 30γ), εἰργασμένη εἰς τὸ μέσον διὰ λεπτοῦ βελονίου, φέρει κατὰ μῆκος τῶν δύο σωζομένων πλευρῶν ἀναθύρωσιν, ἐπιμελῶς λελεασμένην (πλ. 0.055 καὶ 0.095 μ. ἀντιστοίχως). Ἡ κατακόρυφος στενὴ ἀριστερὰ πλευρὰ

1 Κατά τινας τὸ μάρμαρον εἶναι πάριον. Κατὰ τὴν H. KENNER (Der Fries des Tempels von Bassae - Phigalia, 1946, 39), τοῦτο εἶναι πελοποννησιακόν.

2 Περὶ τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ παραπέμπω μόνον εἰς τὰς πλέον προσφάτους ἐργασίας, εἰς τὰς ὁποίας, μνημονεύονται αἱ παλαιότεραι περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος δημοσιεύσεις:

W. B. DINSMOOR, The Temple of Apollo at Bassae: MMS 4, 1932 - 33, 204 κ. ἑ. Τοῦ ἰδίου, A Further Note on Bassae: AJA 42, 1943, 19 κ.ἑ. Τοῦ ἰδίου, The Sculptured Frieze from Bassae: AJA 60, 1956, 401 κ. ἑ. H. KENNER, ἔ. ἀ. Βλ. καὶ σχετικὴν βιβλιοκρισίαν ὑπὸ BRENDELL, AJA 53, 1949, 86 κ. ἑ. W. HAHLAND, Der Iktinische Entwurf des Apollontempels in Bassae: Jb 63/4, 1948/9, 11 κ. ἑ. LIPPOLD, HdA, Gr. Plastik, 201 κ. ἑ. W. HAHLAND, Entwurfsmasse und Gliederung des Bassaefrieses: ÖJh 44, 1959, 1 κ. ἑ. Τοῦ ἰδίου αὐτόθι σ. 37 κ. ἑ. Einige Bemerkungen zur Deutung und Anordnung der Metopenreliefs von Bassae. H. RIEMANN, Festschrift für Fr. Zucker, 1954, 301 κ. ἑ. HOFKES-BRUKKER, Bull. Ant. Beschav. 34, 1959, 1 κ. ἑ. 35. 1960, 63 κ.ἑ. 36, 1961, 1 κ. ἑ. 37, 1962, 52 κ.ἑ. 38, 1963, 52 κ. ἑ. 40, 1965, 51 κ. ἑ. 41, 1966, 14 κ. ἑ. 42, 1967, 10 κ. ἑ. F. HILLER, Zum Apollontempel von Phigalia: Marburger Winckelmann - Programm 1926, 26 κ. ἑ.

3 Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Ὑλικὰ Δομῆς 2, σ. 117 κ. ἑ. εἰκ. 56, 123 κ. ἑ. εἰκ. 63 καὶ 260 σημ. 2.

εἶναι διαβεβρωμένη, οὐδὲν δὲ ἴχνος ἐργαλείου διασῴζει (πίν. 30δ). Ἀντιθέτως τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τῆς πλακὸς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, μεθ᾽ ἧς ἔχει ταυτισθῆ τὸ θραῦσμα, διατηρεῖ σαφῆ ἴχνη βελονίου καὶ ντισιλίδικου, ἐπίσης δὲ ἔχει στενὴν ἀναθύρωσιν. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια (ἑδράσεως) τοῦ θραύσματος εἶναι καλῶς λελεασμένη (πίν. 30ε). Τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τῆς πλακὸς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου εἶναι κατὰ ἓν μέρος λεῖον, κατὰ ἕτερον δὲ φέρει ἴχνη ντισιλίδικου. Παρὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν τοῦ θραύσματος ὑπάρχει ὀπὴ (διαμ. 0.018 μ.) κατακόρυφος, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς κάτω ἐπιφανείας ἑδράσεως καὶ ἐξικνουμένη ἄνω μέχρι τῆς λοξῶς τεθραυσμένης ἐπιφανείας τῆς πλακός. Ἡ ὀπὴ αὕτη ἐχρησίμευε διὰ τὴν στερέωσιν τῆς πλακὸς ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ, ὡς καὶ αἱ ἕτεραι τρεῖς ὀπαὶ καὶ μία ἐγκοπή, τετράγωνος, σῳζόμεναι κατὰ μῆκος τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τῆς ὑπολοίπου πλακὸς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου[1]. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.294 μ., σῳζ. μῆκ. 0.225 μ., μέσ. πάχ. πλακὸς 0.075 μ.

Τὸ τεμάχιον, ἀποκείμενον ἀπὸ ἐτῶν εἰς τὸ Φυλακεῖον τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν καὶ μεταφερθὲν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐταυτίσθη μετὰ τῆς πλακὸς 521 (πίν. 30α) ὑπὸ τοῦ W. Dinsmoor[2]: Πράγματι ἡ ἄνω γωνία αὐτοῦ ἐφαρμόζει εἰς τὴν κάτω ἀπόληξιν τοῦ ὑπερκειμένου μεγάλου τεμαχίου τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, ἐφ᾽ οὗ ράχις μετὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς Κενταύρου, ἐκ τῆς ὁποίας κρέμαται δορὰ - ἔνδυμα. Τῆς δορᾶς ταύτης τὸ ἄκρον σῴζεται ἐπὶ τοῦ νέου, ὡς ἄνω, τεμαχίου, ὁ δὲ ἐπ᾽ αὐτοῦ ποὺς εἶναι ὁ πρόσθιος δεξιὸς τοῦ αὐτοῦ Κενταύρου.

2. ΕΜ 4765. Τεμάχιον πλακός, σῷζον τμῆμα τῆς ἀριστερᾶς στενῆς πλευρᾶς αὐτῆς (πίν. 31β - δ). Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως οὐρὰ Κενταύρου ἐν ἀναγλύφῳ, ὀρθουμένη κυματοειδῶς (πίν. 31β). Κατὰ τὸ μέσον τοῦ δεξιοῦ τμήματος τῆς αὐτῆς ὄψεως ἐλάχιστον ὑπόλειμμα ἐκ τοῦ ἄκρου δορᾶς - ἐνδύματος Κενταύρου. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ εἶναι εἰργασμένη διὰ χονδροῦ βελονίου (πίν. 31γ). Ἡ ἀριστερὰ στενὴ πλευρὰ φέρει κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον ταινίαν (πλ. 0.025 μ.) λειοτριμμένην διὰ πρίονος (ἀναθύρωσιν), ἐνῷ ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια εἶναι εἰργασμένη διὰ ψιλοῦ βελονίου καὶ «θραπινακίου» (εἶδος ντισιλίδικου) (πίν. 31δ). Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.263 μ., σῳζ. πλ. 0.193 μ., μέσ. πάχ. 0.08 μ.

Τὸ τεμάχιον τοῦτο ἐταυτίσθη μετὰ τῆς ὑπ᾽ ἀριθ. 530 πλακὸς τῆς ζωφόρου τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου ἐφαρμόζον ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τμήματος τῆς πλακὸς παρισταμένου Κενταύρου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ ἐπὶ τοῦ θραύσματος ἀνάγλυφος οὐρά, ὡς καὶ τὸ ἄκρον τῆς δορᾶς (πίν. 31α καὶ 32). Διὰ τοῦ τεμαχίου αὐτοῦ κατέστη δυνατὸς ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἀκριβοῦς θέσεως καὶ ἑτέρου τεμαχίου τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (ὕψ. 0.196 μ. πλ. 0.205 μ.) ἐφαρμόζοντος ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ πρώτου. Τοῦτο, φέρον ἐν ἀναγλύφῳ τμῆμα δορᾶς - ἐνδύματος καὶ ἀποδιδόμενον ἀπὸ μακροῦ εἰς τὴν πλάκα ταύτην, ἐτοποθετεῖτο ἱκανῶς πλησιέστερον πρὸς τὴν ράχιν τοῦ ἐν λόγῳ Κενταύρου (πίν. 32), οὕτω δὲ τὸ συνολικὸν μῆκος τῆς πλακὸς ὑπελογίζετο μικρότερον· διὰ τοῦ νέου τεμαχίου τὸ μῆκος προσδιορίζεται ἀκριβῶς εἰς 1.681 μ.[3].

1 Περὶ τοῦ τρόπου στερεώσεως τῶν πλακῶν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ βλ. Kenner, ἔ. ἀ. 39 κ. ἑ. καὶ Dinsmoor, AJA 60, 1956, 416 κ. ἑ.

2 Dinsmoor, MMS IV, 1932 - 33, 214 εἰκ. 11.

3 Ὁ Dinsmoor AJA 60, 1956, 402 καὶ 438 εἶχε προσδιορίσει τὸ μῆκος τῆς πλακὸς εἰς 1.643 μ.

Τρίτον μικρὸν θραῦσμα τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, φέρον τρεῖς ἐλαφρῶς λοξὰς πτυχάς, φαίνεται ὅτι ἀνήκει — ἂν καὶ δὲν ἐφαρμόζει ἀκριβῶς — εἰς τὸ ἄνωθεν τῆς ράχεως τοῦ αὐτοῦ Κενταύρου ἱμάτιον (διαστ. 0.075 × 0.04 μ.).

Προέλευσις τοῦ ὑπ᾿ ἀρ. ΕΜ 4765 τεμαχίου : Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

3. ΕΜ 4766. Τεμάχιον πλακὸς ἐκ τῆς Ἀμαζονομαχίας, σῴζον ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου τῆς προσθίας αὐτοῦ ὄψεως τμῆμα πτυχουμένης παρυφῆς χιτῶνος (πίν. 33β, τεμάχιον δεξιά). Ἐπὶ τοῦ κατωτάτου τῆς αὐτῆς ὄψεως ἡ ἀνώμαλος διαμόρφωσις τοῦ μαρμάρου δηλοῖ τὸ ἔδαφος, ἐφ᾿ οὗ ἐκινοῦντο αἱ μορφαὶ τῆς συνθέσεως. Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτῆς τμῆμα (33γ) εἶναι εἰργασμένη διὰ ψιλοῦ βελονίου, κατὰ δὲ τὸ κατώτερον φέρει ἀναθύρωσιν (πλ. 0.12 μ.) εἰργασμένην ἐπιμελῶς διὰ ντισιλίδικου. Ἡ κάτω στενὴ πλευρὰ (ἑδράσεως) εἶναι λεία. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.195 μ., σῳζ. μῆκ. 0.16 μ., πάχ. πλακὸς 0.068 μ.

Τὸ τεμάχιον ἀνήκει εἰς τὴν ὑπ᾿ ἀριθ. 531 πλάκα τῆς Ἀμαζονομαχίας, ἐφαρμόζον, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ὑπ᾿ ἀρ. ΕΜ 4767 (ἀρ. 4), ἀκριβῶς εἰς τὸ κάτωθεν τῶν μηρῶν τῆς κεντρικῆς μορφῆς πολεμιστοῦ κενόν, ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου σῳζομένη παρυφὴ χιτῶνος ἀνήκει εἰς τὸν ἐν λόγῳ πολεμιστήν (πίν. 33α καὶ 34).

Προέλευσις : Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

4. ΕΜ 4767. Τεμάχιον πλακὸς ἐκ τῆς Ἀμαζονομαχίας. Καθ᾿ ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν ἰσχυρῶς διαβεβρωμένον (πίν. 33β, τεμάχιον ἀριστερά). Ἡ διάβρωσις τοῦ τεμαχίου εἶναι καθ᾿ ἁπάσας τὰς πλευρὰς αὐτοῦ ὁμοιόμορφος, οὕτω δὲ ὁ ὄγκος αὐτοῦ ἔχει μειωθῆ ἰσομερῶς. Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως λοξὴ ἐπιμήκης προεξοχὴ ἀποτελεῖ ὑπόλειμμα κνήμης, ἥτις ἕνεκα τῆς διαβρώσεως ἀπώλεσε τελείως τὴν ἀρχικὴν πλαστικὴν αὐτῆς μορφήν. Ἡ ὀγκηρωτέρα ἔξαρσις εἰς τὸ κατώτατον μέρος τῆς αὐτῆς ὄψεως ἀποτελεῖ ὑπόλειμμα τοῦ ἄκρου ποδὸς τῆς αὐτῆς μορφῆς, ὡς καὶ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους, ἐφ᾿ οὗ οὗτος ἔβαινεν. Ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια τοῦ τεμαχίου κατὰ μὲν τὸ ἀνώτερον τμῆμα αὐτῆς ἦτο εἰργασμένη διὰ ψιλοῦ βελονίου, ὡς ἐλάχιστα σῳζόμενα ἴχνη δηλοῦν, κατὰ δὲ τὸ κατώτερον ἔφερεν ἀναθύρωσιν, πλ. 0.115 μ., ἀμυδρῶς διακρινομένην. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.205 μ., σῳζ. μῆκ. 0.20 μ., πάχ. πλακὸς 0.06 μ. Τὸ τεμάχιον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ὑπ᾿ ἀριθ. 531 πλάκα τῆς Ἀμαζονομαχίας, συμπληροῦν, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ὑπ᾿ ἀριθ. 3 τεμαχίου, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐφαρμόζει ἀκριβῶς, τὸ κάτωθεν τῶν μηρῶν τῆς κεντρικῆς μορφῆς τοῦ πολεμιστοῦ κενόν (πίν. 33α καὶ 34). Τὰ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας ἴχνη ἐργαλείων παρατηροῦνται καὶ ἐπὶ τοῦ συνεχομένου ὑπ᾿ ἀρ. 3 τεμαχίου, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ὑπολοίπου πλακὸς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. Ἡ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου ἐπιμήκης πλαστικὴ ἔξαρσις ἀνήκει εἰς τὴν δεξιὰν κνήμην τοῦ ἐν λόγῳ πολεμιστοῦ.

Προέλευσις : Περισυνελέγη ἐκ τοῦ πέριξ τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν χώρου.

Τὸ ὑπ᾿ ἀριθ. 3 τεμάχιον, ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τοῦ ὁποίου σῴζεται ἡ παρυφὴ χιτῶνος, εἶχεν ἤδη παλαιότερον ἀποδοθῆ ὑπὸ τοῦ CORBETT εἰς τὸν κεντρικὸν πολεμιστὴν τῆς ὑπ᾿ ἀριθ. 531 πλακὸς τῆς Ἀμαζονομαχίας.

5 καὶ **6.** Χάρις εἰς τὴν ταύτισιν ταύτην ὁ CORBETT ἐπέτυχε τὴν ἀπόδοσιν καὶ ἑτέ-

ρου μικροῦ θραύσματος (ἀρ. 5) ἐκ τῆς Συλλογῆς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, περιλαμβάνοντος τὸν ἄκρον δεξιὸν πόδα τῆς ἱσταμένης ἀριστερὰ τοῦ ἐν λόγῳ πολεμιστοῦ Ἀμαζόνος (πίν. 33α). Τὸ θραῦσμα τοῦτο ἐφαρμόζει ἀκριβῶς εἰς τὸ κάτω δεξιὸν ἄκρον τοῦ ὑπ᾽ ἀριθ. 3 τεμαχίου. Διὰ τῆς προσαρμογῆς καὶ τοῦ νέου, ὑπ᾽ ἀριθ. 4, τεμαχίου εἰς τὴν πλάκα, ἀνεγνωρίσθη καὶ ἕτερον (ἀρ. 6) θραῦσμα, τριγωνικοῦ περίπου σχήματος, τῆς Συλλογῆς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, ἐφαρμόζον ἀκριβῶς εἰς τὸ ἀριστερὸν κάτω ἄκρον τοῦ τεμαχίου τούτου (μῆκ. 0.206 μ., ὕψος 0.09) (πίν. 33α). Τοῦτο, ἀνῆκον εἰς τὸ κατώτατον τμῆμα τῆς πλακός, περιλαμβάνει τὴν ἀνώμαλον ἔξαρσιν, ὑποδηλοῦσαν τὸ ἔδαφος, ἐφ᾽ οὗ ἐκινοῦντο αἱ μορφαί.

7. ΕΜ 4768. Τεμάχιον πλακός, τριγωνικοῦ σχήματος, σῶζον τμῆμα τῆς πλευρᾶς ἑδράσεως αὐτῆς (πίν. 36α-γ). Ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς (πίν. 36α), διατηρούσης ἴχνη ράσπας, σῴζεται ὑπόλειμμα κνήμης, ὡς καὶ τμῆμα, λίαν ἀποκεκρουμένον, τοῦ πλαστικῶς δηλουμένου ἀνωμάλου ἐδάφους ἐπὶ τοῦ κάτω ἄκρου τῆς πλακός. Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ (πίν. 36β) εἶναι εἰργασμένη κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς διὰ λεπτοῦ βελονίου, ἐνῷ κατὰ τὸ κατώτερον τμῆμα φέρει ἀναθύρωσιν (πλ. 0.10 μ.) εἰργασμένην καὶ λελεασμένην ἐπιμελῶς. Ἡ ἐπιφάνεια ἑδράσεως τῆς πλακὸς εἶναι εἰργασμένη διὰ ντισιλίδικου (πίν. 36γ). Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.212 μ., σῳζ. μῆκ. 0.228 μ., μέσον πάχ. πλακὸς 0.07 μ., πάχ. πλακὸς μετ᾽ ἀναγλύφου 0.115 μ.

Προέλευσις : Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

Τὸ ἐν λόγῳ τεμάχιον ἐταυτίσθη μετὰ τῆς ὑπ᾽ ἀριθ. 533 πλακὸς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου συμπληροῦν τὸ παρὰ τὸν δεξιὸν πόδα τῆς δευτέρας ἐξ ἀριστερῶν μορφῆς Ἀμαζόνος κενόν, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου ὑπόλειμμα κνήμης εἶναι τὸ ὀπίσθιον τμῆμα τῆς ἀριστερᾶς κνήμης τῆς Ἀμαζόνος ταύτης (πίν. 35α καὶ β). Τὰ παρατηρούμενα ἴχνη ἐργαλείου ἐπὶ τοῦ τεμαχίου τούτου ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰς ἀντιστοίχους θέσεις τῆς ὑπολοίπου πλακὸς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου.

8. Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ταυτίσεως κατέστη δυνατὴ ἡ προσαρμογὴ καὶ ἑτέρου (ἀρ. 8) θραύσματος τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, περιλαμβάνοντος δύο χιαζομένας κνήμας (σῳζ. ὕψ. 0.11 μ., σῳζ. πλ. 0.105 μ.). Ἐκ τούτων ἡ μία ἀποτελεῖ τὴν ἀριστερὰν κνήμην τοῦ πρώτου ἐξ ἀριστερῶν πολεμιστοῦ, ἡ δὲ ἑτέρα τὴν δεξιὰν τῆς πλησίον ἱσταμένης Ἀμαζόνος. Ἡ δευτέρα αὕτη κνήμη ἐφαρμόζει ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου τμήματος τῆς αὐτῆς κνήμης τῆς σῳζομένης ἐπὶ τοῦ πρώτου τεμαχίου (πίν. 36α καὶ 35α).

9. ΕΜ 3415. Μέγα τεμάχιον πλακὸς ἐκ τῆς Ἀμαζονομαχίας, ἐφ᾽ οὗ, ἐν ἀναγλύφῳ Ἀμαζὼν πρὸς τὰ ἀριστερά, πίπτουσα ἐπὶ τῶν γονάτων, ἐλλιπὴς κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς χεῖρας (πίν. 37β.γ καὶ 36δ.ε). Σῴζεται ἐπίσης ἡ ὀπισθία, ἡ ἀριστερὰ στενὴ καὶ ἡ κάτω πλευρὰ ἑδράσεως. Ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τεμαχίου διαβεβρωμένη. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ἑδράσεως δύο ὀπαί, διαμ. 0.018 μ. ἑκάστη, προφανῶς διὰ τὴν στερέωσιν τῆς πλακός (πίν. 36δ). Ὁμοία ὀπὴ σῴζεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τοῦ τμήματος τῆς πλακὸς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, μεθ᾽ ἧς ἔχει ταυτισθῆ τὸ τεμάχιον. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.405 μ., σῳζ. μῆκ. 0.34 μ., πάχ. πλακὸς 0.065 μ., μετ᾽ ἀναγλύφου 0.12 μ.

Τὸ τεμάχιον τοῦτο ἔχει ἀποδοθῆ ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἰς τὴν ὑπ᾿ ἀριθ. 536 πλάκα τῆς Ἀμαζονομαχίας, συμπληροῦν τὴν κάτω ἀριστερὰν γωνίαν ταύτης (πίν. 37α)[1].

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου[2].

10. ΕΜ 4769. Τεμάχιον τριγωνικοῦ σχήματος (πίν. 38). Ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως (πίν. 38α) σῴζονται ὑπολείμματα μελῶν σώματος, ἐπὶ τῆς ὀπισθίας δὲ (πίν. 38β) ἴχνη χονδροῦ βελονίου. Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη καὶ ἀποκεκρουμένη. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.215 μ., σῳζ. ὕψ. 0.145 μ., μέσ. πάχ. πλακὸς 0.065 μ.

Τὸ τεμάχιον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ὑπ᾿ ἀριθ. 537 πλάκα τῆς Ἀμαζονομαχίας, ἐφαρμόζον ἀκριβῶς εἰς τὸ κενόν, ἄνωθεν τοῦ δεξιοῦ μηροῦ τῆς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ εἰς στάσιν ἱκεσίας Ἀμαζόνος (πίν. 39). Τὰ ὑπολείμματα μελῶν ἐπὶ τοῦ θραύσματος ἀνήκουν εἰς τὴν προσθίαν πλευρὰν τοῦ δεξιοῦ μηροῦ τῆς αὐτῆς Ἀμαζόνος καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς ἀριστερᾶς κνήμης τοῦ ἔναντι αὐτῆς Ἕλληνος. Παρὰ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν τοῦ θραύσματος ὑπολείμματα πτυχῶν ἐν προστύπῳ ἀναγλύφῳ ἀποτελοῦν τὴν ἀπόληξιν τοῦ ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς καταπίπτοντος ἱματίου τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω πολεμιστοῦ.

Προέλευσις: Περισυνελέγη ἐκ τοῦ πέριξ τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν χώρου.

11. Μικρὸν θραῦσμα δεξιοῦ ποδός, τῆς Συλλογῆς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, περιλαμβάνον τὸ κατώτατον τῆς κνήμης μετὰ τῶν ἀστραγάλων (πίν. 40α. β). Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη. Τὸ θραῦσμα τοῦτο συμπληροῖ τὸν δεξιὸν πόδα τῆς εἰς τὸ μέσον τῆς ὑπ᾿ ἀριθ. 539 πλακὸς Ἀμαζόνος, ἐφαρμόζον ἀκριβῶς εἰς τὸ περὶ τοὺς ἀστραγάλους κενόν (πίν. 40γ. δ). Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψος 0.06 μ., μέγ. πάχος 0.04 μ.[3]

12. ΕΜ 4770. Θραῦσμα σῷζον ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς τρεῖς πλατείας καὶ βαθείας πτυχὰς εἰς ῥιπιδιόσχημον διάταξιν (πίν. 41β). Ἡ ὀπισθία πλευρά, σῳζομένη, εἶναι εἰργασμένη διὰ ντισιλίδικου. Αἱ πτυχαὶ εἶναι διαβεβρωμέναι καὶ φέρουν ἀποκρούσεις. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.11 μ., σῳζ. πλ. 0.09 μ.

Τὸ θραῦσμα ἐταυτίσθη ὑπὸ τοῦ CORBETT μετὰ τῆς ὑπ᾿ ἀριθ. 541 πλακὸς τῆς Ἀμαζονομαχίας (πίν. 41α.γ), ἐφαρμόζον ἀκριβῶς εἰς τὸ δεξιὸν ἰσχίον τῆς ἐφίππου Ἀμαζόνος ἀριστερά, συμπληροῦν οὕτω τὸν κατὰ τὴν θέσιν ταύτην ἀνεμιζόμενον πρὸς τὰ ὀπίσω χιτῶνα αὐτῆς. Δι᾿ αὐτοῦ προσδιορίζεται καὶ ἡ ἀκριβὴς θέσις τοῦ κορμοῦ τῆς αὐτῆς Ἀμαζόνος, εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ ὁποίου τὸ τεμάχιον ἐφαρμόζει ἀκριβῶς.

13. Κεφαλὴ Ἀμαζόνος, φέρουσα κράνος, τῆς Συλλογῆς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (πίν. 42α. β). Ἐλλιπὴς κατὰ μικρὸν τμῆμα παρὰ τὸν αὐχένα. Συγκεκολλημένη ἐκ δύο τεμαχίων. Τὸ ἐπὶ τῶν κροτάφων τμῆμα τῆς κόμης ἐξέχει τοῦ κράνους, ἀναδιπλούμενον πρὸς τὰ ἄνω εἰς κυματοειδεῖς βοστρύχους. Ἐκ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ λόφου ἐλάχιστα ὑπο-

1 Ἕτερον θραῦσμα ἐξ ἰδιωτικῆς Συλλογῆς περιλαμβάνον τὸ πρόσθιον τμῆμα κεφαλῆς προσηρμόσθη τελευταίως εἰς τὴν ἐλλιπῆ κεφαλὴν τοῦ πρώτου ἐξ ἀριστερῶν πολεμιστοῦ τῆς αὐτῆς πλακός: J. DOERIG, Antike Kunst 10, 1967, 101 κ. ἑ. πίν. 30-31 (ἐνταῦθα πίν. 37α).

2 Ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3. Βλ. καὶ DINSMOOR, MMS IV, 1932-33, 215 εἰκ. 11. Τοῦ ἰδίου, AJA 60, 1956, 416. HAHLAND, ÖJh 44, 1959, 22 εἰκ. 21. HOFKES-BRUKKER, Bull. Ant. Beschav. 40, 1965, 59, εἰκ. 11.

3 KENNER, ἔ. ἀ. 48 πίν. 23.

λείμματα σῴζονται. Ἡ κεφαλὴ παρίσταται σχεδὸν κατ᾽ ἐνώπιον, μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὰ δεξιά της. Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.118 μ.

Ἡ κεφαλὴ αὕτη, ἐκ τοῦ αὐτοῦ μαρμάρου, τῶν αὐτῶν ἀναλογιῶν καὶ τῆς αὐτῆς ποιότητος ἐργασίας, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ μορφαὶ τῆς ζωφόρου, ἀνήκει προφανῶς εἰς αὐτήν, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ζωφόρον τῆς Ἀμαζονομαχίας, παρέμεινεν ἐν τούτοις μέχρι σήμερον ἀταύτιστος, ἐπειδὴ δὲν ἐφαρμόζει ἀκριβῶς εἰς οὐδεμίαν τῶν ἀκεφάλων Ἀμαζόνων αὐτῆς. Ἐνδείξεις διὰ τὴν ἀπόδοσιν ταύτης παρέχουν αἱ δύο σειραὶ σχεδίων τῆς ζωφόρου, τὰς ὁποίας ἐξεπόνησεν ὁ John Foster, εἰς Βάσσας τῆς Φιγαλείας, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν γλυπτῶν (ἀνωτ. σ. 187 κ.ἑ.). Ἡ ἐν λόγῳ κεφαλὴ παρουσιάζει ἐκπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰς κεφαλὰς τῶν Ἀμαζόνων τῶν πλακῶν 535 καὶ 542 (πίν. 43α καὶ 44β) ὡς αὗται παρίστανται εἰς τὰ σχέδια τοῦ John Foster : ἡ πρώτη ἐκ δεξιῶν Ἀμαζὼν ἐπὶ ἑκατέρου σχεδίου (πίν. 43β καὶ 45α.β). Αἱ Ἀμαζόνες αὗται ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ πλακῶν τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (πίν. 43α καὶ 44β) σῴζονται βεβαίως ἀκέφαλοι, εἶναι ὅμως φανερόν, ὅτι τὰ σχέδια τοῦ John Foster ἀποδίδουν πιστῶς τὰς ἀναγλύφους πλάκας, ὡς εἶχον αὗται εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκάλυψίν των, δηλ. πληρεστέρας παρ᾽ ὅσον σῴζονται σήμερον, ὑποστᾶσαι ἐν τῷ μεταξὺ ποικίλας φθορὰς καὶ ἀπωλείας ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων μεταφορῶν των. Ἡ ἀταύτιστος ἐξ ἄλλου κεφαλὴ παρουσιάζει μεγαλυτέραν ἀντιστοιχίαν, κυρίως ὡς πρὸς τὴν κίνησιν, πρὸς ἐκείνην τοῦ σχεδίου τῆς Ἀμαζόνος τῆς πλακὸς ἀριθ. 542 (πίν. 45α.β), δηλ. ὡς πρὸς τὴν κατενώπιον τοποθέτησιν καὶ τὴν ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὰ δεξιά της. Ὥστε δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν ταύτην μετὰ πολλῆς πιθανότητος εἰς τὴν Ἀμαζόνα τῆς πλακὸς ταύτης, μολονότι δὲν ἐφαρμόζει ἐπὶ τοῦ ἐλλιποῦς λαιμοῦ της ἀκριβῶς (πίν. 44α) [1].

14. ΕΜ 4771. Τεμάχιον ἐλλιπὲς καθ᾽ ἁπάσας τὰς πλευράς (πίν. 46α) πλὴν μικροῦ μόνον τμήματος κατὰ τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς προσθίας ὄψεως, ἔνθα ὁ δεξιὸς βραχίων μορφῆς, κάτωθεν τοῦ ὁποίου προβάλλουν ὀλίγαι πτυχαὶ ἐνδύματος. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.172 μ., σῳζ. μῆκ. 0.14 μ., πάχ. θραύσμ. 0.068 μ.

Πιθανῶς ἐκ τῆς Ἀμαζονομαχίας τῆς ζωφόρου.

Προέλευσις : Περισυνελέγη ἐκ τοῦ πέριξ τοῦ ναοῦ χώρου.

15. ΕΜ 4772. Θραῦσμα ἀνῆκον εἰς δεξιὰν κνήμην Ἀμαζόνος (πίν. 46β). Ἐπὶ τῆς κνήμης ὑπολείμματα ἐνδρομίδος, ἤτοι, τμῆμα πλαστικοῦ δακτυλίου ἐκ τῆς ἄνω ἀπολήξεως ταύτης, ὡς καὶ τμήματα τῶν προσκεκολλημένων ἐπὶ τοῦ κατωτέρου μέρους τῆς κνήμης πτερυγίων αὐτῆς. Κατὰ τὸ κατώτατον ἄκρον τοῦ θραύσματος ὀπὴ διὰ τρυπάνου (βάθ. 0.013 μ., διάμ. 0.008 μ.). Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας αὐτοῦ πλευρᾶς ἔξαρσις μαρμάρου, διὰ τῆς ὁποίας ἡ κνήμη συνεδέετο συμφυῶς πρὸς τὴν πλάκα τοῦ ἀναγλύφου. Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη μετά τινων ἀποκρούσεων. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.12 μ.

1 Ἐκ τῶν δημοσιευομένων δύο σχεδίων τῆς πλακός (πίν. 45α.β), τὸ πρῶτον, τῆς Συλλογῆς Σεφέρη, φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε τὸ πρότυπον τοῦ ἑτέρου, τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. Τὸ αὐτὸ ἄλλωστε ἰσχύει καὶ διὰ τὰ λοιπὰ σχέδια τῶν δύο σειρῶν, ὡς δυνάμεθα ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων νὰ εἰκάσωμεν.

Ἐκ τῆς Ἀμαζονομαχίας τοῦ ζωφόρου.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

16. ΕΜ 4773. Πρόσθιον τμῆμα δεξιοῦ ποδὸς Λαπιθίδος (;), περιλαμβάνον ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν κνήμην μετὰ τοῦ γόνατος καὶ τὸ κατώτερον τοῦ μηροῦ, καλυπτομένου διαγωνίως διὰ βραχέος χιτῶνος (πίν. 46γ). Ὁ πούς, ἐλλιπὴς καθ᾿ ὅλον τὸ ὀπίσθιον αὐτοῦ μέρος, προφανῶς ἔχει ἀποσπασθῆ ἐξ ἀναγλύφου πλακός. Μικρὰ ἀπόκρουσις κατὰ τὸ γόνυ. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.215 μ.

Πιθανῶς ἐκ τῆς Κενταυρομαχίας τῆς ζωφόρου.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

17. ΕΜ 4774. Θραῦσμα ἀριστεροῦ ἄκρου ποδός, περιλαμβάνον τοὺς δακτύλους μετὰ τμήματος τοῦ μεταταρσίου (πίν. 46δ). Ὁ ποὺς ἔφερε σανδάλιον, ὡς δηλοῖ τὸ κάτωθεν αὐτοῦ κάττυμα. Οἱ ἱμάντες τοῦ σανδαλίου ἐδηλοῦντο προφανῶς διὰ χρώματος. Κάτωθεν τοῦ καττύματος συμφυὴς ὄγκος μαρμάρου, χρησιμεύων ἀσφαλῶς διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ποδός. Ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ ὄγκου τούτου ἴχνη βελονίου. Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη. Ἐλαφραὶ ἀποκρούσεις ἐπὶ τῶν δακτύλων. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.068 μ., σῳζ. πλ. 0.053 μ., σῳζ. ὕψ. 0.04 μ.

Ἐκ τῆς Ἀμαζονομαχίας τῆς ζωφόρου.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

18. ΕΜ 4775. Πρόσθιον τμῆμα κεφαλῆς, σῷζον τὸν ἀριστερὸν ὀφθαλμὸν ἀκέραιον, τὸν δεξιὸν κατὰ τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ τμῆμα καὶ τὸ ἀνώτερον τῆς ρινός, ἐπίσης τὸ μέτωπον μετὰ τοῦ προσθίου τῆς κόμης, ἐφ᾿ ἧς διάδημα (πίν. 46ε). Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.08 μ., σῳζ. πλ. 0.085 μ.

Ἐκ τῆς Ἀμαζονομαχίας τῆς ζωφόρου.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

19. ΕΜ 4776. Ἄκρα δεξιὰ χείρ, περιλαμβάνουσα τὸν καρπὸν καὶ τὸ μετακάρπιον (πίν. 47α.β). Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.06 μ., σῳζ. πλ. 0.052 μ. Ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ.

Προέλευσις: Εὑρέθη ΒΑ. τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν, εἰς ἀπόστασιν 13 μ. ἀπ᾿ αὐτοῦ, κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους 1959 [1].

20. ΕΜ 4777. Θραῦσμα δεξιοῦ βραχίονος μετὰ ἰσχυρῶς τεταμένων μυώνων (πίν. 47γ). Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη μετά τινων ἀποκρούσεων. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.10 μ.

Ἐξ ἀνδρικῆς μορφῆς, πιθανῶς τῆς ζωφόρου.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

21. ΕΜ 4778. Ἄνω τμῆμα κεφαλῆς, μικροτέρας τοῦ φυσικοῦ (πίν. 48γ). Περιλαμβάνει τὸ ἥμισυ τῆς κόμης, τὸ μέτωπον, τὸν ἀριστερὸν ὀφθαλμὸν καὶ ἐλάχιστον τμῆμα τοῦ δεξιοῦ. Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη, μετά τινων ἀποκρούσεων. Ἡ κόμη κατὰ μὲν τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν αὐτῆς εἶναι ἐπιμελῶς εἰργασμένη, κατὰ δὲ τὴν ἄνω, συνο-

1 ΠΑΕ 1959, 159.

πτικῶς, διατηροῦσα σαφῆ ἴχνη βελονίου. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.087 μ., σῳζ. πλ. 0.10 μ.

Πιθανῶς ἐκ τῆς ζωφόρου.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

22. ΕΜ 4779. Θραῦσμα σῷζον κατακορύφους, πυκνάς, βαθείας πτυχάς (πίν. 47δ$_β$). Ἐλλιπὲς κατὰ τμῆμα τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ σῳζομένου τμήματος αὐτῆς ἴχνη τρυπάνου. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.065 μ.

Πιθανῶς ἐκ τῆς ζωφόρου.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

23. ΕΜ 4780. Μικρὸν θραῦσμα, σῷζον λίαν ἀποκεκρουμένας καὶ διαβεβρωμένας πτυχὰς ἐνδύματος (πίν. 47δ$_α$). Ὀπισθία πλευρὰ ἐλλιπής. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.052 μ.

Πιθανῶς ἐκ τῆς ζωφόρου.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

24. ΕΜ 4781. Μικρὸν θραῦσμα ἐπίμηκες, σῷζον κατὰ μῆκος βαθεῖαν πτυχὴν καὶ ἑτέρας βραχείας (πίν. 47δ$_γ$). Ἐπιφάνεια ἀποκεκρουμένη καὶ διαβεβρωμένη. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.065 μ.

Πιθανῶς ἐκ τῆς ζωφόρου.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

25. ΕΜ 4782. Μέγα τεμάχιον μετόπης, φέρον ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τμήματος τῆς προσθίας αὐτοῦ ὄψεως πτυχὰς ἐνδύματος ἐν ἀναγλύφῳ, ἐν μέρει ἀποκεκρουμένας (πίν. 48α.β.δ). Ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια τῆς αὐτῆς ὄψεως ἰσχυρῶς ἀποκεκρουμένη. Ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια σῴζεται καλῶς, εἰργασμένη διὰ βελονίου (πίν. 48β). Τὸ τεμάχιον σῴζει καὶ τμῆμα τῆς μιᾶς τῶν τεσσάρων στενῶν πλευρῶν τῆς πλακός, εἰργασμένης διὰ ντισιλίδικου (πίν. 48δ). Μάρμαρον νησιωτικόν. Διαστάσεις 0.24 × 0.27 μ., πάχ. πλακὸς μετ᾽ ἀναγλύφου 0.235 μ.

Ἡ ἀπόδοσις τοῦ τεμαχίου εἰς τὰς μετόπας εἶναι βεβαία, διότι τοῦτο εἶναι ὅμοιον, ὡς πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ μαρμάρου καὶ τῆς ἐργασίας, τὸ πάχος τῆς πλακὸς καὶ τὰ ἴχνη τῶν ἐργαλείων πρὸς τὰ λοιπὰ θραύσματα τῶν μετοπῶν τοῦ ναοῦ, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον.

26. ΕΜ 4783. Μέγα τεμάχιον, ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τοῦ ὁποίου σῴζεται τμῆμα μέλους μορφῆς ἐνδεδυμένης διὰ χιτῶνος, πίπτοντος εἰς λεπτοτάτας, κυματοειδεῖς πτυχάς (πίν. 49α). Ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια, εἰργασμένη διὰ βελονίου (πίν. 49β). Τὸ τεμάχιον ἐλλιπὲς καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας πλευράς. Μάρμαρον νησιωτικόν. Διαστ. 0.24 × 0.145 μ., πάχ. πλακὸς 0.114 μ., πάχ. πλακὸς μετ᾽ ἀναγλύφου 0.143 μ.

Ἡ ἀπόδοσις τοῦ τεμαχίου εἰς τὰς μετόπας εἶναι βεβαία διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, δι᾽ οὓς καὶ τὸ ὑπ᾽ ἀριθ. 25 τεμάχιον ἀπεδόθη εἰς ταύτας.

Προέλευσις: Περισυνελέγη ἐκ τοῦ πέριξ τοῦ ναοῦ χώρου.

27. ΕΜ 4784. Θραῦσμα ἀριστεροῦ ποδός, περιλαμβάνον τὸ γόνυ μετὰ μέρους τοῦ μηροῦ καὶ μέρους τῆς κνήμης καὶ καλυπτόμενον διὰ χιτῶνος, σχηματίζοντος ἁδράς, λοξὰς καὶ ὁριζοντίους πτυχάς (πίν. 50α). Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς (ἀριστερᾶς) πλευρᾶς σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς ἀποσπάσεως τοῦ ποδὸς ἀπὸ τῆς πλακὸς αὐτοῦ. Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. ὕψ. 0.10 μ. Τὸ θραῦσμα ἀνήκει πιθανῶς εἰς μετόπην τοῦ ναοῦ.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

28. ΕΜ 4785. Θραῦσμα δεξιοῦ ἄκρου ποδός, περιλαμβάνον τὸ τμῆμα τῶν δακτύλων μετὰ τοῦ μεταταρσίου (πίν. 50β). Ὁ ποὺς ἔφερεν ὑπόδημα, ὡς δεικνύουν ἡ μὴ ὑποδήλωσις τῶν δακτύλων καὶ τὸ κάτωθεν τοῦ ποδὸς κάττυμα. Ἄνωθεν τοῦ καττύματος μικρὰ ἐξοχή, ἀνήκουσα προφανῶς εἰς ποδήρη χιτῶνα, κάτωθεν δὲ αὐτοῦ ὄγκος μαρμάρου, χρησιμεύων ἀσφαλῶς διὰ τὴν στήριξιν τοῦ ποδός. Ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ καττύματος ἴχνη ντισιλίδικου. Ἐπιφάνεια ἐλαφρῶς διαβεβρωμένη. Παρὰ τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων ἀποκρούσεις. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.08 μ., σῳζ. πλ. 0.055 μ., σῳζ. ὕψ. 0.055 μ. Τὸ θραῦσμα τοῦτο ἀνήκει πιθανῶς εἰς μετόπην τοῦ ναοῦ.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

29. ΕΜ 4786. Θραῦσμα δεξιοῦ ἄκρου ποδός, περιλαμβάνον τὸ ἀπὸ τῶν δακτύλων μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ ταρσοῦ τμῆμα (πίν. 50γ. δ). Ὁ ποὺς ἔφερεν ὑπόδημα, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῆς μὴ ὑποδηλώσεως τῶν δακτύλων καὶ ἐκ τοῦ κάτωθεν τοῦ ποδὸς καττύματος. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ καττύματος ἀνώμαλος, εἰργασμένη διὰ ψιλοῦ βελονίου καὶ ντισιλίδικου. Ἴχνη γλώσσης εἰς τὴν παρὰ τὸ κάττυμα ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ ποδός. Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη μετά τινων ἀποκρούσεων. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.09 μ., σῳζ. πλ. 0.05 μ., σῳζ. ὕψ. 0.065 μ.

Τὸ θραῦσμα τοῦτο ἀνήκει πιθανῶς εἰς μετόπην τοῦ ναοῦ.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

30. ΕΜ 4787. Θραῦμα μετόπης (;), ἐφ᾽ οὗ, ἐν ἐξέργῳ ἀναγλύφῳ, ἀριστερὰ ἄκρα χείρ (πίν. 51α). Ἐκ τῆς χειρὸς σῴζεται ὁ καρπὸς καὶ τὸ μετακάρπιον μετὰ τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν φαλάγγων τῶν δακτύλων, ὡς καὶ τὸ κατώτατον τοῦ πήχεως. Αἱ πτυχαὶ τῆς παλάμης δηλοῦνται διὰ τριῶν παραλλήλων ἀβαθῶν αὐλάκων. Εἰς τὸ περὶ τὴν χεῖρα τμῆμα τῆς πλακὸς ἴχνη βελονίου καὶ τρυπάνου. Ἐπιφάνεια ἰσχυρῶς διαβεβρωμένη. Μάρμαρον νησιωτικόν. Μέγ. μῆκ. 0.15 μ.

Ἡ ἀπόδοσις τοῦ τεμαχίου εἰς τὰς μετόπας εἶναι πιθανή, μολονότι ὁ τόπος εὑρέσεως αὐτοῦ εἶναι ἄγνωστος, διότι παρουσιάζει ὁμοιότητα, ὡς πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ μαρμάρου καὶ τῆς ἐργασίας, τὸ πάχος τῆς πλακός, τὰς ἀναλογίας τῆς χειρὸς καὶ τὰ ἴχνη ἐργαλείων, πρὸς τὰ λοιπὰ θραύσματα τῶν μετοπῶν τοῦ ναοῦ, τὰ εὑρισκόμενα εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον.

Προέλευσις: Ἐκ τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, εὑρεθὲν πλησίον τῆς ὁμάδος τῶν θραυσμάτων τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν.

31 ΕΜ 4788. Τεμάχιον μετόπης, περιλαμβάνον τμῆμα τῆς πλακός, ἐφ᾽ οὗ, ἐν ἐξέργῳ ἀναγλύφῳ, τὸ κατώτατον τμῆμα ἀριστερᾶς κνήμης μετὰ τοῦ ταρσοῦ καὶ τοῦ ἀρι-

στεροῦ ἡμίσεος τοῦ μεταταρσίου ἀποκεκρουμένου (πίν. 51β-δ). Κάτωθεν τοῦ πέλματος τοῦ ποδὸς τμῆμα καττύματος, δηλοῦντος ὅτι ὁ ποὺς ἔφερεν ὑπόδημα. Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας τῆς πλακὸς ἴχνη ράσπας. Τῆς πλακὸς σῴζεται καὶ τμῆμα τῆς κάτω πλευρᾶς (ἑδράσεως), εἰργασμένον διὰ ντισιλίδικου (πίν. 51γ), ὡς καὶ τμῆμα τῆς ὀπισθίας εἰργασμένον διὰ βελονίου (πίν. 51δ). Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.23 μ., σῳζ. ὕψ. 0.125 μ., μέγ. πάχ. πλακὸς 0.115 μ., ἐλάχιστον 0.11 μ.

Ἡ ἀπόδοσις τοῦ τεμαχίου εἰς τὰς μετόπας εἶναι πιθανή, μολονότι ὁ τόπος εὑρέσεως αὐτοῦ εἶναι ἄγνωστος, διότι τοῦτο παρουσιάζει ὁμοιότητα ὡς πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ μαρμάρου καὶ τῆς ἐργασίας, τὸ πάχος τῆς πλακός, τὰς ἀναλογίας τοῦ ποδὸς καὶ τὰ ἴχνη ἐργαλείων, πρὸς τὰ λοιπὰ θραύσματα τῶν μετοπῶν τοῦ ναοῦ, τὰ εὑρισκόμενα εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον.

Προέλευσις : Ἐκ τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, εὑρεθὲν πλησίον τῆς ὁμάδος τῶν θραυσμάτων τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν.

32. ΕΜ 4789. Θραῦσμα ἀνῆκον εἰς ἀριστερὰν κνήμην (πίν. 52α). Ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τμήματος αὐτῆς πτυχὴ ἐνδύματος (;). Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς καὶ εἰς τὸ αὐτό, ὡς καὶ ἡ πτυχή, ὕψος, ἔξαρσις ἀνήκουσα πιθανῶς εἰς τὸ αὐτὸ ἔνδυμα (;). Εἰς τὸ κατώτερον μέρος τοῦ θραύσματος ὀπὴ σῳζομένη μόνον κατὰ τὸ βαθύτερον αὐτῆς μέρος (διαμ. 0.008 μ.). Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη μετὰ πολλῶν ἀποκρούσεων. Τὸ θραῦσμα εἶναι ἐλλιπὲς καθ᾽ ὅλην τὴν ὀπισθίαν αὐτοῦ πλευράν, πιθανώτατα ἔχει ἀποσπασθῆ τῆς πλακὸς αὐτοῦ. Μάρμαρον νησιωτικόν. Μέγ. ὕψ. 0.129 μ.

Τὸ θραῦσμα τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ζωφόρον, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὰς μετόπας.

Προέλευσις : Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

33. ΕΜ 4790. Θραῦσμα περιλαμβάνον τὸ ἀριστερὸν ἄκρον στήθους μετὰ μέρους τοῦ ἀντιστοίχου ὤμου καὶ μικρὸν τμῆμα τοῦ λαιμοῦ μορφῆς ἐνδεδυμένης διὰ χιτῶνος (πίν. 52β.γ). Αἱ πτυχαὶ τοῦ χιτῶνος, δηλούμεναι μόνον ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον βαθεῖαι, εἰργασμέναι διὰ τρυπάνου, ἔχουν δὲ τὰς ἀκμὰς ἐν μέρει ἀποκεκρουμένας. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς ἴχνη ράσπας. Ἡ ὀπισθία πλευρά, εἰργασμένη διὰ βελονίου καὶ ποντιλίου, φέρει κατὰ τὴν περιφέρειαν ἀναθύρωσιν, εἰργασμένην διὰ γλώσσης. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου μικρὰ αὖλαξ καταλήγουσα εἰς ὀπὴν (διαμ. 0.08 μ., βάθ. 0.622 μ.) ἐχρησίμευε προφανῶς διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ γλυπτοῦ, τὸ ὁποῖον, ὡς καὶ ἡ ἀναθύρωσις ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς δηλοῖ, ἦτο ἔνθετον. Μάρμαρον πεντελήσιον. Μέγ. ὕψ. 0.17 μ., μέγ. πλ. 0.09 μ.

Προέλευσις : Εὑρέθη ἐντὸς κιβωτίου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ὁμοῦ μετ᾽ ἄλλων ἀντικειμένων, φέρον τὴν ἔνδειξιν : Ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος. Ἡ ποιότης τοῦ μαρμάρου καὶ τῆς ἐργασίας τοῦ τεμαχίου, διάφορος ἐκείνης τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ, ἀποκλείει τὴν συσχέτισιν αὐτοῦ πρὸς ταῦτα· μᾶλλον ἀνήκει τοῦτο εἰς ἀνάθημα ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος.

34. ΕΜ 4791. Θραῦσμα δεξιοῦ ἄκρου ποδός, περιλαμβάνον τοὺς δακτύλους μετὰ μικροῦ μέρους τοῦ μεταταρσίου (πίν. 53α). Ὁ ποὺς ἔφερε σανδάλιον, ὡς δηλοῖ τὸ

κάτωθεν αὐτοῦ κάττυμα. Οἱ ἱμάντες τοῦ σανδαλίου ἐδηλοῦντο προφανῶς διὰ χρώματος. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ καττύματος εἶναι λεία, ἐκ τούτου δὲ εἰκάζεται ὅτι ὁ ποὺς ἦτο ἐλεύθερος. Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη. Μάρμαρον λεπτόκοκκον, νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.48 μ., σῳζ. πλ. 0.053 μ., σῳζ. ὕψ. 0.026 μ. Εἶναι ἀβέβαιον ἐὰν τὸ θραῦσμα τοῦτο ἀνήκει εἰς μορφὴν τῆς ζωφόρου.

Προέλευσις : Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

35. ΕΜ 4792. Θραῦσμα σῷζον ἐπὶ δύο συνεχομένων πλευρῶν αὐτοῦ ἀβαθεῖς πτυχὰς εἰς ριπιδιόσχημον διάταξιν (πίν. 53β). Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.095 μ., σῳζ. πλ. 0.083 μ.

Παρὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ μαρμάρου εἶναι ἀβέβαιον ἐὰν τὸ τεμάχιον ἀνήκῃ εἰς τὰ γλυπτὰ τῆς ζωφόρου.

Προέλευσις : Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου. Τὸ θραῦσμα τοῦτο ἀποδίδει ὁ Ρωμαιος, ὁμοῦ μετ᾽ ἄλλων, εἰς ἰωνικὸν κιονόκρανον [1]. Ἡ ποιότης ὅμως τοῦ μαρμάρου τοῦ θραύσματος αὐτοῦ (νησιωτικὸν) δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς ἐκείνην τῶν λοιπῶν θραυσμάτων τοῦ ἐν λόγῳ κιονοκράνου (λεπτόκοκκον, πιθανώτατα πεντελήσιον), ὥστε ἀποκλείεται νὰ ἀνήκῃ εἰς τοῦτο.

36. ΕΜ 4793. Ἐπίμηκες θραῦσμα, σῷζον κατακορύφους, πυκνάς, ἀβαθεῖς πτυχάς (πίν. 53γ). Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη μετὰ πολλῶν ἀποκρούσεων. Μάρμαρον πεντελήσιον. Κατὰ συνέπειαν τὸ θραῦσμα δὲν ἀνήκει εἰς τὰ γλυπτὰ τῆς ζωφόρου. Σῳζ. ὕψ. 0.12 μ.

Προέλευσις : Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3).

37. ΕΜ 4794. Θραῦσμα σχήματος ἀκανονίστου πυραμίδος (πίν. 53δ). Ἐπ᾽ αὐτοῦ πτυχαὶ (;) καταλαμβάνουσαι τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευράς. Ἐπιφάνεια διαβεβρωμένη. Μάρμαρον νησιωτικόν. Σῳζ. μῆκ. 0.128 μ. Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Κ. Ρωμαίου (ἀνωτ. σ. 188 σημ. 3) [2].

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

1 ΑΕ 1914, 65, εἰκ. 7γ.

2 Ἐκ τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν προέρχεται ἐπίσης νέον μαρμάρινον θραῦσμα, ἀνῆκον εἰς τὸ κατώτατον τμῆμα τοῦ κορινθιακοῦ κιονοκράνου τοῦ ναοῦ. Τὸ θραῦσμα σῴζει δύο τῶν ραβδώσεων τοῦ κιονοκράνου, ὡς καὶ τμῆμα τῆς ἐπιφανείας ἑδράσεως αὐτοῦ. Περὶ τοῦ κιονοκράνου τούτου θὰ πραγματευθῶμεν προσεχῶς.

α. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 521 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν. Εἰς τὴν κάτω ἀριστερὰν γωνίαν τῆς πλακὸς δηλοῦται γραμμικῶς ἡ θέσις, ἐξ ἧς ἀπεσπάσθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 τεμάχιον.

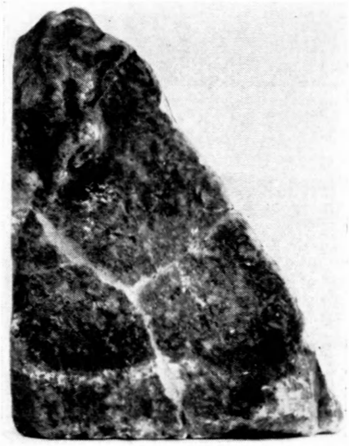

β

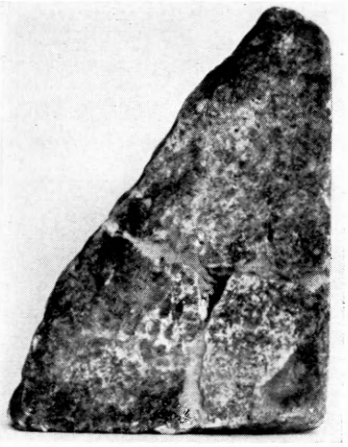

γ

δ

ε

Τὸ τεμάχιον ὑπ' ἀριθ. 1.
(β - δ. Προσθία, ὀπισθία καὶ πλαγία ἀριστερὰ πλευρά. ε. Πλευρὰ ἑδράσεως).

α. Τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τῆς ὑπ' ἀριθ. 530 πλακὸς μετὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 τεμαχίου.

β

γ

δ

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 τεμάχιον
(β - δ. Προσθία, ὀπισθία καὶ πλαγία ἀριστερὰ πλευρά).

Η, ὑπ' ἀριθ. 530 πλὰξ πρὸ τῆς συμπληρώσεως.

α. Τὸ κεντρικὸν τμῆμα τῆς ὑπ' ἀριθ. 531 πλακὸς τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν μετὰ τὴν προσαρμογὴν τῶν τεσσάρων νέων θραυσμάτων.

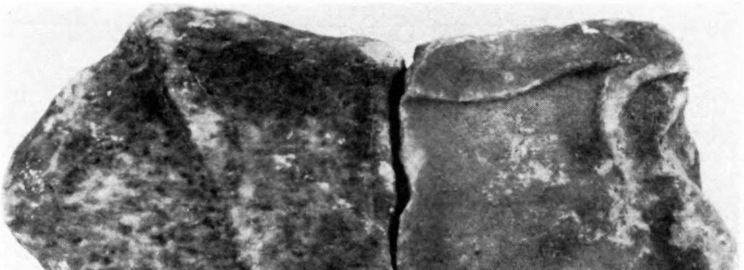

β

γ

β. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 3 (δεξιὰ) καὶ 4 (ἀριστερὰ) τεμάχια.
γ. Ὀπισθία πλευρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 τεμαχίου.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 531 πλὰξ πρὸ τῆς συμπληρώσεως.

α. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 533 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς διὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 8 νέων θραυσμάτων (βλ. πίν. 36α-γ).

β. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 533 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν πρὸ τῆς συμπληρώσεως.

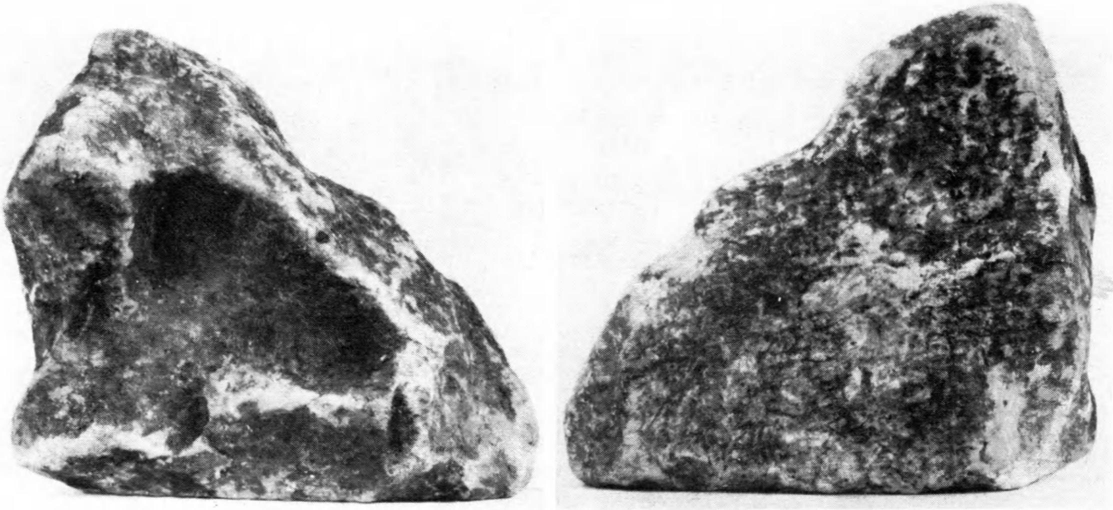

α - β. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 τεμάχιον (προσθία καὶ ὀπισθία πλευρά).

γ. Τὸ ὑπ. ἀριθ. 7 τεμάχιον· πλευρὰ ἑδράσεως.

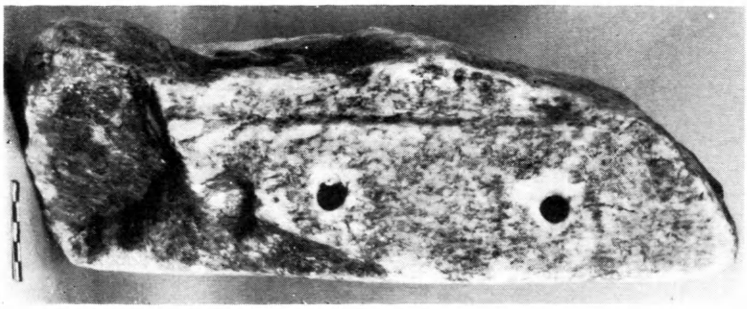

δ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 9 τεμάχιον· πλευρὰ ἑδράσεως.

ε. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 9 τεμάχιον· πλαγία ἀριστερὰ πλευρά.

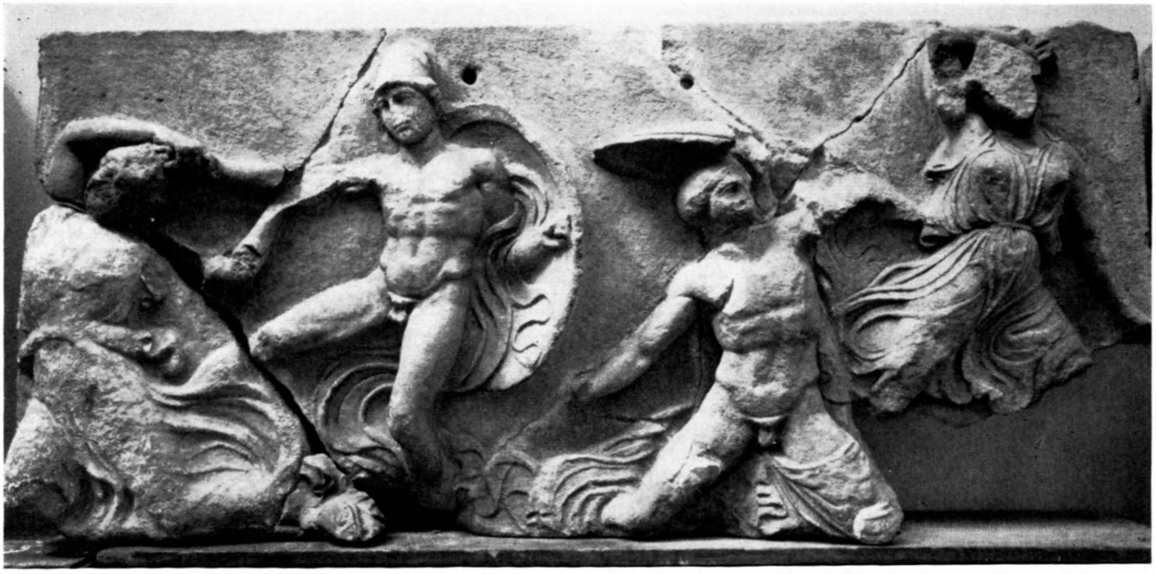

α. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 536 πλὰξ τῆς ζωφόρου μετὰ τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 9 τεμαχίου.

β

γ

β-γ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 9 τεμάχιον (προσθία καὶ ὀπισθία πλευρά).

α

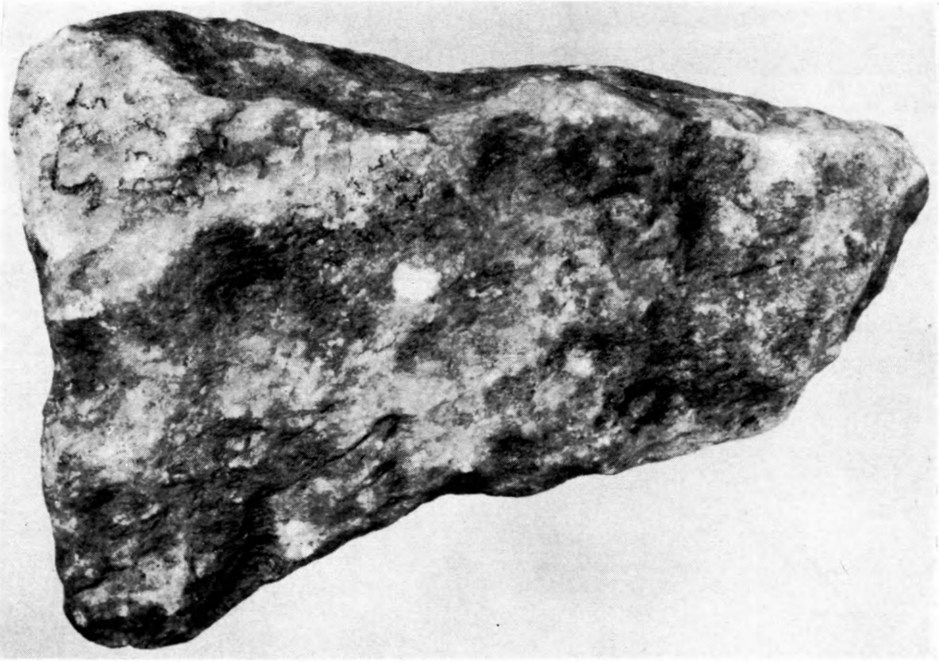

β

Τεμάχιον (ἀριθ. 10) τῆς ὑπ' ἀριθ. 537 πλακὸς τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν.
α. Προσθία ὄψις καὶ β. 'Οπισθία ὄψις.

α. Κεντρικὸν τμῆμα τῆς ὑπ' ἀριθ. 537 πλακὸς μετὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ ἐν πίνακι 38 τεμαχίου.

β. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 537 πλὰξ πρὸ τῆς συμπληρώσεως.

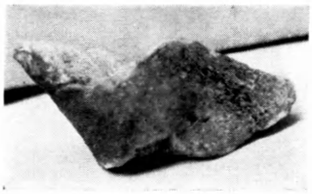

α

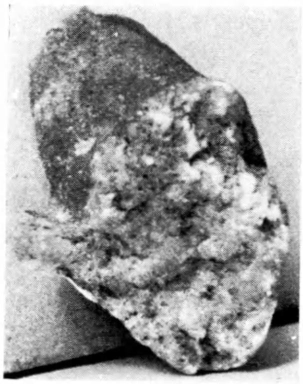

β

α - β. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 11 θραῦσμα· πλευρὰ ἐξωτερικὴ καὶ ἐκ τῶν κάτω.

γ. Ὁ ποὺς τῆς Ἀμαζόνος τῆς ὑπ' ἀριθ. 539 πλακὸς (δ) συμπληρούμενος διὰ τοῦ θραύσματος ἀρ. 11.

δ. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 539 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν πρὸ τῆς συμπληρώσεως.

α. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 541 πλὰξ πρὸ τῆς συμπληρώσεως.

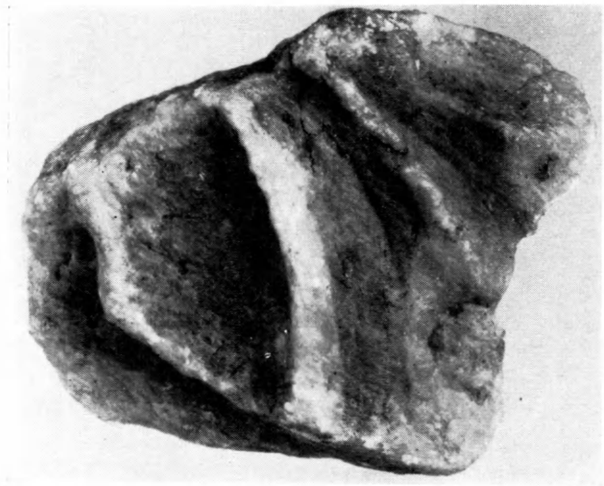

β. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 12 θραῦσμα· προσθία πλευρά.

γ. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 541 πλὰξ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν διὰ τῆς προσθήκης ἐξ ἀριστερῶν ἐφίππου μορφῆς διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 12 θραύσματος.

α

β

α - β. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 13 κεφαλὴ τῆς Συλλογῆς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. (Προσθία καὶ πλαγία ὄψις).

α. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 535 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν.

β. Τὸ σχέδιον τοῦ J. Foster τῆς ὑπ' ἀριθ. 535 πλακός (Συλλογῆς Γ. Σεφέρη).

α. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 542 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν μετὰ τὴν προσαρμογὴν τῆς ὑπ' ἀριθ. 13 κεφαλῆς εἰς τὴν πρώτην (ὀρθίαν ἐκ δεξιῶν) Ἀμαζόνα (βλ. σχέδια πίν. 45).

β. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 542 πλὰξ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν πρὸ τῆς συμπληρώσεως.

α. Τὸ σχέδιον τοῦ J. Foster τῆς ὑπ ἀριθ. 542 πλακός (Συλλογῆς Γ. Σεφέρη).

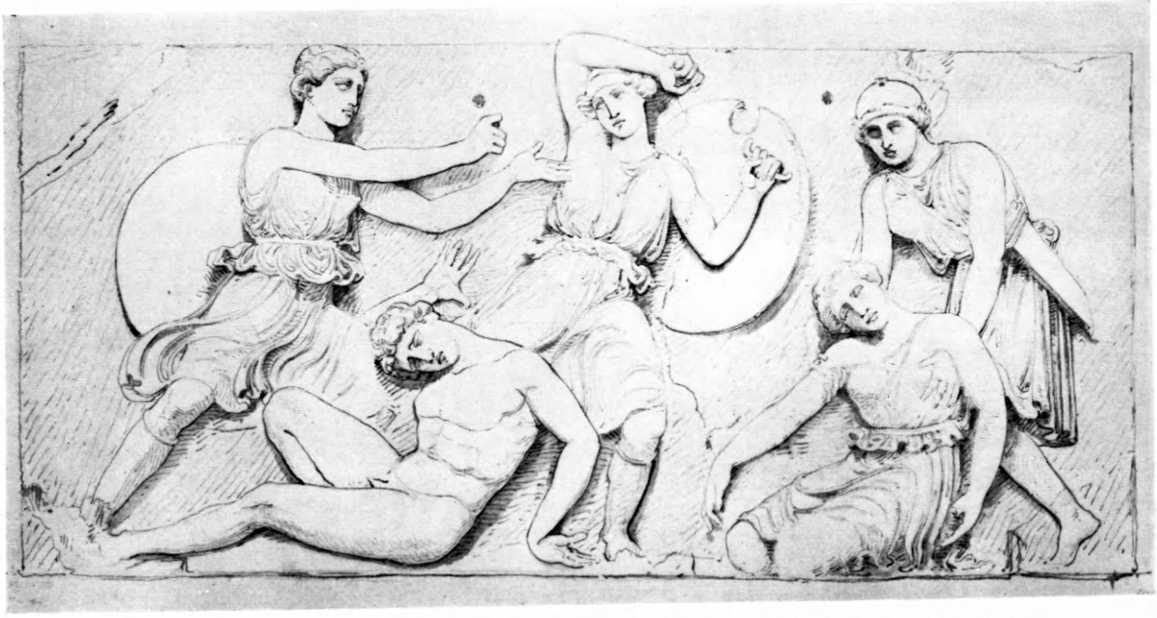

β. Τὸ σχέδιον τοῦ J. Foster τῆς ὑπ' ἀριθ. 542 πλακός (τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου).

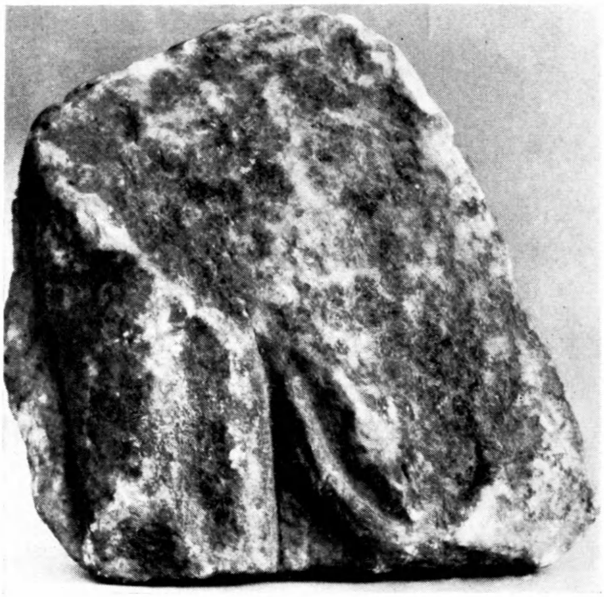

α. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 14 τεμάχιον πλακὸς τῆς 'Αμαζονομαχίας τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῶν Βασσῶν.

β. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 15 θραῦσμα κνήμης 'Αμαζόνος.

δ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 17 θραῦσμα ἀριστεροῦ ἄκρου ποδός.

γ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 16 θραῦσμα δεξιοῦ ποδὸς Λαπιθίδος (;).

ε. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 18 θραῦσμα κεφαλῆς 'Αμαζόνος (;).

α. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 19 ἄκρα δεξιὰ χείρ.

β. Ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 19 ἄκρας δεξιᾶς χειρός.

γ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 20 θραῦσμα δεξιοῦ βραχίονος.

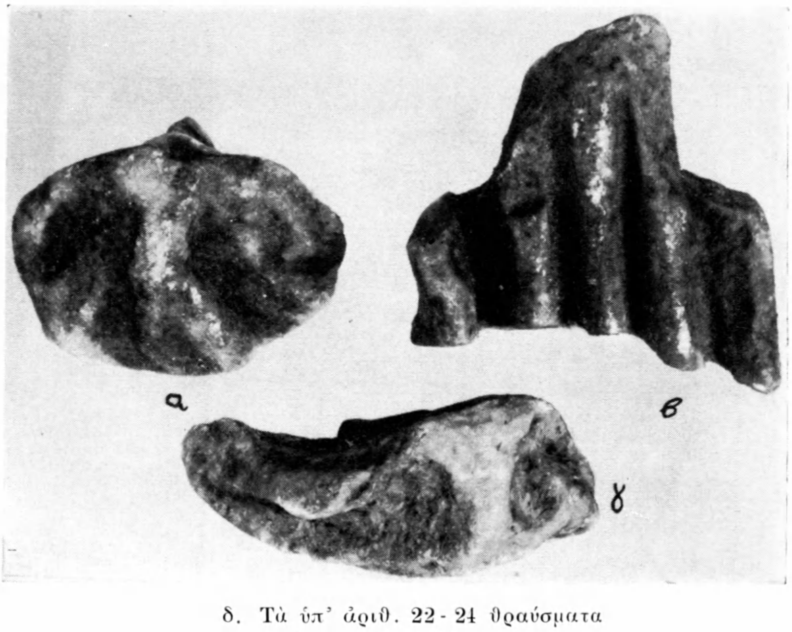

δ. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 22 - 24 θραύσματα ἐκ πτυχῶν ἐνδύματος.

α. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 25 τεμάχιον μετόπης.

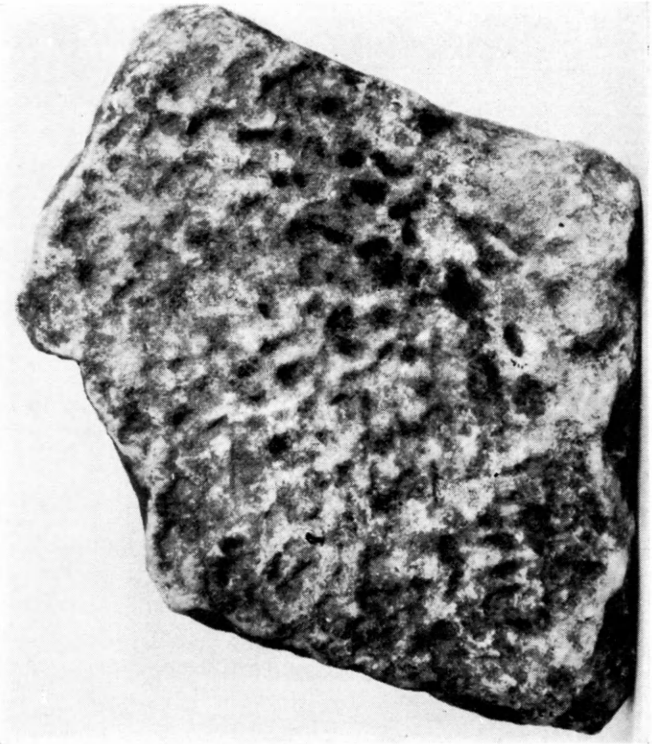

β. Ὀπισθία ὄψις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 25 τεμαχίου.

γ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 21 θραῦσμα κεφαλῆς.

δ. Στενὴ πλευρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 25 τεμαχίου μετόπης.

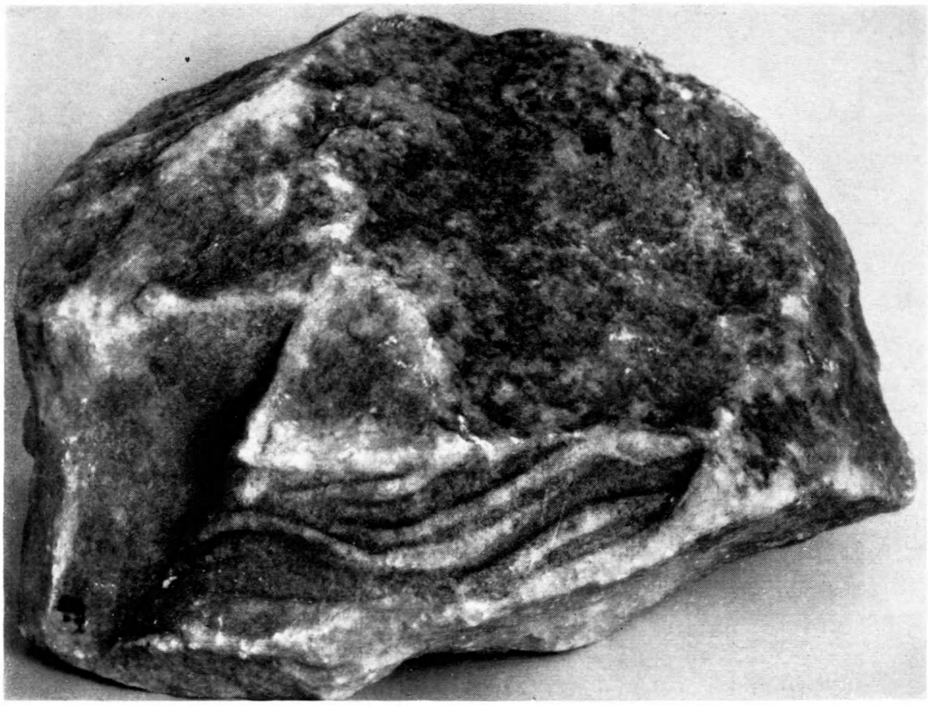

α. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 26 τεμάχιον μετόπης.

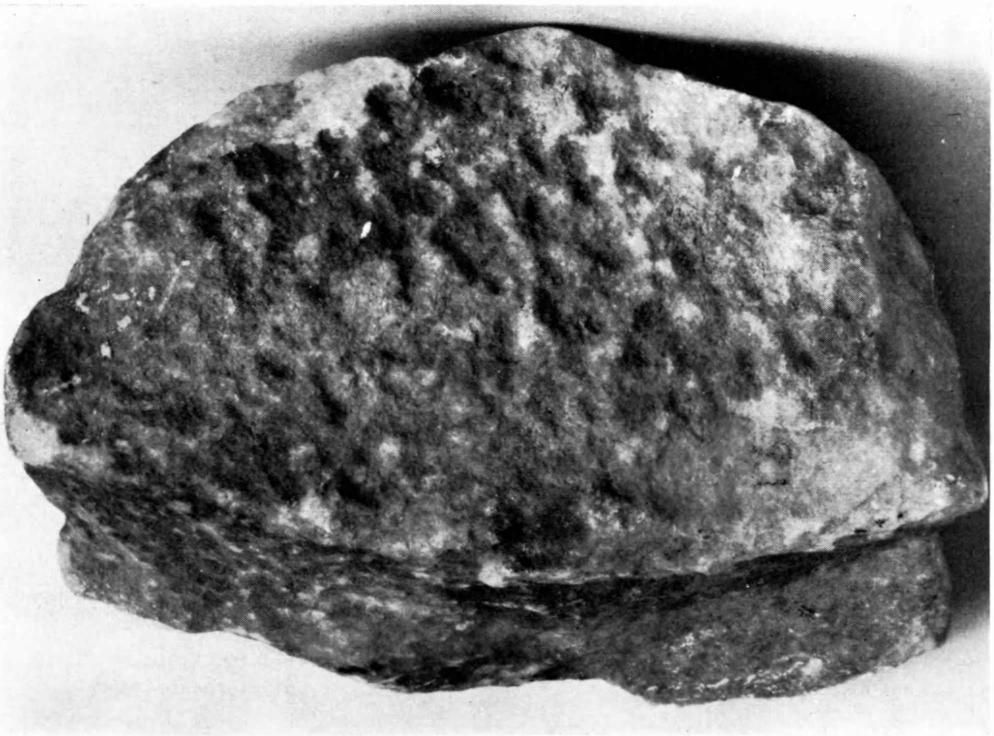

β. Ὀπισθία ὄψις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 26 τεμαχίου μετόπης.

α. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 27 θραῦσμα ἀριστεροῦ ποδός.

β. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 28 θραῦσμα δεξιοῦ ἄκρου ποδός.

γ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 29 θραῦσμα δεξιοῦ ἄκρου ποδός.

δ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 29 θραῦσμα δεξιοῦ ἄκρου ποδός (ἑτέρα ὄψις).

β. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 31 τεμάχιον μετόπης (;).

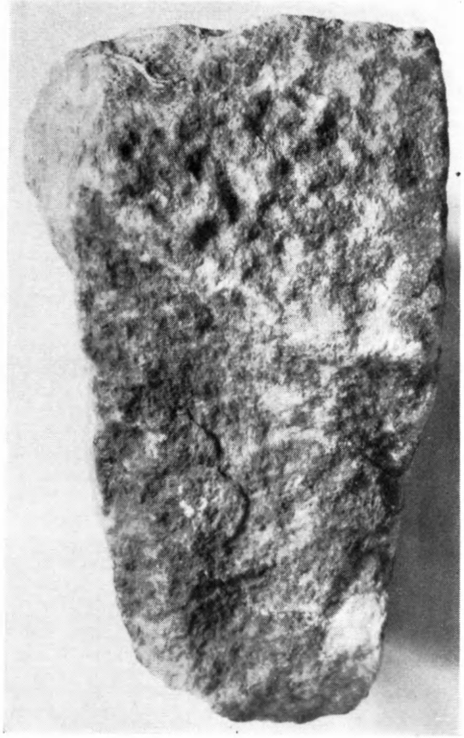

δ. 'Οπισθία ὄψις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 31 τεμαχίου.

α. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 30 θραῦσμα μετόπης (;).

γ. Κάτω ἐπιφάνεια (ἑδράσεως) τοῦ ὑπ' ἀριθ. 31 τεμαχίου.

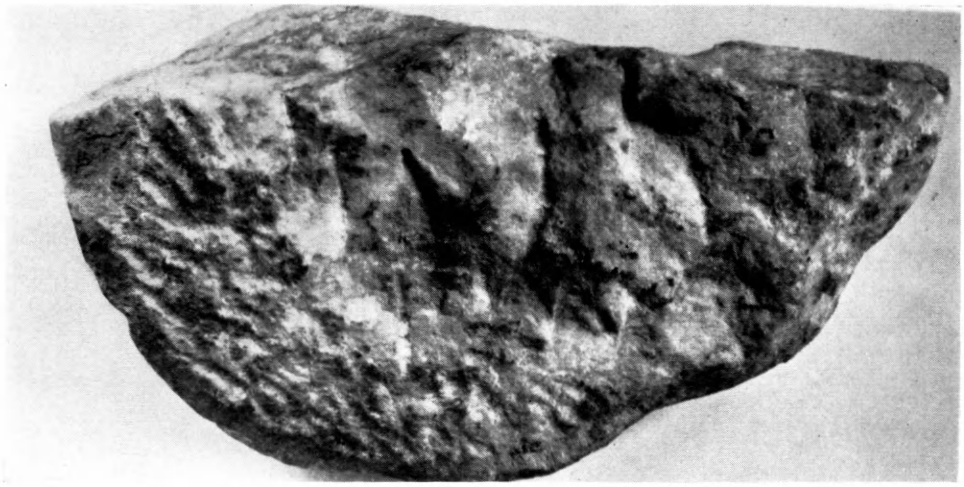

γ. Ὀπισθία ὄψις τοῦ ὑπ' ἀριθ. 33 θραύσματος.

β. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 33 θραῦσμα ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ ἄκρου στήθους μορφῆς ἐσθῆτι ἐνδεδυμένης.

α. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 32 θραῦσμα ἀριστερᾶς κνήμης.

α. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 34 θραῦσμα δεξιοῦ ἄκρου ποδός.

β. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 35 θραῦσμα ἐκ πτυχῶν ἐνδύματος (;).

γ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 36 θραῦσμα ἐκ πτυχῶν ἐνδύματος.

δ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 37 θραῦσμα.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΤΟ ΑΜΦΙΑΡΕΙΟΝ ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεονάρδου, τὴν 27 Ἰουνίου 1930, τὸ διὰ τὸ Ἀμφιάρειον ἐνδιαφέρον σχεδὸν ἐξέλιπεν. Ὁ Ἀ. Φιλαδελφεὺς ἐζήτησε τὴν συνέχισιν τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἱεροῦ, τὴν ὁποίαν ὅμως, φαίνεται, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἠρνήθη. Κατὰ τὸ διάστημα 1951 - 1953 ὁ Μ. Μιτσὸς προέβη εἰς ἐργασίας καθαρισμοῦ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἱεροῦ (ΠΑΕ 1951, σ. 128· 1952, σ. 152· 1953, σ. 119) καὶ ἐμελέτησεν ἀνεκδότους ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ, τὰς ὁποίας καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν ΑΕ 1952, σ. 166 - 204 ἀρ. 1 - 52 καὶ ΑΕ 1953 - 54 Β΄, σ. 158 - 161 ἀρ. 1 - 2.

Ὁ Ἰ. Παπαδημητρίου ὡς Ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς ἤρχισε τὸ 1957 ἐργασίας καθαρισμοῦ ἐπ᾿ εὐκαιρίᾳ τῆς οἰκοδομήσεως νέου Μουσείου. Τὸ παλαιόν, τοῦ ὁποίου ὁ πυρὴν εἶχεν οἰκοδομηθῆ τὸ 1884, εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἐρείπια, ἡ θέσις του δὲ πρὸ τῆς σειρᾶς τῶν βάθρων ἠμπόδιζε τὴν θέασιν τῶν μνημείων. Οὕτω κατηδαφίσθη τὸ παλαιὸν Μουσεῖον καὶ ἐκτίσθη νέον πρὸ τοῦ δυτικοῦ τέρματος τῆς στοᾶς, εἰς θέσιν ἡ ὁποία ὅμως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ καλυτέρα, διότι ἐκεῖ ἔκειτο, πιθανῶς, τὸ στάδιον τοῦ Ἱεροῦ, γνωστὸν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν (ΠΑΕ 1957, σ. 153· 1958, σ. 252 ἑξ.).

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὑπὸ τοῦ Παπαδημητρίου ἐκτελεσθεισῶν ἐργασιῶν παρέμεινα εἰς τὸ Ἱερὸν ὡς ἡμερομίσθιος ὑπάλληλος, εἶχον δὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς μελέτης τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐπιγραφῶν.

Δι᾿ ὅσων ἀκολουθοῦν δίδεται μία βιβλιογραφικὴ ἐπισκόπησις τῶν θεμάτων τοῦ Ὠρωποῦ καὶ εἰδικῶς τοῦ Ἀμφιαρείου. Δι᾿ αὐτῆς γίνεται προσπάθεια γεφυρώσεως τοῦ χάσματος μεταξὺ τοῦ θανάτου τοῦ Λεονάρδου καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Μιτσοῦ δημοσιεύσεως ἀγνώστων ἐπιγραφῶν τοῦ Ὠρωποῦ, εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ἱεροῦ. Ἀνάλυσις διεξοδικὴ τῶν θεμάτων τῆς πόλεως γίνεται ἀλλαχοῦ.

Τοῦ Ἀμφιαρείου εἶχε γίνει γενικὴ ὑποτύπωσις ὑπὸ τοῦ σήμερον καθηγητοῦ τοῦ Πολυτεχνείου Κυπρ. Μπίρη. Τοῦ σπουδαίου τούτου καὶ ἀγνώστου σχεδίου ἡ ὕπαρξις ἐγένετο γνωστὴ χάρις εἰς τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸ Ἱερὸν τοῦ ἀντιπροέδρου τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας Γ. Βέλτσου. Ἡ σπουδαιότης του αὐξάνει ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ὑποτύπωσις ἐγένετο ζῶντος τοῦ Λεονάρδου (παρένθετος πίν. 1).

Ὁ Λεονάρδος τὰ ὅσα σχέδια ἐδημοσίευσε, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ W. Doerpfeld ἐν ἀρχῇ τῶν ἀνασκαφῶν γενομένων, εἶχεν ἐκπονήσει ὁ ἴδιος, ἀτυχῶς ὅμως τοῦτο ἴσχυσε μόνον διὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην καὶ μάλιστα διὰ τὸ δυτικὸν ἥμισυ αὐτῆς.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκθέσεως γίνεται ἀπ᾿ Ἀνατολῶν, διότι ἀνατολικῶς ἦτο ἡ εἴσοδος τοῦ Ἱεροῦ. Ἡ σημερινὴ πρόσβασις ἐγένετο χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ νέου Μουσείου καὶ κακῶς διετηρήθη, διότι δίδεται ἐσφαλμένη ἐντύπωσις καὶ τῆς ὄψεως τῶν μνημείων καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἱεροῦ[1].

ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΟΧΘΗ (ΠΙΝ. Α - Γ)

1. ***Γυναικεῖα λουτρά.*** Εἶναι τὸ πρῶτον κτήριον τὸ ὁποῖον συναντᾷ ὁ ἐπισκέπτης τοῦ

---

[1] Γενικαὶ πληροφορίαι μετὰ τοπογραφικοῦ τοῦ Ἱεροῦ, γενομένου διὰ συνδυασμοῦ τῶν σχεδίων ΠΑΕ 1884, πίν. Ε΄ τοῦ Doerpfeld (ἀριστερὰ ὄχθη) καὶ τῶν μερικῶν τῆς δεξιᾶς ὄχθης, τοῦ Λεονάρδου, δίδονται ἐν τῷ ὁδηγῷ Kirsten - Kraiker, Griechenlandkunde, 4η ἔκδ. 1962, σ. 178 - 182, εἰκ. 52 - 53.

Ἱεροῦ. Ἡ σημερινὴ μορφή του ἀνάγεται εἰς τοὺς μεταχριστιανικοὺς χρόνους, τὰ κατώτερα μέρη ὅμως τῆς κατασκευῆς του εἶναι τετράγωνον κτήριον τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ., πλευρᾶς 16.67 μ.

Λεοναρδος, ΠΑΕ 1890, σ. 31 - 32˙ γενικαὶ πληροφορίαι ἐν R. Ginouvès, Balaneutiké, σ. 347.

2. ***Ἡ στοά.*** Δυτικῶς τῶν γυναικείων λουτρῶν πλαισιοῖ τὸ ἱερὸν ἀπὸ Β. Αὕτη ἐχρησίμευε προφανῶς ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ. ὡς ἐγκοιμητήριον.

Doerpfeld, ΠΑΕ 1884, σ. 92 - 93 πίν. Ε'˙ Λεοναρδος, ΠΑΕ 1887, σ. 59-62˙ F. Versace, AM 33, 1908, σ. 260 - 272 πίν. XII - XIV˙ Λεοναρδος, ΠΑΕ 1925, σ. 33 - 34. Σημαντικὴ εἶναι ἡ δημοσιευομένη περὶ τῆς στοᾶς νέα μελέτη τοῦ κ. J. J. Coulton, ἀποτελοῦσα μέρος τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς.

3. ***Τὸ στάδιον.*** Τὸ στάδιον τοῦ Ἱεροῦ, γνωστὸν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, δὲν ἔχει εὑρεθῆ μέχρι στιγμῆς. Βάσιμος εἶναι ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ι. Τραυλου (παρὰ Η. Οικονομιδη, Ὑπερείδου λόγοι Α', ἐκδ. Παπύρου, σ. 43 σημ. 3) ὅτι ἔκειτο πρὸ τῆς στοᾶς. Μέρος τοῦ χώρου τοῦ σταδίου κατελήφθη ὑπὸ τοῦ νέου Μουσείου.

4. ***Τὸ θέατρον.*** Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο εἶναι τὸ περισσότερον μελετηθὲν ἐκ τῶν μνημείων τοῦ ἱεροῦ.

Λεοναρδος, ΠΑΕ 1886, σ. 52 - 56 πίν. 3˙ ΠΑΕ 1903, σ. 33-34˙ ΠΑΕ 1926, σ. 105-108˙ Doerpfeld - Reisch, Das Griechische Theater, Athen 1896, σ. 100 - 109 εἰκ. 35 - 42, πίν. VI˙ Doerpfeld, AM 49, 1924, σ. 70[1].

Ἡ βασικὴ ὅμως διὰ τὸ θέατρον μελέτη εἶναι ἡ τοῦ E. Fiechter, Das Theater in Oropos, Stuttgart 1930. Κριτικὴ ὑπὸ τοῦ A. von Gerkan ἐν Gnomon 9, 1933, σ. 145 - 152. Παραλείπων δημοσιεύματα, ὅπου τὸ θέατρον ἐξετάζεται ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλα, ἀναφέρω μόνον τὴν φωτογραφικὴν δημοσίευσίν του ἐν τῷ περιοδικῷ Style, Automne 1966, σ. 4 - 8.

Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας τῶν πέντε θρόνων τῆς ὀρχήστρας ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἀναθέτου ἱερέως Νίκωνος (IG VII, σ. 745).

Ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τοῦ προσκηνίου σώζεται ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή (IG VII, σ. 745):

[- - - - - ἀ]*γωνοθετήσας, τὸ προσκήνιον καὶ τοὺς πίν*[ακας Ἀμφιαράωι]

Τρίτη ἐπιγραφὴ ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τῆς σκηνῆς (IG VII 423˙ πρβ. Λεοναρδον, ΑΕ 1925/26, σ. 40, ὅπου ἀποπειρᾶται ἀποκατάστασιν τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ προσκηνίου καὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ ΑΕ 1927/28, σ. 176), ἡ ἀκόλουθος:

[- - - - - ἱερεύ]ς *γενόμενος, τὴν σκηνὴν καὶ τὰ θυρώμ*[ατα Ἀμ]*φιαράωι*

Τοῦ προσκηνίου τοῦ θεάτρου ἐγένετο ἐσχάτως ἀναστήλωσις (πίν. Δα) δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Ε. Στικα (ΠΑΕ 1960, σ. 340 πίν. 280˙ ΠΑΕ 1962, σ. 179 πίν. 175).

5. ***Τὸ ἀνάλημμα.*** Ἐνῷ τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἱεροῦ πλαισιοῦται ὑπὸ τῆς στοᾶς, εἰς τὸ δυτικὸν κυριαρχεῖ καὶ σήμερον, παρὰ τὴν καταστροφὴν τὴν ὁποίαν ἔχει ὑποστῆ, ὁ μεγάλος ἀναλημματικὸς τοῖχος, ὅστις συγκρατεῖ τὰ χώματα τοῦ ὕπερθεν λόφου. Ὁ τοῖχος οὗτος, ἐνισχυόμενος μὲ ἀντηρίδας, εἶχε θεωρηθῆ, καὶ θεωρεῖται ἀκόμη, ὡς ὁ περίβολος τοῦ Ἱεροῦ (Λεοναρδος, ΠΑΕ 1924, σ. 100). Ἡ ἀντίληψις ὅμως αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη.

Ὁ Doerpfeld θεωρεῖ τὸ ἀνάλημμα ὡς τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τοῦ παλαιοτέρου κοιμητηρίου (AM 47, 1922 σ. 27). Ἀναλημματικὸς τοῖχος, καλυτέρας διατηρήσεως, ὑπάρχει καὶ ὀπίσω τῶν γυναικείων λουτρῶν.

6. ***Ὁ μικρὸς ναός*** (πίν. Δβ). Οὗτος εὑρίσκεται μεταξὺ τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος καὶ τῶν τελευταίων (δυτικῶν) βάθρων. Πιθανῶς ἦτο δίστυλος - πρόστυλος ἐν παραστάσι, θεωρεῖται

[1] Ἐνταῦθα ὁ Hiller von Gaertringen, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ θεάτρου, χρονολογεῖ τὸ προσκήνιον εὐθὺς μετὰ τὸ 200 π. Χ., τὴν σκηνὴν περὶ τὸ 150 - 140 π. Χ. καὶ τοὺς θρόνους εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Σύλλα.

δὲ ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος ναὸς τοῦ Ἱεροῦ, ἀναγόμενος εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου π. Χ. αἰ.

Doerpfeld, AM 47, 1922, σ. 26. Λεοναρδος, ΠΑΕ 1924, σ. 99 - 100 εἰκ. 2.

7. ***Οἱ βωμοί.*** Εἰς τὸ Ἱερὸν σῴζονται τρεῖς βωμοί. Δύο μικροί, οἱ παλαιότεροι, καὶ ὁ μεγάλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιελήφθησαν οἱ δύο μικροί. Ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ὑπῆρχον προσηρτημέναι στῆλαι μὲ τὰ ὀνόματα τῶν θεοτήτων εἰς τὰς ὁποίας ἦτο ὁ βωμὸς ἀφιερωμένος (Παυσανιας I 34. 3). Τῶν στηλῶν αὐτῶν εὑρέθησαν δύο. Ἡ πρώτη φέρει τὴν ἐπιγραφὴν (IG VII 421) *Ἀμφιαράο* | *Ἀμφιλόχο*, ἡ δευτέρα (Λεοναρδος, ΑΕ 1917, σ. 39 - 40) ἀναγράφει *Ἱστίης*.

Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Παυσανίου τὰ ὀνόματα τῆς Ἑστίας, τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τοῦ Ἀμφιλόχου ἦσαν γεγραμμένα ἐπὶ τῆς αὐτῆς στήλης. Λόγῳ ὅμως τοῦ ὅτι αἱ σῳζόμεναι στῆλαι δίδουν διάφορον τὴν τάξιν τῶν ὀνομάτων, ὁ Λεοναρδος (ἔ. ἀ.) ὑποθέτει μετασκευὴν τοῦ βωμοῦ καὶ ἀλλαγὴν τῆς τάξεως.

Οἱ δύο μικροὶ βωμοὶ ἀνάγονται εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος ἀποτελοῦντες μετὰ τῆς πηγῆς τὸν πυρῆνα τοῦ Ἱεροῦ.

8. ***Τὸ θέατρον τοῦ βωμοῦ.*** Πρὸ τοῦ βωμοῦ καὶ βορείως σῴζονται τρεῖς βαθμίδες ἑνὸς θεατροειδοῦς ἐλλειψοειδοῦς κτίσματος. Τοῦτο μία ἐπιγραφή, ἡ IG VII 4255, χαρακτηρίζει ὡς *θέατρον τὸ κατὰ τὸ*[μ] *βωμόν*.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ θεάτρου τούτου εὑρίσκεται ὁ μικρότερος βωμός, πιθανῶς δὲ τὰ δύο κτίσματα εἶναι σύγχρονα. Προορισμὸς τοῦ θεάτρου τούτου ἦτο ἡ θέασις τῶν θυσιῶν.

W. Doerpfeld, ΠΑΕ 1884, σ. 92· Λεοναρδος, ΑΕ 1891, σ. 75 (πρβ. ΠΑΕ 1887, σ. 63)· W. Doerpfeld, AM 47, 1922, σ. 26· E. Fiechter, Das Theater in Oropos, σ. 26· P. E. Arias, Il Teatro Greco Fuori di Atene, σ. 74· G. Caputo, Dionisio III, σ. 308, σημ. 20· O. A. W. Dilke, BSA 45, 1950, σ. 33 - 34· C. Anti, Teatri Greci Arcaici, σ. 322· Syll.³, 973.

9. ***Ὁ μεγάλος ναός.*** Οὗτος κλείει τὸ Ἱερὸν ἀπὸ Δυσμῶν καὶ ἀποτελεῖ τὸ τέρμα τῶν μνημείων, σῳζόμενος μόνον κατὰ τὸ βόρειον ἥμισυ. Τὰ εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (ΒΑ. γωνία τοῦ θριγκοῦ) εἶναι ἐκτεθειμένα ὀπίσω τοῦ Μουσείου.

Λεοναρδος, ΠΑΕ 1884, σ. 11· 1924, σ. 99· 1927, σ. 27 - 30· 1928, σ. 41 - 42· Doerpfeld, ΠΑΕ 1884, σ. 88 - 91· AM 47, 1922, σ. 28· F. Versace, AM 33, 1908, σ. 249 - 260, πίν. XI.

10. ***Ἡ ἱερὰ πηγή.*** Ἡ πηγὴ ὑπῆρξεν ὁ πυρὴν τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ ἐν τῷ Ἱερῷ (Παυσανιας I 34. 4). Ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου (ΠΑΕ 1906, σ. 83 ἑξ.) ταυτίζεται πρὸς τὴν κρήνην. Τοῦτο ὅμως ἀντίκειται πρὸς τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου, καθ' ἣν ἦτο ἀπηγορευμένη ἡ χρῆσις τοῦ ὕδατος αὐτῆς διὰ καθαρισμόν, διότι ἦτο ἱερόν.

Ἡ πηγὴ προστατεύεται ὑπὸ κτίσματος τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ὅπου ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ τμήματα βάθρων χρησιμεύουν ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Ὡς συνδετικὴ ὕλη ἐχρησιμοποιήθη ἡ ἄσβεστος.

Doerpfeld, ΠΑΕ 1884, σ. 92· Λεοναρδος, ΠΑΕ 1924, σ. 99.

11. ***Ἀνδρικὰ λουτρά.*** Ταῦτα εὑρίσκονται ἀνατολικῶς τῆς πηγῆς καὶ νοτίως τοῦ βωμοῦ. Ἡ ἐπιγραφὴ IG VII 4255 προβλέπει τὴν κατασκευὴν ὑπονόμου ἀπὸ τῶν ἀνδρικῶν λουτρῶν μέχρι τῆς *καταβάσειως* τῶν λουτρῶν τῶν γυναικῶν (Lattermann, AM 35, 1910, σ. 81-102, ὅπου συστηματικῶς ἐξετάζονται τὰ προβλήματα τῆς ἐπιγραφῆς. Πρβ. ἐπίσης R. Ginouvès, Balaneutiké, σ. 348 σημ. 9).

Δευτέρα ἐπιγραφὴ (ΑΕ 1923, σ. 36 ἀρ. 123) προβλέπει τὴν ἐπισκευὴν αὐτῶν τῶν λουτρῶν.

Τὰ λουτρὰ τοῦ Ἀμφιαρείου εἶχον μεγάλην φήμην κατὰ τὴν ἀρχαιότητα (Ξενοφων Ἀπομνημονεύματα III 13. 3· Ανθολογια XII 129· Στεφανος Βυζαντιος ἐν λ. *Ἅρμα*).

12. ***Ἡ γέφυρα.*** Αἱ δύο ὄχθαι τοῦ Ἱεροῦ ἐπεκοινώνουν διὰ γεφύρας, τῆς ὁποίας οὐδὲν ἐσώθη. Ἡ ὕπαρξις αὐτῆς ὅμως μαρτυρεῖται ὑπὸ δύο ἐπιγραφῶν. Ἡ πρώτη (IG VII 4255) προβλέπει ὅτι *ὀχετὸμ ποῆσαι λίθινον κρυπτόν, τὸ μὲν μῆκος ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ στρώματος τοῦ τῆς γεφύρας* ἡ δευτέρα (ΑΕ 1923, σ. 43 ἀρ. 124) τὴν ὁρίζει ἐπίσης ὡς ὅριον κατασκευῶν.

Σήμερον ἡ ἀνάγκη τῆς γεφύρας δὲν εἶναι καταφανής, εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὅμως ἡ συρροὴ τῶν προσκυνητῶν καὶ ἡ ἀνάγκη εὐκόλου ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν δύο ὀχθῶν, ἰδίᾳ κατὰ τὸν χειμῶνα, ὅτε ὁ ποταμὸς καθίστατο πολλά-

κις ἀδιάβατος (IG VII 4255: *ὅταν χειμάζει ὁ θεός*) καθίστων τὴν γέφυραν ἀπαραίτητον. Πρέπει νὰ λεχθῇ ἐπίσης ὅτι αἱ παρειαὶ τῆς χαράδρας κατὰ τὸ Ἱερὸν ἦσαν ἀπότομοι λόγῳ τῶν ἀναλημμάτων.

ΔΕΞΙΑ ΟΧΘΗ (ΠΙΝ. Ε - F')

Ἡ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἱεροῦ δὲν ἔχει σκαφῆ ἐντελῶς. Ὁ Λεοναρδος περιωρίσθη, εἰς μεγάλα τμήματα τῆς συνοικίας, εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀνωτέρων μερῶν τῶν κατασκευῶν, τοῦτο δὲ τὸ δηλοῖ εἴς τινα ἔκθεσίν του (ΑΕ 1917, σ. 99): «ἔστι δ' ὅπου ἡ ἔρευνα οὔπω ἐντελὴς γέγονεν, ἀλλὰ τοιχικὴ ὡς εἰπεῖν καὶ τοπογραφική!»

Σήμερον ἡ δεξιὰ ὄχθη ἐκαλύφθη ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ ἀναπτυχθέντος δάσους τῶν πεύκων, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτρέπει τὸν σχηματισμὸν καθαρᾶς εἰκόνος τῶν ἐρειπίων, νέαι δ' ἐπιχώσεις ἐσωρεύθησαν, αἱ ὁποῖαι ἐκάλυψαν μερικῶς τὰ ἐρείπια, πρὸ δὲ τοῦ 1957 διὰ τῆς κατασκευῆς τῆς μεγάλης, πρὸ τῆς γεφύρας, πλατείας ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τὸ ὁδόστρωμα καὶ οἰκοδομήματα, ὡς τὸ θερινὸν καταγώγιον.

Λόγῳ τῶν ἀνεπαρκῶν πληροφοριῶν τοῦ Λεονάρδου περὶ τὴν ἀνασκαφὴν δὲν εἶναι δυνατός, ἄνευ ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης, ὁ χρονολογικὸς διαχωρισμὸς τῶν κτισμάτων τῆς δεξιᾶς ὄχθης, εἶναι δὲ ἀτύχημα ὅτι αἱ ἐποχαὶ δὲν ἐδηλώθησαν καὶ εἰς τὸ παρατιθέμενον ἐνταῦθα (παρένθ. πίν. 1) σχέδιον τοῦ Ἱεροῦ τὸ ἐκπονηθὲν ζῶντος τοῦ Λεονάρδου. Καὶ μερικῶς μὲν ἀναπληροῦται τοῦτο ὑπὸ τῶν ἐν ΑΕ καὶ ΠΑΕ σχεδίων αὐτοῦ τοῦ ἀνασκαφέως, διὰ τὰ πρῶτα ἔτη ὅμως τῆς ἀνασκαφῆς οὐδὲ σχέδια οὐδὲ ἐκθέσεις ὑπάρχουν, τὸ δ' ἐν τῷ ἀρχείῳ Λεονάρδου ὑπάρχον ὑλικὸν χρήζει πολλῆς μελέτης διὰ νὰ καταστῇ μερικῶς χρήσιμον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὴν δεξιὰν ὄχθην διασχίζει κατὰ μῆκος ἡ πομπικὴ ὁδός, κατὰ Λεονάρδον, ἥτις χωρίζεται εἰς ἀνατολικὴν πομπικὴν ὁδὸν (μέχρι τῆς κλεψύδρας) καὶ δυτικὴν πομπικὴν ὁδόν. Κάθετος ὁδὸς ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πομπικῆς ὁδηγεῖ εἰς τὴν γέφυραν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην, ἑτέρα δὲ κάθετος ἐκ τῆς δυτικῆς πομπικῆς εἰς τὴν κλεψύδραν.

Τὰ κυριώτερα κτήρια τῆς δεξιᾶς ὄχθης εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. ***Ξενών.*** (Οὐδεμία πληροφορία ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Λεονάρδου.) Πέριξ κεντρικῆς αὐλῆς ὀκτὼ δωμάτια. Δυτικῶς τετράστυλος στοά.

2. ***Ἀγορανόμιον.*** Ὠνομάσθη οὕτω ὑπὸ τοῦ Λεονάρδου λόγῳ τῆς ἐν αὐτῷ εὑρέσεως σταθμίου.

Λεοναρδος, ΠΑΕ 1926, σ. 105.

3. ***Ἀγορά.*** (Στοὰ δεκατετράστυλος κατὰ Λεονάρδον.) Ὀρθογώνιος αὐλὴ πλαισιουμένη ὑπὸ πενταστύλου στοᾶς βορείως καὶ νοτίως καὶ τετραστύλου ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς.

Λεοναρδος, ΠΑΕ 1909, σ. 119· 1913, σ. 113.

Εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπῆρχον τὰ καπηλεῖα, ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ ἐπισκευὴ τῶν λουτρῶν καὶ τῆς κρήνης (ΑΕ 1923, σ. 36 ἀρ. 123).

4. ***Ἡ κλεψύδρα.*** Παρὰ τὴν ἐξαιρετικῶς λεπτομερῆ δημοσίευσίν της ὑπὸ τοῦ Λεονάρδου, τὸ σημαντικώτατον τοῦτο μνημεῖον καὶ ἐκ τῶν παλαιοτέρων τοῦ Ἱεροῦ παρέμεινε σχεδὸν ἄγνωστον. Ἡ ἀληθὴς λειτουργία τοῦ οἰκοδομήματος διεφωτίσθη διὰ τῆς μελέτης τοῦ ὁμοίου σχεδὸν κτηρίου ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Λεονάρδος ἐν τῇ δημοσιεύσει του τὸ χαρακτηρίζει ὡς κρήνην.

Λεοναρδος, ΠΑΕ 1916, σ. 65-66· ΑΕ 1916, σ. 119· ΑΕ 1918, σ. 110-113 εἰκ. 1-6 (πλήρης δημοσίευσις μετὰ σχεδίων τοῦ ἀνασκαφέως).

Περὶ τῆς κλεψύδρας τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν βλ. προχείρως The Athenian Agora, A Guide, 2α ἔκδ., σ. 109· ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει, Ἡ Ἀρχαία Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, σ. 106.

5. ***Χειμερινὸν καταγώγιον.*** Εἶναι στοὰ σχήματος ¬ μὲ τρία δωμάτια κατὰ τὸ ἀνατολικὸν σκέλος καὶ ἕνδεκα κατὰ τὸ βόρειον. Πρὸ τοῦ ¬ ὑπῆρχε κιονοστοιχία μὲ ἕνδεκα κίονας κατὰ τὸ βόρειον σκέλος καὶ δύο κατὰ τὸ ἀνατολικόν (Λεοναρδος, ΑΕ 1917, σ. 239-240, σχ. 1). Τὴν ὀνομασίαν Χειμερινὸν καταγώγιον (καὶ θερινὸν διὰ τὸ ἑπόμενον κτήριον) ἔδωκεν ὁ ἀνασκαφεὺς (ἔ. ἀ. σ. 240) θεωρῶν τὴν θέσιν τοῦ κτηρίου εὐνοϊκὴν διὰ

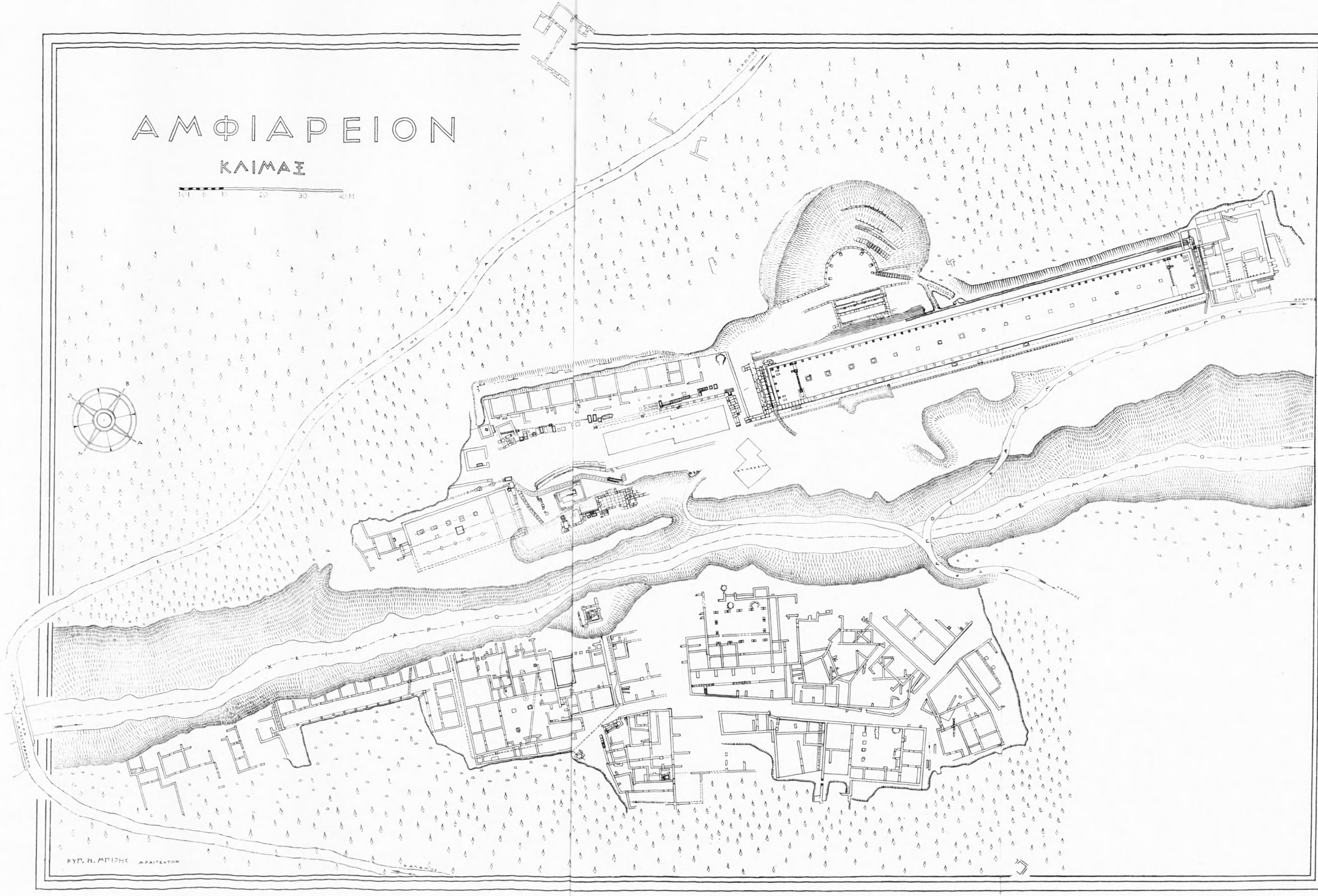

Τ Ἱερόν (σχ. Κυπριανοῦ Μπίρη).

τὴν χειμερινὴν ἐποχὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸ κλῖμα τῆς χαράδρας.

6. ***Θερινὸν καταγώγιον.*** Εὑρίσκεται δυτικῶς τοῦ χειμερινοῦ καταγωγίου.

7. ***Κεραμικὸν ἐργαστήριον.*** Νοτίως τῆς ἀγορᾶς, ἐπὶ τῆς κλιτύος, ὁ Λεονάρδος εἶχε σκάψει κτήριον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον εὑρεθῆ τεμάχια λύχνων, σκύφων καὶ πώματα ἀγγείων. Ἐκ τῶν εὑρημάτων αὐτῶν συνεπέρανεν ὅτι τὸ κτήριον ἦτο κεραμικὸν ἐργαστήριον.

Λεοναρδος, ΠΑΕ 1928, σ. 59 - 60 εἰκ. 1 - 3.

ΤΑ ΒΑΘΡΑ

Ἡ σπουδαιοτέρα πηγὴ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Ὠρωποῦ εἶναι βεβαίως αἱ ἐπιγραφαὶ αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν ἐν τῷ Ἱερῷ. Αἱ περισσότεραι εἶναι χαραγμέναι ἐπὶ τῶν βάθρων, τὰ ὁποῖα πλαισιοῦν ἀπὸ Βορρᾶ τὴν ὁδὸν ἡ ὁποία ὡδήγει εἰς τὸν ναόν. Ἐπειδή, ὅτε ἐδημοσιεύθη ὁ τόμος IG VII, τὰ βάθρα δὲν εἶχον τὰς σημερινάς των θέσεις, δυσχερὴς δ' εἶναι πολλάκις καὶ ἡ ἐκ τῶν δημοσιεύσεων τοῦ Λεονάρδου ἀνεύρεσις τῆς θέσεως ψηφίσματος ἐπί τινος βάθρου, παρατίθεται κατωτέρω πίναξ τῶν κατὰ χώραν βάθρων μετ' ἀναγραφῆς τῶν ἐπ' αὐτῶν ψηφισμάτων καὶ ἄλλων ἐπιγραφῶν.

Ἡ ἀρχὴ τῆς περιγραφῆς γίνεται ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς.

1. Βάθρον ἄνευ ἀναθέσεως, σχήματος Τ. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἶναι χαραγμένη ἡ ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφὴ IG VII 416 (βλ. καὶ Λεοναρδον, ΑΕ 1925/26, σ. 32 ἀρ. 148).

2. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Φιλοναύτου*. Ἐπὶ τῆς ὄψεως φέρει τὴν ἀνάθεσιν IG VII 259. Ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν εἶναι χαραγμένα τὰ ψηφίσματα IG VII 260 - 261 καὶ εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου τὸ ψήφισμα IG VII 262.

3. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τῆς *Βοιδίου*. Ἐπὶ τῆς ὄψεως ἡ ἀνάθεσις IG VII 434. Κατὰ τὸν Λεοναρδον (Λα3) ἀκέφαλον ἄγαλμα γυναικὸς ἐν τῷ μουσείῳ Ἀμφιαρείου ἀνήκει εἰς τὸ βάθρον, πιθανῶς δὲ θὰ εἶχεν εὑρεθῆ παρ' αὐτῷ.

4. Βάθρον σχήματος ⌐. Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἦτο ἐπὶ τοῦ ἀπολεσθέντος ἐπικράνου. Ἐπὶ τῆς στενῆς ἐπιφανείας (νοτίου) τῆς καθέτου κεραίας τοῦ ⌐ εἶναι τὰ ψηφίσματα IG VII 287 - 288, ἐπὶ δὲ τῆς νοτίου ἐπιφανείας τῆς ὁριζοντίου κεραίας, εἰς τρεῖς στήλας, εἶναι τὰ ψηφίσματα IG VII 289 - 296.

5. Βάθρον τῶν ἀγαλμάτων *Πτωΐωνος* καὶ *Ἀριστονίκης*. Ἐπὶ τῆς ὄψεως αἱ δύο ἀναθέσεις IG VII 249 - 250. Ὑπὸ τὰς ἀναθέσεις εἰς δύο στήλας ἓξ ψηφίσματα, τὰ IG VII 251 - 256 + 408, δύο δὲ εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου, τὰ IG VII 257 - 258.

6. Βάθρον τῶν δύο ἀγαλμάτων *Θεοδώρου Ι* καὶ *ΙΙ*: πάππου καὶ ἐγγόνου. Ἐπὶ τῆς ὄψεως δύο ἀναθέσεις, αἱ IG VII 374 - 375. Εἰς τὸ δεξιὸν τμῆμα τῆς ὄψεως εἶναι χαραγμένα δύο ψηφίσματα, τὰ IG VII 376 - 377, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπικράνου ἕτερα δύο, τὰ IG VII 378 - 379.

7. Βάθρον τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἱερέως *Διοδώρου* καὶ τῆς συζύγου του *Φανοστράτης*. Ἐπὶ τῆς ὄψεως αἱ δύο ἀναθέσεις IG VII 271 - 272. Ὑπὸ τὰς ἀναθέσεις ὑπάρχουν πέντε ψηφίσματα εἰς τρεῖς στήλας, τὰ IG VII 273 - 277 καὶ ἕκτον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τοῦ βάθρου, τὸ IG VII 278 (= ΑΕ 1925/6, σ. 22, ἀρ. 138).

8. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Πόλχρου*. Ἐπὶ τῆς ὄψεως, εἰς τὴν θέσιν παλαιοτέρας ἀποξεσθείσης, ἡ ἀνάθεσις IG VII 428, ὑπ' αὐτὴν ἡ ὑπογραφὴ τοῦ γλύπτου τῆς παλαιοτέρας ἀναθέσεως *Ἀγαθάρχου* καὶ ἡ χρονολόγησις (IG VII 429).

9. Βάθρον τῶν ἀγαλμάτων τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου *Πτολεμαίου Δ'* τοῦ Φιλοπάτορος καὶ τῆς συζύγου του *Ἀρσινόης*. Τοῦτο ἦτο τὸ μακρότατον τῶν βάθρων, σήμερον ὅμως σῴζεται μικρὸν μέρος μόνον. Ἐπὶ τῆς ὄψεως ἡ ἐλλιπὴς ἀνάθεσις IG VII 297, ὑπ' αὐτὴν τὸ ψήφισμα IG VII 298 καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τὸ ψήφισμα IG VII 299.

10. Βάθρον τοξοειδές. Ἐπὶ τῆς ὄψεως τὸ ἐπίγραμμα διὰ τὸν Τροιζήνιον *Διομήδην* (εἰς τὸ κέντρον) IG VII 336. Νέα πλήρης δημο-

σίευσις ὑπὸ W. Peek, Studies Presented to David Moore Robinson II, 1953, σ. 318-325 = SEG XIII 341. (Ἐνταῦθα πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ Λεονάρδος, Λα 389, δίδει τὰς ἑξῆς ἀναγνώσεις: «στ. 7 *Τροζὴν δὶς πατ*[ρίωι τείχει ἐ]*νηυγάσατο* στ. 9 *φθεγγομένα*».)

Εἰς τὴν ἀριστερὰν ἄκραν τῆς ὄψεως εἶναι ἡ ἀνάθεσις τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Τιμάρχου Θεοδώρου* IG VII 334 εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ βάθρου τὸ ψήφισμα IG VII 335.

11. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τῆς *Ποπιλλίας*. Ἐπὶ τῆς ὄψεως, ἐπὶ τῆς θέσεως ἀποξεσθείσης παλαιοτέρας, ἡ ἀνάθεσις IG VII 305 καὶ ὑπ' αὐτὴν τὰ ψηφίσματα IG VII 306-307.

12. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Πίσωνος*. Ἐπὶ τῆς θέσεως παλαιοτέρας ἀποξεσθείσης ἡ ἀνάθεσις IG VII 268 καὶ ὑπ' αὐτὴν τὰ ψηφίσματα ΑΕ 1919, σ. 80 ἀρ. 116· ΑΕ 1892, σ. 35 ἀρ. 63 (βλ. καὶ ΑΕ 1919, σ. 80)· ΑΕ 1919, σ. 82 ἀρ. 119· ΑΕ 1892, σ. 38 ἀρ. 65. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τρία ψηφίσματα, τὰ IG VII 269-270 καὶ ΑΕ 1892, σ. 37 ἀρ. 66.

13. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Βρούτου*. Ἐπὶ τῆς θέσεως παλαιοτέρας ἀποξεσθείσης ἡ ἀνάθεσις IG VII 383. Νεωτέρα καὶ πληρεστέρα δημοσίευσις αὐτῆς ὑπὸ A. E. Raubitschek, Atti del III Congr. Intern. di Epigr. Gr. e Latin. 1959, σ. 16-17 = SEG XVIII 209.

Ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν ἡ ὑπογραφὴ τοῦ γλύπτου *Θοινίου* τῆς πρώτης ἀναθέσεως καὶ ὑπ' αὐτὴν τὸ ψήφισμα IG VII 385.

14. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Ἡρακλείτου*. Ἐπὶ τῆς ὄψεως ἡ ἀνάθεσις IG VII 431.

15. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Κουρίωνος*. Ἐπὶ τῆς θέσεως παλαιοτέρας ἀποξεσθείσης ἡ ἀνάθεσις IG VII 331, ἐπὶ τῆς ὄψεως. Ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν ἡ ὑπογραφὴ τοῦ γλύπτου *Ξενοκράτου* IG VII 332 τῆς πρώτης ἀναθέσεως καὶ ὑπ' αὐτὴν τὸ ψήφισμα IG VII 333. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τοῦ βάθρου, εἰς δύο στήλας, ἑπτὰ ψηφίσματα τὰ IG VII 337-343. Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἡ «λαθραία» ἀνάθεσις IG VII 4269.

16. Βάθρον ἀγάλματος ἀγνώστου. Τούτου σῴζεται μόνον ὁ ἐμπρόσθιος καὶ ὁ ὀπίσθιος ὀρθοστάτης. Ἡ θέσις του παρὰ τὸ βάθρον τοῦ Κουρίωνος συμπεραίνεται ἐκ τῶν διαστάσεών του. Ἐπὶ τῆς ὄψεως, ἐπὶ τῆς θέσεως παλαιοτέρας ἀποξεσθείσης, ἡ ἀνάθεσις IG VII 425, ὑπ' αὐτὴν ἡ ὑπογραφὴ τοῦ γλύπτου *Μητιόχου* τῆς παλαιοτέρας ἀναθέσεως IG VII 429 καὶ ὑπὸ τὴν ὑπογραφὴν τὸ ψήφισμα ΑΕ 1892, σ. 38 ἀρ. 67.

17. Τὸ βάθρον τοῦτο φαίνεται ὅτι εἶναι ἐκ τῶν παλαιοτέρων (καὶ σπουδαιοτέρων) τοῦ Ἱεροῦ λόγῳ τῶν πολλῶν ψηφισμάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι χαραγμένα ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὰ ὁποῖα δεικνύουν ὅτι ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα δὲν ὑπῆρχον πέριξ αὐτοῦ ἕτερα βάθρα (βλ. καὶ Λεοναρδον, ΑΕ 1919, σ. 55, περὶ τῆς τάξεως ἀναγραφῆς ἐπὶ τῶν βάθρων τῶν ψηφισμάτων).

Ἐπὶ τῆς ὄψεως ὁ Λεοναρδος ἀνέγνωσε τὴν ἑξῆς ἀνάθεσιν (Λα 33):

ὁ δῆμος
[. . .] *τ* [. .] *τὸν ἑατοῦ*
[εὐερ]*γέτην*
Ἀμφιαράωι.

Ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν τὸ ψήφισμα ΑΕ 1892, σ. 39 ἀρ. 68, εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ἕνδεκα ψηφίσματα, τὰ IG VII 357-367 + 389 καὶ πέντε εἰς τὴν δεξιὰν πλευράν, τὰ ΑΕ 1892, σ. 39 ἀρ. 69, IG VII 368-370 + 390, 391.

18. Ἡ ἀνάθεσις τοῦ βάθρου τούτου ἦτο ἐπὶ τοῦ ἀπολεσθέντος ἐπικράνου. Ἐπὶ τῆς ὄψεως φέρει τὰ ψηφίσματα ΑΕ 1925/26, σ. 17 ἀρ. 132-133 (= IG VII 387, 388 + 446 + 494).

19. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Ἀγρίππα*. Ἐπὶ παλαιοτέρας ἀποξεσθείσης ἡ ἀνάθεσις IG VII 349, ὑπ' αὐτὴν ἡ ὑπογραφὴ τοῦ γλύπτου τῆς παλαιοτέρας ἀναθέσεως *Μητιόχου* IG VII 350 καὶ ὑπὸ τὴν ὑπογραφὴν τὸ ψήφισμα IG VII 351 περὶ ἀποδοχῆς συμμετοχῆς τοῦ Ὠρωποῦ εἰς τὰ Πτῷα (καλυτέρα ἀνάγνωσις ΑΕ 1892, σ. 43 ἀρ. 70) καὶ ἡ προξενία IG VII 352. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, εἰς δύο στήλας, τὰ ὀκτὼ ψηφίσματα IG VII 354-356, ΑΕ 1919, σ. 83 ἀρ. 121, IG VII 345-348.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τὸ ψήφισμα IG VII 353.

20. Ἐκ τῶν παλαιοτέρων καὶ κομψοτέρων βάθρων εἶναι τὸ τοῦ ἀγάλματος τῆς *Ἀδείας*, συζύγου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Θρᾴκης *Λυσιμάχου*. Ἐπὶ τῆς ὄψεως φέρει τὴν ἀνάθεσιν IG VII 279 καὶ ὑπ' αὐτὴν τὰ ψηφίσματα IG VII 280 - 282.

21. Τοῦ βάθρου τούτου σῴζεται μόνον τὸ κατώτερον μέρος τὸ ὁποῖον φέρει τὴν ὑπογραφὴν IG VII 432 *Σῶσις ἐποίησε*.

22. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Λέντλου*. Ἐπὶ τῆς θέσεως παλαιοτέρας ἀποξεσθείσης ἡ ἀνάθεσις IG VII 331. Ἄνω τῆς ἀναθέσεως εἶναι τὸ ψήφισμα IG VII 310, ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν τὰ ψηφίσματα IG VII 312 - 314, ἀκολουθεῖ ἡ ὑπογραφὴ τοῦ γλύπτου *Ἡροδώρου* τῆς πρώτης ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς IG VII 315 καὶ ὑπὸ τὴν ὑπογραφὴν τὰ ψηφίσματα IG VII 316 - 317. Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν εἶναι χαραγμένα τὰ ψηφίσματα (ἑπτὰ) IG VII 318 - 324 καὶ εἰς τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν ἡ «λαθραία» ἀνάθεσις IG VII 438.

23. Μονόλιθον βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Μεγακλείδου*. Ἐπὶ τῆς ὄψεως ἡ ἀνάθεσις IG VII 327 καὶ ὑπ' αὐτὴν τὰ ψηφίσματα ΑΕ 1892, σ. 45 ἀρ. 74 - 75. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τὰ ψηφίσματα IG VII 328 - 330.

24. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Ἰσαυρικοῦ*. Ἐπὶ τῆς θέσεως παλαιοτέρας ἀποξεσθείσης ἡ ἀνάθεσις IG VII 244 καὶ ὑπ' αὐτὴν τὰ ψηφίσματα ΑΕ 1892, σ. 47 ἀρ. 76 - 78, IG VII 245. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τὰ ψηφίσματα IG VII 246 - 247, 4258 καὶ ἐπὶ τῆς ὄψεως τοῦ ἐπικράνου τὰ ψηφίσματα IG VII 300 - 302.

25. Βάθρον τοῦ ἀγάλματος τοῦ *Σύλλα* παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ μεγάλου ναοῦ. Ἐπὶ τῆς θέσεως ἀποξεσθείσης ἡ ἀνάθεσις IG VII 264, ἄνω αὐτῆς τὸ ψήφισμα IG VII 263 καὶ ὑπὸ τὴν ἀνάθεσιν τὸ ψήφισμα IG VII 265, ἡ χρονολόγησις καὶ ἡ ὑπογραφὴ τοῦ γλύπτου *Τεισικράτους* τῆς προηγουμένης ἀναθέσεως IG VII 266 καὶ 267 καὶ τέλος, τὸ ψήφισμα ΑΕ 1892, σ. 49 ἀρ. 79.

26. Πρὸ τοῦ βάθρου 1 κεῖται, ἄγνωστον πόθεν προερχόμενον ἀκριβῶς, τὸ κάτω ἥμισυ διλίθου βάθρου. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπιφανείας ἐστραμμένης σήμερον πρὸς Βορρᾶν, σῴζονται οἱ τελευταῖοι στίχοι τοῦ ψηφίσματος IG VII 386 καὶ τὸ ψήφισμα IG VII 304. Ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ βάθρου σῴζεται τμῆμα ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ ἱεροῦ, ἐφ' οὗ ἡ ἀρχὴ τοῦ ψηφίσματος IG VII 386. Ἕτερον τεμάχιον, ἁρμόζον μάλιστα πρὸς τὸ ἐν Ἀμφιαρείῳ, εὑρίσκεται ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ (ἄγνωστον ποῦ). Τοῦτο τὸ τελευταῖον εἶναι καταγεγραμμένον ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν 3854 ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν λιθίνων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (τὰ ὁποῖα παρεδόθησαν τελικῶς εἰς τὸ Κράτος) καὶ ἔχει τὰς διαστάσεις ὕψ. 0.11, πλ. 0.12, πάχ. 0.16. Κατὰ τὸν κατάλογον ἐκομίσθη ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ φύλακος ἀσφαλείας χάριν. Ὑπάρχει δὲ ἡ μεταγενεστέρα ἐγγραφὴ Ν.Ε.Τ.Ε.Μ. = Νῦν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ. Εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον, ὡς μ' ἐβεβαίωσαν, δὲν εὑρίσκεται τὸ τεμάχιον αὐτό.

ΤΑ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ

Ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας φυλάσσονται εἰς ἰδιαίτερα μεταλλικὰ ἑρμάρια πάντα τὰ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνασκαφέως τοῦ Ἱεροῦ εὑρεθέντα χειρόγραφα, ἐν οἷς καὶ αἱ περὶ Ἀμφιαρείου σημειώσεις. Εἰς ἰδιαιτέραν σχεδιοθήκην ἐπίσης φυλάσσονται τὰ ἔκτυπα τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ἱεροῦ, εἰς καλὴν εὐτυχῶς κατάστασιν. Ταῦτα εἶχον παραδοθῆ ὑπὸ τῶν κληρονόμων τοῦ Ἕλληνος ἐπιγραφικοῦ εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν πρὸς ἐπεξεργασίαν, μετὰ μακρὰς προσπαθείας τοῦ Γ. Οἰκονόμου (βλ. Πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. τόμ. 20, σ. 165 - 166).

Τὰ περὶ Ἀμφιαρείου χειρόγραφα τοῦ Λεονάρδου εἶναι πολύτιμα κυρίως διὰ τὰς ἀναγνώσεις ἀπολεσθεισῶν (εὐτυχῶς ὀλίγων) ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων, αἱ ὁποῖαι ἐφθάρησαν κατὰ τὸ μεταξὺ τοῦ θανάτου του καὶ σήμερον χρονικὸν διάστημα. Εἰς τὰ χειρόγραφα αὐτὰ εἶναι ἔκτυπος

ἡ εὐσυνειδησία καὶ ἡ πολύμοχθος προσπάθεια τοῦ Ἕλληνος ἐρευνητοῦ διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ὀρθῆς μορφῆς τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων τοῦ Ἱεροῦ. Πρότασις τοῦ Ἀντ. Κεραμοπούλλου διὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν καταλοίπων ἀποβιωσάντων ἀρχαιολόγων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοῦ Λεονάρδου, δὲν ἐτελεσφόρησεν (Πρακτ. Συμβ. Ἀρχ. Ἑταιρ. τόμ. 23, σ. 186).

Εἰς τὸ Corpus τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ὠρωποῦ, τὸ ὁποῖον συνέταξα (βλ. ΑΔ 21, 1966, σ. 45 σημ. 1), περιλαμβάνονται ἅπαντα τὰ ὑπὸ τοῦ Λεονάρδου παρεχόμενα νέα στοιχεῖα ἐν τοῖς καταλοίποις, ἀναγκαῖον ὅμως ἐθεώρησα διά τινας ἐπιγραφάς, νὰ δώσω ἐνταῦθα τὰς ἀναγνώσεις τοῦ Λεονάρδου, μετά τινων ἰδικῶν μου σχολίων, διότι διορθοῦται ἡ περὶ θεμάτων τινῶν γνῶσίς μας καὶ τίθενται ὡρισμένα ζητήματα ὑπὸ τὴν κρίσιν τῶν πολλῶν. Οὕτω καὶ ἡ ἰδική μου ἐργασία θὰ βελτιωθῇ ἐκ τῶν τυχὸν ὑποδείξεων.

Κοινὴ ἦτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ Λεονάρδος παρεσκεύαζε συνθετικὸν περὶ Ἀμφιαρείου ἔργον, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχεν ἀναγγείλει (BCH 53, 1929, σ. 497 Chroniques· ΠΑΕ 1927, σ. 9). Εἰς τὰ ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ ὅμως χειρόγραφά του οὐδὲν τὸ σχετικὸν εὗρον. Ἡ μελέτη δὲ τῶν ὅσων ἐδημοσίευσε πείθει ὅτι δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ὑπ' αὐτοῦ διατύπωσις ἔργου γενικοῦ. Ἡ Ὀλυμπία εἶναι ἔργον τῆς νεότητός του. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου κατετρίβετο ὁλοὲν καὶ περισσότερον μὲ τὰς λεπτομερείας, τοῦτο δὲ τὸν ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς γενικῆς θεωρήσεως τῶν ζητημάτων.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

(Συνέχεια πρὸς ΑΔ 21, 1966, σ. 45 ἑξ.)

3. Ἓν ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ψηφισμάτων τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν (εἰς τὴν κοινὴν) ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ἐν τῷ ἱερῷ, εἶναι τὸ ὑπὸ Μ. Μιτσου ἐν ΑΕ 1952, σ. 181 ἀρ. 14 ἐκδοθὲν ψήφισμα (πίν. Ζα.β). Τοῦτο εἶναι χαραγμένον ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ ἀναθήματος τοῦ Μηδείου Κηφισοδώρου Ἀναγυρασίου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἱδρυμένον εἰς τὸν χῶρον τῆς πηγῆς. Ἡ μακρὰ ἐπίδρασις, μετὰ τὴν εὕρεσιν τοῦ βάθρου, τῆς ὑγρασίας καὶ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν ἐδημιούργησε δυσκολίας περὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ψηφίσματος, ἕνεκα δὲ τούτου τὸ κείμενον τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Μιτσοῦ διαφέρει εἴς τινα βασικὰ σημεῖα ἀπὸ τὸ ὑπὸ τοῦ Λεονάρδου διδόμενον (μικρὸν τεμάχιον τὸ ὁποῖον συνεπλήρωνε τὴν ἀρχὴν τῶν στίχων 1 - 2 ἀπεκόπη, φαίνεται, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεονάρδου), χρήσιμον θεωρῶ τὴν παράθεσιν τοῦ κειμένου τοῦ Λεονάρδου μετά τινων ἰδικῶν μου σχολίων (ἀρχεῖον Λεονάρδου ἀρ. ἐπιγρ. 365· ἐν τοῖς ἑξῆς Λα μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς ἐπιγραφῆς.)

[Α]*ἰσχρίωνος ἄρχοντος Βοιωτοῖς, βοιωταρχούντων Καφισοδώρου Χάρητος Θηβαίου, Μηλίου*
[Ἀ]*ριστοδήμου Ὀπουντίου, Εὐαρχίδου Πτωϊοτίμου Ἀκραιφιέως, Λυσάνδρου Φανοστράτου Ὠρωπίου,*
3 [Θηβ]*ανγέλου Ἰσμηνίου Θεσπιέως, Διογένου Οἰνίωνος Ταναγραίου, Θύρρωνος Λυσίνου Ὀρχομενίου,*
[Τι]*μοκρίτου Θεο*[*πόμ*]*που Θισβέως, γραμματεύοντος Εὐρυφάοντος Καλλι*[*έ*]*ρωνος Χαιρωνέως,*
[μην]*ὸς πανάμου, ἐπεψήφι*[ζ]*ε Κηφισόδωρος Χάρητος, Λύσανδρος Φανοστράτου ἔλεξεν· δεδό-*
6 [χθαι] *τῶι δήμωι Ὀφέλ*[α]*ν Φιλή*[μ]*ονος Ἀμφιπολίτην πρόξενον εἶναι καὶ εὐεργέτην τοῦ κοινοῦ Βοιωτῶ*[ν]
[κα]*ὶ αὐτὸν καὶ ἐκγόνους καὶ εἶναι αὐτοῖς γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν καὶ ἰσοτέλειαν καὶ ἀσφάλειαν*
καὶ ἀσυλία[γ;] *καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις προξένοις καὶ*
9 *εὐεργέταις τοῦ κοινοῦ Βοιωτῶν.*

Κριτικαὶ παρατηρήσεις. στ. 1 : ... *ρίωνος* Μ(ιτσος)· *Κηφισοδώρου* Μ 2 : ... *στοδήμου* Μ 3 : [Θη]*βαγγέλου* Μ (ἐνταῦθα ὁ Λεοναρδος παρατηρεῖ : Θηβ]*ανγέλου*· σῴζονται καὶ τοῦ β λείψανά τινα)· *Θίβρωνος* Μ 4 : ... *μοκρίτου* Ε. . . . . Μ (ἐνταῦθα ὁ Λεοναρδος παρατηρεῖ : Τι]*μοκρίτου*· ἀνεπληρώθη οὕτως, διότι Δημόκριτος καὶ Ἑρμόκριτος δὲν ἀπαντῶσιν ἐν Βοιωτίᾳ)· *Καλλίφρονος* Μ 5 : [μηνὸς Πανάμ]ου Μ 6 : [χθαι τ]ῶ[ι δή]*μωι* Μ· *Ὀφέλα Ὠφελίω-*

νος Μ *Βοιωτῶν* Μ 7: *ἐγγόνους* Μ· [καὶ ε]*ἶναι* Μ 8: *ἀσυλίαν* Μ· *τἆλλα* Μ 9: *τῶν Βοιωτῶν* Μ.

Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Λεοναρδου γενομένη, ὡς δεικνύεται ἐκ τοῦ πρώτου ἀντιγράφου τῆς ἐπιγραφῆς, τὴν 15-11-1904 εἶναι πλέον ἢ βεβαία. Ἀμφιβολίαν ἐκφράζει περὶ τοῦ πρώτου ὀνόματος τοῦ στίχου 3: ἀμφίβολον ἴχνος (ἴσως [Πυθ]*ανγέλου*). Μετά τινα ἔτη ὅμως σημειοῖ: Ἀμφ. 23-9-09 κατὰ τὸ ἔκτυπον μᾶλλον [Θη]ανγελον

Εἰς τὸν στίχον 5 παρατηρεῖ περὶ τοῦ ὀνόματος *Οἰνίωνος* ὅτι: «ἴσως οὕτως ἀναγνωστέον καὶ τὸ ἐν Ὀρχομενοῦ IG VII 3191 στ. 24 ὄνομα». Διὰ τὰ λοιπὰ ὀνόματα οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐκφράζει.

Τὸ κείμενον τοῦ Λεοναρδου μᾶς δίδει τὸ ὄνομα ἑνὸς νέου ἄρχοντος τῶν Βοιωτῶν, ἀνατρέπει ὅμως τὴν τόσον ἑλκυστικὴν καὶ πιθανοφανῆ ταύτισιν τοῦ πυλωροῦ τοῦ Ραμνοῦντος Ὀφέλα Ὠφελίωνος ἰσοτελοῦς (Pouilloux, La Forteresse de Rhamnonte ἐπιγρ. ἀρ. 7 = SEG III, 122) πρὸς τὸν ἐνταῦθα πρόξενον *Ὀφέλ*[α]*ν Φιλή*[μ]*ονος Ἀμφιπολίτην*.

Τὸ νέον κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς εἶχον ἀνακοινώσει εἰς τὸν φίλον κ. Paul Roesch, ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Lyon, ὅστις παρασκευάζει τὸ Corpus τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Θεσπιῶν. Εἰς τὴν θαυμασίαν του διατριβήν, Thespies et la Confédération Béotienne, σ. 83, παρουσιάζει τὸν νέον ἄρχοντα Αἰσχρίωνα (*Ἡσχρίων* ἐκεῖ...) ὡς καὶ τὸν τύπον *Θύρρων* ἀντὶ *Θίβρων*. Τὸν ἄρχοντα χρονολογεῖ (σ. 88) εἰς τὸ διάστημα 280-245 π. Χ. καὶ εἰδικώτερον μεταξὺ 263-257 π. Χ.

4. Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Μιτσου δημοσιευθέντων ψηφισμάτων ἐν ΑΕ 1952 τὰ ὑπ' ἀριθμ. 10 καὶ 11 (σ. 177) παρουσιάζουν δυσκολίας περὶ τὴν ἀνάγνωσιν σημείων τινῶν λόγῳ τῆς φθορᾶς τοῦ λίθου. Πρόκειται διὰ τὰ ἀπονέμοντα προξενίαν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Πύλλον καὶ Πλάτυρα υἱοὺς τοῦ Δάζου (παρὰ Klaffenbach, IG IX 1², 2 σ. XXV). Τὸ ἐθνικὸν δι' ἀμφοτέρους ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ Μιτσου ΑΛ....Ν καὶ ΑΛ..ΙΟΝ συμπληρωθὲν εἰς *Ἀλύζιον* ὑπὸ J. καὶ L. Robert ἐν Bull. 1956, 121. Ὁ Λεοναρδος ὅμως (Λα 93) δίδει διὰ τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον ψήφισμα τὰς ἀναγνώσεις [Ἀ]*λ*[ί]*νιον* καὶ *Ἀλίνιον* ἀντιστοίχως. Παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ δὲ ἀναφέρεται: *Ἔλινοι· ἔθνος Θεσπρωτικόν, Ῥιανὸς δ' Θεσσαλικῶν, καὶ Ἐλινία ἡ χώρα.* Περὶ τῆς Ἐλινίας πρβ. καὶ Syll.³ 1162.

Ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων τὰ ὁποῖα δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναγνώσῃ πλήρως ὁ Μιτσος, διατηρήσας ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὴν συμπλήρωσίν των, καὶ ἄλλα σημεῖα τοῦ κειμένου, ἐκ τοῦ τυπικοῦ τοῦ ψηφίσματος, ἀνεγνώσθησαν ἐλλιπῶς. Ἡ στήλη ὅμως εὑρέθη πρανὴς ἐν τῷ Ἱερῷ, ὁ ἴδιος δὲ ὁ Λεοναρδος ὁμολογεῖ (ἔ. ἀ.): «εἰρήσθω δὲ ὅτι ἐν Ἀμφιαρείῳ αἱ πρανεῖς εὑρεθεῖσαι ἐπιγραφαὶ ἕνεκα τῆς πωρώσεώς εἰσι δυσανάγνωστοι».

5. Τῆς σημαντικωτάτης ἀπελευθερωτικῆς ἐπιγραφῆς ΑΕ 1952, σ. 194 ἀρ. 25 ἐκ τοῦ Ἱεροῦ, παραθέτω ἐνταῦθα τοὺς πρώτους στίχους κατὰ συμπλήρωσιν τοῦ Λεοναρδου (Λα 373).

[- - - - - - - - - - - - - - - - ἐφ' ὧι τε]
Μόσχον Φ[ρυνίδαι παραμένειν ἐνιαυ]-
τὸν καὶ εἶναι ἐλεύθερο[ν] *μ*[ηθενὶ μηθὲ]*ν*
προσήκοντα· ἐὰν δέ τι πάθηι Φρυνίδας

6. Τοῦ θρόνου τοῦ Κηφισοδώρου Μειδίου Ἀναγυρασίου (ΑΕ 1952, σ. 192 ἀρ. 22) εὑρέθησαν τεμάχια, ὧν τέσσαρα ἁρμόζουν. Ἐξ αὐτῶν δύο (γνωστὰ εἰς τὸν Λεοναρδον Λα 272) δίδουν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις νῦν ἔχει ὡς ἑξῆς:

Κη[φ]*ισόδ*[ωρος]
Με[ιδ]*ίου Ἀθηναῖος*
[Ἀμφιαράωι]

Τὰ ὑπόλοιπα δύο τεμάχια συμπληροῦν τὸ ἐμπρόσθιον κάτω τμῆμα τοῦ θρόνου (πίν. Ηα) καὶ δὲν εἶχον ταυτισθῆ ὑπὸ τοῦ Λεοναρδου.

7. Τοῦ δημοσιευθέντος ἐν ΑΔ 21, 1966, σ. 45 ἑξ. ἐνεπιγράφου βαθριδίου, φέροντος τὸ

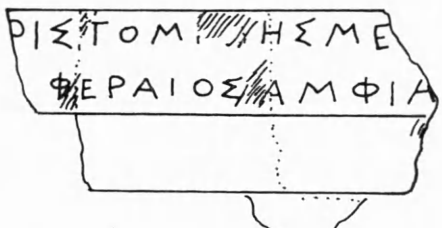

Εἰκ. 1. Ἀριστομήδου Φεραίου ἀνάθεσις εἰς Ἀμφιάραον (σχ. Λεονάρδου).

ἀνάθημα τοῦ Ἀριστομήδους Φεραίου, εὑρέθησαν σκαρίφημα καὶ ἔκτυπον, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιβεβαιοῦται ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Λεονάρδου (εἰκ. 1, πίν. Ηβ).

8. Τοῦ ἐν ΑΕ 1952, σ. 188 ἀρ. 15 δημοσιευθέντος ἐνεπιγράφου βάθρου ἀναθήματος τοῦ Θρασυλόχου Κηφισοδώρου Ἀναγυρασίου μεθ' ὑπογραφῆς τοῦ Λεωχάρους σῴζεται καὶ τὸ ἐπίκρανον, τὸ ὁποῖον κείμενον εἰς τὸν χῶρον τῆς πηγῆς διέλαθε τὴν προσοχὴν τοῦ πρώτου ἐκδότου. Τοῦτο εἶναι ὕψους 0.24 φέρει δὲ εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τέσσαρας τόρμους διὰ δύο χαλκᾶ ἀγάλματα, ἀνδρὸς ἀριστερὰ παιδὸς δεξιά.

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βάθρου δὲν μᾶς πληροφορεῖ περὶ τοῦ ἀναθήματος τοῦ Θρασυλόχου, ὁπωσδήποτε ὅμως τὸ ἐπίκρανον προσθέτει εἰς τὴν περὶ Λεωχάρους γνῶσίν μας πλὴν τοῦ ὑλικοῦ τῶν δύο ἔργων του καὶ τὴν μορφὴν περίπου τὴν ὁποίαν εἶχον ταῦτα (πίν. Θα.β).

9. Ἡ ἐπιγραφὴ ΑΕ 1952, σ. 108 ἀρ. 29 πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ ὡς ἑξῆς:

Δημήτριος [πατρώνυμον]
Ἀπόλλ[ωνι].

Στ. 2: *Ἀπολλ*[ωνιάτης] Μιτσος

Λατρεία Ἀπόλλωνος εἰς τὸ ἱερὸν εἶναι γνωστὴ ἐκ τοῦ Παυσανιου Ι 34. 3.

10. Τὸ ψήφισμα IG VII 392, χαραγμένον ἐπὶ ἡμικυκλικοῦ ἐπικράνου μέλανος λίθου καὶ τεθραυσμένου εἰς πλείονα τεμάχια, ἐδημοσιεύθη ἐλλιπέστατα. Εἰς τὰ κατάλοιπα τοῦ Λεονάρδου παρέχεται νέον συμπεπληρωμένον κείμενον (χρονολογία 10-11-26) παρουσιάζον ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ὠρωποῦ, διότι μᾶς πληροφορεῖ διὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλλείψεως σίτου εἰς τὴν πόλιν κατὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα (Ἀπολλόδωρος ἄρχων κοινοῦ, μεταξὺ 230; - 212 π. Χ.).

Ἡ ἔλλειψις σίτου ὀφειλομένη εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν καλλιεργειῶν (Feyel, Polybe, σ. 282 σημ. 3) παρατηρεῖται εἰς τὸν Ὠρωπὸν (IG VII 4262) καὶ ἐπὶ ἄρχοντος τοῦ κοινοῦ Ἀγαθοκλέους (202 - 186 π. Χ. περίπου). Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν συνοδεύεται καὶ ὑπὸ ἀνατιμήσεως τοῦ σίτου (νέον παράδειγμα ἐκ Ραμνοῦντος: Β. Χ. Πετρακου, Νέαι πηγαὶ περὶ τοῦ Χρεμωνιδείου πολέμου ΑΔ 22, 1966, σ. 45).

Τὸ νέον κείμενον κατὰ ἀνάγνωσιν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ Λεοναρδου (Λα 20) ἔχει ὡς ἑξῆς (πίν. Ια.β):

[ἄρχοντος ἐν κοινῶι Βοιωτ]*ῶν* [Ἀπο]*λλο*[δ]*ώρου, ἱε*[ρ]*έως το*[ῦ Ἀμφιαράου Γλαύκωνος], *μηνὸς ὁ*[μολωί]*ου,*
[Μίκ]*υθος* [Ξε]*ν*[ο]*κρ*[άτ]*ου εἶπεν· ἐπειδὴ Στράτων Στράτωνος Ζμυρν*[αῖος εὔνους ὢ]*ν διατελεῖ τεῖ τε*
[πόλ]*ει Ὠρωπίων κα*[ὶ κοι]*νεῖ καὶ ἰδίαι ἑκάστωι, τῆς τε ἀνακομιδ*[ῆς] *τ*[ο]*ῦ π*[εμφθέντος σ]*ίτο*[υ] *ὑπὸ τοῦ δήμου*
[Τενεδ]*ίω*[ν] *τεῖ π*[όλει ἐφ]*ρόντι*[σ]*εν ἐπιχρήσας* [ἑα]*υτὸν πρ*[οεδρ]*εύειν ἵ*[να ὡς λυσιτ]*ελέστ*[ατ]*α κ*[α]*ὶ ἀσφ*[α]*λέ-*
[στα]*τα ἀποκ*[αταστ]*ήσ*[η τ]*ὸ πλοῖον ἰς τὸν λιμένα βουλόμενος χαρί*[ζεσθαι τῆ] *πόλει κ*[α]*κο*[π]*αθίας*
[καταφρ]*ονῶν* [καὶ σ]*υ*[ν]*παρέμινεν πλείω χρόνον ἐπιχρήσας αὐτόν,* [ἀεὶ δὲ π]*αρηκολούθει καὶ ἐν τοῖς λοι-*
[ποῖς] *φιλανθρώπως ἀνεστράφη, δεδόχθαι τεῖ βουλεῖ καὶ τῶι δή*[μω]*ι Στράτωνα Στράτωνος*
[Ζμυρ]*ναῖον πρόξενον εἶναι καὶ εὐεργέτην τῆς πόλεως Ὠρωπίων καὶ αὐτὸν καὶ ἐ*[κ]*γόνους καὶ*
[εἶναι] *αὐτοῖς γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν καὶ ἀσφάλειαν καὶ ἀσυλίαν καὶ ἀτέλειαν καὶ πολέμου*
[ὄν]*τος κ*[α]*ὶ εἰρήνης καὶ τἄλλα πάντα ὑπάρχειν αὐτοῖς καθά*[π]*ερ καὶ τοῖς λοιποῖς προξέ-*
[νοις] *καὶ εὐεργέταις τῆς πόλεως γέγραπται. ἐπεψήφι*[ζ]*εν Ξάνθιππος Πρωτάρχου.*

Τὸ ἐλλιπὲς τοῦ κειμένου τῶν IG VII δὲν ἐπιτρέπει παραβολὴν εἰμὴ διὰ παραθέσεως αὐτουσίου τοῦ ἐκεῖ δημοσιευομένου, ἀσκόπου ἐνταῦθα.

Τὸ ψήφισμα, τασσόμενον εἰς τὴν σειρὰν τῶν ὁμοίων, παρουσιάζει διὰ τὸν Ὠρωπὸν ἐνδιαφέρον, διότι ἀποκαλύπτει καὶ τὸν λόγον τῆς ἀπονομῆς τῆς προξενίας (κληρονομικῆς, ὡς καὶ ἐν IG VII 4262) καὶ τὰς ἐπισιτιστικὰς δυσχερείας τῆς πόλεως, ἡ ὁποία, ἐνῷ διαθέτει γῆν κατάλληλον διὰ σιτοκαλλιέργειαν, τὴν παραμελεῖ καὶ καταφεύγει εἰς τὴν δύσκολον, ἐνταῦθα, ἔξωθεν προμήθειαν.

Ὁ λέγων τὴν προξενίαν εἶναι γνωστὸν πρόσωπον τοῦ Ὠρωποῦ, ἀνεψιὸς τοῦ Ἀσώπωνος Μικύθου (IG VII 265), ἀδελφὸς τοῦ Σατύρου (IG VII 365). Τὸ στέμμα τῆς οἰκογενείας θὰ ἠδύνατο νὰ σχηματισθῇ ὡς ἑξῆς:

Μίκυθος (IG VII 265)

Ἀσώπων (IG VII 265) *Ξενοκράτης* (IG VII 392)

Μίκυθος (IG VII 392) *Σάτυρος* (IG VII 365)

11. Ἐκ τῶν ἐν τοῖς καταλοίποις τοῦ Λεονάρδου γνωστῶν εἰς ἐμὲ ἐπιγραφῶν τοῦ Ἀμφιαρείου δύο δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ εὑρεθοῦν καὶ πιθανῶς ἀπωλέσθησαν ἢ κρύπτονται μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ Ἱεροῦ. Εὐτυχῶς ὅμως σῴζονται ἔκτυπα καὶ τῶν δύο ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ καὶ φωτογραφία τῆς μιᾶς. Ἐπειδὴ μόνη πηγὴ εἶναι ὁ Λεονάρδος παραθέτω ἐνταῦθα αὐτουσίαν τὴν περιγραφὴν τῶν λίθων.

Λα 109: «Βάθρου, μαρμάρου μέλανος (ἐλλιπὲς δεξιὰ καὶ κάτω καὶ ὀπίσω), ἄνω ἀριστερὰ γωνία, ὕψ. 022 - 024, πλ. ὡς 0205, πάχ. ὡς 019· ᾧα πλ. 009, ἄνω κενὸν ὕψ. 0046, ἐπιγεγραμμένου χώρου ὕψ. 0006 - 0012. Ηὑρέθη ἐν τῷ ναῷ παρὰ τὴν μεγάλην βάσιν» (εἰκ. 2, πίν. ΙΑα).

Φιλέταιρο[ν]
Ἀττάλου
Εὐμένης
ἀδελφὸς
Ἀμφιαρά[ωι]

Στ. 1: «Τὸ ν σχεδὸν βέβαιον».

Στ. 2: «Μετὰ τὸ Ἀττάλου ὡσεὶ ἴχνη γραμμάτων ευ, ἀλλὰ πιθανώτατον ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχεν».

Ὁ Φιλέταιρος εἶναι ὁ τρίτος υἱὸς τοῦ Ἀττάλου. Ἡ ἐνταῦθα ἀνάθεσις χρονολογεῖται πρὸ τοῦ ἔτους 160/59 π. Χ., ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Εὐμένους Β′ τοῦ Σωτῆρος (197 - 160/59 π. Χ.) ἀδελφοῦ τοῦ Φιλεταίρου.

Σχέσεις Ὠρωποῦ καὶ Περγάμου μαρτυροῦνται καὶ ἐκ τοῦ ψηφίσματος ΑΕ 1925/26, σ. 17, ἀρ. 132 (= IG VII 387). Ἐκ τοῦ ψηφίσματος τούτου ὁ Λεοναρδος, ἔ. ἀ. συμπεραίνει ὅτι ἐπὶ τοῦ βάθρου ὅπου ἐγράφη τοῦτο (ἡ ἀνάθεσις ἔχει

Εἰκ. 2. Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Εὐμένους (σχ. Λεονάρδου)

ἀπολεσθῇ) ἵστατο ἔφιππος ἀνδριὰς τοῦ βασιλέως Ἀττάλου Α′ τοῦ Σωτῆρος (241 - 197 π. Χ.).

12. Λα 459: «Στήλη λευκοῦ μαρμάρου, κάτω, ἐλλιπής, ὕψ. 013, πλ. 030, πάχ. 006· γρ. ὕψ. ὡς 0018» (εἰκ. 3 καὶ πίν. ΙΑβ).

Εἰκ. 3. Ἐπιμελητοῦ ἱερῶν στεφάνωσις (σχ. Λεονάρδου).

[ἄ]ρχοντος *Κρίτων*[ος]
ὁ δῆμος *Ὠρωπί*[ων]
3 [δ ε ῖ ν α δ ε ῖ ν ο ς]
[ἐ π ι μ ε λ η τ ὴ ν]
[γ ε ν ό μ ε ν ο ν]
6 [ἱ ε ρ ῶ ν]

Οἱ Ἐπιμεληταὶ ἱερῶν ἦσαν γνωστοὶ ἐν Ὠρωπῷ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς IG VII 453 καὶ ἐκ τῆς ἐλλιπῶς δημοσιευθείσης IG VII 406, ἥτις συμπληροῦται ὡς ἑξῆς:

ἄρχοντος *Α*[- - - -]
ὁ δῆ[μος]
3 [ὄνομα - πατρώνυμον]
[ἐ π ι μ ε λ η τ ὴ ν]
[γ ε ν ό μ ε ν ο ν]
6 [ἱ ε ρ ῶ ν]

Στεφανώσεις Ἐπιμελητῶν ἱερῶν ἐξ Ἀμφιαρείου πληρέστεραι ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι. Οὗτοι ἀναφέρονται ἐπίσης ὡς ἀναθέται ἀργυρωμάτων ἐν τῷ καταλόγῳ IG VII 3498 στ. 33, 41, 51, 63 ἦσαν δὲ κρατικοὶ λειτουργοὶ ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν συντήρησιν τῶν ἱερῶν τῆς Ὠρωπίας (Αριστοτελους Πολιτικὰ 1322 b, 15 - 20: ***ἄλλο δ' εἶδος ἐπιμελείας ἡ περὶ τοὺς θεούς, οἷον ἱερεῖς τε καὶ ἐπιμεληταὶ τῶν περὶ τὰ ἱερὰ τοῦ σῴζεσθαί τε τὰ ὑπάρχοντα καὶ ἀνορθοῦσθαι τὰ πίπτοντα τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τέτακται πρὸς τοὺς θεούς***), ὡς ἐν Ἀθήναις οἱ ἐπισκευασταὶ τῶν ἱερῶν (Αριστοτελους Ἀθηναίων Πολιτεία 50, 1· ἐν Ἀμφιαρείῳ ΑΕ 1923, σ. 36 ἀρ. 123). Ἐν Ὠρωπῷ ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἱερὰ πλὴν τοῦ τοῦ Ἀμφιαράου· τὸ ἐσχάτως γενόμενον γνωστὸν τῆς Ἁλίας νύμφης ἐν τῇ πόλει, τοῦ Ἡρακλέους (IG VII 436 ἀνάθημα Ἐπιμελητοῦ εἰς Ἡρακλέα), τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸ Δελφίνιον, τὸν ἱερὸν λιμένα.

13. Ἀπὸ πολλῶν δεκάδων ἐτῶν ὁ καθηγητὴς κ. Α. Ορλανδος εἶχε δημοσιεύσει μίαν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφήν, ἥτις ἦτο ἐντοιχισμένη εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως Ὠρωποῦ (τοῦ μεσαιωνικοῦ χωρίου). Τὸ κείμενον αὐτῆς (Δελτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρείας 4, 1927, σ. 41 σημ. 2) ἦτο τοσούτῳ ἐλλιπὲς ὥστε οὐδενὸς τὴν προσοχὴν εἵλκυσε καὶ παρέμεινε μέχρις ἐσχάτων ἄγνωστος. Εἰς τὰ κατάλοιπα τοῦ Λεονάρδου οὐδεμία περὶ αὐτῆς σημείωσις εὑρέθη, πιθανῶς δὲ οὗτος δὲν εἶχε λάβει γνῶσιν τοῦ δημοσιεύματος τοῦ Ορλανδου. Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ τελευταίου ἡ ἐκκλησία ἀνεκτίσθη, παρὰ δὲ τὰς ἐρεύνας μου εἰς τὸν Ὠρωπὸν δὲν τὴν ἐπανεῦρον.

Πρῶτος ὁ Α. Οἰκονομιδης, ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ κείμενον τῶν ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν εἰς τὴν Ἁλίαν νύμφην, τὰς ὁποίας μετέφερα τὸ 1957 ἐκ Σκάλας Ὠρωποῦ εἰς τὸ Ἀμφιάρειον, ἀποκατέστησε (Λεξικὸν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν ἐν λ. *Ἐπιγραφική*, σ. 2470) τὸν δεύτερον καὶ τρίτον στίχον τῆς ἐπιγραφῆς. Αὕτη ὅμως συμπληροῦται πλήρως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προσωπογραφίας τοῦ Ὠρωποῦ ὡς ἑξῆς:

[Ἀντί]πατρος *Ἀρ*[χιλόχου]
[χορ]*ηγήσας, τὸ* [ἆθλον]
[Ἁλί]*αι* ⟨*Ν*⟩ *Ν*[ύμφηι]

Ἐφ' ὅσον ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Ορλανδου διδομένη χρονολογία τῆς ἀναθέσεως εἰς τὸν 4ον αἰ. π. Χ. εἶναι ὀρθή, ὁ ἐνταῦθα Ἀρχίλοχος εἶναι πάππος τοῦ ὁμωνύμου (IG VII 245, 247) καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του ἱερέως Θεοδώρου (IG VII 247, 300, 374) εἶναι δὲ ὁ παλαιότερος γνωστὸς ἐκπρόσωπος τῆς μεγαλυτέρας οἰκογενείας τοῦ Ὠρωποῦ.

Ἀναθέσεις εἰς τὴν Ἁλίαν νύμφην ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἀμφιαρείου. Αἱ πληροφορίαι τοῦ Λεονάρδου καὶ ὅσαι συνέλεξα δίδουν ὡς προέλευσιν τὸ κτῆμα Λαζαρίδου, ὅπου νῦν αἱ ἀγροτικαὶ φυλακαὶ τῆς Σκάλας Ὠρωποῦ, ἐκ τούτου δὲ προκύπτει ὅτι τὸ ἱερὸν ἦτο εἰς τὴν πόλιν.

Περὶ τῆς προελεύσεως τῆς λατρείας τῆς Ἁλίας βλ. Οικονομιδην, ἔ. ἀ.

Τὴν Ἁλίαν παριστᾷ καὶ τὸ νόμισμα τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ U. Koehler ἐν ΑΜ 4, 1879, σ. 250 καὶ δὲν ἐκόπη ὑπὸ ἀθηναϊκῆς κληρου-

χίας κατὰ τὴν μετὰ τὸ 156 π. Χ. κατοχὴν τοῦ Ὠρωποῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Εἰς τὴν περίοδον τῆς αὐτονομίας τοῦ Ὠρωποῦ ἀνάγει τὸ νόμισμα ὁ καθηγητὴς κ. L. Robert ἐν Hellenica XI - XII, σ. 198, σημ. 1.

Τὸ ἆθλον, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν σῳζομένων βάσεων ἐν Ἀμφιαρείῳ, ἦτο τρίπους.

14. Ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή, ἀπολεσθεῖσα, εἶναι ἡ ἐν BCH 50, 1926, σ. 554 (Chroniques) δημοσιευθεῖσα, μετὰ τυπογραφικῶν λαθῶν. Εἰς τὰ κατάλοιπα τοῦ Λεονάρδου, εἰς τὸν φάκελλον τῆς Ἁλίας (Λα 566), ὑπάρχει μικρὸν περὶ αὐτῆς σημείωμα μετὰ σκαριφήματος (εἰκ. 4).

Εἰκ. 4. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐξ Ὠρωποῦ (σχ. Λεονάρδου).

Ἡ στήλη ἦτο ἐκ μαρμάρου καὶ ἔφερεν ἄνω ἄκανθαν, ἔκειτο δὲ (τὴν 27-8-26) εἰς τὴν οἰκίαν Γρηγ. Λαζαρίδου ἐν Σκάλᾳ Ὠρωποῦ. Ἐπ' αὐτῆς ἦτο χαραγμένη ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή:

Ἑρμιόνη
Δημυλίδου

Τὰ ὀνόματα διὰ πρώτην φορὰν ἀπαντοῦν εἰς τὴν προσωπογραφίαν τοῦ Ὠρωποῦ.

15 - 16. Ἐσχάτως ἐδημοσιεύθησαν (ΑΔ 21, 1966, σ. 142) δύο νέαι ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Ὠρωποῦ. Ἡ πρώτη φέρει τὴν ἐπιγραφήν:

Δημήτριος ↄ *(Πα)*[μβω]-
τ(ά)δης ὁ καὶ Εὔκολ[ος] — 3ου αἰ. μ. Χ. (;)

ἡ δευτέρα ἀναγράφει:

Ὀλυμπιόδωρος
Φηγα ιεὺς — 3ου αἰ. π. Χ. (;)

Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ ἀττικὰ δημοτικὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ἐν Ὠρωπῷ μόνον ὅτε ἡ πόλις κατείχετο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, εὐθὺς δέ, ὡς οἱ Ὠρώπιοι ἠλευθεροῦντο τῆς κατοχῆς, τὰ ἀπέξεον ἐπιμελῶς ἐφ' ὅσον ταῦτα εὑρίσκοντο εἰς κοινὴν θέαν.

Ἡ πρώτη ἐπιγραφή, ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν τὴν χρονολογεῖ ὁ ἐκδότης, ἀνήκει εἰς τὴν τελευταίαν κατοχὴν τοῦ Ὠρωποῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ἡ ἔναρξις τοποθετεῖται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου (P. Graindor, Athènes sous Auguste, σ. 1 - 2). Εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν χρονολογοῦνται καὶ αἱ μετ' ἀττικῶν δημοτικῶν ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ AJA 45, 1941, σ. 541 - 542 (Γαργήττιοι σπονδοφόροι εἰς τὸ ἱερόν), IG II² 4530 (Φυλάσιος ἱερεὺς τοῦ Ἀμφιαράου). Εἰς αὐτὰ τὰ παραδείγματα πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τὸ ἐν Μεγάροις εὑρισκόμενον βάθρον AM 66, 1941, σ. 67 ἀρ. 15 μὲ τὸ εὐχαριστήριον ἐπίγραμμα εἰς τὸν Ἀμφιάραον τοῦ Φλυέως Μηνοδώρου ἐπὶ τῇ ἰάσει τοῦ υἱοῦ Μουσικοῦ καὶ θεωρούμενον ὑπὸ τοῦ ἐκδότου W. Peek, μετὰ πιθανότητος, ὡς προερχόμενον ἐκ τοῦ Ἀμφιαρείου.

Ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος καὶ τοὺς πρώτους τοῦ 3ου, τοποθετεῖται δηλαδὴ εἰς τὸ διάστημα 304 π. Χ. ἔτους ἀποδόσεως τοῦ Ὠρωποῦ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Πολιορκητοῦ (G. de Sanctis, Rivista di Filologia 54, 1926, σ. 222 - 223· L. Robert, Hellenica XI - XII, σ. 200 - 201) καὶ 287 π. Χ. ὅτε, ὡς θεωρεῖται, ὁ Ὠρωπὸς προσεχώρησεν εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΧΡ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΑ ΕΞ ΑΜΦΙΑΡΕΙΟΥ

Ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1967, Ἀρχαιολογικὰ Χρονικὰ σ. 1 ἑξ., ἐδημοσιεύθη μελέτη (γνωστὴ εἰς ἐμὲ ἐξ ἀνατύπου) τοῦ Β. Πετράκου «Τὸ Ἀμφιάρειον τοῦ Ὠρωποῦ».

Χαίρω διότι, διὰ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ ἱεροῦ τούτου, αἵτινες ἀπεκαλύφθησαν δαπάναις τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας, ἐξεδηλώθη καὶ πάλιν ἐνδιαφέρον· ἐπίσης διότι, διὰ τρεῖς ἐκ τῶν ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθεισῶν ἐπιγραφῶν, παρατίθενται ἐν τῇ ὡς ἄνω μελέτῃ τὰ ἀπόγραφα (ὁλόκληρα ἢ τμήματα τούτων), ἅτινα εἶχον συνταχθῆ ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Λεοναρδου καὶ εὑρέθησαν εἰς τὰ ἐν τῇ Ἑταιρείᾳ φυλασσόμενα κατάλοιπα τούτου.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς μελέτης ἀναφέρει ἐν τῇ σελίδι 8 : «ἀναγκαῖον ὅμως ἐθεώρησα διά τινας ἐπιγραφάς, νὰ δώσω ἐνταῦθα τὰς ἀναγνώσεις τοῦ Λεονάρδου, μετά τινων ἰδικῶν μου σχολίων, διότι διορθοῦται ἡ περὶ θεμάτων τινῶν γνῶσίς μας καὶ τίθενται ὡρισμένα ζητήματα ὑπὸ τὴν κρίσιν τῶν πολλῶν». Ἀλλά, ζητήματα τιθέμενα ὑπὸ τὴν κρίσιν τῶν πολλῶν, εἰς τὴν σελίδα ταύτην ὡς καὶ τὴν ἑπομένην ὑπ' ἀριθ. 9, ἀφοροῦν εἰς ἐμέ, ἀποκρίνομαι δέ, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος, λόγῳ ἀποστάσεως, δὲν μοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδω τοὺς ἐνεπιγράφους λίθους καὶ πεισθῶ ἐὰν ἔσφαλα. Αἱ «κριτικαὶ παρατηρήσεις» του ἐπὶ τῆς ἐν σελίδι 8 ἐπιγραφῆς συνίστανται εἰς τὴν παράθεσιν τῶν σημείων ἐκείνων, εἰς ἃ αἱ ἀναγνώσεις μου διαφέρουν τῶν ἀναγνώσεων τοῦ Λεοναρδου. Κρίσεις ἰδίας ἀποφεύγει νὰ διατυπώσῃ καὶ λάβῃ θέσιν ἐπὶ τῶν διαφόρων ἀναγνώσεων ἑκατέρου.

Εἰς τὴν σελίδα 9 γράφει : «Πρόκειται διὰ τὰ (δηλ. ψηφίσματα) ἀπονέμοντα (sic?) προξενίαν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Πύλλον καὶ Πλάτυρα υἱοὺς τοῦ Δάζου. Τὸ ἐθνικὸν δι' ἀμφοτέρους ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ Μιτσου ΑΛ....Ν καὶ ΑΛ..ΙΟΝ συμπληρωθὲν εἰς Ἀλύζιον ὑπὸ J. καὶ L. Robert ἐν Bull. 1956, 121».

Χάριν «τῶν πολλῶν» παραθέτω ἀπόσπασμα ἐκ τῆς σελίδος 178 τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος 1952, εἰς ἣν ἐδημοσίευσα τὴν ἐν λόγῳ ἐπιγραφήν, ἤτοι : «Ἐὰν τὰ σῳζόμενα ἴχνη γραμμάτων ἀνεγνώσθησαν ἐπιτυχῶς, οὗτοι δύνανται νὰ ἦσαν πολῖται τῆς γνωστῆς ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ ἔναντι τῆς Λευκάδος πόλεως Ἀλυζίας» [1].

Περαιτέρω, ἐν τῇ ἰδίᾳ σελίδι ὑπ' ἀριθ. 9, ἐπίσης γράφει : «Ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναγνώσῃ πλήρως ὁ Μιτσος, διατηρήσας ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὴν συμπλήρωσίν των, καὶ ἄλλα σημεῖα τοῦ κειμένου, ἐκ τοῦ τυπικοῦ τοῦ ψηφίσματος, ἀνεγνώσθησαν ἐλλιπῶς». Ἀλλὰ ἡ ἐπιγραφή, ἐκτὸς τοῦ ἐθνικοῦ τούτου, δὲν ἔχει ὀνόματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀναγνώσω πλήρως. Διατί ἐπὶ πλέον δὲν κατονομάζει τὰ «ἐκ τοῦ τυπικοῦ τοῦ ψηφίσματος» ἐλλιπῶς ἀναγνωσθέντα ; Ἡ φράσις του ὅμως δημιουργεῖ ἐντυπώσεις εἰς βάρος μου.

Ἐν Princeton Ν. Ὑερσέης τῇ 20/2/1968

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ Θ. ΜΙΤΣΟΣ

1 Ἡ ὡς ἄνω ἀναφερομένη συμπλήρωσις (sic?) ὑπὸ J. καὶ L. Robert, διατυποῦται (ἐν RÉG 69, 1956, σ. 129 Νο 121) ὑπὸ τούτων ὡς ἑξῆς : «10-11, pour Πύλλον Δάζου Αλ.... (accusatif) et Πλάτυρα Δάζου Αλ..ιον, deux frères, sans doute d'Alyza en Acarnanie».

ΝΕΟΣ "ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ" ΤΑΦΟΣ ΕΝ ΘΗΒΑΙΣ

Ἡ πεδιὰς ἡ ἁπλουμένη βορείως τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν εἶναι ἡ περιοχὴ ἡ περιλαμβάνουσα τὰ πλουσιώτερα νεκροταφεῖα ὅλων τῶν ἐποχῶν τῆς ἀρχαιότητος, πλὴν βεβαίως τῆς μυκηναϊκῆς, καθ' ἣν προτιμῶνται οἱ λόφοι πρὸς Νότον, Ἀνατολὰς καὶ Δυσμὰς τῆς ἀκροπόλεως, λόφοι συνιστάμενοι ἐκ μαλακοῦ βράχου, πώρου (πουρὶ ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν σημερινῶν κατοίκων) προσφορωτάτου διὰ τὴν λάξευσιν θαλάμων. Τὸ ἀνατολικὸν καὶ κεντρικὸν τμῆμα τῆς πεδιάδος φέρει τὸ ὄνομα Καναπίτσα. Ἐδῶ ἀποκαλύπτονται οἱ πλουσιώτεροι κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων τάφοι, ἐνῷ οἱ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων φαίνονται πλείονες καὶ πλουσιώτεροι κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ πεδίου.

Ἐκ τῆς ἀνατολικῆς παρυφῆς τοῦ προαστίου τοῦ Πυρίου, πρὸς Βορειοδυσμὰς τῆς πόλεως, ὁδός τις ἀγροτικὴ ἄγει εὐθέως πρὸς Βορρᾶν εἰς τὴν τοποθεσίαν «Δυὸ Λιθάρια», πέραν τῆς συγχρόνου Ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἀθηνῶν - Λαμίας. Ἐκ τῆς καθ' ὅλου διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους δὲν ὁρίζεται ἡ ὁδὸς αὕτη ὡς φυσική. Ἡ πεδιὰς ἁπλοῦται εὐρεῖα καὶ ἐπίπεδος, βατὴ πανταχοῦ. Ὅμως παρατηρεῖ τις, ὅτι ἐφ' ἱκανὸν τμῆμα τοῦ μήκους τῆς ὁδοῦ τὸ ἐπίπεδον τῶν παρ' αὐτὴν ἀγρῶν εἶναι ἱκανῶς ὑψηλότερον, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Τοῦτο ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ ὁδὸς εἶναι παλαιά, ἴσως ἀρχαία, κατῆλθε δὲ ἡ στάθμη της ἐκ τῆς μακροχρονίου χρήσεως. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη φαίνεται ἐπιβεβαιουμένη διὰ τῆς ἀνακαλύψεως κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἔτους 1967 τοῦ περὶ οὗ κατωτέρω μακεδονικοῦ [1] τύπου τάφου.

Ἀνεκαλύφθη οὗτος κείμενος κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ Πυρίου καὶ «Δυὸ Λιθαριῶν», ἀνατολικῶς τῆς ὁδοῦ. Ἡ εἴσοδός του ἔκειτο ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ χάνδακος τῆς ὁδοῦ, ὁ δὲ δρόμος του, καίπερ ἀποκλίνων ὀλίγον τῆς ἀκριβοῦς ἀνατολικῆς - δυτικῆς κατευθύνσεως, εἶναι ὅμως κάθετος πρὸς τὸν κατὰ μῆκος ἄξονα τῆς ὁδοῦ, δεικνύων ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου ἡ ὁδὸς ὑπῆρχε καί, τοὐλάχιστον εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο, ἡ κατεύθυνσίς της ἦτο ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν σημερινήν.

Ὁ τάφος (εἰκ. 1) ἦτο ἐκτισμένος διὰ πωρολίθων καὶ ἀσβεστολίθων. Πωρόλιθος ἐχρησιμοποιήθη διὰ τοὺς τοίχους τοῦ δρόμου ἀποκλειστικῶς, ἐνῷ διὰ τὸ δάπεδόν του ἐχρησιμοποιήθησαν καί τινες ἀσβεστόλιθοι. Ἀντιθέτως εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ θαλάμου ἐκυριάρχησεν ὁ ἀσβεστόλιθος.

Ἀπὸ τῆς εἰσόδου, διαμορφουμένης διὰ δύο λίθων μὲ ἐπίπεδον τὴν ἐσωτερικὴν καὶ προσθίαν ὄψιν (πίν. ΙΒα), εἰσερχόμεθα εἰς διάδρομον ἔχοντα μῆκος ἀπὸ τῆς προσθίας ἀκμῆς τοῦ κατωφλίου τῆς εἰσόδου μέχρι τῆς ἐσωτερικῆς ἀκμῆς τοῦ κατωφλίου τοῦ θαλάμου 10.00 μ. Τὸ πλάτος τοῦ διαδρόμου κυμαίνεται μεταξὺ 0.67 καὶ 0.80 μέτρων. Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου εἶναι μόλις 0.30 μ. Οἱ δύο λίθοι οἱ μορφοῦντες ταύτην (οἱονεὶ βάσεις παραστάδων) ἔχουν μῆκος 0.60 καὶ ὕψος μόλις 0.20 μ. Τὸ πρόσθιον τμῆμα τού-

---

1 Ὡς γνωστόν, μέγας εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν «Μακεδονικῶν» τάφων καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ὡς καὶ εἰς τὰς παρυφὰς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, δυστυχῶς ὅμως, ὡς δύναται νὰ ἴδῃ τις καὶ εἰς τὸ ἐπ' ἐσχάτων κυκλοφορῆσαν βιβλίον τοῦ Φ. ΠΕΤΣΑ, Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, ἐλάχιστοι τούτων ἔχουν δημοσιευθῆ κανονικῶς, ἕτεροι οὐδὲ κἂν ἔχουν ἀποτυπωθῆ ἂν καὶ μὴ χρῄζοντες ἀνασκαφῆς, καὶ τέλος μέγας ἀριθμὸς ἔχει ἐπισημανθῆ, πλὴν ἡ ἔρευνά των δὲν ἐπραγματοποιήθη εἰσέτι. Ὅθεν, νομίζομεν ὅτι προβαίνοντες εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἄρτι εὑρεθέντος τούτου τάφου συμβάλλομεν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἀναγκαίας ἐργασίας ὑποδομῆς οὕτως, ὥστε νὰ καταστῇ κάποτε δυνατὴ ἡ μελέτη τοῦ τόσον σημαντικοῦ τούτου κεφαλαίου τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

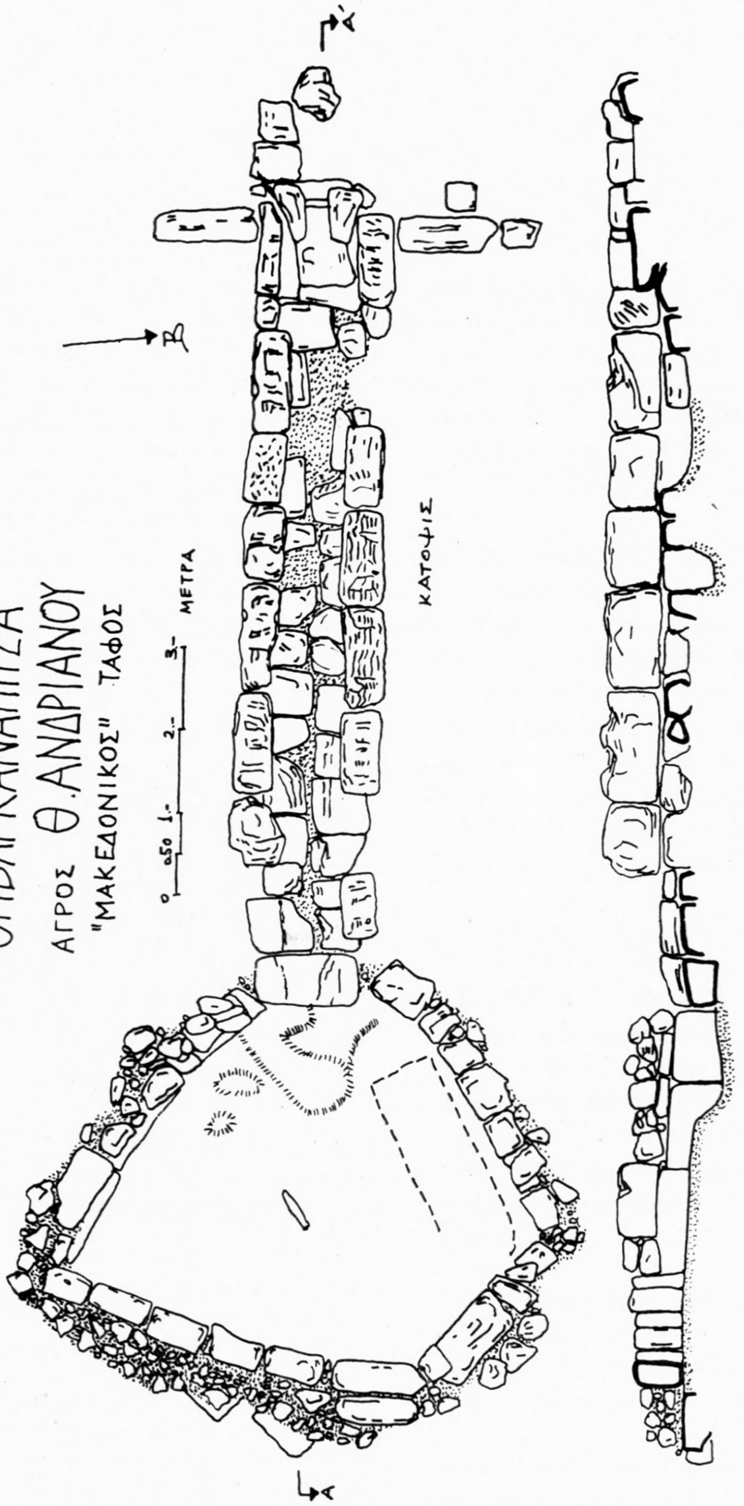

Εἰκ. 1. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ «Μακεδονικοῦ» τάφου.

των βαίνει ἐπὶ λίθου ἐπιπέδου ἄνω, πλάτους 0.70 καὶ μήκους 0.20 μ., τὸ ὀπίσθιον ἐπὶ λίθου ἔχοντος ἐπίπεδόν τινα ἐπιφάνειαν καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πρὸς τὴν τοῦ προηγουμένου, διαστάσεις δὲ ἔχοντος μῆκος μὲν 1.00 πλάτος δὲ 0.70 μ. Οἱ δύο οὗτοι λίθοι σχηματίζουν τὸ κατώφλιον. Ἡ ἄνω ἐπιφάνειά των εὑρίσκεται 0.25 μ. ὑψηλότερον τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ ἑπομένου λίθου τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου, ὥστε οὕτω νὰ δημιουργῆται βαθμίς.

Τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου ἔχει κατασκευασθῆ διὰ λίθων, τῶν ὁποίων ἡ ἄνω ἐπιφάνεια θὰ ἦτο ἀρχικῶς περίπου ἐπίπεδος, τοποθετημένων δὲ εἰς δύο παραλλήλους σειράς. Ἐπειδὴ οἱ λίθοι εἶναι ἀκανόνιστοι τὸ σχῆμα, δὲν δύναται νὰ παρακολουθηθῇ ὁ κατὰ μῆκος μεσαῖος ἁρμός. Ἐπὶ τοῦ πρὸς τὰ ἔξω τμήματος τῆς ἄνω ἐπιφανείας των βαίνουν οἱ λίθοι οἱ μορφοῦντες τὰς πλευρὰς τοῦ διαδρόμου. Μέρος ὅμως μόνον τῆς κάτω ἐπιφανείας τούτων ἅπτεται τῶν λίθων τοῦ δαπέδου. Τὸ λοιπὸν ἑδράζεται ἐπὶ τοῦ χώματος. Πρόκειται περὶ ἐπιμήκων ὀρθογωνίων πλινθίδων τοποθετημένων παρὰ μῆκος. Τὸ μῆκός των κυμαίνεται μεταξὺ 0.80 κατ' ἐλάχιστον καὶ 1.30 μ. κατὰ μέγιστον, τὸ πλάτος των μεταξὺ 0.30 καὶ 0.65 μ. καὶ τὸ ὕψος των μεταξὺ 0.60 καὶ 0.75 μ. Εἰς ἑκάστην πλευρὰν τοῦ διαδρόμου ὑπῆρχον ἀρχικῶς ἐννέα λίθοι καὶ εἷς μικρότερος μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου λίθου, ὅμως ὁ ὄγδοος καὶ ὁ ἔνατος τῆς δεξιᾶς (νοτίας) πλευρᾶς ὡς καὶ ὁ δεύτερος, ὁ ἕβδομος καὶ ὁ ἔνατος τῆς ἀριστερᾶς (βορείου) ἐλλείπουν. Ἐπίσης ἐλλείπουν καί τινες λίθοι τοῦ δαπέδου (πίν. ΙΒβ).

Οἱ λίθοι τῶν πλευρῶν εἶναι ἰδιαιτέρως ἐφθαρμένοι καὶ δὴ κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν των, τῆς ὁποίας ἥπτετο τὸ ἄροτρον κατὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ. Σχεδὸν ἅπαντες ἄλλωστε φαίνονται ἐλαφρῶς κεκινημένοι ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας καὶ ἴσως εἰς τοῦτο ἐν πολλοῖς ὀφείλεται τὸ γεγονὸς ὅτι σήμερον τὸ εὖρος τοῦ διαδρόμου ποικίλλει τόσον ἀπὸ σημείου εἰς σημεῖον. Φαίνεται ἐξ ἄλλου, ὅτι τὸ ἐλεύθερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ δαπέδου ἔχει ἐν μέρει ἀποτριβῆ, μᾶλλον ὑπὸ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων τῶν εἰσερχομένων ἀπὸ τῆς εἰσόδου καὶ φερομένων πρὸς τὸν θάλαμον, οὕτως ὥστε τὸ ἐσώτατον σημεῖον τοῦ δαπέδου πρὸς τὸν θάλαμον εὑρίσκεται εἰς στάθμην κατὰ 0.70 μ. χαμηλοτέραν τοῦ πρώτου εὐθὺς μετὰ τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου. Τὸ ἥμισυ ὅμως τῆς τοιαύτης κλίσεως περίπου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς σκόπιμον ἐκ κατασκευῆς, διότι, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς κλίσις, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εἰσρεύσῃ τὸ ὕδωρ.

Ὁ τελευταῖος λίθος τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ κατώφλιον εἰσόδου πρὸς τὸν θάλαμον. Εἶναι ἑνιαῖος καὶ ἔχει τοποθετηθῆ κατὰ πλάτος. Αἱ διαστάσεις τῆς ἄνω ἐπιφανείας του εἶναι 1.20×0.65 μ. καὶ πρέπει νὰ ὑπολογισθῇ, ὅτι ἡ ἀρχική του στάθμη εὑρίσκετο 0.40 μ. περίπου ὑψηλότερον τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου. Σήμερον καὶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ κατωφλίου ἔχει φθαρῆ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου πρὸ τούτου τὰ ὕδατα ἔχουν σχηματίσει λάκκον ἀκανόνιστον.

Ὁ θάλαμος εὑρίσκεται εἰς ὀλίγον χαμηλότερον ἐπίπεδον ἢ ὁ δρόμος, εἶναι τετράπλευρος καὶ παρέχει κάτοψιν κατ' ἐξοχὴν ἀκανόνιστον. Ἡ εἴσοδος εὑρίσκεται κατὰ τὴν μίαν τῶν γωνιῶν. Οἱ τοῖχοί του σῴζονται μέχρις ὕψους 0.85 μ. κατὰ μέγιστον. Ἡ νοτιοδυτικὴ πλευρὰ ἔχει μῆκος ἐσωτερικῆς ὄψεως 3.95 μ. καὶ διαγράφει πολὺ ἀνοικτὴν καμπύλην. Ἡ ἑπομένη, νοτιοανατολική, πλευρὰ ἑνοῦται πρὸς τὴν πρώτην εἰς ἀνοικτὴν ὀξεῖαν γωνίαν, ἔχει μῆκος ἐσωτερικῆς ὄψεως 4.00 μ. καὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ μήκους της εἶναι εὐθεῖα κατὰ δὲ τὸ λοιπὸν καμπυλοῦται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω (πίν. ΙΓα.β).

Ἡ βορειοανατολικὴ πλευρὰ ἔχει μῆκος ἐσωτερικῆς ὄψεως 2.00 μ., ἑνοῦται εἰς ἀμβλεῖαν γωνίαν μὲ τὴν προηγουμένην καὶ τὴν ἑπομένην καὶ εἶναι εὐθεῖα. Τέλος ἡ βορειοδυτικὴ πλευρὰ ἔχει μῆκος ἐσωτερικῆς ὄψεως 3.70 μ. καὶ εἶναι εὐθεῖα κατὰ τὰ τρία πέμπτα τοῦ μήκους της πρὸς τὴν προηγουμένην, ἐνῷ τὸ λοιπὸν καμπυλοῦται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω μέχρι τῆς εἰσόδου.

Οἱ τοῖχοι σῴζουν μόνον ἕνα δόμον, ἂν καὶ ἀναφορικῶς μὲ τὴν βορειοανατολικὴν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν πλευρὰν πολὺ δυσκόλως δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ δόμων. Κανονικοῦ σχήματος παραλληλεπίπεδοι λίθοι ἔχουν χρησιμοποιηθῆ μόνον εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν πλευράν, ἐνῷ εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν τρεῖς πολὺ μεγάλοι λίθοι σχηματίζουν τὴν πρώτην στρῶσιν, ἀλλὰ μόνον τὸ 1/3 περίπου τοῦ ὕψους των ἐξέ-

χει τοῦ ἐδάφους. Τὸ λοιπὸν ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ τὴν θεμελίωσιν. Εἷς μέγας κανονικὸς τὸ σχῆμα λίθος ἔχει χρησιμοποιηθῆ καὶ εἰς τὴν βορειοανατολικὴν πλευρὰν σχηματίζων πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ μήκους της. Αἱ παραλληλεπίπεδοι πλινθίδες ἔχουν χρησιμοποιηθῆ μόνον διὰ τὸ ἐσωτερικὸν μέτωπον τῶν τοίχων, ἐνῷ τὸ λοιπὸν τοῦ πλάτους τούτων σχηματίζεται δι' ἀκανονίστων μικρῶν καὶ ἀμελῶς τεθέντων λίθων. Μόνον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τῆς νοτιοανατολικῆς πλευρᾶς παρετηρήθησαν βαθέως τοποθετημέναι δύο πλινθίδες εἰς θέσιν διαγώνιον, ἴσως σκοποῦσαι εἰς τὴν ἐξισορρόπησιν τῶν ὠθήσεων τῆς ἀνωδομῆς.

Τὸ ἐμβαδὸν τοῦ θαλάμου ὑπελογίσθη κατά τι μεγαλύτερον τῶν 17 τετρ. μέτρων.

Ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου καὶ καθέτως ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τοὺς μακροὺς τοίχους τοῦ δρόμου φέρονται λίθοι ἐπιμήκεις, εἷς μὲν κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν δύο δὲ κατὰ τὴν βόρειον, ἑδραζόμενοι ἐπὶ τοῦ χώματος. Ἕτεροι δύο λίθοι εὑρίσκονται τοποθετημένοι κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς βορείου μακρᾶς πλευρᾶς πρὸ τῆς εἰσόδου.

Ἐντὸς τοῦ θαλάμου καὶ παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν πλευρὰν εὑρέθη ἐντὸς ταπεινῆς ἐπιχώσεως ταφή, τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον εὑρίσκετο εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου, ἔχουσα μῆκος 2.50 περίπου μέτρων καὶ πλάτος μέγιστον 0.80 περίπου μέτρων. Ὁ σκελετὸς τοῦ μόνου νεκροῦ ἦτο λίαν ἐφθαρμένος καὶ δὲν κατωρθώθη κἂν ὁ καθαρισμός του. Οὐδὲν εὑρέθη κτέρισμα ἐντὸς τῆς ταφῆς.

Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ θαλάμου ὑπῆρχε λάξευμα βαθὺ περὶ τὰ 0.20 μ., μήκους 0.50 περίπου καὶ πλάτους 0.10 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτῷ εὑρέθησαν ὀστᾶ βοοειδοῦς καὶ ἀγνύς. Ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου συνελέγησαν τὸ κάτω τμῆμα ὀξυπυθμένου ἀμφορέως καὶ ἑτέρα ἀγνύς.

Ἐπὶ τῶν λίθων τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς εὑρέθη νόμισμα χαλκοῦν ἑλληνικῆς πόλεως εἰκονίζον κατὰ μὲν τὴν προσθίαν πλευρὰν προτομὴν Αὐγούστου ἐστεφανωμένην, κατὰ δὲ τὴν ὀπισθίαν ἐφθαρμένην ὀρθίαν μορφήν (Διόνυσος;). Κατὰ τὸν δρόμον οὐδὲν κινητὸν ἐγένετο εὕρημα πλὴν χαλκοῦ νομίσματος εὑρεθέντος ὀλίγον βαθύτερον τῆς θεμελιώσεως κατὰ τὸ μέσον τοῦ μήκους τοῦ διαδρόμου, ὅπου εἷς τῶν λίθων τοῦ δαπέδου ἔλειπε. Πρόκειται περὶ νομίσματος Φιλίππου τοῦ Β' μὲ παράστασιν νεανικῆς κεφαλῆς καὶ ἱππέως.

Ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, δύο εἶναι τὰ ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ περὶ οὗ πρόκειται τάφου: Ἡ ἐκπλήσσουσα πτωχεία τῶν εὑρημάτων, κυριώτατα δὲ καὶ τῆς ὅλης κατασκευῆς, καθὼς καὶ τὸ ὅλως ἰδιότυπον τοῦ σχεδίου μὲ τὸν μακρότατον διάδρομον καὶ τὴν λίαν ἀκανόνιστον κάτοψιν τοῦ θαλάμου. Ἡ πτωχεία τῆς κατασκευῆς συνδυαζομένη πρὸς τὴν ἀπουσίαν πραγματικῆς θεμελιώσεως ἄγει εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ἡ ἀνωδομὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἦτο λιθίνη, καθότι καὶ τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἑδράζονται οἱ σῳζόμενοι λίθοι εἶναι ἀμμῶδες καὶ ἕτεροι λίθοι προερχόμενοι ἐκ τῆς καταστροφῆς δὲν εὑρέθησαν οὔτε ἐντός, οὔτε παρὰ τὸν δρόμον ἢ τὸν θάλαμον. Ὁδηγούμεθα οὕτως ἀναγκαίως σχεδὸν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἀνωδομὴ ἦτο ξυλοπλινθίνη, καὶ δὴ ὅτι ξύλα θὰ ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὰς παραστάδας τῆς θύρας ἢ ἀμφοτέρων τῶν θυρῶν (ἐφ' ὅσον θὰ ὑποθέσωμεν ὕπαρξιν θυρώματος κατὰ τὸ ἐσώτερον ἄκρον τοῦ διαδρόμου) καὶ διὰ τὴν στέγασιν τοῦ δρόμου καὶ τοῦ θαλάμου. Ἡ ὀροφὴ τοῦ διαδρόμου δυνατὸν νὰ ἦτο ὁριζοντία, ἀλλὰ ἡ τοῦ θαλάμου δὲν φαίνεται πιθανὸν νὰ ἦτο τοιαύτη. Πιθανώτερον, ὡς πιστοῦται καὶ ἐκ τῆς σημερινῆς ἐλαφρᾶς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῶν τοίχων τοῦ θαλάμου δὲν φαίνεται προοριζομένη νὰ εἶναι ὁρατὴ καὶ ἐκ τῆς παγίας τακτικῆς τῶν ἀρχαίων, πρέπει νὰ ἀναπαραστήσωμεν τύμβον καλύπτοντα τὸν τάφον· οὔτε δὲ φαίνεται πιθανόν, ὅτι ὁριζοντία κάλυψις τόσον μεγάλου χώρου διὰ ξύλων ἑδραζομένων μάλιστα ἐπὶ πλίνθων ὠμῶν (διότι ἔνδειξις ὑπάρξεως καθέτων δοκῶν δὲν εὑρέθη) θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ τὸ βάρος τοῦ χώματος τοῦ τύμβου. Ἄλλωστε καὶ ἡ κάτοψις τοῦ θαλάμου τείνει πρὸς τὸ περιφερὲς (διότι οὐσιαστικῶς πρόκειται περὶ τριπλεύρου μὲ κυρτὰς τὰς πλευρὰς) καὶ ἡ θολωτὴ τρόπον τινὰ κάλυψις προσιδιάζει εἰς τὴν τρίπλευρον κάτοψιν. Ἐκτὸς αὐτοῦ κατὰ κανόνα ἡ κάλυψις τῶν θαλάμων τῶν μακεδονικοῦ τύπου τάφων εἶναι θολωτή. Οἱ λίθοι οἱ καθέτως φερόμενοι ἔξωθεν πρὸς τὰς πλευρὰς τοῦ διαδρόμου απο-

τελοῦν οἱονεὶ μέτωπον καὶ ὅριον τοῦ τύμβου παρὰ τὴν εἴσοδον, ὡς π. χ. συμβαίνει εἰς τὸν τάφον τοῦ Κίρκ-Κιλισέ [1].

Ἡ ἀναλογία τοῦ μήκους τοῦ δρόμου πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ θαλάμου εἶναι σχεδὸν μοναδική [2]. Ὡσαύτως τὸ ἀκανόνιστον τῆς κατόψεως τοῦ θαλάμου εἶναι πιθανώτατα σκόπιμον, καθότι οὐδὲν ἐκώλυε τὴν κατασκευὴν θαλάμου κανονικῆς κατόψεως καί, καθόσον τοὐλάχιστον γνωρίζομεν, μοναδικόν. Ἡ ἑρμηνεία τῶν ἰδιοτυπιῶν αὐτῶν πιθανώτατα εὑρίσκεται εἰς τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς ἡρωικῆς λατρείας ἐν Θήβαις. Τυγχάνει δηλονότι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι τὰ ὡς ἄνω γνωρίσματα προσιδιάζουν εἰς τοὺς λαξευτοὺς μυκηναϊκοὺς τάφους, εἰς Θήβας δέ, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἑλληνίδα πόλιν, σειρὰ ὅλη τοιούτων τάφων κατὰ τοὺς κλασσικοὺς καὶ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος ἐξελαμβάνοντο ὡς τάφοι μυθικῶν ἡρώων καὶ πιθανώτατα παρ' αὐτοὺς ἢ καὶ ἐντὸς αὐτῶν ἠσκεῖτο ἡρωικὴ λατρεία [3]. Ἐξ ἄλλου τὸ ὅτι οἱ μακεδονικοῦ τύπου τάφοι ἐθεωροῦντο ἡρῷα τῶν ἐντὸς αὐτῶν θαπτομένων νεκρῶν θεωρεῖται πλέον βέβαιον. Νομίζομεν οὕτως, ὅτι εἰς τὴν διάπλασιν τῆς μορφῆς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος τάφου ἐπέδρασαν αἱ ἀντιλήψεις αἱ σχηματισθεῖσαι εἰς τὴν συνείδησιν τῶν Θηβαίων τεχνιτῶν περὶ τῆς μορφῆς ἑνὸς τάφου-ἡρῴου, ἐκ τῆς ἐμπειρίας των περὶ τῶν τάφων-ἡρῴων τῶν μυθικῶν τῆς πόλεως μορφῶν, βοηθοῦντος καὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχεν ἐν Θήβαις ἰσχυρὰ παράδοσις κατασκευῆς μακεδονικοῦ τύπου τάφων.

Παράλληλον μόνον τῆς ἀκανονίστου κατόψεως κατά τινα τρόπον εὑρίσκομεν εἰς τοὺς θαλάμους τοῦ ἐν Καραλὰρ τάφου C [4], ὅπου αἱ μὲν κατόψεις εἶναι κανονικαὶ καὶ οἱ θάλαμοι καλύπτονται διὰ τοῦ συστήματος τῶν ἐπαλλήλως ἐγγραφομένων σχημάτων, τὰ σχήματα δὲ ταῦτα ἀπὸ τοῦ πρώτου ἤδη εἶναι ἀκανόνιστα. Νομίζομεν δὲ περαιτέρω, ὅτι ἡ προέλευσις τοῦ ὡς ἄνω τρόπου στεγάσεως ἐκ ξυλίνης ὀροφῆς δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας καὶ διὰ τὴν παροῦσαν περίπτωσιν, ὅπου ἡ ξυλίνη στέγασις ὑπετέθη ἀνωτέρω καὶ δι' ἄλλους λόγους.

Δυστυχῶς ἱκανοποιητικὴ χρονολόγησις τοῦ τάφου δὲν εἶναι δυνατή, διότι τὸ μὲν νόμισμα Φιλίππου τοῦ Β' εἶναι terminus post quem, τὸ νόμισμα ὅμως τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου δυνατὸν μὲν νὰ ἀπετέθη ἢ νὰ παρέπεσε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου, δυνατὸν ὅμως καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν νὰ ἐχώσθη διὰ τῆς ἀρόσεως, διότι τὰ χώματα ἐταράσσοντο μέχρι τοῦ ὕψους εἰς ὃ τοῦτο εὑρέθη.

---

1 F. W. Hasluck, BSA 17, 1910/11, 76 ἑξ. πίν. XX.

2 Μακρὸν δρόμον ἔχουν καὶ ἕτεροι τάφοι, μακρότερον ὅμως ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὸν θάλαμον γνωρίζω μόνον τὸν δρόμον τοῦ τάφου τοῦ Μὰλ Τεπὲ Θράκης (Filow, Izvestija τοῦ Βουλγαρικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τ. 11, 1937, 7-79, εἰκ. 5-17).

3 Α. Κεραμοπουλλος, ΑΔ 3, 1917, 107 ἑξ., 111, 123 ἑξ., 319, 326 (καὶ σημείωσις 1), 362, 370 ἑξ., 392 ἑξ. 396 ἑξ., 398, 413 ἑξ.

4 J. Coupry, Les Tumuli de Karalar et la sépulture du roi Déiotaros II, Revue Archéologique 1935, σ. 133-151. — R. Uǧuz, Karalar Hafriyati, Türk Tarih II, 1934.

ΕΥ. ΜΑΖΩΝΑΚΗ - Ν. ΦΑΡΑΚΛΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΟΙΚΟΠΕΔΟΥ ΘΕΟΔ. ΚΡΙΜΠΑ ΕΝ ΑΛΙΑΡΤΩι

Ἡ μικρὰ πόλις τῆς Ἁλιάρτου κειμένη ἐπὶ τῆς νοτίας ὄχθης τῆς Κωπαΐδος καὶ κατέχουσα τὴν μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν προπόδων τοῦ Ἑλικῶνος περιοχὴν τὴν ὁριζομένην πρὸς Δυσμὰς μὲν ὑπὸ τοῦ στενοῦ τῆς Πέτρας, ὅπου κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς παλιγγενεσίας ἔλαβε χώραν ἡ ὑστάτη τούτου μάχη, πρὸς Ἀνατολὰς δὲ συνορεύουσα πρὸς τὴν περιοχὴν τοῦ παμβοιωτικοῦ κέντρου τῆς Ὀγχηστοῦ, κειμένου πιθανώτατα ἐπὶ προεκβολῆς τοῦ ὄρους, ἐφ' ἧς εἰσέτι ἵσταται ἀρχαῖος πύργος-παρατηρητήριον, δὲν ἔτυχεν ἀκόμη τῆς δεούσης προσοχῆς ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως [1].

Καὶ ὅμως ἡ σημασία της καὶ αἱ ὑπὸ τῶν συνθηκῶν προσφερόμεναι δυνατότητες μελέτης εἶναι ἀξιοσημείωτοι, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν κατῳκήθη, ὡς ἐφάνη ἐκ τῶν παλαιῶν μικρῶν ἐρευνῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεώς της, συνεχῶς ἀπὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ὅτε ἀπέστειλε τοὺς ἄνδρας της εἰς τὴν τρωικὴν ἐκστρατείαν, μέχρι τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος, ὅτε τὴν κατέστρεψαν οἱ Ρωμαῖοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ οὐδέποτε ἀνεκτίσθη εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν μέχρι σήμερον, προσφερομένου οὕτω ἑνὸς ἀκριβέστατα καθοριζομένου terminus ante quem διὰ τὰ ἐν αὐτῇ εὑρήματα, χρησιμώτατον μάλιστα διὰ τὴν μελέτην τῆς ἑλληνιστικῆς, ἀγγειοπλαστικῆς καὶ κοροπλαστικῆς, τῶν ὁποίων τόσα πολλὰ προβλήματα ἀναμένουν εἰσέτι τὴν λύσιν.

Πέραν τούτου ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς θὰ παρεῖχε τὴν δυνατότητα μελέτης ἀρχιτεκτονικῶν καὶ δὴ πολεοδομικῶν θεμάτων τῆς ἀρχαιότητος διότι — καὶ τοῦτο συμβαίνει τόσον σπανίως — ἅπασα ἡ περιοχὴ τῆς πόλεως καὶ τῶν πλησίον νεκροταφείων εἶναι σήμερον ἐλευθέρα πάσης οἰκοδομῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπολείμματα τῆς πόλεως φαίνονται ἀδιατάρακτα ὑπὸ τοῦ ἀρότρου, καθότι ἡ γῆ ἐκεῖ εἶναι ἄγονος.

Κατὰ τὸ ἔτος 1966 ἡ οἰκοδόμησις ἀποθήκης ἔξωθεν τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τῆς πόλεως ἀμέσως πρὸς Βορρᾶν τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Ἀθηνῶν - Λεβαδείας ὑπὸ τοῦ κ. Θεοδώρου Κριμπᾶ, κατοίκου τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Μάζι, παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν μικρᾶς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης (εἰκ. 1), περὶ ἧς κατωτέρω.

Κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν τοῦ οἰκοπέδου εὑρέθη τμῆμα κτίσματος ἐξ ἁδρῶν λίθων, μεγάλου μεγέθους τὸ πλεῖστον, καὶ ἀσβέστου. Ἀπεκαλύφθη εἷς μικρὸς τοῖχος [2] (Α) βαίνων ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ.

Κατὰ τὸ ΒΑ. ἄκρον του κάμπτεται εἰς ὀρθὴν γωνίαν πρὸς ΝΑ., τὸ σκέλος ὅμως τοῦτο δὲν ἀπεκαλύφθη, ὡς εἰσερχόμενον ἐντὸς τοῦ γειτονικοῦ ἰδιοκτήτου οἰκοπέδου (πίν. ΙΔα.β).

Ὁ τοῖχος ἔχει πλάτος 1.15 - 1.20 μ. καὶ ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος κατὰ μὲν τὴν ΝΔ. ὄψιν ἀπὸ τῆς γωνίας 8.00 μ. κατὰ δὲ τὴν ΒΑ. 9.40 μ.

Εἰς ἀπόστασιν 5.00 μ. νοτιοδυτικῶς τούτου εὑρέθη ἕτερος τοῖχος τοῦ αὐτοῦ δωματίου (Γ) βαίνων παραλλήλως πρὸς τὸν πρῶτον καὶ ἔχων τὸ αὐτὸ περίπου πλάτος (πίν. ΙΔα).

Τὸ ΝΑ. τμῆμά του ἔχει καταστραφῆ, ἴσως δὲ ἐδῶ εὑρίσκετο ἄνοιγμά τι εἰσόδου εἰς τὸ δωμάτιον. Εἰς τὸ σῳζόμενον τμῆμά του παρετηρήθη ὅτι πρόκειται περὶ δευτέρας χρήσεως τοῦ αὐτοῦ κτίσματος, διότι ὁ σωθεὶς εἰς εἰργασμένος λίθος (πλινθὶς) τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως βαίνει ἐπὶ παλαιοτέρου δαπέδου ἐκ μικρῶν πλακιδίων πηλίνων τεθειμένων οὕτως, ὥστε ἡ μέση ἐκ τῶν τριῶν διαστάσεών των νὰ εἶναι κατακόρυφος (πίν. ΙΕα). Εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν πρὸς τὸ δάπεδον ἀνήκει καὶ τὸ ἐξωτερικὸν κατὰ

---

1 Περὶ τῶν παλαιοτέρων ἐρευνῶν καὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως βλ. BSA 27, 1927, 81 κ. ἑ., 28, 1928, 128 κ. ἑ., 32, 1932, 180 κ. ἑ.

2 Βλ. σχέδιον.

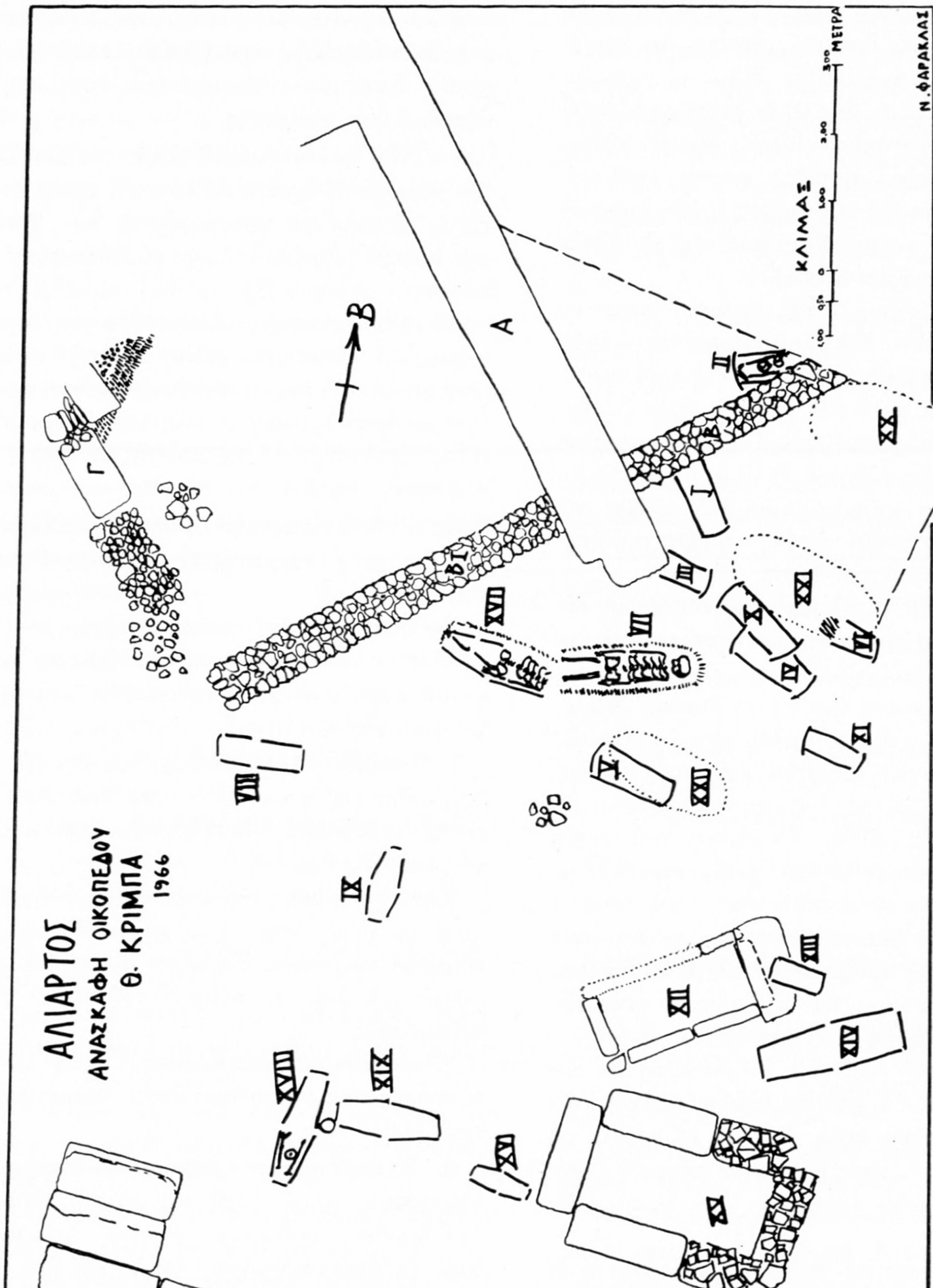

Εἰκ. 1. Ἁλίαρτος. Ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου Θ. Κριμπᾶ. Κάτοψις.

πλάτος ἥμισυ τοῦ τοίχου τὸ συσσωματωθὲν κατόπιν εἰς τὸν νεώτερον (πίν. ΙΕβ). Ἐκ τοῦ παλαιοτέρου ἐκείνου κτηρίου φαίνεται ὅτι προέρχονται καὶ οἱ λελαξευμένοι λίθοι οἱ χρησιμοποιηθέντες ἀκέραιοι ἐνίοτε, ἐν θραύσματι συνήθως, κατὰ τὴν ἀνακατασκευήν. Μικρὸν τμῆμα τοῦ δαπέδου τῆς νεωτέρας φάσεως τοῦ κτίσματος ἐσώθη παρὰ τὸν τοῖχον Γ καὶ μορφοῦται διὰ μικρῶν κροκαλῶν (βοτσάλων) εἰς ἁδρὸν εἶδος ψηφιδωτοῦ (πίν. ΙΕα).

Ὁ τοῖχος Α ἔβη ἐπὶ παλαιοτέρου τοίχου μὲ κατεύθυνσιν ΒΑ.-ΝΔ. ἐκτισμένου διὰ μικρῶν λίθων καὶ πηλοῦ (Β καὶ Β1), ὅστις παρηκολουθήθη εἰς μῆκος κατὰ μὲν τὴν ΒΔ. ὄψιν 9.90 μ. κατὰ δὲ τὴν ΝΑ. 10.40 μ. Τὸ πλάτος του κυμαίνεται μεταξὺ 0.55 καὶ 0.70 μ. (πίν. ΙΔα.β). Φαίνεται πιθανὸν ὅτι τὸ πρὸς ΝΔ. τμῆμά του (Β1) ἐχρησιμοποιήθη ὡς ΝΑ. τοῖχος τοῦ κτηρίου, εἰς ὃ ἀνήκουν οἱ τοῖχοι Α καὶ Γ.

Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ οἰκοπέδου εὑρέθη τοῖχος (Δ) ἐκτισμένος διὰ μεγάλων πελεκητῶν ἀσβεστολίθων ἐν μιᾷ σειρᾷ καὶ παρὰ μῆκος τεθειμένων. Τούτου εὑρέθη τὸ δυτικὸν ἄκρον, ἀλλ' ἡ ἀποκάλυψις δὲν προέβη πρὸς Ἀνατολάς, καθότι ἡ συνέχεια ἐξήρχετο τοῦ πρὸς οἰκοδόμησιν χώρου. Ἀπεκαλύφθη σειρὰ πέντε λίθων εἰς μῆκος 7.10 μ. Τὸ πλάτος τοῦ τοίχου ἦτο τὸ μέγιστον 0.87 καὶ ἐλάχιστον 0.78 μ. (πίν. ΙϚα).

Βορείως τοῦ δυτικωτάτου τῶν πλίνθων εἶχον τοποθετηθῆ κατὰ πλάτος δύο λίθοι μήκους 1.75 μ. μορφοῦντες σκέλος κάθετον πρὸς τὸν τοῖχον Δ εἰς μῆκος 1.55 μ.

Ἡ κατασκευὴ φαίνεται ὅτι διεμόρφωνε ταφικὸν περίβολον ἢ μᾶλλον ἀναλημματικὸν τοῖχον, μὲ πρόσοψιν πρὸς Ν., συγκρατοῦντα τὰ χώματα πρὸς Β. πρὸς μόρφωσιν ταφικοῦ ἀνδήρου ἐπὶ τοῦ ἠρέμα ἐπικλινοῦς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἐδάφους.

Πράγματι βορείως τοῦ τοίχου εὑρέθησαν οἱ κατωτέρω ἀναφερόμενοι τάφοι :

1. Τρεῖς πυραί (τ. XX, XXI καὶ XXII).
2. Δέκα καὶ πέντε καλυβῖται (τ. I, II, III, IV, V ; VI, VIII, IX, X, XI, XIII : XIV, XVI, XVII, XVIII καὶ XIX).
3. Εἷς ἐντὸς τῶν χωμάτων (τ. VII) καὶ
4. Δύο κιβωτιόσχημοι (XII καὶ XV) (πίν. ΙϚβ).

ΟΙ ΤΑΦΟΙ

Τάφος I. Ὁ τάφος I μὲ κατεύθυνσιν περίπου ΒΔ.-ΝΑ. κατεστράφη κατὰ τὸ ΒΔ. αὐτοῦ ἄκρον ὑπὸ τοῦ τοίχου Β, ὅστις ἔβη ἐπ' αὐτοῦ. Εἶναι καλυβίτης.

Τὸ ΝΑ. στενὸν αὐτοῦ ἄκρον σχηματίζεται διὰ μεγάλου τμήματος λακωνικοῦ τύπου στρωτῆρος τεθειμένου κατακορύφως καὶ ἔχοντος τὴν κοίλην ἐπιφάνειαν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου.

Αἱ μακραὶ πλευραὶ ἐμορφοῦντο δι' ὁμοίων κεραμίδων, ὁμοίως τὸ κοῖλον ἐχουσῶν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου καὶ ἐφαπτομένων μεταξύ των κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ τάφου μορφουσῶν εἶδος δικλινοῦς στέγης διὰ τῆς ἑνώσεως τῶν πλευρικῶν ἀκμῶν.

Ἡ οὕτω διαμορφουμένη κορυφὴ ἐκαλύπτετο διὰ τεμαχίων καλυπτήρων λακωνικοῦ ὡσαύτως τύπου.

Σῳζόμενον μῆκος τάφου 1.10 μ., μέγιστον σῳζόμενον πλάτος ἐσωτερικὸν 0.40 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ἴχνη τινὰ ὀστῶν καὶ τὰ κάτωθι κτερίσματα :

1. Σκυφίδιον (κοτυλίσκη) ἐλλιπὲς τὰς δύο ὁριζοντίας λαβὰς ἐκ πηλοῦ ὑπερύθρου. Ἐσωτερικῶς μελαμβαφὲς ἀμελῶς, ἐξωτερικῶς φέρει κόσμησιν ὡς ἑξῆς :

Κατὰ τὴν ζώνην τῶν λαβῶν ἀπὸ τοῦ χείλους πρὸς τὰ κάτω σειρὰ κρεμαμένων ἀμελῶν ὀξυκορύφων τριγώνων. Κάτωθεν αὐτῶν δύο περιφερεῖς γραμμαί, τὸ κάτω δὲ τρίτον τοῦ ὕψους μελαμβαφές.

Ὁ πυθμὴν κάτωθεν ἄβαφος. Ὕψος : 0.03 μ. Κόσμησις διὰ καστανομέλανος. Διάμετρος χειλέων 0.045 μ.

2. Ὅμοιον ἀκέραιον βεβαμμένον ἐσωτερικῶς, ἐξωτερικῶς φέρον ἀπὸ τοῦ χείλους ἀνὰ τρία ἑκατέρωθεν κρεμάμενα τρίγωνα, ἤτοι ἀνὰ ἓν παρ' ἑκάστην πρόσφυσιν λαβῆς καὶ ἀνὰ ἓν εἰς τὸ μέσον ἑκάστης πλευρᾶς.

Ὕψος : 0.025 μ. Διάμετρος χειλέων : 0.041 μ. Ἡ κόσμησις διὰ καστανερύθρου.

3. Ὅμοιον τὸ σχῆμα καὶ τὴν κόσμησιν, ἀκέραιον. Ὕψος : 0.025 μ. Διάμετρος χειλέων : 0.039 μ.

4. Ὅμοιον τὸ σχῆμα καὶ τὴν κόσμησιν, πλὴν τοῦ ὅτι ἐσωτερικῶς ἀβαφές. Ἀκέραιον. Ὕψος :

0.03 μ. Διάμετρος χειλέων: 0.04 μ. (πίν. ΙΗβ).

5. Εἰδώλιον ἱσταμένης κόρης, συγκεκολλημένον καὶ ἐλλιπὲς κατ' ἐλάχιστα τμήματα τῆς βάσεως καὶ τοῦ ὀπίσω μέρους (πίν. ΙΗα).

Ἡ κόμμωσις πλουσία διὰ δύο περιελισσομένων παχέων βοστρύχων κατὰ τὰ πλάγια καὶ ἐκτεινομένη εἰς ἱκανὸν ὕψος ὑπεράνω τοῦ μετώπου.

Ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς ἱκανῶς ὑψηλὸν καὶ εὐρὺ διάδημα (πόλος). Ἡ κεφαλή, ὡς καὶ ἡ ἄλλη μορφὴ κατ' ἐνώπιον, ἄνευ στροφῆς. Φορεῖ δωρικὸν χιτῶνα μετὰ μακροῦ ἀποπτύγματος. Ἡ δεξιὰ χεὶρ καμπτομένη φέρει τὴν ἄκραν χεῖρα κατὰ τὸν δεξιὸν μαστὸν κρατοῦσα μεταξὺ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτου μικρὸν ἀντικείμενον ἀποδιδόμενον πιθανῶς ποτε διὰ χρώματος.

Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ καθειμένη καὶ ἐλαφρῶς φερομένη πρὸς τὰ ἐμπρὸς κρατεῖ τὸ ἄκρον τοῦ ἀποπτύγματος.

Τὸ ἀριστερὸν σκέλος ἄνετον φέρεται ὀλίγον πρὸς τὰ ἐμπρὸς μὲ ἐλαφρῶς ἐξέχον τὸ γόνυ. Ἡ μορφὴ ἵσταται ἐπὶ χαμηλοῦ βάθρου.

Πηλὸς ὑπέρυθρος. Ἱκανὰ ὑπολείμματα λευκοῦ χρώματος καθ' ἅπασαν τὴν ἐπιφάνειαν.

Ὕψος 0.23 μ.

6. Ἱκανὰ ὑπολείμματα ὁμοίου εἰδωλίου ἐφθαρμένου. Σῴζεται ἀκεραία ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ. Ὅμοιος πηλὸς καὶ χρῶμα (πίν. ΙΗγ_1).

Τάφος II. Σωζόμενον μῆκος 1.10 μ., πλάτος 0.40 μ.

Ὁμοίας κατασκευῆς μὲ κατεύθυνσιν ΒΑ.-ΝΔ. ἐσώθη κατὰ τὸ κάτω μόνον ἥμισυ, καταστραφεὶς ὁμοίως ὑπὸ τοῦ τοίχου Β (πίν. ΙΖα).

Ἐσώθησαν τὰ ὀστᾶ τῶν ποδῶν ἐνηλίκου ἀτόμου, μεταξὺ δὲ αὐτῶν εὑρέθησαν τὰ κάτωθι ἀγγεῖα:

1) Ποτήριον μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν περίπου καὶ εὐρὺ χεῖλος ἀνοιγόμενον πρὸς τὰ ἔξω, κάτω δὲ καταλῆγον κωνικῶς εἰς βραχὺν πόδα (πίν. ΙΗδ_1).

Μικρὰ βάσις εἰς σχῆμα τροχίλου κοίλη κάτωθεν. Τὸ περίγραμμα διαγράφει ἑνιαίαν γραμμὴν ἀπὸ τοῦ χείλους μέχρι τῆς βάσεως. Σῴζει τὴν ἑτέραν τῶν λαβῶν ἔχουσαν τὰς προσφύσεις κατὰ τὸ ὁριζόντιον τὰ δὲ σκέλη ἀρχικῶς μὲν ἀνοιγόμενα καὶ φερόμενα πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἔξω κατόπιν δὲ ἀποτόμως καμπτόμενα πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἔσω, οὕτως ὥστε ἡ σφενδόνη φέρεται πλησιέστατα τοῦ τοιχώματος τοῦ ἀγγείου.

Τὸ ἀγγεῖον εἶναι ὅλον μελαμβαφές. Φέρει μεταξὺ τῶν λαβῶν ἐγχάρακτον κατὰ τὸ ὁριζόντιον κυματοειδῆ γραμμήν, ἐξ ἧς ἐκκινοῦν ἐγχάρακτοι ὡσαύτως μίσχοι, ἓξ εἰς ἑκάστην πλευράν, ἀνὰ τρεῖς ἄνω καὶ κάτω τῆς κυματοειδοῦς.

Εἰς τὸ ἄκρον ἑκάστου τῶν μίσχων διὰ παχείας λευκῆς ἀλοιφῆς ἀπεδόθη ἀνὰ ἓν φύλλον κισσοῦ.

Ὕψος 0.22 μ., διάμετρος χείλους 0.10 μ., διάμετρος βάσεως 0.043 μ.

2) Ὅμοιον, συγκεκολλημένον ἐκ τεμαχίων, πλῆρες (πίν. ΙΗδ_2).

Μεταξὺ τῶν λαβῶν ἐγχάρακτος ὁριζοντία γραμμὴ εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἀνὰ 5 λογχοειδῆ φύλλα ὡσαύτως δι' ἐγχαράκτου γραμμῆς ἀποδιδόμενα (κλάδοι ἐλαίας).

Τὸ μέλαν βερνίκιον κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τμῆμα τοῦ ἔξω μετέπεσεν εἰς ἐρυθρὸν ἐξ αἰτίας πιθανώτατα τῶν συνθηκῶν ὀπτήσεως.

Ὕψος 0.181 μ. Διάμετρος χειλέων 0.113 μ. Διάμετρος βάσεως 0.055 μ.

3) Τμῆμα λαβῆς κανθάρου μελαμβαφοῦς.

Τάφος III. Ὁμοίας κατασκευῆς μὲ κατεύθυνσιν Α.-Δ. κατεστραμμένος κατὰ τὸ Δ. τμῆμα ὑπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ τοίχου Α.

Ἴχνη μόνον ὀστῶν εὑρέθησαν καὶ οὐδὲν κτέρισμα.

Μῆκος σωζόμενον 0.65 μ. Πλάτος 0.35 μ.

Τάφος IV. Ὁμοίας κατασκευῆς. Κατεύθυνσις περίπου Α.-Δ.

Καταστραφεὶς ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ τάφου 10· μῆκος 1.30 μ., πλάτος 0.50 μ.

Εὑρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ ὀστᾶ τινα διαλελυμένα καὶ εἰδώλιον (πίν. ΙΖβ καὶ ΙΘα) ἀρίστης τέχνης παριστῶν γυναικείαν μορφὴν καθημένην ἐπὶ βράχου, τὴν κεφαλὴν μὲν ἔχουσαν πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ ἀριστερὰ ὀρθίαν, τὸν κορμὸν πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ ἐλαφρῶς ἀριστερά, τοὺς δὲ πόδας πρὸς τὰ ἀριστερά, τὸν μὲν δεξιὸν τούτων πλέον τεταμένον, τὸν δὲ ἀριστερὸν κεκαμμένον φέροντα τὴν κνήμην κατακόρυφον.

Ἡ δεξιὰ χείρ, φερομένη κατακορύφως, στηρίζεται ἐπὶ τοῦ βράχου, ἡ δὲ ἀριστερά, μὴ ἐφα-

πτομένη τοῦ κορμοῦ, φέρεται πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ ἔξω καὶ ἐκράτει στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ μηροῦ κέρας Ἀμαλθείας εὑρεθὲν παρ' αὐτῇ.

Ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἦσαν εἰργασμένα εἰς ἰδιαίτερα τεμάχια καὶ εὑρέθησαν ἀποκεκολλημένα.

Ἡ κόμη φέρεται πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ συγκεντροῦται κατὰ τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ κρανίου. Ἡ μορφὴ φορεῖ μακρὸν ἰωνικὸν χιτῶνα ἀποδιδόμενον διὰ μακρῶν λεπτοτάτων πτυχώσεων, κατὰ τὸ κάτω μέρος δὲ τοῦ σώματος ἀπὸ τῶν γοφῶν καλύπτον καὶ τοὺς πόδας μέγα ἱμάτιον ἐξ ἁδροτέρου ὑφάσματος, δεδεμένον εἰς κόμβον πρὸ τοῦ κατωτέρου μέρους τῆς κοιλίας· πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ θεότητός τινος.

Μέγιστον ὕψος 0.151 μ.

Τάφος V. Ὁμοίας κατασκευῆς μὲ κατεύθυνσιν Α.-Δ.· μῆκος μέγιστον 1.20 μ., πλάτος μέγιστον 0.50 μ.

Ἐλάχιστά τινα ἴχνη ὀστῶν εὑρέθησαν καὶ οὐδὲν κτέρισμα.

Τάφος VI. Ὁμοίας κατασκευῆς μὲ κατεύθυνσιν Α.-Δ.· κατεστραμμένος κατὰ τὸ δυτικόν. Μῆκος σωζόμενον 0.80 μ., πλάτος 0.35 μ.

Πλὴν ἐλαχίστων τινῶν ὀστῶν εὑρέθησαν τὰ κάτωθι κτερίσματα:

1. Κανθαρίσκος μελαμβαφής. Ὁ κορμὸς καὶ τὸ χεῖλος τυπικῶς, ὁ ποὺς κωνικός, ἀβαφὴς κάτω. Αἱ λαβαὶ ἀπὸ τῆς ἑνώσεως τοῦ κορμοῦ πρὸς τὸ χεῖλος, κοῖλαι ἀρχικῶς μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ στομίου κατόπιν κανονικῶς φερόμεναι.

Ἐξωτερικῶς παρὰ τὸ χεῖλος διὰ λευκῆς ἀλοιφῆς μικραὶ κάθετοι ἀμελεῖς παχεῖαι γραμμαί (πίν. ΙΘδ₄).

Ὕψος μέχρι τοῦ στομίου 0.06 μ., μέγιστον (λαβαὶ) 0.075 μ., διάμετρος χείλους 0.061 μ., διάμετρος βάσεως 0.038 μ.

2. Κοτυλίσκη συγκεκολλημένη καὶ ἐλλιπὴς κατὰ μικρὸν τμῆμα τοῦ χείλους, ἐκ πηλοῦ ἐρυθροκιτρίνου, ἔχουσα χαμηλότατον κυλινδρικὸν πόδα (πίν. ΙΘδ₁).

Ἐσωτερικῶς βεβαμμένη διὰ καστανερύθρου. Ἐξωτερικῶς φέρει κιτρινόλευκον ἐπίχρισμα, ἐφ' οὗ κόσμησις ὡς ἑξῆς:

Κατὰ τὴν ζώνην τῶν λαβῶν κάτωθι τοῦ χείλους πυκνῶς τοποθετημένα κατακόρυφα ἀμελῆ «ρόπαλα» διὰ μέλανος. Κάτωθεν αὐτῶν καστανέρυθρος περιφερὴς γραμμή. Κατόπιν ἐρυθρὰ περιφερὴς ζώνη. Τὸ κατώτατον τοῦ κορμοῦ διὰ μέλανος χωρίζεται τῆς ἐρυθρᾶς ζώνης διὰ περιφερικῆς γραμμῆς, ἐρυθρομέλανος χρώματος.

Τὸ πλεῖστον τοῦ ποδὸς ἀβαφές. Αἱ λαβαὶ ἔχουν βαφῇ μέλαιναι πλὴν τῶν προσφύσεων.

Ὕψος: 0.042 μ. Διάμετρος χείλους: 0.06 μ.

3. Ὁμοία ἐλλιπὴς κατὰ μέγα μέρος τοῦ κορμοῦ καὶ τὴν ἑτέραν λαβὴν μὲ ἐλαφρῶς κωνικὸν τὸν πόδα μὲ ὁμοίαν κόσμησιν διαφέρουσαν κατὰ τὸ ὅτι κάτωθεν τῶν ροπάλων καὶ ἄνωθεν τῆς ἐρυθρᾶς ζώνης παρεμβάλλεται στενὴ ζώνη καὶ κάτωθεν αὐτῆς γραμμὴ μέλαινα καὶ ἡ ὄψις τοῦ ποδὸς εἶναι βεβαμμένη διὰ μέλανος ὡσαύτως (πίν. ΙΘδ₃).

Ἡ ἐπιτυχεστέρα ὄπτησις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν καθαρωτέραν ἐντύπωσιν τῆς πολυχρωμίας. Ὕψος 0.05 μ. Διάμετρος χείλους 0.067 μ.

4. Ὁμοία ἀκεραία μελαμβαφὴς ἔσω, μὲ κιτρινόλευκον ἐπίχρισμα ἔξω. Κατὰ τὴν ζώνην τῶν λαβῶν πυκνῶς τεθλασμένη γραμμὴ διὰ μέλανος ἀποπεσόντος τὸ πλεῖστον. Κάτωθεν αὐτοῦ καστανέρυθρος ζώνη. Τὸ κάτω διὰ μέλανος χωριζόμενον τῆς ἐρυθρᾶς ζώνης διὰ μέλανος περιφεροῦς γραμμῆς (πίν. ΙΘδ₂). Ὕψος 0.03 μ. Διάμετρος χείλους 0.044 μ.

Τάφος VII. Ἁπλοῦς λάκκος μὲ κατεύθυνσιν ΑΒΑ.-ΔΝΔ. ἐντὸς τοῦ χώματος, κατεστραμμένος κατὰ τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων ὑπὸ τοῦ τάφου XVII.

Μῆκος σῳζόμενον 2.20, πλάτος μέγιστον 0.70 μ.

Ἐσῴζετο ὁ σκελετὸς ἐνηλίκου ἀνθρώπου ἐκτάδην ὑπτίως. Τὸ ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ κάτω μέρος ἐλλείπει. Ἡ κεφαλὴ πρὸς ΑΒΑ.

Οὐδὲν κτέρισμα περιεῖχε.

Τάφος VIII. Κεραμοσκεπὴς ὡς οἱ τάφοι I, II κλπ. μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι ἑκάστη τῶν μακρῶν πλευρῶν μορφοῦται διὰ 2 τεμαχίων στρωτήρων λακωνικοῦ τύπου καὶ οὐχὶ ἑνιαία ὡς οἱ μέχρι τοῦδε ἐξετασθέντες καλυβῖται.

Διεύθυνσις περίπου ΑΔ. μῆκος 1.30 μ. πλάτος 0.40 μ.

Ἐλάχιστα ἴχνη ὀστῶν εὑρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ τὰ κάτωθι κτερίσματα:

1, 2. Μικραὶ δακρυδόχοι μὲ ἱκανῶς σφαιρι-

κὴν κοιλίαν πρακτικῶς ἀκέραιοι. Ὕψος 0.085 καὶ 0.09 μ.

3. Ἐφθαρμένη καὶ συγκεκολλημένη ἐκ τεμαχίων κεφαλὴ εἰδωλίου (πίν. ΙΗγ3). Ἡ κόμη, ἱκανῶς ὑψηλὴ ἄνωθεν τοῦ μετώπου, ἐξέχει κατὰ τὰς παρειὰς καὶ δὲν κατέρχεται μέχρι τοῦ ὤμου.

Φέρει εἶδος ὑψηλοῦ διαδήματος ἢ ἴσως τοὺς βοστρύχους περιτετυλιγμένους ἐν εἴδει διαδήματος. Μέγιστον ὕψος 0.087.

4. Εἰδώλιον καθημένης ἐπὶ θρόνου γυναικὸς ἐκ πηλοῦ ἐρυθρωποῦ. Ἀκέραιον (πίν. ΙΗγ2).

Ἡ κόμη δηλοῦται κατὰ τὸ μέτωπον, ὑπὲρ δ' αὐτὴν πόλος συνδυαζόμενος πρὸς καλύπτραν (;) κατερχομένην ἐκ τῶν πλαγίων πρὸς τοὺς ὤμους. Αἱ χεῖρες ἐπὶ τῶν γονάτων.

Μακρὸν ἔνδυμα καλύπτει ὅλην τὴν μορφήν. Μέγιστον ὕψος 0.092.

5. Εἰδώλιον γυμνοῦ παιδὸς καθημένου ἐπὶ βράχου, ἱκανῶς ἐφθαρμένον, ἐκ πηλοῦ τεφροῦ μὲ ἐπίχρισμα ὑπόλευκον καὶ ἴχνη χρώματος ἐρυθρωποῦ. Ἡ κεφαλὴ συγκεκολλημένη.

Ὁ δεξιὸς βραχίων ἐλλείπει. Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ φέρεται ἐπὶ τοῦ βράχου παρὰ τὸν μηρόν, τυλίσσεται δὲ ἐπ' αὐτῆς ἔνδυμα ἁπλούμενον ἐν μέρει καὶ ἐπὶ τοῦ βράχου.

Ἡ δεξιὰ χεὶρ ἅπτεται τοῦ δεξιοῦ μηροῦ.

Μεταξὺ τῶν ὀλίγον διεστώτων ποδῶν τοῦ παιδὸς εἰκονίζεται πρᾶγμά τι ἀδιάγνωστον. Ἴσως πρόκειται περὶ κυναρίου, φέροντος τὴν κεφαλὴν μεταξὺ τῶν γονάτων τοῦ παιδός. Ὕψος 0.084 μ.

6, 7, 8. Τρία ἀθύρματα ἐν εἴδει μικρογραφιῶν προσωπείων τύπων τῆς νέας κωμῳδίας, κοῖλα ἔσωθεν μετ' ἀνοικτῶν τῶν στομάτων. Τοῦ ἑνὸς ἐλλείπει τμῆμα τῆς κόμης, τὸ πλεῖστον τοῦ μετώπου, τὸ πλεῖστον τῆς ρινὸς καὶ ὁ δεξιὸς ὀφθαλμός (πίν. ΙΘγ2).

Τοῦ ἑτέρου τὸ πλεῖστον τοῦ μετώπου μετὰ τοῦ πλείστου ἐξάρματός τινος περιστέφοντος τοῦτο καὶ ὁ ἀριστερὸς ὀφθαλμός (πίν. ΙΘγ1). Τὸ τρίτον εἶναι ἀκέραιον πλὴν μικρῶν τινων ἀποκρούσεων κατὰ τὴν ρῖνα καὶ τὸ ἄνω χεῖλος (πίν. ΙΘβ).

Ἐκ τῶν ἀρίστων σῳζομένων δειγμάτων ἐκ παραστάσεων τύπων τῆς νέας κωμῳδίας καθ' ὅσον γνωρίζει ὁ ὑπογράφων.

Ὕψος προσώπου 0.05, 0.04, 0.55. μ.

Τάφος IX. Ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον, κεραμοσκεπής. Κατεύθυνσις Β. - Ν. Μῆκος 1.20, πλάτος μέγιστον 0.40.

Ἴχνη τινὰ ὀστῶν εὑρέθησαν καὶ οὐδὲν κτέρισμα.

Τάφος X. Κεραμοσκεπής, ὅμοιος πρὸς τοὺς I, II κλπ. Κατεύθυνσις ΔΒΔ. - ΑΝ.

Κατέστρεψεν ἐν μέρει τὸν τάφον IV. Μῆκος 1.20, πλάτος 0.40. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν τὰ κάτωθι κτερίσματα :

1. Κανθαρίσκος μελαμβαφὴς ἐλλιπὴς κατὰ τὴν μίαν τῶν λαβῶν ὁλόκληρον καὶ κατὰ τὸ ἄνω τμῆμα τῆς ἑτέρας, ὡς καὶ κατὰ τμήματα τοῦ λαιμοῦ.

Καταχρηστικῶς τοῦ ἀποδίδομεν τὸ ὄνομα, καθ' ὅτι τὸ κύριον χαρακτηριστικόν, τοῦτ' ἔστιν αἱ ὑψούμεναι λαβαί, δὲν ἐμφανίζεται.

Ἡ κάτω πρόσφυσις τῶν λαβῶν εὑρίσκεται πράγματι ἐπὶ τῆς ὀξείας ἑνώσεως τοῦ λαιμοῦ πρὸς τὴν κοιλίαν, ἡ ἄνω ὅμως πρόσφυσις εὑρίσκεται ὀλίγον κάτωθι τοῦ χείλους.

Ὡς φαίνεται δέ, τὸ ἄνω ἥμισυ τῶν λαβῶν ἐπλησίαζε πρὸς τὸ ὁριζόντιον.

Δὲν ἐμφανίζεται πούς, ἀλλὰ κωνικὴ βάσις. Ὕψος 0.09 μ. Διάμετρος στομίου 0.105 μ. Διάμετρος βάσεως 0.039 μ.

Τάφος XI. Κεραμοσκεπὴς ὅμοιος πρὸς τοὺς προηγουμένους μὲ κατεύθυνσιν Α. - Δ., μῆκος 0.95, πλάτος 0.30 μ.

Ἴχνη τινὰ ὀστῶν εὑρέθησαν καὶ οὐδὲν κτέρισμα.

Τάφος XII (πίν. ΙϚβ). Κιβωτιόσχημος. Αἱ πλευραί του ἦσαν ἐκτισμέναι διὰ πωρίνων πλακῶν. Αἱ μὲν τῶν στενῶν πλευρῶν διὰ μιᾶς πλακὸς ἑκάστη, ἡ δὲ ἑτέρα τῶν μακρῶν διὰ δύο πλακῶν.

Ἐκ τῆς ἄλλης ἐκ τῶν μακρῶν πλευρῶν ἐσώθη μία πλὰξ καὶ ὑπῆρχον, ὡς φαίνεται, ἕτεραι δύο, αἱ ὁποῖαι εἶχον καταστραφῆ κατὰ τὰς ἐκσκαφὰς τὰς γενομένας ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ οἰκοπέδου, αἵτινες καὶ ὡδήγησαν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐρευνης.

Ἐκ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν τοῦ τάφου εὑρέθη μία ἐπὶ τῆς ἑτέρας τῶν στενῶν πλευρῶν.

Ὁ τάφος ἔχει κατεύθυνσιν ΒΑ. - ΝΔ. Μῆκος 2.10 μ., πλάτος 0.95 μ.

Αἱ δι᾿ ὧν ἐκτίσθη πλάκες παρουσιάζουν πάχος ἐκ 0.025 καὶ 0.018 μ. Τὰ ἐντὸς αὐτοῦ χώματα εὑρέθησαν τεταραγμένα ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθεισῶν ἐργασιῶν.

Οὐδὲν ὀστοῦν ἢ κτέρισμα εὑρέθη ἐντὸς αὐτοῦ.

Τάφος XIII. Κεραμοσκεπὴς ὅμοιος πρὸς τοὺς I, II κλπ.

Ἡδράζετο ἐν μέρει ἐπὶ τῆς καλυπτηρίου πλακὸς τοῦ προηγουμένου.

Ἔχει κατεύθυνσιν Α. - Δ., μῆκος 0.80, πλάτος 0.40 μ. Οὐδὲν κτέρισμα παρετηρήθη.

Τάφος XIV. Κεραμοσκεπὴς ὅμοιος πρὸς τὸν 8, μέγας μὲ κατεύθυνσιν ΒΑ. - ΝΔ., μῆκος 2.10, πλάτος μέγιστον 0.70 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ὑπολείμματα τοῦ σκελετοῦ ἔχοντος τὴν κεφαλὴν πρὸς ΒΑ. Πέριξ τοῦ τάφου εὑρέθησαν τοποθετημένα εἰς διάφορα σημεῖα τὰ κάτωθι κτερίσματα :

1. Οἰνοχοΐσκη ἀκεραία. Κορμὸς κωνικός, ἐλαφρῶς κυρτὸς ἑνοῦται πρὸς τὸν ὦμον γωνιωδῶς. Τὸ ἄνω πλέον καμπύλον. Λαιμὸς χαμηλὸς ἀνοικτὸς κυλινδρικὸς ἄνευ διαμορφωμένου χείλους. Λαβὴ ταινιωτὴ ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ μέχρι σημείου ὀλίγον ἄνω τῆς γωνιώδους ἑνώσεως τοῦ κορμοῦ πρὸς τὸν ὦμον, ὀλίγον ὑπερυψωμένη καὶ ἱκανῶς μακρὰν φερομένη.

Ἄνευ διαμορφωμένης βάσεως. Πηλὸς ἐρυθρωπός, ἐπίχρισμα καστανέρυθρον τὸ πλεῖστον ἐξαλειφθέν· ἐκάλυπτε τὸ ὅλον πλὴν τοῦ κάτω τῆς κοιλίας καὶ τοῦ πυθμένος (πίν. $Κα_2$).

Ὕψος ἄνευ λαβῆς 0.055 μ., μετὰ λαβῆς 0.06 μ. Μεγίστη διάμετρος 0.068 μ. Διάμετρος στομίου 0.045 μ.

2. Οἰνοχοΐσκη συγκεκολλημένη καὶ ἐλλιπὴς κατά τινα τμήματα τοῦ κορμοῦ καὶ τμῆμα τοῦ λαιμοῦ. Κορμὸς σφαιρικὸς ὀλίγον πεπλατυσμένος μὲ τὴν μεγίστην διάμετρον ὀλίγον ἄνω τοῦ μέσου ὕψους (πίν. $Κα_1$).

Ὁμαλὴ μετάβασις εἰς τὸν εὐρὺν πολὺ χαμηλὸν λαιμὸν ἄνευ διαμορφωμένου χείλους. Ἐπίπεδος πυθμήν, λαβὴ ταινιωτὴ ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ μέχρι σημείου τοῦ κορμοῦ ὀλίγον ἄνω τῆς μεγίστης διαμέτρου, ὑπερυψωμένη. Πηλὸς ἐρυθρότεφρος.

Ἐπίχρισμα καστανὸν κακῶς διατηρούμενον. Ὕψος ἄνευ λαβῆς 0.054 μ., μετὰ λαβῆς 0.064 μ. Μεγίστη διάμετρος 0.073 μ., διάμετρος στομίου 0.053 μ.

3. Δακρυδόχος ἐκ πηλοῦ ἐρυθρωποῦ κατὰ τὸν πυρῆνα, τεφροῦ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, ἐλλιπὴς τὸν λαιμόν. Ὕψος σῳζόμενον 0.134 μ.

4. Ὁμοία ἰδιαιτέρως κακότεχνος. Ἀρτία. Ὁ ποὺς συγκεκολλημένος. Ὕψος 0.145 μ.

5. Ὁμοία κακότεχνος, συγκεκολλημένη κατὰ τὸν λαιμόν. Ὕψος 0.148 μ.

6. Ὁμοία ἐλλιπὴς κατὰ τμῆμα τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ χείλους. Πηλὸς τεφρὸς σκοτεινός.

Ἐπιφάνεια τεφρόφαιος. Δύο λευκάζουσαι περιφερεῖς γραμμαὶ κατὰ τὴν κοιλίαν καὶ μία κατὰ τὸ μέσον τοῦ λαιμοῦ. Ὕψος 0.185 μ.

7. Ὁμοία μεγαλυτέρα, συγκεκολλημένη καὶ ἐλλιπὴς κατὰ τμήματα τῆς κοιλίας καὶ τμῆμα τῆς βάσεως. Πηλὸς τεφρός, ἀνοικτότερος κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν. Τρεῖς λευκάζουσαι περιφερεῖς γραμμαί, κατὰ τὸ μέσον τοῦ λαιμοῦ, κατὰ τὸν ὦμον καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας. Ὕψος 0.267 μ.

8. Τὸ ἄνω τοῦ λαιμοῦ μετὰ μέρους τοῦ χείλους ὁμοίας οἰνοχόης.

9. Λύχνος μονόμυξος, σῶμα κωνικῶς ἀνεστραμμένον, εὐρεῖα ὀπὴ κατὰ τὸ κάλυμμα.

Πηλὸς ἐρυθρωπός. Ἐπίχρισμα ἐρυθρόν. Ὕψος 0.032 μ., διάμετρος κορμοῦ 0.056 μ., μῆκος μέγιστον 0.083 μ., διάμετρος χείλους 0.053 μ., διάμετρος ὀπῆς 0.016 μ. (πίν. $Κβ_1$).

10. Τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ κορμοῦ πυξίδος. Κορμὸς εἰς σχῆμα φιάλης, χαμηλὸς δισκοειδὴς ποὺς φέρων κάτω περιφερῆ αὔλακα διαμορφοῦσαν τὸ ἄκρον του εἰς δακτύλιον. Χεῖλος κάθετον. Σῴζει μίαν πρόσφυσιν τῶν δύο λαβῶν μετ᾿ ἀνακαμπτομένων ἐλαφρῶς ἄκρων, κατὰ τὸ ὑψηλότατον τοῦ κορμοῦ. Πηλὸς ὑποκίτρινος. Ὕψος 0.035 μ. Μεγίστη σῳζομένη χορδὴ 0.105 μ.

11. Ὁμοία πρὸς τὴν ὑπ᾿ ἀριθ. 1 οἰνοχοΐσκη, τῆς ὁποίας ἡ κακὴ κατάστασις δὲν ἐπέτρεψε τὴν συγκόλλησιν.

12. Ἐντὸς τοῦ τάφου : Ἀγγεῖον ὅμοιον τῷ XIV 2 ἐλλιπὲς κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ λαιμοῦ καὶ μέγα τῆς κοιλίας. Πηλὸς ἐρυθρωπός, ἐπίχρισμα ἐρυθρὸν κακῶς διατηρούμενον. Ὕψος ἄνευ λαβῆς 0.065 μ. μετὰ λαβῆς 0.078 μ.

13. Λύχνος ὁμοίου σχήματος πρὸς τὸν XIV 8. Πηλὸς φαιός, ἐπίχρισμα καστανέρυθρον ἀποπε-

σὸν τὸ πλεῖστον. Ὕψος 0.031 μ., διάμετρος κορμοῦ 0.062 μ., μέγιστον μῆκος 0.94 μ. Διάμετρος χείλους 0.04 μ. Διάμετρος ὀπῆς 0.019 μ. (πίν. Κβ$_3$).

14. Δακρυδόχη μικρὰ μετὰ βραχέος ποδός, ἐλλιπὴς κατὰ τμῆμα τῆς βάσεως. Πηλὸς τεφρός. Ὕψος 0.087 μ. (πίν. Κβ$_2$).

Τάφος XV (πίν. Ιϛβ). Κιβωτιόσχημος μέγας τάφος μὲ κατεύθυνσιν Α.-Δ. περίπου. Εὑρέθη ἀκάλυπτος. Αἱ στεναὶ πλευραὶ μορφοῦνται διὰ μιᾶς μεγάλης πωρίνης πλακὸς ἑκάστη, αἱ δὲ μακραὶ διὰ δύο. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς ἀνατολικῆς στενῆς πλευρᾶς καὶ τῶν δύο προσκειμένων πλακῶν εἶχον καλυφθῆ διὰ στρώσεως κεράμων ἐπὶ σκοπῷ νὰ διαμορφωθῆ ἐπιφάνεια εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πρὸς τὴν διαμορφουμένην ὑπὸ τῶν λοιπῶν πλακῶν.

Τοῦτο ὑποδεικνύει ὅτι τὸ κάλυμμα τοῦ τάφου θὰ ἦτο ἑνιαῖον. Ὁ τάφος ἔχει μῆκος 2.70 μ. καὶ πλάτος 1.20 μ. Ἡ μεγίστη τῶν πλακῶν ἔχει μῆκος 1.70 μ., τὸ δὲ πλάτος τούτων κυμαίνεται μεταξὺ 0.55 καὶ 0.65 μ. Ὁ τάφος εὑρέθη πλήρης χωμάτων ὡς εἰκός.

Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ὀστᾶ πλειόνων τοῦ ἑνὸς σκελετῶν συσσωρευμένα κατὰ τὰ ἄκρα καὶ τὰ κάτωθι κτερίσματα:

1. Οἰνοχόη μετὰ κυκλικοῦ στομίου ἐκ πηλοῦ ἐρυθρωποῦ, ἀβαφής, συγκεκολλημένη καὶ ἐλλιπὴς κατὰ τμήματά τινα τῆς κοιλίας. Ἡ κοιλία ἔχει σχῆμα σφαιρικὸν συμπεπιεσμένον. Ὁ λαιμὸς εἶναι ὑψηλὸς μὲ κατατομὴν κυρτὴν στενούμενος ἄνω, τὸ δὲ στόμιον κωνικὸν ἀνεστραμμένον. Ἡ βάσις χαμηλὴ κυλινδρική. Ἡ λαβὴ ἔχει τὴν κάτω πρόσφυσιν κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὤμου, φέρεται ἐκεῖθεν καθέτως, φθάνει ἄνω τοῦ μέσου τοῦ ὕψους τοῦ λαιμοῦ καὶ ἐκεῖθεν καμπυλουμένη φέρεται μέχρι τῆς ἑνώσεως τοῦ λαιμοῦ πρὸς τὸν ὦμον.

Τὸ τελευταῖον τμῆμα αὐτῆς ἐφάπτεται συνενούμενον πρὸς τὸν λαιμὸν κατὰ τὸ ἓν τρίτον τοῦ ὕψους αὐτοῦ. Ἡ λαβὴ ἔχει τομὴν περίπου παχεῖαν ταινιωτὴν μετ' αὔλακος κατὰ τὴν ράχιν. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ παρὰ τὸ σημεῖον ἐπαφῆς τῆς λαβῆς πρὸς τοῦτο ἀνὰ εἷς πλαστικὸς «ὀφθαλμός», ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τοῦ σημείου.

Κόσμησις ἐμπίεστος ἐπὶ τοῦ ὤμου. Αὖλαξ περιφερὴς ὑψηλότερον τῆς κάτω προσφύσεως τῆς λαβῆς, ὑπὲρ ταύτην σειρὰ στιγμῶν. Κάτωθεν τῆς αὔλακος λοξαὶ αὔλακες ἀπ' αὐτῆς μέχρι σημείου ὑψηλότερον ὀλίγον τῆς μεγίστης διαμέτρου. Εὐθὺς δὲ ὑπὸ ταύτας σειρὰ στιγμῶν (πίν. Κγ).

Ὕψος 0.16 μ. Μεγίστη διάμετρος 0.14 μ.

2. Ὑάλινον ἀγγεῖον ὑψίλαιμον μὲ ἡμισφαιρικὴν κοιλίαν ἔχον τὴν μεγίστην διάμετρον παρὰ τὸν πυθμένα. Ὕψος 0.108 μ., ὕψος λαιμοῦ 0.055 μ., μεγίστη διάμετρος 0.077 μ. συγκεκολλημένον καὶ λίαν ἐλλιπὲς κατὰ τμήματα τῆς κοιλίας (πίν. Κδ).

Τάφος XVI. Κεραμοσκεπὴς ὁμοίας κατασκευῆς πρὸς τὸν I, II κλπ. μὲ κατεύθυνσιν Α.-Δ. Μῆκος 0.90 μ., πλάτος 0.30 μ.

Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ἴχνη ὀστῶν καὶ μία λάγυνος συγκολληθεῖσα ἐκ τεμαχίων, τυπικοῦ σχήματος μὲ σφαιρικὴν κοιλίαν, ὑψηλὸν λαιμόν, χαμηλὴν δακτυλιωτὴν βάσιν καὶ ταινιωτὴν λαβήν. Πηλὸς ὠχρός, λευκὸν ἐπίχρισμα καὶ ἐπ' αὐτοῦ κόσμησις δι' ἐρυθρομέλανος: Ταινία κατὰ τὸ στόμιον καὶ κατὰ τὴν ἕνωσιν τοῦ λαιμοῦ πρὸς τὸν ὦμον.

Ἀπὸ τῆς ταινίας ταύτης ἐπὶ τοῦ ὤμου εἰκονίζεται δεδεμένος εἰς πέντε σημεῖα δι' ἁπλῶν ταινιῶν ὁ τυπικὸς ἀνθοπλόκαμος. Ὀλίγον ἄνωθεν τῆς μεγίστης διαμέτρου καὶ κατὰ τὴν βάσιν ἀνὰ μία περιφερὴς ταινία (πίν. ΚΑα).

Ὕψος 0.235 μ., μεγίστη διάμετρος 0.156 μ.

Τάφος XVII. Κεραμοσκεπὴς ὅμοιος πρὸς τὸν VIII κλπ., σῴζων ὅμως μόνον τὰς κεράμους τῆς ἑτέρας τῶν μακρῶν πλευρῶν.

Κατέστρεψε τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ τάφου VII καὶ τούτου ὅμως τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων κατεστράφη ἀργότερον. Ἔχει κατεύθυνσιν Α.-Δ. καὶ μῆκος σῳζόμενον 1.70 μ., πλάτος δὲ μέγιστον 0.65 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθη σκελετὸς ἐνηλίκου ἐξηπλωμένου ὑπτίου ἐκτάδην, ἡ κεφαλὴ τοῦ ὁποίου ὁμοῦ μετὰ τῶν ὀστῶν τῶν κλειδῶν συναπωλέσθη μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τοῦ τάφου (πίν. ΚΑε).

Τάφος XVIII. Κεραμοσκεπὴς ὅμοιος πρὸς τὸν VIII κλπ. μὲ κατεύθυνσιν περίπου Β.-Ν. Μῆκος 1.70 μ., μέγιστον πλάτος 0.40 μ.

Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ἴχνη ὀστῶν, διεκρί-

θησαν δὲ αἱ κνῆμαι τοῦ σκελετοῦ κατὰ τὴν Ν. πλευρὰν τοῦ τάφου μεταξὺ αὐτῶν δέ :

1. Εἶδος κύλικος (πίν. ΚΑγ) ἐχούσης χαμηλὴν κυλινδρικὴν βάσιν, ἀνοικτὴν κωνικὴν κοιλίαν εὐθυγράμμου κατατομῆς καὶ χεῖλος ἱκανῶς ὑψηλόν, εὐθυγράμμου ὡσαύτως κατατομῆς καὶ κλῖνον ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω.

Σῴζει μίαν τῶν δύο ποτὲ ὑπαρχουσῶν λαβῶν, ἥτις φέρει ὁριζοντίως τὰς προσφύσεις ἐπὶ τοῦ χείλους. Οἱ βραχίονες τῆς λαβῆς φέρονται ἀπομακρυνόμενοι καὶ ὑψούμενοι εὐθυγράμμως, ἡ δὲ σφενδόνη φέρεται εὐθυγράμμως ὁριζοντίως καὶ ὑψηλότερον τοῦ χείλους.

Ὁ πηλὸς εἶναι κατὰ τὸν πυρῆνα ἐρυθρωπός, κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν κίτρινος. Ἅπαν τὸ ἀγγεῖον πλὴν τῆς βάσεως καὶ τμημάτων τῆς κοιλίας καλύπτεται ὑπὸ ἐρυθρωποῦ ἐπιχρίσματος μεταπεσόντος ἐνιαχοῦ ἐκ μέλανος κατὰ τὴν ὄπτησιν. Ὕψος ἄνευ λαβῆς 0.075 μ., μετὰ λαβῆς 0.096 μ. Διάμετρος χείλους 0.18 - 0.19 μ.

Τάφος XIX. Κεραμοσκεπὴς ὅμοιος πρὸς τὸν VIII κλπ. μὲ κατεύθυνσιν Α.- Δ. περίπου, μετρῶν μῆκος 1.50 μ. καὶ πλάτος μέγιστον 0.40 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ ὀλίγα μὲν ἴχνη ὀστῶν εὑρέθησαν οὐδὲν δὲ κτέρισμα. Ἀλλὰ ἔξωθεν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν ἤτοι ἔξωθι τοῦ μέσου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ προσκειμένου τάφου XVIII εὑρέθη οἰνοχόη ἐκ πηλοῦ ὑπολεύκου, ἀβαφής, ἐλλιπὴς κατὰ μέγα μέρος τῆς κοιλίας (πίν. ΚΑβ).

Ἡ κοιλία εἶναι σφαιρική, ὁ λαιμὸς μικρὸς καὶ στενὸς ἀνοιγόμενος κατὰ τὸ χεῖλος, ἡ βάσις ὑποτυπωδῶς διαμορφωμένη δακτυλιοειδής, ἡ δὲ λαβὴ μικρὰ φερομένη ἐπὶ τοῦ ὤμου καθέτως μὴ ὑπερβαίνουσα τὸ ὕψος τῶν χειλέων καὶ προσφυομένη κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους τοῦ λαιμοῦ.

Ὡς κόσμησιν φέρει ἐπὶ τοῦ ὤμου 9 περιφερεῖς αὔλακας.

Ὕψος 0.174 μ. Μεγίστη διάμετρος 0.145 μ.

Οἱ τάφοι XX, XXI, XXII εἶναι πυραὶ κείμεναι ὀλίγον βαθύτερον τῶν κεραμοσκεπῶν τάφων κατὰ τὸ Β. μέρος τῆς ἀνασκαφῆς, κατέχουσαι ἐλλειψοειδεῖς ἐκτάσεις διαστάσεων, ἡ μὲν XX 2.50 × 1.20, ἡ δὲ XXI 2.20 × 1.00, ἡ δὲ XXII 2.00 × 0.80 μέτρων.

Δὲν εἶναι κἂν βέβαιον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τάφων καθ' ὅτι τὰ χώματα ἦσαν τεταραγμένα ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ταφῶν καὶ τῶν σκαφῶν τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ οἰκοπέδου.

Ἐκ τῶν συλλεγέντων ὀστράκων συνεκολλήθη μόνον ἐκ τοῦ τάφου XXI σκύφος μελαμβαφὴς ἰσχυρῶς παραμορφωμένος ἐκ τῆς πυρᾶς, μὲ ὁριζοντίας λαβάς, ταπεινὴν βάσιν καὶ ἐλαφρῶς ἀπονεῦον χεῖλος στενότατον.

Ταινία κατὰ τὴν ζώνην τῶν λαβῶν εἶχε μείνει ἀβαφής (πίν. ΚΑδ). Μεγίστη διάμετρος κοιλίας 0.198 μ. Διάμετρος ποδὸς 0.078 μ.

Τὰ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν περὶ τῶν διαφόρων χρονολογικῶν φάσεων τοῦ χώρου, εἶναι τὰ κάτωθι [1] :

Ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος — δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ περίβολος ἢ ἁπλῶς κρηπὶς περιβόλου — Δ φαίνεται σύγχρονος πρὸς τοὺς τάφους XII καὶ XV ἢ τοὐλάχιστον πρὸς τὸν XV, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν εἶναι πολὺ πιθανὸν ἡ ἐπιμελὴς αὕτη κατασκευὴ νὰ ἐσκόπει εἰς τὴν ἔξαρσιν τάφων μικρῶν, ὡς οἱ λοιποί, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ προσανατολισμός της συμφωνεῖ πρὸς τὸν τοῦ τάφου XV. Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως ἡ πιθανότης ὁ περίβολος νὰ εἶναι σύγχρονος πρὸς τὰς πυρὰς XX, XXI καὶ XXII, οἱ δὲ τάφοι XII καὶ XV νὰ κατεσκευάσθησαν ὑστερώτερον καὶ τὸ ὁμόλογον τοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ τάφου XV νὰ ὀφείλεται, εἴτε εἰς σύμπτωσιν, εἴτε εἰς τὸ ὅτι ὁ περίβολος θὰ ἦτο εἰσέτι ὁρατὸς καὶ ἡ ὕπαρξίς του ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν κατασκευαστῶν τοῦ τάφου.

Νεώτερος ἀσφαλῶς τοῦ τάφου XII εἶναι ὁ τάφος XIII, ἐφ' ὅσον ἠνοίχθη ἄνωθεν τῆς καλυπτηρίου πλακὸς τούτου. Σύγχρονος τοῦ XIII φαίνεται ὁ τάφος XIV, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς κατασκευῆς ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ βάθος.

Ὁ χρονολογικὸς συσχετισμὸς τῆς ὁμάδος τῶν πρὸς Βορρᾶν τάφων (I, II, III, IV, V, VI, X καὶ XI) πρὸς τὴν ὁμάδα τῶν πρὸς Νοτιοδυσμὰς (XVI, XVIII, XIX) καὶ τοὺς τάφους XIII καὶ XIV δύναται νὰ συναχθῇ ἐκ τῶν κτερισμάτων.

Οὕτω οἱ πρὸς Β. ἐκ τῶν ποτηρίων τοῦ τάφου II καὶ τοῦ ρυθμοῦ τοῦ εἰδωλίου τοῦ τά-

1 Ἡ χρονολόγησις τῶν ἀγγείων ἐστηρίχθη κυρίως εἰς τὸν H. A. THOMPSON, Hesperia 1934, 429 - 38.

φου IV φαίνονται ἀνήκοντες εἰς τὸν πρώιμον 3ον αἰ. ἐνῷ οἱ τῆς ΝΔ. ὁμάδος ἐκ τῶν ἀγγείων τῶν τάφων XVI καὶ XVIII εἰς τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. ἤτοι ὀλίγον πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Ρωμαίων.

Οἱ τάφοι XIII καὶ XIV, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν λύχνων τοῦ τάφου XIV, εἶναι περίπου σύγχρονοι τῶν τῆς βορείου ὁμάδος. Σύγχρονος φαίνεται καὶ ὁ τάφος VIII. Παλαιότερος τούτων ὁ τάφος XII δύναται, νομίζω, νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ. π. Χ.

Οἱ τάφοι τῆς βορείου ὁμάδος φαίνονται σύγχρονοι μεταξύ των, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς κατασκευῆς, τοῦ ὅτι εὑρίσκονται εἰς τὸ αὐτὸ βάθος, ἐκ τῆς χρονολογήσεως τῶν κτερισμάτων. 'Ο τάφος Χ βεβαίως εἶναι νεώτερος τοῦ VI, ἐφ' ὅσον τὸν κατέστρεψεν ἐν μέρει, ἀλλὰ ἡ χρονολογική των διαφορὰ δύναται κάλλιστα νὰ εἶναι διαφορὰ ὀλίγων ἐτῶν.

Τὴν χρονολογίαν τοῦ κτηρίου εἰς ὃ ἀνήκουν οἱ τοῖχοι Α καὶ Γ δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἀλλὰ ὁ χρησιμοποιηθεὶς ἐν μέρει ὑπ' αὐτοῦ τοῖχος Β - ΒΙ εἶναι ὑστερώτερος ἀσφαλῶς τῶν τάφων τῆς βορείου ὁμάδος, μέρος τῶν ὁποίων κατέστρεψε.

Βεβαίως ἡ πόλις δὲν ἀνεκτίσθη μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰῶνος, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀδύνατος ἡ ὕπαρξις μιᾶς ἀγροικίας ἢ καταλύματός τινος τῶν ἐλαχίστων ἐγκατασταθέντων πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῆς χώρας 'Αθηναίων.

Οὐχ ἧττον εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ πρώτη φάσις τοῦ ἐν λόγῳ οἰκήματος ἀνήκει εἰς τοὺς πρὸ τῆς καταστροφῆς χρόνους ἡ δὲ ἀνοικοδόμησις εἰς τοὺς ἀκολουθήσαντας εὐθὺς μετὰ ταύτην.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ

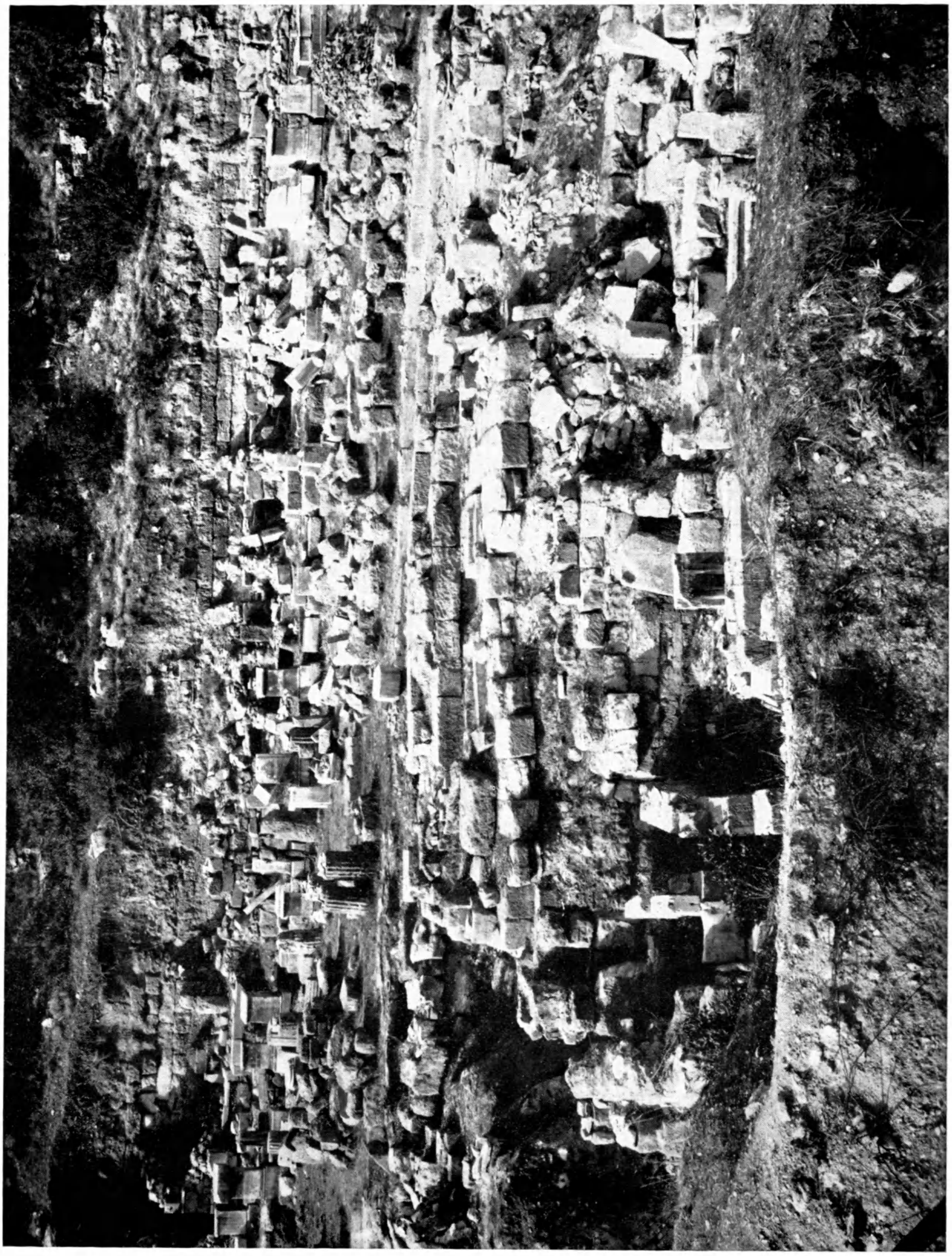

Ἡ ἀριστερὰ ὄχθη τοῦ Ἱεροῦ. Ἡ πηγή, ὁ βωμός, τὰ λουτρὰ τῶν ἀνδρῶν, τὰ βάθρα, ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος (φωτ. Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀρ. 2214).

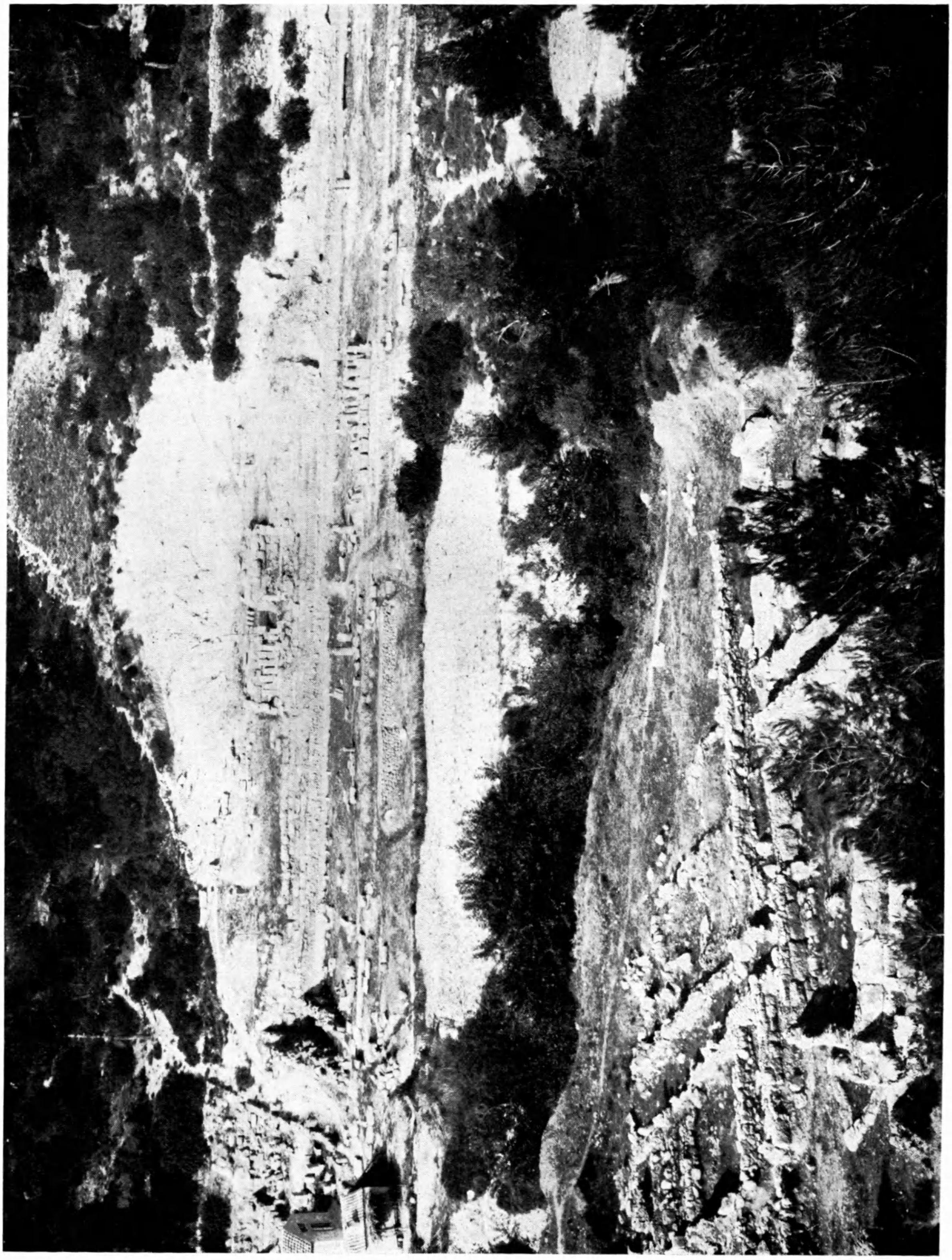

Ἡ στοὰ καὶ τὸ θέατρον μετὰ τοῦ ΒΑ. ἄκρου τῆς δεξιᾶς ὄχθης (φωτ. Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀρ. 3985).

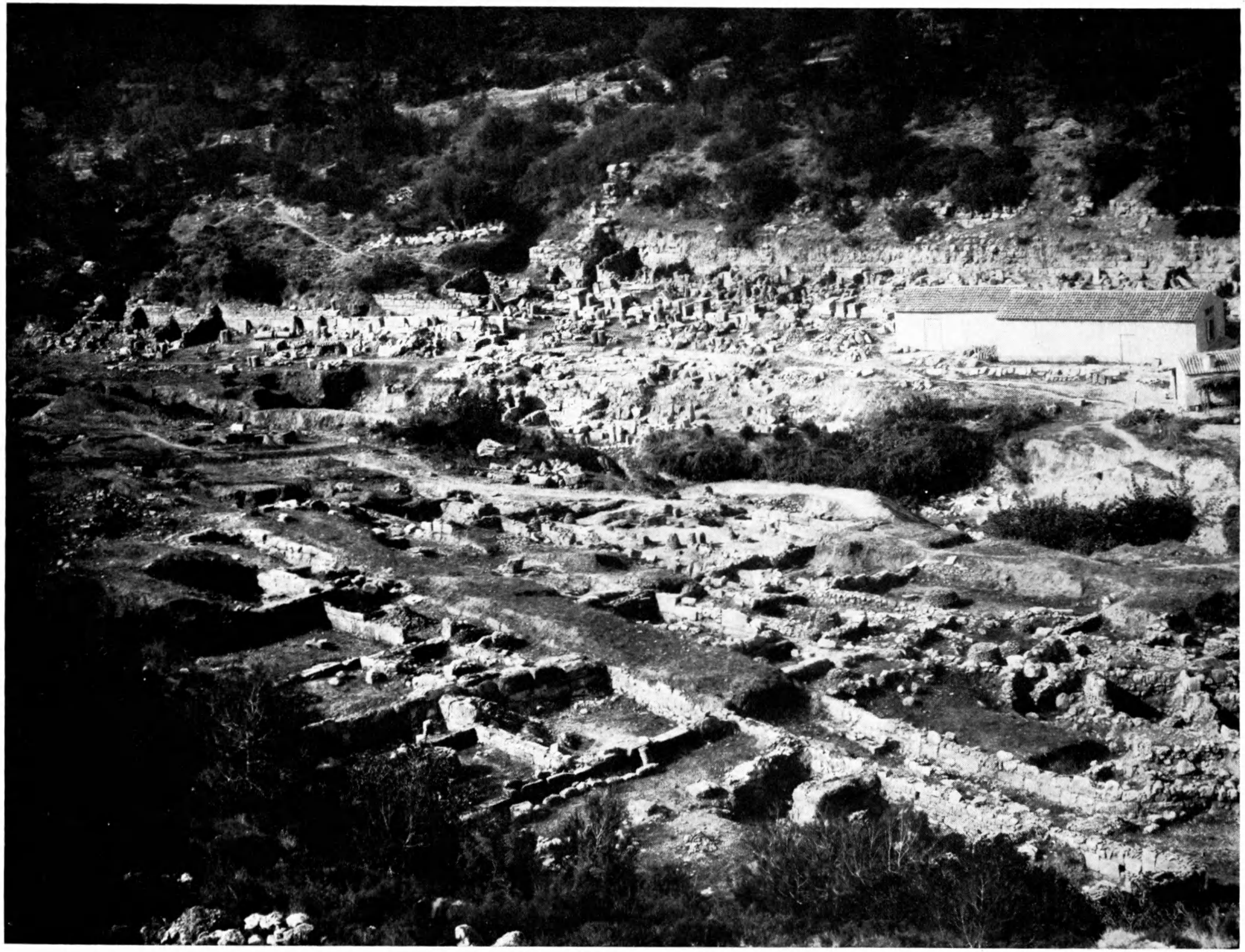

Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς δεξιᾶς ὄχθης, τὸ παλαιὸν μουσεῖον καὶ τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης (φωτ. Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀρ. 3984).

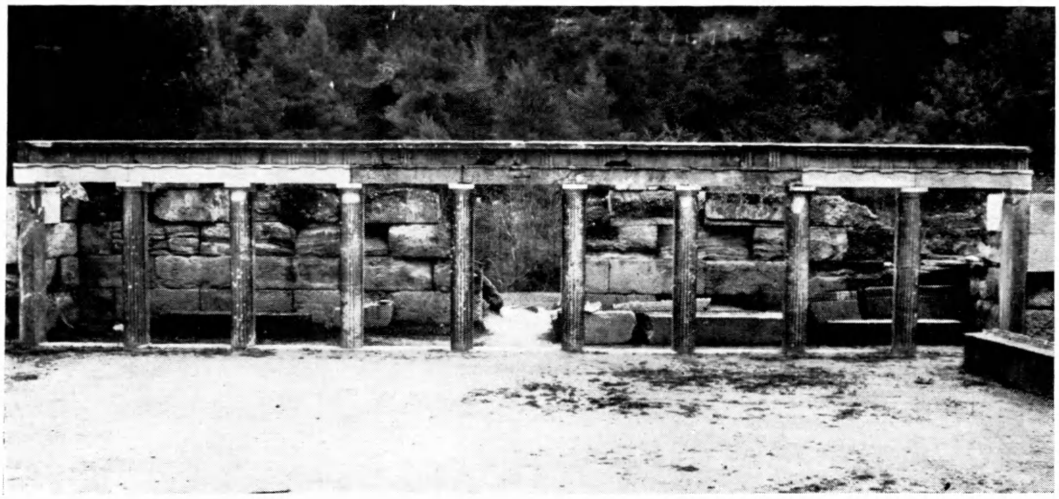

α. Τὸ ἀνεστηλωμένον προσκήνιον τοῦ θεάτρου (φωτ. Κ. Κωνσταντοπούλου).

β. Ὁ μικρὸς ναὸς τοῦ Ἱεροῦ. Ἔμπροσθεν, εἰς τὸ μέσον, τὸ βάθρον τοῦ Ἰσαυρικοῦ (φωτ. Β. Χ. Πετράκου).

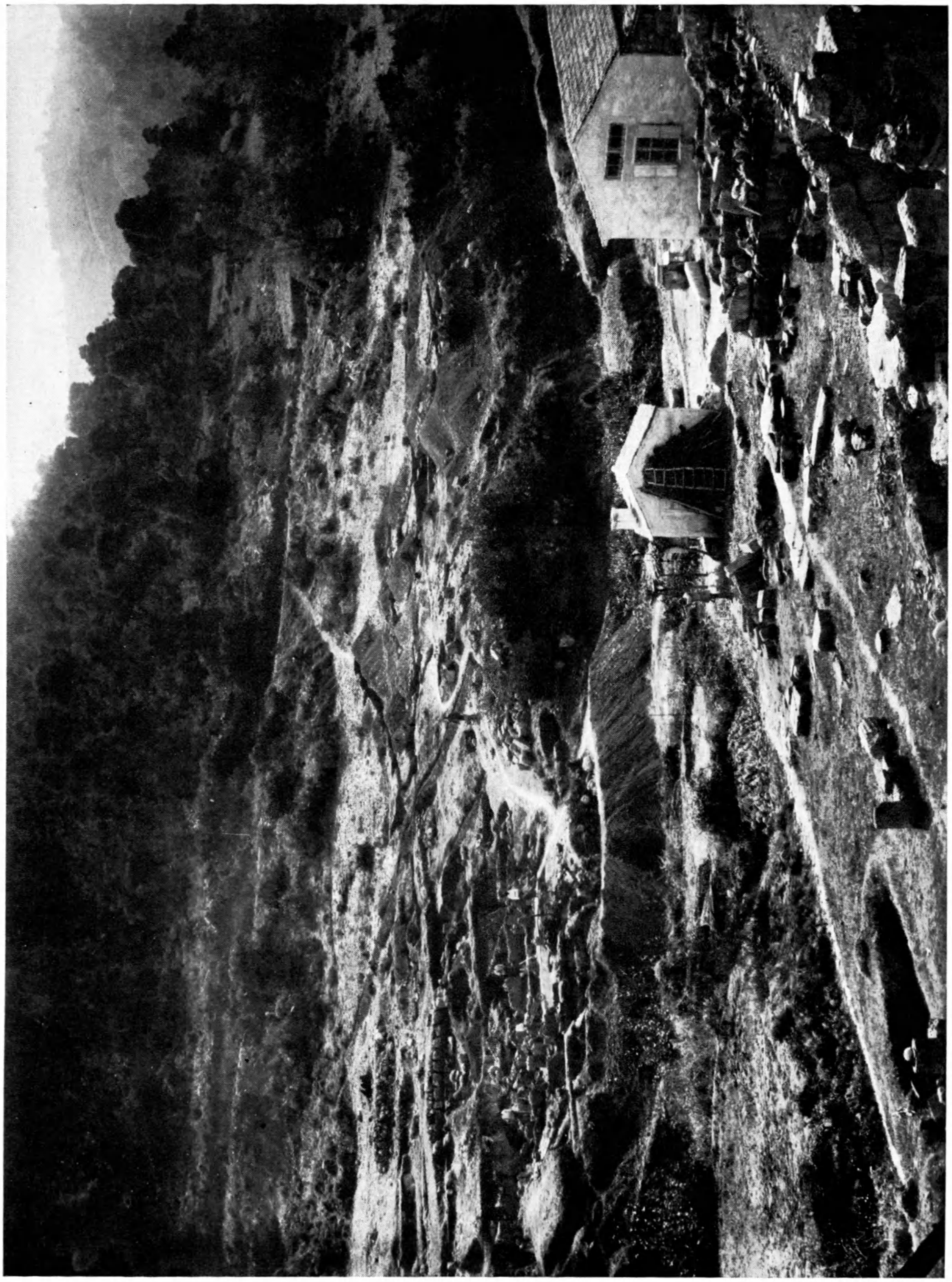

Ἡ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἱεροῦ (δυτικὸν ἥμισυ) ἀπὸ τοῦ θεάτρου κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Λεονάρδου (φωτ. Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀρ. 3990).

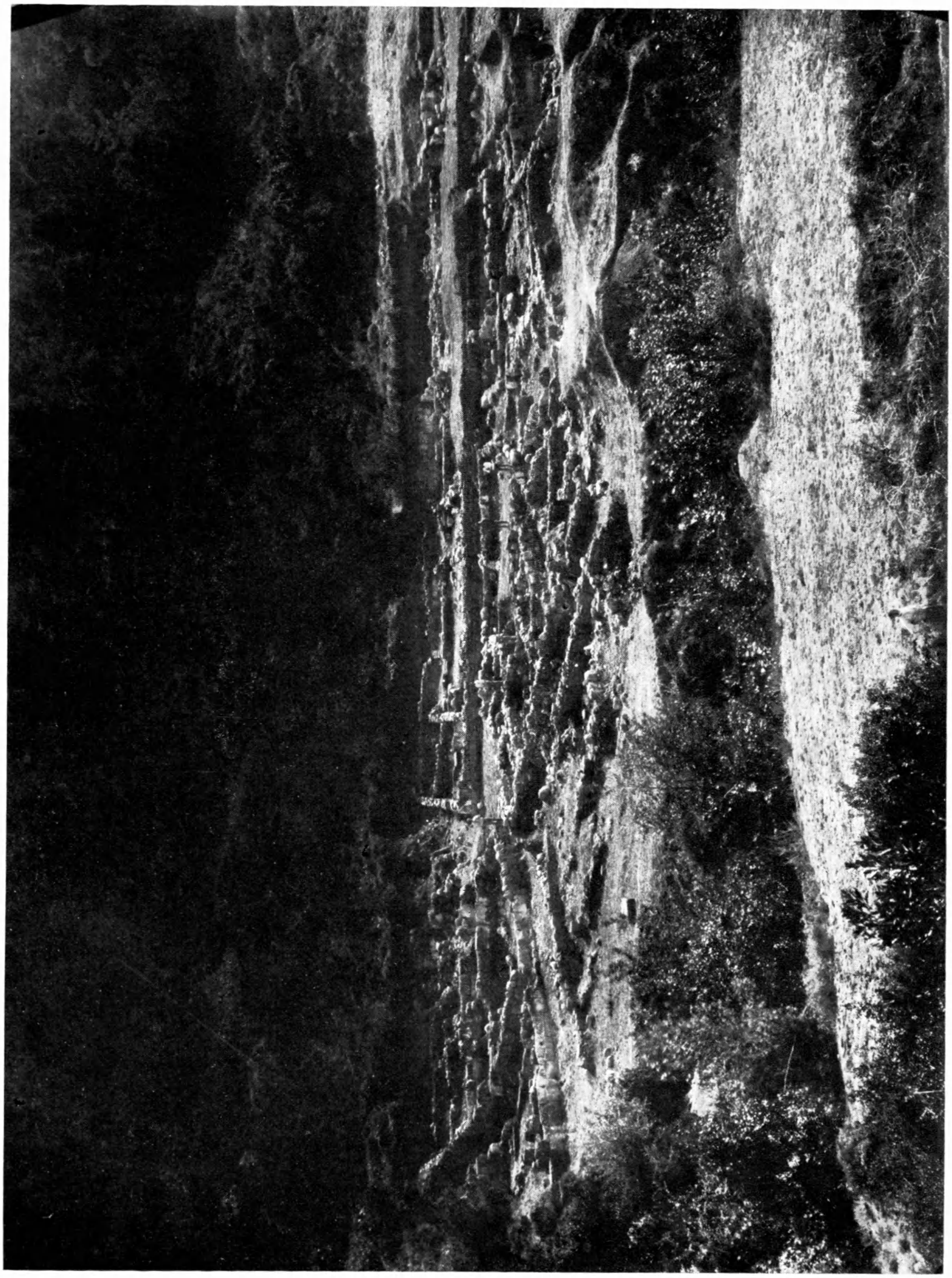

Τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἱεροῦ (φωτ. Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀρ. 3991).

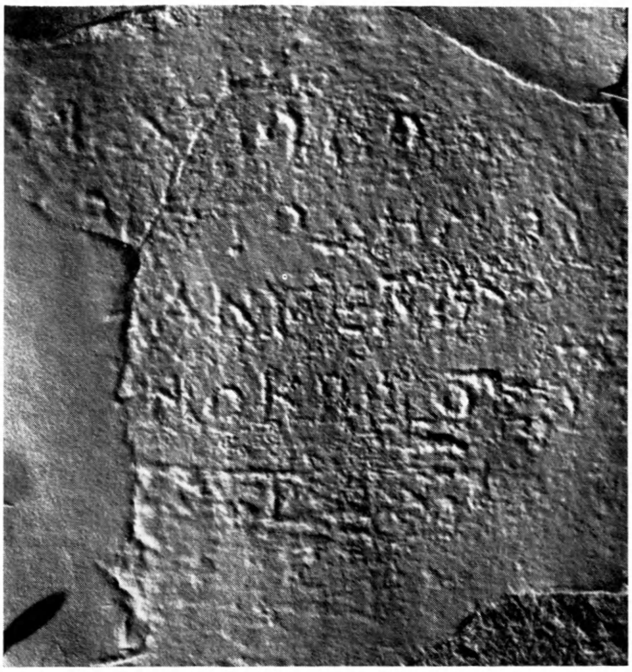

α. Ἔκτυπον ἀπολεσθέντος τμήματος προξενικοῦ ψηφίσματος τοῦ Κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν (ἐξ ἐκτύπου τοῦ Λεονάρδου).

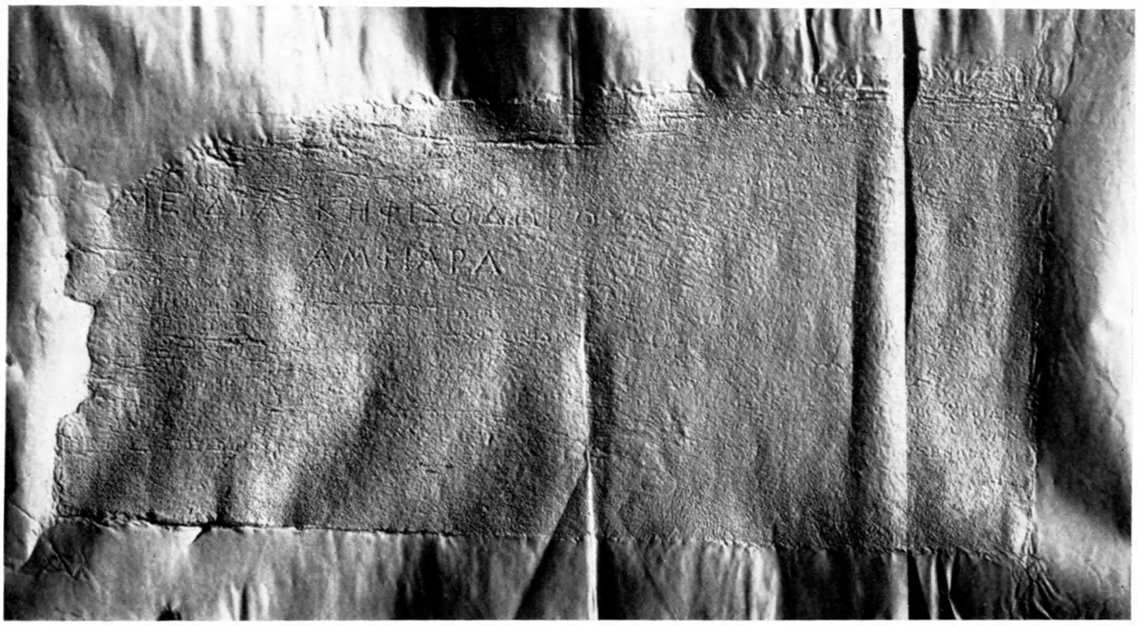

β. Προξενικὸν ψήφισμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν (ἐξ ἐκτύπου τοῦ Λεονάρδου).

α. Ὁ θρόνος τοῦ Κηφισοδώρου (φωτ. Κ. Κωνσταντοπούλου).

β. Ἀριστομήδους Φεραίου ἀνάθεσις εἰς τὸν Ἀμφιάραον (ἐξ ἐκτύπου τοῦ Λεονάρδου).

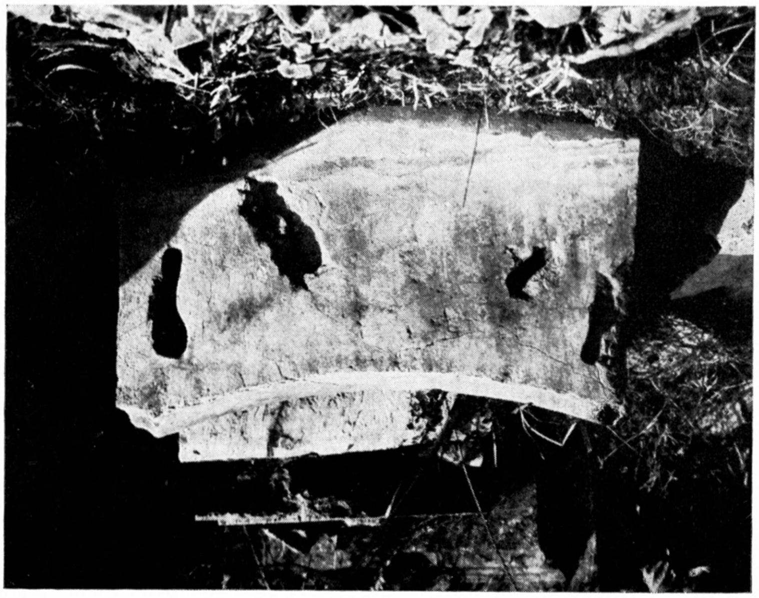

α. Τὸ ἐπίκρανον τοῦ βάθρου τοῦ Θρασυλόχου
(φωτ. Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀρ. 3980).

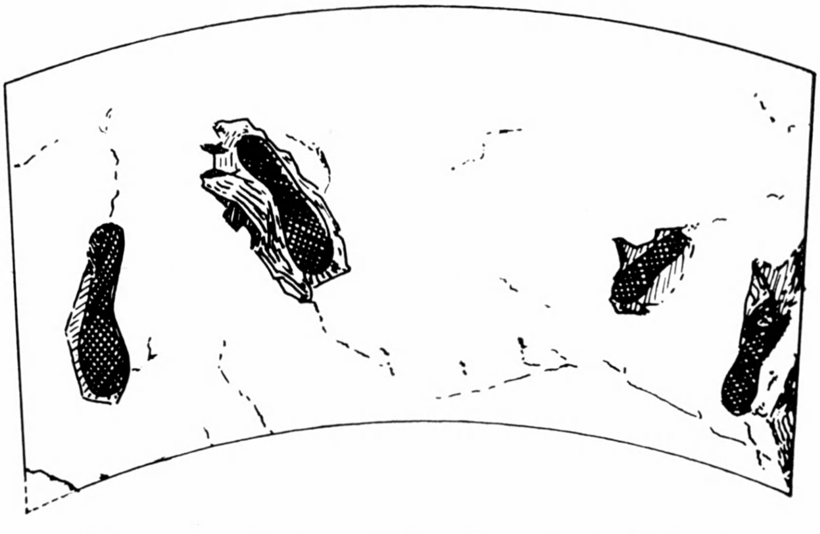

β. Τὸ ἐπίκρανον τοῦ βάθρου τοῦ Θρασυλόχου (σχ. Β. Χ. Πετράκου).

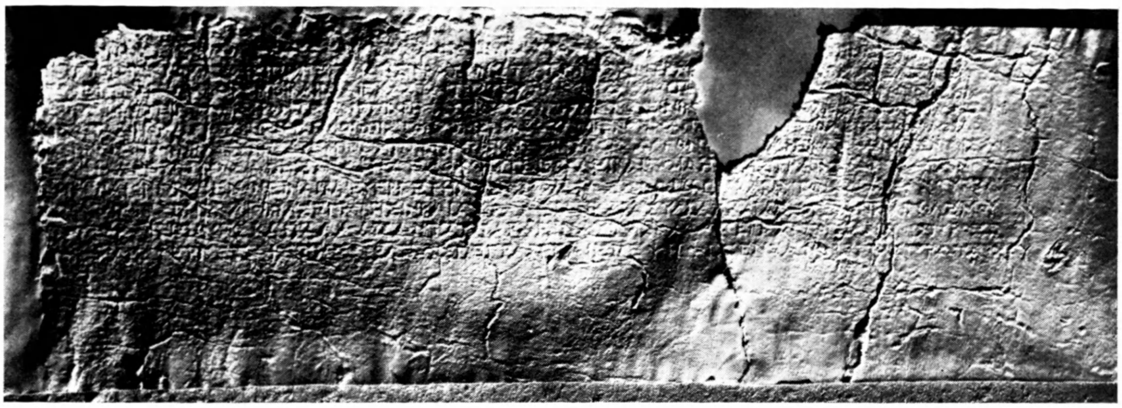

α. Τὸ προξενικὸν ψήφισμα IG VII 392 (ἐξ ἐκτύπου Β. Χ. Πετράκου).

β. Τὸ ἐπίκρανον, ἐφ' οὗ εἶναι χαραγμένον τὸ προξενικὸν ψήφισμα IG VII 392 (φωτ. 'Αρχ. Ἑταιρείας ἀρ. 3978).

α. Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Εὐμένους (φωτ. Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀρ. 1106α).

β. Ἐπιμελητοῦ ἱερῶν στεφάνωσις (ἐξ ἐκτύπου τοῦ Λεονάρδου).

α. Ὁ δρόμος ἀπὸ τῆς εἰσόδου.

β. Ὁ τάφος ἀπὸ Α.

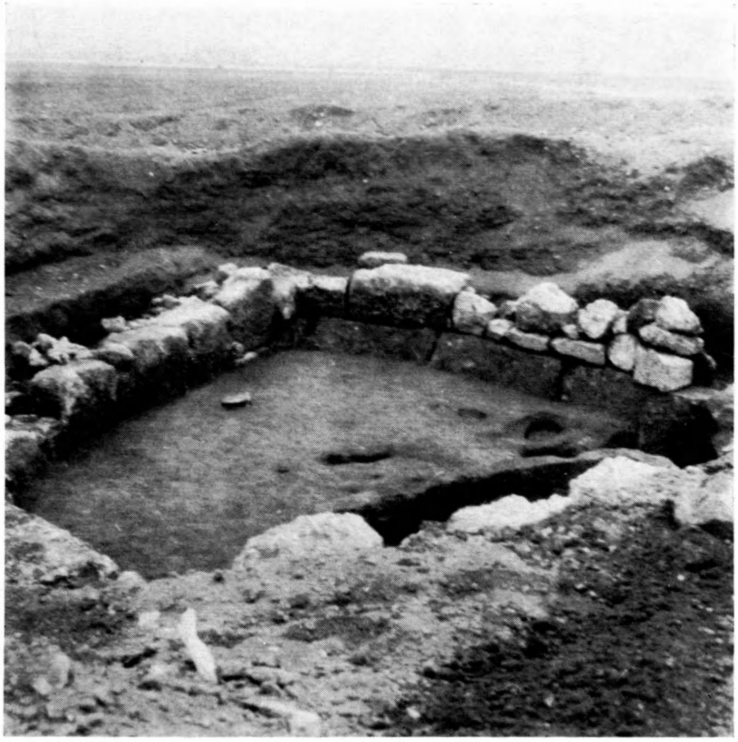

α. Ὁ θάλαμος ἀπὸ ΒΔ. (ἐσωτερικὴ ὄψις τῆς ΝΔ. καὶ τῆς ΝΑ. πλευρᾶς).

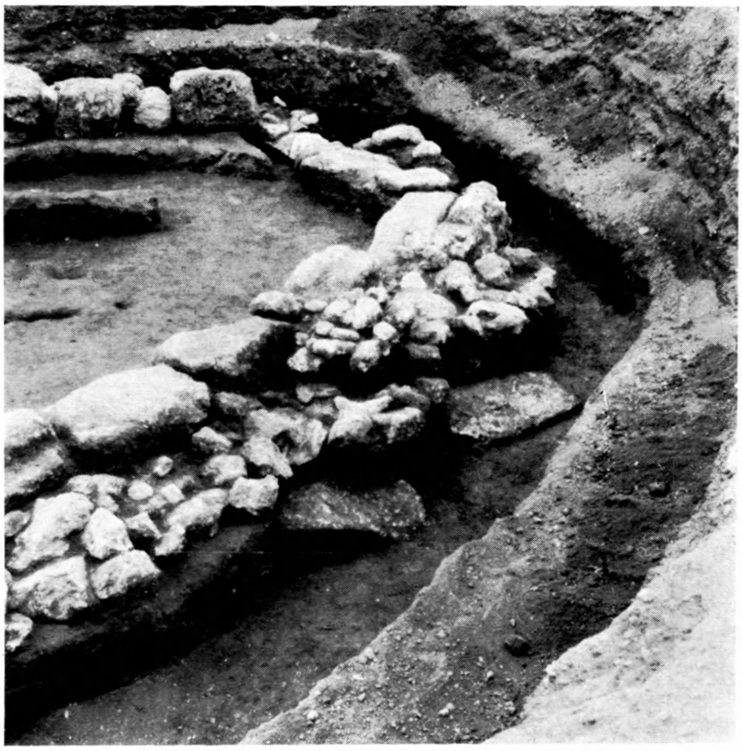

β. Τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ θαλάμου ἐκ Ν.

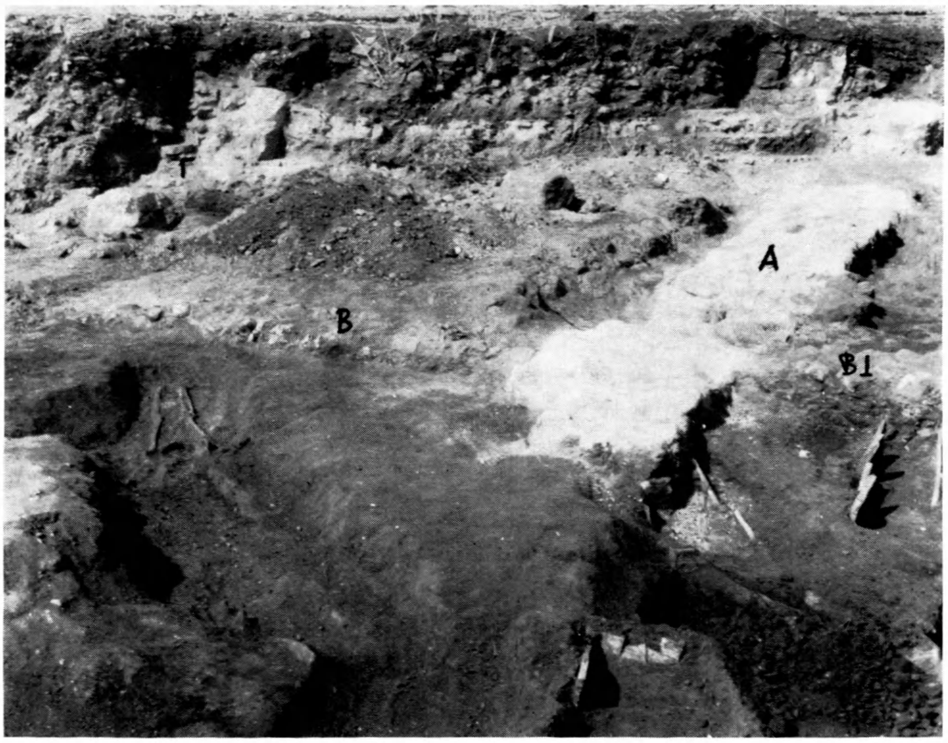

α. Τὸ διὰ τῶν τοίχων Α, Β, Β1 καὶ Γ μορφούμενον κτήριον.

β. Οἱ τοῖχοι Α καὶ Β1 καὶ οἱ παρ' αὐτοὺς κεραμοσκεπεῖς τάφοι.

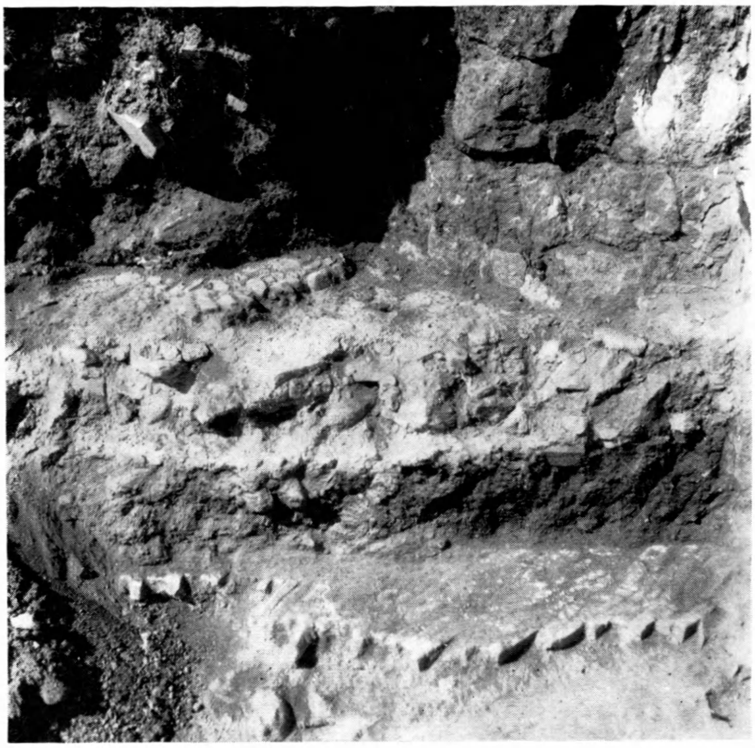

α. Τὰ δύο δάπεδα τοῦ κτηρίου.

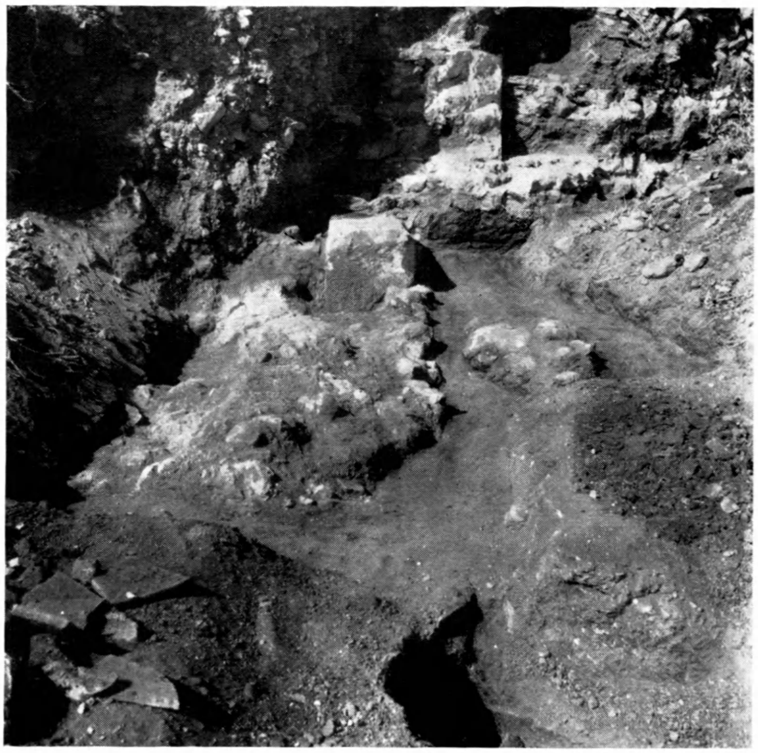

β. Αἱ δύο φάσεις τοῦ τοίχου Γ.

α. Ὁ τοῖχος Δ.

β. Οἱ κιβωτιόσχημοι τάφοι XII καὶ XV.

α. Ὁ τάφος ΙΙ.

β. Τὸ εἰδώλιον κατὰ χώραν.

α. Εἰδώλιον ἐκ τοῦ τάφου I.

β. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου I.

γ. Εἰδώλια ἐκ τῶν τάφων I καὶ VIII.

δ. Ποτήρια ἐκ τοῦ τάφου II.

α. Εἰδώλιον ἐκ τοῦ τάφου IV.

β. Ἄθυρμα ἐκ τοῦ τάφου VIII.

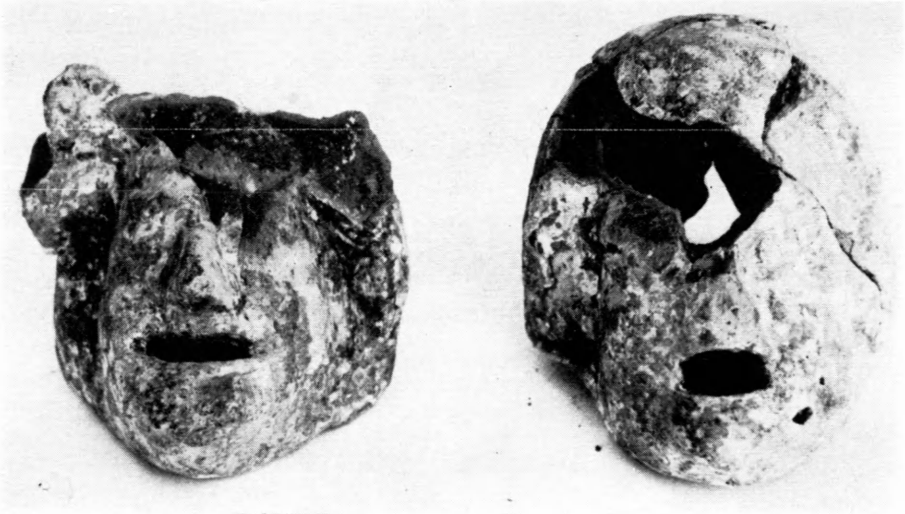

γ. Ἀθύρματα ἐκ τοῦ τάφου VIII.

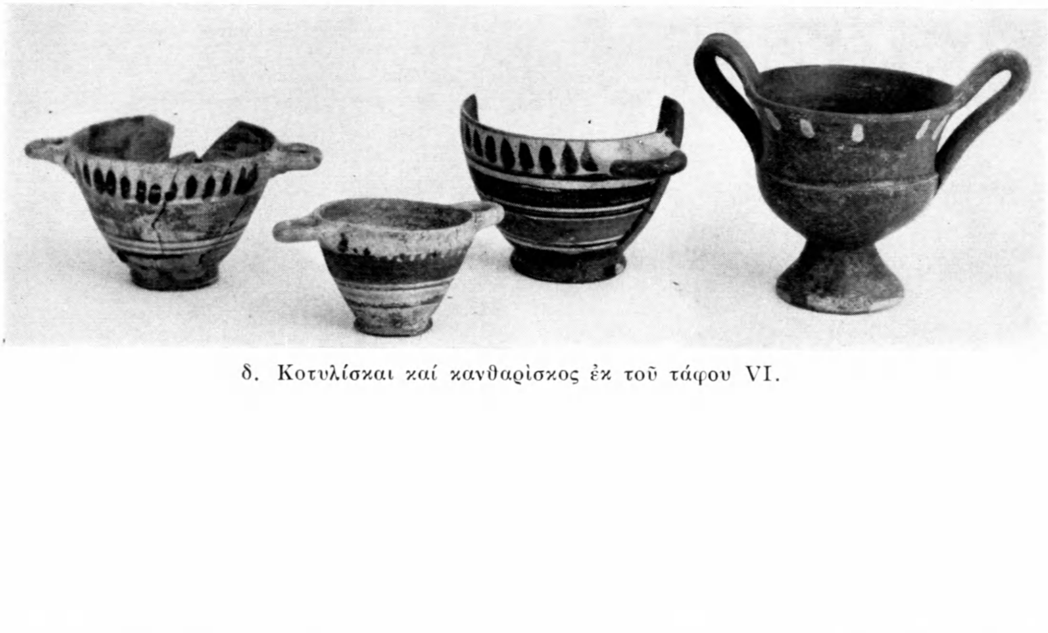

δ. Κοτυλίσκαι καί κανθαρίσκος ἐκ τοῦ τάφου VI.

α. Οἰνοχοΐσκαι ἐκ τοῦ τάφου XIV.

β. Λύχνοι καὶ δακρυδόχος ἐκ τοῦ τάφου XIV.

γ. Οἰνοχόη ἐκ τοῦ τάφου XV.

δ. Ὑάλινον ἀγγεῖον ἐκ τοῦ τάφου XV.

α. Λάγυνος ἐκ τοῦ τάφου XVI.

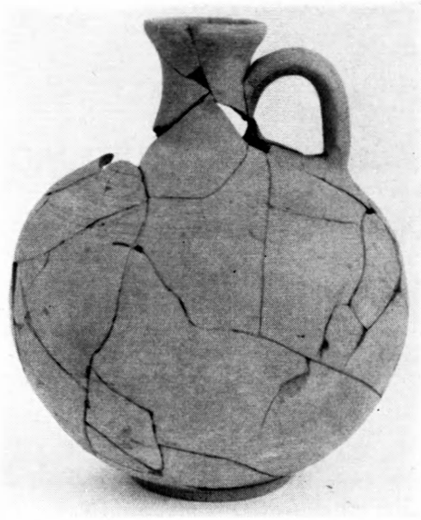

β. Οἰνοχόη ἐκ τοῦ τάφου XIX.

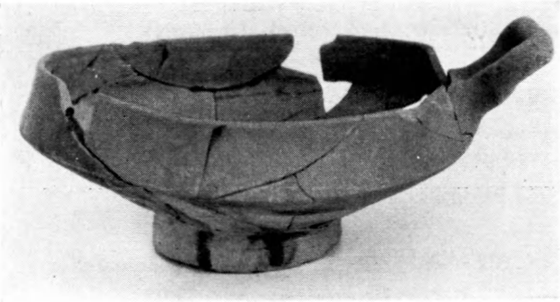

γ. Κύλιξ ἐκ τοῦ τάφου XVIII.

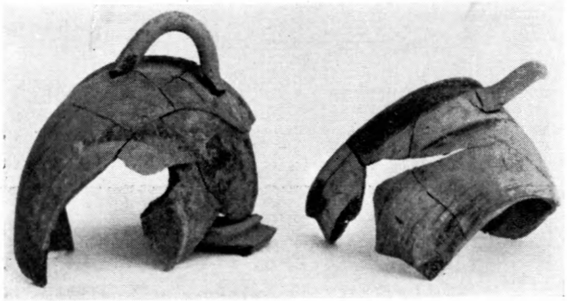

δ. Κεκαυμένον ἀγγεῖον ἐκ τῆς πυρᾶς XXI.

ε. Ὁ τάφος XVII.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837 – 1968)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Δραχμαὶ

1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837-1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910-1967 (1-106 : πβ. πινάκιον παρὰ <Β. Λεονάρδῳ>, Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον . . . . —

Περίοδος Α΄ : τόμος 1-16 (1837-1860) : *1837* τεύχη 4 (Ὀκτώβριος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α΄ καὶ β΄), (*1838-1841* δὲν πωλοῦνται) *1842:* τεῦχος 26 (τεύχη 25 καὶ 27-28 δὲν πωλοῦνται) (*1843-57* δὲν πωλοῦνται), *1858,* τεῦχος 50, *1859,* τεῦχος 51, (*1860* δὲν πωλεῖται)· ἕκαστον τεῦχος . . . . 50.—

Περίοδος Β΄ : τόμος 17-21 (1862-1874) : *17 (1862) :* τεύχη α΄-ιβ΄ (τὰ τεύχη θ΄-ιβ΄ ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεῦχος . . . . 50.—
18-21 (1869-1874) : 18 (1869) : τεῦχος ιγ΄· 19 (1870) : τεῦχος ιδ΄· 20 (1872) : τεύχη ιε΄ καὶ ιϝ΄ (τὸ ιϝ΄ ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874) : τεῦχος ιζ΄· ἕκαστον τεῦχος 50.—

Περίοδος Γ΄ : τόμος 22-62 (1883-1923) : *22-62 (1883-1923) :* 1883-1885, (1886-1887 δὲν πωλοῦνται), 1888-1894 (1895-1904 δὲν πωλοῦνται), 1905-1918· εἷς τόμος κατ᾽ ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἕκαστος τόμος. . . . 300.—
1919-1923· εἷς τόμος κατ᾽ ἔτος· ἕκαστος τόμος . . . . 300.—

Περίοδος Δ΄ : τόμος 63 κἑ. (1924 κἑ.) : *63-75 (1924-1936) :* 1924, 1925/6, 1927/8, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/5, 1936 : εἷς τόμος κατ᾽ ἔτος· ἕκαστος τόμος 300.—
76 (1937) : πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· α΄ καὶ β΄ μέρος· ἕκαστος τόμος . . . . 600.—
γ΄ μέρος . . . . 150.—
77-91 (1938-1952) : 1938, 1939/41, 1942/4, 1945/7, 1948/9, 1950/1, 1952· ἕκαστος τόμος . . . . 300.—
92/3 (1953-4) : Εἰς μνήμην Γεωργιου Π. Οικονομου Α΄ μέρος . . . . . 350.—
Β΄ καὶ Γ΄ μέρος· ἕκαστος τόμος . . . 300.—
94-103 (1955-1964) : 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964· ἕκαστος τόμος . . . . 300.—
104 (1965) : 1965. . . . . 350.—
105 (1966) : 1966. . . . . 350.—
106 (1967) : (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) . . . . —
Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ ***Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου*·** τόμος 1ος : 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η΄ + στῆλαι 550. 1902 . . . . 240.—

Δραχμαὶ

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837 - 1965 (ΠΑΕ 1 - 121: πβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

Περίοδος Α' : τόμος 1 - 13 (1837 - 1848/9): *1 - 3 (1837 - 1837/8, 1838/9) :* Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α' - Γ' συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

4 (1839/40) : Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

5 (1840/1) : Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

6 (1841/2) : Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφε : F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

7 - 11 (1842/3 - 1846/7) : Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως . . . . —

1 - 11 (1837 - 1846/7) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. ⟨Ἔκδοσις 2α⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) . . —

12 (1847/8) : Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) —

13 (1848/9) : Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

Περίοδος Β' : τόμος 14 - 25 (1858/9 - 1869/70): *14 (1858/9) :* Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1858/9. *15 - 25 (1859/60 - 1869/70) :* Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), (1863/4, 1864/5 δὲν πωλοῦνται), 1865/6, (1866/7 δὲν πωλεῖται), 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος . . . . 15.—

Περίοδος Γ' : τόμος 26 - 74 (1870/1 - 1916/9): *26 - 74 (1870/1 - 1916/9) :* Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1870/1 δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 - 1882, (1883 - 1884 δὲν πωλοῦνται), 1885, (1886 - 1887 δὲν πωλοῦνται), 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, (1894 - 1909 δὲν πωλοῦνται), 1910 - 1911 (1912 - 1913 δὲν πωλοῦνται), 1914 - 1916/9. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 100.—

Περίοδος Δ' : τόμος 75 κἑ. (1920 κἑ.): *75 - 107 (1920 - 1951) :* Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/44, 1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . 100.—

	Δραχμαὶ
108 (1952)	250.—
109 - 110 (1953 - 1954) : 1953, 1954· ἕκαστος τόμος	100.—
111 - 115 (1955 - 1959) : 1955, 1956, 1957, 1958, 1959 ἕκαστος τόμος . . .	150.—
116 (1960) : 1960	400.—
117 (1961) : 1961	150.—
118 (1962) : 1962	200.—
119 (1963) : 1963	250.—
120 (1964) : 1964	200.—
121 (1965) : 1965	350.—
122 (1966) : 1966	—

3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελείᾳ ***Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου***]

κατὰ τὸ ἔτος 1954	25.—
» » » 1955, 1956· ἕκαστον τεῦχος	60.—
» » » 1957 (ὑπὸ ἀνατύπωσιν)	—
» » » 1958	75.—
» » » 1959	80.—
» » » 1960, 1961· ἕκαστον τεῦχος	120.—
» » » 1962, 1963, 1964, 1965, 1966· ἕκαστον τεῦχος	100.—
» » » 1967	100.—

B. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

4. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι*, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον (1ον: 1851, σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ιαʹ + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον): 1855 (σελίδες 68, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον 15.—

5. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας* ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) . . , ... —

6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί*, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον αʹ (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες βʹ + 34, πίνακες 9. 1860 . . . . 15.—

7. ***Εὐθύμιος Καστόρχης***· *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες Fʹ + 130. 1879. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

7Α. *Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται). . —

8. ***A. G. Lolling***· *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου*· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος αʹ: Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες ηʹ + στῆλαι 152 + ηʹ, πίναξ 1. 1899 . . . . 54.—

9. ***Κ. Καββαδίας***· *Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

10. ***Π. Καββαδίας***· *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 . . . . 15.—

10.Α. ⟨***Βαλέριος Στάης***⟩· *Τὰ εὑρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων* (= ΑΕ 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11. (Δὲν πωλεῖται) . . . —

11. *Comptes rendus du Congrès international d' archéologie*, Ière *session : Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 . . . . 50.—

Δραχμαί

12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: **Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης,** *Lechat*, **Λεονάρδος,** *Schrader, Schroeder*, **Στάης, Σωτηριάδης,** *Wolters*). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1 - 33). 1906 . . . . 120.—

13. ***P. Kavvadias* + *G. Kawerau*·** *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890.* **Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου·** *Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890.* Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906 - 1907 . . . . 300.—

14. **Χρῆστος Τσούντας·** *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου*· Σχῆμα 4ον, στῆλαι ιϜ' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 . . . . 300.—

15. **Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου·** *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 90.—

16. **Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης·** *Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας*· Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 . . . . 30.—

16Α. ⟨**Βασίλειος Λεονάρδος**⟩· *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφή.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

16Β. ⟨**Βασίλειος Λεονάρδος**⟩· *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

17. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος·** *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 . . . . 45.—

18. **Γεώργιος Κ. Γαρδίκας·** *Μελετήματα ἀρχαιολογικά.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 5.—

19. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος·** *Τοπογραφία τῶν Δελφῶν*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 - 1917 . . . . 15.—

20. **Βαλέριος Στάης·** *Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

21. ***Georgius P. Oeconomus*·** *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 . . . . 18.—

22. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος·** *Ὁ ἀποτυμπανισμός*, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ἐξ ὧν 7 παρένθετοι. 1923 . . . . 30.—

23. **Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος·** *Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος-Παγασῶν.* Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἔγχρωμοι 10. 1928 450.—

24. **Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς·** *Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 2. 1928. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

25. **Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος·** *Ὁ Λόρδος Ἔλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837.* Σχῆμα 8ον, σελίδες κϜ' + 257, πίνακες 5. 1930 . . . . 75.—

26. **Ἰωσὴφ Χατζηδάκις·** *Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 . . . . 18.—

Δραχμαί

26^Α. **Γεώργιος Σωτηρίου·** *Χριστιανικαὶ Θῆβαι* (= ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931 . . . . 300.—

27. ⟨**Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**⟩· *Τὸ ἔργον τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937*, ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 . . . . 40.—

28. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος·** *Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας* Λόγος πανηγυρικὸς τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ῥηθεὶς τῇ 23ῃ 'Οκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς 'Εκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14. [1942] . . . . 10.—

28^Α. *Λεύκωμα τῆς 'Εκατονταετηρίδος τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας 1837 - 1937*. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). 'Εν 'Αθήναις [1937 - 1952]. (Δὲν πωλεῖται) . . . —

29. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων·** *Τὸ 'Ερέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκὼν 1. 1949 . . . . : . . . . 50.—

30. **Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος·** *'Η 'Ασπὶς τῆς 'Αθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950 . . . . 50.—

31. **'Ανδρέας Ξυγγόπουλος·** *Συλλογὴ 'Ελένης 'Α. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν ῞Αλωσιν χρόνων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950 . . . 140.—

32. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος·** *'Ο Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ϛ' + 131, εἰκόνες 8. 1951 . . . . 60.—

33. **Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος·** *Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς 'Ελληνικῆς τέχνης*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ϛ' + 144, εἰκόνες 76. 1951 . . . 200.—

34. **Μάρκελλος Μιτσός·** *'Αργολικὴ προσωπογραφία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952 120.—

35. **Γεώργιος** καὶ **Μαρία Σωτηρίου·** *'Η βασιλικὴ τοῦ 'Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης*. Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952 . . . . 250.—

36. **'Αναστάσιος Κ. 'Ορλάνδος·** *'Η ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης*. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952) + Β' (1954), σελίδες 605 + κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ *«Εὑρετήριον»* τοῦ Α' καὶ Β' Τόμου (1957), σελίδες 136 . . 500.—

(Τόμ. Α' καὶ Β'. ῞Εκαστος δραχμὰς 250. Εὑρετήριον δραχμὰς 50).

37. **'Αναστάσιος Κ. 'Ορλάνδος·** *Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα.*

Τχ. 1ον. *Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 154. 1955 . . . . 150.—

Τχ. 2ον. *Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα καὶ οἱ λίθοι*, σελίδες 426. 1959 - 60 . . . . 350.—

38. **Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος·** *'Η ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956 . . . . . . 100.—

39. **Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς·** *'Ο πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς 'Ελευσῖνος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 135, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι Α + Β. 1957 . . . . 270.—

40. **'Ανδρέας Ξυγγόπουλος·** *Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν*. Σχῆμα 4ον, σελίδες μϛ' + 380, πίνακες 72. 1957 . . . . 500.—

41. **'Ιωάννα Κ. Κωνσταντίνου·** *Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικήν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, πίνακες 16. 1957 . . . . . 50.—

Δραχμαί

42. **Νικόλαος Μ. Βερδελῆς**· *Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 102, πίνακες 15. 1958 . . . . 60.—

43. **Ἰωάννης Δ. Κοντῆς**· *Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 120, πίνακες 17. 1958 . . . . 60.—

44. **Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης**· *Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 79 + πίνακες 6. 1958 . . . . 50.—

45. **Χαρίκλεια Μπάρλα**· *Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 52 + πίνακες 14. 1959 . . . . 40.—

46. **Γεώργιος Σ. Δοντᾶς**· *Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960 . . . . 80.—

47. **Δημήτριος Λαζαρίδης**· *Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 83 + πίνακες 34. 1960 . . . . 75.—

48. **Σέμνη Καρούζου**· *Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου 1 τοῦ Ἀναγυροῦντος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ις' + 140, πίνακες 93 καὶ 9 ἔγχρωμοι· 1963 . . . . 550.—

49. **Χρυσούλα Καρδαρᾶ**· *Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 310, παρένθ. πίν. Α + Β, πίνακες 14. 1963 . . . . 325.—

50. **Νικόλαος Δρανδάκης**· *Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων του σωζομένων κυρίως ἐν Βενετίᾳ*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 182, πίνακες 70. 1962 . 100.—

51. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· *Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII + 633. 1964 . . . . 350.—

52. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**· *Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, πίνακες 30 (1 - 20 ἔγχρωμοι), μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII, 1963 . . . . ἄδετον 600.—

δεμένον 660.—

53. **Σωτ. Ἰ. Δάκαρης**· *Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες β' + 169, πίνακες 5. 1964 . . . . 100.—

54. **«Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον»** Τόμ. Α' (1965), Β' καὶ Γ' (1966)· ἕκαστος τόμος, ... 400.—

» » » » » Τόμ. Δ' (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) . . . . —

55. **Ἀριστείδης Πασαδαῖος**· *Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 108, παρένθ. πίνακες Α' - ΚΖ', πίνακες 16. 1965 . . . . 220.—

56. **Στυλιανὸς Ἀλεξίου**· *Ὑστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ)*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 85, παρένθετοι πίνακες 6, πίνακες 38 (πίναξ προμετωπίδος καὶ οἱ πίνακες 6 καὶ 20 ἔγχρωμοι). 1966 . . . . 220.—

57. **Φώτιος Μ. Πέτσας**· *Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 192, παρένθετοι πίν. 3, ἔγχρωμοι πίνακες Α' - Ι', πίνακες 45, 1966 . . . . 250.—

58. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**· *Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα* (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) . . . . —

59. **Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτης**· *Ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἀρχαιότητας καὶ λοιπὰ μνημεῖα τῆς Ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια*. Σχῆμα 4ον, σελίδες μδ' + 296. 1967 . . . . 450.—

Δραχμαί

60. **Σεραφεὶμ Χαριτωνίδης**· *Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα* (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) —

61. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**· *Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος*. Σχῆμα 8ον (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) . . . . —

62. **Μ. Ἀνδρόνικος**· *Βεργίνα Ι. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων*. Σχῆμα 4ον (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) . . . . —

63. **Βασίλειος Χ. Πετράκος**· *Ὁ Ὠρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου*. Σχῆμα 8ον (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) . . . . —

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· *Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

2. *K. Kourouniotes· Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936 . . . . 56.—

3. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**· *Ὁδηγὸς τῆς Δήλου*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950 . . . . 45.—

Δ. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. *Ὀργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται) . . . —

2. *Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά*, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

3. Νέος Ὀργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41, 1959. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

4. Νέος Ὀργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 51, 1966. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

5. **Βασίλειος Λεονάρδος**· *Ἡ Ὀλυμπία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 56.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (106) τόμος τῇ 20 Ἰουνίου 1968